

ROBERT GREENE

U
S
T
A
L
I
K

Gücün en üstün biçimi ustalaktır.

Yaşamını güç yasalarını inceleyerek geçiren Robert Greene şimdi tarihin en kudretli insanların güç sahibi olmak için geçtiği yolların sırlarını sizlerle paylaşıyor. İlk kez bu kitapta tanımlandığı gibi eğer zorlu ama açık yolları izlersek, hepimizin içinde saklı olan usta olma potansiyelini ortaya çıkarırız.

Seçtiğiniz alanın sırlarını öğrenin, sıkı bir çıraklığa boyun eğin, yılların getirdiği deneyimlerin gizli bilgilerini özümseyin, rakiplerinizi geride bırakın ve sonunda içinizde biçimlenecek olan mükemmeliyet modellerini ortaya koyun.

Einstein, Darwin ve bu kitap için görüşülen dokuz çağdaş ustanın davranışlarını dikkatle okuduktan sonra, içinizdeki tutku açığa çıkacak ve "usta" olacaksınız.

USTALARDAN DERSLER

altinkitaplar.com.tr

ISBN 978-975-21-1963-5

9 789752 119635

KDV'DEN MUAFTIR.

John
Keats •
Henry Ford •
Yoky Matsuoka •
Rembrandt •
Buckminster Fuller •
Benjamin Franklin •
Cesar Rodriguez • Michael
Faraday • Büyük İskender •
Glenn Gould • Freddie Roach •
William Harvey • Leonardo da
Vinci • William Shakespeare • Frank
Lloyd Wright • Hakuin
Zenji • Carl Gustav Jung •
Anthony Burgin •
Ernst • Marie
Sergey Brin • Friedrich
Schiller • Samuel Johnson
• Richard Wagner •

Paul
Graham •
Teresa
Fernández •
Erwin Rommel •
Bobby Fischer • Jane
Goodall • Zora Neale
Hurstun • Bill Bradley •
Santiago Calatrava • Thomas
Edison • John Coltrane • V. S.
Ramachandran • Wright Kardeşler
• Louis Pasteur • Martha Graham •
Temple Grandin •
Wolfgang Amadeus
Mozart • Johann
Wolfgang von Goethe •
Daniel Everett •
August Strindberg •
Marcel Proust

KİTABIN ORJİNAL ADI

MASTERY

YAYIN HAKLARI

© 2012 ROBERT GREENE
ONK AJANS LTD. ŞTİ.
ALTIN KİTAPLAR YAYINEVİ
VE TİCARET AŞ

BASKI

1. BASIM / NİSAN 2015 / İSTANBUL
5. BASIM / AĞUSTOS 2020 / İSTANBUL
ALTIN KİTAPLAR YAYINEVİ
MATBAASI

**BU KİTABIN HER TÜRLÜ YAYIN HAKLARI
FİKİR VE SANAT ESERLERİ YASASI GEREĞİNCE
ALTIN KİTAPLAR YAYINEVİ VE TİCARET AŞ'YE AİTTİR.**

ISBN 978 - 975 - 21 - 1963 - 5

ALTIN KİTAPLAR YAYINEVİ
Gülbahar Mah. Altan Erbulak Sok.
Maya Han Apt. No: 14 Kat: 3 Şişli / İstanbul
Yayınevi Sertifika No: 44011

Tel: 0.212.446 38 88 pbx
Faks: 0.212.446 38 90

<http://www.altinkitaplar.com.tr>
info@altinkitaplar.com.tr

ROBERT GREENE

U
S
T
A
L
I
K

Türkçesi
FÜSUN DORUKER

Yazarın Yayınevimizden Çıkan Kitapları

İKTİDAR Güç Sahibi Olmanın 48 Yasası

BAŞTAN ÇIKARMA SANATI

33 STRATEJİDE SAVAŞ

İKTİDARIN 50. YASASI

Anna'ya...

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ / 17

EN ÜSTÜN GÜÇ / 17

Daha yüksek zekâ-ustalığın tanımı-ustalığın üç evresi-sezgisel zekâ-gerçeklere bağlanmak-hepimizin içindeki gizli güç

USTALIĞIN EVRİMİ / 22

İlkel atalarımız-insan beyninin evrimi-uzaklaşma ve odaklanma yeteneği-erken insansıların sosyal zekâsı-ayna nöronlar-içinden düşünmek-zamanı yönetmek-insan beyninin yapısıyla çalışmak-eski köklerimize bağlanmak

USTALIĞIN ANAHTARLARI / 28

Charles Darwin eğilimlerini izliyor- büyük ustaların özellikleri-özgünlüğümüz ve ilkel eğilimlerimiz-ustalığın önündeki siyasi engellerin çökmesi-dehanın tanımı-ustalığı karalama kavramı-ustalıkta arzunun rolü-pasifliğin tehlikesi-beynin esnekliği-stratejilerin ve kitapta özyaşamöyküleri anlatılan kişilerin gözden geçirilmesi

I.

GÖREV ÇAĞRINIZI KEŞFEDİN: YAŞAM GÖREVİ / 39

Yaşam görevinize ya da yaşam sürenizde başarmanız beklenen şeylere sizi yönlendiren bir içsel güce sahipsiniz. Ustalığın ilk adımı her zaman içe doğrudur-gerçekten kim olduğunuzu öğrenmek ve doğuştan gelen gücünüzle tekrar bağlantı kurmaktır. Gerekli meslek yolunuzu bulacağınızı açıkça bildiğiniz zaman geri kalan her şey yerli yerine oturacaktır. Bu süreci başlatmak için asla geç değildir.

GİZLİ GÜÇ / 41

Leonardo da Vinci

USTALIĞIN ANAHTARLARI / 46

Kader duygusuyla yönlendirilmiş ustalardan örnekler-özgünlüğünüzün tohumları-eğilimlerinizle tekrar bağlantı kurmak-"görev çağırısı"nın tanımı-bir görev çağırısı seçmek-kendi köşenizi bulmak-başarı arayışı-gerçekten kim olduğunuzu öğrenmek

YAŞAM GÖREVİNİZİ BULMANIN STRATEJİLERİ / 51

1. Köklerinize dönmek-İlkel eğilim stratejisi / 52

Albert Einstein-Marie Curie-Ingmar Bergman-Martha Graham-Daniel Everett-John Coltrane

2. En kusursuz köşeyi işgal edin-Darwin stratejisi / 55

A. V. S. Ramachandran

B. Yoky Matsuoka

3. Hatalı yoldan kaçının-İsyan stratejisi / 60

Wolfgang Amadeus Mozart

4. Geçmiş bırakın-Uyum sağlama stratejisi / 63

Freddie Roach

5. Yolunuzu tekrar bulun-Ölüm kalım stratejisi / 66

Buckminster Fuller

TERSİNE ÇEVİRMEK / 69

Temple Grandin

II.

GERÇEKLERE TESLİM OLMAK: İDEAL ÇIRAKLIK / 75

Okul eğitiminizden sonra yaşamınızın en kritik evresine, çıraklık olarak bilinen uygulamalı eğitim dönemine girersiniz. Çok geç olmadan geçmişin ve günümüzün en büyük ustalarının derslerini öğrenmeli, çizdikleri yolları izlemeli, tüm meslekler için geçerli olan bir ideal çıraklık dönemi geçirmelisiniz. Bu süreçte gerekli yetenekleri geliştirecek, aklınızı disiplin altına alacak, kendinizi bağımsızca düşünen bir kişiye dönüştürecek ve ustalığa giden yoldaki yaratıcılık gerektiren engeller için hazır olacaksınız.

BİRİNCİ DEĞİŞİM / 77

Charles Darwin

USTALIĞIN ANAHTARLARI / 83

İdeal çıraklığın tanımı–öz-değişim olarak çıraklığın hedefi

Çıraklık Evresi–Üç Adım ya da Üç Durum / 86

Birinci Adım: Derin Gözlem–Pasif Durum / 86

Göze batmayın–kurallara riayet edin–güç ilişkilerini gözlemleyin–Charles Darwin öyküsünün yorumu–çevrenizi tanıyın

İkinci Adım: Beceri Kazanımı–Uygulama Durumu / 89

Sessiz bilgi edinmek–ortaçağın çıraklık sistemi–hızlandırılmış dönüşler döngüsü–can sıkıntısını kucaklamak–ön lob ve öğrenme görevleri–bilgi donanımı–10.000 saatin sihirli rakamı

Üçüncü Adım: Deneyleme–Aktif Durum / 94

Zaman içinde kendini ifade etmek ve deneylemek–korkuları yenmek–çağdaş dünyada yetenek kazanmak–çıraklığın geçerliliği–el-göz bağlantısı–siz bir inşaatçısınız

İDEAL ÇIRAKLIĞI TAMAMLAMA STRATEJİLERİ / 97

1. Para yerine öğrenmeye değer verin / 98

Benjamin Franklin–Albert Einstein–Martha Graham–Freddie Roach

2. Ufkunuzu genişletmeyi sürdürün / 101

Zora Neale Hurston

3. Üstünlük duygusundan sıyrılın / 106

Daniel Everett

4. Sürece güvenin / 110

Cesar Rodriguez

5. Direnmeye ve acılara doğru ilerleyin / 114

A. Bill Bradley

B. John Keats

6. Başarısızlıkta da çıraklığı sürdürün / 118

Henry Ford

7. “Nasıl” ile “ne”yi birleştirin / 122

Santiago Calatrava

8. Deneme yanılma yoluyla ilerleyin / 125

Paul Graham

TERSİNE ÇEVİRMEK / 129

Wolfgang Amadeus Mozart–Albert Einstein

III.

USTANIN GÜCÜNÜ ÖZÜMSEMEK:

AKIL HOCASI DİNAMIĞI / 131

Hayat kısadır ve öğrenme ile yaratma süreniz kısıtlıdır. Rehberiniz olmayınca çeşitli kaynaklardan bilgi edinmek ve uygulamakla çok değerli yıllarınızı boşa harcamış olursunuz. Bunun yerine tarih boyunca gelmiş geçmiş ustaların örneklerini izlemeli ve en uygun akıl hocasını bulmalısınız. Gereksinimlerinize en uygun ve yaşam görevinizle bağlantı kurabilen akıl hocasını seçin. Onların bilgilerini içselleştirince, asla gölgelerinde kalmamalı ve ilerlemelisiniz. Hedefiniz ustalık ve başarı açısından akıl hocalarınızı geride bırakmak olmalı.

BİLGİNİN SİMYASI / 133

Michael Faraday

USTALIĞIN ANAHTARLARI / 141

Alçakgönüllülüğün önemi–akıl hocalarının değeri–akıl hocası–öğrenci dinamiği–simya olarak öğrenmek–Michael Faraday öyküsünün yorumu–Büyük İskender–kişisel etkileşimin değeri–bir akıl hocası bulmak ve bağlanmak–akıl hocası olarak ünlü kişiler ya da kitaplar–baba figürü olarak akıl hocası–ustadan uzaklaşma zamanı

AKIL HOCASI DİNAMIĞINI

DERİNLEŞTİRME STRATEJİLERİ / 150

1. Gereksinim ve eğilimlerinize uygun akıl hocası seçin / 150

Frank Lloyd Wright–Carl Gustav Jung–V. S. Ramachandran–Yoky Mat-suoka

2. Akıl hocasının aynasına dikkatle bakın / 155

Hakuin Zenji

3. Onların fikirlerini değiştirin / 160

Glenn Gould

4. Karşılıklı gidip gelen bir dinamik yaratın / 164

Freddie Roach

TERSİNE ÇEVİRMEK / 167

Thomas Edison

IV.

İNSANLARI OLDUKLARI GİBİ GÖRÜN:**SOSYAL ZEKÂ / 171**

Çoğunlukla ustalığın peşinde koşarken karşılaştığımız en büyük engel, çevremizdeki insanların direniş ve hileleriyle başa çıkarken yaşadığımız ruhsal çöküntüdür. Niyetlerini yanlış okuruz ve akıl karışıklığı ya da çatışma oluşturan biçimlerde tepki veririz. Sosyal zekâ insanları en gerçekçi ışıktaki görme yeteneğidir. Sosyal çevrede sarsılmadan yol alınca öğrenme ve beceri kazanmaya odaklanmak için daha fazla zamanımız ve enerjimiz olur. Bu tip zekâ olmadan kazanılan başarı gerçek ustalık değildir ve kalıcı olmayacaktır.

İÇERİDEN DÜŞÜNMEK / 173

Benjamin Franklin

USTALIĞIN ANAHTARLARI / 181

Öncelikli sosyal hayvanlar olarak insanlar—bizi geride tutan saflık perspektifi—Benjamin Franklin öyküsünün yorumu—duruşunuzu ayarlamak

Özel Bilgi—İnsanları Okumak / 186

Sözel olmayan iletişim—ipuçlarına dikkat etmek—ortak duygusal deneyimleri araştırmak—insanları sezgilerle okumak—modeller aramak—ilk izlenimlerin tehlikeleri

Genel Bilgi—Yedi Ölümcül Gerçek / 190

Kıskançlık

Uyumluluk

Katılık

Bencillik

Tembellik

Uçarılık

Pasif-Saldırganlık

Sosyal zekâ ve yaratıcılık

SOSYAL ZEKÂ EDİNME STRATEJİLERİ / 198**1. Yaptıklarınız sizi anlatsın / 199**

A. *Ignaz Semmelweis*

B. *William Harvey*

2. Uygun kişilikler oluşturun / 205

Teresita Fernández

3. Kendinizi başkalarının gördüğü gibi görün / 210

Temple Grandin

4. Aptallara hoşgörülü davranın / 214

Johann Wolfgang von Goethe–Josef von Sternberg–Daniel Everett

TERSİNE ÇEVİRMEK / 220

Paul Graham

V.

ÇOK BOYUTLU AKLINIZI UYANDIRIN:

YARATICI-AKTİF / 223

Daha fazla yetenek biriktirdikçe ve alanınızı yöneten kuralları içselleştirdikçe, aklınız daha aktif olmak, bu bilgiyi eğilimlerinize daha uygun yollarla kullanmak isteyecektir. Bildiklerinizle yetinmek yerine, bağlantılı alanlarda bilginizi artırmalı, farklı fikirler arasında yeni bağlantılar kurması için aklınıza yakıt sağlamalısınız. Sonunda içselleştirdiğiniz kurallara karşı çıkacaksınız, ruhunuza uyum sağlamaları için onları biçimlendirecek ve yenileştireceksiniz. Böyle bir özgünlük sizi gücün zirvesine taşıyacaktır.

İKİNCİ DEĞİŞİM / 225

Wolfgang Amadeus Mozart

USTALIĞIN ANAHTARLARI / 232

Özgün akıl–geleneksel akıl–boyutlu akıl–Mozart öyküsünün yorumu–üç temel adım

Birinci Adım: Yaratıcı Görev / 237

Yaratıcılık kavramınızı değiştirmek–Büyük Beyaz Balina’yı aramak–Thomas Edison, Rembrandt, Marcel Proust ve en üstün yaratıcı sınavlar–yaratıcı dinamiğin temel yasası–başkaldıracak bir şey bulmak–gerçekçi kalmak–güvenlik duygusundan sıyrılmak

İkinci Adım: Yaratıcı Stratejiler / 240

A. NESNEL KARAR VERME ÖZELLİĞİ / 241

Keats, yaratıcı süreci hakkında–nesnel karar verme özelliğinin tanımı–Mozart ve Bach–Einstein ve nesnel karar verme özelliği–ideal olarak Shakespeare–Faraday ve alçakgönüllülük hakkında–aklı açan bir gereç olarak nesnel karar verme özelliği

B. ŞANSA İZİN VERİN / 244

Çifte işleme sistemi olarak beyin-şansın tanımı-William James ve zihinsel ivme-ruhun açıklığını sürdürmek-Louis Pasteur ve şans-Thomas Edison, şans ve ses kaydı-akıcı akıl-Anthony Burgess ve Max Ernst'in şans stratejileri-şanslı geliştirmek-kıyaslamalı düşünme ve Galileo

C. AKLINIZI "AKIM"LA DÖNÜŞÜME SOKUN / 248

Charles Darwin ve akım-"akım"ın tanımı-ilkel atalarımız ve akım-akıma kısa devre yaptırmak-Buckminster Fuller ve maketler-nesne yaratmanın önemi-geribildirim döngüsü

D. PERSPEKTİFİNİZİ DEĞİŞTİRİN / 252

Değiştirilmesi gereken tipik düşünme biçimleri

"Nasıl" olduğuna değil "ne" olduğuna bakmak / 254

Kısa yollardan kaçının-yapıya odaklanın-bütünü hissetmek-bilimde ilişkilerin önemi

Genellemelere koşmak ve ayrıntıları göz ardı etmek / 255

Makrodan mikroya geçmek-Charles Darwin ve midyelerin mikro incelenmesi-Leonardo da Vinci'nin resimlerde mikro-ayrıntılara dikkat edışı-ayrıntıların size rehberlik etmesine izin vermek

Paradigmaları onaylamak ve aykırılıkları göz ardı etmek / 255

Paradigmalara aşırı güvenmek-aykırılıkların değeri-Marie Curie ve aykırılık olarak radyoaktivite-Google kurucuları ve aykırılıklar-evrimi besleyen aykırılıklar

Var olanlara takılmak ve olmayanları göz ardı etmek / 257

Sherlock Holmes ve olumsuz ipuçları-Gowland Hopkins, olumsuz ipuçları ve iskorbüt hastalığı-tatmin edilmemiş talepleri karşılamak-Henry Ford, olumsuz ipuçları ve üretim bandı-duygusal perspektiflerinizi tersine çevirmek-fırsat olarak engeller

E. İLKE ZEKÂ BİÇİMLERİNE GERİ DÖNÜN / 259

İlkel atalarımızın zekâsı-çoklu kullanım gereci olarak insan beyni-kısıtlama olarak dilbilgisi-dilin ötesinde düşünmek-imgelerle düşünen ünlü kişilerin örnekleri-belleğin kısıtlamaları-şemalar ve modeller kullanmak-Schiller, Einstein, Samuel Johnson ve sinestezi

Üçüncü Adım: Yaratıcılığın İlk Adımı–Gerginlik ve İçgörü / 264

Ustaların yüksek içsel standartları–bırakmak–Einstein, bırakmak ve göreceliğin keşfi–Richard Wagner operasını bir düşte tamamlarken–beyin yaratıcılığın zirvesine nasıl ulaşır–aydınlanmanın öncesinde gelen tıkanmalar–Evariste Galois’in ani deha patlaması–gerginlik gereksinimi–teslim tarihleri saptamak–Thomas Edison’ın baskı oluşturmaları

Duygusal Tuzaklar / 267

Gönül rahatlığı

Tutuculuk

Bağımlılık

Sabırsızlık

Kibir

Katılık

YARATICI-AKTİF EVRE STRATEJİLERİ / 271

1. Özgün Ses / 272

John Coltrane

2. Yüksek Verim Olgusu / 277

V. S. Ramachandran

3. Mekanik Zekâ / 283

Wright kardeşler

4. Doğal Güçler / 289

Santiago Calatrava

5. Açık Alan / 295

Martha Graham

6. Yüksek Potansiyel / 300

Yoky Matsuoka

7. Korsanlığın Evrimi / 304

Paul Graham

8. Boyutlu Düşünme / 310

Jean-François Champollion

9. Simyasal Yaratıcılık ve Bilinçaltı / 317

Teresita Fernández

TERSİNE ÇEVİRMEK / 321

John Coltrane–August Strindberg

VI.

SEZGİ İLE MANTIĞI BİRLEŞTİRMEK: USTALIK / 323

Hepimiz, dünyanın daha fazlasını görmemize yarayan, akımları tahmin etmemize, tüm koşullara hızla ve isabetli karşılık vermemize yarayan daha yüksek bir zekâ biçimine ulaşabiliriz. Bu zekâ, kendimizi çalışma alanına derinlemesine gömerek, yaklaşımımız başkalarına ne kadar alışılmamış görünse de, eğilimlerimize sadık kalarak geliştirilir. Beyinlerimiz bu gücü elde etmek için tasarlanmıştır ve eğer eğilimlerimizi sonuna kadar izlersek, doğal olarak bu tür zekâyı yönlendiriliriz.

ÜÇÜNCÜ DEĞİŞİM / 325

Marcel Proust

USTALIĞIN ANAHTARLARI / 333

Daha fazlasını gören ustaların örnekleri–parmak uçlarıyla hissetmek–şasırtıcı bir güç–yüksek-düzey sezgi–dinamik–bütün için sezgisel bir duygu kazanmak–Jane Goodall’ın şempanzeler için duyguları–Erwin Rommel’in savaş duyusu–mantık ile sezgiyi birleştirmek–20.000 saatte ustalık–önemli bir unsur olarak zaman–çalışma zamanını nitelik açısından zenginleştirin–Proust öyküsünün yorumu

Ustaca Sezginin Kökleri / 341

Ammophila yabanarısı–sezgiler ve ilkel atalarımız–beyindeki belleksele iletişim ağları–Bobby Fischer ve anıların izleri–karmaşıklık ile uğraşmak–karmaşıklığa karşı hoşgörü edinmek–bellek kapasitesini artırmak–yüksek düzey sezgi ve gençlik örnekleri

Gerçeklere Dönüş / 347

Evrimi başlangıcından itibaren gözden geçirmek–tüm yaşamların birbiriyle bağlantıları–temel gerçek–çağdaş Rönesansımız–bütüne geri dönmek–ustanın değişen beyni

USTALIĞA ULAŞMA STRATEJİLERİ / 350**1. Çevrenizle bağlantı kurun–İlkel güçler / 351**

Caroline Adaları halkı

2. Gücünüze yoğunlaşın–Üstün odaklanma / 355

A. Albert Einstein

B. Temple Grandin

3. Alıştırmalarla kendinizi değiştirin–

Parmak uçlarıyla hissetmek / 369

Cesar Rodriguez

4. Ayrıntıları içselleştirin–Yaşam gücü / 374

Leonardo da Vinci

5. Vizyonunuzu genişletin–Küresel perspektif / 380

Freddie Roach

6. Ötekine teslim olun–İçeriden dışarıya perspektif / 384

Daniel Everett

7. Tüm bilgi biçimlerini sentezleyin–Evrensel erkek/kadın / 392

Johann Wolfgang von Goethe

TERSİNE ÇEVİRMEK / 399

*Sahte benlik–gerçek benlik–deha açıklanabilir–yaşamdaki amacınız–
potansiyelinizi fark etmek*

ÇAĞDAş USTALARIN YAşAMÖYKÜLERİ / 402

TEşEKKÜRLER / 408

KAYNAKÇA / 410

DİZİN / 414

GİRİŞ

EN ÜSTÜN GÜÇ

Tıpkı bir heykele dönüştüreceği hammaddeyi elinde tutan bir heykeltıraş gibi herkes kendi kaderini kendi eline tutar. Hepimizin hayatı aslında sanatsal bir çalışma gibidir. Hepimiz bir şeyleri yapabilme becerisiyle dünyaya geliriz. Hammaddeyi istediğimiz biçime getirme yeteneği öğrenilmeli ve dikkatle geliştirilmelidir.

–JOHANN WOLFGANG VON GOETHE

İnsan potansiyelinin en yüksek noktasını simgeleyen bir güç ve zekâ biçimi vardır. Tarihteki en büyük başarıların ve keşiflerin kaynağı budur. Bu tür zekâ bir edimdir, kazanım değil; okulda öğretilemez; bilimadamları tarafından masaya yatırılıp incelenebilir; ama neredeyse hepimiz belirli bir noktada kendi deneyimlerimizle bunun pırıltısını fark ederiz. Çoğunlukla yaklaşan bir teslim tarihi, bir sorunun acele çözülmesi gereksinimi ya da benzer bir kriz gibi gergin zamanlarda ortaya çıkar. Ya da bir bakarsınız belirli bir proje üzerinde sürekli çalışmanın sonucu olarak kendini gösterir. Her durumda, koşulların baskısıyla olağandışı bir enerji ve konsantrasyon hissederiz. Zihnimiz tamamen önümüzdeki işle meşguldür. Bu yoğunluk bin bir çeşit fikrin kıvılcımını çaktırır – fikirler adeta bilinçaltından yükseliyormuş gibi hiç beklenmedik anlarda örneğin uykuya yatmışken karşımıza çıkarır. Böyle zamanlarda başka insanlar bizim etkimize fazla direniş göstermezler; birdenbire saygılarını uyandıran özel bir

güce sahipmiş gibi görünürüz. Olağan koşullarda kimi olaylara karşı pasif bir duruş sergilerken böylesine farklı günler ya da haftalarda olayları biz saptarız ve bir şeylerin olmasını sağlarız.

Bu gücü şöyle tanımlayabiliriz: Çoğu zaman düşlerin, arzuların ve takıntılı düşüncelerin içsel dünyasında yaşarız. Ama olağanüstü yaratıcılık döneminde pratik etkisi olacak bir şeyler yapmaya zorlandığımızı hissederiz. Alıştığımız düşüncelerimizin bizi hapsedtiği dört duvar arasından dışarı çıkmaya, dünyayla, başka insanlarla, gerçeklerle bağlantı kurmaya kendimizi zorlarız. Sürekli dikkatimiz dağılmış olarak oraya buraya koşuşturmak yerine kafamız gerçek bir şeyin özüne odaklanır ve içine nüfuz eder. Bu gibi anlarda dışa dönen aklımız çevremizdeki dünyanın ışıyla dolar, birdenbire yeni ayrıntılara ve fikirlere açık oluruz. Böylece de yaratıcılık kazanırız.

Teslim tarihi ya da kriz ortamı gelip geçince, bu güç ve yükselen yaratıcılık duygusu genellikle solup gider. Her zamanki dikkati dağılmış durumumuza döneriz ve denetleme duygumuzu yitiririz. Keşke bu duyguyu kendimiz oluşturabilsek ya da daha uzun süre canlı tutabilsek... ama öylesine gizemli ve uçucu gibi görünüyor ki.

Bu konuda karşılaştığımız sorun bu biçimdeki güç ve zekânın ya bir çalışma konusu olarak göz ardı edilmesi ya da gizemine fazlasıyla katkıda bulunan bin bir çeşit efsane ve yanlış kavramla çevrelenmiş olmasıdır. Yaratıcılık ve görkemin birdenbire ortaya çıktığını, doğal yeteneğin meyvesi ya da iyi duyguların sonucu olduğunu, hatta belki de burcumuzun Zodyak'taki konumuna bağlı olduğunu düşünürüz. Bu gizemi açığa kavuşturmanın, bu gücü adlandırmanın, köklerini incelemenin, bizi buna yönlendiren zekânın tipini saptamanın ve nasıl üretilip sürdürülebildiğini anlamanın bundan sonraki hayatımız için çok yararı olacaktır.

Bu olguya, yani gerçekler, kendimiz ve başkaları üzerinde daha fazla denetimimiz olması olgusuna *ustalık* adını verelim. Gerçi bunu kısa bir süre için hissederiz ama kendi alanlarında usta olanlar için bir yaşam biçimi, dünyayı görme biçimi halini alır. (Bu ustaların arasında Leonardo da Vinci, Napoléon Bonaparte, Charles Darwin, Thomas Edison ve Martha Graham gibi

birçok insan bulunur.) Bu gücün kökünde ise hepimizin ulaşabileceğimiz ustalığa giden basit bir süreç yatar.

Bu işlemi açıklamanın bir yolu var: Piyano çalmayı öğrendiğimizi ya da belirli becerileri kazanmamız gereken yeni bir işe başladığımızı varsayalım. Başlangıçta dışarıdaki kişi durumunda oluruz. Piyanonun ve iş ortamının ilk izlenimleri genellikle önyargılar ve çoğunlukla korku unsuru içerir. Piyano çalmaya başlarken klavye oldukça ürkütücü gibi görünür – tuşlar, akorlar, pedallar ve bir müzik yaratmayla bağlantılı olan diğer şeyler arasındaki ilişkileri çözemeyiz. Yeni iş ortamında kişiler arasındaki güç ilişkilerini, patronumuzun psikolojisini, başarı için önemli olduğu düşünülen kuralları ve süreçleri bilemeyiz. Aklımız karışır ve her iki durumda da gereksinim duyduğumuz bilgi biraz uzağımızda kalır.

Belki neler öğrenebileceğimiz ya da yeni becerilerimizle neler yapabileceğimiz hakkında heyecanla bu ortamlara adım atarız ama kısa sürede önümüzdeki işin ne kadar zorlu bir uğraş gerektirdiğini fark ederiz. En büyük tehlike can sıkıntısı, sabırsızlık, korku ve akıl karışıklığı duygularına kapılmaktır. Gözlemlemeyi ve öğrenmeyi bırakırız. Süreç duraklamaya girer.

Buna karşın bu duygularımızı yönetebilirsek, zamana bırakırsak, inanılmaz bir şey oluşmaya başlar. Başkalarını gözlemler ve gösterdikleri yolu izlersek, karmaşa açıklığa kavuşur, kuralları öğreniriz, işlerin nasıl yürüdüğünü ve birbirine nasıl uyum sağladığını görürüz. Deneme yapmayı sürdürdükçe acıcılık kazanırız, temel beceriler ediniriz ve böylece daha yeni ve heyecan verici meydan okumalara hazır oluruz. Daha önce görmediğimiz şeyleri fark ederiz. Sorun çözme yeteneğimize güvenmeye ya da ısrarcı davranarak zayıflıklarımızı yenmeye başlarız.

Belirli bir noktada öğrencilikten uygulayıcılığa geçiş yaparız. Kendi fikirlerimizi deneriz ve bu süreçte çok değerli geribildirimler alırız. Gitgide genişleyen bilgimizi daha yaratıcı yollarla kullanırız. Yalnızca bir şeylerin nasıl yapıldığını öğrenmek yerine kendi tarzımızı ve bireyselliğimizi oyuna katarız.

Yıllar geçerken, bu sürece sadık kaldıkça ustalığa giden başka bir adım ortaya çıkar. Piyanonun tuşları artık *orada* değil

buradadır; içselleştirdiğimiz için sinir sistemimizin bir parçası, parmaklarımızın bir *uzantısı* olmuştur. Mesleğimizde artık grup dinamiğini, işlerin şu andaki durumunu hisseder hale geliriz. Bu duyguyu sosyal ortamlara uygulayınca başkalarının derinliklerini görürüz ve tepkilerini tahmin ederiz. Son derece hızlı ve yaratıcı kararlar veririz. Kuralları çok iyi öğrendiğimiz için bunları yıkacak ya da yeniden yazacak kişi oluruz.

Gücün en üst düzeyine giden süreçte üç belirgin evre ya da düzey saptayabiliriz. Birincisi *çıraklık*, ikincisi *yaratıcı-aktiflik*, üçüncüsü ise *ustalık*'tır. Birinci evrede kendi alanımızın dışında durur, temel unsurları ve kuralları elimizden geldiğince öğreniriz. Alanın yalnızca kısmi bir resmine sahip olduğumuz için güçlerimiz sınırlıdır. İkinci evrede, olabildiğince fazla uygulama ve içine gömülme ile mekanizmanın içini görürüz, her şeyin bir-biriyle nasıl bağlandığını anlarız ve böylece konuya daha fazla hâkim oluruz. Yeni kazandığımız güçle deneyler yaparız ve işin içindeki unsurlarla yaratıcı biçimde oynarız. Üçüncü evrede bilgi, deneyim ve odağımız çok derinleştikenden, resmin tümünü büyük bir açıklıkla görürüz. Yaşamın kalbine – insan doğasına ve doğal fenomenlere ulaşabiliriz. İşte bu nedenle ustaların sanatsal yapıtları içimize kadar işler; sanatçı gerçeğin özünden bir şeyleri yakalamıştır. İşte bu nedenle parlak bir bilim insanı yeni bir fizik yasası keşfeder, bir mucit ya da girişimci başkalarının aklına gelmeyen bir noktaya parmak basar.

Biz buna sezgi gücü diyoruz ama sezgi, sözcüklere ya da denklemlere gerek göstermeyen, gerçeği bir anda kavrama olgusundan başka bir şey değildir. Sözcükler ve denklemler daha sonra ortaya çıkar ama aklımız bizden ve başkalarından o ana kadar gizli olan gerçeğin bir zerresiyle aydınlanınca, bu ani sezgi bizi gerçeğe yaklaştırır.

Bir hayvanın öğrenme kapasitesi vardır ama çevresiyle bağlantı kurmak ve kendini tehlikeden korumak için genellikle içgüdülerine güvenir. İçgüdüleriyle hızlı ve etkili biçimde hareket eder. İnsanlar ise çevresini anlamak için düşünmeye ve akılcılığa güvenmek zorundadır. Ama bu biçimde düşünmek daha ağır iş-

ler ve yavaşlığından dolayı etkisiz olabilir. Takıntılı içsel düşünme işleminin büyük bir kısmı bizim dünyayla bağlantımızı koparır. Ustalık düzeyinde sezgi gücü, içgüdüler ile mantığın, bilinç ile bilinçaltının, insan ile hayvanın bir araya gelmiş biçimidir. Çevremizle ani ve güçlü bağlantılar kurmanın, nesnelerin içinden düşünme duygusuna kapılmanın yolu budur. Çocukken bu sezgi gücüne sahip oluruz ama zaman içinde aklımıza fazla yüklenen onca bilgi nedeniyle bu duyguyu yitiririz. Ustalar bu çocukça duruma geri döner; yapıtları adeta kendiliğinden oluşuvermiş gibi görünür ve bilinçaltı bağlantılarını sergiler ama bunlar çocukların düzeyinden çok daha yüksektir.

Süreçte ilerleyip son noktaya yaklaşabilirsek, her insanın beyninde gizlenen, tek bir sorun ya da proje üzerinde çalışırken kısaca deneyimlemiş olduğumuz sezgisel gücü harekete geçiririz. Daha doğrusu yaşamımızda bu gücün kıvılcımlarını sık sık görürüz – örneğin belirli bir durumda sonraki adımın ne olacağını kestirince ya da bir soruna en kusursuz yanıtı birdenbire buluverince. Ama böyle anlar geçicidir ve yinelenmesini sağlayacak kadar yeterli deneyime dayanmaz. Ustalığa erişince, upuzun süreci çalışmanın meyvesi olarak bu sezgi gücü bizim denetimimiz altına girer. Ayrıca dünya yaratıcılığı ödüllendirdiğinden, bu yetenek gerçeğin yeni yönlerini ortaya çıkarır ve aynı zamanda bize inanılmaz bir uygulama gücü kazandırır.

Ustalığı bir de böyle düşünün: Tarih boyunca erkekler ve kadınlar bilinçlerinin sınırlarıyla kısıtlandıklarını, gerçeklerle temas kuramadıklarını ve çevrelerindeki dünyayı etkileyemediklerini düşünerek kapana kısıldıklarını hissetmişlerdir. Sihirli törenler, hipnotizmalar, büyüler ve uyuşturucularla daha geniş bilince ve denetim duygusuna kısa yoldan ulaşmaya çabalamışlardır.

Sihirli kısa yollara duyulan açlık, başarının yalın denklemleri, doğru enerjiyi çekecek bir duruş değişikliğiyle ortaya çıkan çok eski sırlar olarak günümüze kadar gelmiştir. Bu çabaların örneğin derin odaklanma üzerindeki büyü gibi gerçek ve uygulanabilir bir yönü vardır. Ama sonuçta tüm bu arayışlar; uygulama gücüne giden çaba gerektirmeyen yol, hızlı ve kolay çözüm, aklın El Dorado'su gibi var olmayan bir şeyin üzerine merkezlenmiştir.

Aynı zamanda insanlar bunca sonsuz fanteziye kendilerini kaptırınca, sahip oldukları tek gerçek gücü gözden kaçırmışlar. Büyü ya da basit denklemlerden farklı olarak tarih boyunca bu gücün maddesel etkilerini görebiliriz: Büyük keşifler ve icatlar, görkemli binalar, sanat yapıtları sahip olduğumuz teknolojik başarının tümü ustalaşmış aklın eseridir. Bu güç, geçmişin mistiklerinin ve büyücülerinin ancak düşleyebildikleri, gerçekle bağlantıyı ve dünyayı değiştirme yeteneğini sahip olanlara sağlar.

Yüzyıllar boyunca insanlar bu tür ustalığın çevresine bir duvar örmüşlerdir. Deha adını vermişler ve ulaşılmaz olduğunu düşünmüşlerdir. Ayrıcalığın, doğuştan gelen yeteneğin ya da yıldızların doğru sıralanmasının bir ürünü olarak görmüşlerdir. Büyü kadar şaşırtıcıymış gibi görünmesine yol açmışlardır. Esas sır ise farklıdır: Sahip olduğumuz beyin altı milyon yıllık gelişmenin sonucudur ve her şeyden çok, beynin evrimi içimizdeki uyanmayı bekleyen güce, ustalığa bizi götürecektir.

USTALIĞIN EVRİMİ

Üç milyon yıl boyunca avcı-toplayıcı olarak yaşadık ve böyle bir yaşam biçiminin evrimsel baskısıyla sonunda koşullara uyarlanabilen ve yaratıcı bir beyin ortaya çıktı. Bugün kafamızda avcı-toplayıcıların beyinlerini taşıyoruz.

—RICHARD LEAKEY

Bugün hayal etmemiz çok zor ama altı milyon yıl önce Doğu Afrika'nın otlaklarına adım atmış olan ilk insan atalarımız inanılmaz derecede zayıf ve kırılgan yaratıklardı. Boyları bir elli den fazla değildi. Dik durup iki ayaklarıyla koşabiliyorlardı ama onları kovalayan dört ayaklı yırtıcılar kadar hızlı değildiler. Bedenleri sıskaydı ve kolları kendilerini savunmaya yeterli değildi. Saldırı karşısında kendilerini savunacak pençeleri, sivri dişleri ya da zehirleri yoktu. Meyve, fındık, böcek ya da ölü hayvanların etlerini toplamak için savanalara çıkınca leopar ya da sırtlan sürülerinin avı oluyorlardı. Öylesine güçsüz ve sayıları o kadar azdı ki, kolaylıkla soyları tükenebilirdi.

Yine de evrim çizelgesinde çok kısa sayılacak birkaç milyon yıl içinde fiziksel açıdan hiç de etkileyici olmayan atalarımız kendilerini değiştirip gezegenin en korkutucu avcıları haline geldiler. Böylesine mucizevi bir dönüşümün nedeni ne olabilirdi? Bazı uzmanlar, iki ayak üzerinde durduklarında başparmaklarının hassas tutuşuyla alet yapmak için ellerinin serbest kaldığını düşünüyorlar. Ama böyle fiziksel açıklamalar esas noktayı kaçırıyor. Bizim baskınlığımız, ustalığımız ellerimizden değil beynimizden, aklımızı doğanın tanıdığı, pençelerle kıyaslanamayacak kadar güçlü bir gereç biçimine getirmemizden kaynaklanıyor. Bu *zihinsel* değişimin kökünde yatan *görsel* ve *sosyal* olarak adlandırdığımız iki yalın biyolojik özelliği ilkel insanlar güce çevirdiler.

İlkel atalarımız milyonlarca yıl ağaç tepelerinde yaşayan primatlardan gelmişlerdi ve bu maymunlar bu süreçte doğanın en inanılmaz görsel sisteminde evrimleşmişti. Böyle bir dünyada hızlı ve etkili biçimde hareket edebilmek için göz ve kas koordinasyonu son derece gelişmişti. Gözleri zaman içinde yüzlerinin ön tarafında yer alırken, çift-gözlü, stereoskopik görüşe sahip olmuşlardı. Bu sistem gerçi beyne oldukça doğru, üçboyutlu ve ayrıntılı bir perspektif sağlar ama yine de dar sayılır. Gözleri yüzlerinin iki yanında yer alanlara oranla, ön tarafında yer alan örneğin baykuşlar ve kediler genellikle becerikli avcılardır. Görüş gücünü uzaktaki avlarının üzerine odaklanmak için kullanırlar. Ağaçlarda yaşayan maymunların bu görüşü dallar arasında hareket edebilmeleri, meyveleri, böcekleri daha kolay görebilmeleri için evrimleşmişti. Aynı zamanda ayrıntılı renkli görüşleri de gelişmişti.

İlk insan atalarımız ağaçlardan inip savanaların otlaklarına yerleşirken dik durmaya başlamışlardı. Son derece güçlü görüş sistemine sahip olduklarından uzak mesafelerdeki nesneleri rahatça görebiliyorlardı. Zürafalar ve fillerin boyu daha uzundur ama gözleri iki yanda olduğundan daha panoramik bir görüşe sahiptirler. İnsan atalarımız ufuk çizgisindeki tehlikeli avcıları fark ediyorlar ve hatta alacakaranlıkta bile hareketleri sezebiliyorlardı. Birkaç saniye ya da dakika içinde güvenli bir kaçış yeri

buluyorlardı. Aynı zamanda yakın noktalara odaklanınca, gelip geçen yırtıcı hayvanların ayak izleri gibi işaretleri ya da gereç olarak kullanabilecekleri farklı renk ve biçimdeki taşlar gibi bulundukları ortamın önemli ayrıntılarını görebiliyorlardı.

Ağaç tepesinde yaşama döneminde bu güçlü görüş hız için –görmek ve derhal tepki vermek– oluşmuştu. Açık otlaklarda ise tam tersi geçerliydi. Güvenlik ve yiyecek bulmak çevreyi ağır ağır incelemeye, ayrıntıları fark edip ne olduğunu öğrenmeye bağlı oluyordu. Atalarımızın hayatta kalmaları dikkatlerinin yoğunluğuna dayanıyordu. Ne kadar uzun ve dikkatli bakarlarsa, fırsat ile tehlike arasındaki farkı o kadar fazla görebiliyorlardı. Eğer bakışlarını hızla ufuk çizgisinde dolaşıtırlarsa belki çok daha fazlasını göreceklerdi ama keskin bir görüş çok fazla ayrıntı içereceğinden, bu bakış akıllarına aşırı bilgi yüklemesi yapacaktı. İneklerden farklı olarak insanların görüş sistemi çevreyi tarama için değil, derin odaklanma için oluşturulmuştur.

Hayvanlar sonsuz bir şimdiki zamanın içinde kilitli kalmışlardır. Kısa süre önceki olaylardan bilgi edinebilirler ama gözlerinin önündeki her şey dikkatlerini dağıtır. Atalarımız yavaş yavaş, uzun bir zaman diliminde bu temel hayvansal zayıflığı yendiler. Herhangi bir nesneye yeterince uzun süre bakarak ve birkaç saniyeliğine bile olsa dikkat dağılmasına kapılmayarak kendilerini geçici olarak çevrelerinden uzaklaştırabiliyorlardı. Küçük ölçekte olsa bile derin düşünmek için zihinsel mesafeye sahiptiler.

İlk insanlar yırtıcı hayvanlardan kaçma ve yiyecek bulma mücadelesinden kendilerini uzaklaştırıp, düşünme yeteneğini birincil avantajları olarak geliştirdiler. Böylece öteki hayvanların ulaşamadıkları bir gerçekle bağlantı kurdular. Bu düzeyde düşünmek evrimin en büyük dönüm noktası, bilinçli, mantıklı aklın ortaya çıkışıydı.

İkinci biyolojik avantaj bu kadar belirgin değildir ama içeriğinde eşit derecede güçlüdür. Tüm maymunlar temelinde sosyal yaratıklardır ama açık alanlarda son derece kırılgan olduklarından ilk atalarımızın bir grup bütünlüğüne çok daha fazla gereksinimleri vardı. Yırtıcıların dikkatle gözetlenmesi ve yiyecek top-

lanması konularında dahil oldukları gruba güveniyorlardı. Genel olarak ilk insansılar diğer maymunlardan daha fazla sosyal etkiye sahiptiler. Yüz binlerce yıl boyunca, bu sosyal zekâ gitgide gelişti ve bu ataların birbiriyle daha yüksek düzeyde işbirliği yapmasını sağladı. Doğal çevreyi anladığımız kadarıyla, bu zekâ derin bir dikkate ve odaklanmaya dayanıyordu. Sıkı bağları olan bir grupta sosyal belirtileri yanlış okumak, son derece tehlikeli olabilir.

Görsel ve sosyal özelliklerin gelişmesiyle, ilkel atalarımız iki üç milyon yıl önce avlanmanın gerektirdiği karmaşık beceriyi keşfedip geliştirdiler. Yavaş yavaş yaratıcılık kazandılar ve bu karmaşık beceriyi bir sanat biçimine dönüştürdüler. Mevsimsel avcılar olarak Avrasya kıtasına yayıldılar ve her tür iklime uyum gösterdiler. Bu hızlı evrim sürecinde, yaklaşık 200.000 yıl önce beyinleri günümüzün çağdaş insan beyni büyüklüğüne erişti.

1990'lı yıllarda bir grup İtalyan sinirbilim uzmanı ilkel atalarımızın gitgide gelişen avlanma becerisini ve günümüzdeki ustalık biçimine dönüşmesini açıklayabilecek bir şey keşfettiler. Maymun beyinleri üzerinde yapılan bir araştırmada belirli motor nöronlarının yalnızca bir muzı tutmak ya da bir fıstık almak için bir levveyi çekmek gibi belirli bir hareketi yaparken değil, aynı hareketleri yapan bir başkasını da izlerken ateşlendiğini keşfettiler. Bunlara *ayna nöronlar* adı verildi. Nöronların bu şekilde ateşlenmesi primatların belirli bir hareketi yaparken ve izlerken aynı duyuları hissettiklerini, böylece kendilerini başkalarının yerine koyabildiklerini ve hareketi sanki kendileri yapıyormuş gibi algıladıklarını gösteriyordu. Çoğu primatın başkalarını taklit edebilme becerisi buradan kaynaklanabildiği gibi şempanzelerin rakiplerinin planlarını ve hareketlerini tahmin etmeleri de aynı noktadan kaynaklanabilir. Primatların yaşantısının sosyal yapısından dolayı bu tip nöronların evrimleştiği varsayılmaktadır.

Yakın tarihli bazı araştırmalar aynı nöronların insanlarda çok daha gelişmiş düzeyde bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. Bir maymun ya da bir primat herhangi bir hareketi yapan kişinin bakış açısından görebilir ve niyetini tahmin edebilir ama biz bunu

biraz daha ileriye götürebiliriz. Görsel ipuçları ya da karşımızdakilerin belirli hareketleri olmadan da kendimizi *onların aklının* içine yerleştirip neler düşündüklerini tahmin edebiliriz.

Atalarımız için ayna nöronların gelişmesi en belirsiz işaretlerden birbirinin arzularını okumalarını ve böylece sosyal becerilerinin yükselmesini sağladı. Ayrıca alet yapımında da önemli bir unsur oldu bu çünkü kişi bir uzmanın hareketlerini taklit ederek bir alet üretebiliyordu. Ama belki de en önemlisi çevrelerindeki her şeyin *içinden* düşünebilmelerini sağlamasıydı. Belirli hayvanları yıllarca inceleyince, kendilerini onlarla özdeşleştirebiliyor, onlar gibi düşünebiliyor, davranış biçimlerini tahmin edebiliyor ve böylece avları izleyip öldürme becerilerini geliştirebiliyorlardı. İçinden düşünebilme becerisi cansız nesnelere de uygulanabilirdi. Bir taş aleti şekillendirirken, uzman ustalar kendilerini o aletle bir olmuş gibi hissedebiliyorlardı. Kestikleri tahta ya da taş alet ellerinin uzantısı biçimini alıyordu. Kendi etlerinden oluşmuş gibi hissedebiliyorlar, hem üretirken hem kullanırken aletleri daha fazla kontrol edebiliyorlardı.

Aklın bu gücü ancak yıllar süren deneylerden sonra ortaya çıkabilir. Avları izlemek, alet biçimlendirmek gibi belirli bir beceriyi geliştirince ve sürekli kullanınca otomatikleştiğinden, kişinin aklı bu iş için gerekli belirli hareketler üzerinde yoğunlaşmak yerine daha yüksek düzeylere, örneğin avlanacak hayvanın ne düşündüğü ya da yapılan aletin elin bir uzantısı olarak nasıl hissedileceği gibi konulara yoğunlaşabiliyordu. İçinden düşünmek üçüncü-düzyen zekânın, dillerin gelişmesi öncesinin bir çeşitlemesi, örneğin Leonardo da Vinci'nin anatomi ve manzara ya da Michael Faraday'ın elektromanyetizma hakkındaki sezgisel duygularının ilkel eşdeğeri olabilir. Bu düzeyde ustalaşmak atalarımızın hızlı ve etkili kararlar verebildiğini, çevrelerini ve avlarını tümüyle anlayabildiğini gösteriyor. Eğer bu güç evrimleşmeseydi, atalarımızın aklı başarılı bir av için işlemesi gereken bilgi çokluğuyla kolayca bunalabilirdi. Bu sezgisel gücü, konuşma yeteneğinin gelişmesinden yüz binlerce yıl önce geliştirmişlerdi ve bu nedenle bu zekâyı deneyimlediğimiz zaman, konuşma öncesi

bir işlem, sözcüklere dökmek yeteneğimizi aşır geçen bir güç gibi görünür.

Sözünü ettiğimiz upuzun sürenin zihinsel gelişimimizde son derece önemli temel bir rol oynadığını unutmayın. Temel olarak bizim zamanla ilişkimizi değiştirdi. Hayvanlar için zaman en büyük düşmandır. Av olacak hayvanların açık alanlarda çok uzun süre dolaşmaları ani ölüm anlamına gelir. Yırtıcılar için çok uzun süre beklemek avlarının kaçabileceği anlamını taşır. Ayrıca zaman onların fiziksel çöküşünü de simgeler. Avcı atalarımız bu süreci inanılmaz bir dereceye kadar tersine çevirdiler. Herhangi bir şeyi ne kadar uzun incelerlerse, anlayışları ve gerçekle bağlantıları o kadar derinleşiyordu. Deneyim kazandıkça avlanma becerileri ilerliyordu. Üstelik tekrarlayarak etkili araç gereç yapma becerilerini de geliştirdiler. Bedenleri çürüyebilirdi ama akılları öğrenmeyi ve uyarlamayı sürdürüyordu. Böyle bir etki için zamanı kullanmak ustalığın temel unsurlarındandır.

Daha doğrusu *zaman* ile *insan* arasındaki bir devrimsel ilişki temelinde insan aklını değiştirdi ve ona belirli bir nitelik ya da *doku* kazandırды diyebiliriz. Kendimize zaman tanıyıp derinlemesine odaklanınca, ustalığa giden süreçten geçmenin aylar ya da yıllar alacağına inanınca, gelişmesi milyonlarca yıl sürmüş olan harika bir aracın bir dokusuyla çalışmış oluruz. Zekânın gittikçe daha yüksek düzeylerine kesinlikle çıkarız. Daha derinlemesine ve gerçekçi görürüz. Denemeler yaparız ve becerimizle bir şeyler üretiriz. Kendimiz için düşünmeyi öğreniriz. Karmaşık durumlarla bunalmadan başa çıkma yeteneğini kazanırız. Bu yolu izleyince *homo magister* ya da usta insan oluruz.

Bazı adımları atlayabileceğimize inanırsak, süreçten uzak durursak, politik bağlantılar ya da kolay denklemlerle mucizevi biçimde güç kazanacağımızı düşünürsek, bu dokuya karşı hareket etmiş olarak doğal güçlerimizi tersine çeviririz. Zamanın kölesi oluruz – zaman geçtikçe zayıflarız, yeteneksizleşiriz, ilerleyemeyeceğimiz herhangi bir meslek yaşamına kısılp kalırız. Başkalarının fikirlerinin ve korkularının esiri oluruz. Aklımızın bizi gerçeklerle bağlaması yerine bağlantıyı koparıyoruz ve düşüncelerin

daracak bir odasına kilitleniriz. Hayatta kalmak için odaklanmış dikkate dayanmış olan insanoğlu artık derinlemesine düşünemeyen, içgüdülerine güvenemeyen, zihni dağılmış, çevreyi gözleyen bir hayvan biçimine gelir.

Altı milyon yıllık gelişmenin etkilerini aşmak için kısacık yaşam sürenizde, birkaç on yıllık bilinçli durumunuzda teknoloji ya da hüsnükuruntuyla beyninizin düzen yapısını yeniden kurabileceğinizi düşünmek aptallığın zirvesidir. Doğal ilerlemenin tersine belki geçici eğlenceler sağlayabilir ama zaman, zayıflığınızı ve sabırsızlığınızı acımasızca ortaya serecektir.

Hepimiz için en büyük kurtuluş, inanılmaz derecede esnek bir gercin bize miras kalmış olmasıdır. Avcı-toplayıcı atalarımız zaman içinde öğrenebilen, değişebilen, ortama uyum sağlayan bir toplum oluşturarak beyinlerini, doğal evrimin inanılmaz ağır ilerleyişinin esiri olmadan, bugünkü biçimine getirmişlerdir. Çağdaş bireyler olarak beyinlerimiz aynı güce, aynı esnekliğe sahiptir. Her an zamanla ilişkimizi değiştirmeyi seçebiliriz, varlığını ve gücünü bildiğimiz beynimizle birlikte çalışabiliriz. Zaman faktörü bizim için çalışınca, kötü alışkanlıkları ve pasifliği tersine çevirebilir ve zekâ merdiveninin basamaklarını tırmanabiliriz.

Bu değişimi insanoğlu olarak çok eski, radikal geçmişe bir geri dönüş ve avcı-toplayıcı atalarımızla çağdaş biçimde harika bir devamlılık olarak düşünün. İçinde bulunduğumuz çevre belki farklıdır ama beynimiz temelinde aynıdır ve öğrenme, uyum sağlama ve zamanı yönetme gücü evrenseldir.

USTALIĞIN ANAHTARLARI

Bir insan, ozanların ve bilgelerin yarattığı gökyüzünün parlaklığı yerine kendi içinden gelip aklında çakan ışığın parlaklığını ayırt etmeyi ve izlemeyi öğrenmelidir. Ne var ki, kendisine ait olan düşünceleri ayırdına varmadan kulak ardı etmektedir. Dâhilerin her yapıtında reddettiğimiz kendi düşüncelerimizi fark ederiz; bu düşünceler yabancılaşmış bir görkemle bize geri gelir.

—RALPH WALDO EMERSON

Eğer hepimiz temelinde birbirinin eşi bir beyinle, aşağı yukarı aynı düzenleme ve usta olma potansiyeliyle dünyaya gelmişsek, niçin tarih boyunca sınırlı sayıda insan bu potansiyel gücü fark edip gerçekten başarılı olmuştur? Doğrusu, yanıtlanması gereken en önemli soru budur.

Bir Mozart ya da bir Leonardo da Vinci için en yaygın açıklama doğal yetenek ve kusursuzluk çevresinde döner. Gizemli başarıları doğuştan sahip oldukları bir şeyin dışında nasıl açıklanabilir? Ne var ki binlerce çocuk bazı alanlarda olağanüstü yetenek ve beceri sergiliyor ama görece olarak pek azı belirli bir noktaya kadar geliyor. Doğal yetenek ya da yüksek zekâ derecesi gelecekteki başarıları açıklamaya yetmiyor.

Klasik bir örnek olarak Sir Francis Galton ve kendinden yavaşça büyük kuzeni Charles Darwin'in yaşamlarını kıyaslayın. Gerçi bu hesaplar uzmanlar tarafından ölçümleme sistemi bulunduğundan sonra yapıldı ama Galton'ın IQ derecesi Darwin'den çok yüksekti, görkemli bir bilimsel meslek yaşamı sürdürmesi beklenen harika bir çocuk olarak kabul ediliyordu ama çalıştığı hiçbir alanda ustalaşmadı. Harika çocuklarda sık sık görüldüğü gibi inanılmaz derecede huzursuzdu.

Buna karşılık Darwin, yaşama bakışımızı değiştiren çok az sayıdaki bilim insanından biri olarak hak ettiği biçimde kutlanmaktadır. Kendisinin de itiraf ettiği gibi, "sıradan bir çocuktum... zekâ açısından ortak standarttan oldukça düşüktüm... çok hızlı kavrayamıyordum... upuzun ve tümüyle soyut bir düşünce dizisini izleme gücü çok sınırlıydı." Ama herhalde Darwin, Galton'ın yoksunluğunu çektiği bir şeye sahipti.

Birçok açıdan Darwin'in erken yaşlarına bakmak bu gizemin yanıtını sağlayabilir. Çocukken en büyük tutkusu biyolojik örnekler toplamaktı. Doktor olan babası kendi izinden yürümesini ve tıp mesleğini seçmesini isteyerek onu Edinburgh Üniversitesi'ne kaydettirdi ama Darwin bu konuya fazla ilgi duymayıp orta karar bir öğrenci oldu. Oğlunun bir baltaya sap olamayacağından korkan babası ona kilisede bir meslek seçti. Darwin tam bu iş için hazırlanırken eski bir profesörü HMS *Beagle* adlı geminin dünya-

yı dolaşmak üzere kısa süre sonra demir alacağını ve İngiltere'ye geri göndermek için tayfaların toplayacakları örneklerle ilgilenecek bir biyoloğa gereksinimini olduğunu söyledi. Babasının itirazlarına karşın Darwin bu işi kabul etti. İçinden bir şey onu bu yolculuğa çekmişti.

Koleksiyonculuk tutkusu en kusursuz çıkış noktasını bulmuştu. Güney Amerika'da fosiller ve kemiklerin yanı sıra çok şaşırtıcı örnekler bulacaktı. Gezegenimizdeki yaşam biçimlerine duyduğu ilgiyle türlerin kökeni hakkındaki çok önemli sorulara yönelmişti. Tüm enerjisini bu girişime yönlendirip o kadar çok çeşitli örnekler toplamıştı ki, kafasında bir kuram oluşmaya başladı. Denizde geçirdiği beş yılın ardından İngiltere'ye dönünce, yaşamının geri kalanını evrim teorisini ayrıntılandırma işine adadı. Bu süreçte ağır ve sıkıcı işlerle başa çıkmak, örneğin bir biyolog olarak saygınlığını kabul ettirmek için sekiz yıl boyunca yalnızca midyeleri incelemek zorunda kalmıştı. Kraliçe Victoria dönemi İngiltere'sinin böyle bir kurama karşı taşıdığı önyargılarla başa çıkmak için son derece komplike siyasi ve sosyal beceriler geliştirmek zorundaydı. Upuzun süreç boyunca bu konuya duyduğu arzu ve bağlılık ona destek olmuştu.

Bu öykünün temel unsurları tarihin tüm büyük ustalarının yaşamlarında yinelenir: bir gençlik tutkusu ya da eğilimi, bunu nasıl uygulayacaklarını keşfetmelerini sağlayan bir fırsat, enerji ve odaklanma ile canlandıkları bir çıracılık dönemi. Daha fazla çalışma ve bu süreçte daha hızlı ilerleme yetenekleri, öğrenme isteklerinden ve çalıştıkları alana duydukları derin bağdan kaynaklanır. Bu yoğun çabanın kökünde genetik ve doğuştan gelen bir nitelik yatar; bu nitelik geliştirilmesi gereken bir yetenek ya da beceri yerine belirli bir konuya karşı duyulan derin ve güçlü eğilimdir.

Bu eğilim kişinin özgünlüğünün yansımasıdır. Özgünlük yalnızca şiirsel ya da felsefi bir şey değil, bilimsel bir gerçektir. Genetik açıdan hepimiz özgünüz ve genetik yapımız daha önce hiç oluşmadığı gibi gelecekte de oluşmayacaktır. Özgünlüğümüzü ortaya çıkaran ise belirli etkinliklere ya da çalışma alanları-

na doğuştan yönelik olan eğilimlerimizdir. Müziğe, matematiğe, belirli sporlara, bulmaca tarzı sorunları çözmeye, bir şeylerle oynayıp inşa etmeye ya da sözcüklerle oynamaya karşı eğilimimiz olabilir.

Daha sonra ustalaşan kişiler bu eğilimi başkalarına oranla daha derinden ve daha açık hissederler. İçlerinden yükselen bir görev çağrısı gibi duyarlar. Düşüncelerini ve düşlerini tahakküm altına alır. Şans eseri ya da kendi çabalarıyla bu eğilimin tezahürü olan bir meslek seçerler. Derinden hissettikleri bağlantı ve arzu onların sürecin verdiği acılara, öz-kuşkularına, çok sıkıcı çalışma saatlerine, kaçınılmaz engellerle başa çıkmaya, kıskananların bitmek bilmeyen sivri dillerine dayanmalarını sağlar. Başkalarının sahip olmadığı bir dayanıklılık ve özgüven geliştirirler.

İnsan toplumu düşünme ve zihinsel gücü başarıyla eşit görme eğilimine sahiptir. Birçok açıdan belirli bir alanda ustalaşanları herhangi bir işte çalışan çoğunluktan ayıran unsur duygusal bir niteliktir. Bizim arzu, sabır, azim ve güven düzeylerimiz başarıya ulaşmada yalnızca mantıklı düşünme gücümüzden çok daha büyük bir rol oynar. Enerjik ve motive olduğumuzu hissettiğimiz zaman neredeyse her şeyin üstesinden gelebiliriz. Kendimizi sıkılmış ve huzursuz hissettiğimiz zaman zihnimiz kendini kapatır ve gitgide pasifleşiriz.

Geçmişte yalnızca seçkinler ya da insanüstü enerjiye sahip olanlar kendi seçimleri olan bir meslekte ilerleyebiliyor ve ustalaşabiliyorlardı. Belirli bir sınıfın arasından seçilen bir insan asker ya da devlet görevlisi olmak için eğitiliyordu. Böyle bir meslek için yetenekli ya da istekli olması ise genellikle rastlantı oluyordu. Belirli bir sosyal sınıfa, cinsiyete ve etnik gruba ait olmayan milyonlarca insan kendi eğilimlerini takip etme olanağından mahrum kalıyordu. Eğilimlerini izlemek isteyenler için bile bu alanla bağlantılı bilgiye ulaşmak seçkinlerin denetiminde oluyordu. İşte bu nedenle geçmişte ustaların sayısı çok azdı ve yine bu nedenle göze çarpıyorlar.

Ne var ki bu sosyal ve siyasi engellerin çoğu ortadan kalktı. Eski ustaların ancak düşleyebildikleri bilgiye bugün kolayca

ulaşabiliyoruz. Genetik özgünlüğümüzün bir parçası olarak hepimiz sahip olduğumuz eğilim yönünde ilerleme kapasitesine ve özgürlüğüne sahibiz. Artık “dâhi” sözcüğünün gizeminden ve *ender olma* anlamından sıyrılmasının zamanı geldi. (“Dâhi” sözcüğü karşımıza ilk olarak Latince çıkmıştır (ingeiun) ve başlangıçta her insanın doğumunu izleyen bir koruyucu ruha verilen isimdir; daha sonraları her insanı özgünce yetenekli yapan, doğuştan gelen nitelikler için kullanılmaya başlandı.)

Gerçi kendimizi ustalık olanaklarının çok zengin olduğu, gitgide daha çok insanın eğilimlerini izleyebildiği tarihi bir anda bulabiliyoruz ama aslında bu gücü elde etmenin önündeki sin-si bir tehlike içeren, kültürel bir engelle karşı karşıyayız. Ustalık kavramı karalandı, eski moda ve hatta sevimsiz bir şeylerle ilintili gibi görülmeye başlandı. Genellikle peşinden koşulacak bir hedef gibi görülmüyor artık. Değerlerdeki bu değişim oldukça yenidir ve içinde bulunduğumuz zamana özgü koşullara bağlanabilir.

Gittikçe denetimimiz dışına çıkan gibi görünen bir dünyada yaşıyoruz. Geçim kaynaklarımız küresel güçlerin kaprislerine bağlı. Karşılaştığımız ekonomik, çevresel vb. sorunlar bireysel hareketlerimizle çözülemiyor. Politikacılarımız bizim arzularımıza uzak ve ilgisiz duruyorlar. İnsanlar bunaldıkları zaman doğal bir tepki olarak pasifliğin çeşitli biçimlerine sığınır. Eğer yaşamımızda yeterince deneme yapmazsak, hareketlerimizi kısıtlarsak, sanki denetim altındaymışız yanılsamasına kapılabiliriz. Ne kadar az girişimde bulunursak, başarısız olma şansımız o kadar azalır. Kaderimizden, yaşamımızda olup bitenden sorumlu olmadığımıza kendimizi inandırırız, güçsüzlüğümüzü hoş-görüle karşılarız. Bu nedenle çeşitli açıklamalar bize çekici gelir: yaptıklarımızın çoğunu genlerimiz saptar; biz içinde yaşadığımız zaman diliminin ürünüyüz; birey olmak yalnızca bir efsanedir; insan davranışları istatistiksel verilere indirgenebilir.

Çoğu kişi değer yargılarındaki bu değişimi bir adım daha ileriye götürüp, pasifliklerine olumlu bir cila atıyor. Kendini denetleyemeyen, kendine zarar veren sanatkârları romantik bir figür olarak görüyor. Disiplinden ya da çabalamaktan söz eden

her şey eski moda veya gereksiz gibi geliyor: önemli olan sanat yapıtının ardındaki duygudur ve herhangi bir zanaatkârlık ya da çalışma iması bu ilkeyi ihlal ediyor. Ucuz ve kolay yapılan her şey kabul görüyor. İstediklerini elde etmek için daha fazla çaba harcamak fikri, işlerin çoğunu insanların yerine halleden, sayısı gittikçe artan araç gereç nedeniyle ortadan kalkıyor; böylece bu kişiler bunların hepsine layık olduklarını ve istediklerine sahip olmanın ve tüketmenin doğuştan gelen hakları olduğunu düşünüyorlar. “Azıcık çabayla bunca güce sahip olabiliyorsak, ustalaşmak için yıllarca niçin uğraşalım ki? Teknoloji nasıl olsa her şeyi çözümler.” Bu pasiflik kendine ahlaksal bir duruş da edinir: “Ustalık ve güç kötüdür; bunlar bizi baskı altında tutan ataerkil seçkinlerin dünyasına aittir; güç yapısal olarak kötüdür; sistemin dışında kalmayı seçmek daha iyidir.”

Eğer dikkat etmezseniz, bu tavrın belli belirsiz yollarla size bulaştığını görürsünüz. Yaşamınızda başarabilecekleriniz hakkındaki çitanızı farkında olmadan alçaltırsınız. Bu davranış çaba ve disiplin düzeyinizi etkili olma noktasının altına çeker. Sosyal ölçütlere boyun eğince, kendi sesiniz yerine başkalarına daha fazla kulak verirsiniz. Akranlarınızın, ailenizin size söylediklerine dayanan ya da daha kazançlı görünen bir meslek seçersiniz. Eğer içinizdeki çağrıyla iletişimi yitirirseniz, yaşamınızda biraz başarı kazanabilirsiniz ama eninde sonunda, gerçek arzunun olmayışı sizi ele geçirecektir. Çalışmalarınız adeta makineleşir. Tembellik ve kolay zevkler için yaşamaya başlarsınız. Böylece pasifliğiniz gitgide artar ve birinci evreyi geçemezsiniz. Hayal kırıklığına uğrayıp üzüntüye kapılabilirsiniz ama kendi yaratıcı potansiyelinize yabancılaşmanın bu duyguların kaynağı olduğunu fark etmezsiniz.

Çok geç olmadan kendi eğiliminizin yolunu bulmalı, dünyaya geldiğiniz çağın inanılmaz fırsatlarından yararlanmalısınız. Ustalaşmanın anahtarı olarak arzunun ve işinize duygusal yönden bağlanmanın önemini bildiğiniz zaman, günümüzün pasifliğini bazı koşullarda kendi çıkarınız için kullanabilir ve iki önemli açıdan motive edici bir gereç olarak görebilirsiniz.

Öncelikle, ustalaşma girişiminizin son derece önemli ve olumlu olduğunu görmelisiniz. Dünya sorunlarla dolup taşıyor ve bunların birçoğunu biz yarattık. Bu sorunları çözümlmek çok büyük çabalara ve yaratıcılığa gerek gösteriyor. Genetiğe, teknolojiye, büyüye ya da iyi ve doğal olmaya dayanmak bizi kurtarmayacaktır. Yalnızca günlük konuları halletmek değil, değişen koşullarımıza uyum gösterecek yeni oluşumlar ve düzenler kurmak için de enerjiye gereksinimimiz var. Kendi dünyamızı yaratmalıyız yoksa hareketsizlikten ölebiliriz. Milyonlarca yıl önce tür olarak bizi tanımlayan ustalık kavramına geri dönmenin yolunu bulmalıyız. Bu ustalığın amacı doğaya ya da başka insanlara hükmetmek değil, kaderimizi belirlemektir. Pasif ironik duruş, harika ve romantik olmak yerine içler acısı ve yıkıcıdır. Çağdaş dünyada bir usta olarak nelerin elde edilebileceğinin örneğini oluşturuyorsunuz. Durgunluk döneminde, en önemli konu olan insan ırkının devamı ve refahı için katkıda bulunuyorsunuz.

İkincisi şu noktaya kendinizi ikna etmelisiniz: insanlar yaşamdaki davranışlarıyla hak ettikleri akıl ve beyin niteliğini elde ederler. Davranışlarımız hakkındaki genetik açıklamaların popülerliğine karşın, sinirbilim alanındaki yeni keşifler, beynin genetik olarak donanımlandığı konusundaki süregelen inançları tersine çeviriyor. Bilim insanları beynin ne kadar esnek olduğunu, düşüncelerimizin zihinsel ufkumuzu nasıl saptadığını gözler önüne seriyorlar. İrade gücünün fizyoloji ile bağlantısını, aklımızın sağlığını ve işlevselliğimizi ne kadar derinden etkilediğini araştırıyorlar. Belirli zihinsel işlemlerle yaşamımızın çeşitli modellerini nasıl oluşturduğumuz, başımıza gelenlerden gerçekte ne kadar sorumlu olduğumuz konusunda gitgide daha fazla noktanın keşfedilmesi olasıdır.

Pasif kişiler oldukça çorak bir zihinsel manzara oluştururlar. Kısıtlı deneyimleri ve hareketleri nedeniyle, beyinlerindeki tüm bağlantılar kullanılmamaktan dolayı ölür. Çağımızın pasiflik akımına karşı gelip, koşullarınızın denetimini ne kadar fazla genişletebileceğinizi, arzuladığınız akli nasıl yaratacağınızı, uyuturucular aracılığıyla değil, hareketlerinizle araştırmalısınız. İç-

nizdeki becerikli aklınızı özgür bırakarak, insanlığın irade gücünün genişletilmiş sınırlarını keşfe çıkanların öncüsü olabilirsiniz.

Birçok açıdan zekânın bir düzeyinden ötekine geçmek, değişimin bir çeşit töreni olarak düşünülebilir. Siz ilerledikçe eski fikirler ve bakış açıları ölür; yeni güçler özgür bırakıldıkça, dünyayı görmenin daha yüksek düzeylerine çıkarsınız. *Ustalaşmayı*, bu değişim sürecinin paha biçilmez bir rehberlik gereci olarak düşünün. Bu kitap sizi en alt düzeyden en üste çıkmanız için yönlendirmek üzere tasarlanmıştır. Sizi birinci adıma getirip *yaşam görevinizi* ya da görev çağrınızı keşfetmenize ve çeşitli düzeylerde bunu başarmak için yol çizmenize yardımcı olacaktır. Çıraklık döneminizden en sonuna kadar nasıl yararlanacağınız konusunda size öğüt verecek, bu aşamada size en fazla hizmet edecek çeşitli gözlem ve öğrenme stratejilerini, en kusursuz akıl hocasını nasıl bulacağınızı; politik davranışın yazılı olmayan şifrelerini nasıl çözeceğinizi; sosyal zekâyı nasıl geliştireceğinizi öğretecek ve sonunda çıraklık yuvasından ayrılma ve aktif, yaratıcı evreye kendiniz için atılım yapma zamanını nasıl fark edeceğinizi gösterecektir.

Öğrenme sürecini daha yüksek düzeyde nasıl sürdüreceğinizi size gösterecektir. Gerek yaratıcı sorun çözümleri gerekse aklınızı akıcı ve uyarlanabilir tutmanız için zamana yenik düşmeyen stratejiler sunacaktır. Bilinçaltındaki ilkel zekâ katmanlarına nasıl ulaşacağınızı göstereceği gibi yolunuza kaçınılmaz biçimde çıkacak kıskançlık karalamalarına nasıl tahammül edeceğinizi de gösterecektir. Ustalaşmakla elde edeceğiniz güçleri açıklayacağı gibi, seçtiğiniz alan için gerekli sezgisel, içsel yönü de işaret edecektir. Ardından bu yolu daha kolay izlemeniz için size bir düşünme biçimi, bir felsefe sunacaktır.

Kitaptaki fikirler sinirbilim ve algı bilim alanlarındaki geniş kapsamlı araştırmalara, yaratıcılık üzerindeki çalışmalara ve tarihteki büyük ustaların özyaşamöykülerine dayanmaktadır. Bu ustaların arasında Leonardo da Vinci, Zen üstadı Hakuin, Benjamin Franklin, Wolfgang Amadeus Mozart, Johann Wolfgang von

Goethe, şair John Keats, bilim insanı Michael Faraday, Charles Darwin, Thomas Edison, Albert Einstein, Henry Ford, yazar Marcel Proust, balerin Martha Graham, mucit Buckminster Fuller, caz sanatçısı John Coltrane ve piyanist Glenn Gould bulunuyor.

Bu tür zekânın çağdaş dünyaya nasıl uygulanacağını açıkça göstermek için dokuz çağdaş usta ile derinlemesine görüşme yapıldı. Çağdaş ustaların arasında sinirbilim uzmanı V. S. Ramachandran, antropolog/dilbilimci Daniel Everett, bilgisayar mühendisi, yazar ve teknolojik startup şirketlerinin beyni Paul Graham, mimar/mühendis Santiago Calatrava; eski boksör ve şimdiki antrenör Freddie Roac, robotbilim mühendisi ve yeşil teknoloji tasarımcısı Yoky Matsuoka; görsel sanatçı Teresita Fernández; zooloji profesörü ve endüstrisi tasarımcısı Temple Grandin ve ABD Hava Kuvvetleri savaş uçağı pilotu Cesar Rodriguez yer alıyor.

Çağdaş kişilerin yaşamöyküleri ustalığın eski moda ya da seçkin olduğu fikrini yok ediyor. Hepsi farklı geçmişlere, sosyal sınıflara ve etnik kökenlere sahip. Ulaştıkları gücün genetik ya da ayrıcalık yerine çaba ve sürecin sonucu olduğu açıkça görülüyor. Öyküleri böyle bir ustalığın zamanımıza nasıl uyarlanacağını ve bize sağladığı inanılmaz gücü gösteriyor.

Ustalığın yapısı basittir. Kitabın altı bölümü süreç boyunca sıralı olarak ilerliyor. Birinci bölüm başlangıç noktasıdır – görev çağrınızı, *yaşam görevinizi* keşfetmek. İki, üç ve dördüncü bölümler çıraklık döneminin farklı unsurlarına (beceri kazanmak, akıl hocalarıyla çalışmak, sosyal zekâyâ ulaşmak) değiniyor. Beşinci bölüm, *yaratıcı-aktif* evreye ayrılmıştır. Altıncı bölüm ise son hedef yani ustalık hakkındadır. Her bölüm içerdiği fikre örnek oluşturan tarihi bir kişiliğin öyküsüyle başlıyor. Bunu izleyen Ustalığın Anahtarları, sözü geçen evrenin ayrıntılı bir analizini yapıyor, bu bilgiyi koşullarınıza nasıl uygulayacağınız hakkında somut fikirler sunuyor ve bu fikirlerden yararlanmak için gerekli kafa yapısını gösteriyor. Ardından gelen bölümde, çağdaş ve eski ustaların süreç boyunca ilerlemelerini sağlayan çeşitli yöntemlerini ayrıntılıyor. Bu stratejiler kitaptaki fikirlerin pratik uygulamaları hakkında size daha fazla bilgi vermek ve onların güçle-

rine fazlasıyla ulaşılabileceğini göstererek ustaların ayak izlerini takip etmeye sizi yönlendirmek için tasarlandı.

Tüm çağdaş ve bazı eski ustaların öyküleri birkaç bölüme yayılmıştır. Yaşamlarının bir önceki evresinde neler olup bittiğini anımsatmak için bazen biyografik bilgilerde tekrarlamalar olabilir. Parantez içindeki sayfa numaraları daha önceki anlatımlara gönderme yapıyor.

Son olarak, zekâ düzeyleri arasında ilerlemeyi, ustalık diye adlandırılan son noktaya varacak çizgisel bir süreç olarak görmemelisiniz diyebilirim. Tüm yaşamınız öğrenme becerilerinizi uygulayacağınız bir çeşit çıraklık sayılır. Eğer dikkat ederseniz, başınıza gelen her şeyin sizin için bir talimat olduğunu fark edersiniz. Bir beceriyi öğrenmekle elde ettiğiniz yaratıcılık, zihninizi açık olmaya zorlaması için sürekli tazelenmelidir. Görev çağrınız hakkındaki bilginiz bile yaşamınız boyunca, koşullardaki değişiklikler onun yönünü değiştirmeye sizi zorlayacağından ara sıra ziyaret edilmelidir.

Ustalığa doğru ilerlerken, aklınızı gerçeğe ve yaşamın kendisine yaklaşıtıyorsunuz. Canlı olan her şey sürekli bir değişim içinde ve hareket halindedir. Arzuladığınız düzeye ulaştığınızı düşünerek durakladığınız zaman, aklınızın bir kısmı çürüme evresine girer. Zor elde ettiğiniz yaratıcılığınızı yitirmeye başlarsınız ve başkaları bunu fark eder. Bu güç ve zekâ sürekli olarak yenilenmezse, ölecektir.

Tanrı vergisi armağanlardan, doğuştan gelen yeteneklerden söz etmeyin! Pek az yeteneği olan birçok büyük adamın adını sayabiliriz. Onlar, başkalarının varlığını bilmediği için övünemediği nitelikleriyle büyüdüler, 'dâhi oldular' (bizim tanımlamamıza göre). Büyük bütünü oluşturmadan önce parçalarını doğru dürüst yapmasını öğrenen becerikli bir işçinin ciddiye-tine sahiptiler; bunu yapmak için kendilerine zaman tanıdılar çünkü küçük şeyleri yapmaktan keyif alıyorlardı, baş döndürücü bütünler yerine ikincil parçaları gayet iyi yaptılar.

I

GÖREV ÇAĞRINIZI KEŞFEDİN: YAŞAM GÖREVİ

Yaşam görevinize ya da yaşam sürenizde başarmanız beklenen şeylere sizi yönlendirecek bir içsel güce sahipsiniz. Çocukken bu gücü açıkça fark ediyordunuz. Doğal eğilimlerinizle uyumlu konulara ve etkinliklere yönlendiriyor, içinizdeki derin ve ilkel merakı uyandırıyor. Aradan geçen yıllarda anne babanıza ve akranlarınıza daha fazla kulak verdikçe, sizi yoran günlük kaygılara kapıldıkça, bu güç solmaya başladı. Kim olduğunuzla, nelerin sizi özgün yaptığınızla bağlantınızın kesilmesi mutsuzluğunuzun kaynağı olabilir. Ustalığın ilk adımı her zaman içe doğrudur – gerçekten kim olduğunuzu öğrenmek ve doğuştan gelen gücünüze tekrar bağlantı kurmaktır. Bunu açıkça anlayınca, en uygun meslek yolunu bulacaksınız ve her şey yerli yerine oturacaktır. Bu süreci başlatmak için asla geç değildir.

GİZLİ GÜÇ

1519 nisanının sonuna doğru, aylarca süren hastalık sonrasında ressam Leonardo da Vinci, birkaç gün içinde öleceğinden emin gibiydi. Son iki yıldır Fransa Kralı I. François'nun özel konuğu olarak Fransa'da Cloux Şatosu'nda yaşamaktaydı. Fransa'ya getirmek istediği İtalyan Rönesansı'nın canlı örneği olarak gören kral, onu paraya ve unvanlara boğmuştu. Çeşitli önemli konularda öneriler sunan Leonardo krala çok yardımcı olmuştu. Ama artık altmış yedi yaşındaydı, yaşamı sona ermek üzereydi ve düşünceleri başka konulara yönelmişti. Vasiyetini hazırladı, kilisede dinsel törenini düzenledi, sonunu beklemek üzere yatağına döndü.

Yatağında yatarken aralarında kralın da bulunduğu birçok dostu onu ziyarete geldi. Leonardo'nun özellikle düşünceli bir halde olduğunu fark ettiler. Kendi hakkında konuşmaktan pek hoşlanmazdı ama şimdi çocukluk ve gençlik anılarını anlatıyor, yaşamının garip ve unutulmaz yolu üzerinde duruyordu.

Leonardo her zaman kadere inanmıştı ve yıllarca akli tek bir soruya takılmıştı: Tüm canlıları büyüten ve kendilerini değiştirmeye zorlayan içten gelen bir güç var mı? Eğer doğada böyle bir güç varsa, bunu keşfetmek istiyor ve incelediği her şeyde bu gücün işaretlerini arıyordu. Adeta bir saplantıydı. Şimdi son saatlerinde, dostları onu yalnız bırakınca, Leonardo mutlaka bu soruyu bir bulmaca biçiminde kendi yaşamına uyguladı, kendi gelişimini sağlayan ve bugüne kadar gelmesine rehberlik eden bir güç ya da kaderin işaretlerini aramaya başladı.

Leonardo herhalde böyle bir araştırmaya Floransa'nın otuz kilometre dışındaki Vinci köyünde geçen çocukluğunu düşünerek başlamıştı. Babası Ser Piero da Vinci bir noterdi ve güçlü

burjuva sınıfının sadık bir üyesiydi ama Leonardo evlilik dışı dünyaya geldiğinden, üniversiteye gitmesi ya da soylu mesleklerden birine atılması yasaktı. Bu nedenle eğitimi sınırlı kalmıştı ve çoğunlukla kendi kendini eğlendirirdi. En çok Vinci köyünün çevresindeki zeytinliklerde dolaşmayı ya da farklı bir patikayı izleyip yabandomuzları, hızlı akan derelere karışan şelaleler, gölcüklerde yüzen kuğular, yamaçlarda büyüyen garip kır çiçekleriyle dolu ormanda gezmeyi severdi. Bu ormanlarda gördüğü çok farklı yaşamlar onu büyülüyordu.

Bir gün gizlice babasının bürosuna girip birkaç tabaka kâğıt aldı – kâğıt, o dönemde zor bulunan bir nesneydi ama noter olduğundan babasında epey miktarda vardı. Ormana gidip bir kayanın üstüne oturarak çevresindeki manzarayı çizmeye başladı. Her gün aynı yere gelip resim çizmeyi sürdürdü; hatta kötü havalarda kendine bir barınak bulup çizim yapıyordu. Ne öğretmeni ne de bakacağı resimler vardı ve doğayı model alarak, yalnızca kendi gözleriyle gördüklerini çiziyordu. Çizdikçe her şeyi daha yakından gözlemleyebildiğini, yakaladığı ayrıntıların resimlerini adeta canlandırdığını fark etti.

Bir keresinde çizdiği beyaz süsen çiçeğini çok dikkatle inceledi, garip biçimine takıldı. Bir tohum olarak başlayan süsen çiçeğinin geçtiği çeşitli süreçleri birkaç yıldır çiziyordu. Bu bitkiyi bu süreçlerden geçiren, şu harika çiçek olarak büyüten, başka hiçbir çiçeğe benzememesini sağlayan neydi? Belki de çeşitli değişimlerden geçmesine yol açan bir gücü vardı. Yıllarca çiçeklerin başkalaşımı üzerine düşünecekti.

Ölüm döşeğinde yalnız kalan Leonardo herhalde Floransa'da ressam Andrea del Verrocchio'nun stüdyosunda geçirdiği ilk yılları düşünmüştü. Çizimlerinin inanılmaz niteliği nedeniyle on beş yaşında bu stüdyoya kabul edilmişti. Verrocchio tüm çıraklarını stüdyosunun çalışmalarında gerekli olan mühendislik, mekanik, kimya ve metalürji gibi bilimsel konularda eğitiyordu. Leonardo bu becerileri öğrenmeye hevesliydi ama kısa zamanda yalnızca verilen görevi yapmakla yetinemeyeceğini fark etti; ustayı taklit etmek yerine bir şeyler keşfetmek, kendi katkısını ortaya çıkarmak istiyordu.

Bir gün Verrocchio'nun tasarladığı büyük boyutlu, İncil'den esinlenme bir tabloya bir melek resmi yapması istendi. Tablonun kendisine ayrılan bölümünü kendi yöntemince canlandırmaya karar verdi. Meleğin ön sathına bir çiçek tarhı yerleştirdi ama alışlagelmiş bitkiler yerine çocukluk yıllarında ayrıntılı olarak incelediği çiçek cinslerini seçti ve hiç kimsenin daha önce görmediği bilimsel bir titizlikle boyadı. Meleğin yüzünü çizerken boyaları karıştırıp, kutsallık havasını ifade eden yumuşak bir parlaklık elde etti. (Bu ruhsal ifadeyi yakalamak için Leonardo yakındaki kilisede saatler geçirip coşkuyla dua edenleri incelemiş ve genç bir erkeğin yüzünü melek için model olarak kullanmıştı.) Ve sonunda gerçekçi melek kanatları yaratacak ilk ressam olmaya karar verdi.

Bu nedenle pazara gidip birkaç kuş satın aldı. Saatlerce kanatlarının bedenleriyle nasıl birleştiğini inceleyip çizim yaptı. Kanatların fizyolojik bir inandırıcılıkla meleğin omuzlarından çıktığı ve doğal bir biçimde uçmasını sağlayacağı duygusunu vermek istiyordu. Her zamanki gibi Leonardo orada durmayacaktı. Tablodaki çalışması sona erince, kuşlara takıntılı hale geldi ve kuşların uçuşunun ardındaki bilimi çözebildiği takdirde belki bir insanın da uçabileceğini düşünmeye başladı. Artık her hafta birkaç saat kuşlar hakkında bulabildiği her şeyi okuyordu. Kafası hep böyle çalışıyor – bir fikir bir başkasına doğru akıyordu.

Leonardo herhalde yaşamının en aşağıdaki noktası olan 1481 yılını da düşünmüştü. Papa, Lorenzo de Medici'den yeni inşa ettirdiği Sistine Şapeli'ni dekore etmesi için Floransa'nın en başarılı ressamlarını kendisine önermesini istemişti. Lorenzo bu isteği yerine getirip Leonardo dışındaki Floransa'nın en iyi ressamlarını Roma'ya göndermişti. İkili temelinde hiç anlaşılamıyordu. Lorenzo edebiyata meraklıydı ve klasikleri okumuştı. Leonardo Latince bilmediğinden, antik dönem hakkında bilgili değildi. Kafa yapısı bilime daha yatkındı. Ama bu aşağılama karşısında Leonardo'nun kırgınlığının kökünde başka bir konu daha yatıyordu – soyluların gözüne girmek için ressamların sürdürmek zorunda olduğu bağımlılıktan, bir sipariştten bir sonrakine göre

yaşamaktan nefret etmeye başlamıştı. Floransa'dan ve kentte hüküm süren saray politikalarından sıkılmıştı.

Yaşamında her şeyi değiştirecek bir karar verdi: Milano'ya yerleşecek ve geçim kaynağı için yeni bir strateji belirleyecekti. Bir ressamdan daha fazlası olacaktı. Mimarlık, askeri mühendislik, hidrolik, anatomi, heykel gibi ilgisini çeken tüm sanat ve bilim dallarıyla ilgilenecekti. Kendisini isteyen bir prens ya da soylu bir patrona iyi bir maaşla danışman ve ressam olarak hizmet verebilirdi. Birkaç farklı projeyle aynı anda ilgilendiği zaman kafasının daha iyi çalıştığını, projelerin arasında çeşitli bağlantılar kurabildiğini algılamıştı.

Kendi yaşamını gözden geçirirken Leonardo yaşamının bu yeni evresinde kabul ettiği tek büyük siparişi herhalde düşünmüştü: Milano dükünün babası olan Francesco Sforza anısına heybetli bir bronz atlı heykeli yapılacaktı. Bu yarışma karşı konulmaz gibiydi. Antik Roma'dan bugüne kimsenin görmediği boyutlarda olacaktı ve böylesine büyük bir bronz kalıp yapmanın gerektirdiği mühendislik becerisi dönemin tüm ressamlarını şaşkına çevirmişti. Leonardo heykel tasarımı üzerinde aylarca çalıştı ve kilden yaptığı modelini Milano'nun en büyük meydanında sergiledi. Dev ölçülerdeki heykel kocaman bir bina büyüklüğündeydi. Çevresine toplanan kalabalık dehşete düşmüştü; hem boyutları hem de atın sert duruşu ürkütücü bir görünüm oluşturunuyordu. Bu harika yapıt hakkındaki söylentiler tüm İtalya'ya yayıldı ve halk bronz olarak ortaya çıkışını beklemeye başladı. Bu amaçla Leonardo tümüyle yeni bir kalıplama biçimi geliştirmişti. Kalıbı parçalara bölmek yerine kesintisiz tek parça olarak yapacaktı ve geliştirdiği malzemelerin alışılmamış bir karışımını bütün olarak dökceğinden atın görünümü daha doğal, daha organik olacaktı.

Ne var ki birkaç ay sonra savaş patladı ve silah üretimi için dük bulabildiği tüm bronzlara el koydu. Zaman içinde kil heykel yerinden kaldırıldı ve bronz heykel hiçbir zaman yapılmadı. Öteki sanatçılar Leonardo'nun akılsızlığına burun kıvırdılar – en kusursuz çözümü bulmak için o kadar çok uzun zaman yitirmişti ki, doğal olarak koşullar ona karşı komplo kurmuştu. Hatta

Michelangelo bile Leonardo ile dalga geçmişti: “Asla bronz olarak dökemeyeceğin bir at modeli yaptığın ve sonra vazgeçtiğin için utanmalısın. Milano’nun aptal halkı sana inanıyor muydu?” Çalışmaları çok ağır ilerlediğinden benzer hakaretlere alışkındı ama bu deneyimden hiç pişman olmadı. Büyük boyutlu nesneleri hazırlamak konusundaki kendi fikirlerini deneyden geçirmişti ve bu bilgiyi artık başka bir yerde kullanabilirdi. Her neyse, bitmiş ürün onu pek fazla ilgilendirmiyordu; bir şey yaratırken yaptığı araştırma ve süreç onu heyecanlandırıyordu.

Yaşamını bu biçimde anımsarken, içindeki gizli gücün çalışmasını herhalde açıkça görebilmişti. Çocukken bu güç onu yaşamın en çeşitli ve yoğun biçimini incelemesi için çevrenin en yabancı bölümüne çekmişti. Aynı güç babasından kâğıt çalıp çizim yapmaya zorlamıştı. Verrocchio ile çalışırken deneyler yapmaya itmişti. Floransa saraylarından ve ressamların arasında gelişen özgüvensiz egolardan uzaklaştırmıştı. Yine aynı güç onu aşırı bir cesarete sürüklemişti –dev boyutlu heykeller, uçma girişimi, anatomi çalışmaları için kesip biçtiği yüzlerce ceset– ve bunların hepsi yaşamın özünü keşfetmeye yönelikti.

Bu noktadan bakınca, yaşamındaki her şeyin anlamı vardı. Aslında evlilik dışı dünyaya gelmesi şansıydı – kendi yolunu kendi çizebilecekti. Babasının bürosunda kâğıt bulunması bile bir çeşit kadere işaret ediyordu. Ya bu güce karşı dursaydı? Sistine Şapeli’nde çalışma isteği reddedilince, kendi yolunu aramak yerine ya öteki ressamlarla birlikte Roma’ya gidip papanın merhametine sığınmaya kendini zorlasaydı? Bunu yapabilecek kapasiteydi. Ya daha fazla para kazanmak için genellikle resim yapmayı yeğleseydi? Ya öteki sanatçılar gibi davranıp yapıtlarını olabildiğince çabuk bitirseydi? Belki iyi durumda olacaktı ama Leonardo da Vinci olmayacaktı. Yaşamı sahip olduğu amacından yoksun kalacağından, kaçınılmaz bir biçimde, bazı şeyler ters gidecekti.

Yıllar önce çizdiği süsen çiçeğinin içindeki güç gibi kendi içindeki gizli güç de kapasitesini tümüyle kullanmasını sağlamıştı. Sonuna kadar büyük bir sadakatle bu gücün rehberliğini izlemiş, süreci tamamlamış ve artık ölme vakti gelmişti. Belki

de yıllar önce defterine yazdığı kendi sözcükleri böyle bir anda aklına gelecekti: “Nasıl dolu geçirilmiş bir gün, huzurlu bir uyku getirirse, iyi sürdürülmüş bir yaşam da huzurlu bir ölüm getirir.”

USTALIĞIN ANAHTARLARI

Tüm olası kişiliklerinin arasında her insan kendi gerçek ve özgün kişiliğini bulur. İnsanı bu özgün kişiliğe çağıran sese biz “görev çağrısı” diyoruz. Ama insanların çoğu bu çağrının sesini kısımaya kendini adar ve duymayı reddeder. Bu sesi duymamak için kendi içlerinde bir gürültü oluştururlar... dikkatlerini dağıtırlar ve sahte bir yaşam yolunu gerçeğinin yerine koyarak kendilerini aldatırlar.

—JOSÉ ORTEGA Y GASSET

Tarihin en büyük ustalarının çoğu onları ileriye götüren bir güç ya da kaderin sesini duyduklarını itiraf etmişlerdir. Napoléon Bonaparte için, doğru adımı attığı sürece yükseldiğini hissettiği bir “yıldız” vardı. Sokrates, kendisiyle olumsuz yönde konuşan, nelerden kaçınması gerektiğin söyleyen, belki de tanrılardan gelen bir ses ya da koruyucu bir sestən söz etmişti. Goethe de cin sesi adını verdiği bir çeşit ruhun içinde yaşadığını ve alın yazısını gerçekleştirmeye kendisini zorladığını anlatmıştı. Daha yakın zamanda Albert Einstein zihnindeki kurguların yönünü şekillendiren içten gelen bir sestən söz etmişti. Bu çeşitlemelerin tümü Leonardo da Vinci’nin deneyimlediği kendi kader duygusuydu.

Bu tür duygular tümüyle mistik, açıklama ötesi ya da sanrı ve kuruntu gibi görülür. Ama bunları tümüyle gerçek, uygulanabilir ve açıklanabilir olarak görmenin bir yolu da vardır. Bu, aşağıdaki şekilde açıklanabilir:

Hepimiz özgün olarak dünyaya geliriz. Bu özgünlük DNA’mızda genetik olarak işaretlenmiştir. Hepimiz evrende bir kez oluşan bir olguyuz – genetik yapımız ne daha önce oluşmuştur ne de daha sonra oluşacaktır. Özgünlüğümüz çocukluk dönemimizde belirli ilkel eğilimlerle kendini ifade eder. Leonardo için köyünün doğal dünyasını araştırmak ve gördüklerini kâğıt

üzerinde kendi yöntemiyle canlandırmaktı. Başkaları için erken yaşta ortaya çıkan görsel modellerin çekiciliğidir – çoğu zaman ileride matematiğe ilgi göstereceğinin belirtisidir. Ya da bazen belirli fiziksel hareketlere ya da kozmik düzene merak olarak ortaya çıkar. Böyle eğilimleri nasıl açıklayabiliriz? Bunlar bilinçli sözcüklerin ifade edemeyeceği kadar benliğimizin derinliklerinden gelen *güçlerdir*. Bizi belirli deneyimlere doğru çekerken, bazı deneyimlerden uzak tutar. Bu güçler bizi oraya buraya sürüklerken, aklımızın belirli biçimlerde gelişmesini de etkiler.

Bu ilkel özgünlük doğal olarak kendini savunmak ve ifade etmek ister ve bazıları bu deneyimi diğerlerinden daha güçlü yaşar. Ustalara gelince, o kadar güçlüdür ki, sanki kendi dışsal gerçeği olan bir güç, bir ses ya da kader gibidir. En derin eğilimlerimizle çakışan bir işle uğraştığımız zamanlar, biraz olsun bunu hepimiz hissederiz: Yazdığımız sözcüklerin ya da fiziksel hareketlerin adeta dışımızdan bir yerden geliyormuş gibi hızlı ve kolay oluştuğunu fark ederiz. “Esinlenme” sözcüğü zaten dışarıdan bir şeyin içimizde soluk aldığı anlamına gelir.

Şu şekilde de açıklayabiliriz: Doğduğunuz zaman bir tohum atılmıştır. Bu tohum sizin özgünlüğünüzdür. Büyümek, kendini değiştirmek, tüm potansiyeliyle olgunlaşmak ister. Doğal, özgüvenli bir enerjisi vardır. Sizin *yaşam göreviniz* bu tohumu çiçek açacak duruma getirmek, çalışmalarınızla özgünlüğünüzü ifade etmektir. Gerçekleştirmeniz gereken bir alın yazınız vardır. Bir güç, bir ses ya da başka herhangi bir biçimde bunu ne kadar kuvvetli hisseder ve sürdürürseniz, yaşam görevinizi yerine getirme ve ustalığa ulaşma şansınız o kadar yüksek olur.

Bu gücü zayıflatan, hissetmemenize ya da hatta varlığından kuşku duymanıza yol açan şey, başka bir güce yani uyum göstermeniz gereken sosyal baskılara boyun eğmiş olmanızdır. Bu *karşıt-güç* çok kuvvetli olabilir. Bir gruba ait olmak istersiniz. Sizi farklı yapan unsurların utandırıcı ya da acı verici olduğunu bilinçsizce hissadersiniz. Anne babanız da çoğu zaman karşıt-güç gibi davranabilir. Sizi bol kazançlı ve rahat bir meslek yaşamına yöneltmek isteyebilirler. Eğer bu karşıt-güçler yeterince kuvvet

kazanırsa, özgünlüğünüzle, gerçekten olduğunuz kişiliğinizle iletişiminizi yitirirsiniz. Eğilimleriniz ve arzularınız başkalarının modelleri üzerine kurulur.

Bu durum sizi çok tehlikeli bir yola sokabilir. Size uymayan bir meslek seçersiniz. İsteğiniz ve ilginiz ağır ağır azalınca, çalışmalarınız bunun cezasını çeker. Keyif ve tatmin duygularının mesleğiniz dışından geldiğini düşünmeye başlarsınız. Mesleğinizle gitgide daha az ilgilendiğinizden, bu alandaki değişimlere pek dikkat etmezsiniz ve zamanın gerisinde kalınca ağır bir bedel ödersiniz. Önemli kararlar alacağınız zamanlar, size rehberlik edecek içsel bir radarınız olmadığından, hatalara sürüklenirsiniz ya da başkalarının yaptıklarını takip edersiniz. Doğumunuzda kaderinizle yapılmış olan anlaşmayı bozarsınız.

Ne pahasına olursa olsun, böyle bir alın yazısından kaçınmalısınız. Ustalığa giden yolda yaşam görevinizi izleme süreci temelinde yaşamın herhangi bir anında başlayabilir. İçinizdeki gizli güç her zaman oradadır ve kullanılmaya her an hazırdır.

Yaşam görevinizi fark etme süreci üç aşama gösterir: Birincisi eğilimlerinizle, özgünlüğünüzle tekrar tekrar bağlantı kurmalısınız. İlk adım daima içe doğrudur. İç sesin ya da gücün işaretlerini görmek için geçmişini araştırmalısınız. Aileniz ya da akranlarınız gibi aklınızı karıştıracak öteki seslerden uzak durmalısınız. Temel oluşturacak bir model, olabildiğince derinlemesine anlamanız gereken karakterinizin çekirdeğini arıyorsunuz.

İkinci adım, bu bağlantıyı kurduktan sonra atıldığınız ya da atılmak üzere olduğunuz mesleğe bakmaktır. Bu yolun seçimi ya da yeniden yönlendirilmesi çok önemlidir. Bu aşamada yardımcı olması için çalışma kavramınızı büyütmek zorundasınız. Çoğunlukla yaşamımızda bir ayırım yaparız – bir yanda işimiz vardır. Öteki yanda keyif ve tatmin duygusu veren iş dışındaki yaşamımız vardır. Genellikle iş yaşamını, eğlenceli yaşamı sürdürebilmek için para kazanmanın bir yolu olarak görürüz. Mesleğimizden tatmin olsak bile, yaşamımızı bu şekilde bölümlere ayırırız. Aslında üzücü bir durumdur çünkü uyanık olduğumuz zamanın çok büyük bir kısmını işyerinde harcarız. Eğer bu süreyi

gerçek zevke ulaşmak için geçmemiz gereken bir dönem olarak görürsek, çalışarak geçirdiğimiz zaman kısacık yaşam süremizde acıklı ve boşa harcanmış bir zamanı simgeler.

Tam tersine işinizi *görev çağrınızın* esinlendirici bir parçası olarak görmelisiniz. Mesleğin İngilizce karşılıklarından biri olan “görev” sözcüğü Latince’den gelir ve çağırmak ya da çağrı anlamını taşır. Hristiyanlığın erken dönemlerinde belirli insanlar kilisede bir yaşam sürmek üzere çağrılıyorlardı; onların mesleği buydu. Tam anlamıyla Tanrı’dan gelen bir sesin kendilerini bu meslek için seçtiğini duyuyorlardı. Zamanla bu sözcük sekülerleşti ve kadın erkek her insanın kendi ilgi alanına uygun herhangi bir işi ya da çalışmayı, özellikle elle yapılan işleri anlatmak için kullanılmaya başlandı. Ama artık sözcüğün orijinal anlamına geri dönme zamanımız geldi çünkü *yaşam görevi* ve ustalık fikrine daha yakın duruyor.

Bu durumda sizi çağıran ses Tanrı yerine benliğinizden geliyor. Kişiliğinizden kaynaklanıyor. Hangi işlerin karakterinize uygun olduğunu söylüyor. Ve belirli bir noktada sizi belirli bir meslek ya da işe çağırıyor. Böylece işiniz yaşamınızın ayrı bir bölümü olmaktan çıkıp, kim olduğunuzla derinden bağlantı kuruyor. Bir mesleğe doğru çağırılma duygusuna kapılıyorsunuz.

Son olarak meslek yolunuzu dümdüz bir çizgi yerine dönemeçler, dönüşlerle dolu bir yolculuk olarak görmeniz gerekir. Eğilimlerinize uyumlu gibi görünen bir alan ya konum seçerek başlıyorsunuz. Çok iddialı, çok hırslı bir yerden başlamak istemiyorsunuz – para kazanmanız ve özgüveninizi yükseltmeniz gerekiyor. Bu yola adım atınca bazı yan yolların size çekici geldiğini, bazılarının uzak kaldığını keşfediyorsunuz. Belki bağlantılı bir alana geçiyor, kendi hakkınızda daha fazlasını öğreniyorsunuz ama yetenek temelini sürekli genişletiyorsunuz. Tıpkı Leonardo gibi başkaları için yaptıklarınıza kendiniz sahip çıkıyorsunuz.

Eninde sonunda size kusursuzca uyacak bir alan, bir köşe ya da bir fırsat buluyorsunuz. Bulduğunuz zaman derhal tanıyacaksınız çünkü çocukça bir hayranlık ve heyecan duygusu uyandırıp doğru olduğunu hissettirecektir. Bir kez bulununca, her şey

yerine oturacak. Daha hızlı, daha derinlemesine öğreneceksiniz. Beceri düzeyiniz belirli bir noktaya yükselince, adına çalıştığınız gruptan bağımsızlaşacak ve kendi başınıza iş yapmaya başlayacaksınız. Denetleyemediğimiz çok şeyin bulunduğu bu dünyada bu nokta size gücün en üstün biçimini sağlayacak. Koşullarınızı siz saptayacaksınız. Kendi kendinizin ustası olarak artık despot patronların ya da komplocu iş arkadaşlarınızının kaprislerine katlanmak zorunda kalmayacaksınız.

Özgünlüğünüz ve *yaşam göreviniz* üzerindeki vurgu gerçeklerle bağlantısı olmayan şiirsel bir kibir gibi görünebilir ama aslında yaşadığımız zamanla son derece ilgilidir. Bize yardımcı olması ve koruması için devlete, şirkete, aileye ya da arkadaşlara gitgide daha az güvendiğimiz bir dünyaya adım atıyoruz. Küresel, acımasızca rekabetçi bir ortama giriyoruz. Kendimizi geliştirmeyi öğrenmeliyiz. Aynı zamanda bu dünya, bağımsızca düşünebilen, kolayca uyum gösteren, özgün perspektiflere sahip bireylerin ya da küçük grupların çözebileceği önemli sorunlar ve ulaşabileceği fırsatlarla dolu. Ve bunlar bireyselleştirilmiş yaratıcı yeteneklerinize değer kazandıracak fırsatlardır.

Bir de şöyle düşünün: Çağdaş dünyada yaşamımızın daha büyük bir amacı olması duygusundan yoksunuz. Geçmişte dinsel düzen bunu sağlıyordu. Ama artık çoğumuz laik bir dünyada yaşıyoruz. Biz insanlar özgün olduğumuzdan kendi dünyamızı inşa etmeliyiz. Biyolojik senaryolardan kaynaklanan olaylara tepki vermiyoruz. Ama bize bir yön duygusu verilmezse oradan oraya sürükleniyoruz. Zamanımızı nasıl dolduracağımızı, yapılandıracağımızı bilmiyoruz. Yaşamımızı tanımlayacak bir amacımız yok gibi görünüyor. Belki bu boşluğun bilinçli olarak farkında değiliz ama çeşitli yollardan bize bulaşıyor.

Herhangi bir şeyi yapmak üzere çağrıldığımızı hissetmek, bize amaç ve yön duygusunu veren en olumlu kaynaktır. Her birimiz için *dine benzer* bir arayıştır. Bu arayış bencillik ya da anti sosyallik olarak görülmemelidir. Aslında bizim bireysel yaşamlarımızdan çok daha büyük bir şeye bağlıdır. İnsan ırkı olarak bizim evrimimiz çok çeşitli becerilerin ve düşünme biçimlerinin

yaratılmasına dayanmıştır. Bireysel yeteneklerini sergileyen insanların kolektif hareketliliğiyle geliyoruz. Böyle bir çeşitlilik olmayınca her kültür ölür.

Doğumunuzdaki özgünlüğünüz bu gerekli çeşitliliğin bir işaretidir. Onu geliştirip ifade ettiğiniz dereceye kadar yaşamsal önemi olan bir rolü üstleniyorsunuz demektir. Zamanımız eşitliği vurguluyor ama biz bu fikri herkesin aynı olması biçiminde yanlış yorumluyoruz; temelinde herkesin farklılığını ifade etmesi, binlerce bitkinin çiçek açması için eşit şans tanınması demektir. Sizin görev çağrınız yaptığınız işin ötesindedir. Benliğinizin çok derin bir noktasına yakından bağlıdır ve doğadaki ve insan kültüründeki bu yoğun çeşitliliğin ortaya çıkarılmasıdır. Bir bakıma mesleğinizi fazlasıyla şiiirsel ve esinlendirici olarak görmelisiniz.

Yaklaşık 2.600 yıl önce Yunan şairi Pindaros, “Kim olduğunuzu öğrenerek, olmanız gereken kişi olmalısınız,” diye yazmıştı. Pindaros şunu demek istiyordu: Sizi kaderin bir parçası olarak işaretleyen belirli bir düzenleme ve eğilimlerle dünyaya geliyorsunuz. Özüne kadar siz o kişisiniz. Bazıları olmaları gereken kişi olamazlar; kendilerine güvenmeyi bırakırlar ve başkalarının zevklerine boyun eğler ve sonunda gerçek benliklerini gizleyen bir maske takarlar. İçinizdeki sese ve güce dikkat ederek gerçekten kim olduğunuzu öğrenirseniz, kaderinizdeki gibi bir birey, bir usta olacağınızı hissedersiniz.

YAŞAM GÖREVİNİZİ BULMANIN STRATEJİLERİ

Sizi baskı altına alan üzüntü mesleğinizde değil kendi içinizdedir! İçten gelen çağrı deneyimini yaşamadan bir zanaat, bir sanat, herhangi bir yaşam biçimi seçen bir insan durumunu dayanılmaz bulmaz mı? Bir yetenekle doğan herkes bunu en zevkli mesleklerden birinde kesinlikle bulacaktır! Dünya yüzündeki her şeyin zor yanları vardır! Yalnızca içimizden yükselen zevk, sevgi gibi dürtüler engelleri aşmamıza yardım edip yolumuzu hazırlar ve başkalarının kederli, perişan varlıklarını ayaklar altına serdikleri daracık çemberden bizi yükseltir!

—JOHANN WOLFGANG VON GOETHE

Ne kadar önemli olduğunu algılayınca, eğilimleriniz ve *yaşam göreviniz* gibi son derece kişisel olan bir şeyle bağlantı kurmak oldukça basit gibi görünebilir. Ama aslında tam tersidir. Çok sayıda engelle karşılaşacağınızdan doğru bağlantıyı kurmak için epey planlama yapmanız ve strateji geliştirmeniz gerekiyor. Ustaların öyküleriyle açıklanan beş strateji, başkalarının seslerinin size bulaşması, kısıtlı kaynaklar üzerinde mücadele etmek, hatalı yollar seçmek, geçmişe takılıp kalmak ve yolunuzu yitirmek olarak tanımlanacak önemli engellerle nasıl başa çıkacağınızı gösteriyor. Hepsine dikkat edin çünkü kaçınılmaz bir biçimde hepsiyi le karşılaşacaksınız.

1. Köklerinize dönmek – İlkel eğilim stratejisi

Ustaların eğilimleri çoğunlukla çocukluk döneminde inatılmaz bir açıklıkla kendini sergilemiştir. Bazen derin bir tepkiyi tetikleyen basit bir nesne olarak ortaya çıkar. Albert Einstein (1879-1955) beş yaşındayken babası ona bir pusula armağan etmişti. Pusulayı oynattıkça yönünü değiştiren ibre küçük oğlanı adeta büyülemişti. Gözle görülmeyen, ibreyi oynatan bir çeşit manyetik güç fikri küçük çocuğun ruhuna hitap etmişti. Ya bu dünyada bunun kadar görünmeyen ama eşit derecede etkili, henüz keşfedilmemiş ya da algılanmamış başka güçler de varsa? Yaşamı boyunca ilgi ve fikirlerinin tümü gizli güçleri ve alanları kapsayan bu basit soru çevresinde yoğunlaşmıştı ve sık sık ilk kez çocukken merakını uyandıran pusulayı düşünmüştü.

Gelecekte radyumu keşfedecek olan Marie Curie (1867-1934) babasının çalışma odasına girip kimya ve fizik deneylerinde kullanılan laboratuvar gereçleriyle dolu cam vitrinin karşısında büyülenmiş gibi durduğunda yalnızca dört yaşındaydı. Defalarca aynı odaya girip bu gereçlere bakarken tüpler ve ölçü aletleriyle yapabileceği deneyleri hayal etmişti. Yıllar sonra gerçek bir laboratuvarda ilk kez deney yaparken, çocukluk takıntısıyla tekrar bağ kurmuş ve doğru mesleği seçtiğini anlamıştı.

Geleceğin film yönetmeni Ingmar Bergman (1918-2007) dokuz yaşındayken annesiyle babası ağabeyine Noel’de bir sinematograf –basit sahnelerden oluşan film şeritlerini gösteren bir makine– armağan etmişti. Bergman makineye sahip olmak zorunda olduğunu hissetmişti. Kendi oyuncaklarıyla değiş tokuş yapıp makineyi almış ve büyük bir dolabın içine girip titreyen imgelelerin duvardaki yansımalarını izlemişti. Makineyi her açtığında bir şeyler büyülü bir biçimde canlanıyor gibiydi. Böyle bir sihir yaratmak yaşamı boyunca sürececek bir saplantısı olmuştu.

Bazen bu eğilim yükselen bir güç veren belirli bir etkinlikle birlikte açığa çıkar. Martha Graham (1894-1991) çocukken sözcüklerin yetersiz olduğunu, kendini yeterince ifade edemediğini düşünerek hayal kırıklığına kapılmıştı. Ve bir gün ilk kez bir dans gösterisi izlemişti. Baş dansçının hareketleriyle belirli duyguları ifade ettiğini fark etmiş, sözel yerine görsel ifadeyi algılamıştı. Hemen dans dersleri almaya başlamış ve mesleğini seçtiğini fark etmişti. Yalnızca dans ederken kendini canlanmış ve duygularını ifade eder gibi hissetmişti. Yıllar sonra yepyeni bir dans tarzı keşfedecek ve balede devrim yaratacaktı.

Bazen bir nesne ya da hareket yerine toplumun içindeki bir şey derin bir bağlantı uyandırır. Çağdaş antropolog/dilbilimci Daniel Everett (d. 1951) Kaliforniya-Meksika sınırında bir kovboy kasabasında büyümüştü. Daha çok küçük yaşta çevresindeki Meksika kültürü ona çekici gelmişti. Göçmen işçilerin söyledikleri sözlerin tınısı, yiyecekleri, kendi kültüründen çok farklı olan davranışları onu büyülüyordu. Onların dilini ve kültürünü öğrendi. Bu merakı yaşamı boyunca Ötekî’ye –dünyadaki kültür çeşitliliğine ve bu çeşitliliğin evrimimizi nasıl etkilediğine– ilgi duymasına yol açtı.

Bazen de kişinin gerçek eğilimi bir ustayla karşılaşınca ortaya çıkar. Kuzey Carolina’daki gençlik yıllarında John Coltrane (1926-1967) kendini farklı ve yabancı hissediyordu. Okul arkadaşlarına oranla çok ciddi bir çocuktü; nasıl söze döneceğini bilme-

diği duygusal ve ruhsal özlemler yaşıyordu. Bir hobi olarak müziğe merak saldı ve lise orkestrasında saksofon çalmaya başladı. Birkaç yıl sonra ünlü caz saksofoncusu Charlie “Bird” Parker’ın konserini izlerken duyduğu sesler Coltrane’i derinden etkiledi. Parker’ın saksofonundan ilkel ve kişisel, benliğinin derinliklerinden yükselen bir ses çıkıyordu. Coltrane birdenberi özgünlüğünü ifade etmenin ve ruhsal özlemlerini seslendirmenin yolunu fark etti. İnanılmaz bir odaklanmayla saksofon çalmaya başladı ve on yıl içinde kendi döneminin belki de en büyük caz sanatçısı oldu.

Şunu bilmeniz gerekir: Bir alanda ustalaşmak için konuyu sevmeli ve derinden bağlandığınızı hissetmelisiniz. Duyduğunuz ilgi meslek alanınızın kendisini aşmalı ve adeta dinsel sınıra yaklaşmalı. Einstein için önemli olan fizik değil, evreni yöneten görünmeyen güçlere duyduğu hayranlıktı. Bergman için filmlerin kendisi değil, yaşamı yaratmak ve canlandırmak duygusuydu; Coltrane için yalnızca müzik değil, güçlü duyguları seslendirmekti. Çocukluk döneminde sizi büyüleyen konuları kelimelere dökmek zordu. Derin bir hayranlık, tensel bir zevk, güç ve aşırı farkındalık gibi duygulara benzer. Bu sözcük öncesi eğilimleri fark etmenin önemi, başkalarının arzularıyla etkilenmiş bir çekiciliğin açık işaretleri olduğunu algılamaktır. Bunlar anne babanızla ilintili şeyler değildir; onlarla ilintili olanlar daha yüzeysel bağlantılarla ortaya çıkar, daha sözel ve bilinçlidir. Benliğinizin derinliklerinden gelen bu dürtüler yalnızca sizin özgün kimyanızın yansımalarıdır.

Gitgide olgunlaştıkça, genellikle ilkel bilinçaltınızın işaretleriyle iletişiminiz kesilir. Öğrendiğiniz diğer konuların altına gömülüp kalır. Gücünüz ve geleceğiniz özünüzle yeniden bağlantı kurmanıza ve köklerinize dönmenize bağlı olabilir. Çocukluk yaşlarınızdaki bu eğilimlerin işaretlerini çok derinde aramalısınız. Bunların izlerini, hiç bıkmadığınız bir işi tekrarlama arzusu; inanılmaz derecede merakınızı uyandıran bir konu; belirli hareketlere bağlı bir güç duygusu gibi basit olgulara verdiğiniz içten gelen tepkilerde görebilirsiniz. Bunların hepsi sizin içinizdedir.

Bir şeyler yaratmak zorunda değilsiniz; yalnızca biraz kazmalı ve başından beri içinde gömülü olanları yeniden bulmalısınız. Bu çekirdekle hangi yaşta yeniden bağlantı kurarsanız kurun, ilk hayranlığın bir unsuru kıvılcımlanıp canlanacak ve *yaşam görevi*-niz olacak yolu işaret edecektir.

2. En kusursuz köşeyi işgal edin – Darwin stratejisi

A. 1950'lerin sonunda Hindistan'ın Madras kentinde büyüyen V. S. Ramachandran, farklı biri olduğunu biliyordu. Spora ya da yaşıtı olan diğer oğlanların eğlencelerine ilgi göstermiyordu; bilim konusunda okumaya bayılıyordu. Yalnız başına sık sık sahilde dolaşırken dalgaların kumsala taşıdığı deniz kabuklarının çeşitliliğini görüp büyülenmişti. Kabuk toplayıp incelemeye başladı. Bir güç kazanmış gibiydi; burası onun sahip olduğu bir alandı ve okulda hiç kimsenin deniz kabukları hakkında onun kadar bilgisi yoktu. Kısa süre sonra örneğin atılmış kabukları kamuflejda kullanmak için toplayan *Xenophora* adlı organizma gibi garip çeşitlere ilgi göstermeye başladı. Bir bakıma kendisi de *Xenophora* gibiydi – sıra dışıydı. Doğada bu sıra dışı nesneler daha büyük bir evrimsel amaca hizmet eder, yeni ekolojik köşelerin doldurulmasını sağlayıp daha fazla hayatta kalma fırsatı sunar. Acaba Ramachandran da kendi garipliği hakkında bunu söyleyebilir miydi?

Zaman içinde çocukluğundaki ilgi alanını, insan anatomisinin anormallikleri, kimyadaki garip fenomenler gibi diğer konulara çevirdi. Oğlunun gizli bilimler gibi bir araştırma alanına kapılacağından çekinen babası tıp fakültesine girmesi için ikna etti. Fakültede bilimin çok çeşitli yönleriyle tanışacak, uygulayabileceği bir beceri kazanacaktı. Ramachandran babasının isteğini yerine getirdi.

Gerçi tıp fakültesinin dersleri ilgisini çekiyordu ama bir süre sonra huzursuzluğa kapıldı. Ezberleyerek öğrenmekten hoşlanmıyordu. Ezberlemek yerine deneyler ve keşifler yapmak istiyordu. Okuma listesinde olmayan her tür bilimsel yayını okumaya başladı. Bunlardan biri sinirbilimci Richard Gregory'nin *Eye and*

Brain adlı yapıtıydı. Onun ilgisini en çok optik yanılsamalar ve kör noktalar çekmişti – görme sisteminin anormallikleri beynin işlevini nasıl yerine getirdiğini açıklayabilirdi.

Bu kitabın verdiği motivasyonla kendi deneylerine başladı, sonuçlarını saygın bir dergide yayımladı ve Cambridge Üniversitesi'nden görsel sinirbilim dalında çalışmak için davet aldı. İlgi alanına daha uygun bir konuda çalışacağından Ramachandran bu daveti kabul etti. Ne var ki Cambridge'de geçirdiği birkaç ayın sonunda bu ortama uyum gösteremediğini fark etti. Çocukluk düşlerinde bilim, romantik bir macera, neredeyse gerçeğe ulaşmak için dinsel bir arayış gibiydi. Ama Cambridge'de öğrenciler ve öğretmenler için bilim herhangi bir iş gibiydi; mesai harcıyordunuz, istatistiksel analizlere küçük katkılar yapıyordunuz ve hepsi bu kadardı.

İşini yapar gibi göründü ve aynı bölümde başka ilgi alanları bulup diplomasını aldı. Birkaç yıl sonra Kaliforniya'daki San Diego Üniversitesi'nde görsel psikoloji kürsüsünde doçent olarak işe başladı. Daha önceleri defalarca olduğu gibi yine aklı başka bir konuya kaydı – bu kez beyni incelemek istiyordu. Kesilmiş kol ve bacakların hissedilmesi konusuna eğildi. Kolları ya da bacakları kesilen insanlar yitirdikleri uzuvlarında inanılmaz ağrılar hissetmeyi sürdürüyorlardı. Ramachandran hayalet adı verilen bu uzuvlar üzerine deneylere başladı. Bu deneyler beyin konusunda heyecan verici keşiflere yol açtığı gibi bu tip hastaların ağrısını dindirmek için yepyeni bir yol da ortaya çıkardı.

Birdenbire uyum sağlayamama, huzursuzluk gibi duygularından sıyrılmıştı. Yaşamının geri kalanını olağandışı nörolojik bozukluklar üzerinde çalışarak geçirebilirdi. Bilincin evrimi, dillerin kökeni gibi onu büyüleyen konular hakkında sorular ortaya çıkmaya başlamıştı. Adeta çok ender rastlanan deniz kabuklarını topladığı günlere geri dönmüştü. Bu köşe ona aitti, yıllarca yönetebilirdi ve en derin eğilimlerine uygun olduğundan bilimsel ilerlemeye en iyi hizmetlerini sunabilirdi.

B. Yoky Matsuoka için çocukluk dönemi akıl karışıklığı ve bulanıklık demekti. 1970'lerde Japonya'da büyümek her şeyin önceden planlanmış olması anlamına geliyordu. Okul sistemi onu kızlar için uygun bir alana yönlendirecekti ve olanaklar çok kısıtlıydı. Gelişiminde sporun önemine inanan annesiyle babası onu çok küçük yaşta yüzme yarışlarına sokmaya başlamıştı. Ayrıca piyano dersleri de alıyordu. Başka Japon çocuklar için yaşamlarının bu şekilde planlanmış olması belki rahatlatıcıydı ama Yoky'ye acı veriyordu. Özellikle matematik ve fen gibi konulara ilgi duyuyordu. Sporu seviyor ama yüzmekten hoşlanmıyordu. Ne olmak istediği ya da böylesine düzenlenmiş bir dünyaya nasıl uyum sağlayacağı hakkında hiçbir fikri yoktu.

On bir yaşında kendi kararını açıkladı. Yeterince yüzme yarışına katılmıştı ve artık tenis oynamak istiyordu. Annesiyle babası isteğini kırmadı. Son derece rekabetçi olduğundan iyi bir tenis oyuncusu olacağını düşünüyordu ama bu spora oldukça geç başlamıştı. Yitirdiği zamanı telafi etmek için neredeyse olanaksız derecede sıkı bir antrenman programı uygulamak zorundaydı. Antrenman için Tokyo dışına çıkıyor ve gece eve dönerken trende ödevlerini yapıyordu. Çoğu zaman kalabalık bir vagonda ayakta duruyor ve matematik, fizik kitaplarını açıp denklemler çözüyordu. Bulmaca çözmeyi sevdiğinden, ev ödevlerini aklından yaparken, problemlere öylesine dalıyordu ki, zamanın nasıl geçtiğini anlamıyordu. Garip bir şekilde tenis kortunda hissettiklerini tekrar hisseder gibiydi – yoğun biçimde odaklanınca hiçbir şey aklını çelemiyordu.

Trendeki kısacık boş dakikalarında geleceğini düşünüyordu. Bilim ve spor, yaşamının en büyük iki ilgi alanıydı. Her ikisinde de karakterinin değişik yönlerini; rekabet sevgisini, elleriyle çalışmayı, zarafetle hareket etmeyi ve problemleri inceleyip çözmeyi ifade edebiliyordu. Japonya'da genellikle uzmanlaşacağınız bir meslek dalı seçmek zorundaydınız. Hangi dalı seçerse seçsin, diğer ilgi alanlarından vazgeçmek zorunda oluşu Yoky'yi üzüyordu. Bir gün kendisiyle tenis oynayacak bir robot icat etmeyi düşledi. Böyle bir robot icat etmek ve onunla tenis oynamak ka-

rakterinin tüm farklı yönlerini tatmin edecekti ama elbette bu yalnızca bir düştü.

Gerçi Japonya'nın gelecekteki en iyi oyuncularından biri olabilmek için hızla basamakları tırmanmıştı ama tüm geleceğinin tenis olmayacağının da farkındaydı. Antrenmanlarda kimse onu yenemiyordu ama maçlarda sık sık donup kalıyor, durumu gereğinden fazla düşünüyor ve daha alt düzeydeki rakiplerine yeniliyordu. Ayrıca güçten düşüren sakatlıklar da yaşıyordu. Spor yerine akademik konulara odaklanmalıydı. Florida'da bir tenis akademisine gittikten sonra, Amerika'da kalıp Berkeley'deki Kaliforniya Üniversitesi'ne kaydolmak için ailesini ikna etti.

Berkeley'de tek bir ana konu seçmekte çor zorlandı – hiçbir şey çok geniş sınırlı ilgi alanlarını doyurmuyordu. Daha iyisini bulamadığından elektrik mühendisliğinde karar kıldı. Bir gün bir profesörüne çocukluğundaki kendisiyle tenis oynayacak bir robot icat etme düşünden söz etti. Profesörü onunla alay etmeyip robot laboratuvarına davet etti. Oradaki çalışmaları çok başarılı olunca, daha sonraları MIT Üniversitesi'nde robotbilim öncüsü Rodney Brooks'un yapay-zekâ laboratuvarına katıldı. Yapay zekâyâ sahip bir robot geliştiriyorlardı ve Matsuoka elleri ve kolları tasarlamak için gönüllü oldu.

Çocukluğundan beri tenis oynarken, piyano çalarken ya da matematik denklemlerini çözerken kendi ellerini düşünürdü. İnsan eli bir tasarım mucizesiydi. Gerçi bu konu tam olarak spor sayılmazdı ama robotun elini üretmek için kendi elleriyle çalışacaktı. Geniş ilgi alanına uygun bir konuyu sonunda bulunca yeni bir tip robot eli inşa etmek için gece gündüz çalışmaya başladı. İnşa edeceği el, bir insan elinin tutma gücüne olabildiğince yakın bir güce sahip olacaktı. Tasarımı Brooks'un gözlerini kamaştırdı – şimdiye dek başkalarının tasarladıklarından yıllarca ilerideydi.

Bilgisinde önemli bir noktanın eksik olduğunu hissedip sinirbilim dalında bir diploma almaya karar verdi. Eğer el ile beyin arasındaki bağlantıyı daha iyi algılayabilirse, tıpkı bir insan eli gibi duyumsayacak ve tepki verecek bir robot eli tasarlayabilirdi. Bu süreci devam ettirdi, özgeçmişine yeni bilim alanları ek-

ledi ve *nörobotik* adını verdiği yepyeni bir alan açmış oldu. İnsan nörolojisiyle benzeşen biçimlere sahip olan, yaşama biraz daha yaklaşan robotlar tasarlanabilirdi. Bu alanda ilerlemek ona bilim dalında büyük başarı sağladı ve güç sahibi olmanın zirvesine çıkardı, böylece tüm ilgi alanlarını özgürce birleştirme yeteneğine sahip oldu.

Meslek dünyası ekolojik sistem gibidir: insanlar, kaynaklar ve hayatta kalmak için mücadele etmek zorunda oldukları belirli alanları işgal ederler. Bir alandaki insan sayısı arttıkça, gelişmek zorlaşır. Kalabalık bir alanda, dikkat çekmek, politik oyunlar oynamak, kısıtlı kaynakları kendiniz için kazanmak için mücadele etmek sizi yoracaktır. Bu oyunlara o kadar fazla zaman harcarsınız ki, gerçek ustalık uğraşısı için çok az zamanınız kalır. Başkalarının daha iyi kazandığını, bildik yollara saptığını görüp kalabalık alanların baştan çıkarıcılığına kapılırsınız. Böyle bir yaşamın ne kadar zor olacağını tahmin edemezsiniz.

Sizin oynamanız gereken oyun farklı olmalıdır: Ekolojik sistemde baskın olacağınız bir köşe bulmalısınız. Böyle bir köşe bulmak asla kolay değildir. Sabır ve belirli bir strateji gerektirir. Başlangıçta ilgi alanlarınıza hemen hemen uyum gösteren bir dal seçerseniz (tıp, elektrik mühendisliği). Bu noktadan sonra iki yönden birini izlersiniz. Birincisi Ramachandran'ın yoludur. Seçtiğiniz alanda sizi özellikle kendine çeken yan yollar (Ramachandran için algı bilim ve optik) ararsınız. Fırsatını bulunca, daha dar olan bu alana geçersiniz. Sonunda boş bir köşe buluncaya kadar bu süreci devam ettirirsiniz. Bazı açılardan bu köşe sizin özgünlüğünüzle çıkarır; Ramachandran'ın seçtiği nöroloji dalı kendini farklı hissetme duygusuna uygun düşmüştü.

İkincisi ise Matsuoka'nın yoludur. İlk alanda ustalaşınca (robotbilim) başaracağınız başka konular ya da yetenekler (nöroloji) ararsınız. Şimdi bu yeni bilgi alanını öncekine eklersiniz ve belki de yepyeni bir alan oluşturursunuz ya da aralarında yeni bağlantılar kurarsınız. Bu süreci istediğiniz kadar devam ettirebilirsiniz – Matsuoka asla genişletmekten vazgeçmiyor. Sonunda tümüyle

size özgü bir alan yaratırsınız. Bilginin kolayca elde edildiği ve fikirleri birbirine bağlamanın bir çeşit güç olarak görüldüğü bir toplumla, bu ikinci yol çok uyumludur.

Her iki yolda da rakiplerle dolu olmayan bir köşe bulmuş oluyorsunuz. Dolaşmakta, ilginizi çeken belirli soruları araştırmakta özgürsünüz. Kendi gündeminizi oluşturur ve bu köşeye özgü kaynakları elinizde tutarsınız. İnsanı bunaltan rekabet ve politikalarla karşılaşmadığınız için *yaşam görevinizi* geliştirebilecek zaman ve mekâna sahipsiniz.

3. Hatalı yoldan kaçının – İsyan stratejisi

1760 yılında dört yaşındaki Wolfgang Amadeus Mozart'a babası piyano dersleri vermeye başladı. Yedi yaşındaki ablası piyanoya başlayınca, bu küçücük yaşta piyano çalmayı isteyen Mozart'ın kendisiydi. Belki de ablasının piyano çaldığı için gördüğü ilgi ve sevgiyi kıskanmıştı ve kendisine de gösterilmesini istiyordu.

Birkaç aylık çalışmanın sonunda yetenekli bir piyanist, besteci ve öğretmen olan babası Leopold, oğlunun olağanüstü bir çocuk olduğunu fark etti. Yaşına göre çok garip davranıp sürekli çalışmak istiyordu, geceleri annesiyle babası onu piyanonun başından güçlükle kaldırıyordu. Beş yaşında beste yapmaya başladı. Kısa süre sonra Leopold bu harika çocuğu ve ablasını alıp Avrupa'nın başkentlerinde konser gezilerine çıkardı. Mozart piyano çalışıyla tüm izleyicileri büyüledi. Büyük bir özgüvenle çalışıyor, son derece zekice doğaçlama melodiler çıkarıyordu. Çok değerli bir oyuncak gibiydi. Dâhi çocuğu görmek için davet aldıkları saray sayısı artınca, babası ailesini geçindirecek epey para kazanıyordu.

Gerçi hepsini geçindiren kişi artık küçük Wolfgang olması na karşın ailenin reisi olarak Leopold, çocuklarından kesin itaat bekliyordu. Her şeyi babasına borçlu olan küçük Wolfgang seve seve boyun eğiyordu. Ama ergenlik dönemine girerken içinde bir şeyler kıpırdanmaya başladı. Acaba piyano çalmak mı hoşuna gidiyordu yoksa bunca ilgiyi üzerine çekmek mi? Akli karışmış gibiydi. Bunca yıl beste yaptıktan sonra, kendi tarzını geliştirmeye

başlamıştı ama babası soylu izleyicileri memnun eden ve ailenin geçimini sağlayan daha alışılmış parçalar bestelemesi için ısrar ediyordu. Yaşadıkları Salzburg bir taşra ve burjuva kenti sayılırdı. Wolfgang ise başka şeyler arzuluyor, kendisi olmak istiyordu. Her geçen yıl biraz daha boğulduğunu hissediyordu.

Sonunda 1777 yılında babası artık yirmi bir yaşına basan oğlunun annesiyle birlikte Paris'e gitmesine izin verdi. Bu kentte bir orkestra şefi olarak önde gelen bir yer edinmeli ve ailesini geçindirmeyi sürdürmeliydi. Ama Wolfgang Paris'i sevmeydi. Önerilen işler yeteneklerine göre çok alt düzeydeydi. Ardından annesi hastalandı ve eve dönerken yaşamını yitirdi. Her açıdan bu yolculuk bir felaketti. Salzburg'a dönen Wolfgang uslanmıştı ve babasının isteklerini yerine getirmeye hazırdı. Bir sarayda org çalmak gibi pek de ilgisini çekmeyen bir iş buldu ama huzursuzluğunu bir türlü yenemedi. Sıradan taşralıları memnun edecek besteler yaparak yaşamını bu vasat konumda geçirmek istemiyordu. Babasına yazdığı bir mektupta, "Ben besteciyim... Tanrı'nın bana bahsettiği beste yapma yeteneğini gömmek, gizlemek istemiyorum ve gömmeyeceğim," dedi.

Leopold oğlunun gittikçe sıklaşan şikâyetlerine öfkeyle tepki gösteriyor ve aldığı eğitim ve uzun yolculuklar için kendisine borçlu olduğunu anımsatıyordu. Birdenbire Wolfgang en sevdiği şeyin piyano çalmak ya da yalnızca müzik olmadığını fark etti. İzleyicilerin önünde bir kukla gibi çalmaktan zevk almıyordu. Aslında kaderinde beste yapmak vardı ve tiyatro için büyük bir aşk besliyordu. Operalar bestelemek istiyordu – özgün sesi bu olacaktı. Salzburg'da kaldığı takdirde bunu yapamayacağını anladı. Babası temelinde bir engelden fazlasıydı; oğlunun yaşamını, sağlığını, özgüvenini yitirmesine neden oluyordu. Aslında konu yalnızca para değildi; Leopold oğlunun yeteneğini kısıkanıyordu ve ister bilinçli ister bilinçsiz olarak ilerleyişini durdurmak istiyordu. Çok geç olmadan, ne kadar acı verirse versin, Wolfgang'ın bir adım atması şarttı.

1781'de Viyana'ya bir gezi yaptı ve kaderini değiştirecek bir karar verdi. Bir daha Salzburg'a dönmeyecekti. Sanki Wolfgang

bir tabuyu yıkmış gibi babası asla oğlunu bağışlamayacaktı; oğlu ailesini terk etmişti. Aralarındaki gerginlik asla giderilmeyecekti. Babasının baskısı altında çok fazla zaman yitirdiği duygusuna kapılarak delicesine bir hızla beste yapmaya başladı; en ünlü operaları ve diğer besteleri sanki benliğinden fıkkırıyormuş gibi birbirini ardına yaratıldı.

Hatalı yol genellikle para, şöhret, ilgi vs. gibi yanlış nedenlerle bize çekici gelen yoldur. Eğer ilgi gösterilmesine gerek duyuyorsak, içimizde halkın takdirinin sahte sevgisiyle doldurmayı umut ettiğimiz bir boşluk hissederiz. Seçtiğimiz alan en derin eğilimlerimizle çakışmadığından, arzuladığımız tatmine pek seyrek ulaşırız. Bu nedenle yaptığımız iş zarar görür, iyi gitmez ve başlangıçta çektiğimiz ilgi zamanla solmaya başlayarak acı veren bir süreç yaratır. Eğer kararımızı para ve konforlu bir yaşam fikri etkiliyorsa, genellikle kaygıyla ve anne babamızı memnun etme gereksinimiyle davranıyoruz demektir. Belki onlar bize duydukları ilgi ve kaygıyla kazançlı bir yola doğru yönlendirirler ama bunun altında başka bir duygu –gençliklerinde sahip olduklarından daha fazla özgürlüğe biz sahip olduğumuz için biraz kıskançlık– yatıyordu.

Stratejiniz iki yönlü olmalıdır: Birincisi özgüveniniz darbe yemeden, hatalı nedenlerle bir meslek seçtiğinizi olabildiğince erken fark etmelisiniz. İkincisi sizi gerçek yolunuzdan çeviren o güçlere karşı aktif olarak başkaldırmalısınız. İlgi ve takdir görme gereksinimine burun kıvrın, bunlar sizi yoldan çıkaracaktır. Sizi yabancılık hissettiğiniz bir mesleğe itmek isteyen ailenizin gücüne karşı biraz öfke ve kırgınlık duyun. Anne babanızdan bağımsız bir yol izleyip kendi kişiliğinizi saptamak gelişiminizin sağlıklı bir parçasıdır. İsyan etme duygunuz sizi enerji ve amaçla doldursun. Eğer yolunuzu tıkayan tıpkı Leopold Mozart gibi bir baba figürüyse, onu ortadan kaldırıp yolunuzu açmalısınız.

4. Geçmişî bırakın – Uyum sağlama stratejisi

1960 yılında doğan Freddie Roach hayatı boyunca bir boks şampiyonu olmak üzere yetiştirilmişti. Babası profesyonel boksör, annesi boks hakemiydi. Ağabeyi de erken yaşta bu spora başlamıştı ve Freddie altı yaşına gelince, Boston'un güneyindeki bir yerel spor kulübünde sıkı antrenmanlara başlatıldı. Koçuyla birlikte günde birkaç saat, haftada altı gün çalışıyordu.

On beş yaşına bastığında tükendiğini hissetti. Spor salonuna gitmemek için gitgide daha fazla bahane buluyordu. Bir gün annesi bunu hissetti ve, "Niçin dövüşüyorsun ki zaten? Sürekli yumruk yiyorsun. Sen dövüşemezsin," dedi. Babasının bitmek bilmeyen eleştirilerine alışkındı ama annesinin böylesine açık-sözlü bir değerlendirmesi canlandırıcı bir etki yarattı. Annesi açıkça ağabeyinin ünlü bir boksör olacağına inanıyordu. Şimdi Freddie annesinin yanıldığını kanıtlamaya kararlıydı. Adeta intikam duygusuyla antrenmanlarına tekrar başladı. Benliğindeki antrenman ve disiplin tutkusunu keşfetti. İyiye gitme duygusundan hoşlandı ve ödüllerin sayısı arttı; her şeyden sonra artık ağabeyini yenebilmek keyif veriyordu. Boksa karşı duyduğu arzu yeniden alevlenmişti.

İki kardeşin arasında Freddie'nin geleceği daha parlak gibi görüldüğünden babası mesleğini ilerletmesi için onu Las Vegas'a götürdü. On sekiz yaşında, efsane koç Eddie Futch ile tanıştı ve onunla çalışmaya başladı. Her şey harika gibi görünüyordu – ABD boks milli takımına seçildi ve basamakları tırmanmaya başladı. Ama kısa süre sonra başka bir duvara tosladı. Futch'tan en etkili manevraları öğreniyor ve kusursuzlaştırıyordu ama maça çıkınca olay farklılaşıyordu. Ringe çıkınca içgüdülerine uyarak boks yapıyordu; duyguları ona hâkim oluyordu. Dövüşleri birkaç raunt sonra kavgaya dönüşüyor ve genellikle maçı kaybediyordu.

Birkaç yıl sonra Futch ona emekliye ayrılma zamanının geldiğini söyledi. Ama şimdiye dek tüm yaşamı boks üzerine kurulmuştu; emekliye ayrılınca ne yapacaktı? Dövüşüp yenilmeyi sürdürdü ve sonunda tehlike belirtilerini sezerek emekli oldu. Telefonla pazarlama işi buldu ve kendini içkiye verdi. Artık boks-

tan nefret ediyordu – bu spora her şeyini vermişti ama çabalarını kanıtlayacak hiçbir şeyi yoktu. Neredeyse kendine karşın, bir gün Futch'un salonuna dönüp arkadaşı Virgil Hill'in bir unvan maçına hazırlanmak için bir boksörle karşılaşmasını izledi. İki boksörü de Futch eğitmişti ama Hill'in köşesinde ona yardım edecek kimse yoktu. Freddie arkadaşına su getirdi, öğüt verdi. Ertesi gün yine Hill'e yardım etmek için salona geldi ve kısa süre sonra salonun müdavimi oldu. Maaş ödenmediği için telefonla pazarlama işini bırakmamıştı ama bir fırsat kokusu alıyordu ve umarsız durumdaydı. Tam zamanında geliyor ve herkesten sonra çıkıyordu. Futch'un tekniklerini iyi bildiğinden tüm boksörlere öğretebilirdi. Sorumlulukları artmaya başladı.

Boksa karşı duyduğu kırılganlığı aklının bir köşesinden atamamıştı ve bu işi daha ne kadar sürdürebileceğini sorguluyordu. İt dalaşı bir meslekti ve antrenörlerin meslek yaşamı pek uzun olmuyordu. Futch'tan öğrendiklerini defalarca yinelediği başka bir rutin işe mi dönecekti? Benliğinin bir tarafı dövüşmeye geri dönmeyi arzuluyordu; en azından maçlar bu kadar tahmin edilebilir değildi.

Bir gün Virgil Hill, Kübalı boksörlerden öğrendiği bir tekniği ona gösterdi. Kübalılar kum torbasına yumruk atmak yerine kocaman eldivenler giyen antrenörlerle karşılıklı çalışıyorlardı. Ringde durup koçla dövüşüyorlar ve yumruklarını deniyorlardı. Roach bu tekniği Hill ile uyguladı ve gözleri parladı. Tekrar ringlere geri dönmüştü ve başka şeyler de vardı. Eğitim yöntemleri kadar boks sporunun da eskidiği duygusuna kapılıyordu. Büyük eldiveni yalnızca yumruk antrenmanı dışında kullanmanın yolunu keşfetti. Bir antrenör ringde bütün bir strateji geliştirebilir ve çalıştırdığı sporcuya gerçek zamanlı olarak öğretebilirdi. Bu teknik boks sporunda devrim yaratıp canlandırabilirdi. Roach tekniğini eğitmekte olduğu boksörlerle geliştirmeye başladı. Çok daha akıcı ve stratejik hamleler öğretebiliyordu.

Kısa süre sonra kendi adına çalışmak için Futch'un yanından ayrıldı. Boksörleri herkesten daha iyi yetiştirmekle ün kazandı ve

birkaç yıl içinde kendi kuşağının en başarılı antrenörlerinden biri oldu.

Mesleğiniz ve onun kaçınılmaz değişimleriyle başa çıkarken, şu şekilde düşünmelisiniz: Belirli bir konuma bağlı değilsiniz; mesleğinize ya da bir şirkete sadık olmak zorunda değilsiniz. Yalnızca *yaşam görevinizi* tümüyle ifade etmeye bağlısınız. Bu görevi bulmak ve doğru yönetmek sizin elinizde. Başkaları sizi korumak ya da yardım etmek zorunda değil. *Kendi başınıza kalacaksınız.* Değişim, özellikle günümüzdeki gibi devrimsel bir dönemde kaçınılmazdır. Kendi başınıza olduğunuza göre, mesleğinizde şu anda oluşan değişimleri öngörmek size kalmıştır. *yaşam görevinizi* bu koşullara uyarlamalısınız. Eskiden nasıl yaptığınıza yapışıp kalmamalısınız, çünkü böyle davranırsanız, geride kalırsınız ve acısını çekersiniz. Esneksiniz ve uyarlamanın yollarını arıyorsunuz.

Freddie Roach'ın durumunda olduğu gibi değişime zorlanmışsanız, aşırı tepki verme ya da kendine acıma duygusuna kapılmaya karşı koymalısınız. Roach içgüdüsel olarak ringlere dönmüştü çünkü boks yapmayı sevmediğini ama rekabetçi sporlardan ve strateji kurmaktan hoşlandığını anlamıştı. Böyle düşünerek eğilimlerini boks sporu içinde yeni bir yöne kaydırmıştı. Tıpkı Roach gibi kazandığınız becerileri ve deneyimi yitirmek istemiyorsunuz ama bunları uygulamak için yeni bir yöntem bulmalısınız. Gözleriniz geçmiş yerine geleceğin üzerinde olmalı. Çoğunlukla bu tip yaratıcı ayarlamalar bize daha üstün bir yol açar, kapıldığımız rahatlıktan silkiniriz ve nereye doğru gittiğimizi yeniden değerlendirmeye zorunlu oluruz. *Yaşam görevinizin* canlı, soluk alan bir organizma olduğunu unutmayın. Gençliğinizde saptadığınız yolu hiç değiştirmeden izlemeye başladığınız anda kendinizi belirli bir konuma kilitlersiniz ve zamanın acımasızca yanınızdan akıp gitmesine izin verirsiniz.

5. Yolunuzu tekrar bulun – Ölüm kalım stratejisi

Buckminster Fuller (1895-1983) daha çocukken dünyayı başkalarından daha farklı deneyimlediğinin farkındaydı. Doğuştan çok ileri derecede miyoptu. Çevresindeki her şey bulanık görün-
düğünden, özellikle dokunma ve koku alma duyuları bunu telafi etmek için keskinleşmişti. Beş yaşında gözlük takmaya başladıktan sonra bile çevresini gördüklerinin dışında da algılamayı sürdürdü. Dokunma duyusuna dayanan bir zekâya sahipti.

Fuller son derece becerikli bir çocuktur. Yazlarını mektup dağıtarak geçirdiği Maine Eyaleti'nin göllerinde daha kolay ilerleyebilmek için yepyeni bir kürek biçimi icat etmişti. Yeni kürek yakından incelediği denizanalarının hareketlerine dayanarak tasarlanmıştı. Denizanasının hareket dinamiğini görmekten çok hareketi *hissederek* gözünün önünde canlandırmıştı. Yeni model küreğiyle bu hareketi taklit etmiş ve kürek işlevini kusursuzca yerine getirmişti. Yaz ayları boyunca daha başka ilginç icatlar düşünüyordu ve bunlar onun kaderi, yaşam boyu çalışması olacaktı.

Ne var ki farklı olmanın acı veren bir yönü de vardı. Geleneksel eğitim biçimlerine karşı sabırlı değildi. Çok parlak bir öğrenci olarak Harvard Üniversitesi'ne kabul edildiği halde, katı eğitim tarzına uyum gösterememişti. Dersleri kırıyor, içki içiyor, oldukça bohem bir yaşam sürüyordu. Harvard yetkilileri onu iki kez okuldan uzaklaştırdılar; ikinci uzaklaştırmadan sonra bir daha okula alınmayacaktı.

Bundan sonra çok çeşitli işlerde çalıştı. Bir kombinada çalıştıktan sonra Birinci Dünya Savaşı'nda deniz kuvvetlerinde iyi bir konum edildi. Makinelerin ve parçalarının nasıl uyumlu çalıştığı konusunda inanılmaz bir duygusu vardı. Ama huzursuz bir insandı ve bir yerde çok uzun süre kalamıyordu. Savaştan sonra evlenmiş ve çocuk sahibi olmuştu ve ailesinin geçimini sağlamak için satış müdürü olarak yüksek maaşlı bir işe girmeye karar verdi. Gerçekten çok çalıştı, işini iyi yaptı ama üç ay sonra şirket kapandı. Yaptığı işi hiç tatmin edici bulmamıştı ama hep benzer işlerde çalışacağını da biliyordu.

Birkaç ay sonra beklenmedik bir fırsatla karşılaştı. Kayın-pederi binalara daha ucuz fiyatla daha iyi yalıtım yapacak ve sağlamlaştıracak malzemeler üretmenin bir yolunu icat etmişti. Ama ne bu işe bir yatırımcı ne de kendisine yardımcı olacak birini bulabiliyordu. Fuller bu fikrin pek parlak olduğunu düşündü. Konut yapma ve mimarlık her zaman ilgisini çekmişti ve yeni teknolojiyi uygulama konusunda sorumlu olmayı önerdi. Elin-den gelenin en iyisini yaptı ve hatta kullanılacak malzemelerin geliştirilmesini de sağladı. Kayınpederi onu destekledi ve birlikte Stockade Building System şirketini kurdular. Çoğu akraba olan yatırımcıların sayesinde fabrikalar açıldılar. Şirket ayakta kalabil-mek için epey mücadele etti – teknoloji çok yeni ve radikal ve Fuller inşaat sektöründe devrim yaratma arzusundan ödün ver-meyecek kadar titizdi. Beş yıl sonra şirket satıldı ve başkan olan Fuller kovuldu.

Artık durumu her zamankinden daha karanlık gibi görünüyordu. Ailesi Chicago’da Fuller’in maaşıyla oldukça iyi bir yaşam sürüyordu. Beş yıl boyunca hiç para biriktirememişti. Kış yakla-şıyordu, iş bulma umudu çok zayıftı ve sektörde şöhretini yitir-mişti. Bir akşamüstü Michigan Gölü kıyısında yürürken o güne kadar sürdürdüğü yaşamını düşündü. Karısını hayal kırıklığına uğratmış, kayınpederinin ve şirkete yatırım yapan dostlarının para kaybetmesine neden olmuştu. Ticaret hayatında işe yara-maz biriydi ve herkese yük oluyordu. Sonunda intihar etmenin en iyi seçenek olduğunu düşündü. Göle atlayıp boğulacaktı. İyi bir yaşam sigortası vardı ve karısının ailesi ona kendisinin becere-bildiğinden çok daha iyi bakardı. Suyu doğru yürürken, kendini zihinsel olarak ölüme hazırladı.

Birdenbire olduğu yerde durdu – daha sonraları yakınından ya da içinden gelen bir ses duyduğunu anlatacaktı. “Bundan son-ra düşüncelerine asla dünyevi onaylama beklemeyeceksin. Sen doğruyu düşünüyorsun. Kendini ortadan kaldırma hakkın yok. Sen sana ait değilsin. Sen evrene aitsin. Senin kendinin ne ka-dar önemli olduğunu sonsuza kadar anlamayacaksın ama kendi deneyimlerini başkalarının iyiliğine çevirdiğin takdirde üstlen-

diğın rolü tamamladığını varsayacaksınız,” diyordu bu ses. Daha önce hiç böyle sesler duymamış olan Fuller, bunu son derece gerçek olarak algıladı. Duyduklarıyla şaşkına dönüp göle arkasını döndü ve eve doğru yürüdü.

Yolda duyduklarını düşünmeye, yaşamını farklı bir ışık altında tekrar gözden geçirmeye başladı. Belki de birkaç dakika önce, yaptığı hataların aslında hata olmadığını algılamıştı. Ait olmadığı bir iş dünyasına uyum göstermeye çabalamıştı. Dünya bunu ona söylemeye çalışmıştı ama Fuller dinlememişti. Stockade şirketi deneyimi boşa gitmemişti – insanların yapısı hakkında çok değerli dersler almıştı. Pişmanlık duymamalıydı. İşin gerçeği Fuller’in farklı olmasıydı. Aklında sürekli olarak, kendi olağandışı algı becerilerini yansıtan yeni tip arabalar, evler, inşaat biçimleri hayal ediyordu. Eve dönerken sıra sıra uzanan binalara bakarken uyum sağlamamaktan çok, insanların tekdüzelikten, işleri farklı yapmayı düşünememekten acı çektiğini fark etti.

Bu dakikadan sonra kendi deneyimlerinden, kendi sesinden başka hiçbir şeye kulak vermemeye yemin etti. İnsanların gözlemini yeni olasılıklara açmak için iş yapmanın alternatif yollarını yaratacaktı. Para nasıl olsa gelirdi. Ne zaman önce para diye düşündüyse, ardından felaket gelmişti. Ailesini geçindirecekti ama şimdilik çok tutumlu davranarak yaşamaları gerekiyordu.

Yıllar boyunca Fuller bu sözünü tuttu. Garip fikirlerini gerçekleştirmeye çalışmasıyla ucuz ve enerji-verimli ulaşım ve barınma (Dymaxion arabalar ve Dymaxion evler) tasarımları ortaya çıktı. Geodezik kubbe tasarımıyla yepyeni bir mimari tarzı oluşturdu. Ardından şöhret ve paraya kavuştu.

Kaderinizde yazılı yoldan ayrılmak hiçbir zaman iyi bir sonuç vermeyecektir. Çok çeşitli gizli acılarla boğulursunuz. Çoğunlukla paranın çekiciliği, derhal zengin olmak gibi nedenlerle bu yoldan saparsınız. Ama bu sapma benliğinizin derinlikleriyle uyumlu olmayacağından, ilginiz azalacak ve sonunda para kolayca gelmeyecektir. Daha kolay para kaynakları arayarak kendi yolunuzdan gitgide uzaklaşacaksınız. İlerisini açıkça göreme-

diğiniz için, sonu olmayan bir mesleğe gömüleceksiniz. Parasal gereksinimleriniz karşılanırsa bile, içinizdeki boşluk duygusunu herhangi bir inanç sistemi, uyuşturucular ya da oyalayıcı eğlencelerle doldurmak isteyeceksiniz. Burada ödün vermenin, dinamikten kaçmanın bir yolu yoktur. Acınızın ve hayal kırıklığınızın derinliği yolunuzdan ne kadar uzakta olduğunuzu anımsatacaktır. Bu acının, bu hayal kırıklığının mesajına kulak vermeli ve tıpkı Fuller'in duyduğu ses gibi size rehberlik etmesine izin vermelisiniz. Bu bir ölüm kalım meselesidir.

Geriye dönmek fedakârlık ister. Her şeye şu anda sahip olamazsınız. Ustalığa giden yol sabır ister. Odak noktanızı çabalarınızın semeresini göreceğiniz, yolun beş ya da on yıl sonrasına yerleştirmelisiniz. Ne var ki oraya ulaşma süreci hem engeller hem de zevklerle doludur. Yolunuza geri dönme kararını önce kendiniz için verin ve başkalarına da açıklayın. Bu yoldan ayrılmak utanç vericidir. Sonunda para ve kalıcı şöhret, hedeflere odaklananlara değil, ustalığa odaklanan ve *yaşam görevini* tamamlayanlara gelir.

TERSİNE ÇEVİRMEK

Bazı insanlar eğilimlerini ya da gelecekteki mesleklerinin yolunu çocukluklarında fark etmezler ve bunun yerine kısıtlamalarının açıkça farkına varırlar. Başkalarının kolay ya da yönetilebilir gibi gördüğü işlerde başarılı olmazlar. Yaşamlarında bir meslek çağrısı fikri onlara çok yabancı gelir. Bazen başkalarının önyargılarını ve eleştirilerini içselleştirirler ve kendilerini kusurlu gibi görmeye başlarlar. Eğer dikkat etmezlerse, bu duruş gerçeğe dönüşen kehanet olur.

Böyle bir kaderle hiç kimse Temple Grandin kadar güçlü bir biçimde yüzyüze kalmamıştı. 1950 yılında üç yaşındayken otizm tanısı konmuştu. Dil öğrenmekte henüz gelişme göstermemişti ve durumunun değişmeyeceğine, yaşamı boyunca bir kuruluştaki kalması gerekeceğine inanılıyordu. Ama annesi pes etmeden önce bir seçenek daha denemek istedi ve Temple'ı bir konuşma

terapistine yolladı. Terapist bir mucize gerçekleştirip küçük kıza konuşmayı öğretti ve böylece okula gitmesinin, başka çocukların öğrendiklerini öğrenmesinin yolu açıldı.

Bu gelişmeye karşın Temple'ın geleceği en işi şartlarda bile kısıtlı gibi görünüyordu. Akli farklı biçimde çalışıyordu – sözcükler yerine imgelerle düşünüyordu. Herhangi bir sözcüğü öğrenmek için aklında onu görebilmesi gerekiyordu. Soyut sözcükleri ya da matematiği öğrenmesi bu nedenle çok zordu. Onun farklılığıyla alay eden diğer çocuklarla sosyalleşmesi de çok zordu. Böylesine öğrenme bozuklukları varken, düşünmeden yapabileceği el işleri dışında yaşamında başka ne yapabilirdi? Daha da kötüsü son derece aktif bir akli vardı ve üzerinde yoğunlaşacağı bir şey olmayınca, derin bir kaygıya kapılıyordu.

Ne zaman sıkıntıya kapılsa Temple içgüdüsel olarak kendini rahatlatan iki etkinliğe başvuruyordu, hayvanlarla etkileşime girmek ve elleriyle bir şeyler inşa etmek. Hayvanların, özellikle atların duygularını ve düşüncelerini hissetmek açısından olağandışı bir yeteneği vardı. Çok başarılı bir binici oldu. İmgelerle düşündüğünden, dikiş dikmek ya da ahşap işleri yapmak gibi el işlerine başlarken, bitmiş ürünü gözlerinin önünde önceden canlandırdığından, kolayca bir araya getirebiliyordu.

On bir yaşındayken Arizona'daki teyzesinin çiftliğine ziyarete gitti. Çiftlikte atlardan çok ineklere empati hissettiğini fark etti. Bir gün aşı yapılmadan önce rahatlamaları için ineklerin bir sıkma oluğuna yerleştirilmelerini ilgiyle izledi. Çocukluğu boyunca Temple kucaklanma arzusu taşımıştı ama böyle bir durumda kontrol kendi elinde olmadığından paniğe kapıldığı için bir yetişkin tarafından kucaklanmaya dayanamıyordu. Kendisini sıkma oluğuna sokması için teyzesine yalvardı. Teyzesi isteğini kırmadı ve Temple otuz dakika boyunca düşlediği basınç duygusuna kapıldı. Oluktan çıkınca inanılmaz bir dinginliğe kavuşmuştu. Bu deneyimin ardından bu makineye adeta takıntılı hale geldi ve birkaç yıl sonra evde kullanmak için kendi ilkel modelini oluşturdu.

Artık inekler, sıkma olukları ve otistik çocuklar üzerinde dokunma ve basıncın etkilerine saplanmıştı. Merakını gidermek

için okuma ve araştırma becerilerini geliştirmek zorundaydı. Bunu bir kez başarınca çok yüksek konsantrasyon gücüne sahip olduğunu fark etti; bir konu hakkında can sıkıntısına kapılmadan saatlerce okuyabiliyordu. Araştırmaları psikoloji, biyoloji ve genel bilim kitaplarına kadar genişledi. Geliştirdiği zihinsel yetenekleri sayesinde bir üniversiteye kabul edildi. Ufku yavaş yavaş genişliyordu.

Birkaç yıl sonra Arizona Eyalet Üniversitesi'ne zooloji bilim dalında yüksek lisans almak için kaydoldu. Burada hayvanlara takıntısı tekrar yüzeye çıktı – besi üniteleri ve özellikle sıkma olukları üzerinde ayrıntılı bir analiz yapmak, hayvanların davranışsal tepkilerini anlamak istiyordu. Profesörleri böyle bir ilgiyi anlayamadıklarından bunun olanaksız olduğunu söylediler. Hayır yanıtını kabul eden biri olmadığından başka bir bölümde kendisine sponsor olacak profesörler buldu. Çalışmasını tamamladı ve bu süreçte *yaşam görevinin* bir belirtisini yakaladı.

Üniversitede kalmak kaderinde yoktu. Elleriyle bir şeyler yapmayı seven ve aynı zamanda zihinsel dürtülere gerek duyan bir insandı. Kendine özgü bir meslek yolu seçmeye karar verdi. Serbest çalışmaya başlayıp çeşitli çiftliklere ve besi ünitelerine hizmetlerini sundu, hayvanlara daha uygun ve daha verimli sıkma üniteleri tasarladı. Tasarım ve mühendisliğin görsel duygusuyla bu konunun temellerini kendi kendine öğrendi. Çalışmalarını çiftliklerinin yönetilmesi için sistemler ve daha insancıl mezbahalar tasarlamaya kadar genişletti.

Bu meslek somut biçimde yerine yerleşince, biraz daha ileriye gitti: yazarlığa başladı; profesör olarak üniversiteye geri döndü; hayvanlar ve otizm konularında yetenekli bir konuşmacı oldu. Yolundaki aşılmaz gibi görünen tüm engelleri her nasılsa aşmayı başarmış ve kendisine kusursuzca uyan *yaşam görevine* giden yolunu bulmuştu.

Güçler ve eğilimler yerine eksikliklerle yüz yüze kalırsanız, kullanmanız gereken strateji, zayıflıklarınızı görmezden gelmek ve başkalarına benzeme eğilimine karşı koymak olmalıdır. Tıpkı

Temple Grandin gibi kendinizi iyi yapabildiğiniz küçük şeylere yönlendirin. Gelecek için düşler kurmayın ya da görkemli planlar yapmayın, bunun yerine basit işlerde uzmanlaşmaya yoğunlaşın. Bu davranış size özgüven kazandıracak ve başka konuların peşinde koşmanız için bir temel oluşturacaktır. Böylece adım adım ilerlerken, *yaşam görevinizle* karşılaşacaksınız.

Yaşam görevinizin her zaman görkemli ya da gelecek vaat eden bir eğilimle ortaya çıkmayacağını unutmayın. Eksikliklerinizin görüntüsü altından ortaya çıkıp, kaçınılmaz biçimde iyi olduğunuz bir iki konuya odaklanmanızı sağlar. Bu beceriler üzerinde çalışırken, disiplinin değerini öğrenirsiniz ve çabalarınızın ödülünü alırsınız. Tıpkı bir nilüfer çiçeği gibi yetenekleriniz güç ve özgüven merkezinden dışa doğru açılacaktır. Doğuştan yetenekli gibi görünenleri kıskanmayın; böyle kişiler çalışkanlık ve odaklanmanın değerini pek öğrenmediğinden ve daha sonraları bunun bedelini ödediğinden genellikle bir lanet gibidir. Bu strateji karşılaşacağınız tüm engeller ve zorluklar için uygulanabilir. Böyle anlarda bildiğimiz, iyi yaptığımız işlere devam etmek ve özgüvenimizi yeniden güçlendirmek akılcı bir davranıştır.

Eğer doğumundaki bunca engele karşın Temple Grandin gibi biri *yaşam görevine* ve ustalığa giden yolu bulabiliyorsa, bu güce hepimiz ulaşabiliriz demektir.

Er ya da geç bir şey bizi belirli bir yola çağırır gibi görünüyor. Bu "bir şeyi" çocukluğunuzdaki bir işaret gibi anımsayabilirsiniz; beklenmedik bir dürtü, bir hayranlık, olayların gidişinde bir belirti gibi algılanacak tuhaf bir değişiklik, bunu yapmak zorundayım, ben buna sahip olmalıyım duygusu vermiştir. Ben buyum... Eğer bu kadar canlı ve kesin değilse, belki de çağrı hiç bilmeden kıyısında belirli bir noktaya gittiğiniz bir deredeki hafif dalgalar gibi olmuştur. Geriye dönüp bakınca kaderin elinin buna karıştığını hissedersiniz... Bu çağrı ertelenebilir, kaçınılabilir, aralıklarla gözden kaçırılabilir. Tam tersine size tümüyle sahip olabilir. Her neyse sonunda ortaya çıkacaktır. İddialarını öne sürecektir... Olağanüstü insanlar bu çağrıyı çok

açıkça sergilerler. Belki de bu yüzden büyüleyicidirler. Belki de onların çağrıları çok açıkça duyulduğundan ve çağrılarına sadık kaldıklarından büyüleyici olurlar... Olağanüstü insanlar sıradan ölümlülerin yapamadıklarını gerçekleştirdiklerinden daha iyi tanık olurlar. Bizler daha az motivasyona ve daha fazla dikkat dağılmasına sahip gibi görünüyoruz. Yine de kaderimiz aynı evrensel motorla çalışır. Olağanüstü insanlar farklı bir sınıf değildir; yalnızca içlerindeki bu motorun çalışması daha saydamdır...

—JAMES HILLMAN

II

GERÇEKLERE TESLİM OLMAK: İDEAL ÇIRAKLIK

Okul eğitiminizden sonra yaşamınızın en kritik evresine, çıraklık olarak bilinen uygulamalı eğitim dönemine girersiniz. Her meslek değiştirdiğinizde ya da yeni yetenek kazandığınızda bu evreye bir kez adım atarsınız. Tehlikelerin sayısı çok fazladır. Eğer dikkatli olmazsanız, özgüvensizliğe yenik düşersiniz, düşüncelerinizi baskı altına alacak duygusal sorunlara ve çatışmalara girersiniz; yaşamınız boyunca taşıyacağınız korkuları ve öğrenme güçlüklerini geliştirirsiniz. Çok geç olmadan, geçmişin ve günümüzün en büyük ustalarının derslerini öğrenmeli, çizdikleri yolları izlemeli, tüm meslekler için geçerli olan bir "ideal çıraklık" dönemi geçirmelisiniz. Bu süreçte gerekli yetenekleri geliştirecek, aklınızı disiplin altına alacak, kendinizi bağımsızca düşünen bir kişiye dönüştürecek ve ustalığa giden yoldaki yaratıcılık gerektiren engeller için hazır olacaksınız.

BİRİNCİ DEĞİŞİM

Charles Darwin, (1809-1882) daha küçükken babasının varlığının üzerinde baskı yaptığını hissetmişti. Başarılı ve zengin bir taşra doktoru olan babası iki oğlu için büyük umutlar besliyordu. Ama küçük oğlu Charles babasının beklentilerini karşılayamayacak gibi görünüyordu. Okulda Yunanca, Latince, cebir, daha doğrusu hiçbir derste iyi değildi. Sorun hırslı olmaması değildi. Dünyayı kitaplardan öğrenmek ilgisini çekmiyordu. Doğanın içinde olmayı, ava çıkmayı, seyrek rastlanan böcek, çiçek ve madden örnekleri toplamayı seviyordu. Saatlerce kuşların hareketlerini inceliyor, farklılıkları hakkında ayrıntılı notlar tutuyordu. Böyle konularda gözü keskindi. Ama bu hobiler bir meslek oluşturmuyordu ve büyüdükçe babasının sabırsızlığının arttığını fark ediyordu. Babasının bir gün azarlarken söylediği sözleri Charles asla unutmayacaktı: “Köpeklerle ateş etmek, fareler yakalamak dışında hiçbir şeyle ilgilenmiyorsun ve hem kendini hem de aileni rezil edeceksin.”

Charles on beş yaşına basınca babası onun yaşamında daha etkin bir rol oynamaya karar verdi. Edinburgh’daki bir tıp fakültesine gönderdi ama Charles kan görmeye dayanamadığından okuldan ayrılmak zorunda kaldı. Oğlunu bir meslek sahibi yapmaya kararlı olan babası bu kez bir taşra rahibi olması için kilise bir görev buldu. Bu işten iyi para kazanan Charles’ın örnek toplama takıntısı için epey boş zamanı oluyordu. Ama istediği konuma yerleşebilmesi için seçkin bir üniversiteden diploma alması gerektiğinden, Cambridge Üniversitesi’ne yazıldı. Bir kez daha resmi eğitime duyduğu ilgisizliğiyle yüzleşmek zorundaydı. Elinden gelenin en iyisini yapmaya çalıştı. Botaniğe ilgi göster-

di ve eğitimcisi Profesör Henslow ile iyi dost oldu. Çok çalıştı ve 1831 mayısında diplomasını zor da olsa almayı başarıp babasını rahatlattı.

Okul yaşamının sonsuza dek kapandığını umarak İngiltere taşrasını dolaşmaya çıktı ve şimdilik geleceği unutup doğada olmanın keyfini çıkardı.

Ağustos sonunda eve dönünce Profesör Henslow'dan bir mektubun geldiğini görüp şaşırды. Profesör birkaç ay sonra yola çıkıp birkaç yıl dünyanın çeşitli kıyılarını dolaşacak olan HMS *Beagle* adlı gemide Charles'a para almadan doğabilimci olarak çalışacağı bir iş bulmuştu. İşinin bir parçası olarak Charles topladıkları yaşam ve maden örneklerini incelenmek üzere İngiltere'ye göndermekten sorumlu olacaktı. Anlaşılan Henslow genç adamın bitki örneklerini toplayıp adlandırma becerisinden etkilenmişti.

Bu öneri Charles'ın aklını karıştırdı. Bırakın doğabilimi meslek olarak seçmeyi, bu kadar uzun yolculuk yapmayı bile hiç düşünmemiştir. Daha düşünmesine fırsat kalmadan babası derhal ağırlığını ortaya koydu – bu öneriyi kabul etmesine kesinlikle karşıydı. Charles hiç deniz yolculuğu yapmamıştı ve dayanamayabilirdi. Bilim insanı olarak eğitilmemiştir ve gerekli disipline sahip değildi. Üstelik bu yolculuk birkaç yıl süreceğinden babasının ona kilisede ayarladığı işi de tehlikeye atacaktı.

Babası çok güçlü ve ikna edici olduğundan Charles'ın boyun eğmekten başka çaresi kalmamıştı ve teklifi reddetmeye karar verdi. Ama birkaç hafta boyunca yolculuğu ve nasıl geçebileceğini düşündü. Ve düşündükçe daha çekici gelmeye başladı. Belki son derece koruma altında geçen bir çocukluktan sonra macera baştan çıkartıcı gelmişti ya da doğabilim alanında bir meslek olasığını araştırabilir ve dünyanın sunduğu neredeyse tüm yaşam biçimlerini tanıyabilirdi. Sebebi her neyse kısa bir süre sonra fikrini değiştirdi ve işi kabul etmeye karar verdi. Bir amcasını kendi tarafına çekerek, babasının istemeyerek de olsa izin vermesini sağladı. Geminin limandan ayrılışından bir gece önce Charles, *Beagle*'ın kaptanı Robert FitzRoy'a bir mektup gönderdi: "İkinci yaşamım başlamak üzere ve yaşamımın geri kalanı için bir doğum günü gibi olacak."

Gemi aralık ayında yola çıktı ve genç Darwin neredeyse verdiği karardan hemen pişman oldu. Gemi oldukça küçüktü ve dalgalarla sallanıyordu. Sürekli deniz tutuyordu ve yediklerini midesinde tutamıyordu. Ailesini çok uzun bir süre göremeyeceği ve bunca yabancıyla birlikte küçücük bir gemide çok uzun yıllar geçireceği için yüreği sızlıyordu. Kalp çarpıntısına kapıldı ve tehlikeli bir hastalığa yakalandığına inandı. Gemiciler onun denize dayanıklı olmadığını hissedip garip bakışlarla izliyorlardı. Kaptan FitzRoy çok değişken ruhsal çalkantılara sahip bir insan olduğunu kanıtlarcasına bazen en küçük bir olayda öfkeye kapılıyordu. Ayrıca din konusunda bağnazdı ve İncil'in her sözcüğüne harfi harfine inanıyordu; Darwin'e Güney Amerika'da Tufan'ın ve Yaratılış bölümünde betimlenen yaşamın yaratılışının izlerini bulmasının görevi olduğunu söyledi. Darwin babasına karşı çıktığı için kendini aptal gibi hissediyor ve yalnızlık duygusunun altında eziliyordu. Yarı deli gibi görünen bir kaptanla, bu minicik gemide bunca ay boyunca nasıl yaşayabilecekti?

Yolculuğun başlamasından birkaç hafta sonra, umarsızlığa kapılarak yeni bir strateji geliştirdi. Evinde böyle içsel çalkantılar yaşadığında, açık havaya çıkıp çevresindeki yaşamı izlemek onu her seferinde sakinleştirmişti. Bir bakıma kendini unutmasını sağlamıştı. Şimdi burası onun dünyasıydı. Gemideki yaşamı gözlemleyecek, kelebeklerin desenlerini not edermiş gibi kaptanın ve gemicilerin karakterlerini inceleyecekti. Örneğin hiç kimse yemekler, kötü hava koşulları ya da yapmaları gereken işler hakkında homurdanmıyordu. Stoacılığa değer veriyorlardı. Charles da böyle bir duruşu benimsemeyi deneyecekti. FitzRoy biraz özgüvensizdi ve otoritesinin ve donanmadaki yüksek konumunun sürekli onaylanmasına gerek duyar gibiydi. Darwin bu gereksinimini sonuna kadar karşılayabilirdi. Yavaş yavaş günlük yaşamın akışına ayak uydurmaya başladı. Hatta gemicilerin bazı davranış biçimlerini bile benimsedi. Bunlar onu yalnızlık duygusundan uzaklaştırıyordu.

Birkaç ay sonra *Beagle* Brezilya'ya ulaştı. Bu yolculuğa çıkmayı Darwin niçin bu kadar çok istemiş olduğunu anladı. Burası bir

doğabilimci için cennet gibiydi; bitki ve hayvan türlerinin çeşitliliği karşısında büyülenmişti. İngiltere’de gözlemlediklerine ya da topladıklarına hiç benzemiyordu. Bir gün bir ormanda dolaşırken o güne dek gördüğü en garip ve acımasız olguyu seyretti: Minik siyah karıncalar neredeyse yüz metre uzunluğunda sıralar biçiminde yürüyor ve önlerine çıkan her şeyi yiyip yutuyorlardı. Fazlasıyla bereketli yaşamın olduğu ormanda nereye bakarsa baksın vahşi bir hayatta kalma mücadelesine tanık oluyordu. İşine geri dönünce, büyük bir sorunla yüz yüze kaldığını fark etti: Yakaladığı kuşlar, kelebekler, yengeçler ve örümceklerin hepsi olağandışıydı. İşinin bir kısmı hangilerinin İngiltere’ye gönderileceğini seçmekti ama nelerin toplanması gerektiğine nasıl karar verecekti?

Bilgi birikimini genişletmek zorundaydı. Yürüyüşlerinde gördüğü her şeyi saatlerce incelemenin, ayrıntılı notlar almanın yanı sıra bunca bilgiyi sıralamanın, tüm örnekleri kataloglamanın, gözlemlerine belirli bir düzen getirmenin yolunu bulmak zorundaydı. İnsanüstü çaba gerektiren bir işti ama okul derslerinden farklı olarak onu heyecanlandırıyordu. Bunlar kitaplardaki belirsiz kavramlar değil canlı varlıklardı.

Gemi kıyı boyunca güneye doğru yol alırken Darwin, Güney Amerika’nın iç kesimlerinin hiçbir doğabilimci tarafından araştırılmadığını fark etti. Olabildiğince fazla sayıda yaşam biçimi görebilmek için Arjantin’in Pampas adı verilen ovalarına yanında çobanlarla yürüyüşler düzenleyip her türden olağandışı hayvan ve böcek örnekleri toplamaya başladı. Gemide uyguladığı stratejiyi yine kullanıp çobanların davranışlarını inceledi ve onlardan biriymiş gibi aralarına katılmaya çabaladı. Tüm gezintilerinde yağmacı Kızılderililere, ormanlarda karşılaştığı zehirli böceklerle ve pusuda bekleyen jaguarlara cesaretle karşı koymak zorundaydı. Hiç üzerinde durmadan geliştirdiği macera arayışı keyfi ailesini ve arkadaşlarını herhalde şaşkına çevirirdi.

Yolculuğun başlamasından yaklaşık bir yıl sonra Buenos Aires’in 600 kilometre güneyinde bir sahilde üzerinde yıllarca düşüneceği bir şey keşfetti. Sarp kayalıklar arasında beyaz nes-

nelere rastladı ve bir tür büyük kemiklerle karşılaştığını görüp olabildiğince fazla sayıda toplamaya başladı. Bu boyutta ve cinsten kemiklere daha önce hiç rastlamamıştı. Boynuzlar ve zırhlar dev bir armadilloyu, iri dişler mamut benzeri filleri ve çok şaşırtıcı biçimde at dişlerini andırıyordu. İspanyollar ve Portekizliler ilk kez Güney Amerika'ya ayak bastığında hiç at görmemişlerdi ama bulduğu bu diş onların gelişinden çok önceye tarihlenebilirdi. Eğer bazı türler çok uzun süre önce yok olduysa, yaşamın bir kez yaratılıp sonsuza dek devam etmesi fikri mantıkdışı gibi geliyordu. Daha da önemlisi bunca türün soyunun nasıl tükendiği idi. Acaba dünyadaki yaşam sürekli akıyor ve gelişiyor muydu?

Aylar sonra And Dağları'nın yükseltilerinde ülkesine geri göndereceği az rastlanan örnekler arıyordu. 4.000 metre yüksekte fosilleşmiş deniz kabuklarına ve deniz kayalarına rastladı – bu yükselti için oldukça şaşırtıcı bir keşifti. Rastladığı kalıntıları ve çevresindeki bitkileri incelerken bu dağların bir zamanlar Atlantik Okyanusu'nun dibinde yattığını varsaydı. Binlerce yıl önce bir dizi yanardağ patlaması onları yükseltmiş olmalıydı. İncil'deki öyküleri destekleyecek kalıntılar yerine, şok edici farklılıkta kalıntılar buluyordu.

Yolculuk ilerledikçe Darwin kendisinde açıkça görülen bazı değişiklikler olduğunu fark etti. Daha önceleri her türlü çalışmayı sıkıcı olarak bulurken şimdi gün boyu uzun saatler çalışıyordu; daha doğrusu araştıracağı ve öğreneceği o kadar çok şey vardı ki, yolculuğun bir tek dakikasını bile boşa geçirmekten nefret ediyordu. Güney Amerika'nın hayvan ve bitki örtüsü hakkında inanılmaz bir bakış geliştirmişti. Yörenin kuşlarını ötüşlerinden, yumurtalarındaki işaretlerden, uçuş biçimlerinden ayırt edebiliyordu. Bunca bilgiyi katalogluyor ve verimli bir biçimde düzenliyordu. En önemlisi düşünme biçiminin de değişmiş olmasıydı. Herhangi bir nesneyi inceledikten, hakkında okuyup yazdıktan sonra biraz daha gözlem yapıp bir kuram geliştiriyordu ve bu kuramlarla gözlemler birbirini besliyordu. Dünyanın bunca farklı yönü hakkındaki ayrıntıları inceledikçe, fikirler kendiliğinden ortaya çıkıveriyordu.

1835 eylülünde *Beagle*, Güney Amerika'nın Pasifik sahilinden ayrılıp eve dönmek üzere batıya doğru yola koyuldu. Yoldaki ilk durakları Galapagos adıyla bilinen bir dizi ıssız ada oldu. Adalar zaten yabanıl yaşamıyla ünlüydü ama hiçbir şey Darwin'i orada görecekları için hazırlamamıştı. Kaptan FitzRoy ona adalardan birini incelemesi için bir hafta tanıdı ve ardından yola devam edeceklerini bildirdi. Adaya ayak bastığı anda çok farklı bir yere geldiğini algıladı: minicik toprak parçası daha önce hiç görmediği yaşam biçimleriyle tıka basa doluydu. Binlerce siyah deniz iguanası ayaklarının dibinde, sahilde ve sığ sularda yüzyüyor; 250 kiloluk kaplumbağalar sahilde ağır ağır dolanıyor; tümü de soğuk su canlısı olan foklar, penguenler ve karabatakgiller familyasından uçamayan cormorant kuşları bir tropik adada yaşıyordu.

Bir haftanın sonunda bir tek adada yirmi altı özgün tür karasal kuş saymıştı. Kavanozları en tuhaf bitkiler, yılanlar, kertenkeleler, balıklar ve böceklerle dolmaya başlamıştı. *Beagle'a* geri dönünce yeni türleri sınıflandırmaya, kataloglamaya çalıştı. Neredeyse tümünün yepyeni türler olması onu şaşkına çevirmişti. Ardından daha şaşırtıcı bir gerçeğe ulaştı: adaların arası ancak elli mil olmasına karşın türler adadan adaya değişiyordu. Kaplumbağa kabuklarının çizgileri farklıydı, ispinoz kuşlarının gagaları birbirine benzemiyordu, her gaga o adadaki belirli besinler için özel olarak gelişmişti.

Sanki bu yolculuğun dört yılı ve gözlemleri onda daha derin bir düşünme tarzı geliştirmişti ve radikal bir kuram aklında şekillenmeye başladı: Bu adaların tıpkı And Dağları gibi yanardağ patlamasıyla yüzeye çıktığını varsayıyordu. Başlangıçta adaların hiçbirinde yaşam yoktu. Yavaş yavaş kuşlar tohum taşımıştı. Bazı hayvanlar deniz yoluyla gelmişti – kertenkeleler ya da böcekler ağaç kütüklerinin üzerinde, kökenleri deniz türü olan kaplumbağalar yüzerek gelmişti. Binlerce yıl içinde tüm canlılar buradaki besinlere ve yırtıcı hayvanlara göre şekillerini ve görünümlerini değiştirerek uyum sağlamıştı. Bunu başaramayan hayvanlar ölmüş, tıpkı Arjantin'de bulunduğu dev yaratıkların fosilleri gibi yok olmuştu. Acımasız bir hayatta kalma mücadelesiydi. İlahi bir var-

lık bu adalardaki yaşamı bir kerede yaratmamıştı. Buradaki canlılar bugünkü biçimlerine ağır ağır evrimleşerek ulaşmışlardı. Üstelik bu adalar gezegenin bir mikrokozmosunu simgeliyordu.

Eve dönüş yolunda Darwin içeriği devrim yaratacak bu kuramı geliştirdi. Artık kuramını kanıtlamak yaşamının görevi olacaktı.

Sonunda 1836 ekiminde *Beagle* neredeyse denizde geçen beş yılın ardından İngiltere'ye döndü. Darwin derhal evine koştu ve babası onu görünce şaşkına döndü. Fiziksel olarak çok değişmişti. Kafası sanki daha büyük gibi görünüyordu. Davranışları da farklıydı – yıllar önce denize çıkan şaşkın delikanlının yerine gözlerinde amacının ciddiliği ve keskinliği okunan bir erkek geri dönmüştü. Anlaşılan bu yolculuk oğlunu bedensel ve ruhsal olarak değiştirmişti.

USTALIĞIN ANAHTARLARI

Kişi, kendini ustalaştırdığından daha küçük ya da daha büyük ustalığa sahip olamaz.

–LEONARDO DA VINCI

Geçmişin ve günümüzün büyük ustalarının öykülerinde yaşamlarının belirli bir bölümünde gelecekteki güçlerinin bir kelebeğin koza içinde büyümesi gibi geliştiği bir dönem olduğunu fark ederiz. Genellikle kişinin kendini yönettiği çıraklık dönemi beş ya da on yıl sürer ve büyük başarıların veya keşiflerin öykülerini içermediğinden pek dikkat çekmez. Çoğunlukla *çıraklık evresinde* bu kişiler başkalarından pek farklı değildir. Ne var ki yüzeyin altında gelecekteki başarılarının tohumlarını taşıyan akılları bizim göremediğimiz bir biçimde değişmektedir.

Ustaların bu evrenin yolunu çizme biçimi gelişmeleri için neyin önemli ve temel olduğunu içgüdüsel olarak algılamalarından geçer ama onların neleri doğru yaptığını öğrenerek kendimiz için çok değerli dersler almış oluruz. Daha doğrusu yaşamlarını ya-kından incelemek tüm meslekler için geçerli olan bir model, us-

talığa giden bir cins *ideal çıraklık* modeli ortaya çıkarır. Bu modeli kavramak, kendi yollarımızla izlemek için çıraklık döneminden geçme fikri ve gerekliliği hakkında her şeyi anlamak zorundayız.

Çocukluk dönemimizde kültürümüzün kafamıza kazındığı, ailemize bağlı geçirdiğimiz süre diğer hayvanlara oranla çok uzundur. Bu dönemde konuşmayı, yazmayı, matematik ve düşünme becerisini ve birkaç daha farklı beceriyi öğreniriz. Bunların çoğu anne babalarımızın ve öğretmenlerimizin dikkatli ve sevgi dolu rehberliğinde gerçekleşir. Yaşımız ilerledikçe çeşitli konularda kitaplardan olabildiğince fazla bilgi edinmemiz vurgulanır. Tarih, fen ya da edebiyat konularındaki bilgiler soyuttur ve bunları öğrenme süreci pasif özümsemeyi içerir. Bu sürecin sonunda (genellikle 18-25 yaşları arasında) başımızın çaresine bakmak üzere iş yaşamının soğuk, acımasız dünyasına itiliriz.

Bağımlı olarak geçirdiğimiz gençlik döneminden çıkınca, tümüyle bağımsız bir evreye geçmeye henüz hazır olmayız. Kitaplardan ya da öğretmenlerden bilgi edinme alışkanlığını sürdürürüz ama bu alışkanlık bundan sonraki uygulamalı, özyönetimli yaşam evresi için uygun değildir. İnsanların oynadığı politik oyunlara hazır olmadığımızdan, sosyal açıdan deneyimsiz kalırız. Kişiliğimizden henüz emin olmadığımız için iş dünyasında en önemli konunun dikkat çekmek ve arkadaş edinmek olduğunu düşünürüz. Ve bu yanlış fikirler ve deneyim eksikliği gerçek dünyanın ışığında acımasızca ortaya çıkar.

Eğer zamanla uyum sağlarsak eninde sonunda yolumuzu buluruz ama çok fazla hata yaparsak, kendimiz için sayısız sorun yaratmış oluruz. Duygusal sorunlara dalıp fazla zaman harcarız ve deneyimlerimizi düşünüp ders çıkarmaya zamanımız kalmaz. Yapısından dolayı çıraklık dönemi her birey tarafından kendine göre sürdürülmelidir. Başkalarının önderliğini *harfi harfine izlemek* ya da bir kitaptan öğüt almak kendini yenilgiye uğratmaktır. Yaşamın bu evresinde bağımsızlığımızı ilan ederiz ve kim olduğumuzu ortaya çıkarırız. Ama gelecekteki başarılarımız için çok önemli olan ikinci eğitim süresinde, hepimizin yararlanacağı çok güçlü temel dersler vardır ve bunlar bizi yaygın hatalardan uzak tutup çok değerli zamanımızı yitirmemizi önler.

Bu dersler tüm meslekleri ve tarihsel dönemleri aşır geçer çünkü insan psikolojisine ve beynin işlevlerini nasıl yerine getirdiğinin temeline bağlantılıdır. Bu dersler *çıraklık evresinin* her konuyu aşan tek bir *ilkesine* ve üç adımı izleyen sürece damıtılabilir.

İlke çok yalındır ve aklınıza kazınmalıdır: Çıraklığın hedefi para, iyi bir konum, unvan ya da bir diploma yerine aklınızın ve karakterinizin *değişmesidir* ve bu değişim ustalığa giden yoldaki ilk değişimdir. Bir mesleğe dışarıdan biri olarak adım atarsınız. Acemisiniz ve bu yeni dünya hakkında yanlış yorumlarınız var. Kafanız geleceğiniz hakkındaki düşler ve fantezilerle dolu. Dünyaya hakkındaki bilginiz öznel, duygulara, özgüvensizliklere ve kısıtlı deneyimlere dayalıdır. Yavaş yavaş kişileri başarıya götüren bilgi ve becerilerle simgelenen nesnel dünyaya, gerçeklere kendinizi yerleştireceksiniz. Başkalarıyla birlikte nasıl çalışacağınızı ve eleştirilerle nasıl başa çıkacağınızı öğreneceksiniz. Bu süreçte sabırsız ve dağınık kişiden disiplinli, odaklı, karmaşıklıkla başa çıkabilen bir akla sahip bir kişiye dönüşeceksiniz. Sonunda kendinizi yönetecek ve tüm zayıflıklarınızı yeneceksiniz.

Bunun çok basit bir sonucu vardır: En fazla öğrenme olanağı sağlayan işyerlerini ve konumları seçmelisiniz. Uygulamalı bilgi en üstün malzemedir ve on yıllarca size kâr payı ödeyecektir; daha az öğrenme fırsatı tanıyan ve görünürde çok para kazandıran bir işe oranla daha iyi sonuç verecektir. Yani sizi sağlamlaştıracak, geliştirecek meydan okumalara karşı ilerlemelisiniz; performansınız ve ilerleyişiniz hakkında en nesnel geribildirim ancak buradan alabilirsiniz. Kolay ve rahat gibi görünen bir çıraklık süreci seçmemelisiniz.

Bir bakıma kendinizi Charles Darwin'in izinde yürür gibi görmelisiniz. Sonunda tek başınıza kaldınız ve geleceğinizi hazırlayacak bir yolculuğa çıktınız. Genç olmanın, maceranın, dünyayı açık fikirle ve ruhla keşfetmenin zamanıdır. Daha doğrusu yaşamın daha sonraki yıllarında yeni bir beceri öğreneceğiniz ya da meslek değiştireceğiniz zaman, benliğinizin genç ve maceraperest yönüyle yeniden bağlantı kurmalısınız. Darwin tedbirli davranabilir, yalnızca gerekli olan örnekleri toplayabilir, aktif

olarak keşfe çıkmaktansa gemide kalıp bulduklarını inceleyebildi. Bu durumda ünlü bir bilim insanı olmak yerine sıradan bir koleksiyoncu olurdu. Sürekli olarak yeni meydan okumalar aradı ve rahatlık bölgesinin sınırlarını zorladı. İlerleyişini ölçmenin bir yolu olarak tehlikeleri ve zorlukları kullandı. Böyle bir ruhsal yapıyı benimsemeli ve çıraklık dönemini iş yaşamına giden sıkıcı kuralların öğrenildiği bir eğitim aşaması yerine kendinizi değiştireceğiniz bir yolculuk olarak görmelisiniz.

Çıraklık Evresi – Üç Adım Ya Da Üç Durum

Yukarıda ana hatları verilen *ilke*, yaptığınız seçimlerde size rehberlik ederken, çıraklık döneminde birbiriyle örtüşen üç temel adımını düşünmelisiniz. Bu adımları *Derin Gözlem (Pasif Durum)*, *Beceri Kazanımı (Uygulamalı Durum)* ve *Deneyleme (Aktif Durum)* olarak adlandırabiliriz. Çıraklığın çok çeşitli biçimlerde oluşacağını aklınızdan çıkarmayın. Tek bir yerde birkaç yıl süren bir çıraklık olabileceği gibi, farklı yerlerde farklı konumlarda süren ve birbirinden farklı beceriler gerektiren bir çıraklık da olabilir. Lisansüstü eğitimi ve uygulamalı deneylerin karışımını içerebilir. Her durumda içinde bulunduğunuz alana dayalı olarak belki bir tanesine daha fazla ağırlık vermeniz gerekebilir ama bu adımları düşünmeniz size yardımcı olacaktır.

Birinci Adım: Derin Gözlem – Pasif Durum

Bir mesleğe ya da yeni bir ortama girince, kendi kuralları, yöntemleri ve sosyal dinamiği olan bir dünyaya adım atmış oluyorsunuz. On yıllarca, hatta yüzyıllarca, her kuşak belirli bir alanda neyin nasıl yapılacağıнын bilgisini biriktirirken, bir önceki kuşağın yaptıklarını geliştirdi. Ayrıca her işyerinin kendi eğilimleri, davranış kuralları ve iş standartları vardır. Bireyler arasındaki güç ilişkilerini de unutmamak gerekir. Bunların hepsi sizin bireysel gereksinim ve arzularınızın üstünde yer alan bir gerçeği simgeler. Bu dünyaya girince sizin göreviniz gözlemlemek ve gerçeği olabildiğince *derinlemesine* özümsemektir.

Çıraklık döneminizin ilk aylarında yapacağınız en büyük hata dikkat çekme, insanları etkileme ve kendinizi kanıtlama hayaline kapılmaktır. Bu düşünceler aklınıza baskın çıkar ve aklınızı çevrenizdeki gerçeklere kapatır. Aldığınız tüm olumlu ilgi aldatıcıdır; sizin yeteneklerinize ya da herhangi bir gerçeğe dayalı değildir ve sizin aleyhinize çalışır. Tam tersine gerçeği kabullenmeli ve *teslim olmalı*, göze batmamalı, olabildiğince geri planda kalmalı, pasif olmalı ve gözlemlemek için kendinize alan oluşturmalsınız. Üstelik adım attığınız bu dünya hakkındaki önyargılarınızdan da sıyrılmalısınız. İlk aylarda karşınızdakileri, daha hazır olmadan tepeye çıkmaya çalışarak değil ciddi öğrenme arzusu sergileyerek etkilemelisiniz.

Bu yeni dünyada iki temel gerçeği gözlemleyeceksiniz. Birincisi bu ortamda başarıyı yöneten kuralları ve yöntemleri, başka bir deyişle “biz burada işi böyle yaparız” anlayışını gözlemleyeceksiniz. Bu kuralların bir kısmı, genellikle yüzeysel ve sağduyuya dayananlar size doğrudan doğruya bildirilecektir. Bunlara dikkat etmeli ve saygı göstermelisiniz ama daha önemli kurallar açıkça söylenmez ve iş kültürünün temelini oluşturur. Bu kurallar burada önem verilen tarz ve değerleri içerir. Çoğunlukla en tepedeki kişinin karakterinin yansımasıdır.

Hiyerarşide yükselmekte olanlara, altın dokunuşa sahip olanlara bakarak bu kuralları gözlemleyebilirsiniz. Daha beceriksiz gibi görünenleri, belirli hatalar için azarlananları ve hatta kovulanları gözlemleyerek de kolayca öğrenebilirsiniz. Bu örnekler ayağınızın takılacağı dikenli teller gibidir: İş böyle yaparsanız, acısını çekersiniz.

Gözlemleyeceğiniz ikinci gerçek, grubun içindeki güç ilişkileridir; gerçek denetim kimin elinde; tüm iletişim kime doğru akıyor; kim yükselişte ve kim inişte. (Sosyal zekânın bu unsuru için lütfen IV. Bölüm’e bakınız.) Bu yönetsel ve politik kurallar işlevsiz ya da zararlı olabilir ama sizin göreviniz bu konuda ahlakçılığa kalkışmak ya da sızlanmak değildir, göreviniz bunları anlamak, neyin nasıl olduğunu öğrenmektir. Yabancı bir kültürün tüm ayrıntılarına ve geleneklerine uyum göstererek incele-

yen bir antropolog gibisiniz. Siz kültürü değiştirmek için orada bulunmuyorsunuz; bunu yapmaya kalkarsanız öldürülürsünüz ya da işyeri söz konusu olunca işten kovulursunuz. Daha sonraları güç ve ustalığa ulaşıncı, bu kuralları yeniden yazacak ya da kaldıracak kişi siz olacaksınız.

Size verilen işler ne kadar düşük düzeyde olursa olsun, bu dünyayı çalışırken izleme fırsatları sunar. İçindeki insanlar hakkındaki en küçük ayrıntı bile gereksiz değildir. Gördüğünüz, duyduğunuz her şey şifresini çözmeniz gereken bir işarettir. Zamanla başlangıçta gözünüzden kaçan gerçekleri daha fazla görece ve algılayacaksınız. Örneğin ilk başta büyük bir güce sahip olduğunu varsaydığınız kişinin daha sonradan havladığını ama ısırmadığını anlayabilirsiniz. Yavaş yavaş görünümünün perde arkasını görmeye başlarsınız. Yeni ortamınızın kuralları ve güç dinamikleri hakkında bilgilendikçe, niçin var olduklarını araştırabilir, alandaki daha büyük akımlarla aralarında nasıl bir bağlantı olduğunu sorgulayabilirsiniz. Gözleminden analize geçerken mantığa vurma yeteneklerinizi keskinleştiriyorsunuz ama bunu ancak aylar süren dikkatli incelemeler sonucunda yapabileceksiniz.

Charles Darwin'in bu adımı nasıl izlediğini açıkça görebiliyoruz. İlk birkaç ay gemideki yaşamı izleyerek ve yazılı olmayan kuralları algılayarak, bilim için ayıracağı zamanı daha verimli hale getirdi. Ortama uyum sağlamakla, daha sonraki bilimsel çalışmalarını kesintiye uğratabilecek gereksiz çatışmalardan kaçındığı gibi bunların yol açacağı duygusal çalkantıları da önledi. Aynı tekniği daha sonraları çobanlar ve karşılaştığı yerel toplumlar üzerinde de uyguladı. Böylece gezebileceği bölgeleri genişletti ve daha fazla örnek topladı. Başka bir düzeyde de kendini dünyanın tanıdığı en zeki doğa gözlemcisine dönüştürdü. Yaşam ve kaynakları hakkındaki tüm önyargılarından sıyrılarak her şeyi olduğu gibi görmeye kendini eğitti. Yeterli bilgi toplamadıkça gördükleri hakkında genellemeler yapmadı, kuramlar geliştirmedi. *Bu yolculuğun tüm gerçeklerine teslim olarak ve özümseyerek, en temel gerçeği –tüm canlıların evriminin içyüzünü– öğrendi.*

Bu adımı izlemeniz için birçok önemli neden olduğunu unutmayın. Öncelikle ortamınızı baştan sona tanımak yolunuzu çizmenize ve onulmaz hatalardan kaçınmanıza yardımcı olur. Bir avcı gibisiniz: bir bütün olarak ormanı ve ekosistemin tüm ayrıntılarını tanımak size hayatta kalmak ve başarı için daha fazla seçenek sunacaktır. İkincisi tanıdık olmayan bir ortamı gözlemlene yeteneği yaşam boyu sürecek önemli bir beceri olacaktır. Egonuzu yatıştırma ve içeri yerine dışarıya bakma alışkanlığını geliştireceksiniz. Herhangi bir olayda insanların yalnızca kendilerini düşündükleri için neleri kaçırdıklarını göreceksiniz. İnsan psikolojisi için keskin bir görüş edinecek ve odaklanma yeteneğinizi güçlendireceksiniz. Son olarak da önce gözlem yapmaya, fikirlerinizi ve kuramlarınızı kendi gözlerinizle gördüklerinize dayandırmaya ve ardından bulduklarınızı analiz etmeye alışacaksınız. Yaşamınızın bundan sonraki yaratıcı evresi için bu yetenek çok önemli olacaktır.

İkinci Adım: Beceri Kazanımı – Uygulama Durumu

Gözlemlerin başlangıcındaki bu ilk ayların belirli bir noktasında çıracılığınızın en önemli kısmına yani *beceri kazanma kısmına* geçeceksiniz. Her tür etkinlik, çaba ya da meslek yolu beceri kazanmaktan geçer. Bazı alanlarda örneğin bir makine ya da bir gereç kullanmak veya fiziksel somut bir şey oluşturmak gibi gözle görülen bir aşamadır. Bazılarında fiziksel ve zihinsel çabanın karışımıdır; örneğin Charles Dürwin'in gözlemleri ve örnek toplaması gibi. Bazı alanlarda ise beceriler, örneğin insanları yönetmek ya da bir şeyleri araştırıp düzenlemek gibi daha belirsizdir. Bu becerileri olabildiğince basite indirgemeli, uygulanabilecek biçime getirmeli ve iyi yaptığınız bir şeyin çekirdeğini oluşturmasını sağlamalısınız.

Herhangi bir beceri edinirken ortaya çıkan doğal öğrenme süreci beynimizin fonksiyonlarıyla çakışır. Bu öğrenme sürecine biz *sessiz bilgi* adını veriyoruz – başka bir ifadeyle yaptığınız ifade edilmesi zordur ama yaparak göstermesi kolaydır. Bu öğrenme sürecinin nasıl işlediğini anlamak için beceri geliştirme

alıştırmalarının ve sessiz bilgi edinmenin keşfedilmiş en büyük sistemine yani ortaçağın çıraklık sistemine bakmak gerekir.

Bu sistem bir soruna çözüm olarak ortaya çıkmıştı: Ortaçağda işler çoğaldıkça ustaların dükkânlarında çalışması için aile bireylerinin sayısı yetmemeye başladı. Daha fazla yardımcıya gereksinimleri vardı. Ama gelip geçici insanları eğitmeye değmiyordu – işçilerin becerilerini geliştirmeleri için zamana ve istikrara gerek duyuyorlardı. Böylece bir çıraklık sistemi geliştirdiler. Ortalama 12-17 yaşları arasındaki gençler dükkânda işe başlarken yedi yıl buradan ayrılmayacaklarını taahhüt eden bir anlaşma imzalıyorlardı. Bu sürenin sonunda çıraklar yetenek düzeylerini kanıtlamak için bir *ustalık sınavından* geçmek ya da bir *ustalık yapıtı* ortaya çıkarmak zorundaydılar. Bu sınavı geçince gezgin sınıfına yükseltiliyorlardı ve öğrendikleri işi yapabilecekleri yerlere gitmelerine izin veriliyordu.

O çağlarda kitapların ya da çizimlerin sayısı çok az olduğundan çıraklar işi ustayı yakından gözlemleyerek ve taklit ederek öğreniyorlardı. Çok az sözlü talimatın yanı sıra hareketleri sürekli taklit ederek, elleriyle çalışarak işi geliştiriyorlardı. (Çırak sözcüğü Latince *elle tutmak* anlamındaki *prehendere* sözcüğünden gelir.) Kumaş, ahşap ve metal gibi hammaddeler pahalı olduğundan, denemeler için harcanamayacağından çıraklar genellikle bunları son ürün için kullanıyorlardı. Yaptıkları işe odaklanmayı ve hata yapmamayı öğrenmek zorundaydılar.

O yıllarda çırakların bu maddelerle çalıştıkları süreleri hesaplarsanız, olağanüstü beceri düzeyine erişmek için 10.000 saatte fazla çalıştıkları ortaya çıkar. Bu biçimdeki sessiz bilginin gücü güzelliğin, zaanatkârlığın ve istikrarın başyapıtları olan ve kitaplar ya da teknik çizimler kullanılmadan inşa edilen Avrupa'nın gotik katedrallerinde vücut bulmuştur. Bu katedraller sayısız zanaatkarın ve mühendisin beceri birikimini sergiler.

Bunun anlamı çok yalındır: sözel ya da yazılı dilin ortaya çıkışı daha yakın tarihtedir. Atalarımız dil ortaya çıkmadan çok önceleri alet yapmak, avlanmak gibi çeşitli becerileri edinmek zorundaydılar. Öğrenmenin doğal modeli genellikle ayna nöron-

ların gücüne dayalıdır ve başkalarını izleyip taklit etmekten ve aynı hareketleri defalarca yinelemekten geçer. Beyinlerimiz bu öğrenme biçimi için çok uygundur.

Örneğin bisiklete binmeyi anlatılanları dinlemek ya da talimatları okumak yerine bir başkasını izleyerek öğrenmenin daha kolay olduğunu biliyoruz. Ne kadar fazla deneme yaparsak, o kadar kolaylaşır. Temelinde zihinsel beceri gerektiren bilgisayar programcılığı ya da yabancı dil öğrenme gibi yeteneklerin gelişmesinde de doğal öğrenme süreciyle uyumlu olarak deneme ve yineleme yoluyla öğreniriz. Yabancı dili kitap okumak ve kuramları özümsemek yerine olabildiğince fazla konuşarak daha kolay öğreniriz. Ne kadar çok konuşursak, o kadar akıcı oluruz.

Bu kadar ilerleyince, *hızlandırılmış geri dönüşler* döngüsüne girersiniz ve deneme yapma kolaylaşıp ilginçleşir, daha uzun saatler uygulama yapınca yetenek düzeyiniz yükselir ve böylece deneme yapmak biraz daha ilginç duruma gelir. Bu döngüye ulaşmayı kendinize hedef olarak belirlemelisiniz ve ulaşmak için yeteneklerin kendisi hakkında bazı temel ilkeleri anlamalısınız.

İlk olarak kolayca altından kalkabileceğiniz bir beceriyle başlamalısınız ki bu beceri diğerlerinin temelini oluştursun. Aynı anda çok sayıda beceriyi öğrenebileceğiniz fikrine asla kapılmamalısınız. Konsantrasyon gücünüzü geliştirmelisiniz ve aynı anda birden çok iş yapmayı denemenin bu sürecin ölümüne yol açacağını anlamalısınız.

İkincisi, öğrenmenin başlangıç aşamaları kaçınılmaz biçimde can sıkıcıdır. Yine de bu kaçınılmaz sıkıntıdan uzak kalmak yerine bunu kabullenip kucaklamalısınız. Öğrenmenin başlangıç aşamasında yaşadığımız acı ve can sıkıntısı tıpkı fiziksel egzersiz gibi zihnimizi sağlamlaştırır. Çoğu insan yaşamda her şeyin zevkli olması gerektiğine inanır ve sürekli dikkatini dağıtacak konular, öğrenme sürecinde kısa yollar arar. Çekilen acı aklınızın sunduğu bir meydan okuma gibidir – odaklanmayı ve sıkıntılı dönemi atlatmayı mı öğreneceksiniz yoksa tıpkı bir çocuk gibi her an keyif ve eğlence peşinde koşmak mı isteyeceksiniz? Hatta fiziksel egzersizde olduğu gibi size sağlayacağı yararları bilince,

bu acıdan da sapkın bir zevk alırsınız. Her koşulda can sıkıntısını cesaretle karşılamalı ve kaçınmaktan ya da bastırmaya çalışmaktan uzak durmalısınız. Yaşamınız boyunca sıkıcı durumlarla karşı karşıya kalacağınız için disiplinle başa çıkma yeteneğini geliştirmelisiniz.

Bir beceriyi ilk aşamalarında denediğiniz zaman, beyinde oluşan nörolojik olguları anlamanız çok önemlidir. Yeni bir şeye başladığınızda ön lobdaki (beynin daha yüksek, daha bilinçli komanda merkezi) çok sayıdaki nöron işe başlar ve aktifleşip öğrenme sürecinde size yardım eder. Beyin çok miktarda yeni bilgiyle başa çıkmak zorundadır ve eğer beynin yalnızca sınırlı bir bölümü bu iş için kullanılsaydı, çok stresli ve bunaltıcı bir durum ortaya çıkardı. Hatta başlangıç döneminde işe odaklandığımız zaman ön lob genişler. Ama bir hareket defalarca yinelenip otomatik hale gelince, bu beceri için kullanılan nöral yollar korteksin diğer kısımlarına dağıtılır. İlk aşamada gereksinim duyduğumuz ön lobdaki nöronlar artık başka bir şey öğrenmek için serbest kalmıştır ve beynin bu bölgesi her zamanki boyutlarına geri döner.

Sonunda tek bir işi anımsamak için bir nöron ağı geliştirilir ve böylece ilk öğrenmemizden yıllar sonra bile bisiklete binebiliriz. Eğer yineleyerek bir işi yapmasını öğrenen kişilerin ön lobuna bakarsak, bu işi yaparken inanılmaz derecede sabit ve hareketsiz durduğunu görürüz. Beyinlerindeki hareketlilik daha aşağıdaki bölgelerde oluşur ve daha az bilinçli denetim gerektirir.

Sürekli olarak aklınız çelinirse, bir işten bir başkasına giderseniz, bu donanım süreci oluşmaz. Böyle bir durumda bu beceri için gereken nöral yollar yerine yerleşmez ve öğrendikleriniz beyninizde kök salacak kadar sağlam olmaz. Bir iş üzerine iki üç saat dikkatle odaklanmak, dikkatiniz dağılarak sekiz saat odaklanmaktan daha iyidir. Yaptığınız işe olabildiğince kendinizi vermelisiniz.

Bir hareket otomatikleşince, o işi yaparken kendinizi gözlemleyecek zihinsel mekâna sahip olursunuz. Bu mesafeyi kullanıp zayıf yönlerinizi ya da düzeltilmesi gereken hatalarınızı not edin ve kendinizi analiz edin. Başkalarından da olabildiğince fazla ge-

ribildirim almak, artık nereye kadar gidebileceğinizi bildiğinize göre, ilerlemenizi ölçecek standartlara sahip olmak da önemlidir. Uygulama yapmayan, yeni beceriler öğrenmeyen insanlar doğru bir orantı ya da özeleştirici duygusuna sahip olmazlar. Hiç çaba göstermeden her şeyi başaracaklarını düşünürler ve gerçeklerle pek az iletişim kurarlar. Herhangi bir şeyi defalarca denemek sizi gerçeklere yaklaştırır, yetersizliklerinizi açıkça fark etmenizi sağlar, biraz daha çabayla neler başarabileceğinizi görmeye yardım eder.

Bu adımı yeterince ileri götürürseniz, doğal olarak hızlı geri dönüşler döngüsüne girersiniz: Yeni beceriler öğrendikçe, yaptıklarınızı çeşitlendirebilir, işinizde geliştireceğiniz bazı ayrıntılar bulabilir ve daha ilginç bir duruma getirebilirsiniz. İşler otomatikleşince, aklınız harcadığınız çabadan yorulmayacağından, daha fazla alıştırma yapabilirsiniz ve daha fazla beceriye ve zevke ulaşırsınız. Aşacağınız yeni engeller, fethedeceğiniz yeni alanlar ararsınız ve ilginizi yüksek düzeyde tutarsınız. Döngü hızlandıkça, aklınızın tümüyle işle meşgul olduğu noktaya ulaşırsınız ve başka her şeyin dışarıda bırakıldığı bir çeşit akıntıya kapılırsınız. Kullandığınız aletle ya da üzerinde çalıştığınız konuyla bütünleşirsiniz. Becerinizi artık ifade edilebilecek gibi değildir; bedeninize, sinir sisteminize kazınmış ve sessiz bilgi biçimine gelmiştir. Herhangi bir beceriyi derinlemesine öğrenmek sizi ustalığa hazırlar. Akıp gitmek ve aletin bir parçası olmak duygusu, ustalığın getireceği büyük keyiflerin öncüsüdür.

Özünde herhangi bir beceriyi deneyip geliştirirken, bu süreçte kendinizi değiştirirsiniz. İlerledikçe daha önceleri gizli kalmış yeni yeteneklerinizi ortaya çıkarırsınız. Duygusal açıdan gelişirsiniz. Keyif alma duygunuz yeniden tanımlanır. Kolayca erişilen zevkler, dikkat dağıtan, zaman öldüren boş eğlenceler gibi gelir. Gerçek zevk engelleri aşmaktan, yeteneklerinize güven duymaktan, becerilerinizi akıcılaştırmaktan ve bunların verdiği gücü hissetmekten gelir. Daha sabırlı olursunuz. Can sıkıntısı eğlence yerine fethedilecek yeni engeller aramanın belirtisi olur.

Zorunlu yeteneklerde ustalaşmak ve uzmanlık düzeyine yükselmek için gerekli zaman gerçi seçtiğiniz alana ve yetenek

düzeşinize göre değışiklik gösterir ama bu konuyu araştıranlar 10.000 saat sonucuna ulaşmışlardır. Yüksek düzeyde yeteneğe ulaşmak için nitelikli deneme süresi bu kadar zaman ister ve diğerlerinin yanı sıra besteciler, satranç oyuncuları, yazarlar ve sporcular için de geçerlidir. Bu sayının neredeyse sihirli ya da mistik bir tınusı vardır. Kişi ve alan ne olursa olsun, bunca alıştırtma zamanı insan beyninde nitel bir değışime yol açar. Beyin büyük miktarlarda bilgiyi düzenlemeyi ve yapılandırmayı öğrenir. Biriken sessiz bilgiyle yaratıcı ve eğlendirici olur. Gerçi saat olarak çok fazla gibi görünür ama genellikle 7-10 yıllık sürekli, sıkı çalışma dönemiyle ya da geleneksel çıraklık evresiyle çakışır. Başka bir deyişle, zamana yayılmış yoğun çalışmalar sonuç verir.

Üçüncü Adım: Deneyleme – Aktif Durum

Sürecin en kısa kısmıdır ama yine de önemli bir unsurdur. Yetenek ve özgüven geliştirdikçe, daha aktif denemelere doğru ilerlemelisiniz. Bunun anlamı daha fazla sorumluluk yüklenmek, bir tür proje başlatmak, meslektaşlarınızın ve hatta kamuoyunun eleştirilerine açık duruma gelmek demektir. Bu bölümün anlamı ilerlemenizi ölçmek ve bilginizde hâlâ bazı boşluklar olup olmadığını saptamaktır. Kendinizi iş yaparken gözlemliyorsunuz ve başkalarının yargılarına nasıl tepki verdiğinizi görüyorsunuz. Eleştirileri kabullenip yapıcı olarak kullanabiliyor musunuz?

Charles Darwin yolculuk sürerken, evrim teorisine gidecek fikirlerini üretiyordu ve bu fikirleri karşısındakilere sunmaya karar verdi. Önce *Beagle* gemisinde bunları kaptanla paylaştı ve onun öfkeli eleştirilerini sabırla özümsemi. Toplumun da böyle tepki göstereceğine inanarak kendini hazırlamaya çalıştı. Aynı zamanda İngiltere'deki bazı bilim insanlarına ve bilim derneklerine mektuplar yazmaya başladı. Aldığı yanıtlar doğru yolda olduğuna ama biraz daha araştırma yapması gerektiğine işaret ediyordu. Leonardo da Vinci, Verrocchio için stüdyoda çalışırken, denemeler yapmaya, kendi tarzını ifade etmeye başladı. Ustasının ortaya çıkardığı yeniliklerden etkilendiğini görünce şaşırdı. Böylece Leonardo çıraklık döneminin sonuna yaklaştığını anladı.

Çoğu insan genellikle korku yüzünden bu adımı atmak için çok uzun süre bekler. Kuralları öğrenip rahatlık bölgenizde kalmak daima daha kolaydır. Çoğu zaman *hazır olduğunuzu düşünmeden önce*, bu tip denemeler yapmaya kendinizi zorlamalısınız. Bu süreçte karakterinizi sınıyorsunuz, korkularınızı geride bırakıyorsunuz, işinize karşı bir tarafsızlık geliştiriyorsunuz, yaptıklarınıza başkalarının gözüyle bakıyorsunuz. Sürekli inceleme altında üretim yapacağınız bir sonraki evrenin tadını almaya başlıyorsunuz.

Bu ortamda öğrenecek hiçbir şey kalmadığı duygusuna kapıldığınız zaman çıracılık döneminizin sona erdiğini anlıyorsunuz. Bağımsızlığınızı ilan etmenin ya da çıracılığınıza devam etmek için başka bir yere gitmenin ve beceri temelini genişletmenin zamanı gelmiştir. Yaşamın ileriki yıllarında bir meslek değişimi ya da yeni beceriler öğrenme zorunluluğuyla karşı karşıya kaldığınızda, bu süreçten geçmiş olduğunuz için, size göre yabancılık çekmeyeceksiniz. Nasıl öğrenmeniz gerektiğini öğrenmiş olacaksınız.

Çoğu kişi çıracılık fikrinin ve beceri kazanmanın, çalışmanın elle bir şeyler yapma demek olduğu eski dönemlere ait tuhaf kalıntılar olduğunu düşünebilir. Ne de olsa bilgi ve bilgisayar çağına girdik ve artık teknoloji deneme ve yineleme gerektiren düşük düzey işlerden uzak kalmamızı sağlıyor; yaşamımızda çok şey görünümsele biçime geldiğinden zanaatkar modeli eskidi. Ya da eskidiği iddia ediliyor.

Aslında içinde yaşadığımız zamanın yapısına ait fikirler tümüyle yanlış ve hatta tehlikelidir. İçinde bulunduğumuz çağ teknolojinin her şeyi kolaylaştırdığı değil, her alanı etkileyen daha fazla karmaşıklığın ortaya çıktığı bir çağdır. Ticarete rekabet küreselleşti ve yoğunlaştı. Bir işadınının eskiye oranla daha büyük bir tabloya hükmetmesi gerekiyor ve bunun anlamı daha fazla bilgi ve yetenek demek oluyor. Bilimin geleceği uzmanlaşmakta yatmıyor, tam tersine çeşitli alanlardaki bilgilerin birleştirilmesinde ve çaprazlama büyütülmesinde yatıyor. Sanat konularında

zevkler ve tarzlar çok hızlı değişiyor. Bir sanatçı bunları aşabil-meli ve ortalamanın her zaman önünde gitmeli ve yeni tarzlar ortaya çıkarabilmelidir. Bunu yapabilmek için belirli bir sanat türünden daha fazlasında bilgili olmak, diğer sanat ve hatta bilim dallarını bilmek, dünyada neler olup bittiğini anlamak gerekiyor.

Bu alanların tümünde insan beyninin eskiye oranla daha fazlasıyla başa çıkması isteniyor. Sürekli olarak bizim kendi bilgi alanımızla kesişen çeşitli bilgi alanlarıyla başa çıkmaya çabalıyoruz ve teknoloji yoluyla ulaşılabilen bilgi miktarı arttığından bunca kaos da inanılmaz derecede arttı. Sonuç olarak hepimiz farklı bilgi biçimlerine, farklı alanlarda yeteneklere ve yüklü miktarda bilgiyi düzenleyebilecek akıllara sahip olmak zorundayız. Gelecek yalnızca daha fazla yetenek edinen ve bunları yaratıcı biçimde birleştirebilenlere ait olacak. Ama yetenek öğrenme süreci ne kadar görünümsele olursa olsun, hep aynı kalıyor.

Gelecekte bu karmaşıklıkla başa çıkmayı kendine öğretenlerle, bunların altında bunalanlar arasında büyük bir ayrım olacak. Yani yetenek edinenler ve akıllarını disiplin altına alanlar ile geri dönölmez biçimde çevrelerindeki ortamla dikkatleri dağılan ve öğrenecek kadar odaklanamayanlar arasında ayrım olacak. *Çıraklık evresi* artık daha anlamlı ve önemli ve bu fikri göz ardı edenler kesinlikle geride kalacaklar.

Son olarak da zekâya ve sözcüklerle düşünmeye genellikle değer veren bir toplumda yaşıyoruz diyebiliriz. Ellerimizle çalışmayı, bir şeyler inşa etmeyi daha az zeki olanlar için küçümşenen beceriler olarak görüyoruz. Bu görüş aşırı derecede zararlı bir kültür değeridir. İnsan beyni ile eli birlikte evrimleşti. En eski hayatta kalma becerilerimiz son derece ayrıntılı el-göz koordinasyonuna dayalıydı. Günümüzde de beynimizin büyük bir bölümü bu ilişkiye ayrılmıştır. Ellerimizle çalışıp bir şeyler inşa ederken, hareketlerimizi sıraya ve düşüncelerimizi düzene sokmayı öğreniriz. Herhangi bir nesneyi onarmak için parçalarına ayırırken, daha geniş uygulamaları olan sorun çözücü beceriler kazanırız. İkincil bir iş bile olsa, ellerinizle bir şeyler yapmayı öğrenmeli ya da çevrenizdeki teknolojinin parçaları ve makinelerin çalışma şekilleri hakkında bilgilenmelisiniz.

Tarihteki ustaların çoğu bu bağlantıyı sezgileriyle öğrenmişti. Kendisi de hevesli bir tamirci ve mucit olan Thomas Jefferson, zanaatkârların nesnelerin işlevlerini anladıkları, gerçekçi sağduyuya sahip oldukları ve bu yönlerinin vatandaşlık gereksinimleriyle başa çıkmakta çok iyi hizmet edeceği için daha iyi vatandaş olduklarını düşünürdü. Albert Einstein hırslı bir kemancıydı. Elleriyle bir şeyler yapmanın ve müzik çalmanın düşünme sürecine yardımcı olduğuna inanırdı.

Genellikle hangi alanda olursanız olun kendinizi somut maddeler ve fikirler kullanan bir inşaatçı olarak düşünmeye çalışın. Yaptığınız işte elle tutulur bir şeyler üretiyorsunuz ve bunlar insanları doğrudan somut biçimde etkiliyor. Bir evi, bir siyasi organizasyonu, bir işletmeyi ya da bir filmi iyi biçimde inşa etmek için inşaat sürecini anlamalı ve gerekli becerilere sahip olmalısınız. Siz, en yüksek standartlara bağlı olmayı öğrenen bir zanaatkârsınız. Bunları başarmak için ciddi bir çıraklık dönemi geçirmek zorundasınız. Öncelikle kendinizi geliştirip, değiştirmedikçe, bu dünyada kayda değer hiçbir şey yapamazsınız.

İDEAL ÇIRAKLIĞI TAMAMLAMA STRATEJİLERİ

Üstesinden gelmeniz zor olan bir şeyin bir insan için olanaksız olduğunu düşünmeyin; eğer insan için olanaklıysa, elinizin altında olduğunu düşünün.

—MARCUS AURELIUS

Tarih boyunca tüm alanlardaki ustalar bir *ideal çıraklık* dönemini tamamlamaya yardımcı olması için kendilerine göre çeşitli stratejiler geliştirdiler. Bundan sonraki sekiz klasik strateji yaşamlarındaki öykülerden damıtılmış ve örneklerle açıklanmıştır. Gerçi sizin koşullarınıza göre bazıları diğerlerinden daha geçerli görünebilir ama her biri öğrenme sürecinin temel gerçeklerine bağlıdır ve içselleştirmeniz akıllıca olur.

1. Para yerine öğrenmeye değ er verin

1718 yılında Josiah Franklin, on iki yaşındaki oğlu Benjamin'ı, Boston'da ailesinin bol kazanç getiren mum üretimi işine çırak olarak almaya karar verdi. Yedi yıllık çıraklık döneminin sonunda biraz deneyim kazanınca, Benjamin'ın işin başına geçebileceğini düşünüyordu. Ama Benjamin'ın başka fikirleri vardı. Babası ona nerede çıraklık yapabileceği konusunda seçme şansı vermediği takdirde evden kaçıp gemilerde çalışmakla tehdit etti. Babası daha önceden evden kaçan bir oğlunu yitirdiğinden, bu kez boyun eğdi. Oğlu ağabeyinin kısa süre önce açtığı matbaada çalışmayı seçerek babasını şaşırttı. Böyle bir işletme daha ağır çalışma koşulları demekti ve çıraklık dönemi yedi yerine dokuz yıl sürecekti. Ayrıca baskı işleri son derece oynaktı ve kişinin geleceğini bu iş üzerine kurması oldukça riskliydi. Ama oğlumun seçimi dedi babası ve zor yoldan öğrenmesine izin verdi.

Benjamin'ın babasına söylemediği tek nokta ise yazar olmaya karar vermesiydi. Matbaada genellikle elleriyle çalışacak ve makineleri işletecekti ama ara sıra bir broşürü ya da kitapçığı düzeltmek amacıyla okuması gerecekti. Üstelik yeni kitaplar her zaman yakınında bulunacaktı. Bu işte birkaç yıl geçirince en sevdiği yazıların matbaada yeniden basılan İngiliz gazetelerinin makaleleri olduğuna karar verdi. Bu makalelerin baskı kontrolünün kendisine verilmesini istedi, böylece yazıların üzerinde ayrıntılı olarak çalışabilecek ve kendi işlerinde onların tarzlarını taklit etmeyi öğrenecekti. Yıllar içinde yazı yazma açısından bu dönemi çok verimli bir çıraklık sürecine dönüştürdü ve yanı sıra baskı işlerini de iyice öğrenmiş oldu.

1900 yılında Zürih Politeknik Enstitüsü'nden mezun olunca yirmi bir yaşındaki Albert Einstein çok az iş seçeneği bulunduğunu fark etti. Sınıfın en tembelleri arasında mezun olması bir öğretmenlik işini alma olasılığını sıfıra indirmişti. Üniversiteden uzak kaldığına sevinerek, yıllardır aklını kurcalayan bazı fizik problemlerini kendi başına araştırmaya karar verdi. Kuramlaştırma ve düşünme deneylerinde kendi kendisinin çırağı olacaktı.

Ama bu arada para kazanması da gerekiyordu. Babasının Milano'daki dinamo üretimi işinde ona mühendis olarak bir yer önerilmişti ama böyle bir çalışma yaşamında yeterince boş zaman bırakmayacaktı. Bir arkadaşı bir sigorta şirketinde dolgun maaşlı bir iş buldu ama böyle bir iş onu aptala çevirecek ve düşünmek için gerekli enerjisini tüketecekti.

Bir yıl sonra başka bir arkadaşı Bern'deki İsviçre Patent Ofisi'nde bir iş açıldığını söyledi. Maaş pek iyi değildi, konumu çok düşüktü, çalışma saatleri uzundu ve patent başvurularını incelemek gibi oldukça sıradan bir işti ama Einstein bu fırsatı kaçırmadı. İsteddiği her şeye kavuşmuş gibiydi. Görevi patent başvurularının geçerliliğini incelemek olacaktı ve bu başvuruların çoğu ilgisini çeken bilim dallarını içeriyordu. Başvurular minik bulmacalar ya da düşünme deneyleri gibi olacaktı; Einstein fikirlerin icatlara nasıl dönüşeceğini gözlerinin önünde canlandırmayı deneyecekti. Bunların üzerinde çalışmak düşünme gücünü keskinleştirecekti. Çalışmaya başladıktan birkaç ay sonra zihin oyunlarında öylesine iyi duruma geldi ki, işini iki üç saatte bitirebiliyor ve günün geri kalanını kendi düşünme deneylerine ayırabiliyordu. 1905 yılında ilk izafiyet teorisini yayımladığında çalışmasının çoğunu patent ofisindeki masasının başında yapmıştı.

Martha Graham ilk olarak Los Angeles'taki Denishawn Enstitüsü'nde eğitim almıştı ve birkaç yıl sonra yeterince öğrendiğine ve yeteneğini geliştirmek için başka bir yere gitmesi gerektiğine karar verdi. Kendini New York'ta buldu ve 1924 yılında bir revü gösterisinde iki yıllığına dansçı olarak çalışmak üzere bir teklif aldı; maaşı da yüksek olduğundan derhal işi kabul etti. Dans danstır diye düşündü ve kendi fikirleri üzerinde boş zamanlarında çalışabileceğine karar verdi. Ama anlaşması sona erince, bir kez daha bu tip bir işi kabul etmeyeceğine karar verdi. Ticari gösteriler tüm yaratıcı enerjisini tüketiyor ve boş zamanlarında çalışma arzusunu yok ediyordu. Ayrıca maaş çekine bağımlı olmuş duygusu uyandırıyor.

Gençlik yıllarında önemli olanın az parayla geçinmeye kendini alıştırmak, gençlik enerjinizden olabildiğince yararlanmak

olduğuna karar verdi. Birkaç yıl boyunca dans öğretmenliği yaparken çalışma saatlerini geçinmesine yetecek dereceye kadar indirdi. Geri kalan zamanda yaratmak istediği yeni dans tarzı üzerinde kendini eğitecekti. Alternatifin herhangi bir ticari işe köle olmak olduğunu bildiğinden, hiçbir dakikasını boşa harcamadı, birkaç yıl içinde modern dansa en radikal devrimin temellerini attı.

I. Bölüm'de anlatıldığı gibi Freddie Roach'ın boksör olarak meslek yaşamı 1986 yılında sona erince, Las Vegas'ta telefonla pazarlama işi bulmuştu. Bir gün efsane koç Eddie Futch ile bir zamanlar çalışmış olduğu spor salonuna girdi. Çok sayıda boksörün Futch'tan bireysel ilgi göremediğini fark etti. Kendisinden istenmediği halde her gün öğleden sonra spor salonuna gelmeye ve boksörlere yardımcı olmaya başladı. Bu iş için para almadığından telefonla pazarlama işini bırakmadı. İki işte çalışınca ancak uyuyacak kadar zamanı oluyordu. Neredeyse dayanılmaz gibiydi ama kaderinde yazılı olan mesleği öğrendiğinden dayanabiliyordu. Birkaç yıl içinde yeterince genç boksörü bilgisiyle etkileyip, kendi işini kurdu ve kendi kuşağının en başarılı boks antrenörü oldu.

Düşüncelerinizin en fazla değer verdiğiniz nokta çevresinde dolaşması insan psikolojisinin basit bir yasasıdır. Eğer bu nokta paraysa, çıraklık dönemi için size en yüksek maaşı öneren yeri seçersiniz. Böyle bir yerde aldığınız maaşa layık olduğunuzu genellikle daha hazır olmadan kanıtlamak için aşırı baskı altında olduğunuzu hissedersiniz. Beceri kazanmak yerine kendinize, özgüvensizliklerinize, doğru insanları memnun etme ve etkileme üzerine odaklanırsınız. Yaptığınız hatalardan ders almak çok pahalıya patlayacağından, temkinli, tutucu bir yaklaşım izlersiniz. Yaşamınız ilerledikçe, dolgun maaşa bağımlı olursunuz ve maaş çeki nereye gideceğinize, nasıl düşüneceğinize, ne yapacağınıza karar verir. Eninde sonunda beceri kazanmak için harcamadığınız zaman sizi yakalar ve düşüşünüz çok acı olur.

Bunun yerine en fazla değeri öğrenmeye vermelisiniz. Bu yaklaşım sizi doğru seçeneklere götürecektir. Size en fazla öğrenme fırsatı tanıyan, özellikle uygulamalı çalışma sağlayan durumları seçeceksiniz. Size esin kaynağı olacak, sizi eğitecek insanların ve akıl hocalarının bulunduğu yerleri yeğleyeceksiniz. Orta karar maaşı olan bir iş, size yaşamın çok değerli bir yeteneği olan az parayla geçinmeyi öğreterek ayrıca yarar sağlayacaktır. Eğer çıracılık dönemi boş zamanlarınızı kapsayacaksa, faturalarınızı ödeyecek ve belki de aklınızı keskin tutacak, aynı zamanda size değerli çalışmalar için zaman ve zihinsel mekân bırakacak bir iş seçeceksiniz. Asla bedavaya yapılan bir çıracılığı hor görmemelisiniz. Daha doğrusu en kusursuz akıl hocasını bulup yardımcılık hizmetlerinizi, bedava sunmayı önermek bilgeliğin zirvesidir. Sizin ucuz ve hevesli ruhunuzu sömüreceğine sevinen bu gibi akıl hocaları olağandan daha fazla sırları size vereceklerdir. Sonuçta öğrenmeye her şeyden fazla değer vermek, yaratıcılığınızın gelişmesi için sahneyi hazırlayacak ve kısa zamanda para size doğru akmaya başlayacaktır.

2. Ufkunuzu genişletmeyi sürdürün

Yazar Zora Neale Hurston (1891-1960) için çocukluğu bir çeşit Altın Çağ'dı. Güney eyaletleri için olağandışı bir kasaba olan Eatonville, Florida'da büyümüştü. 1880'lerde yalnızca siyahların yaşadığı bir kasaba olarak kurulmuştu ve vatandaşlar tarafından yönetiliyordu. Tek mücadeleleri ve acıları yalnızca kasaba halkından kaynaklanıyordu. Zora için ırkçılığın hiçbir anlamı yoktu. Cesur ve güçlü iradeli bir kızdı ve zamanının çoğunu tek başına kasabada dolaşarak geçiriyordu.

O yıllarda iki büyük tutkusu vardı. Birincisi kitaplara ve okumaya duyduğu sevgiydi. Eline geçen her şeyi okuyordu ama özellikle Yunan, Roma ve İskandinav mitolojisi konularındaki kitaplar ilgisini çekiyordu. Hep kendini Herkül, Odysseus, Odin gibi en güçlü karakterlerle özdeşleştiriyordu. İkincisi verandalarda oturup dedikodu yapan, birçoğu kölelik dönemine kadar giden öyküler anlatan insanları dinlemektir. Kullandıkları zengin

metaforlar, yalın derslerle dolu öyküleri anlatış biçimleri hoşuna gidiyordu. Zora'nın aklında Yunan efsaneleriyle Eatonville halkının öyküleri birbirine geçip tek bir gerçeğe bağlanıyor, insan yapısı en çıplak biçiminde gözler önüne seriliyordu. Yalnız başına dolaşırken hayal dünyası alıp başını gidiyordu ve kendi yarattığı garip öyküleri kendine anlatıyordu. Günün birinde bunları yazacak ve Eatonville'in Homeros'u olacaktı.

1904 yılında annesi ölünce Altın Çağ birdenbire sona erdi. Kızının garip ve sevimsiz biri olduğunu düşünen babasından Zora'yı her zaman annesi korumuştı. Şimdi ise babası onu evden uzaklaştırmaya çok hevesli olarak Jacksonville'deki bir okula postaladı. Birkaç yıl sonra okul taksitlerini ödemekten vazgeçip temelinde kızını terk etti. Beş yıl boyunca Zora bir akraba evinden diğerine taşındı. Geçinebilmek için başta ev temizliği olmak üzere karşısına çıkan her işi kabul etti.

Çocukluk yılları aklına gelince, ufkunu genişletme duygusunu anımsıyordu – farklı kültürleri ve tarihleri olduğu kadar kendi kültürünü de öğrenmekteydi. O zamanlar araştırabileceklerinin sınırı yok gibiydi. Şimdi ise tam tersiydi. Çalışmaktan ve depresyondan bitkin düşmüştü, çevresinde her şey onu sıkıştırıyor gibiydi, ancak kendi minicik dünyasını ve ne kadar zavallı bir hale geldiğini düşünebiliyordu. Bir süre sonra ev temizliği yapmak dışında herhangi bir hayal kurması gibi zorlaşacaktı. Ama buradaki paradoks aklın temelinde özgür olmasıdır. Akıl zamanda ve mekânda yolculuk yapabilir. Eğer aklını kendi daracık koşullarıyla sınırlandırır, hata kendisinin olacaktı. Ne kadar olanaksız gibi gelse de, yazar olma düşünden vazgeçmeyecekti. Bu düşü gerçekleştirebilmek için kendini eğitecek, hangi yollarla olursa olsun zihinsel ufkunu genişletecekti. Bir yazarın dünya hakkında bilgiye gereksinimi vardır. Ve böyle düşünerek Zora Neale Hurston, tarihteki en inanılmaz özyönetimli çıraklık dönemlerinden birini yarattı.

O tarihte tek bulabildiği iş ev temizliğiydi ve kasabanın en zengin beyazlarının evlerinde çalışmaya başladı – buralarda bol miktarda kitap vardı. İş arasında birkaç dakika boşluk bulup ki-

tapların belirli bölümlerini okuyor, belirli pasajları ezberliyor ve boş zamanında aklından bunların üstünden geçiyordu. Bir gün bir çöp kutusunda Milton'ın *Kayıp Cennet* adlı kitabını buldu. Zora için kitap altın değerindeydi. Nereye giderse gitsin hep yanında taşıdı ve defalarca okudu. Kendisi için garip bir edebiyat eğitimi biçimi yarattığından akli durgunlaşmadı.

1915'te beyazlardan oluşan, sürekli turneye çıkan bir gösteri sanatçıları grubunun şarkıcısının özel hizmetçisi olarak iş buldu. Çoğu insana göre onur kırıcı bir konumdu ama Hurston için Tanrı'nın armağanıydı. Grup üyelerinin çoğu iyi eğitimliydi. Her yerde okunacak kitaplar vardı ve dinleyeceği ilginç sohbetler oluyordu. Onları yakından gözlemleyerek beyazların dünyasında incelikli davranışların nelerden oluştuğunu algıladı ve Eatonville öyküleri ve edebiyat bilgisiyle onları kendine hayran bırakacağını algıladı. Görevinin bir parçası olduğu için onu manikürcü olarak eğitmişlerdi. Daha sonraları bu becerisini kullanıp başkent Washington'da Kongre Binası yakınındaki berber dükkânlarında iş bulacaktı. Dönemin en güçlü politikacılarından oluşan müşteriler sanki Zora orada yokmuş gibi dedikodu yapıyorlardı. Bu konuşmalar bir kitap okumak kadar değerliydi – insan doğasını, gücünü ve beyazların dünyasının içsel dinamiklerini öğretiyordu.

Dünyası yavaş yavaş genişliyordu ama çalışabileceği yerler, okuyacağı kitaplar, tanışıp görüşebileceği kişiler hâlâ sınırlıydı. Bir şeyler öğreniyordu ama akli yapılandırılmamıştı ve düşünceleri düzene girmemişti. Okul eğitimine ve bu eğitimin getireceği disipline gereksinimi olduğuna karar verdi. Çeşitli gece okullarına devam ederek bir diploma alacaktı ama temelinde babasının elinden aldıklarını geri kazanmak istiyordu. Yirmi beşindeyken yaşına göre çok genç gösteriyordu ve başvuru formunda doğum tarihini on yıl ileri atıp Maryland'da bir devlet lisesinin birinci sınıfına kabul edildi.

Eğitiminden olabildiğince fazla yararlanmak zorundaydı çünkü geleceği buna bağlıydı. Zorunlu olanlardan daha fazla kitap okuyacak ve özellikle yazılı ödevlerin üzerinde duracaktı. Yıllar içinde geliştirdiği cana yakınlığıyla öğretmenlerle dost

olacak, geçmişte uzak kaldığı bağlantıları kuracaktı. Bu yaklaşımla birkaç yıl sonra siyahların yükseköğreniminin önde gelen kuruluşu olan Howard Üniversitesi'ne kabul edildi ve siyahların edebiyat dünyasının önemli kişileriyle dostluk kurdu. Okulda edindiği disiplinle kısa öyküler yazmaya başladı. Bir tanıdığıının aracılığıyla bir öyküsü saygın bir Harlem edebiyat dergisinde yayımlandı. Karşısına çıkan hiçbir fırsatı kaçırmak istemediğinden Howard'dan ayrılıp tüm önde gelen siyah yazarların, ressamların yaşadığı Harlem'e taşındı. Bu adım, sonunda araştırmaya başlayabildiği dünyaya yeni bir boyut ekleyecekti.

Yıllar içinde Hurston, beyaz ve siyah güçlü, önemli kişileri ve onları nasıl etkileyebileceğini öğrenmişti. Artık New York'taydı ve bu yeteneğini son derece etkili biçimde kullanıp sanata hamilik eden birçok zengin beyazın hayranlığını kazandı. Bu kişilerden birinin sunduğu fırsatla Barnard Üniversitesi'ne girmeyi başardı ve yükseköğrenimini tamamladı. Oradaki ilk ve tek siyah öğrenci olacaktı. Sürekli hareket etmek, genişlemek stratejisiydi – yerinizden kıpırdamazsanız ya da durağanlaşırsanız, dünya çok çabuk üzerinize kapanır. Ve bu öneriyi kabul etti. Barnard'daki beyaz öğrenciler ondan çekindiler – çeşitli alanlardaki bilgisi kendi bilgilerini kat kat aşıyordu. Antropoloji bölümündeki birkaç profesör onun büyüüne kapıldı ve halk öyküleri toplaması için güney eyaletlerini dolaşmaya gönderdi. Bu yolculukta voodoo büyüünün Güneyli siyahlar tarafından kullanılan çeşidi olan hoodoo büyüüne ve diğer ayinlere kendini kaptırdı. Siyahların kültürünün tüm zenginliği ve çeşitliliği üzerindeki bilgisini derinleştirmek istiyordu.

1932 yılında Büyük Buhran New York'u sarıp, iş olanakları azalınca, Eatonville'e geri dönmeye karar verdi. Orada daha az parayla geçinebilir ve havasından esinlenebilirdi. Arkadaşlarından borç para alıp ilk romanı üzerinde çalışmaya başladı. Benliğin derinliklerinden geçmişteki tüm deneyimleri, çocukluğunun öyküleri, upuzun ve çok yönlü çıraklığı yüzeye çıktı – çocukluğunun öyküleri, yıllar içinde orada burada okuduğu kitaplar, insan doğasının karanlık tarafına ait çeşitli içgörüler, antropoloji

çalışmaları, büyük bir yoğunlukla dikkat ettiği tüm olgular ortaya döküldü. *Bir Rahip Bir Erkek (Jonah's Gourd Vine)* adlı romanı anne babasının ilişkisini anlatıyordu ama temelinde yaşamındaki tüm çalışmalarının damıtılmasıydı. Birkaç aylık yoğun bir çabayla içindekileri kâğıda döktü.

Ertesi yıl basılan roman büyük bir başarıya ulaştı. Birkaç yıl boyunca çılgin bir hızla roman yazmayı sürdürdü. Kısa sürede döneminin en ünlü siyah yazarı ve bu işten para kazanan ilk kadın siyah yazar oldu.

Zora Neale Hurston'ın öyküsü *çıracılık evresi* gerçeğini en çıplak biçimde sunuyor – ne kimse size yardım edecek, ne de yol gösterecektir. Daha doğrusu her şey size karşıdır. Eğer çıracılık yapmak, öğrenmek ve ustalık için kendinizi hazırlamak istiyorsanız, bunu büyük bir enerjiyle kendi başınıza yapacaksınız. Bu evreye girince genellikle en alt konumdan başlarsınız. Konumuzundan dolayı bilgiye ve insanlara erişiminiz kısıtlıdır. Eğer dikkatli davranmazsanız, bu konumu kabullenir ve özellikle dezavantajlı bir geçmişten geliyorsanız, bununla tanımlanırsınız. Tıpkı Hurston gibi tüm kısıtlamalara karşı mücadele etmeli ve ufkunuzu genişletmek için sürekli çaba göstermelisiniz. (Her öğrenme aşamasında gerçeğe teslim olacaksınız ama bu gerçek, bir tek yerde kalmanız anlamına gelmiyor.) Gerekli olandan daha fazla kitap ve diğer malzemeleri okumak daima iyi bir başlangıçtır. Dünyadaki fikirlere açık olunca, daha fazla bilgi edinme açlığına kapılırsınız, daracak bir köşeye sıkışmak tatmin duygusu uyandırmaz ve önemli olan nokta da işte budur.

Yakın çevrenizdeki, iş alanınızdaki insanların her biri kendi içlerinde birer dünya gibidir – öyküleri ve fikirleri sizin ufkunuzu genişletip sosyal becerilerinizi artırır. Birbirinden farklı kişilerle olabildiğince fazla kaynaşmaya çabalayın. Bu çevreler yavaş yavaş genişleyecektir. Dışarıdan alacağınız her türlü eğitim dinamiğe eklenecektir. Genişleme çabalarınızda acımasız olun. Belirli bir çevreye yerleştiğinizi hissettiğiniz zaman ortamı sarsmaya kendinizi zorlayın ve tıpkı Howard'dan Harlem'e taşınan

Hurston gibi yeni meydan okumalar arayın. Aklınız genişlerken, görünürdeki dünyanın sınırlarını yeniden tanımlayacaksınız. Kısa sürede fikirler ve fırsatlar gelip sizi bulacak ve çıraklığınız doğal biçimde tamamlanacaktır.

3. Üstünlük duygusundan sıyrılın

1960'ların sonuna doğru liseye giden Daniel Everett biraz yolunu kaybetmiş gibiydi. Kaliforniya'nın sınır kasabası Holtville'de, yörenin kovboy yaşam tarzından tümüyle kopuk olduğundan kendini kapana kısılmış gibi hissediyordu. I. Bölüm'de anlatıldığı gibi Everett kasabanın dış mahallelerinde yaşayan göçmen işçilerin Meksika kültürünü her zaman çekici bulmuştu. Onların geleneklerini, yaşam biçimlerini, dillerinin tınısını ve şarkılarını seviyordu. Yabancı dilleri öğrenmeye yatkın olduğundan, İspanyolca'yı oldukça çabuk kaptı ve onların dünyasına biraz olsun girebildi. Everett'e göre onların kültürü Holtville'in dışındaki daha ilginç dünyanın bir görüntüsüydü ve bazen doğup büyüdüğü kasabadan ayrılamayacağını düşünerek üzüntüye kapılıyordu. O dönemde bir kaçış yolu sunan uyuşturucu haplar kullanmaya başladı.

On yedi yaşında aynı lisede okuyan Keren Graham adlı kızla tanıştı ve neredeyse her şey değişti. Keren'in çocukluğu anne babasının Hristiyan misyoner olarak görev yaptığı kuzeydoğu Brezilya'da geçmişti. Keren'le takılmak, Brezilya'daki yaşamının öykülerini dinlemek hoşuna gidiyordu. Genç kızın ailesiyle tanıştı ve sık sık akşam yemeğine konuk olmaya başladı. Misyonerlik çalışmalarındaki amaç ve adanmışlığa hayranlık duyuyordu. Keren ile tanışmasından birkaç ay sonra yeniden-doğuşçu-Hristiyan oldu ve bir yıl sonra evlendiler. Hedefleri çocuk sahibi olmak ve misyonerlik yapmaktı.

Everett, Chicago'daki Moody İncil Enstitüsü'nden Dış Misyonlar dalında diplomayla mezun oldu. 1976 yılında karısıyla birlikte Summer Dil Enstitüsü'ne (SIL) kaydoldu. Bir Hristiyanlık kuruluşu olan enstitü geleceğin misyonerlerine İncil'i yerel dillere çevirmek ve içeriğini yaymak için gerekli dilsel becerileri

öğretiyordu. Kurs sona erince Everett ailesi (artık iki çocukları vardı), misyonerlik yaşamının zorluklarına alışmaları için Güney Meksika'daki SIL'in orman kampına gönderildi. Bir ay boyunca bir köyde yaşayıp, bir Maya lehçesi olan yerel dili öğreneceklerdi. Everett tüm sınavları büyük bir başarıyla geçti. Programdaki başarısı nedeniyle SIL yönetimi ona ve ailesine en büyük sınav olan Amazon'un derinliklerindeki bir Pirahã köyünde yaşamalarını önerdi.

Pirahã'lar Amazon'un en eski halkları arasındadır. On sekizinci yüzyılın başlarında Portekizliler bölgeye gelince kabilelerin çoğu yabancıların dilini ve yaşam biçimlerini öğrendi ama Pirahã'lar karşı çıktı ve ormanın içlerine doğru çekildiler. 1950'lerde misyonerler geldiğinde bölgeye yayılmış toplam 350 Pirahã hayatta kalmıştı. Onların dilini öğrenmek isteyen misyonerler bunun olanaksız olduğunu gördüler. Tek kelime Portekizce konuşmadıkları gibi yazılı bir dilleri de yoktu ve Batılılar için tüm sözcükler birbirine benziyordu. SIL 1967'de bu dili öğrenip İncil'i Pirahã diline çevirmeleri için bir çift göndermişti ama pek başarılı olamamışlardı. On yıldan fazla bu görevle mücadele ettikten sonra neredeyse yarı delirmiş gibi bölgeden ayrılmak istemişlerdi. Bunları duyan Everett bu görevi mutlulukla kabul etti. Karısıyla birlikte Pirahã dilinin şifresini ilk çözen kişi olacaklardı.

1977 aralığında Pirahã köyüne ulaştılar. Daha ilk günlerde Everett öğrendiği tüm stratejileri kullanmaya başladı. Örneğin bir sopayı eline alıp adını soruyor, ardından sopayı yere atıp bu hareketi tanımlamalarını istiyordu. Birkaç ay içinde temel kelime hazinesini öğrenmekte ilerleme gösterdi. SIL'de öğrendiği yöntem işe yaramıştı ve bıkmadan çalışıyordu. Yeni duyduğu her sözcüğü yedi buçuğa on santimlik kartlara yazıyor, köşesini deldiği düzinelerce kartı pantolon askısına takıp her an yanında taşıyor ve sürekli olarak köylülerle sözcükleri yineliyordu. Yeni sözcükleri ve tümceleri farklı bağlamlarda kullanmaya çabalarken bazen Pirahã'ları güldürüyordu. Hayal kırıklığına uğradığı zaman bu dili kolayca öğrenen Pirahã çocuklara bakıyordu. Eğer onlar bu kadar kolay öğrenebiliyorlarsa, ben de öğrenebilirim diyordu

kendi kendine. Ama yeni tümceler öğrendiğini vasaydığı anlarda hiçbir sonuca ulaşamadığı duygusuna da kapılıyordu. Kendisinden önce burada yaşamış olan çiftin kapıldığı hayal kırıklığını anlamaya başlıyordu.

Örneğin “o adam hemen şimdi gitti” cümlesindeki “hemen şimdi” tanımı diye çevirebileceği bir sözcüğü sık sık duyuyordu. Ama farklı bir bağlamda aynı sözcük belirli bir anda ortaya çıkan ya da yok olan bir insan, bir ses ya da herhangi bir şey için de kullanılıyordu. Bu tümce böylesi geçici anların deneyimi için ve bu fikir Pirahā’lar için çok önemli diye karar verdi. “Hemen şimdi” sözcükleri Pirahā dilindeki zengin anlamı kapsamaya yetmiyordu. Anladığını varsaydığı başka sözcükler için de aynı şeyleri hissetmeye başladı. Üstelik Pirahā dilindeki eksikler Everett’in öğrendiği tüm dil kuramlarına karşı çıkıyordu. Örneğin rakamları, renkleri, sağ ve sol yönleri tanımlayacak sözcükleri yoktu. Bunun nasıl bir anlamı olabilirdi?

Yaklaşık bir yıl orada yaşadktan sonra bir grup Pirahā erkeğiyle ormanın derinliklerine gitmeye karar verdi ve orada onların varlığının ve dilinin tümüyle farklı bir yönünü keşfedip çok şaşırdı. Farklı davranıyor ve konuşuyorlardı; olağan günlük dil yerine ayrıntılı ısıklarla birbirleriyle iletişim kuruyorlar ve avlarını kovalarken daha sinsice davranıyorlardı. Tehlikeli ortamda yol bulma yetenekleri etkileyiciydi.

Everett birdenbire bir noktayı algıladı: Köy yaşamıyla kendini sınırlamak ve yalnızca dili öğrenmeye çalışmak yaşadığı sorunu oluşturunuyordu. Pirahā dili, halkın avlanma yöntemlerinden, kültüründen, gündelik alışkanlıklarından soyutlanamazdı. Hiç farkında olmadan bu insanlara ve yaşam biçimlerine karşı bir üstünlük duygusu geliştirmişti – onların arasında tıpkı karıncaları inceleyen bir bilim insanı gibi yaşıyordu. Ne var ki, dilin gizlerini çözememesi bu yöntemin yetersizliğine işaret ediyordu. Tıpkı çocuklar gibi Pirahā dilini kolayca öğrenmek istiyorsa, kendisi de çocuk gibi olacaktı – hayatta kalmak için bu insanlara güvenecek, günlük işlerine katılacak, sosyal çevrelerine girecek, onların desteğini isteyecek kadar kendini alt düzeye indirecekti. (Üstünlük

duygusunu yitirmek ise daha sonraları bireysel bir krize yol açınca bir misyoner olarak kendi görevine duyduğu inancı yitirecek ve kiliseden ayrılacaktı.)

Bu stratejiyi tüm düzeylerde uygulamaya başlayınca, şimdiye dek ondan gizlenen dünyalarına girebildi. Kullandıkları garip dil hakkında çeşitli fikirler yürütmeye başladı. Pirahã dilinin dilsel gariplikleri evrimleştikleri özgün kültürü, bunca zamandır herkesten uzak sürdürdükleri yaşamı yansıtıyordu. Sanki onların çocuklarından biriymiş gibi yaşamlarına katılınca, dil içinden canlandı ve kendisinden önce hiç kimsenin öğrenmeyi başaramadığı Pirahã dilinde ilerleme kaydetmeye başladı.

Amazon ormanlarından geçen çıracılık dönemi daha sonraları çığır açan bir dilbilimci olarak mesleğinin yolunu açacaktı ve Daniel Everett kendi çalıştığı alanın ötesinde de uygulanabilir bir gerçeği ortaya çıkarmış oldu. İnsanları Pirahã dili gibi çok zor bir dili öğrenmekten alıkoyan şey konunun kendisi değildir çünkü insan aklının sınırsız yetenekleri vardır; daha çok bizler yaşlandıkça belirli öğrenme güçlükleri aklımızda iltihaplanıp büyümeye başlar. Bunların arasında kendi yöntemimize yabancı bir şeyle karşılaştığımız zaman takındığımız üstünlük ve ukalalık tavrı ile neyin gerçek ya da doğru olduğu konusundaki, çoğunlukla eğitimimiz ya da ailemizin kafamıza soktuğu katı fikirlerimiz de bulunur. Eğer herhangi bir konuyu bildiğimizi hissederseniz, aklımız diğer olasılıklara kapanır. Varsaydığımız gerçeğin yansımalarını görürüz. Bu tip üstünlük duyguları genellikle bilinçsizdir ve farklı olandan ya da bilinmeyenden korkma duygusundan kaynaklanır. Genellikle bunun farkına varmayız ve çoğu zaman kendimizi tarafsızlık örneği olarak hayal ederiz.

Çocuklar çoğunlukla bu engellerden uzaktır. Hayatta kalmak için yetişkinlere bağımlıdırlar ve doğal olarak kendilerini *alt düzeyde* görürler. Bu altta bulunma duygusu onlara öğrenme açlığı verir. Öğrenerek aradaki boşluğu doldurabilirler ve kendilerini umarsız hissetmezler. Zihinleri tümüyle açıktır ve dikkatlerini daha fazla verirler. Bu nedenle çocuklar daha kolay ve daha

derinlemesine öğrenirler. Diğer hayvanlardan farklı olarak biz insanlar neoteni olarak adlandırılan toyluğun zihinsel ve fiziksel huylarını yetişkinlik dönemine kadar muhafaza ederiz. Özellikle bir şeyler öğrenmeye zorunlu olduğumuzda, inanılmaz bir yetenek sergileyerek çocuk ruhuna geri dönebiliriz. Ellili yaşlarımıza ve daha sonrasına kadar bu merak ve hayranlık duygusuna geri dönebiliriz, gençliğimizi ve çıraklık dönemimizi yeniden canlandırırız.

Yeni bir ortama girdiğiniz zaman görevinizin olabildiğince fazlasını öğrenmek ve özümsemek olduğunu unutmayın. Bu nedenle bir çocuğun kendini alt düzeyde görme duygusuna geri dönmeye çabalayın, başkalarının sizden fazlasını bildiği ve çıraklığınızı tamamlamak için onlara bağımlı olduğunuz duygusunu ortaya çıkarın. Böylece herhangi bir ortam ya da alan hakkındaki tüm önyargılarınızdan, geriye kalmış kendini beğenme duygularınızdan sıyrılmış olursunuz. Hiçbir korkunuz kalmaz. İnsanlarla etkileşime geçersiniz ve onların kültürüne olabildiğince derinlemesine katılırsınız. Merakla dolup taşarsınız. Kendini alt düzeyde görme duygusuyla zihniniz açılır ve öğrenme açlığı hissedersiniz. Bu konum elbette geçicidir. Bağımlı olma duygusuna geri döndüğünüz için, beş on yıl içinde bağımsızlığınızı ilan edecek kadar bilgi edinarsınız ve tam anlamıyla yetişkin olursunuz.

4. Sürece güvenin

Cesar Rodriguez'in babası ABD ordusunda subaydı ama Cesar'ın (d. 1959) Citadel adlı Güney Carolina Askeri Okulu'na gitmeyi seçmesinin nedeni babasının ayak izlerini takip etmek değildi. Herhalde işletme konusunda bir mesleğe doğru gidiyordu. Ama yaşamında biraz disipline gereksinimi olduğunu düşündüğünden, Citadel'den daha sıkı bir ortam bulamazdı.

1978 yılında bir sabah ikinci sınıftayken oda arkadaşı silahlı kuvvetlerin uçuş bölümüne geçebilmek için kara, hava ve deniz kuvvetlerinin pilot sınavlarına gireceğini söyledi. Rodriguez de onunla birlikte gidip laf olsun diye sınavlara girmeye karar verdi. Birkaç gün sonra hava kuvvetlerinden pilot eğitim programına

kabul edildiğini bildiren mektubu alınca çok şaşırdı. Başlangıç eğitimi olarak henüz Citadel'de okurken, bir Cessna ile uçuş derslerine katılacaktı. Bunun eğlenceli olacağını düşünüp programa katıldığında ne kadar ileri gidebileceğinden emin değildi. Eğitim sınavlarını kolayca geçti. Zihinsel sorunlarla başa çıkmaktan, uçmanın gerektirdiği odaklanmadan hoşlanıyordu. Belki bir sonraki adımı atmak da ilginç olacaktı. Böylece 1981'de Citadel'den mezun olunca Oklahoma'daki Vance Hava Kuvvetleri Üssü'nde on aylık pilot eğitim okuluna gönderildi.

Ne var ki Vance'a gelince başından büyük işlere kalkıştığını fark etti. Artık T-37 tipi ses hızına yaklaşan bir jet uçağıyla eğitim yapıyordu. Başında beş kiloluk bir kask ve sırtında yirmi kiloluk bir paraşüt taşımak zorundaydı. Kokpit inanılmaz derecede küçük ve sıcaktı. Yan koltukta oturan eğitimci huzursuz edecek kadar yakındı ve her hareketini gözlemliyordu. Performans stresi, kokpitin sıcaklığı, yüksek hızda uçmanın fiziksel baskısı Rodriguez'in aşırı derecede terlemesine ve titremesine yol açıyordu. Uçarken adeta uçağın kendisini dövdüğünü hissediyordu. Üstelik bir jetle uçarken bilinmez değişkenlerin sayısı çok yüksekti.

Simülâtörde çalışırken özgüveni yerindeydi ve sanki denetim kendisindeymiş gibi hissediyordu. Ama uçağa girip kemerini bağlayınca, panik ve belirsizlik duygusunu bastıramıyordu, akli işlemesi gereken bunca bilgiye yetişemiyordu ve görevlerini öncelik sıralamasına sokması çok zordu. Eğitime başladıktan birkaç ay sonra arka arkaya iki uçuşta çok düşük puan aldı ve bir hafta uçmayacağı söylenince çok üzüldü.

Daha önce hiçbir konuda yenilgiye uğramamıştı; yaşamında kendisine sunulan her şeyin üstesinden gelmek onun için gurur meselesiydi. Şimdi ise kendisini utandıracak bir olasılıkla yüz yüze kalmıştı. Eğitime yetmiş öğrenci başlamıştı ama neredeyse her hafta içlerinden biri programdan atılıyordu. Acımasız, insanı tüketen bir süreçti. Atılma sırası ona gelmiş gibiydi ve geri dönüşü yoktu. Bir kez daha uçağa binmesine izin verilince, kendini kanıtlaması için pek az fırsatı olacaktı. Zaten elinden gelenin en iyisini yapmaya çabalıyordu. Nerede hata yapmıştı? Belki de bi-

linçaltında uçma sürecinden korkmaya başlamıştı. Şimdi ise başarısız olmaktan korkuyordu.

Lisedeki günlerini düşündü. Pek uzun boylu sayılmasa da, lise futbol takımının hücum oyuncusu olmayı becermişti. O zamanlar da kuşku ve hatta panik duygusuna kapılmıştı. Zihinsel ve fiziksel açıdan zorlu bir çalışmayla korkusunun ve yetenek düzeyindeki eksiklerinin üstesinden gelebileceğini keşfetmişti. Futbol antrenmanlarında güvensizliğe kapıldığı ortamlara kendini koydukça, duruma alışıyor ve korkusu azalıyordu. Önemli olan sürece ve daha fazla antrenmanın getireceği sonuçlara güven duymaktı. Şu andaki durumunda da ilerlemenin tek yolu buydu.

Simülâtörde geçirdiği zamanı üçe katladı, aklını bunca dürtünün verdiği duyulara alıştırmaya çabaladı. Boş saatlerinde kendini kokpitte canlandırıp en zayıf kaldığı manevraları yinelemeye başladı. Uçağa binmesine izin verilince, her uçuştan azami düzeyde yararlanması gerektiğini bilerek daha fazla odaklandı. Örneğin başka bir öğrenci hastalanınca onun ders saatini de kullanma fırsatını kaçırmıyordu. Her gün pilot koltuğunda yavaş yavaş kendini sakinleştirmenin yolunu buldu ve karmaşık operasyonları daha rahat halletmeye başladı. Uçmasına izin verilisinden iki hafta sonra geçici olsa da konumunu korudu; grubun ortalarında bir noktada bulunuyordu.

Programın son on haftasına girerken Rodriguez durumunu değerlendirdi. Başarısız olamayacak kadar ilerlemişti. Bu deneyimden hoşlanıyordu, uçmayı seviyordu ve artık bir savaş pilotu olmayı her şeyden çok istiyordu. Yani en üst derecelere yakın bir durumda mezun olması gerekiyordu. Grubun içinde çok sayıda "altın çocuk" adı verilen, uçmaya doğuştan yeteneği olan genç adam vardı. Onlar yoğun baskılara dayandıkları gibi bu baskılardan besleniyorlardı. Rodriguez, altın çocukların tam tersiydi ama yaşamının öyküsü zaten böyleydi. Daha önce de kararlılığı sayesinde başarılı olmuştu, bu kez de aynısı olacaktı. Süpersonik T-38 uçaklarıyla eğitim alacağı son haftada yeni eğitimcisi Wheels Wheeler'dan kendisini ölesiye çalıştırtmasını istedi; basamakları tırmanmak zorundaydı ve her şeyi yapmaya hazırды.

Wheeler isteğini yerine getirdi. Rodriguez'e neredeyse midesi bulanıncaya kadar, aynı manevraları altın çocuklardan on kez daha fazla yaptırdı. Uçuş konusundaki zayıflıklarına yoğunlaştı ve nefret ettiği işlemleri tekrarlamaya zorladı. Eleştirileri acımasızdı. Bir gün T-38 ile uçarken Rodriguez garip ve harika bir duyguya kapıldı – adeta uçağı parmaklarının ucunda hissediyordu. Herhalde altın çocuklar da bu duyguya kapılıyor diye düşündü ama kendisi ancak on aylık yoğun eğitimden sonra duyabilmişti. Akli artık ayrıntılara saplanıp kalmıyordu. Biraz belirsizdi ama daha yüksek bir düşünce biçimini hissedebiliyordu – formasyon- da uçarken kokpitte karmaşık işlemleri yapabildiğini gözünün önünde canlandırıyordu. Bu duygu gelip gidiyordu ama çok fazla çalışmasına değdiğini düşünüyordu.

Sonunda Rodriguez sınıfın üçüncüsü olarak mezun oldu ve savaş pilotu lideri eğitimine terfi etti. Aynı süreç bu kez daha rekabetçi bir ortamda yinelenecekti. Çalışması ve azmiyle altın çocukları geçecekti. Bu yaklaşımla ABD Hava Kuvvetleri'nde yavaş yavaş albay rütbesine yükseldi. 1990'larda gerçekleştirdiği üç havadan-havaya saldırı onu Vietnam Savaşı'ndan bu yana herhangi bir Amerikalı pilotun alabileceği en büyük unvana yaklaştırdı ve "Sonuncu Amerikan Usta Pilotu" lakabını kazandı.

Ustaları başkalarından ayıran şey genellikle şaşırtıcı biçimde basittir. Yeni bir beceri öğrenirken sıklıkla hayal kırıklığına uğrarsınız – öğrendiklerimiz yeteneklerimizin dışında gibi görünür. Bu duygulara kapılınca, işten vazgeçmeden önce bilinçaltında kendimizden vazgeçeriz. Rodriguez'in sınıfındaki sınavı geçemeyen düzinelerle pilotun neredeyse hepsi onunla aynı yetenek düzeyine sahipti. Aradaki fark yalnızca kararlılık değil, daha çok güven ve inançtı. Yaşamda başarılı olan kişilerin çoğu gençliklerinde spor, müzik ya da yabancı dil öğrenmek gibi bir beceri geliştirmişlerdir. Hayal kırıklıklarının üstesinden gelme ve hızlı geri dönüşler döngüsüne girme duygusu akıllarının bir köşesinde yatar. Şu andaki kuşku durumlarda eski deneyimin anıları yüzeye çıkar. Sürece güven duyarak başkalarının yavaşladığı ya da zihinsel olarak vazgeçtiği noktaları aşır geçerler.

Konu bir beceri kazanmak olunca zaman sihirli unsurdur. Çalışmalarınızın düzenli bir düzeyde günler, haftalar sürdüğünü varsayarsak, becerinin çeşitli unsurları zihninize kazınır. Ağır ağır becerinin tümü içselleşir, sinir sisteminizin bir parçası haline gelir. Kafanız artık ayrıntılara saplanmış değildir, resmin tamamını görebilir. Doğduğunuz zamanki yetenek düzeyiniz ne olursa olsun, çalışmak sizi bu mucize duyguya götürecektir. Tek engel sizin benliğiniz ve can sıkıntısı, panik, hayal kırıklığı ve özgüvensizlik gibi duygularınızdır. Bu duyguları bastıramazsınız; sürecin normal bir parçasıdır ve aralarında ustaların da bulunduğu herkes tarafından yaşanmıştır. Yapacağınız tek şey sürece inanmaktır. Döngüye girince can sıkıntısı geçecektir. Sürekli sürece maruz kalmak paniği ortadan kaldıracaktır. Hayal kırıklığı ilerlemenin bir işaretidir – beyninizin karmaşıklığı işleminden geçirdiğini ve biraz daha deneme yapmak istediğini gösterir. Ustalaştıkça güvensizlikleriniz tam tersine dönecektir. Bunların olacağına inanınca, doğal öğrenme sürecinin ilerlemesine izin vereceksiniz ve her şey yerli yerine oturacaktır.

5. Direnmeye ve acılara doğru ilerleyin

A. Bill Bradley (d. 1943) on yaşlarındayken basketbola âşık oldu. Yaşıtlarına oranla avantajlıydı çünkü yaşına göre boyu uzundu. Ama bunun dışında basketbol için bir yeteneği yoktu. Ağır ve hantaldı, yükseğe sıçrayamıyordu. Oyunun hiçbir yönünü kolayca kavrayamıyordu. Yetersizliklerini telafi etmek için sürekli antrenman yapmalıydı. Böylece spor tarihinin en sıkı ve verimli antrenman programlarından birini geliştirdi.

Okulun spor salonunun anahtarlarını eline geçirmeyi başardı ve kendine bir program hazırladı. Okuldan sonra ve pazar günleri üç buçuk saat, cumartesi günleri sekiz saat çalışacaktı. Yazın da her gün üç buçuk saat antrenmanı sürdürecekti. Yıllar boyunca bu programdan hiç şaşmadı. Antrenmanlarda bacaklarını güçlendirmek ve daha yükseğe sıçramak için pabuçlarının içine beş kiloluk ağırlıklar yerleştiriyordu. En zayıf noktalarının top sürme ve genel ağırkanlılığı olduğuna karar verdi. Bu nok-

talar üzerine yoğunlaşacak ve hızlı olmamasını telafi etmek için kendini üstün bir pasöre dönüştürecekti.

Bu amaçla çeşitli egzersizler geliştirdi. Altına karton yapıştırılmış gözlük takmaya başladı; dripling yaparken topu görmeyecekti. Böylece top yerine çevresine bakmaya alışacaktı ki, pas atmanın anahtarlarından biri buydu. Basket sahasında rakiplerinin yerini belirlemek için iskemleler kullandı. Saatlerce iskemlelerin çevresinde dripling çalışırken hızla yön değiştirip aralarından sıyrılma antrenmanları yaptı. Can sıkıntısı ya da ağrı duygularını aşip saatlerce bu egzersizleri yineledi.

Missouri Eyaleti'nde yaşadığı kentte anacaddede yürürken gözlerini öne dikip, başını çevirmeden iki yandaki dükkânların vitrinlerindeki malları görmeye kendini alıştırdı. Bu konuda bitmek bilmeyen alıştırmalar yaparak periferik görüşünü geliştirip sahanın daha fazlasını görmeye başladı. Evde odasına çekilince gecenin geç saatlerine kadar yön değiştirme ve rakibine feyk atma hareketleri çalıştı. Bu beceriler de yavaşlığını telafi edecekti.

Bradley tüm yaratıcı enerjisini yepyeni ve verimli bir antrenman yöntemi oluşturmak için kullandı. Bir yaz ailesiyle birlikte Avrupa'ya bir gemi yolculuğu yaptı. Gemide antrenman yapacak yer olmadığından anne babası geçici de olsa bir süre çalışmalarına ara vereceğini umuyordu. Ama güvertenin altında, gemiyi boydan boya geçen, ancak iki yolcunun yan yana yürüyebileceği kadar dar, 270 metre uzunluğunda iki koridor vardı. Kusursuz bir top kontrolü yaparak dripling çalışması için harika bir yer bulmuştu. İşi biraz daha zorlaştırmak amacıyla görüşünü daraltan özel bir gözlük takmaya başladı. Yolculuğun sonuna kadar her gün saatlerce bir koridordan gidip diğerinden dönerek dripling çalıştı.

Yıllar boyu bu biçimde çalışan Bradley yavaş yavaş kendini basketbolun en büyük yıldızlarından biri konumuna getirdi. Önce Princeton Üniversitesi'nde All-American takımına seçildi, ardından profesyonel olarak New York Knicks takımına katıldı. Sanki başının iki yanında ve arkasında gözleri varmış gibi verdiği müthiş paslar hayranlarını şaşkına çeviriyordu. Dripling

ustalığını, inanılmaz dönüş ve feyk atma hareketleriyle sahadaki zarafetini de unutmamak gerekiyordu. Kolayca yapıyormuş gibi görünen bu hareketlerin aslında yıllar boyu saatlerce yoğun çalışmanın ürünü olduğunu elbette kimse bilmiyordu.

B. John Keats (1795-1821) sekiz yaşındayken babası attan düşerek öldü. Annesi bu kaybı atlatamadı ve yedi yıl sonra ölüp iki erkek ve bir kız kardeşiyle birlikte John'ı Londra'da öksüz ve evsiz bıraktı. Çocukların en büyüğü olan John ailesinin servetini yöneten vasi tarafından okuldan alınıp bir cerrah ve eczacının yanına çırak olarak yerleştirildi. Olabildiğince çabuk para kazanmak zorundaydı ve en iyi meslek bu gibi görünüyordu.

Okulun son dönemlerinde Keats edebiyata ilgi duymaya başlamıştı. Eğitimini sürdürebilmek için boş saatlerinde okula dönüyor ve kütüphanede olabildiğince fazla kitap okumaya çalışıyordu. Daha sonraları şiir yazma merakına kapıldı ama kendisini eğitecek biri ya da katılacağı bir edebiyat camiası olmadığından on yedinci ve on sekizinci yüzyılların en büyük şairlerinin yapıtlarını okumanın eğitimin tek yolu olduğunu anladı. Kendi şiirlerini, kendine model aldığı bir şairin şiir tarzını taklit ederek yazıyordu. Doğal bir taklit yeteneği vardı ve aynı şiirleri çeşitli tarzlarda çok sayıda yazarken, tarzlara biraz da kendi sesini katıyordu.

Birkaç yıl sonra Keats geleceğini belirleyecek bir karar aldı – yaşamını şiir yazmaya adayacaktı. Kaderinin çağrısı bu yöndeydi ve şiir yazarak para kazanacaktı. Kendi başına giriştiği sıkı çıraklık dönemini tamamlamak için tam 4000 dizelik uzun bir şiir yazmaya karar verdi. Şiir Antik Yunan efsanesi Endymion çevresinde dönecekti. “*Endymion* bir sınav olacak, hayal gücümün ve kendi buluşlarımın denemesi olacak... bazı olaylardan 4000 dize yaratacağım ve bu dizeleri şiirle dolduracağım,” diye yazdı bir arkadaşına. İlk taslağı hazırlamak için kendine neredeyse olanaksız bir bitiş tarihi olan yedi ay tanıdı; günde elli dize yazmak zorundaydı.

Yolun dörtte üçünü tamamladığında yazdığı şiirden nefret etmeye başlamıştı. Yine de vazgeçmeye hazır değildi, sonuna ka-

dar götürüp saptadığı tarihte bitirecekti. *Endymion* hakkında sevmeyişi nokta kullandığı çok süslü dil ve yazı tarzıydı. Ama ancak bu şiiri yazarak kendisine yarayacak açılar bulabilecekti. Daha sonraları, “*Endymion* şiirini yazarken balıklama denize atladım ama yeşil sahilde kalıp, çay içip rahatlatıcı öğütler dinleseydim koyları, bataklıkları... ve kayaları bu kadar iyi tanıyamazdım,” diye yazacaktı.

Vasat olduğuna karar verdiği şiiri yazdıktan sonra Keats aldığı son derece değerli dersleri gözden geçirdi. Asla yazar tıkanması sıkıntısı çekmeyecekti, her tür engeli aşarak yazmayı kendine öğretmişti. Yoğun bir odaklanmayla çok hızlı yazmayı, birkaç saat boyunca yalnızca şiirine konsantre olmayı öğrenmişti. Düzeltmeleri de aynı hızla yapıyordu. Kendini ve aşırı romantik eğilimlerini eleştirmeyi de öğrenmişti. Yazdıklarına tarafsız bir gözle bakabiliyordu. En iyi fikirlerin şiiri yazarken aklına geldiğini algıladığından bunları kaçırmamak için cesurca yazması gerektiğini de biliyordu. En önemli nokta ise *Endymion*’a bir karşı örnek olarak kendisine en uygun tarzı da ortaya çıkarmıştı – hiçbir satırı boşa harcanmayan, imgelerle dopdolu, kısa ve yoğun bir dil geliştirmişti.

Bu dersleri unutmayarak çok ağır hastalanmadan önce 1818-1819 yıllarında, aralarında en görkemli lirik şiirlerin de bulunduğu, İngiliz dilinin en çok anımsanan şiirlerini kaleme aldı. Belki de Batı edebiyatı tarihinin en verimli iki yılıydı ve bunu sağlayan kendisi için hazırladığı çok sıkı çıracılık dönemi.

Yapı olarak biz insanlar acı verebilecek ya da aşırı zor olabilecek her şeyden uzak dururuz. Bu doğal eğilimimizi her tür beceri kazanma denemesine taşırız. Herhangi bir becerinin bir yönünde ustalaşınca, ki genellikle bu bize en kolay gelen yönüdür, bu unsuru defalarca yineleriz. Zayıf yönlerimizden kaçındığımız için becerimiz çarpık gelişir. Deneme yaparken gözlemlenmediğimizi ve baskı altında olmadığımızı bildiğimiz için savunmamızı düşürürüz ve dikkatimiz dağılır. Ayrıca alıştırmaya rutinlerinde oldukça tutucu davranırız. Genellikle başkalarının yaptıklarını takip eder, bu beceriler için kabul görmüş alıştırmaları yaparız.

Bu yaklaşım amatörlerin yoludur. Ustalaşmak İçin Direnme Alıştırması adını verdiğimiz yöntemi uygulamalısınız. İlkesi çok yalındır – alıştırma yaparken doğal eğilimlerinizin tam tersine ilerleyeceksiniz. Öncelikle kendinize nazik davranma eğilimine *direneceksiniz*. Yaptığınız işe başkalarının gözüyle bakıp kendinizin en acımasız eleştirmeni olacaksınız. Zayıflıklarınızı, iyi olmadığınız noktaları fark edeceksiniz. Alıştırmalarınızda bunlara öncelik tanıyacaksınız. Bunun getireceği acıyı aşp geçmekten sapkınca bir keyif alacaksınız. İkincisi odaklanmayı gevşetmenin çekiciliğine *direneceksiniz*. Deneme yaparken sanki esas iş yapıyormuşçasına iki kat fazla yoğunlaşmayı kendinize öğreteceksiniz. Kendi rutinlerinizi oluştururken, olabildiğince yaratıcı olacaksınız. Zayıf noktalarınızın üzerinde duran alıştırmalar bulacaksınız. Belirli standartları karşılayacak rasgele teslim tarihleri saptayacaksınız, sürekli olarak kendinizi eskiden kabul ettiğiniz sınırların dışına iteceksiniz. Böylelikle kusursuz olmak için kendi standartlarınızı saptayacak ve bir anda çitayı başkalarından daha yükseğe çıkaracaksınız.

Sonunda yoğun odaklandığınız beş saatlik çalışma başkalarının on saatlik çalışmasına eşit olacak. Bu gibi çabaların sonucunu kısa sürede göreceksiniz ve başkaları da işlerinizi ne kadar kolayca yaptığınıza hayret edecekler.

6. Başarısızlıkta da çıraklığınızı sürdürün

1885 yılında yirmi üç yaşındaki Henry Ford ilk kez benzinle çalışan bir motor gördü ve derhal âşık oldu. Ford, çıraklık döneminde makinist olarak eğitilmişti, akla gelebilecek tüm gereçlerle çalışmıştı ama hiçbirisi kendi gücünü kendi sağlayan bu yeni tip motor ile kıyaslanamazdı. Ulaşımında devrim yaratacak, atların çekmediği yepyeni araba tiplerini gözlerinin önünde canlandırıyordu. Böyle bir otomobili geliştirmede öncü olmayı *yaşam görevi* olarak kabul etti.

Edison Illuminating Company'de gece vardiyasında mühendis olarak çalıştığından gündüzleri geliştirdiği yeni içten yanmalı motor üzerinde denemeler yapabiliirdi. Evinin arkasına bir atölye

kurdu ve eline geçen tüm parça metalleri kullanarak bu motoru inşa etmeye başladı. 1896'da arabayı inşa etmesine yardım eden arkadaşlarıyla birlikte ilk prototipi bitirdi ve Quadricycle (Dört Tekerlekli Bisiklet) adını verdiği araçla Detroit sokaklarında dolaştı.

O tarihte benzinli araba motoru üzerinde çalışan başkaları da vardı. Acımasız bir rekabet ortamıydı ve her gün yeni şirketler batıyordu. Ford'un Quadricycle modeli güzel görünüyordu, iyi gidiyordu ama büyük boyutlu üretim için çok küçük ve henüz tamamlanmamış sayılırdı. Sürecin üretim durumunu göz önüne alarak ikinci bir araç üzerinde çalışmaya başladı. Bir yıl sonra tamamladığı araç bir tasarım harikasıydı. Her şey yalın ve küçük olarak tasarlanmıştı. Kullanması ve bakımı kolaydı. Seri üretime geçebilmek için yalnızca yeterli sermayeye ve finansal desteğe gereksinimi vardı.

1890'larda otomobil üretmek ürkütücü bir girişimdi. Üretim için gerekli tüm parçaları düşününce, yüksek miktarda sermaye ve karmaşık bir iş yapılanması gerekiyordu. Ford kısa sürede en kusursuz destekçisini buldu: William H. Murphy, Detroit'in önde gelen işadamlarından biriydi. Yeni şirkete Detroit Automobile Company adı verildi ve herkes büyük umutlarla işe başladı. Ama kısa sürede sorunlar ortaya çıktı. Ford'un prototip olarak tasarladığı aracın üzerinde yeniden çalışmak şarttı – parçaları farklı yerlerden gelmişti, bazıları kusurlu ve çok fazla ağırdı. İdeale yaklaşmak için tasarımını düzeltmeye çabaladı. Ama çok zaman alıyordu ve Murphy ile diğer ortaklar sabırsızlanmaya başlamışlardı. 1901'de, çalışmaya başlamasından bir buçuk yıl sonra yönetim kurulu şirketi dağıttı. Henry Ford'a olan inançlarını yitirmişlerdi.

Uğradığı başarısızlığı analiz ederken Ford yarattığı arabayla çok fazla sayıda tüketicinin gereksinimini karşılamaya çalıştığı sonucuna vardı. Bu kez daha hafif, daha küçük bir araç tasarlayacaktı. Yeni gelişen otomotiv alanında pek rastlanmadığı halde Murphy'yi kendisine bir şans daha vermesi için ikna etti. Hâlâ Ford'un dehasına inanan Murphy kabul etti ve birlikte

Henry Ford Company'yi kurdular. İlk şirketteki sorunları tekrar yaşamamak için arabanın bir an önce inşa edilmesi konusunda Murphy'nin baskısını başından itibaren hissediyordu. Tasarım ya da bu endüstri için saptayacağı yüksek standartlar hakkında hiçbir şey bilmeyenlerin işe karışmasına kızılıyordu.

Murphy ve adamları süreci denetlemesi için dışarıdan birini getirdiler. Ve kırılma noktası bu oldu – kuruşulundan bir yıl bile geçmeden Ford şirketten ayrıldı. Murphy ile ayrılış bu kez kesindi. Otomotiv endüstrisinde herkes Henry Ford'u silip attı. Kendisine tanınan iki fırsatı da kaçırmıştı ve ortaya konan para tutarı çok yüksek olduğundan hiç kimseye üçüncü kez şans tanınmıyordu. Ama ailesi ve arkadaşlarına göre Ford hiç umursamaz gibi görünüyordu. Bunların kendisi için çok değerli dersler olduğunu herkese söylemişti. İlerlerken tüm aksaklıklara dikkat etmişti; tıpkı bir saat ya da bir motor gibi başarısızlıklarını aklında parçalara ayırmış ve kökündeki nedeni saptamıştı. Kimse ona sorunları halletmesi için yeterli zaman tanımıyordu. Para sahibi kişiler mekanik ve tasarım olaylarına karışıyorlardı. Sıradan fikirlerini sürece katıyor ve kirletiyorlardı. En önemli konu kusursuz tasarım olduğu için, para sahibi olmanın onlara belirli haklar tanıması fikrinden nefret ediyordu.

Sorunun çözümü işe para yatıranlardan tümüyle bağımsız olmanın yolunu bulmaktı. Gittikçe bürokratikleşen Amerika'da ise iş yapmanın olağan yolu böyle değildi. Kendi düzenini, işletme modelini, huyuna ve gereksinimlerine uyan çalışma biçimini oluşturmak, güvenebileceği bir ekip kurmak ve her kararda son sözü söyleme hakkını elde etmek zorundaydı.

Şöhretini düşününce parasal destek sağlayacak birini bulması zordu ama birkaç ay sonra servetini kömürden elde etmiş bir İskoçyalı olan Alexander Malcomson ideal ortak olarak karşısına çıktı. Tıpkı Ford gibi onun da alışılmışın dışında bir çizgisi vardı ve risk almayı seviyordu. Ford'un son girişimine para koymayı ve üretim sürecine karışmamayı kabul etti. Ford artık Model A olarak bilinen yeni tasarımı üzerinde daha fazla denetim olanağı sunacak farklı bir montaj fabrikası inşa etti. Model A yalın, sağ-

lam ve o tarihe dek inşa edilmiş en hafif araba olacaktı. Ford'un tüm tasarımlarının ve denemelerinin toplamıydı. Arabalar hızlı üretim sağlayacak bir bant üzerinde bir araya getirilecekti.

Montaj bandı hazırlanınca, Ford o zamanlar için çok yüksek bir rakam olan günde on beş araç üretecek işçi ekibini bir araya getirmek için çabaladı. Her yönüyle kendisine ait bir araç olacaktı ve üretimin her aşamasını denetledi. Montaj bandında çalışarak işçilerin sevgisini kazandı. İyi yapılmış ama ucuz bir araç olan Model A için siparişler akmaya başladı ve 1904'te Ford Motor Company işlerini büyütme zorunda kaldı. Otomotiv sektörünün erken döneminden kalan birkaç şirketten biri olarak bir dev olarak büyüdü.

Henry Ford'un mekaniğe yatkın bir kafa yapısı vardı. Büyük mucitlerin parçaları gözünün önünde canlandırma ve nasıl birlikte çalıştığını öngörme gücüne sahipti. Herhangi bir şeyin nasıl çalıştığını anlatması gerekince kelimelerle açıklamak yerine derhal bir peçete alıp şemayı çizmek kolayına geliyordu. Bu tür bir zekâyâ sahip olunca makineler üzerindeki çıracılık dönemi kolay ve hızlı geçmişti. Ama konu buluşlarını seri üretime geçirmeye gelince, gerekli bilgiye sahip olmadığı gerçeğiyle yüzleşmek zorundaydı. Bir işadamı ve girişimci olmak için tekrar çıracılık dönemi geçirmesi şarttı. Makineler üzerinde çalışmak Ford'un bir çeşit pratik zekâ, sabır ve her konuya uygulanabilecek sorun çözme yöntemleri geliştirmesini sağlamıştı.

Bir makine bozulunca bunu kişisel olarak almazsınız ya da umutsuz olmazsınız. Aslında gizli bir armağandır. Böyle arızalar genellikle size var olan hataları ve geliştirme yollarını gösterir. En doğrusunu yapıncaya kadar denemeyi sürdürürsünüz. Aynı ilke girişimlere de uygulanmalıdır. Hatalar ve başarısızlıklar sizin öğrenme yollarınızdır. Size kendi yetersizliklerinizi gösterir. İnsanlar övgü ve eleştirilerinde çoğunlukla politik davranışlarından yetersizliklerinizi onlardan öğrenmeniz çok zor olur. Başarısızlıklarınız aynı zamanda ancak uygulanınca ortaya çıkan fikirlerinizin hatalı yanlarını görmeyi de sağlar. Seyircilerin

gerçekten ne istedikleri ve fikirleriniz ile nasıl etkilendikleri arasındaki çelişkiyi görürsünüz. Grubunuzun yapısına, ekibinizin nasıl düzenlendiğine, sermaye sahiplerinden ne derecede bağımsız olduğunuza özellikle dikkat edin. Bunlar da tasarım unsurlarıdır ve yönetim sorunları çoğunlukla problemlerin gizli kaynağıdır.

Söyle düşünün: İki çeşit başarısızlık vardır. Birincisi korktuğunuz ya da en kusursuz zamanı beklediğiniz için fikirlerinizi uygulamamanızdan kaynaklanır. Bu tip başarısızlıktan ders alamazsınız ve ürkeklik sizi yıkıma sürükler. İkinci başarısızlık cesur ve girişimci ruhtan kaynaklanır. Bu durumda başarısızlığa uğrarsanız, şöhretinizin zedelenmesi öğrendiklerinizle kıyaslanınca pek önemli olmaz. Yinelenen başarısızlık ruhunuzu sağlamlaştıracak ve işlerin nasıl yürüyeceğini size apaçık gösterecektir. Doğrusu ilk girişimde her şeyin doğru gitmesi bir lanet sayılır. Şans unsurunu sorgulamazsınız ve altın dokunuşa sahip olduğunuzu düşünmeye başlarsınız. Kaçınılmaz biçimde başarısızlığa uğrayınca, aklınız karışacak ve öğrenebilme noktasını aşan biçimde moraliniz bozulacaktır. Bir girişimci çırağı olarak fikirlerinizi olabildiğince erken hayata geçirmeli, halka sunmalı ve benliğinizin bir kısmıyla başarısız olmayı umut etmelisiniz. Bundan sonra kazanacak çok şeyiniz olacaktır.

7. “Nasıl” ile “ne”yi birleştirin

Santiago Calatrava (d. 1951) çok erken yaşta resim yapmaya ilgi duydu. Nereye giderse gitsin kalemelerini yanında taşıyordu. Çizimlerdeki belirli bir paradoks, takıntı biçimine gelmeye başladı. Büyüdüğü Valencia’da sert Akdeniz güneşi, çizmekten hoşlandığı kayalar, ağaçlar, binalar ve insanların sert rölyeflerini çıkarıyordu. Gün ilerledikçe dış hatları yavaş yavaş yumuşuyordu. Çizdiği hiçbir şey durağan değildi; her şey yaşamın özünü oluşturan değişim ve hareket halindeydi. Kâğıt üzerindeki tümüyle durağan bir imgede bu hareketi nasıl yakalayabilirdi?

Ders alıp hareket anında görüntüy yakalamanın tekniklerini öğrendi ama yeterli gelmedi. Olanaksız arayışın bir kısmı olarak

kendi kendine tasarı geometrisi gibi matematik dersleri öğrendi ve nesneleri iki boyutta nasıl göstereceğini anlamasına yardımcı oldu. Yeteneği gelişti ve konuya duyduğu ilgi derinleşti. Kaderinde ressamlık mesleğine atılmak olduğundan 1969'da Valencia'daki bir sanat okuluna kaydoldu.

Birkaç ay sonra yaşadığı küçük bir deneyim yaşamının gidişini değiştirecekti: bir kırtasiyeciden malzeme alırken ünlü mimar Le Corbusier'nin yapıtlarını tanıtan nefis bir kitapçık eline geçti. Her nasılsa bu mimar tümüyle belirgin biçimler yaratmayı başarmıştı. Bir merdiven gibi basit bir şeyi bile dinamik bir heykele çevirmişti. İnşa ettiği binalar yerçekimine karşı koyar, durağan biçimlerinde bile hareket duygusu uyandırır gibiydi. Kitapçığı inceleyen Calatrava yepyeni bir takıntı edindi – bu binaların nasıl inşa edildiğinin gizlerini öğrenecekti. En kısa zamanda Valencia'daki mimarlık okuluna geçti.

1973'te mezun olurken bu konuda sağlam bir eğitim almıştı. En önemli tasarım kurallarını ve ilkelerini öğrenmişti. Herhangi bir mimarlık firmasına girip basamakları tırmanmaya hazırды. Ama bilgisinde temel bir noktanın eksik olduğunu hissediyordu. En fazla hayranlık duyduğu mimarlık harikaları olan Roma'daki Pantheon, Barselona'daki Gaudí binaları ve İsviçre'de Robert Maillart'ın tasarladığı köprülere bakarken, nasıl inşa edildikleri hakkında somut bir fikri olmadığını fark etti. Bunların biçimlerini, estetiğini ve kamu yapıları olarak işlevlerini biliyordu ama nasıl ayakta durduklarını, parçaların nasıl bir araya geldiğini ve Le Corbusier'nin yapılarının hareket ve dinamizm izlenimini nasıl verdiğini bilmiyordu.

Tıpkı güzel bir kuşun resmini çizmeye ama nasıl uçtuğunu anlamamaya benziyordu. Resim konusunda olduğu gibi yüzeyin ve tasarımın ötesine geçmek ve gerçeğe dokunmak istiyordu. Dünyanın değiştiğini, havada bir değişim kokusu dolaştığını hissediyordu. Teknolojik gelişmeler, yeni malzemeler, devrim niteliğinde olasılıklar yepyeni bir mimari tarz için ortaya çıkmıştı ama bunları araştırmak için mühendislik bilgisi olması gerekiyordu. Bu yönde düşünerek Calatrava önemli bir karar verdi ve öğre-

nimine yeniden başlayıp inşaat mühendisi diploması almak için Zürih'teki Federal Teknoloji Enstitüsü'ne kaydoldu. Zorlu bir süreç olacaktı ama bir mühendis gibi düşünmeyi ve çizmeyi kendine öğretecekti. Binaların nasıl inşa edildiğini bilmek onu özgürleştirecek, yapılabileceklerin sınırlarını yavaş yavaş genişletmek için fikir verecekti.

İlk birkaç yıl bu alan için gerekli olan matematik ve fizik konularına gömüldü. İlerledikçe çocukluğunda takıntısı olan paradoksa sık sık döndüğünü hissetmeye başladı. Hareket ve değişimi nasıl ifade edebilirdi? Mimarlıkta altın kural binaların sağlam ve durağan olmasıydı. Calatrava bu katı geleneği yıkmak arzusundaydı. Doktora tezi için mimariye hareket getirme olasılıklarını araştırmaya karar verdi. NASA'nın uzay yolculuğu tasarımları kadar Leonardo da Vinci'nin katlanan kuş kanatlarından esinlenip *Yapıların Katlanabilmesi* konusunu seçti ve ileri mühendislik yapılarının nasıl hareket edeceğini ve değişeceğini araştırdı.

Tezini 1981'de tamamlayıp, resim, mimarlık ve mühendislik konularında üniversitede on dört yıl süren çıraklık döneminin ardından dünyaya açıldı. Bundan sonraki yıllarda yeni tür katlanan kapılar, hareket eden ve farklı biçimlerde açılarak binaların görünümünü değiştiren pencereler, tavanlar tasarlayacaktı. Buenos Aires'te yukarı yerine dışa doğru açılan bir asma köprü tasarladı. 1996'da bu tasarımını bir adım daha ileri götürüp Milwaukee Sanat Müzesi'nin ek inşaatını üstlendi. Cam ve çelik giriş holünün tavanı yirmi sekiz metre yüksekliğindeydi ve devasa boyutlardaki hareketli güneş siperliğiyle gölgelendiriliyordu. Perdenin iki paneli dev bir martının kanatları gibi açılıp kapanıyor, tüm yapıyı adeta harekete geçiriyor ve sanki bina her an uçacakmış gibi bir his uyandırıyor.

Biz insanlar iki dünyada yaşıyoruz. Birincisi gözümüze takılan her türlü biçimin görüntülerinden oluşan dış dünya. Ama bizim göremediğimiz başka bir dünya daha var – bu nesnelerin işlevini nasıl yaptığı, anatomileri ya da kompozisyonları, birlikte çalışıp bütünü oluşturan parçaları. İkinci dünya pek o kadar çe-

kici değil. Anlamak daha zor. Gözle görülmüyor ve ancak gerçeği kavrayabilen akılla görülebiliyor. Ama nesnelerin “nasıl”lığını bir kez anladıktan sonra şiir gibi geliyor – nesnelerin nasıl hareket ettiğini ve değiştiğini içeren gizli bir dünya içeriyor.

“Nasıl” ile “ne” arasındaki bölünme çevremizdeki her şeye uygulanabilir. Makineyi görürüz ama nasıl çalıştığını görmeyiz; bir grup insanın iş olarak bir şeyler ürettiğini görürüz ama grubun nasıl yapılandığını, ürünlerin nasıl üretildiğini ve dağıtıldığını göremeyiz. (Aynı şekilde insanların yaptıklarının ya da söylediklerinin ardındaki psikoloji yerine, görüntüleri bizi büyüler.) Calatrava’nın keşfettiği gibi mimarlığın “nasıl” ile “ne” kavramlarını bir araya getirince, bu alanın daha derin ya da daha bütünsel bilgisine sahip olmuştu. Bina inşaatının gerçeklerinin büyük bir bölümünü algılamıştı. Böylece daha şiirsel yapılar tasarlamış, sınırları genişletmiş ve mimarlığın geleneklerini yıkmıştı.

Beş yüz yıl önce sanat ile bilimin birbirinden ayrılmasından bu yana üzücü bir ayrılık dünyasında yaşadığımızı unutmayın. Bilim insanları ve teknisyenler genellikle nesnelerin “nasıl” olduğu noktasına odaklanarak kendi dünyalarında yaşarlar. Bu ayrılma ortaya çıkmadan hemen önce Rönesans’ın ideali bilginin bu iki biçimini birleştirmektir. İşte bu nedenle Leonardo da Vinci’nin çalışmaları bizi büyülüyor ve Rönesans bir ideal olarak sürüyor. Artık hepimiz daha fazla bilgiye ulaşabildiğimize göre, daha birleştirilmiş bilgi geleceğin bir yolu olacak. Calatrava’nın sezgileriyle öğrendiği gibi bunlar bizim çıraklığımızın bir parçası olmalı. Kullandığımız teknolojiyi, içinde çalıştığımız grubun işlevini, alanımızın ekonomisini, yaşam veren kanını olabildiğince derinlemesine öğrenmeliyiz. Sürekli olarak neyin nasıl çalıştığı, kararların nasıl verildiği, grubun nasıl etkileşim yaptığı sorularını sormalıyız. Bilgimizi bu biçimde bütünleştirmek bize daha derin bir gerçeklik duygusu ve bunu değiştirecek daha yüksek güç kazandırır.

8. Deneme yanılma yoluyla ilerleyin

1970’lerde Pittsburgh, Pennsylvania’nın bir banliyösünde büyüyen Paul Graham (d. 1964) televizyonda ve sinemada gördüğü

bilgisayarların betimlemeleriyle büyülenmişti. Sınırsız gücü olan elektronik beyinleri andırıyorlardı. Görünüşe göre yakın bir gelecekte bilgisayarınızla konuşabilecektiniz ve istediğiniz her şeyi yapacaktı.

Ortaokulda yetenekli çocukların kendi seçtikleri bir proje üzerinde çalışmalarına fırsat tanıyan bir programa kabul edildi. Graham, projesini karneleri ve ders programlarını basmak için kullanılan okulun IBM merkezi işlem birimi üzerinde yapmaya karar verdi. İlk kez elleri bir bilgisayara dokunuyordu ve son derece ilkel olmasına, delikli kartlarla programlanmasına karşın, sihirli gibiydi, geleceğe açılan kapıya benziyordu.

Birkaç yıl boyunca bu konuda yazılmış az sayıda kitabı okuyup program yapmayı öğrendi ama genellikle deneme yanılma yoluyla öğreniyordu. Adeta tuvalin üzerine resim yapar gibi yaptıklarının sonuçlarını anında görebiliyordu – program çalışıyorsa, kendine özgü bir estetik doğruluğu vardı. Deneme yanılma yoluyla öğrenme süreci son derece doyurucuydu. Başkalarının kurduğu katı bir yolu izlemek yerine her şeyi kendi başına keşfediyordu. (“Bilgisayar korsanı” olmanın özü burada yatar.) Program yapma konusunda başarıya ulaştıkça, daha iyi çalışanlarını yapabiliyordu.

Çalışmalarını ilerletmeye karar verip o dönemde ülkenin en iyi bilgisayar bilimi bölümüne sahip olan Cornell Üniversitesi’ne girdi. Burada programcılığın temel ilkelerini öğrendi, kendi başına geliştirdiği kötü korsanlık alışkanlıklarını temizledi. Kısa süre önce gelişen yapay zekâ alanı ilgisini çekiyordu; çocukluğunda düşlediği türde bilgisayarlar tasarlayanın anahtarı buydu. Bu yeni alanda yer alabilmek için Harvard Üniversitesi Bilgisayar Bilimi bölümüne başvurdu ve kabul edildi.

Harvard’da okurken kendi hakkında bir noktayla yüzleşti: Akademik dünya ona göre değildi. Araştırma raporları yazmaktan nefret ediyordu. Üniversitenin programlama yöntemi işin tüm eğlencesi olan deneme yanılma yoluyla bir şeyler keşfetme sürecini alıp götürmüştü. Graham özünde, kendi keşiflerini yapmak isteyen bir korsandı. Harvard’da Robert Morris adında bir

bilgisayar korsanı ile tanıştı ve birlikte Lisp adlı program dilinin inceliklerini araştırmaya başladılar. Potansiyel olarak en güçlü ve en akıcı dil Lisp'ti, Lisp dilini anlamak, programlamanın temeli anlamak gibiydi. Yüksek-düzey korsanlara uygun bir dildi, özellikle araştırma ve keşif için oluşturulmuştu.

Harvard'ın bilgisayar bilimi bölümünde hayal kırıklığına uğrayınca, Graham kendi lisansüstü programını tasarlamaya karar verdi: çok çeşitli dersler alacak ve ilgisini en fazla hangilerinin çektiğini keşfedecekti. Resim ve sanat tarihiyle ilgilendiğini fark edince çok şaşırdı. Bu ilgi alanını izleyip nereye gittiğine bakıyordu. Harvard'da bilgisayar biliminde doktora diplomasını alınca Rhode Island Tasarım Okulu'na kaydoldu ve ardından Floransa'da Accademia'nın resim bölümüne girdi. Amerika'ya beş parasız döndüğünde hâlâ resim yapmaya kararlıydı, ara sıra programcılık dalında danışmanlık yaparak geçinmeye çalışacaktı.

Yıllar geçerken bazen yaşamının izlediği yolu düşünüyordu. Rönesans dönemindeki ressamlar çok belirgin bir çıraklık dönemi yaşamışlardı ama kendi çıraklık dönemi hakkında neler söyleyebilirdi? Yaşamının gerçek bir düzeni ya da yönü yok gibiydi. Lisede yaptığı "çocukça korsanlıklar" gibiydi, bir şeyleri bir araya getiriyor, sürekli deneme yanılma yöntemiyle neyin nasıl çalıştığını öğreniyordu. Yaşamını bu gelişigüzel biçime getirirken nelerden uzak kalacağını öğrenmişti: akademik yaşam, büyük şirketler için çalışmak ve siyaset ortamları. *Bir şeyler yapmanın* sürecini seviyordu. Karşısında olasılıkların bulunması, yaşamın ona sunduklarına dayalı olarak şu ya da bu yöne gidebilmesi önemliydi. Eğer yıllar içinde bir çıraklık dönemi geçirdiyse, neredeyse şans eseri olmuştu.

1995 yılında radyoda Netscape hakkında bir öykü dinledi. Şirket kendi geleceğinin reklamını yapıyor, yakın bir tarihte birçok firmanın mallarını internet üzerinden satacağını ve Netscape'in bu işin öncüsü olacağını anlatıyordu. Bankadaki hesabı umarsızca azalıyordu ama herhangi bir danışmanlık işine geri dönmek de istemiyordu. Eski korsan arkadaşı Robert Morris'i bulup internette iş yapmak için yazılım yaratmasına yardımcı olmasını istedi. Graham'ın fikri indirilmeden doğrudan web sunucusu üze-

rinden çalışacak bir program tasarlamaktı. Kimse bunu daha önce düşünmemiştir. Çok hızlı değişiklikler yapmanın avantajını kullanarak programı Lisp dilinde yazacaklardı. İnternet ticaretinin öncüsü olan şirkete Viaweb adını verdiler ve üç yıl sonra Yahoo!'ya 45 milyon dolara sattılar.

Bundan sonraki yıllarda Graham yirmili yaşlarında saptadığı, ilgi alanlarının ve yeteneklerinin kesiştiği yollarda, nerede olasılıklar görürse o yönde ilerlemeyi sürdürecekti. 2005 yılında Harvard'da, Viaweb deneyimleri hakkında bir konuşma yaptı. Önerileriyle heyecanlanan öğrenciler bir çeşit danışmanlık şirketi kurması için yalvardılar. Bu fikir ilgisini çekince, teknoloji dalındaki genç girişimciler için Y Combinator adında bir danışmanlık şirketi kurdu ve her başarılı girişime ortak olmaya başladı. Yıllar içinde yeni bilgiler edinip sistemi geliştirdi. Sonunda Y Combinator, Graham'ın en üstün korsanlığını temsil ediyordu – rastlantı sonucu keşfettiği ve kendine özgü deneme yanılma yoluyla geliştirdiği bir konuydu. Şirketin bugünkü değeri 500 milyon dolara yaklaşıyor.

Her çağ kendi üretim sistemine uygun bir çıraklık modeli yaratır. Ortaçağda, çağdaş kapitalizmin doğuşu sırasında, kalite kontrolüne gerek duyulduğundan, ilk çıraklık sistemi katı tanımlarıyla ortaya çıktı. Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesiyle bu çıraklık modeli eski moda kaldı ama tıpkı Darwin'in biyoloji dalında yaptığı gibi kendi kendinizi belirli bir alanda yetiştirme biçimindeki çıraklık modeliyle devam etti. Bu anlayış dönemin gitgide yükselen bireysellik ruhuna uygun düşüyordu. Şimdi ise bilgisayarların ticaret yaşamının neredeyse tüm unsurlarına hükmettiği Bilgisayar Çağ'ında yaşıyoruz. Gerçi bu durum çıraklık kavramına çeşitli yollarla etki edebilir ama programlama konusunda korsan yaklaşımı, içinde bulunduğumuz yeni çağ için en parlak modeli sunuyor gibi görünüyor.

Bu modeli şöyle açıklayabiliriz: Olabildiğince fazla beceri kazanmak istiyorsunuz, koşulların sizi yönlendirdiği yolu izliyorsunuz ama elbette bunlar sizin en derin ilgi alanlarınızı içeriyor.

Tıpkı bir korsan gibi, kendinizi keşfetme sürecine ve en üst niteliklere sahip bir şeyler yapmaya değer veriyorsunuz. Belirlenmiş bir meslek yolunu takip etmek tuzağına düşmekten kaçınıyorsunuz. Sizi nereye götüreceğinden emin değilsiniz ama bilginin açıklığından olabildiğince yararlanıyorsunuz ve beceriler hakkındaki tüm bilgilere ulaşabiliyorsunuz. Hangi işlerin size uygun olduğunu ve hangilerinden uzak durmanız gerektiğini görüyorsunuz. Deneme yanılma yoluyla ilerliyorsunuz. Yirmili yaşlarınızı işte böyle geçiriyorsunuz. Bireysel ilgi alanlarınızın gevşek sınırları içinde, bu geniş yelpazeli çıracılık döneminin programlarını siz hazırlıyorsunuz.

Çeşitli yönlere sapmanızın nedeni herhangi bir alana bağlanmaktan çekinmeniz değil, henüz yetenek ve olasılıklarınızı genişletiyor olmanız. Belirli bir noktaya yerleşmeye karar verince, fikirler ve fırsatlar kaçınılmaz biçimde size kendilerini sunacaktır. Böyle bir anda biriktirdiğiniz becerilerin tümü çok değerli olacaktır. Bunları özgün ve kişiliğinize uygun yollarla bir araya getirmenin ustası olacaksınız. Bu noktada ya da bu fikirde belki birkaç yıl kalabilirsiniz, bu süreçte daha başka beceriler kazanırsınız ve zamanı gelince, biraz daha farklı yöne gidebilirsiniz. Günümüzde, gençliklerinde katı, tek bir yol izleyenler genellikle kırklı yaşlarına gelince kendilerini bir mesleğin çıkmaz sokağında ya da can sıkıntısından boğulmuş durumda buluyorlar. Yirmili yaşların geniş kapsamlı çıracılık dönemi size tam tersini sunup yaşınız ilerledikçe olasılıkları genişletecektir.

TERSİNE ÇEVİRMEK

Tarihteki doğuştan yetenekli dâhilerin her nasılsa *çıracılık evresini* atlattığını ya da doğal becerileriyle kısa kestğini düşünebilirsiniz. Bu savı desteklemek için insanlar klasik örnek olarak yaratıcı dehalarının birdenbire ortaya çıktığı varsayılan Mozart ve Einstein'dan söz ederler.

Konu Mozart olunca, klasik müzik eleştirmenleri ancak on yıl beste yaptıktan sonra özgün ve önemli bir müzik parçası yaz-

miş olduğu fikrinde birleşiyorlar. En büyük yetmiş klasik bes-tecinin üzerinde yapılan çalışma üç tanesi dışında hepsinin ilk büyük yapıtlarını ortaya çıkarmak için en az on yıl çalıştıklarını gösteriyor. Üç tanesi ise yapıtlarını dokuz yılda yaratmış.

Einstein ciddi düşünce deneylerine on altı yaşında başlamış ve on yıl sonra devrim yaratan ilk izafiyet teorisini ortaya atmıştı. On yıl boyunca kuramlaştırma yeteneğini keskinleştirmek için kaç saat çalıştığını hesaplamak olanaksızdır ama bu problem üzerinde günde üç saat çalıştığını düşünmek hiç de zor değil. Elbette on yıl içinde bu süre 10.000 saatten fazlasına denk gelir. Mozart ile Einstein'ı diğerlerinden ayıran nokta çıraklık dönemine çok erken yaşta başlamış, konuya kendilerini tümüyle verip inanılmaz bir yoğunlukla çalışmış olmalarıdır. Gençlik yıllarında daha çabuk öğreniriz, daha derin özümseriz ve yaşımız ilerledikçe solmaya yüz tutan bir yaratıcı gayreti koruruz.

Çıraklık evresini atlamanın çaresi ya da kısa yolları yoktur. İnsan beyninin belirli bir alanla bu kadar uzun süre ilgilenmesi gerekiyor ve karmaşık yetenekler beynin derinliklerine kazınınca, insan aklı gerçek yaratıcı faaliyetlere hazır oluyor. Kısa yollar bulma arzusu herhangi bir ustalık için uygun olmadığını gösteriyor. Bu süreci tersine çevirmenin hiçbir olasılığı yoktur.

Gövdesi koskocaman bir ağacı baltayla kesmeye benzer. Baltanızın bir tek darbesiyle bunu başaramazsınız. Ama kesmeyi sürdürür ve vazgeçmezseniz, eninde sonunda, istese de istemesse de ağaç birdenbire yere yıkılacaktır. O an geldiğinde bulabildiğiniz herkesi çağırıp ağacı dik tutmaları için para verseniz bile bunu yapamayacaklardır. Ağaç yine de toprağa inecektir... Ama eğer oduncu baltasının birinci ya da ikinci darbesinden sonra durup Bay Çeng'in üçüncü oğluna, "Bu ağaç niye devrilmiyor?" diye sorarsa, üç dört darbe sonra yine durup Bay Li'nin dördüncü oğluna, "Bu ağaç niye devrilmiyor?" diye sorarsa, ağacı kesmeyi başaramayacaktır. Yol'u izleyen herkes için durum aynıdır.

—ZEN ÜSTADI HAKUİN

III

USTANIN GÜCÜNÜ ÖZÜMSEYİN: AKIL HOCASI DİNAMİĞİ

Hayat kısadır ve öğrenme ile yaratma süreniz kısıtlıdır. Rehberiniz olmayınca, çeşitli kaynaklardan bilgi edinmeye çabalamak ve uygulamakla çok değerli yıllarınızı boşa harcayabilirsiniz. Bunun yerine çağlar boyunca gelmiş geçmiş ustaların örneklerini izlemeli ve en uygun akıl hocasını bulmalısınız. Akıl hocası-öğrenci ilişkisi öğrenmenin en etkili ve verimli biçimidir. Doğru akıl hocaları dikkatinizi nereye odaklayacağınızı ve size nasıl sınavlar sunacaklarınızı bilirler. Onların bilgileri ve deneyimleri size aktarılır. Çalışmalarınız hakkında derhal gerçekçi geribildirim sunduklarından çok hızlı kendinizi geliştirirsiniz. Yoğun bir insandan-insana etkileşim ile büyük güç içeren ve sizin bireysel ruhunuza uyarlanacak bir düşünme biçimini özümseyebilirsiniz. Gereksinimlerinize en uygun ve yaşam görevinizle bağlantı kurabilen akıl hocasını seçin. Onların bilgilerini içselleştirince, asla gölgelerinde kalmamalı ve ilerlemelisiniz. Hedefiniz ustalık ve başarı açısından akıl hocalarınızı geride bırakmak olmalıdır.

BİLGİNİN SİMYASI

Londra'da yoksulluk içinde büyürken Michael Faraday'ın (1791-1867) kaderi daha doğumunda belli olmuştu; ya babasının izinden gidip bir demirci olacak ya da buna benzer bir zanaat öğrenecekti. Koşulları nedeniyle seçenekleri son derece sınırlıydı. Annesiyle babası on çocuğun karnını doyurup büyütme zorundaydı. Babası hastalığı nedeniyle ara sıra çalışıyordu ve ailenin ek gelire gereksinimi vardı. Anne babası küçük Faraday'ın on iki yaşına basıp bir işe gireceği ya da bir ustanın yanında çıraklığa başlayacağı günü iple çekiyordu.

Ama son derece aktif olan beyni onu farklı duruma getiriyor ve genellikle fiziksel çalışma içeren herhangi bir mesleğe uygun olmadığını gösteriyordu. Zihinsel huzursuzluğunun bir kısmı ailesinin ait olduğu tuhaf dinsel mezhepten kaynaklanıyordu. Hıristiyanlığın Sandeman mezhebi Tanrı'nın varlığının her canlıda ve her doğal olguda bulunduğu inanıyordu. Her gün Tanrı'yla konuşarak, içsel olarak olabildiğince yakınlaşarak, dünyadaki her şeyde onun varlığını görebiliyor ve hissedebiliyorlardı.

Genç Faraday bu felsefeyle büyüyordu. Annesine yardım etmediği zamanlar Londra'nın merkezindeki sokaklarda dolaşp çevresindeki dünyayı inanılmaz bir odaklanmayla gözlemliyordu. Doğa, üzerinde düşünüp çözmek istediği sırlarla dolu gibiydi. İlahi varlığın her yerde bulunduğu ona öğretildiğinden, her şey ilgisini çekiyordu ve merak duygusu sınırsızdı. Anne babasına ya da bulabildiği herkese bitkiler, madenler ya da açıklanamaz gibi görünen doğal olaylar hakkında sorular soruyordu. Bilgi açlığı çekiyor ve ulaşamadığı için hayal kırıklığına kapılıyordu.

Bir gün kitap ciltleyen ve satan bir dükkâna girdi. Raflardaki bunca parlak kitabın görüntüsü onu şaşkına çevirdi. Okul eğitimi çok sınırlı kalmıştı ve yaşamında kitap olarak bir tek İncil'i tanımıştı. Sandeman mezhebine bağlı olanlar Kutsal Kitap'ın Tanrı'nın iradesinin vücut bulmuş şekli ve onun varlığının bir kısmına sahip olduğuna inanıyorlardı. Faraday için bunun anlamı İncil'in basılmış sözcüklerinin sihirli bir gücü olmasıydı. Bu dükkândaki kitapların çok farklı bilgi dünyalarını açtığını, bir bakıma sihir içerdiğini hayal ediyordu.

Dükkân sahibi George Riebau genç çocuğun kitaplara duyduğu saygıdan etkilendi. Bu kadar genç yaşta böylesine ciddi biriyle hiç karşılaşmamıştı. Faraday'ın ailesine yardımcı olmak için onu dağıtım işleri için yanına aldı. Çalışma etiğinden etkilenip ciltleme işlerinde çırak olarak çalışmaya da davet etti. Faraday seve seve kabul ve 1805 yılında yedi yıllık çıraklık dönemine başlamış oldu.

İşe başlamasının ilk aylarında bunca kitabın arasında bulunduğu için şansına inanamıyor gibiydi – o tarihte kitaplar az bulunur, zenginler için lüks nesneler olarak kabul edilirdi. Herhangi bir halk kütüphanesinde bile Riebau'nun dükkânındaki kadar kitap yoktu. Patronu boş saatlerinde istediği kitapları okuması için yüreklendirdi ve Faraday elinden geçen tüm kitapları adeta yutarcasına okudu. Bir akşamüstü bir ansiklopedide elektrik konusundaki yeni keşifleri içeren bir bölüm okudu ve birdenbire yaşamının meslek çağrısını bulduğunu hissetti. Bu olgu gözle görünmüyordu ama deneylerle ortaya çıkarılıp ölçülebiliyordu. Deneyler aracılığıyla doğanın sırlarını açığa çıkarma süreci onu heyecanlandırmıştı. Bilim belki yaratılışın sırlarını çözecek büyük bir arayıştı. Her nasılsa kendini bir bilim insanı olarak yetiştirecekti.

Aslında gerçekçi bir hedef olmadığını farkındaydı. O yıllarda İngiltere'de laboratuvarlar ve bilimsel konular yalnızca üniversite eğitimi almış olanlara yani üst sınıflara açık bir meslekti. Bir mücellit çırağı bunca şanssızlığı yenmeyi nasıl hayal edebilirdi? Böyle bir girişime kalkışacak enerjisi ve arzusu olsa da, ne öğ-

retmeni, ne rehberi, ne de çalışmalarının bir yapısı ya da yöntemi vardı. 1809 yılında dükkâna gelen bir kitap ona biraz umut verdi. Isaac Watts'ın *Improvement of the Mind* adlı kişisel gelişim kitabı ilk kez 1741'de basılmıştı. Bu kitap sosyal sınıfınız ne olursa olsun, size bir öğrenme ve yaşamdaki konumunuzu geliştirme sistemi açıklıyordu. Herkese izleyebileceği hareket yollarını anlatıp sonuç alabileceğinizi vaat ediyordu. Faraday elinden hiç bırakmadığı kitabı defalarca okudu.

Kitabın öğütlerini harfi harfine yerine getirdi. Watts öğrenmenin aktif bir süreç olduğunu söylemişti. Bilimsel keşifler hakkında okumanın yeterli olmadığını, bunları oluşturan deneylerin yeniden yapılması gerektiğini önermişti. Ve Riebau'nun izniyle dükkânın arka odasında elektrik ve kimya deneyleri yapmaya başladı. Watts yalnızca kitaptan öğrenmek yerine bir öğretmenin olmasının ne kadar önemli olduğunu da vurgulamıştı. Faraday görevini yerine getirme duygusuyla o dönemde Londra'da çok popüler olan bilim konusundaki sayısız konuşmayı dinlemeye gitti. Ayrıca Watts konuşmaları dinlemenin yetmeyeceğini, notlar alınması, ardından bu notların üzerinde çalışılması gerektiğini ve böylece bilginin beynin derinliklerine kazınacağını da söylemişti. Faraday bu öneriyi bir adım daha ileri götürdü.

Sevilen bir bilim insanı olan John Tatum'un her hafta farklı konulardaki konuşmalarını dinleyen Faraday en önemli sözcükleri ve kavramları not alıyor, Tatum'un kullandığı gereçlerin resmini çiziyor ve deneyleri şemalaştırıyordu. Birkaç gün boyunca konunun notlarını cümlelere döküyor, sonunda ince ayrıntılar, çizimler içeren uzun bir yazı hazırlıyordu. Bir yıl sonunda öğrendikleri kendi başına oluşturduğu kalın bir bilimsel ansiklopediye dönüştü. Bilim hakkındaki bilgisi hızla artmıştı ve notları üzerine düzenlenen bir model biçimini almıştı.

Bir gün Bay Riebau oldukça etkileyici not koleksiyonunu William Dance adlı bir müşterisine gösterdi. Dance, bilimdeki en son ilerlemeleri destekleyen Kraliyet Enstitüsü'nün üyesiydi. Faraday'ın yazdıklarına göz gezdirirken, karmaşık konuları ne kadar anlaşılır biçimde özetlediğine şaşırıp kaldı. Genç adamı

kısa bir süre önce şövalye ünvanı almış tanınmış bir eczacı ve kimya laboratuvarının müdürü olan Humphry Davy'nin Kraliyet Enstitüsü'nde vereceği bir dizi konuşmaya davet etti.

Konuşmaların biletleri çoktan satılıp tükenmişti ve bu davet Faraday'ın sosyal çevresinden biri için önemli ayrıcalıktı; üstelik kaderini saptayan bir gündü. Davy kendi döneminin önde gelen bir kimyageriydi, sayısız buluşları vardı ve yeni bir alan olan elektrokimyayı geliştiriyordu. Gazlar ve kimyasallarla yaptığı deneyler çok tehlikeliydi ve çeşitli kazalar yaşanmıştı. Bu kazalar onun korkusuz bir bilim savaçsısı olarak ünlenmesine neden olmuştu. Konuşmaları çok ünlüydü, teatral bir yönü vardı ve ustalıkla yaptığı deneylerle izleyicileri büyülüyordu. Mütevazı bir aileden geliyordu, kendi kendini bilimin zirvesine çıkarmış ve çok değerli akıl hocalarının dikkatini çekmişti. Faraday, okul eğitiminden geçmemiş olan Davy'nin kendisine model alacağı yaşayan tek bilim insanı olacağına inanıyordu.

Her seferinde çok erkenden gelip, en yakın koltuğu kapıyor, Davy'nin sözlerini adeta sünger gibi emiyor, o güne kadar giriştiği en ayrıntılı notları alıyordu. Bu konuşmalar Faraday'ı dinlediği diğer konuşmalardan daha farklı etkiledi. Hem esinleniyor hem de üzülmekten kendini alamıyordu. Bunca yıl kendi başına çalışarak bilim ve doğal dünya hakkındaki bilgisini genişletmeyi başarmıştı. Ama bilim yalnızca bilgi birikimi demek değildi. Bir düşünme, problemlere bir yaklaşım biçimi demekti. Bilimsel ruhun yaratıcı olduğunu Faraday, Davy'nin yanında hissediyordu. Bu alana dışarıdan bakan bir amatör bilim insanı olarak bilgisi tek boyutluydu ve hiçbir yere varamazdı. Bilim alanının içine girmeli, kendi deneylerini yapmalı, bu topluluğun bir parçası olmalı ve bir bilim insanı gibi düşünmeyi öğrenmeliydi. Bilim ruhuna yaklaşp temelini özümsemek için bir akıl hocasına gereksinimi vardı.

Olanaksız bir arayış gibi görünüyordu ama çıraklık dönemi sona erince yaşamı boyunca kitap ciltlemek fikriyle yüz yüze kalan Faraday umarsız bir duruma düşmüştü. Kraliyet Enstitüsü'nün başkanına mektuplar yazıp laboratuvardaki en alt

düzeydeki işler için bile başvurdu. Vazgeçmiyordu ama aylar geçtiği halde hiçbir sonuç alamadı. Ama günün birinde Humphry Davy'nin bürosundan bir mesaj geldi. Kraliyet Enstitüsü'ndeki laboratuvarındaki bir deneyde eczacının gözlerinde geçici körlük oluşmuştu ve birkaç gün sürecekti. Bu süre içinde notları alacak, malzemelerini düzenleyecek bir yardımcıya gereksinimi vardı. Davy'nin iyi dostu olan Bay Dance bu iş için Faraday'ı önermişti.

Bu olayda kaderini belirleyen, hatta büyülü bir unsur vardı. Faraday bundan olabildiğince yararlanmak, ünlü kimyageri etkilemek için elinden geleni yapmak zorundaydı. Davy'nin yanında bulunmaktan dolayı adeta huşu içinde, talimatları can kulağıyla dinledi, istenilenden daha fazlasını yaptı. Ne var ki Davy tekrar görmeye başlayınca Faraday'a teşekkür etti ve Kraliyet Enstitüsü'nde zaten bir laboratuvar yardımcısı bulunduğunu ve şimdilik ona göre bir iş olmadığını açıkça söyledi.

Faraday umutsuzluğa kapıldı ama vazgeçmeye hazır değildi; böyle bitmesine izin vermeyecekti. Davy'nin yanında geçirdiği birkaç gün sayısız öğrenim olasılığını ortaya çıkarmıştı. Davy aklına geldiği anda fikirleri açıklamaktan ve çevresinde bulunan herkesten geribildirim almaktan hoşlanırdı. Planladığı bir deneyden söz ederken Faraday onun beyninin nasıl çalıştığını fark etti ve hayran kaldı. Davy en uygun akıl hocası olacaktı ve Faraday bunu gerçekleştirmeye kararlıydı. Davy'nin konuşmaları sırasında aldığı notları gözden geçirdi, okunaklı bir elyazısı ve çizimler ve şemalarla süsleyerek güzel bir kitapçık biçimine getirdi. Bir armağan olarak Davy'ye gönderdi. Davy'nin unutkanlığı çok ünlü olduğundan birkaç gün sonra mektup yazıp söz ettiği ve herhalde unuttuğu deneyi anımsattı. Faraday yanıt alamadı. Ama 1813 şubatında bir gün Kraliyet Enstitüsü'ne çağrıldı.

O sabah enstitünün laboratuvar asistanı itaatsizlik nedeniyle işten kovulmuştu. Derhal yerine birini bulmaları gerekiyordu ve Davy, Faraday'ı önermişti. Yapacağı iş genellikle şişeleri, gereçleri temizlemek, ortalığı süpürmek ve şömineleri yakmaktı. Maaş çok düşüktü; hatta mücellit olarak kazanacağından bile düşüktü ama Faraday talihine neredeyse inanmayarak derhal kabul etti.

Eğitimi öylesine hızlı ilerledi ki şaşkına döndü; kendi kendine yaptığı çalışmaların hızına hiç benzemiyordu. Akıl hocasının gözetiminde aralarında patlayıcı maddelerin de bulunduğu kimyasal karışımları hazırlamayı öğrendi. Belki de bu sanatın yaşayan en büyük uygulayıcısından kimyasal analizin temellerini öğrendi. Sorumlulukları gitgide arttı ve kendi deneyleri için laboratuvarı kullanmasına izin verildi. Laboratuvara ve raflara bir düzen getirebilmek için gece gündüz çabaladı. Ve aralarındaki ilişki yavaş yavaş derinleşti – Davy'nin onu kendi gençlik hali gibi gördüğü açıkça belliydi.

O yaz Davy uzun bir Avrupa yolculuğuna çıkıyordu ve hem laboratuvar asistanı hem de özel uşağı olarak Faraday'ı davet etti. Gerçi Faraday uşak görevini üstlenmek istemiyordu ama Avrupa'nın önde gelen bilim insanlarıyla tanışmak ve portatif laboratuvarıyla yolculuk yapan Davy'nin deneylerine katılmak fırsatını kaçıramazdı. Davy'nin yakınında olabildiğince fazla bulunmak, bilgisini, düşünme tarzını özümsemek en iyisi olacaktı.

Yolculuk sırasında Davy'ye yardımcı olduğu bir deney Faraday'ın üzerinde kalıcı bir izlenim bırakacaktı. Elmasların kesin kimyasal bileşimi uzun zamandır tartışılıyordu. Karbondan oluşmuş gibi görünüyordu. Ama bu kadar güzel bir nesne kömür gibi nesneyle aynı maddeden oluşabilir miydi? Kimyasal bileşiminin farklı unsurları olmalıydı ama bir elması oluşturan elementlerine bölmenin bilinen bir yolu yoktu. Bu problem birçok bilim insanını şaşırtmıştı. Davy uzun süredir elementlerin nesnelerin özelliklerini saptamadığı gibi radikal bir fikri ortaya sürüyordu. Belki kömür ile elmas aynı kimyasal kompozisyona sahipti ama altında yatan molekül yapısı onların biçimini saptıyordu. Doğanın çok dinamik bir görünüşüydü ama en kusursuz deney Fransa'da karşısına çıkana kadar Davy'nin bu fikrini kanıtlama fırsatı olmamıştı.

Dönemin en güçlü merceklerinden birinin Floransa'daki Accademia del Cimento'da bulunduğu anımsatılınca, Davy yolu o tarafa doğru uzattı. Merceği kullanma izni alıp içinde saf oksijen bulunan bir cam kürenin içine bir elmas yerleştirdi ve kızgın

güneş ışığında elmas buharlaşıp yok olana kadar merceği üzerine odakladı. Kürenin içinde kalan karbon dioksit gazı, elmasın gerçekten saf karbondan oluştuğunu kanıtlıyordu. Bu nedenle karbonu kömür ya da elmas biçimine döndüren unsur kesinlikle temelini oluşturan moleküllerin yapısında bir değişme olmalıydı. Başka hiçbir şey bu deneyin sonucunu açıklayamazdı. Faraday'ı etkileyen ise bu deneye uzanan düşünme süreci olmuştu. Basit bir varsayımdan yola çıkan Davy, tüm diğer olası açıklamaları dışarıda bırakarak, fikrini *fiziksel* olarak ortaya koyacak deneye giden yolu bulmuştu. Son derece yüksek yaratıcılık içeren bir düşünme biçimiydi ve Davy'nin bir kimyager olarak gücünün kaynağına işaret ediyordu.

Kraliyet Enstitüsü'ne geri dönünce Faraday'ın maaşına zam yapıldı ve Asistan ve Gereçler ile Mineraloji Koleksiyonu Şefi unvanı verildi. Kısa sürede bir düzen ortaya çıktı. Davy zamanının çoğunu yollarda geçirmeyi yeğliyordu. Faraday'ın gittikçe gelişen yeteneğine güvenerek analiz etmesi için maden örnekleriyle onu laboratuvara geri gönderiyordu. Davy asistanına bağımlı olmaya başlamıştı – Faraday'a yazdığı mektuplarda tanıdığı en iyi analizci kimyagerlerden biri olarak övüyordu. Onu iyi yetiştirmişti. Ama 1821 yılına gelindiğinde Faraday sevimsiz bir gerçekle yüzleşmek zorunda kaldı: Davy onu sıkı denetim altında tutuyordu. Sekiz yıllık yoğun bir çıraklık döneminin ardından Faraday artık yetişmiş bir kimyagerdi ve diğer bilimler hakkındaki bilgisi de gitgide genişliyordu. Bağımsız deneyler yapıyordu ama Davy ona hâlâ asistanı gibi davranıyor, balık yemi olarak ölü böcekleri postalamasını istiyor, diğer alt düzey işleri üzerine yıkıyordu.

Kitap ciltleme işinin sıkıcılığından onu Davy kurtarmıştı. Faraday ona borçluydu ama ama artık otuz yaşına gelmişti ve eğer bağımsızlığını açıklamasına izin verilmezse, en yaratıcı yılları bir laboratuvar asistanı olarak harcanmış olacaktı. Ama kötü koşullarda ayrılmak bilim toplumunda pek tanınmadığı düşünülürse, adını lekeleyecekti. Sonunda Faraday kendini aşırı baskıcı akıl hocasından ayıracak fırsatı yakaladı ve bundan olabildiğince yararlandı.

Avrupa'da bilim insanları elektrik ile manyetizma arasındaki ilişki üzerine keşifler yapıyorlardı ama birbirinin üzerindeki sonuçlar garip oluyordu – doğrusal yerine dairesel bir hareket ortaya çıkıyordu. Doğada hiçbir şey böyle değildi. Bu etki ya da hareketin tam biçimini bir deneyde ortaya çıkarmak adeta tutku haline geldi ve Davy de bu yarışa katıldı. William Hyde Wollaston adlı bir bilim insanıyla birlikte çalışırken elektromanyetizmanın yarattığı hareketin sarmal biçiminde olduğu fikrini ortaya attılar. Faraday'ı da deneylere kattılar ve hareketi ölçülebilecek küçük artışlara bölmenin yolunu buldular. Ölçüler toplanınca, sarmal hareketi gösterecekti.

Aynı zamanda yakın bir arkadaşı Faraday'dan saygın bir dergi için elektromanyetizma hakkında bildiklerini yazmasını istedi ve Faraday sıkı bir çalışma içine girdi. Akıl hocası gibi düşünerek elektromanyetizmanın oluşturduğu hareketi kesintisiz olarak gösterecek ve kimsenin sonuçlara itiraz etmeyeceği bir yöntem bulması gerektiği fikrine ulaştı. 1821 eylülünde bir gece böyle bir deneyin görüntüsü gözlerinin önünde canlandı ve derhal uygulamaya geçti. Elektriği geçiren bir metal olan sıvı cıva dolu bir bardağa bir mıknaş dikey olarak yerleştirdi, bir mantarla yüzeyde tuttuğu bir teli cıvanın içine sarkıttı. Tele elektrik verilince, mantar mıknaşın çevresinde tam bir konik yol izleyerek dönmeye başladı. Bu deneyin tam tersi (tel suyun içine sabitlenmiş olarak) yapılıncaya aynı sonuç yine ortaya çıktı.

Tarihte ilk kez elektrik, kesintisiz hareketi üretmek için kullanılmıştı ve elektrikli motorların öncüsü olacaktı. Deney çok basitti ama yalnızca Faraday bunu görebilmişti. Davy'nin verdiği eğitimin ürünü olan düşünme biçimini ortaya koyuyordu. Yıllar süren yoksulluk, baskılanan beklentiler ve uşaklığın omuzlarından kalktığını hissederek laboratuvarında dans etmeye başladı. Kendisini özgür kılacak keşfi yapmıştı. Başarısının heyecanıyla koşup sonuçları yayımlattı.

Raporu çıkartmak için acele ederken Wollaston ve Davy tarafından yapılan araştırmadan söz etmeyi unutmuştu. Onların çalışmasını çaldığı söylentisi derhal yayılmaya başladı. Yaptığı hata-

yı fark edince Wollaston ile buluşan Faraday sonuçlara herkesten bağımsız olarak nasıl ulaştığını açıkladı. Wollaston kabullendi ve konuyu kapattı. Ama söylentiler devam etti ve ortalığa yayanın Davy'nin kendisi olduğu anlaşıldı. Faraday'ın açıklamasını niçin reddettiğini hiç kimse anlamadı. Keşfinden dolayı Faraday Kraliyet Akademisi'ne üye adayı gösterilince, başkan olarak Davy bunu engellemeye çabaladı. Bir yıl sonra Faraday başka önemli bir buluş daha yaptı ve Davy bu onurun kısmen kendisine ait olduğunu iddia etti. Faraday'ı hiç yoktan yarattığına ve bu nedenle yaptığı her şeyden sorumlu olduğuna inanır gibiydi.

Faraday'ın canına tak etmişti – aralarındaki ilişki artık sona ermişti. Davy ile artık iletişim kurmayacak ya da görüşmeyecekti. Bilim dünyasında otorite sahibi olduğuna göre artık istediği gibi davranabilirdi. Bundan sonraki deneyleri elektrik enerjisi alanındaki en önemli ilerlemelerin yolunu açtı ve alan kuramları yirminci yüzyılda bilimde devrim yaratacaktı. Deneysel bilim dalında tarihin en büyük uygulayıcılarından biri olarak adını sürdürürken, eski akıl hocasının ününü çoktan aşıp geçecekti.

USTALIĞIN ANAHTARLARI

Masadaki hanımlar genç bir ressamın yaptığı portreyi övdüler. "En şaşırtıcı yönü," diye eklediler. "Her şeyi kendi kendine öğrenmiş olması." Bu durum özellikle doğru ve sanatsal kaygıyla çizilmemiş ellerde belli oluyordu. "Genç adamın yeteneği olduğunu görüyoruz," dedi Goethe. "Ama onu övmek yerine her şeyi kendi kendine öğrendiği için suçlamalısınız. Yetenekli bir insan kendi başına bırakılmamalı, ondan bir şeyler yaratacak iyi ustalara ve sanata kendini adamalıdır."

–JOHANN PETER ECKERMANN,
GOETHE İLE KONUŞMALAR

Geçmişte güç sahibi kişilerin çok gerçek gibi görünen bir otorite havası vardı. Bu havanın bir kısmı başarılarından, bir kısmı aristokrasinin ya da dinsel seçkinler grubunun bir parçası olarak işgal ettikleri konumdan geliyordu. Bu auranın belirgin bir etkisi

hissedilirdi; sahip olanlara saygı duyulur, tapınılırdı. Ne var ki yüzyıllar içinde, demokratikleşmenin ağır işleyen süreci, bu otorite aurasının tüm görüntülerini neredeyse günümüzde hiç kalmayacak biçimde çekip götürdü.

Özellikle bağlantıları ya da ayrıcalıklı geçmişleri nedeniyle işgal ettikleri konumdan dolayı hiç kimseye hayranlık duyulmaması ya da tapınılmaması gerektiğini haklı olarak düşünüyoruz. Ama bu duruş kendi başarılarıyla belirli bir konuma gelmiş olan kişilere karşı da sergileniyor. Tüm otorite biçimlerini eleştirmeyi, kirli çamaşırlarını ortaya dökmeyi ve güç sahibi kişilerin zayıflıklarına işaret etmeyi seven bir toplumda yaşıyoruz. Herhangi bir aura hissediyorsak, bunu yalnızca ünlülerin ve onların baştan çıkarıcı kişilikleri yanında hissediyoruz. Otoriteye karşı bu kuşkucu ruh özellikle politika konusunda sağlıklıdır ama konu öğrenme ve *çıraklık evresi* olunca, sorun oluşturur.

Öğrenmek tevazu gerektirir. Seçtiğimiz alanda bizden çok bilgili kişilerin olduğunu itiraf etmeliyiz. Onların üstünlüğü doğal bir yetenek ya da ayrıcalıktan değil, harcadıkları zaman ve kazandıkları deneyimden kaynaklanıyor. Otoriteleri politikaya ya da aldatmacaya dayalı değil. Gerçek bir otorite. Ama bu gerçek bizi rahatsız ediyorsa, her tür otoriteye karşı güvensizlik duyuyorsak, herhangi bir şeyi kendi başımıza da kolayca öğrenebileceğimiz inancına yenik düşeriz, kendi kendine öğrenmenin daha otantik olduğunu düşünebiliriz. Bu tavrımızı bağımsızlığımızın bir işareti olarak görmeye çalışırız ama aslında temel özgüvensizliğimizden kaynaklanır. Belki de bilinçaltında ustalardan öğrenmenin, otoritelerine boyun eğmenin kendi doğal yeteneklerimizin aşağılanması olduğunu hissederiz. Yaşamımızda öğretmenlerimiz olsa bile, öğütlerini tam olarak dinlememeyi, işimizi kendi bildiğimiz biçimde yapmayı yeğleriz. Daha doğrusu ustaları ya da öğretmenleri eleştirmenin zekâmızın bir göstergesi olduğunu, uysal bir öğrenci olmanın zayıflık belirtisi olduğunu düşünürüz.

Mesleğinizin erken aşamalarında en önemli kaygınızın pratik bilgileri en verimli biçimde edinmek olduğunu unutmayın. Bu nedenle çıraklık evresinde otoritesini kabulleneceğiniz ve tes-

lim olacağınız akıl hocalarına gereksiniminiz var. İhtiyaç duyduğunuzu itiraf etmek kişiliğiniz hakkında bir şeyler söylemez, yalnızca geçici zayıflığınızı belirtir ve akıl hocanız bunu yenmenize yardımcı olur.

Bir akıl hocası bulmanın nedeni çok yalındır: hayat kısadır; harcayacak belirli bir zamanınız ve enerjiniz vardır. En yaratıcı yıllarınız genellikle yirmili yaşlarınızdan kırklı yaşlarınıza uzanır. Gerekli bilgileri kitaplardan, kendi deneylerinizden ve başkalarından ara sıra alacağınız önerilerden edinebilirsiniz ama genellikle bu süreç biraz ya tutarsa biçimindedir. Kitaplardaki bilgiler sizin kişiliğunuza ve koşullarınıza tam olarak uygun olmayabilir, biraz soyut gibi görünebilir. Genç yaşta, yaşamınızda fazla deneyimli olmadığınızdan bu soyut bilgiyi uygulamaya koymak zordur. Deneylerinizden öğrenebilirsiniz ama neyin olup bittiğini tam olarak algılamanız çoğunlukla uzun yıllar alır. Kendi başınıza uygulama yapmanız olasıdır ama yeterli geribildirim alamazsınız. Birçok alanda özyönetimle çıraklık yapabilirsiniz ama bu süreç on yıl ya da daha fazla sürebilir.

Akıl hocaları size kısa yolları göstermek yerine süreci verimli hale getirirler. Onların akıl hocaları da bulundukları alanda çok zengin ve derin bilgiler vermişlerdir. Ardından gelen yıllar onlara deneyim ve öğrenme stratejileri kazandırmıştır. Onların bilgileri ve deneyimleri size aktarılır ve ayrıca sizi gereksiz yollara sapmaktan ya da hata yapmaktan korur. Sizi çalışırken gözlemleyip gerçek zamanlı geribildirim verirler ve böylece alıştırmalarınızın zaman açısından daha etkin olmasını sağlarlar. Onların öğütleri sizin koşullarınıza ve gereksinimlerinize uygun biçime getirilmiştir. Onlarla yakın çalışma içinde bulununca, yaratıcı ruhlarının temelini özümser ve kendi yolunuza uyarlarsınız. Doğru bir rehberlikle kendi başınıza on yılda öğreneceklerinizi beş yılda öğrenirsiniz.

Aslında zamandan tasarruf etmekten daha fazlasıdır. Yoğun biçimde bir şeyler öğrenmenin katma değeri vardır. Dikkatimiz daha az dağınık. Çok yoğun odaklandığımızdan öğrendiklerimizi içselleştiririz. Kısaltılmış zaman çerçevesinde fikirlerimiz ve ge-

lişmemiz daha doğal gelişir. Verimli bir çıraklık dönemiyle gençlik enerjimizden ve yaratıcı potansiyelimizden azami düzeyde yararlanırsınız.

Akıl hocası-öğrenci dinamiğini yoğun ve üretken yapan unsur ise ilişkinin niteliğidir. Yapısal olarak akıl hocaları sizin eğitiminize duygusal olarak yatırım yaptıklarını düşünürler. Bunun çeşitli nedenleri olabilir: Belki sizden hoşlanırlar, sizi kendi gençlikleri gibi görebilirler, sizin aracılığınızla gençliklerini yeniden yaşarlar; belki sizde geliştirmek istedikleri özel bir yetenek fark ederler, belki gençlik enerjiniz ve çok çalışmaya hevesiniz gibi onlara sunacağınız önemli unsurlar vardır. Onlara yararlı olmak zamanla aranızda güçlü bir duygusal bağ oluşturur. Kendi açınızdan siz de onlara duygusal yönden yakınlaşırsınız – başarılarına hayranlık duyarsınız, onları kendinize model almak istersiniz vs. Akıl hocaları bu durumda gururlarının okşandığını hissederler.

İki yönlü duygusal bağ oluşunca sıradan öğretmen-öğrenci ilişkisinin ötesine geçecek kadar birbirinize açılırsınız. Hayran olduğunuz insanların yaptıklarını özümsemeye ve taklit etmeye daha yatkın olursunuz. Daha fazla ilgi gösterirsiniz. Ayna nöronlarınız işin içine daha aktif karışır, öğrenmenin yüzeysel bilgi aktarımından fazlası olmasını sağlar ve genellikle güç sağlayan bir tarz ve öğrenme biçimi de aktarır. Öte yandan duygusal bağ nedeniyle akıl hocaları başkalarına oranla size sırlarının daha fazlasını açarlar. İlişkinin bu duygusal unsurundan korkmamalısınız. Daha derin ve verimli öğrenmenizi sağlayan işte budur.

Bir de şöyle düşünün: Öğrenme süreci ortaçağın simya uygulamasına benzer. Simyada hedef değersiz metalleri altına çevirmenin bir yolunu bulmaktı. Bunu başarmak için simyacılar felsefe taşı adı verilen, ölü taşları ya da metalleri canlandırıp, organik olarak kimyasal bileşkenlerini altına dönüştüren bir madde arıyorlardı. Gerçi bu felsefe taşı hiç bulunamadı ama bir metafor olarak çok derin bir bağlantısı var. Bir usta olmak için gereken bilgi, ölü taşlar ya da değersiz metaller olarak dünyada mevcut. Bu bilginin ısıtılması, içinde canlandırılması, aktif ve sizin koşullarınıza uygun bir nesneye dönüştürülmesi gerekiyor. Akıl hocası

ise felsefe taşı gibidir, deneyimli biriyle doğrudan etkileşime girerek, bu bilgiyi çabuk ve üretken biçimde ısıtabilir, canlandırabilir ve altına benzer bir biçime dönüştürebilirsiniz.

Michael Faraday'ın öyküsü simya sürecinin bir betimlemesidir. Yaşamı adeta sihirli bir biçimde ilerlemişti – kitap okuyacak, bilim hakkında bilgi edinecek, aldığı notlarla en doğru kişiyi etkileyecek ve en uygun akıl hocasına giden yolu açacak bir işe girecekti. Ama bu sihir ve şansın ardında bir mantık yatıyor. Gençliğinde yoğun bir enerjisi ve bilgi açlığı vardı. İçindeki radar adeta onu yöredeki tek kitapçıya yönlendirdi. Gerçi *Improvement of the Mind* adlı kitabın eline geçmesi tümüyle şanstı ama bu kitabın değerini derhal anlamak ve olabildiğince yararlanmak için böyle odaklanmış bir kişi gerekiyordu. Watt'ın rehberliğinde bilgisi uygulanabilir biçime geldi. Ve Faraday'ı kitapçı dükkânına ve bu kitaba yönlendiren radar şimdi başka yöne götürüyordu. Edindiği bilgi henüz çok dağınık ve bağlantısızdı. Bilgisini yararlı bir şekle getirmek için canlı bir akıl hocası bulması gerektiğini sezdi.

Davy'nin aradığı akıl hocası olduğuna karar verince, her şeye getirdiği yoğun odaklanmayı bu ilişkiye de taşıdı. Davy'nin yanında çalışırken ustanın yaşamı boyunca kazandığı kimya ve elektrik sırlarının tümünü öğrendi. Bu fikirlerini laboratuvar deneylerine taşıdı, Davy için kimyasalları karıştırdı ve kendi deneylerini yaptı. Bu süreçte Davy'nin düşünme modellerini, kimyasal analiz ve deneylere yaklaşımlarını özümsemi.

Sekiz yıl sonra bu karşılıklı etkileşim dinamiği bilimin en büyük keşiflerinden biri olan elektromanyetizmanın sırrını ortaya çıkardı. Faraday'ın kendi çalışmaları ve Davy'den öğrendikleri yaratıcı enerjiye ya da bir çeşit altına dönüştü. Eğer korku ya da özgüvensizlik nedeniyle kendi kendini yetiştiren bir çırak olarak kalsaydı bir kitap ciltçisi olarak tatmin olmamış, mutsuz bir yaşam sürecekti. Yoğun akıl hocalığının simyasıyla kendini tarihin en yaratıcı bilim insanlarından birine dönüştürdü.

Faraday'ın eğitiminde dinin önemli bir rol oynadığı kesindir. Evrendeki her şeyin Tanrı'nın varlığıyla canlı olduğuna inandı-

ğından, aralarında okuduğu kitaplar ve elektriğin de bulunduğu, karşılaştığı her şeyi canlandırma eğilimine sahipti. Bunları canlı olarak gördüğünden, daha derinlemesine ilgilendi ve böylece öğrenme süreci yoğunlaştı. Dünyaya bu açıdan bakmak ne var ki dini aşır geçür ve hepimiz için ıraklık döneminde büyük bir güç oluşturur. Üzerinde çalıştığımız nesneleri etkileşime girmemiz ve içten dışa hakkında her şeyi öğrenmemiz gereken bir çeşit yaşamsal ruha sahip gibi görürüz. Tıpkı Faraday'da olduğu gibi, bu yaklaşım öğrendiklerimizle ilgilenme düzeyimizi yoğunlaştırır.

Kendinizi bir ustayı akıl hocanız olması için ikna ederken, bireysel çıkarların güçlü unsurunu da katmalısınız. Gençliğiniz ve enerjinize ek olarak onlara somut ve uygulanabilir bir şey sunmalısınız. Daha onunla tanışmadan önce Davy, Faraday'ın çalışma etiğinin ve düzenleme becerisinin farkındaydı. Bu becerisi bile onu ideal bir asistan yapıyordu. Bu noktayı göz önüne alınca, ilgisini çekecek temel becerileri ve disiplini edinmeden belki de akıl hocası arayışına başlamamalısınız.

Ustaların ve güç sahibi insanların neredeyse tümü zaman ayırmaları için ısrarlardan ve özümsemeleri gereken çok fazla bilgidir yorulurlar. Eğer bu açılardan onların kendilerini düzene sokmalarına başkalarına oranla daha yararlı olacağınızı gösterebilirseniz, ilgilerini çekmek daha kolay olacaktır. Ayak işleri ya da sekreterlik yapmaktan kaçınmayın. Hangi yollarla olursa olsun, bire bir ilişki kurmak istiyorsunuz. İlişki kurduktan sonra bireysel çıkarlarını kullanarak onlara çengel atmanın başka yollarını da bulacaksınız. Dünyayı onların gözlerinden görmeye çalışın ve en fazla neye gerek duydukları konusundaki basit soruları sorun. Bireysel çıkarlarını işin içinde tutmak size karşı duydukları duygusal bağı güçlendirecektir.

Eğer Faraday gibi önce kendi üzerinizde çalışıp somut bir çalışma etiği ve organizasyon becerisi geliştirirseniz, en doğru öğretmen karşınıza çıkacaktır. Sizin becerikliliğiniz ve öğrenme açlığınız doğru kanallardan kulaktan kulağa yayılınca, fırsatlar karşınıza çıkmaya başlayacaktır. Her koşulda konumları ne kadar üst düzey olursa olsun, ustalara yaklaşımdan çekinmeyin.

Eğer uyum sağlanırsa ve siz bir şeyler sunabiliyorsanız, onların akıl hocası olmaya ne kadar yatkın olduklarını görüp şaşıracaksınız. Kendilerinden genç birine bilgi ve deneyim aktarmak genellikle onlara adeta anne baba olmaya yakın bir keyif verir.

En iyi akıl hocaları çok geniş bilgi ve deneyime sahip ama kendi alanlarında aşırı uzmanlaşmamış olanlardır ve sizi daha üst düzeyde düşünmeniz ve farklı bilgi biçimleri arasında bağlantılar kurmanız için eğitirler. Bunun paradigması Aristoteles-Büyük İskender ilişkisidir. Büyük İskender'in babası Makedonya Kralı II. Philippos, on üç yaşındaki oğlunu yetiştirmesi için Aristoteles'i seçerken düşünürün çok farklı alanlarda uzman olduğunu göz önüne almıştı. Böylece İskender'e öğrenme sevgisi vermenin yanı sıra en büyük yetenek olan her koşulda düşünmeyi ve muhakeme etmeyi de öğretebilecekti. Bu ilişki kusursuzca işledi. Büyük İskender, Aristoteles'ten öğrendiği mantıklı düşünme yeteneğini politika ve savaşlarda etkili biçimde kullanacaktı. Yaşamının sonuna kadar öğrenmeye merak duydu ve her zaman çevresinde bilgi alabileceği uzmanlar bulundurdu. Aristoteles'in aktardığı bir çeşit bilgelik Büyük İskender'in başarılarında önemli bir rol oynadı.

Akıl hocanızla olabildiğince kişisel bir etkileşim isteyeceksiniz. Görünürde bir ilişki yeterli değildir. İş yapmanın deneyimlerle evrimleşmiş yollarının ancak bire bir etkileşimle kavrayacağınız ipuçları ve belirsiz yönleri vardır. Bu hareket modellerini sözcüklerle açıklamak zordur ve ancak bireysel gözlemle özümseriz. El sanatlarında ve sporda bu durum daha açıkça görülür. Örneğin tenis antrenörleri öğrencilerinin gözleri önünde vuruşları göstererek yeteneklerinin birçok sırrını ortaya koyarlar. Eğitmenler belki ters vuruşlarının niçin bu kadar etkili olduğunu bilinçli olarak bilmiyorlardır ama onları izleyen öğrencileri hareketin modelini kapıp ayna nöronların gücünden yararlanırlar. Üstelik bu tip özümseme elle yapılmayan işler için de geçerlidir. Sürekli olarak Davy'nin düşünme sürecini izleyen Faraday, bir fikri ortaya sermek için en önemli deneyi bulmanın ne kadar güç kazandırdığını öğrenmiş ve daha sonraları büyük bir başarıyla uygulamıştı.

İlişki geliştikçe, özümseme sürecini daha bilinçli ve dolaysız hale getirip iş yapma biçimlerinin altında yatan ilkelerini sorgulayabilirsiniz. Eğer zekice davranırsanız, bir çeşit aracı olarak kendi yaratıcılıklarını sizin için analiz etmeye yönlendirebilir ve bu süreçte çeşitli zengin fikirlerin ortaya çıkmasını sağlayabilirsiniz. Akıl hocaları özellikle kendi açılarından tehdit unsuru olarak görmedikleri birine güçlerinin içsel çalışmasını açıklama fırsatı karşlarına çıkınca genellikle memnun olurlar.

Gerçi bir tek akıl hocasıyla ilişki sürdürmek en iyisidir ama bazen en uygun olanını bulmak zordur. Böyle bir durumda bilgi ve deneyiminizdeki boşlukları doldurmaları için yakın çevrenizden çok sayıda akıl hocası edinmek iyi bir seçenek olacaktır. Birden fazla akıl hocası edinmenin yararlarından biri de size çok sayıda bağlantı ve daha sonraları güvenilebileceğiniz önemli müttefikler sağlamasıdır. Buna karşın koşullarınız ilişki kuracağınız kişilerin sayısını kısıtlıyorsa, Faraday'ın *The Improvement of the Mind* adlı yapıttan yararlanması gibi, kitaplar da geçici akıl hocası görevini üstlenir. Bu koşulda kitapları ve yazarları olabildiğince yaşayan akıl hocasına çevirmek isteyeceksiniz. Seslerini bireyselleştirecek, okuduklarınızla etkileşime girecek, notlar tutacak ya da sayfaların boşluklarına yazacaksınız. Onların yazdıklarını analiz ederken yalnızca sözcükleri değil yazının ruhunu da canlandırmaya çalışmalısınız.

Daha geniş bir anlamda geçmişten ya da günümüzden bir kişiyi kendinize bir ideal ya da bir model olarak alabilirsiniz. Biraz araştırma, biraz hayal gücüyle onları canlı varlıklara dönüştürebilirsiniz. Böyle bir durumda acaba onlar nasıl davranırdı sorusunu kendisine sormalısınız. Bu amaçla Napoléon Bonaparte'ı kullanan generallerin sayısı oldukça yüksektir.

Akıl hocalarının da zayıf ve güçlü yönleri vardır. İyi bir akıl hocası kendi tarzınızı yaratmanıza ve zamanı gelince onu terk etmenize izin verir. Bu tip akıl hocaları yaşam boyu dost ve müttefik olarak kalırlar. Ama tam tersine de sık sık rastlanır. Sizin hizmetlerinize bağımlı olurlar ve sizden adeta sözleşmeli çırak olarak kalmanızı isterler. Gençliğinizi kıskanıp bilinçaltından

sizi geride tutmak isterler ya da aşırı eleştirirler. Bu durum ortaya çıkmaya başlayınca dikkatli olmalısınız. Sizin amacınız onlardan olabildiğince fazla yararlanmaktır ama eğer yanlarında çok uzun süre kalırsanız ve özgüveninizi yıkmalarına izin verirsiniz belirli bir noktada bunun bedelini ödersiniz. Onların otoritesine boyun eğmeniz koşulsuz değildir ve aslında hedefiniz bağımsızlığınıza giden yolu bulmak için onların bilgeliğini içselleştirmek ve uyarlamaktır.

Bu açıdan akıl hocası ilişkisi çoğunlukla çocukluğumuzdan kalma unsurları yeniden ortaya çıkarır. Akıl hocası kadın olsa bile genellikle bize rehberlik ve yardım edecek bir baba figürü görünümü alır ama bazen de çok fazla denetleyici olarak yaşamımızı bizim için planlamak ister. İlişkinin ileri dönemlerinde bile herhangi bir bağımsızlık girişimini otoritesine karşı kişisel bir saldırı olarak görebilir. Kendi otoritenizi kuracağınız zaman gelince suçluluk duygusuna kapılmaya izin vermemelisiniz. Tam tersine tıpkı Faraday gibi, sizi geride tutma arzularına kırgınlık ve öfke duymalı ve bu duyguları kullanarak onlardan ayrılmalısınız. İlişkinizin ileri dönemlerinde kendinizi usulca akıl hocanızdan uzaklaştırmaya başlarken, belki onun zayıflıklarını ya da karakter kusurlarını not alabilirsiniz veya en fazla yücelttiği inançlarının hatalarını bulabilirsiniz. İster iyi isterse kötü ana baba figürü olsun, akıl hocanızla aranızdaki farkları saptamak, gelişiminizin önemli bir parçasıdır.

İspanyolcada *al maestro cuchillada* –bıçak ustaya gider– diye bir terim vardır. Bu bir eskrim tanımıdır ve genç ve çevik öğrencinin ustasını yenecek kadar yetenek kazandığı anı gösterir. Aynı zamanda bir kılıç darbesi gibi gözde öğrencilerinin başkaldırısıyla karşılaşan tüm akıl hocalarının kaderini de anlatır. Toplumumuzda isyan eder gibi görünen ya da en azından bu pozu alanlara saygı gösterme eğilimi vardır. Ama karşısında başkaldırmak için somut ve gerçek bir şey olmadığı zaman isyanın anlamı ve gücü olmaz. Akıl hocası ya da baba figürü size kaçınacağınız ve kendi kişiliğinizi saptayacağınız yüksek bir standart verir. Onun bilgisinin önemli ve geçerli bölümlerini içselleştirirsiniz ve sizin

yaşamınızla bağlantısı olmayanlara bıçağı sallarsınız. Değişen kuşakların dinamiği böyledir ve bazen çocukların kendilerini keşfetmeleri için baba figürünün öldürülmesi gerekir.

Herhalde yaşamınız boyunca ustalığa giden yolda sıçrama taşları gibi birçok akıl hocanız olacaktır. Yaşamınızın her evresinde en uygun öğretmenleri seçmeli, istediklerinizi onlardan elde etmeli, yolunuza devam etmeli ve bunu yaptığınız için utanç duymamalısınız. Herhalde akıl hocanız da bu yolu izlemiştir ve dünyanın gidişi böyledir.

AKIL HOCASI DİNAMİĞİNİ DERİNLEŞTİRME STRATEJİLERİ

Kişi yalnızca öğrenci olarak kalırsa, öğretmene kötü bir ödeme yapmış olur.

—FRIEDRICH NIETZCHE

Öğrenmek ve güçlerini özümsemek için akıl hocalarınızın otoritesine teslim olmak zorundasınız ama bunun anlamı bu süreçte pasif kalacaksınız demek değildir. Belirli önemli noktalarda dinamiği siz saptarsınız, kendi amaçlarınıza göre kişiselleştirirsiniz. Bu dört strateji aranızdaki ilişkiden en fazla yararı elde etmeniz ve kazandığınız bilgiyi yaratıcı enerjiye dönüştürmeniz için tasarlanmıştır.

1. Gereksinim ve eğilimlerinize uygun bir akıl hocası seçin

1888 yılında yirmi yaşındaki Frank Lloyd Wright, Joseph Lyman Silsbee adlı seçkin Chicago şirketinde ressam çırağı olarak çalışıyordu. Bir yıldır oradaydı, işi hakkında çok şey öğreniyordu ama huzursuzlanmaya başlamıştı. Aklında mimarlıkta devrim yaratacak yeni bir tarz vardı ama kendi şirketini kuracak deneyime sahip değildi. Silsbee müşterilerinin çok sevdiği Victorian mimari tarzına sadık kalmanın servetine servet katacağını bilen kurnaz bir işadamydı. Kendisinden çizmesini istenilenleri

Wright beğenmiyordu; aklını karıştırıp, kızdıran, eskilerde kalmış tasarım ilkelerini öğreniyordu.

Günün birinde ünlü Chicago'lu mimar Louis Sullivan'ın belirli bir binanın çizimlerini bitirmesine yardım edecek bir ressam aradığını duydu. Bu kadar kısa bir sürede Silsbee şirketinden ayrılıp köprüleri yıkmak tehlikeliydi ama Sullivan için çalışmak bir mimar olarak kendi gelişimi açısından çok daha fazla esinlendiriciydi. Sullivan'ın şirketi gökdelen tasarımı konusunda en ön sıradaydı, malzeme ve teknolojiye en son yenilikleri kullanıyordu.

İşi sağlama almak için Wright kendini beğendirme atağına geçti. Sullivan ile baş başa görüşmeyi başarıp kendi adına yaptığı çizimleri gösterdi. Estetik tercihlerini bildiğinden onu bir sanat ve felsefe sohbetine çekti. Sullivan genç adamı bu binanın çizimleri için işe aldı ve birkaç ay sonra şirketinde çırak ressam yaptı. Wright patronuyla kişisel bir ilişki geliştirdi ve onun sahip olamadığı oğlu rolünü hevesle oynamaya başladı. Yeteneği ve Sullivan'ın takdiriyle kısa sürede şirketin baş ressamı konumuna yükseldi. Wright kendi sözcükleriyle "Sullivan'ın elindeki kalem" oldu. 1893'te Sullivan onu başka işlerde de çalıştığı için kovdu ama o tarihe kadar Wright öğrenmesi gereken her şeyi öğrenmişti ve kendi adına şirket kurmaya hazırdı. Sullivan beş yılda ona başka hiç kimsenin veremeyeceği çağdaş mimarlık eğitimini vermişti.

1906 yılında Carl Gustav Jung gelecek vaat eden otuz bir yaşında bir psikiyatrdı ve hem deneysel psikoloji dalındaki çalışmaları hem de Zürih'teki ünlü Burghölzli Psikiyatri Hastanesi'ndeki önemli konumuyla tanınıyordu. Ama görünürdeki başarısına karşın kendini güvende hissetmiyordu. Büyüye ve tuhaf ruhsal olgulara duyduğu ilginin üzerinde çalışması gereken bir zayıflığı olduğunu düşünüyordu. Hastaları tedavi yönteminin bazen yeterli olmaması hayal kırıklığı yaratıyordu. Çalışmalarının yasalara uygun olmadığından, belirli bir kesinlikten yoksun olduğundan kaygılanıyordu. O tarihte elli bir yaşında olan, psikanaliz alanının kurucusu Sigmund Freud ile yazışmaya başladı. Jung

aslında Freud hakkında çelişkili fikirlere sahipti – alanın öncüsü olarak ona hayrandı, adeta tapıyordu ama sinirsel hastalıkların belirleyici unsuru olarak cinselliği bu kadar vurgulamasından hoşlanmıyordu. Freud psikolojisinin bu yönünden hoşlanmaması belki kendi önyargılarından ya da bilgisizliğinden kaynaklanıyordu ve bu konuyu tartışarak aşabilirdi. Yazışmalarda uyumlu bir ilişki geliştirdiler ve Jung, ustaya psikolojinin anlamadığı noktaları hakkında sorular sordu.

Bir yıl sonra Viyana'da buluştular ve on üç saat boyunca hiç susmamacasına konuştular. Genç adam Freud'un beğenisini kazandı, öteki yardakçılarından çok daha yaratıcıydı. Psikanaliz hareketinde onu ardılı gibi görüyordu. Jung açısından Freud umarsızca gereksinim duyduğu akıl hocası ya da baba figürü gibi temelini oluşturan bir etki yaratacaktı. Birlikte Amerika'ya yolculuk yaptılar, sık sık görüştüler ve sürekli yazıştılar. Ama beş yıl sonra Jung'un başlangıçtaki çelişkileri geri döndü. Freud'u diktatör gibi görmeye başladı. Freud'a özgü dogmaları takip etme fikrinden rahatsız oldu. Tüm sinirsel hastalıkların kökünde cinselliğin yattığı vurgusuna başlangıçta niçin karşı çıktığını şimdi açıkça anlayabiliyordu.

1913 yılında ilişkilerine kesin olarak son verdiler ve Jung sonuza dek Freud'un yakın çevresinden uzaklaştırıldı. Ama bu ilişki sırasında Jung tüm kuşkularını gidermiş ve insan psikolojisi hakkındaki belirli çekirdek fikirlerini keskinleştirmişti. Sonuçta mücadele Jung'un kişilik duygusunu güçlendirmişti. Eğer bu akıl hocası olmasaydı, böylesine açık bir karara varamazdı ve kendi rakip psikanaliz ekolünü yaratamazdı.

1960'ların sonuna doğru Madras'ta tıp fakültesinde öğrenci olan V. S. Ramachandran, nöropsikolojinin önde gelen isimlerinden Profesör Richard Gregory'nin yazdığı *Eye and Brain* adlı kitabı rastladı. Yazım tarzı, anekdotlar, anlatılan kıskırtıcı deneyler onu heyecanlandırdı. Kitaptan esinlenerek optik alanında kendi deneylerini yaptı ve tıbbın bu dalına daha yatkın olduğuna karar

verdi. 1974'te Cambridge Üniversitesi'nde görsel algı konusundaki doktora programına katıldı.

Ramachandran on dokuzuncu yüzyılın ünlü İngiliz bilim insanlarının öyküleri ve bilimin simgelediği neredeyse romantik gerçekleri arayış fikriyle büyümüştü. Faraday ve Darwin gibi insanların kuram ve keşiflerinde varsayımların oynadığı rolü seviyordu. Cambridge'de durumun böyle olacağını hayal etmişti ama profesörler ve öğrencilerin bilimi bir çeşit dokuz-beş işi olarak kabul ettiklerini görünce şaşırılmıştı, son derece rekabetçi, amansız, neredeyse şirket tarzı bir ortam vardı. Yabancı bir ülkede kendini üzgün ve yalnız hissetmeye başladı.

Bir gün Bristol Üniversitesi'nde profesör olan Richard Gregory bir konuşma yapmak için Cambridge'e geldi. Ramachandran büyülenmişti – adeta Humphry Davy'nin kitabından fırlamış bir olaydı. Teatral yönü ve iyi bir mizah duygusu olan Gregory fikirlerini sahnede düşünmeye teşvik eden gösterilerle anlattı. Ramachandran işte bilim böyle olmalı diye düşündü. Konuşma bitince gidip kendini tanıttı. Aralarında derhal bir yakınlaşma oldu. Gregory'ye üzerinde düşündüğü bir optik deneyden söz edince profesör ilgilendi. Ramachandran'ı Bristol'e davet etti ve bu fikri birlikte denemeleri için evinde kalabileceğini söyledi. Ramachandran daveti kabul etti ve Gregory'nin evini görünce akıl hocasını bulduğunu anladı. Fosiller, iskeletler, Victoria dönemi aletlerle dolu ev bir Sherlock Holmes romanından fırlamış gibiydi. Gregory tam da Ramachandran'ın kendini özdeşleştireceği tipte bir kaçıktı. Kısa süre sonra daha başka deneyler yapmak için düzenli olarak Bristol'e gitmeye başladı. Kendisine esin kaynağı ve rehber olacak, yaşam boyu ayrılmayacağı bir akıl hocası bulmuştu ve yıllar içinde Gregory'nin varsayım ve deney yapma tarzını kendine uyarlayacaktı.

1970'lerin sonuna doğru Japonya'da büyürken Yoky Matsuoka, kendini dışlanmış gibi hissediyordu. I. Bölüm'de anlatıldığı gibi sosyal tutarlılık ve uyumun her şeyden üstün tutulduğu bir ülkede Matsuoka işleri kendi yöntemiyle yapmayı seviyordu. On

iki yaşında tenise başlarken oldukça soylu bir sporda kusursuz asiler olan John McEnroe ve Andre Agassi gibi sporcuları kendine rol model olarak aldı. Amerika'ya taşınıp ünivesiteye başlayınca, yaptığı her işte kendi yöntemini uygulama gereksinimini de yanında götürmüştü. Hiç kimsenin üzerinde durmadığı bir alan varsa Matsuoka heyecanlanıyordu. Bu içgüdüsünü izleyerek o zamanlar ezoterik bir alan olan robotbilime girdi ve MIT Üniversitesi'ndeki doktora programına kabul edildi.

Yaşamında ilk kez kendi yapısında biriyle tanıştı – MIT Üniversitesi'nde robotbilim profesörü Rodney Brooks fakültenin kötü çocuğu gibiydi. Son derece cesurdu, bölümün üst düzey kişileriyle takışıyordu, yapay zekâ alanında en sağlam fikirlere karşı çıkıyordu. Robotbilime tümüyle yeni bir yaklaşım getirmişti. Profesörün böylesine alışılmamış bir duruş sürdürebilmesi Matsuoka'yı heyecanlandırdı. Onunla olabildiğince fazla zaman geçirmeye çalıştı, düşünme tarzını özümsemi ve onu akıl hocası olarak kabul etti. Brooks size ne yapmanız gerektiğini söyleyen bir öğretmen değildi: Hatalarınız da dahil olmak üzere kendi yolunuzu çizmenizi yeğliyordu ama gereksinim duyduğunuz anda destek veriyordu. Bağımsızlık açısından bu tarz Matsuoka'ya çok uygun geldi. Daha sonraları onun ne kadar çok sayıda fikrini özümsemediğini fark edecekti. Profesörün liderliğini farkında olmadan izleyerek sonunda robotbilimde kendi yaklaşımını yaratacak ve nörorobotik olarak bilinen yepyeni bir alanın öncüsü olacaktı.

Doğru akıl hocasının seçimi tahmin ettiğinizden daha önemlidir. Gelecekte sizin üzerinizdeki etkisinin derinliğinin bilinçli olarak farkında olmadığınızdan, yanlış bir seçim ustalığa giden yolculuğunuza olumsuz bir etki yapacaktır. Size uymayan ve sonradan aklınızı karıştıran alışkanlıkları ve tarzları özümseyebilirsiniz. Eğer çok baskın bir kişiliği varsa, kendi adınıza bir usta olmak yerine yaşam boyu akıl hocanızın taklidi olarak kalırsınız. İnsanlar çok bilgili olması, sevimli kişiliği ya da bulunduğu alanda seçkin sayılması gibi yüzeysel nedenlerle bir akıl hocası

seçerek büyük bir yanlış yaparlar. Yolunuza ilk çıkan akıl hocasını seçmeyin. Bu konuda olabildiğince fazla düşünmeye kendinizi hazırlayın.

Akıl hocası seçerken eğilimlerinizi, *yaşam görevinizi* ve kendiniz için hayal ettiğiniz gelecekteki konumunuzu göz önünde bulundurun. Seçtiğiniz kişi bu yönlerle stratejik açıdan aynı çizgide olmalıdır. Eğer devrim yaratacak bir yol izleyecekseniz, açık görüşlü, ileriye dönük ve baskıcı olmayan birini isteyeceksiniz. Eğer idealleriniz kendi yaradılışıınıza uygun bir tarzla çakışıyor-
sa, sizi bu konuda rahatlatacak, tuhafliklarınızı bastırmak yerine ustalığa dönüştürmenize yardım edecek birini bulmalısınız. Eğer tıpkı Jung gibi gideceğiniz yön hakkında aklınız karışmış-
sa ve kararsızsanız, istekleriniz konusunda açıklık kazanmanızı sağlayacak, alanında önemli bir konumu olan ama belki de sizin zevklerinizle tümüyle uyuşmayan birini seçebilirsiniz. Bazen bir akıl hocasının öğrettiklerinin bir yönü kaçınmak istediğimiz ya da isyan etmek istediğimiz noktaları bize gösterebilir. Böyle bir durumda başlangıçta özellikle baskıcı bir tip ise, duygusal açıdan aranıza önerilenden daha fazla mesafe koymalısınız. Zamanla neyi özümsemek neyi reddetmek isteyeceğinizi görürsünüz.

Akıl hocası dinamiğinin bir anne baba ya da baba figürü dinamiğini oynadığını unutmayın. Ailenizi seçemezsiniz lafı klişeleşmiştir ama akıl hocalarınızı seçebilirsiniz. Doğru bir seçim belki anne babanızın size vermediği destek, özgüven, yön ve isteklerinizi keşfedeceğiniz alanı sağlayabilir. Bunu yapabilecek akıl hocaları arayın ve anne babanıza benzeyen ve özellikle olumsuz yönlerini taşıyan bir akıl hocası seçme tuzağına düşmeyin. Daha önceleri sizi engellemiş olan şeyleri tekrarlamış olursunuz.

2. Akıl hocasının aynasına dikkatle bakın

Hakuin Zenji (1685-1769) Japonya'da Hara kasabası yakınında bir köyde doğmuştu; baba tarafı samuray savaşçılarından geliyordu. Çocukken sahip olduğu bitmek bilmeyen enerji onu yakın dövüş sanatına adanmış bir yaşam için işaretliyor gibiydi. On bir yaşındayken bir rahibin dikkatli olmayanların cehennemde çeke-

ceği cezaları anlattığı bir vaazı dinledi ve söylenenler genç çocuğu hiçbir şeyin söndüremediği yoğun bir kederle doldurdu. İnatçı enerjisi şimdi kendi değeri hakkındaki kuşkulara yönelmişti ve on dört yaşına gelince, kaygılarından kurtulmanın tek çaresinin dinsel yolu seçip bir rahip olmak olduğuna karar verdi. Çin’de ve Japonya’da bitmek bilmeyen engelleri aşan ve aydınlanmak için ıstırap çeken büyük ustaların öykülerini okuduğundan özellikle Zen Budizmi ilgisini çekiyordu. Bir çile çekme dönemi fikri, benliğinin derinliklerindeki kuşkularla örtüşüyordu.

On sekiz yaşında rahip yaşamına hazırlanması için bir eğitim merkezine gönderildi. Ne var ki oradaki eğitim yöntemi hayal kırıklığı yarattı. Yirmi dört saat süren meditasyonlar ve daha başka çileler olacağını hayal etmişti. Bunların yerine çeşitli Çince ve Japonca metinler okuması isteniyordu. Eğiticilerinden duydukları ya da okudukları onu hiç değiştirmede. Günlük yaşamıyla pek az bağlantısı olan aydınlatıcı bilgi ediniyordu. Kaygıları biraz daha arttı. Bu tapınaktan ayrıldı ve kendisine rehberlik edecek bir akıl hocası aramaya başladı.

Japonya’nın her köşesindeki Zen okullarına birbiri ardına gitti ve o dönemdeki Zen öğretilerinin durumu hakkında kesin bir fikir edindi. Keşişler oturdukları yerde pek az talimat alarak meditasyon yapıyorlar ve sonunda dev boyutlu bir çan çalınca yemek yemeye ya da uyumaya koşuşturuyorlardı. Boş zamanlarında mutluluk ve barış için ilahiler söylüyorlardı. Zen öğretileri öğrencilere uyuşukluk çöktüren koskocaman bir uyku ilacına dönmüştü. Öğrencilere herhangi bir yön vermek, özel yaşamlarına karışmak ve baskı yapmak gibi geliyordu ve aydınlanmaya giden yolu kendilerinin bulmaları bekleniyordu. Böylesine özgür bırakılınca da doğal olarak en kolay yolu seçiyorlar yani hiçbir şey yapmıyorlardı. Bu eğilim tüm Japonya’ya yayılmıştı; keşişler Zen öğretilerinin kolay ve basit olduğuna, doğru gibi hissedilenin doğru olduğuna kendilerini ikna etmişlerdi.

Ara sıra Hakuin bir yerlerde bir çalkantı yaratan bir okul ya da rahibin adını duyuyor ve doğruca oraya gidiyordu. 1708’de bir sahil kasabasında böylesine kışkırtıcı bir rahibin konuşma ya-

pacağını duyup haftalarca yolculuk yaptı ama birkaç cümleden sonra aynı derin can sıkıntısına ve hayal kırıklığına kapıldı. Metinlerden alıntıların, öğretici öykülerin tümü sözcüklerin duygusuzluğunu gizlemeye yarıyordu. Vazgeçme zamanının gelip gelmediğini, gerçek aydınlanmanın artık var olup olmadığını merak etmeye başladı. Tapınakta, rahibin konuşmasından kendisi kadar hayal kırıklığına uğramış genç bir keşişle tanıştı. Arkadaş oldular ve genç keşiş Shoju Rojin adında, daha önce tanıdıklarının hiçbirine benzemeyen, tuhaf ve dünyadan elini eteğini çekmiş bir ustayla birkaç gün çalışmış olduğunu anlattı. Çok zor ulaşılan bir köyde yaşıyordu, ancak bir avuç öğrenci kabul ediyordu ve çok zorlayıcıydı. Hakuin işte böyle bir şey duymak istiyordu. Genç keşişten kendisini Shoju'ya götürmesini istedi.

Ustayla tanışınca gözündeki pırıltıdan daha önce tanıdığı tüm rahip ve öğretmenlerden farklı olduğunu sezdi. Güç ve kendine hâkim olma duygusu saçıyordu; o günkü konumuna ulaşmak için çektiği çileyi yüz ifadesinden okumak mümkündü. Bu adam yaşamış ve çile çekmişti. Shoju kendisini öğrenci olarak kabul edeceğini söyleyince Hakuin önce çok sevindi ama kısa sürede heyecanı korkuya dönüştü. İlk bire bir görüşmelerinde Shoju ona, "Köpek ile Buda-Doğası hakkındaki koan'ı (eğitim için kullanılan bir Zen öyküsü) nasıl anlıyorsun?" diye sordu. Hakuin, "Bunun üzerine el ya da ayak koymanın bir yolu yok," derken zekice bir yanıt verdiğini düşünüyordu. Shoju uzanıp burnunu tutup acımasızca burktu ve haykırdı: "Orada güzel bir el var!" Birkaç dakika sımsıkı tutunca Hakuin adeta felç olduğu duygusuna kapıldı.

Bunu izleyen birkaç gün boyunca daha fazla kötü muameleyle maruz kaldı. Shoju bunca yolculuğun ve çalışmanın ona hiçbir şey kazandırmadığı duygusunu uyandırıyor. Doğru bir laf edemiyor, doğru bir davranışta bulunamıyordu. Birdenbire suratında bir tokat patlıyor ya da bir tükürük yiyordu. Daha önce edindiği bilgilerden kuşku duymaya ve her an Shoju'nun ne yapacağı korkusuyla yaşamaya başladı.

Üzerinde düşünüp tartışması için, şimdiye dek duyduğu en zor koan'ları veriyordu. Öykülerin başını sonunu bir türlü an-

layamıyordu. Üzüntüsü ve moral bozukluğu kırılma noktasına yaklaşıyordu ama direnmenin önemli olduğunu bildiğinden gece gündüz çabalıyordu. Kısa sürede Shoju hakkında kuşkulara kapıldı ve yakın gelecekte oradan ayrılmayı düşünmeye başladı.

Özellikle huzursuzlandığı bir gün yakındaki köye yürüyüp nedenini hiç bilmeden Shoju'nun verdiği en zorlu koan'lardan birini düşünmeye başladı. Derin düşüncelere dalıp farkına varmadan bir evin bahçesine girdi. Ev sahibi kadın dışarı çıkması için haykırdı ama Hakuin duymuyor gibiydi. Deli ya da hırsız olduğunu düşünen kadın elindeki sopayla saldırıp onu yere yıktı. Birkaç dakika sonra kendine gelen Hakuin kendini çok farklı hissetti – sonunda Shoju'nun koan'ının özüne ulaşmıştı! İçten dışa her tarafını anlamıştı! Koan benliğinde canlı gibiydi! Her şey yerine oturdu ve artık aydınlanmaya ulaştığını, dünyanın yepyeni bir biçimle kendisine göründüğünü algıladı. Ellerini çırpıp neşeyle haykırmaya başladı. İlk kez kaygılarının yükünün omuzlarından kalktığını hissetti.

Koşarak geri dönünce Shoju, öğrencisine neler olduğunu derhal anladı. Bu kez ona nazik davranıp yelpazesinin ucuyla sırtını okşadı. Hakkındaki düşüncelerini ilk kez açıkladı: Onu daha ilk gördüğünde, Hakuin'in öğrenmek için gerekli öze sahip olduğunu fark etmişti. Hakuin ateşliydi, kararlıydı, aydınlanma açlığı içindeydi. Tüm öğrencilerinin sorununun belirli bir noktada *durmaları* olduğunu anlattı. Bir fikir duyuyorlar ve bu fikir ölene kadar sımsıkı sarılıyorlardı; gerçeği bildiklerine inanıp kendilerini övmek istiyorlardı. Ama gerçek Zen asla durmazdı, asla katlaşıp bu gibi doğruların biçimini almazdı. Bu nedenle herkes sürekli olarak derinliklere itilmeli, bir öğrenci olarak çok değersiz oldukları duygusuyla her seferinde yeniden başlamalıydı. İstrap ve kuşku olmayınca, insanın akli bir klişeye takılır ve ruhu ölene kadar orada kalırdı. Aslında yalnızca aydınlanma da yeterli değildi. Sürekli olarak yeniden başlamalı ve kendinize meydan okumalıydınız.

Hakuin inatçı olduğundan Shoju onun bu sürece devam edeceğine inanıyordu. Zen öğretisi Japonya'da ölüyordu. Hakuin'in

yanında kalmasını ve ardılı olarak yetişmesini istiyordu. Genç adamın bir gün bu dini tekrar canlandırmaktan sorumlu olacağına inanıyordu. Ne var ki Hakuin huzursuzluğunu yenemedi. Sekiz ay sonra tekrar geri geleceğinden emin olarak Shoju'nun yanından ayrıldı. Aradan yıllar geçti ve Hakuin bir kez daha kuş-kulara, kaygılara kapıldı. Tapınaktan tapınağa gezerken sürekli inişler çıkışlar yaşıyordu.

Kırk bir yaşında aydınlanmanın en derin anını yaşadı, yaşamının sonuna kadar değişmeyecek bir kafa yapısına sahip oldu. Shoju'nun tüm fikirleri ve öğretileri sanki dün öğrenmiş gibi geri geldi ve tanıdığı tek gerçek usta olduğunu fark etti. Teşekkür etmek için geri döndü ama usta beş yıl önce ölmüştü. Onu borcunu ödemenin bir yolu öğretici olmak, ustanın öğretilerini canlı tutmaktı. Sonunda tıpkı Shoju'nun öngördüğü gibi Zen mezhebini yok olmaktan kurtaran kişi Hakuin oldu.

Ustalığa ulaşmak biraz sertlik ve gerçekle kesintisiz bağlantı içinde olmayı gerektirir. Bir çırak olarak kendimize gerekli biçimde meydan okumamız ve zayıflıklarımızı açıkça görmemiz zor olabilir. Günümüzün yaşamı bunu daha da zorlaştırmakta. Zorlu koşullarla disiplinin geliştirilmesi ve belki de bu yolda ıstırap çekilmesi bizim toplumumuzda desteklenmiyor. İnsanlar kendi zayıflıklarından, yetersizliklerinden, yaptıkları işlerdeki hatalardan gitgide daha az söz eder oluyorlar. Bizi yola sokmak için tasarlanmış kişisel gelişim kitapları bile yumuşak ve övücü oluyor, duymak istediklerimizi bize söylüyor, temelinde iyi olduğumuzu ve birkaç basit adımı izleyerek istediklerimizi elde edebileceğimizi anlatıyor. İnsanlara sert, gerçekçi eleştiriler yöneltmek, nereye kadar gidebileceklerini görecekları görevler vermek öz değerlerine zarar verir diye düşünülüyor. Aslında bu hoşgörü ve kişilerin duygularını incitmekten korkma duygusu uzun vadede daha büyük kötülük oluyor. Kişileri ustalığa giden yolculuğun zorluklarına uygun biçime getirmiyor. İradelerini zayıflatıyor.

Ustalar bulundukları konuma gelmek için acı çekmiş olan kişilerdir. Çalışmaları hakkında bitmek bilmeyen eleştiriler din-

lemiş, ilerlemeleri hakkında kuşku duymuş, yolda engellerle karşılaşmışlardır. Yaratıcı evreye ve ötesine ulaşmak için nelerin gerekli olduğunu çok iyi bilirler. Akıl hocaları olarak bizim ilerlememizi yalnızca onlar ölçebilirler, karakterimizin zayıf yönlerini görebilirler, ilerlemek için hangi engellerden geçmemiz gerektiğini saptayabilirler. Günümüzde akıl hocanızdan gerçeklerin en keskin dozunu almalısınız. Bunu aramalı ve kucaklamalısınız. Eğer mümkünse, bu tip sert bir sevgi veren bir akıl hocası seçmelisiniz. Eğer bunu vermekten kaçınırlarsa, sizi olduğu gibi gösteren aynayı tutmaları için onları zorlayın. Güçlü ve zayıf yönlerinizi ortaya çıkaracak, ne kadar zor olursa olsun olabildiğince fazla geribildirim almanızı sağlayacak engelleri size sunmalarını isteyin. Kendinizi eleştirilmeye alıştırm. Özgüven önemlidir ama eğer kim olduğunuz hakkındaki gerçekçi değerlendirmeye dayanmıyorsa, yalnızca gösteriş ve kendini beğenmişliktir. Akıl hocanızın gerçekçi geribildirimi sayesinde eninde sonunda sağlam ve sahip olmaya degecek bir özgüven geliştireceksiniz.

3. Onların fikirlerini değiştirin

1943 yılında tanınmış piyanist ve öğretmen Alberto Guerrero, daha önceki öğrencilerine hiç benzemeyen, on bir yaşında, adeta büyümüş de küçülmüş bir çocuk olan Glenn Gould'u öğrenci olarak kabul etti. Dört yaşında piyanoya başlayan Glenn'in ilk öğretmeni kendisi de başarılı bir piyanist olan annesiydi. Birkaç yıl içinde Glenn yetenek açısından annesini geçti, onunla tartışmaya, hatalarını düzeltmeye başladı ve daha zorlu çalışmalar istedi. Gould ailesinin yaşadığı Toronto'da Guerrero çok tanınmıştı, sabırlı ama zorlu olduğu söyleniyordu; bu huyları küçük Gould için iyi bir öğretmen olacağını gösteriyordu ve bu nedenle anne babası onu seçti. Daha ilk derste Guerrero bu kadar küçük bir çocukta olağandışı bir ciddiyet ve ilgi hissetti. Gould tüm dikkatini vererek dinliyor ve Guerrero'nun çalma tarzını daha önceki öğrencilerinde hiç rastlamadığı biçimde özümüsyordu. Kusursuz bir taklitçiydi.

Ne var ki kısa sürede Guerrero öğrencisinin bazı tuhaf huylarını fark etti. Bir keresinde Gould'un repertuvarını genişletmek

için atonal müziğin ünlü bestecisi Arnold Schoenberg'in yapıtlarını ona tanıtmaya karar verdi. Yepyeni müzik tarzının öğrencisini heyecanlandıracağını varsaymıştı ama tiksinti ifadesini görünce çok şaşırdı. Gould notaları aldı ama anlaşılan hiç çalışmadı ve Guerrero konuya rafa kaldırdı. Birkaç hafta sonra Gould öğretmenine en son bestelerini çaldı. İlginç bestelerin esin kaynağının Schoenberg olduğu açıkça belliydi. Kısa süre sonra Guerrero ile birlikte çalışmak istediği, aralarında Schoenberg'in de bulunduğu çeşitli bestecilerin atonal yapıtlarının notalarını getirdi ama öğretmenin onlara verdikleri bunların arasında yoktu. Anlaşılan bu müzik türünü kendince incelemiş ve sevdiğine karar vermişti.

Gould'un kendi fikirlerine nasıl tepki vereceğini Guerrero'nun öngörmesi neredeyse olanaksızlaştı. Örneğin öğrencilerine yeni bir parçayı piyanoda çalmadan önce kâğıt üzerinden ezberlemelerini söylerdi. Böylece yalnızca notalara basmak yerine müziği önce kafalarında canlandıracak ve bir bütün olarak görebileceklerdi. Bach'ın bir parçası için Gould bu talimatı uysallıkla yerine getirdi ama parçanın altında yatan yapıyı ve kavramı tartışırken, genç çocuğun oldukça garip ve öğretmenin fikirlerine aykırı görüşleri olduğu ortaya çıktı. Üstelik öğretmenin görüşlerini romantik ve eski moda buluyordu. Başka bir gün Guerrero bir Bach parçasını piyanoda çalarken, bir klavsen çaldığını düşünmenin daha iyi olduğunu söyledi. Gould bu fikre sıcak baktı ama birkaç ay sonra Bach çalarken daha farklı bir müzik aleti düşlemeyi yeğlediğini açıkladı.

Guerrero'nun en önemli fikirleri piyano çalmanın fiziksel yönleri üzerindeydi. Yıllarca insan fizyolojisini ve özellikle ellerle parmakları incelemişti. Öğrencilerine rahat ama güçlü parmak hareketleriyle, yıldırım hızında bir dokunuşla klavyenin denetimini ellerine alabileceklerini öğretmek istiyordu. Saatlerce bu yaklaşımını Gould'a aşılama çabaladı; önerdiği oturma biçimine göre omuzlar ve kollar tümüyle hareketsiz kalırken, sırtını kamburlaştırıp klavyeye doğru eğilince tüm hareketler ellerden ve sırtın alt kısmından geliyordu. Bu tekniği defalarca öğrencisine gösterdi. Parmaklarını güçlendirmek için çok çeşitli alışıla-

mamış egzersizler geliřtirdi. Gould ilgilenmiř gibiydi ama bařka konularda olduđu gibi, bunu da unutup kendi yolunda ilerleyeceđini dűřünüyordu Guerrero.

Yıllar geçerken Gould öğretmeniyle daha sık tartişmaya başladı. Guerrero'nun fikirlerini ve műziđe yaklaşımını eski çağlarda kalmış gibi grűyordu. Sonunda on dokuz yaşına basınca, bundan böyle kendi başına çalışacağını ilan etti. Artık bir akıl hocasına gereksinimi yoktu ve bu gerçeği Guerrero nezaketle kabul etti. Genç adamın bundan sonra műzik ve performans konularında kendi fikirleri űzerinde çalışması gerektiği açıkça belliydi.

Yıllar içinde Gould yavař yavař kendini bu dűnyada yařamıř en bűyűk piyanistlerden biri olarak tanıtırken, Guerrero, eski öğrencisinin tűm fikirlerini ne kadar derinlemesine zűmsediđini fark ediyordu. Gould'un bir konseri sonrasında çıkan bir eleřtiride Bach'ın műziđini sanki klavsen çalar gibi çaldıđını belirtti bir eleřtirmen ve bu tanım diđer eleřtirmenler tarafından da kullanılmaya bařlandı. Piyanonun űzerine kamburlařıp eđilerek otururken genç Guerrero'nun ikizi gibi grűnűyordu. Parmakları son derece gűlűydű ve anlařılan Guerrero'nun öğrettiđi egzersizleri yıllarca yinelemiřti. Yaptıđı röportajlarda bir műzik parçasını piyanoda almadan önce nota kâđıdından öğrenmenin ne kadar önemli olduđunu söylerken kendi fikrini açıklar gibi davranıyordu. En garip tarafı ise bazı parçaları Guerrero'nun daima aklında canlandırđıđı ama asla ulařamadıđı bir canlılık ve stil ile almasıydı. Sanki eski ğrencisi Guerrero'nun tarzının zűnű içselleřtirmiř ve daha bűyűk bir biçime bűrűndűrműřti.

Glenn Gould ocukken en bűyűk ikilemini sezgileriyle öğrendi. Műzik için inanılmaz bir kulađı vardı; bařka bir piyanistin bir tek kez dinlediđi nűanslarını kapıp tekrarlayabiliyordu. Aynı zamanda çok belirgin zevkleri olan garip bir genç adam olduđu-
nun da farkındaydı. űnlű bir piyanist olma hırsına sahipti. ğretmenleri ve diđer sanatçıları çok yakından dinleyip fikirlerini ya da tarzlarını kendine uyarlarsa, bu sűrete kendi kiřiliđini yitirebilirdi. Ama yine de bilgiye ve bir akıl hocasına gereksinimi var-

dı, bu ikilem karizmatik bir öğretmen olan Alberto Guerrero ile daha da şiddetlendi. Bazen çok parlak ve başarılı birinin öğrencisi olmak zordur – o kişinin büyük fikirlerini izlemeye çabalarken özgüveninizi yitirebilirsiniz. Ünlü akıl hocalarının gölgesinde ezilen ve asla yükselemeyen piyanistlerin sayısı oldukça fazladır.

Gould çok hırslı olduğundan bu ikilemin tek gerçek çözüm yoluna ulaştı. Guerrero'nun müzik hakkındaki tüm fikirlerini dinliyor ve deniyordu. Piyano çalarken bu fikirleri belli belirsiz değiştirip kendi eğilimlerine uygun biçime getiriyordu. Böylece her zaman kendi sesine sahip olduğu duygusunu taşıyordu. Zaman içinde öğretmeniyle arasındaki farklılıkları daha belirgin duruma getirdi. Çok kolay etki altında kalan bir yapısı olduğundan çıraklık döneminde hiç farkına varmadan akıl hocasının tüm önemli fikirlerini içselleştirmiş ama hepsini kendi kişiliğine uyarlamıştı. Böylece hem öğrenebilir hem de Guerrero'dan ayrılmışta kendisini başkalarından farklı kılacak yaratıcı bir ruhu geliştirebilirdi.

Çırak olarak hepimiz bu ikilemi paylaşıyoruz. Akıl hocalarından öğrenmek için onların fikirlerini kavramaya açık olmalıyız. Onların büyümesine kapılmalıyız. Ama eğer bu durumu çok ileri götürürsek, onların etkisi altında çok fazla kalırsak, kendi sesimizi oluşturup geliştirecek içsel mekâna sahip olamadığımız gibi yaşamımızı kendimize ait olmayan fikirlere bağlanarak sürdürürüz. Gould'un keşfettiği gibi çözüm çok basittir: Akıl hocalarımızın fikirlerini dinleyip içselleştirirken, yavaş yavaş aramıza biraz mesafe koymaya başlamalıyız. Onların fikirlerini kendi koşullarımıza uyarlayarak buna başlarız, kendi tarzımıza ve eğilimlerimize uyarlamak için değiştiririz. İlerledikçe daha cesur oluruz, onların bazı fikirlerindeki hatalar ya da zayıflıklar üzerine odaklanıyoruz. Yavaş yavaş onların bilgisini kendi istediğimiz şekle göre kalıba dökeriz. Özgüvenimiz artarken, bağımsız olmayı düşünmeye başlarken, bir zamanlar taptığımız akıl hocamızla rekabete bile gireriz. Leonardo da Vinci'nin dediği gibi, "Ustasını aşmış geçmeyen bir çırak zavallıdır."

4. Karşılıklı gidip gelen bir dinamik yaratın

1978 yılında gelecek vaat eden hafifsıklet boksör Freddie Roach, kendisini bir üst düzeye yükseltecek bir antrenör aramak için babasıyla birlikte Las Vegas'a gitti. Daha önce I. Bölüm'de anlatıldığı gibi baba oğul, Eddie Futch adlı efsane boks antrenörüyle çalışmaya karar verdiler.

Futch'un özgeçmişi çok parlaktı. Genç bir boksörken Joe Louis ile ringe çıkmıştı. Kalp üfürümü nedeniyle profesyonel olması yasaklanınca, antrenörlüğü seçmiş ve aralarında Joe Frazier gibi en tanınmış isimlerin de bulunduğu sayısız ağırsıklet boksörle çalışmıştı. Sakin, sabırlı bir insandı, kesin talimatlar vermeyi bilirdi, boksörlerin tekniklerini geliştirmekte ustaydı. Onun rehberliği altında Roach hızla ilerledi ve ilk on maçını kazandı.

Ne var ki Roach kısa süre sonra bir sorun yaşamaya başladı: Antrenman yaparken Futch'un söylediği her şeyi dikkatle dinliyor, kolaylıkla uyguluyordu ama maç için ringe çıkıp rakibiyle yumruklaşmaya başlayınca, öğrendiği tüm teknikleri bir yana atıp duygularına dayanarak dövüşmeye başlıyordu. Bazen bu durum işe yarıyordu ama epey yumruk yiyordu ve mesleğinde tökezlemeye başladı. Bu süreçte birkaç yıl geçirince, Futch'un bu sorunu fark etmemesi Roach'ı çok şaşırttı. Aynı anda birçok boksörü çalıştırdığından, hepsine mesafeli davranıyor ve bireysel ilgi göstermiyordu.

Sonunda 1986'da Roach emekli oldu. Las Vegas'ta yaşamını sürdürüp birbiri ardına kötü işlerde çalışırken, boş saatlerinde bir zamanlar antrenman yaptığı spor salonuna gitmeye başladı. Kısa süre sonra yeni boksörlere öğütler verdi, yardımcı oldu. Hiç para almadan Futch'un yardımcısı oldu ve hatta birkaç boksörü kendisi yetiştirdi. Futch'un sistemini iyi biliyordu, öğrettiği teknikleri içselleştirmişti ve antrenmanlara kendi yaratıcılığını da katıyordu. Farklı yumruk tekniklerinin sergilendiği büyük eldivenle yapılan çalışmaları daha yüksek düzeye çıkarıp daha uzun ve daha akıcı bir biçime getirdi. Aynı zamanda böyle çalışırken özlediği boksörlük yaşamına adeta yeniden dönüyordu. Birkaç yıl sonra bu meslekte başarılı olduğunu fark etti ve Futch'un yanından ayrılıp kendi hesabına antrenörlük yapmaya başladı.

Roach'a göre bu spor değişim geçiriyordu. Boksörler hız kazanmışlardı ama Futch gibi antrenörler hâlâ bu değişimden yararlanmayıp oldukça durağan bir boks tarzı öğretiyorlardı. Roach eğitim dinamiklerinde deney yapmaya başladı. Eldiven çalışmasını genişletip adeta bir maç benzerine çevirip birkaç raunt gidecek biçime getirdi. Böylece eğittiği boksörlere yakınlaştı, zaman içinde atabilecekleri tüm yumrukları öğrendi, ringde nasıl hareket ettiklerini gözlemledi. Rakiplerin video kayıtlarını inceleyip dövüş tarzlarındaki belirli modelleri ya da zayıflıkları çözmeye çalıştı. Boksörleriyle böylesine yakın bir etkileşimle, Futch ile yaşamış olduğundan daha farklı, daha içten ve daha bağlantılı bir uyum geliştirdi. Ama hangi boksör olursa olsun, bu bağlantı kaçınılmaz biçimde zayıflıyordu. Geliştikçe, her şeyi öğrendiklerini düşünüp antrenörlerini dinlemez oluyorlardı. Egoaları işin içine karışınca, öğrenmeyi durduruyorlardı.

2001 yılında tümüyle farklı bir boksör Roach'ın Hollywood'daki spor salonunun kapısını çaldı. 66 kiloluk, solak, tüysıklet Manny Pacquiao, doğup büyüdüğü Filipinlerde epey başarı kazanmıştı ve şimdi Amerika'da kendisini daha üst düzeye çıkaracak bir antrenör arıyordu. Çok sayıda antrönör Pacquiao'yu çalışırken ve dövüşürken izlemiş ve etkilenmişti ama tüysıklet sınıfında dövüşen birinin sırtından para kazanılamazdı.

Ama Roach farklı bir tür antrenördü ve Pacquiao ile ilk kez eldiven çalışması yaparken, attığı ilk yumruktan farklı bir yönü olduğunu hissetti. Yumruklarının başka boksörlere hiç benzemeyen patlayıcı, yoğun bir niteliği vardı. Öteki antrenörler onu uzaktan izlediğinden Roach'ın hissettiklerini hissetmemişlerdi. Birinci raundun sonunda Roach tanıtmak istediği yeni boks tarzında yetiştirebileceği sporcuyu bulduğunu anladı. Pacquiao da aynı derecede etkilenmişti.

Pacquiao yenilmez bir boksör olmanın altyapısına sahipti ama tek boyutlu sayılırdı: Sol yumrukları harikaydı ve başka pek fazla bir şeyi yoktu. Sürekli olarak nakavt edecek yumruğu arıyor ve geri kalan her şeyi bir yana bırakıyordu. Roach'ın hedefi Pacquiao'yu ringde çok boyutlu bir canavara dönüştürmekti.

Ağır eldiven çalışmalarıyla başlarken daha güçlü sağ yumruklar ve daha akıcı adımlar geliştirmeyi tasarlamıştı. Pacquiao'nun verdiği talimatlara ne kadar uyum gösterdiği ve ne kadar çabuk öğrendiğini fark edince şaşırdı. Kolaylıkla eğitilebilecek bir yapıda olduğundan ilerlemesi diğer boksörlere oranla çok daha hızlı oldu. Pacquiao antrenman yapmaktan hiç yorulmuyor, aşırıya kaçma kaygısına kapılmıyordu. Roach, boksörün kendisini dinlemeyeceği kaçınılmaz dinamiği beklemeye başladı ama böyle bir şey olmadı. Bu boksörü gitgide daha fazla çalıştırabilirdi. Kısa sürede Pacquiao yıkıcı bir sağ yumruk geliştirdi ve ayak oyunlarının hızı ellerinin hızına yetiştirdi. Etkileyici bir biçimde ardı ardına maçları kazanmaya başladı.

Yıllar içinde aralarındaki ilişki gelişti. Eldiven çalışmalarında Pacquiao, Roach'ın bir sonraki maç için geliştirdiği manevraları biraz değiştiriyor ya da geliştiriyordu. Roach'ın stratejisine katkıda bulunup ara sıra değişiklik yapıyordu. Roach'ın bir sonraki adımda ne yapacağı konusunda altıncı hissi gelişmişti ve bazen daha ilerisini bile düşünebiliyordu. Bir gün Roach, Pacquiao'ya öğrettiği iplerin arasındaki bir manevrayı kendiliğinden geliştirmesini izledi. İplerin arasından geçmiş ve rakibine doğrudan saldırmak yerine farklı bir açıdan yumruk atmıştı. Roach için son derece anlamlı bir hareketti. Yepyeni bir dövüş tekniği olarak geliştirmeyi tasarladı. Artık kendisi de Pacquiao'dan bir şeyler öğreniyordu. Antrenör-boksör ilişkisi karşılıklı etkileşimli ve canlı bir biçime gelmişti. Boksörler için her şeyin eskidiği ve rakiplerinin zayıflıklarını görebilecekleri kaçınılmaz noktaya ulaştıklarında birlikte aşabileceklerdi.

Birlikte bu biçimde çalışarak, Roach, tek boyutlu, pek tanınmayan boksörü belki de kendi kuşağının en büyük boksörlerinden biri yaptı.

Kuramsal olarak çok geniş deneyimlere sahip akıl hocalarından öğrenebileceklerimizin sınırı yoktur. Ama uygulamada böyle olmayabilir. Bunun nedenleri çeşitlidir: Belirli bir noktada ilişki donuklaşır; başlangıçtaki dikkatimizi verme düzeyini ko-

rumamız kolay değildir. Özellikle beceri kazandıkça, aramızdaki farklılık azaldıkça, onların otoritesinden hoşlanmamaya başlarız. Ayrıca onlar farklı bir kuşaktan, farklı bir dünya görüşünden geliyorlardır. Belirli bir noktada en sevdikleri ilkeler eski ya da konu dışı gibi görünür ve farkına varmadan onları kulak ardı ederiz. Tek çözüm yolu akıl hocasıyla daha etkileşimli bir dinamik geliştirmektir. Eğer akıl hocanız sizin bazı fikirlerinizi uyarlırsa, ilişkiniz canlanır. Fikirlerinize açık olduğunu hissettiğiniz zaman, daha az kırgınlık yaşarsınız. Onlara kendi deneyim ve fikirlerinizi açıklarken, belki de onları biraz gevşetiyorsunuz ve ilkelerinin katılaşmasını önleyorsunuz.

Böyle bir etkileşim, içinde bulunduğumuz demokratik dönemle daha uyumludur ve bir ideal görevi üstlenebilir. Ama isyankâr bir duruşla ya da saygının azalmasıyla el ele gitmez. Bu bölümün başında açıklanan dinamik değişmeden kalır. Tıpkı Pacquiao gibi ilişkinize hayranlığınızı ve olanağanüstü dikkatinizi katarsınız. Verilen talimatlara açık olursunuz. Ne kadar eğitilebilir olduğunuz hakkında *onların* saygısını kazanınca, Roach'la Pacquiao'ya olduğu gibi, onlar da sizin büyüünüze kapılır. Yoğun odaklanmayla yetenek düzeyinizi yükseltirsiniz, kendinizi ve gereksinimlerinizi tanıtmak için daha fazla güce sahip olursunuz. Size verdikleri eğitime karşılık geribildirim yaparsınız ve belki de onların fikirlerinden bazılarını değiştirirsiniz. Öğrenme açıklığınızla ilişkinin havasını siz saptayacağınız için her şey sizinle başlar. Bir kez karşılıklı gidip gelen dinamik kıvılcımlanınca, ilişkinin öğrenme ve özümseme gücü neredeyse sınırsız potansiyele sahip olur.

TERSİNE ÇEVİRMEK

Yaşamınızda bir akıl hocası bulunmasından bilinçli olarak yararlanmamak akılcı değildir. Bilmeniz gerekenleri bulmak ve şekillendirmek için çok değerli zamanınızı harcarsınız. Ama bazen böyle bir şansınız olmayabilir. Çevrenizde bu rolü üstlenecek kimse bulunmaz ve kendi başınızın çaresine bakmak zorunda

kalırsınız. Bu durumda gereken her şeyi isteyerek yapmalısınız. Uсталığa tek başına ulaşan tarihin en büyük ismi Thomas Alva Edison (1847-1931) bu yolu izlemişti.

Edison gerekli olduğunda her şeyi kendi başına yapmaya çok küçük yaşta başlamıştı. Ailesi yoksuldu ve on iki yaşına gelince anne babasına yardımcı olmak için para kazanmak zorundaydı, doğup büyüdüğü Michigan'da trenlerde gazete satarak dolaşırken, gördüğü her şey için coşkulu bir merakla kapıldı. Makinelelerin, gereçlerin, hareketli parçaları olan her şeyin nasıl çalıştığını öğrenmek istiyordu. Yaşamında okul ya da öğretmen bulunmadığından, kitaplara, özellikle bilim konusundaki kitaplara yöneldi. Evinin bodrumunda deneyler yapmaya başladı ve her tip saati söküp takmasını kendi kendine öğrendi. On beş yaşında telgraf operatörü çırağı oldu ve bu işi yapmak için yıllarca tüm ülkeyi dolaştı. Okul eğitimi alma fırsatı olmadığı gibi, yaşamına bir öğretmen ya da akıl hocası olarak hiç kimse girmemişti. Bunun bedelini ödercesine kaldığı her kentte, halk kütüphanesine sık sık gitti.

Eline geçen bir kitap; Michael Faraday'ın *Experimental Researches in Electricity* adlı iki ciltlik kitabı yaşamında önemli bir rol oynadı. Faraday için *The Improvement of the Mind* adlı kitabın anlamı neyse, Edison için de Faraday'ın kitabı aynı anlamı taşıdı. Bilim konusuna sistematik bir yaklaşım verdiği gibi o tarihte en çok ilgisini çeken elektrik konusunda kendini nasıl eğiteceği hakkında bir program da sundu. Bu alanın büyük ustasının açıkladığı deneyleri takip ediyor ve aynı zamanda onun bilime olan felsefi yaklaşımını da özömsüyordu. Yaşamı boyunca Faraday onun rol modeli olacaktı.

Kitaplar, deneyler ve çeşitli işlerdeki pratik denemelerle Edison, mucit oluncaya kadar, kendine yaklaşık on yıl süren sıkı bir eğitim verdi. Bu eğitimi başarıya götüren ise önüne çıkan her şeyi öğrenmek için duyduğu bitmek bilmeyen arzusu ve öz disipliniydi. Okul eğitimi eksikliğini yalnızca kararlılık ve azimle aşmayı alışkanlık biçimine getirmişti. Herkesten çok daha fazla çalışmıştı. Çalıştığı alanın dışından biri olduğu ve herhangi bir düşün-

me biçimi aklına aşılانmadığından, çözümlemeye çabaladığı her soruna yeni bir perspektif getirmişti. Okul eğitimi olmamasını avantaja çevirmişti.

Eğer bu yolda yürümek zorunda kalırsanız, aşırı derecede kendine güven geliştirerek Edison'un örneğini izlemelisiniz. Bu koşullar altında kendi kendinizin öğretmeni ve akıl hocası olacaksınız. Karşınıza çıkan her kaynaktan bir şeyler öğrenmeye kendinizi zorlayacaksınız. Okul eğitiminden geçmiş kişilerden daha fazla kitap okuyacaksınız ve bunu yaşam boyu sürecek bir alışkanlık biçimine getireceksiniz. Bilginizi herhangi bir deneme ya da uygulama için kullanmaya çalışacaksınız. Tanınmış kişiler arasından size rol model görevi üstlenecek akıl hocaları bulacaksınız. Onların deneyimlerini okuyup üzerinde düşünerek kendinizi yönlendireceksiniz. Onların seslerini içselleştirip, fikirlerini canlandırmaya çalışacaksınız. Kendi kendini eğiten bir kişi olarak, tümüyle kendi deneyimlerinizden damıtılmış, tertemiz bir vizyonunuz olacak ve size belirgin bir güç verip ustalığa giden yolu gösterecek.

Örneklerden öğrenmek otoriteye teslim olmak demektir. Akıl hocanızı izlersiniz çünkü üretken ayrıntılarını anlamasanız bile onun herhangi bir şeyi yapma biçimine güvenirsiniz. Ustayı izleyip çabalarını taklit ederek bir çıracak hiç farkında olmadan sanatın, ustanın bile açıkça bilmediği, kurallarını öğrenir.

—MICHAEL POLANYI

IV

İNSANLARI OLDUKLARI GİBİ GÖRÜN: SOSYAL ZEKÂ

Çoğunlukla ustalığın peşinde koşarken karşılaştığımız en büyük engel, çevremizdeki insanların direniş ve hileleriyle başa çıkarken yaşadığımız duygusal çöküntüdür. Eğer dikkat etmezsek, zihnimiz bitmek bilmeyen entrikalar ve çatışmalara gömülür. Sosyal arenada yüz yüze kaldığımız birincil sorun, duygusal gereksinimlerimizi ve o andaki arzularımızı naif bir eğilimle insanlara yansıtmaktır. Niyetlerini yanlış okuruz ve akıl karışıklığı ya da çatışma oluşturan biçimlerde tepki veririz. Sosyal zekâ, insanları en gerçekçi ışıktaki görebilme yeteneğidir. Her zamanki kendi dertlerimizle ilgilenmenin ötesine geçerek, başkaları üzerinde derin odaklanmayı öğrenebiliriz, davranışlarını okuyabiliriz, onları neyin motive ettiğini görürüz ve olası hilelere yönelik eğilimlerini ayırt ederiz. Sosyal çevrede sarsılmadan yol alınca, öğrenme ve beceri kazanmaya odaklanmak için daha fazla zamanımız ve enerjimiz olur. Bu tip zekâ olmaksızın kazanılan başarı gerçek ustalık değildir ve kalıcı olmayacaktır.

İÇERİDEN DÜŞÜNMEK

1718 yılında Benjamin Franklin (1706-1790) ağabeyi James'in Boston'daki matbaasında çırak olarak çalışmaya başladı. Büyük bir yazar olma düşleri kuruyordu. Matbaada yalnızca makineleri kullanmayı değil aynı zamanda taslakları düzeltmeyi de öğrendi. Çevresinde böylesine çok kitap ve gazete olunca, üzerinde çalışacağı ve ders alacağı iyi yazı örnekleri de çoktu. Franklin için en uygun işti.

Çıraklık dönemi sürerken, kendi için düşlediği edebiyat öğrenimi de gerçekleşti ve yazı becerisi inanılmaz derecede gelişti. 1722 yılında kendini yazar olarak kanıtlamak için karşısına en kusursuz fırsat çıktı. Ağabeyi *The New-England Courant* adında büyük boyutlu bir gazete çıkaracaktı. Benjamin yazabileceği öyküler hakkında çeşitli ilginç fikirlerle ona yanaştı ama James'in onun gazeteye yapacağı katkıya sıcak bakmaması hayal kırıklığı yarattı. Bu gazete ciddi bir girişim olacaktı ve Benjamin'in yazıları *The Courant* için çok acemice kalırdı.

Benjamin, son derece inatçı olan James ile tartışmanın anlamsız olduğunu biliyordu ama birdenbire aklına bir fikir geldi: Gazeteye mektup yazacak kurgusal bir karakter yaratmak nasıl olurdu? Eğer mektuplar iyi olursa, James asla Benjamin'in yazdığını düşünmeyecek ve yayımlayacaktı. Böylece Benjamin son gülen olacaktı. Epey düşünüp en kusursuz karakteri yarattı: Silence Dogood adında genç ve dul bir kadının Boston yaşamı hakkında bir kısmı gülünç sayılabilecek epey güçlü fikirleri olacaktı. Karakteri inanılır kılmak için Benjamin uzun saatler düşünüp genç kadına ayrıntılı bir geçmiş hazırladı. O kadar derin düşünüyordu ki, neredeyse bu karakter kendi içinde canlanıyordu. Kadının dü-

şünme biçimini duyabiliyordu ve kısa sürede çok gerçekçi bir dili olan bir karakter olarak ortaya çıktı.

Oldukça uzun ilk mektubu *The Courant* gazetesine gönderdi ve ağabeyinin yazıyı yayımlayıp kendisinden daha başka mektuplar da beklediğini belirten bir not eklemesini eğlenerek izledi. James zeki ve alaycı olan mektubun herhalde kentte yerleşik ve sahte ad kullanan tanınmış bir yazardan geldiğini düşünüyordu ama Benjamin'in yazmış olacağı aklına bile gelmemişti. Ardından gelen mektupları da yayımladı ve kısa sürede bu köşe gazetenin en sevilen kısmı oldu.

Benjamin'in matbaadaki sorumlulukları arttı ve gazetenin uzman bir editörü olabileceğini de kanıtladı. Erken gelen başarılarıyla gurur duyarak bir gün kendini tutamayıp Dogood mektuplarını kendisinin yazdığını James'e itiraf etti. Övgü beklerken James'in şiddetli tepkisi onu şaşırttı, ağabeyi kendisine yalan söylenmesinden hoşlanmamıştı. Üstelik bundan sonraki birkaç ay boyunca Benjamin'e gitgide daha soğuk ve kötü davrandı. James ile çalışmak gün geçtikçe zorlaştı ve 1723 sonbaharında kendini umarsız hisseden Benjamin sırtını ağabeyine ve ailesine dönüp Boston'dan kaçmaya karar verdi.

Bir süre dolaştıktan sonra yerleşmeye kararlı olarak Philadelphia'ya gitti. Yalnızca on yedi yaşındaydı, ne parası ne de tanıdıkları vardı ama her nedense umut doluydu. Ağabeyiyle çalıştığı beş yıl boyunca kendi yaşının iki katı yetişkinlerden çok daha fazla iş öğrenmişti. Son derece disiplinli ve hırslıydı. Üstelik yetenekli ve başarılı bir yazardı. Özgürlüğünün üzerinde artık hiçbir kısıtlama olmadan Philadelphia'yı fethedecekti. İlk birkaç gün kenti izlerken özgüveni daha da arttı. Kentteki iki matbaa, Boston'dakilerin düzeyinin çok altındaydı ve yerel gazetelerin yazıları berbatı. Bir boşluğu doldurup yolunu çizmek için sonsuz fırsatlar bulmuştu.

Gerçekten de birkaç hafta içinde kentteki iki matbaadan birinin sahibi olan Samuel Keimer'in yanında çalışmaya başladı. O tarihte Philadelphia oldukça küçük bir taşra kenti idi ve yeni gelen gencin yazı yeteneği söylentileri derhal yayıldı.

Pennsylvania kolonisi valisi William Keith'in Philadelphia'yı bir kültür merkezine çevirmek arzusu vardı ve kentteki iki matbaadan memnun değildi. Benjamin Franklin'in yazı yazma yeteneğini öğrenince derhal yanına çağırdı. Genç adamın zekâsından etkilendi, kendi matbaasını açması için ısrar etti ve işe başlamak için gerekli parayı borç vereceğine söz verdi. Makineler ve malzemeler İngiltere'den gelecekti ve Keith alışverişin başında bulunması için Benjamin'in oraya gitmesini önerdi. Orada tanıdıkları vardı ve her şey yolunda gidecekti.

Franklin talihine inanamıyordu. Birkaç ay önce ağabeyinin yanında bir çırağı ve şimdi cömert ve girişimci vali sayesinde kendi matbaasının sahibi olacak, daha yirmi yaşına basmadan kendi gazetesini çıkarabilecek ve kentte önemli bir ses olacaktı. Londra'ya gitme hazırlığı yaparken, Keith'in söz verdiği para bir türlü gelmedi. Gönderdiği birkaç mektubun ardından valinin bürosundan gelen yanıtta İngiltere'ye ulaştığı zaman akreditif mektuplarının kendisini bekliyor olacağı bildirildi. Keimer'e neler planladığını söylemeden işten ayrıldı ve okyanus aşırı yolculuk için biletini aldı.

İngiltere'ye ulaştığında kendisini bekleyen bir mektup yoktu. Bir iletişim hatası olduğunu düşünerek aralarındaki anlaşmayı açıklamak için valinin Londra'daki temsilcisini aramaya başladı. Arama sırasında Philadelphia'lı zengin bir tüccarla tanıştı ve öyküsünü öğrenen adam gerçeği ona açıkladı. Vali Keith yalnızca konuşurdu. Herkese bir şeyler için söz verir, gücüyle insanları etkilemeye çalışırdı. Herhangi bir projeye duyduğu heves en fazla bir hafta sürerdi. Kimseye borç verecek parası yoktu ve karakteri de ancak verdiği sözler kadar değer taşırdı.

Franklin bunları dinleyip içinde bulunduğu durumu düşünürken, tek başına, beş parasız, evinden çok uzakta, kötü bir durumda bulunduğunu fark etti. Yine de genç bir adam için Londra kadar heyecan verici bir kent olamazdı ve her nasılsa orada da iş yapabilecekti. Onu rahatsız eden nokta Keith'i nasıl yanlış okuduğu ve ne kadar saf olduğunu.

Şansına Londra büyük matbaalarla doluydu ve kente gelişinden birkaç hafta sonra birinde iş buldu. Keith fiyaskosunu unut-

mak için kendini işine adadı ve patronunu çeşitli makinelerdeki becerikli çalışmaları ve yazıları düzeltme yeteneğiyle etkiledi. Meslektaşlarıyla iyi geçiniyordu ama bir süre sonra tuhaf bir İngiliz geleneğiyle tanıştı: Günde beş kez öteki çalışanlar mola verip bira içiyorlardı. Dediklerine göre bira onlara çalışma gücü kazandırıyor. Her hafta Franklin'in de bira fonuna para vermesi bekleniyordu ama iş saatlerinde içki içmekten ve zor kazandığı parayı başkalarına sağlıklarını bozacak işlere harcamaları için vermekten hoşlanmadığından reddediyordu. İlkeleri hakkında ağızsozlulukla konuştu ve ötekiler kararını kibarca kabul ettiler.

Bunu izleyen haftalarda garip olaylar yaşanmaya başladı: Okuyup düzelttiği metinlerde hatalar ortaya çıkıyor ve neredeyse her gün yeni bir hata suçlamasıyla karşı karşıya kalıyordu. Aklını kaçırıyor gibiydi. Böyle devam ederse kovulacağı kesindi. Birisinin yaptığı işleri sabote ettiği açıkça belliydi ama birlikte çalıştığı kişilere şikâyet edince, odayı dolaştığı bilinen şakacı bir hayaletin işi olabileceğini söylediler. Bunun anlamını çözünce ilkelerini bir kenara atıp bira fonuna para vermeye başladı ve hatalar hayaletle birlikte aniden ortadan yok oldu.

Bu olaydan ve Londra'daki birkaç farklı patavatsızlıktan sonra Franklin kendi hakkında ciddi olarak düşünmeye başladı. Çevresindekilerin niyetlerini sürekli yanlış okuyan, umutsuz derecede saf bir insandı. Bu sorunu düşünürken bir ikilem karşısına çıktı: konu iş olunca son derece mantıklı ve gerçekçiydi, sürekli kendini geliştirmeye çalışıyordu. Örneğin yazdığı yazılarda hatalarını açıkça görüyor ve üstesinden gelmek için çabalıyordu. Ama konu insanlar olunca, tam tersi ortaya çıkıyordu: Kaçınılmaz bir biçimde duygularına kapılıyor ve gerçeğe bağlantısını yitiriyordu. Mektupları yazdığını açıklayarak ağabeyini etkilemek istemişti ama ortaya çıkacak kıskançlık ve kötü niyet aklına gelmemişti. Keith ile ilişkisinde kendi düşlerine o kadar dalmıştı ki, valinin vaatlerinin lafta kaldığının işaretlerini fark etmemişti. Birlikte çalıştığı matbaacılara karşı öfkesi, reform yapma girişimlerinden hoşlanmayacakları gerçeğine karşı gözlerini kör etmişti. En kötü yanı ise, kendi dertleriyle ilgilenme dinamiğini değiştiremez gibi hissetmesiydi.

Bu düzeni yıkıp davranışlarını değiştirmek için tek bir çözüm yolu olduğuna karar verdi: Gelecekte insanlarla etkileşimlerinde kendini bir adım gerilemeye zorlayıp duygularına kapılmayacaktı. Daha uzakta durup insanlara daha fazla odaklanacak, denklemden kendi özgüvensizliklerini ve arzularını çıkaracaktı. Her seferinde aklını böyle çalışmaya alıştırarak bir alışkanlık biçimine getirecekti. Bu işin nasıl yürüyeceğini düşlerken, garip bir duyguya kapıldı. Dogood mektuplarını yaratırken yaşadığı süreç aklına geldi; yarattığı karakterin içinden düşünerek, onun dünyasına girerek, kadını aklında canlandırmıştı. Temelinde bu edebiyat becerisini günlük yaşamına uygulayacaktı. Başkalarının aklında yer edinerek onların direnişini nasıl kıracağını ya da kötü niyetli planlarını nasıl savuşturacağını görebilecekti.

Bu sürecin hatasız olması için yeni bir felsefeyi benimsemesi gerektiğine de karar verdi: İnsan doğasını bütünüyle radikal biçimde kabullenecekti. İnsanların kökleşmiş nitelikleri ve karakterleri vardır. Bazıları Keith gibi uçarı, ağabeyi gibi kindar ya da matbaacılar kadar katı olabilirler. Bu tip insanlar her yerde vardır ve uygarlığın doğuşundan beri var olmuştur. Üzülmek ya da onları değiştirmeye çabalamak yararsızdır, tam tersine onları acımasız ve öfkeli yapar. Nasıl bir gülün dikenlerini kabul ediyorsa, bu tip insanları oldukları gibi kabul edecekti. Bilimler hakkında bilgi edinir gibi insan doğasını gözlemlemek ve hakkında bilgi edinmek daha iyi olacaktı. Eğer yaşamında bu yolu izleyebilirse, şu berbat saflığından kurtulabilecek ve sosyal ilişkilerine biraz mantıklılık getirebilecekti.

Londra'da bir buçuk yıl çalıştıktan sonra Franklin geri dönüş parasını biriktirebildi ve 1727 yılında kendini Philadelphia'da bir kez daha iş ararken buldu. Eski patronu Samuel Keimer, ona matbaasında ustabaşı olarak ve gitgide genişleyen işletmesine yeni aldığı işçileri eğitmek üzere bir iş teklifi yaptı. Üstelik bu iş için dolgun bir maaş alacaktı. Franklin teklifi kabul etti ama daha başından itibaren bir terslik olduğu duygusuna kapıldı. Ve kendine söz verdiği gibi bir adım geri gidip soğukkanlılıkla gerçekleri gözden geçirdi.

Beş yeni işçiyi eğitecekti ama bu eğitimi tamamlayınca kendisine yapacak pek az iş kalacaktı. Ayrıca Keimer de her zaman-
kinden daha dostça davranıyordu. Özgüvensiz ve huysuz bir
adam olduğundan, bu dostça görünüm pek karakterine uygun
gibi değildi. Durumu Keimer'in bakış açısından gözlemleyince
Franklin'in birdenbire Londra'ya gidişinin onu kötü durumda
bıraktığından çok öfkelenildiğini anladı. Herhalde Franklin'i, hak
ettiği cezayı çekmesi gereken ukala bir genç gibi görmüştü. Bunu
başkalarıyla tartışacak bir yapıda olmadığından için için kö-
pürmüş ve kendince bir plan kurmuştu. Bu biçimde düşününce
Keimer'in niyetini açıkça anladı: Franklin'in matbaacılık konu-
sundaki engin bilgisini yeni işçilere aktarmasını bekleyecek ve
ardından onu kovacaktı. İşte intikamını böyle alacaktı.

Olaakları doğru okuduğundan emin olarak, işlerin yönü-
nü tersine çevirmeye karar verdi. Yönetici konumunu kullanarak
müşteriler ve bölgedeki başarılı tüccarlarla ilişkiler geliştirdi.
İngiltere'de öğrendiği yeni üretim yöntemlerini denedi. Keimer
matbaada olmadığı zamanlar, taşbaskı ve mürekkep yapmak gibi
yeni becerileri kendi kendine öğrendi. Öğrencileriyle yakından il-
gilendi ve içlerinden birini birinci sınıf bir asistan olarak yetiştir-
di. Keimer'in kendisini kovacağı zamanı hissedip işten ayrıldı ve
finansal desteği, iş hakkında daha fazla bilgisi, peşinden her yere
gelecek müşterileri ve kendi eğittiği birinci sınıf asistanıyla kendi
matbaasını açtı. Bu stratejiyi uygularken Keimer'e karşı öfke ya
da kırgınlık duygularından uzak kaldığını fark etti. Satranç tah-
tasındaki hamleler gibiydi ve Keimer'in içinden düşünerek oy-
nu açık ve mantıklı bir kafayla kusursuzca oynamıştı.

Bunu izleyen yıllarda Franklin'in baskı işleri gitgide arttı.
Başarılı bir gazete yayıncısı, çok satan kitaplar yazarı, elektrikle
ilgili deneyleriyle tanınan bir bilim insanı olarak ve Franklin so-
bası gibi buluşlarıyla tanındı. (İleriki yıllarda paratoner, bifokal
gözlükler ve benzerlerini icat edecekti.) Philadelphia halkının git-
tikçe önde gelen kişilerinden biri olarak 1736'da mesleğini daha
ileri götürüp politikaya atıldı ve Pennsylvania koloni meclisinin
üyeyi oldu. Birkaç ay sonra oybirliğiyle etkili bir konum olan

meclis kâtibi olarak seçildi. Atamanın yenilenme zamanı gelince, meclisin yeni üyesi Isaac Norris şiddetle karşı çıktı ve başka bir adayı destekledi. Ateşli tartışmaların ardından Franklin seçimi kazandı ama durumunu gözden geçirirken ufukta tehlikenin belirdiğini fark etti.

Norris zengin, iyi eğitilmiş, karizmatik bir işadamıydı. Ayrıca hırslıydı ve yükseleceği kesindi. Eğer Franklin ona düşmanca davranırsa, kâtip konumu için yaşananlardan sonra bekleneceği gibi, Norris'in kendisi hakkındaki sevimsiz fikirlerini onaylamış olacak ve amansız bir düşman biçimine getirecekti. Öte yandan eğer onu görmezden gelirse Norris bu davranışı kibir olarak yorumlayacak ve daha fazla nefret edecekti. Bazıları için en doğru ve güçlü yaklaşımın saldırıya geçip mücadele etmek ve uğraşılmayacak biri olduğunu kanıtlamanın en doğru hareket olduğu söylenebilirdi. Ama acaba Norris'in beklentilerinin tersine çalışmak ve belli etmeden onu amansız bir taraftar biçimine dönüştürmek daha fazla güç kazandırmaz mıydı?

Ve Franklin çalışmaya başladı. Mecliste onu yakından gözlemledi, tanıdıkları aracılığıyla içeriden bilgi edindi ve Norris'in aklına girercesine derin düşündü. Sonunda Norris'in gururlu, biraz duygusal ve bazı özgüvensizlikleri olan bir genç olduğuna karar verdi. İlgi çekmek, sevgi ve hayranlık gösterilmesini istemek için sabırsızlanır gibiydi ve belki de Franklin'in popülerliğini ve başarılarını kıskanıyordu. İçeriden bilgi sızdıranlardan Norris'in oldukça garip bir takıntısı olduğunu öğrendi – geniş kütüphanesinde çok sayıda değerli kitap vardı ve içlerinden biri çok ender bulunduğundan gözü gibi bakıyordu. Bu kitaplar ona ayrıcalık ve soyluluk duygusu veriyordu.

Bunları öğrenince Franklin, Norris'e nazik bir mektup yazıp kitap koleksiyonuna duyduğu hayranlığı anlattı. Kendisi de büyük bir kitap âşığıydı ve koleksiyonundaki neredeyse hiç bulunmayan kitabın varlığını duymuştu ve bir göz atmak onu inanılmaz derecede heyecanlandıracaktı. Eğer Norris kitabı birkaç günlüğüne ona verebilirse, çok özenli davranacak ve derhal iade edecekti.

Gördüğü ilgiden mutlu olan Norris hemen kitabı gönderdi ve Franklin söz verdiği gibi kısa sürede, bu iyiliği için şükran duyduğunu belirten bir notla geri yolladı. Meclisin bir sonraki toplantısında Norris yanına gelip daha önce hiç yapmadığı halde dostça bir sohbete başladı. Tahmin ettiği gibi Norris'in aklında bir soru işareti uyandırmıştı. Franklin hakkındaki kuşkularının doğrulanması yerine adamın gerçek bir beyefendi gibi davrandığı gerçeğiyle yüz yüze kalmış, ender bulunan kitaplar hakkında aynı ilgiyi duyduğunu öğrenmiş ve verdiği sözü tutmuştu. Kendini ve kitabı niçin gönderdiğini sorguya çekmeden, Franklin hakkında kötü duygularını nasıl sürdürebilirdi? Norris'in duygusal yapısı üzerine oynayan Franklin, adamın duygularını düşmanlıktan yakınlığa çevirmişti. Yakın dost oldukları gibi meslek yaşamlarının sonuna kadar sadık siyasi taraftarlar da oldular. (Franklin daha sonraları siyasi düşmanlarının üzerinde benzer sihirleri uygulayacaktı.)

Philadelphia'da Benjamin Franklin, güvenilir tüccar ve vatanş örneği olarak düşünülüyordu. Kent halkının geri kalanı gibi çok sade giyiniyor, herkesten daha fazla çalışıyor, asla barlara ya da kumarhanelere gitmiyordu ve sokulgan ve hatta alçakgönüllü bir davranışı vardı. Popülerliği neredeyse evrenseldi. Ama yaşamının son kamusal görev süresinde tümüyle değiştiğine ve sempatik olma yeteneğini yitirdiğine işaret eden bir davranış sergileyecekti.

1776'da, Bağımsızlık Savaşı'nın patlamasından bir yıl sonra artık seçkin bir siyasetçi olan Benjamin Franklin silah satın almak, finansman ve güç birliği sağlamak üzere özel elçi olarak Fransa'ya gönderildi. Kısa sürede tüm kolonilere Fransız kadınları ve saray halkıyla çeşitli ilişkilerinin, katıldığı görkemli partilerin öyküleri yayılmaya başladı ve söylentilerin çoğu gerçektir. John Adams gibi tanınmış politikacılar onu Parisliler tarafından ayartılmakla suçladılar. Amerikalılar arasındaki popülerliği git-tikçe azaldı. Ama eleştirenlerin ve halkın fark etmediği bir nokta vardı: Nereye giderse o toplumun görünüşünü, dışadönük törelerini ve davranışını takınıyor ve böylece kendi yolunu kolaylaş-

tırıyordu. Fransızları Amerikalıların davasına çekmek için, onların yapısını çok iyi tanıdığından, kendisinden görmek istedikleri Fransız ruhunun ve yaşam tarzının Amerikanlaştırılmış biçimini sergiliyordu. Fransızların kötü ünlü kendini beğenmişliğine oynuyordu.

Bu oyunlar kusursuzca oynandı, Franklin Fransızlar açısından sevilen ve Fransa hükümetinde etkili bir kişi oldu. Sonunda çok önemli bir askeri ittifak sağladı ve cimri Fransa kralından başka hiç kimsenin söküp alamayacağı bir parasal destek kopardı. Bu sonuncu oyunu bir yoldan çıkma değil, sosyal mantıksallığının en üst düzeyde uygulanmasıydı.

USTALIĞIN ANAHTARLARI

Herkesin nasıl olduğuna bakmaksızın, sahip olduğu karaktere uygun bir yaşam sürmesine izin vermelisiniz ve değiştirmeye çabalamak ya da lanetlemek yerine bu karakterinden doğasının izin verdiği biçimde yararlanmalısınız. Yaşayın ve bırakın yaşasınlar atasözünün gerçek anlamı budur... İnsanların davranışlarına öfkelenmek, yolunuza yuvarlandığı için bir taşla kızmak kadar saçmadır. Çoğu insan açısından yapabileceğiniz en akılcı davranış, değiştiremeyeceklerinizden yararlanmaya karar vermektir.

—ARTHUR SCHOPENHAUER

Biz insanlar öncelikli olarak sosyal hayvanlarız. Yüz binlerce yıl önce ilkel atalarımız karmaşık sosyal gruplanmalar kurmuşlardı. Buna uyum sağlamak için öteki primatlardan daha gelişmiş ve duyarlı ayna nöronları (bkz. Giriş sayfa 25) evrimleşti. Bu ayna nöronları yalnızca çevrelerindeki taklit etmek için değil, dillerin gelişmesinden önce başkalarının neler düşündüklerini ve hissettiklerini hayal etmek için kullandılar. Böyle bir empati duygusu onların daha yüksek düzeyde işbirliği kurmalarını sağladı.

Dillerin ve mantıklı düşünme gücünün ortaya çıkmasıyla, atalarımız bu empati becerisini biraz daha ileri taşıdılar ve in-

sanların davranışlarında modeller gördüler ve motivasyonlarını çıkarsadılar. Yıllar içinde mantıklı düşünme yetenekleri çok daha güçlü ve gelişmiş biçime geldi. Kuramsal olarak hepimiz bugün diğer insanları anlayabilmek için empati, mantıklı düşünme gibi bu doğal gereçlere sahibiz. Ne var ki uygulamada bu gereçler genellikle gelişmeden kalır ve bunun açıklaması çocukluğumuzun garip yapısında ve bizim uzun süreli bağımlılık dönemimizde bulunabilir.

Diğer hayvanlarla kıyaslayınca biz insanlar dünyaya daha zayıf ve umarsız olarak geliriz. Kendi başımıza hareket etmeden önce uzun yıllar güçsüz olarak kalırız. 12-18 yıl kadar süren bu uzun toyluk döneminin çok değerli bir işlevi vardır: Bize bir insanın en büyük silahı olan beynimizi geliştirmeye odaklanma fırsatı tanır. Ama bu uzun çocukluk döneminin ödenmesi gereken bir bedeli vardır. Zayıf ve bağımlı olduğumuz dönemde anne babalarımızı idealleştirme gereksinimi yaşarız. Bizim hayatta kalmamız onların gücüne ve güvenilirliğine bağlıdır. Onların kendi zayıflıkları olduğunu düşünmek bile bizi inanılmaz kaygılara sürükler. Ve kaçınılmaz bir biçimde onları gerçekte olduklarından daha güçlü, daha becerikli, daha özverili olarak görürüz. Davranışlarını gereksinimlerimizin merceğinden gözlemleriz ve böylece onlar bizim uzantılarımız olur.

Upuzun toyluk döneminde idealleştirme ve çarpıtmayı, öğretmenlerimizde ve arkadaşlarımızda görmek istediklerimize de yöneltiriz. İnsanlara bakışımız tapınma, hayranlık, sevgi, ihtiyaç ve öfke gibi çeşitli duygularla dolup taşar. Genellikle ergenlik döneminde aralarında anne babalarımızın da bulundu çoğu insanın pek de soylu olmayan yönlerini fark etmeye başlarız ve gerçeklerle kurduğumuz düşler arasındaki tutarsızlıklara kızmamak elimizden gelmez. Kapıldığımız hayal kırıklığı nedeniyle, nasıl daha önceleri olumlu yönlerini abartmışsak, şimdi de olumsuz niteliklerini abartırız. Eğer yaşamın sorumluluklarını yüklenmeye küçük yaşta zorunlu olursak, günlük gereksinimler düşüncelerimizi etkileyeceğinden daha tarafsız ve daha gerçekçi oluruz. Ama uzun yıllar insanları duygusal gereksinimlerimizin

merceğinden izlemek sonunda kolayca denetleyemediğimiz bir alışkanlığa dönüşür.

Buna *saflık perspektifi* adını verelim. Gerçi çocukluğumuzun özgün yapısından dolayı böyle bir perspektife sahip olmamız doğaldır ama aynı zamanda insanlar hakkında çocukça yanılsamalara kapılmamıza neden olup onları daha çarpık bir açıdan görmemize yol açtığından tehlikelidir. Bu perspektifi yetişkinlerin dünyasına, *çıraklık evresine* de taşırız. İş yaşamında çıtalar birdenbire yükselir. İnsanlar artık iyi notlar ya da sosyal kabul görme yerine sağ kalmak için mücadele ediyordur. Böyle bir baskı altında normal koşullarda gizlemeye çabaladıkları karakter niteliklerini ortaya sererler. Karşılarındakileri parmaklarında oynatırlar, rekabete girerler ve önce kendilerini düşünürler. Bu davranış bizi sağduyudan uzaklaştırdığından, duygularımız eskiye oranla daha çalkantılı olur ve *saflık perspektifine* kilitler.

Saflık perspektifi kendimizi duyarlı ve kırılgan hissetmemize yol açar. Başkalarının sözlerinin ve hareketlerinin bizi nasıl kapsadığını anlamak için içimize doğru baktıkça, onların niyetlerini yanlış okuruz. Gerçekten ne düşündükleri ya da nelerin onları motive ettiği hakkında hiçbir fikrimiz olmaz. İş yaşamında meslektaşlarımızın kıskançlıklarının kaynağını ya da manipülasyonlarının nedenini görmeyi başaramayız; onların da bizimle aynı şeyleri istediklerini varsayarak onları etkilemeye çabalarız. Akıl hocalarımıza ya da patronlarımıza çocukluk döneminin düşlelerini yansıtırız, gereğinden fazla hayranlık duyarız ya da otoriter kişilerden korkarız ve bu süreçte fırtınalı ve kırılgan ilişkiler kurarız. İnsanları anladığımızı düşünürüz ama onları çarpık bir mercekten görmeyi sürdürürüz. Bu durumda tüm empati gücümüz işe yaramaz hale gelir.

Yaptığımız kaçınılmaz hatalar nedeniyle zihnimizi yoran, bizi öğrenmekten alıkoyan çatışmalara ve oyunlara karışırız. Öncelikler duygumuz çarpılır, doğru dürüst başa çıkamadığımız için sosyal ve siyasi sorunlara gereğinden fazla önem veririz. Eğer dikkatli olmazsak, bu durumu daha halkın gözünde bir konumda olacağımız bir sonraki *yaratıcı-aktif evreye* de taşırız. Bu evrede

sosyal açıdan beceriksizlik utanç verici olduğu kadar mesleğimiz açısından ölümcül bile olabilir. Çocukça davranışlarını sürdürenler, yetenekleri nedeniyle ulaşabildikleri başarılarını çok ender koruyabilirler.

Sosyal zekâ, *saflık perspektifini* bir kenara atıp, daha gerçekçi olmaktan başka bir şey değildir. Dikkatimizi içeri yerine dışarı odaklamayı, doğuştan sahip olduğumuz gözlemlene ve empati yeteneklerini keskinleştirmeyi içerir. İnsanları idealleştirme ve şeytanlaştırma eğilimimizi aşır, oldukları gibi görüp kabullenme anlamına gelir. Bu düşünme biçimini *çıraklık evresinde* olabildiğince erken tarihte geliştirmeliyiz. Ama bu zekâ tipini elde etmeden önce *saflık perspektifini* anlamamız gerekir.

Sosyal zekânın zirvesi ve ustalıkla oynadığı rolün en açık örneği olan Benjamin Franklin olayına bir bakın. Kalabalık bir ailenin en küçük ikinci çocuğu olarak insanlara sevimli görünerek istediklerini elde etmesini öğrenmişti. Büyürken çoğu genç gibi başkalarıyla iyi geçinmenin, sevimli davranmanın ve dostça bir yaklaşımla onları kazanmanın bir yöntemi olduğunu düşünüyordu. Ama gerçek dünyaya daha fazla karışınca, sevimli tavrının kendi sorununun kaynağı olduğunu görmeye başladı. Çocukça bir gereklilik olarak sevimli olma stratejisini geliştirmişti; kendini sevmesinin, kendi sözlerine ve zekâsına duyduğu sevginin bir yansımasıydı. Başka insanlarla ve onların gereksinimleriyle hiçbir bağlantısı yoktu. Franklin'i sömürmelerini ya da saldırmalarını önlemiyordu. Gerçekten sevimli ve sosyal açıdan etkili olmak için insanları anlamamız ve onları anlamak için kendi benliğimizin dışına çıkıp aklınızı *onların* dünyasına gömmemiz gerekiyor.

Franklin ancak ne kadar saf olduğunu fark edince, bu saflığın ötesine geçecek adımları atabildi. Sosyal zekâ edinme üzerine odaklanması meslek yaşamının dönüm noktası oldu, onu insan yapısının önde gelen gözlemcisi, insanların içini görebilen sihirli yeteneğe sahip biri durumuna getirdi. Onların enerjisine uyum sağlayınca, kadın erkek herkesi büyüleyen, kusursuz bir arkadaş olmayı da başardı. Dingin ve verimli sosyal ilişkilerle, zamanını ve dikkatini yazı yazmaya, bilimi sorgulamaya, bitmek bilmeyen buluşlarına ve ustalığa ayırabildi.

Benjamin Franklin'in öyküsünden sosyal zekânın başkalarına karşı tarafsız, duygusuz bir yaklaşım gerektirdiğini, bu süreçte yaşamı biraz sıkıcı hale getirdiğini çıkarsayabiliriz ama durum aslında böyle değildir. Franklin doğuştan çok duygusal bir insandı. Kendi benliğinin yapısını baskı altına almak yerine duygularını aksi yöne çevirdi. Kendine karşı ve başkalarının ona vermediklerine karşı takıntılı olmak yerine, onların dünyayı nasıl deneyimlediklerini, neler hissettiklerini ve neler kaçırdıklarını daha derin düşünmeye başladı. Başkalarının içinde görülen duygular empati yaratır ve onları neyin harekete geçirdiğini daha derinlemesine anlamayı sağlar. Dışarıya dönük odaklanma Franklin'e keyifli bir hafiflik ve rahatlık duygusu verdi; yaşamı asla sıkıcı olmadı ve gereksiz çatışmalardan uzak kaldı.

İnsanlara bakışınızın *saflik perspektifinin* baskısı altında olduğunuzu algılayınca ya kadar sosyal zekâ edinmekte sorun yaşayacağınızı unutmayın. Franklin'in örneğini izleyerek geçmişinizi gözden geçirip, özellikle sosyal yaşamınızdaki çatışmalara, hatalara, gerginliklere ya da hayal kırıklıklarına dikkat ederseniz, bu farkındalığa ulaşırsınız. Eğer bu olgulara *saflik perspektifinin* merceğinden bakarsanız, *başkalarının* size yaptıklarına, onlardan gördüğünüz kötü muamelelere, hissettiğiniz incinmelere odaklanırsınız. Bu bakış açısını tam tersine çevirip işe kendinizden başlamalısınız – sahip olmadıkları nitelikleri başkalarında nasıl gördüğünüze ya da karakterlerinin karanlık yüzünün işaretlerini nasıl göz ardı ettiğinize odaklanmalısınız. Böylece onların kim olduğu hakkındaki yanılsamalarınızla gerçekler arasındaki çelişkiyi ve bu çelişkiyi yaratırken oynadığınız rolü görebilirsiniz. Çok dikkatli bakarsanız, çocukluğunuzdaki anne babanızı idealleştirme ya da şeytanlaştırma dinamiğinin alışkanlık biçimine geldiğini ve bu nedenle patronlarınız ya da amirlerinizle olan ilişkilerinizde de bunu fark edersiniz.

Saflik perspektifinin çarpıtma sürecini algıladıkça, bu bakış açısından rahatsız olmaya başlayacaksınız. Karanlıkta iş yaptığınızı, insanların motivasyonlarına, niyetlerine karşı kör olduğunuzu, geçmişte yaşanmış aynı hatalara ve modellere karşı kırıl-

gan olduğunuzu fark edeceksiniz. Başkalarıyla gerçekten bağlantı kuramadığınızı *hissedeceksiniz*. Bu dinamiği değiştirmek, kendi duygularınıza odaklanmak yerine dışarıya doğru bakmak, tepki vermeden önce gözlemlemek isteği benliğinizden yükselecektir.

Perspektifinizin bu yepyeni berraklığı duruşunuza ayar vermekle birlikte ilerlemelidir. Eski saflığınıza aşırı tepki olarak yaklaşımınızda alaycılığa kaçma eğiliminden kaçınmalısınız. Uyarlanması gereken en etkili yaklaşım her şeyi kabullenmedir. Dünya birbirinden farklı karakterler ve huylara sahip insanlarla doludur. Hepimizin karanlık bir yönü, maniple etme eğilimi ve saldırgan arzuları vardır. En tehlikeli insanlar arzularını baskılayanlar, ya da bu arzuların varlığını yadsıyanlar ve çoğunlukla bu arzularını en sinsice yollarla ortaya çıkaranlardır. Bazı insanların karanlık nitelikleri fazlasıyla ortadadır. Böyle insanları değiştiremezsiniz ama onların kurbanı olmaktan kaçınmalısınız. İnsanlık komedisinin bir gözlemcisi olarak ve olabildiğince hoşgörülü davranarak, insanları anlamak ve gerektiği zaman davranışlarını etkilemek için daha fazla yetenek geliştireceksiniz.

Bu yeni farkındalık ve duruş yerine oturunca, sosyal zekâ konusunda çıraklığınızı ilerletmeye başlayabilirsiniz. Bu zekânın iki unsurunda da ustalaşmak önemlidir. İnsan *doğası hakkında özel bilgi* adını vereceğimiz birinci unsur temelinde insanları okumak, dünyayı nasıl gördüklerini algılamak ve kişiliklerini anlamaktır. İnsan doğası hakkında genel *bilgi* adını vereceğimiz ikinci unsur birey olarak bizleri aşip geçen, aralarında çoğunlukla göz ardı ettiğimiz karanlık niteliklerin de bulunduğu bütünsel modelleri anlamaktır. İnsanoğlu olarak hepimiz ırkımıza özgü niteliklerin ve huyların karışımı olduğumuzdan, iki tip bilgiye sahip olmak çevrenizdekileri tümüyle anlayabileceğiniz resmi çizer. İki tip bilgiyi uygulayınca ustalaşmak için gerekli olan çok değerli yetenekleri size kazandıracaktır.

Özel Bilgi – İnsanları Okumak

Hepimiz yaşamımızın belirli bir noktasında başka bir kişiyle gizemli bir bağlantı kurduğumuzu hissederiz. Böyle anlarda

kelimelendirmesi zor bir anlayış içine gireriz; hatta o kişinin düşüncelerini bile tahmin ettiğimizi hissederiz. Böyle bir iletişim güvendiğimiz ve uyum sağladığımızı hissettiğimiz yakın dostlarımız ve eşlerimizle aramızda değişik düzeylerde ortaya çıkar. Onlara güvendiğimiz için, etkilerine açık oluruz ve buna karşılık onlar da bizimle aynı durumda olur. Normal koşullar altında genellikle sinirli, savunmacı ve kendi dertlerine dalmış olduğumuzdan aklımız içedönüktür. Ama bağlantı anlarında içsel monolog susar ve karşımızdaki kişiden olağandan fazla ipuçları ve sinyaller alırız.

Bunun anlamı o anda içe yönelik olmadığımız, başka birine dikkatimizi daha fazla verdiğimiz, sözel olmadığı halde oldukça etkili olan iletişim biçimlerine ulaştığımız demektir. Yüksek düzeyde işbirliğine gereksinim duyan, sözcüklerle ortaya çıkan içsel monologları deneyimlemeden önce, ilkel atalarımızın grubun içindekilerin duygularına ve ruhsal durumlarına telepatiyle yaklaşan çok güçlü bir duyarlılık hissettiklerini hayal edebiliriz. Bu olgu diğer sosyal hayvanların sahip olduklarına benzer ama atalarımız kendilerini karşılardakilerin aklına yerleştirme becerisine sahip olduklarından, bu duyarlılık çok daha yüksektir.

Yakın olduğumuz kişilerle deneyimlediğimiz sözel olmayan bu yoğun iletişim elbette iş ortamına uygun değildir ama belirli bir dereceye kadar kendimizi açıp dikkatimizi dışarıya, başka insanlara verince, atalarımızın sahip olduğu duyarlılığın bir kısmına ulaşabiliriz ve insanları daha kolayca okuyabiliriz.

Bu sürece başlamak için kendinizi insanların söylediklerinden çok, ses tonlarına, gözlerindeki bakışlara, beden dillerine dikkat etmeye eğitin. Bu işaretler sözel olarak ifade edilmeyen sinirlilik ya da heyecanı ortaya çıkarır. İnsanları duygusallaştırabilirseniz, çok daha fazlasını sergileyeceklerdir. İçsel monologunuzu susturup, dikkatinizi verince, siz de duygu ya da izlenim olarak kayda geçecek birçok ipucu yakalarsınız. Bu duygulara güvenin çünkü kolayca kelimelere dökülmediğinden, genellikle göz ardı ettiğiniz şeyleri size söyleyecektir. Daha sonra bu işaretler arasında bir model bulup anlamlandırmaya çalışabilirsiniz.

Sözel olmayan düzeyde, insanların güç ve otorite sahibi kişilerin yanında nasıl davrandıklarını gözlemlemek ilginçtir. Psikolojik yapıları hakkında temel bir bilgi verecek bir kaygı, bir kırgınlık ya da dalkavukça sahte bir duruş sergilerler ki genellikle bu durum çocukluklarına kadar geri gider ve beden dillerinden okunabilir.

Savunma mekanizmanızdan vazgeçip başkalarına dikkatinizi verince, doğal olarak duvarlarınızı alçaltacak ve kendinizi onların etkilerine açık tutacaksınız. Ama duygularınız ve empatiniz dışarı yönelik olduğu sürece gerektiği zaman kendinizi geri çekebilir ve gördüklerinizi analiz edebilirsiniz. Söyledikleri ya da yaptıklarını kesinlikle sizinle ilgili gibi yorumlamak eğilimine karşı koyun, aksi takdirde düşünceleriniz kendi içinize döner ve bağlantının dolaysızlığı kopar.

Bir alıştırma olarak, insanları bir süre tanıdıktan sonra dünyayı onların bakış açısından gördüğünüzü hayal edin, kendinizi onların koşullarının altına yerleştirin, onların duygularını hissetmeye çalışın. Herhangi bir biçimde sizin hissettiklerinize benzeyen örneğin kendi geçirdiğiniz bir travma ya da zorlu bir durum gibi ortak duygusal deneyimler bulmaya çabalayın. Bu duygunun bir kısmını yeniden yaşamak, süreci tanımlamak için size yardımcı olacaktır. Hedefiniz, zaten olanaksız olduğundan, onların beyninde yaşamak değildir; bunun yerine empati gücünüzü kullanarak onların dünya görüşünü daha gerçekçi biçimde değerlendirmektir. Kendinizi başkalarının kafa yapısına yerleştirebilmek olayları görmekte sizi belirli bir yola kilitleyen kendi düşünce sürecinizi gevşetmenin harika bir yoludur. Başkalarıyla empati kurmak, üzerinde çalıştığınız konuya giden yolu bulmanın yaratıcı süreciyle bağlantılıdır.

İnsanları okumanın sezgisel biçimi, kullandıkça etkili ve doğru olmaya başlar ama en iyisi bunu diğer daha bilinçli gözlemleme biçimleriyle birleştirmektir. Örneğin insanların davranış ve kararlarına dikkat etmelisiniz. Hedefiniz bunların ardında gizlenen ve genellikle güç çevresinde dönen motivasyonları algılamak olmalı. İnsanlar motivasyonları ve niyetleri hakkında

çok şey söylerler ve çoğunlukla hepsini sözcüklerle süslerler. Ne var ki davranışları, karakterleri ve yüzeyin altında olup bitenler hakkında çok daha fazlasını söyler. Eğer zararsız bir görüntü sergiliyorlar ama defalarca saldırganca davranışlarda bulunmuşlarsa, bu saldırganlık bilgisine size sundukları yüzeyden daha fazla ağırlık vermelisiniz. Aynı şekilde kişilerin stresli durumlara nasıl tepki verdiklerine de dikkat etmelisiniz; başkalarının yanında taktıkları maskeler heyecanlı dakikalarda düşüverir.

Gözlemleyeceğiniz ipuçlarını ararken onların beklenmedik aşırı davranışlarına, örneğin zorbaca hareketlerine, aşırı dostça davranışlarına, sürekli şaka yapma eğilimlerine karşı duyarlı olmalısınız. Bu davranışları gerçekleri başkalarından saklamak amacıyla bir maske gibi kullandıklarını fark edeceksiniz. Benliklerinde özgüvensiz olduklarından zorbaca davranırlar; gizliden gizliye hırslı ve saldırgan olduklarını örtmek için aşırı dostça yaklaşırlar ya da kötü ruhlarını gizlemek için sürekli şaka yaparlar.

Genellikle giysilerinden, işyerlerinin düzenli ya da düzensiz olmasına kadar tüm olası işaretleri okuyacak ve şifrelerini çözeceksiniz. Sergilemek istedikleri karakterle uyumsuz bir eş ya da dost seçmiş olmaları da oldukça anlam yüklüdür. Bu seçimi yaparken çocukluklarından kalma tatmin edilmemiş gereksinimlerini, güç ve denetim arzusunu, düşük düzeydeki imgelem güçlerini ve olağan koşullarda gizlemek istedikleri diğer nitelikleri ortaya çıkarırlar. Önemsiz gibi görünen sürekli geç kalmak, ayrıntılara özen göstermemek, yaptığınız iyiliklere karşılık vermek gibi sorunlar, karakterlerinin derinliklerindeki bir noktayı işaret eder. Bu belirtilere dikkat etmelisiniz. Hiçbir şey göz ardı edilecek kadar küçük değildir.

İlk izlenimlerinize dayanarak karar vermek gibi yaygın bir hataya düşmekten kaçınmalısınız. Bu izlenimler bazen size bir şeyler anlatır ama çoğunlukla yanlış yönlendirir. Bunun çeşitli nedenleri vardır. İlk karşılaşmada fazla açık olmazsınız, gergin ve daha içedönük olursunuz. Yeterince dikkat etmezsiniz. Üstelik insanlar kendilerini belirli bir görünüm sergilemek için eğitmişlerdir; başkalarının yanında kendilerini korumak için ikinci bir

ten gibi hareket eden bir karakter oluşturmışlardır. Algılama düzeyiniz inanılmaz derecede yüksek olmadıkça, maskeyle gerçekleri karıştırabilirsiniz. Örneğin güçlü ve iddialı diye gördüğünüz bir erkek, belki korkularını gizliyordur ve sizin ilk tahmininizden çok daha az güce sahiptir. Genellikle ilk bakışta fazla belirti vermeyen sessiz sakın tipler, derinliklerini gizlerler ve çok daha büyük güçler kullanırlar.

Karakterleri hakkında ilk izlenimlerin verebileceğinden daha fazla doğruya ulaşmak için zaman içindeki resmi görmelisiniz. Yani anında karar verme eğilimine karşı koyun ve aradan geçen zamanın onları daha iyi okudukça size daha fazla bilgi vermesini sağlayın.

Sonuçta hedefiniz kişileri özgün kılan unsuru saptamak, demek, benliğinin derinliklerinde yatan karakterini ve değerlerini anlamaktır. İnsanların geçmişleri ve düşünme biçimleri hakkında ne kadar derine inerseniz, ruhlarına o kadar derinlemesine girersiniz. Böylece motivasyonlarını algılar, hareketlerini öngörür ve kendi tarafınıza nasıl çekebileceğinizi çözersiniz. Bundan sonra artık karanlıkta kalmazsınız.

Yaşamınızda birbirinden farklı binlerce insanla karşılaşacaksınız ve onları oldukları gibi görebilme yeteneği sizin için çok değerli olacaktır. Yine de insanların sürekli bir akıcılık durumunda olduğunu aklınızdan çıkarmayın. Oluşturduğunuz fikirlerin kalıcı izlenimler biçimine gelip sertleşmesine izin vermeyin. Sürekli olarak onları gözlemliyor ve okuduklarınızı güncelliyorsunuz.

Genel Bilgi – Yedi Ölümcül Gerçek

Kayıtlı tarih boyunca saptadığımız toplumları ve zamanı aşan insan davranışı modelleri tür olarak bize özgü belirli evrensel unsurlardır. Bu huyların bazıları, örneğin grup içinde birbirimizle işbirliği yapma yeteneğimiz gibi olumludur. Bazıları ise olumsuz ve yıkıcıdır. Çoğumuzda *kıskançlık*, *uyumluluk*, *katılık*, *bencillik*, *tembellik*, *uçarılık* ve *pasif saldırganlık* gibi olumsuz nitelikler görece ılımlı miktarlarda bulunur. Ama bir grupta bu niteliklerin bir ya da birkaçına yeterince yüksek miktarda sahip olanlar

bulunduğu zaman, çok yıkıcı olabilirler. Bu olumsuz niteliklere *yedi ölümcül gerçek* adını vereceğiz.

Bizim için sorun insanların bu huylarını çirkin ve sakıncalı kabul edildiğinden herkese açıkça sergilememeleridir. Bunları gizli tutarlar ve sonunda bu gerçeği öyle bir hareketle ortaya çıkarırlar ki, sizi zayıflattığı gibi zarar da verir. Şaşkınlığa kapılınca duygusal tepki vererek zararı biraz daha büyütürüz ve etkisini yaşamımız boyunca taşıırız. Üzerinde çalışarak ve gözlemleyerek *yedi ölümcül gerçeğin* yapısını anlarsak, varlığını hissederiz ve tetiklemekten kaçınabiliriz. Bunları sosyal zekâ edinmenin temel bilgisi olarak kabul edin.

Kıskançlık: Sürekli olarak kendimizi para, görüntü, kayıtsızlık, zekâ, popülerlik ya da benzer sınıflandırmalarda başkalarıyla kıyaslarız. Eğer tanıdığımız birinin bizden daha başarılı olduğunu öğrenirsek, doğal olarak biraz kıskanırız ama sevimsiz bir duygu olduğundan, kıskançlığı en aza indirgemenin yolunu buluruz. O kişinin başarısının şans eseri ya da bağlantıları sayesinde oluştuğunu ya da kalıcı olmayacağını kendimize söyleriz. Ama bazıları için genellikle özgüvensizliklerinin düzeyinden dolayı bu duygu daha derine iner. Kıskançlıktan köpürerek bu kişiyi engellemeyi ya da sabote etmeye çabalamayı bu duygudan kurtulmanın tek yolu olarak görürler. Kıskanç kişiler harekete geçtikleri takdirde asla bu duyguyla hareket ettiklerini itiraf etmezler ve toplumun daha kolayca kabullendiği bir mazeret bulurlar. Çoğu zaman kıskandıklarını kendilerine bile itiraf etmezler. Böylece kıskançlık duygusunu insanlarda sezmek zorlaşır. Yine de arayacağınız bazı belirtiler vardır. Sizi gereğinden fazla övenler ya da yeni tanıştığınız zaman aşırı dostça davrananlar çoğunlukla kıskanırlar ve size acı vermek için yakınlaşmaya çabalarlar. Bu tip davranışlara karşı uyanık olmalısınız. Ayrıca bir kişide olağandışı özgüvensizlik gözlemlerseniz, kıskançlığa kapılma eğiliminin fazla olduğundan emin olabilirsiniz.

Ne var ki genel olarak kıskançlık çok zor saptanabildiğinden, en sağduyulu davranış kasıtsız olarak tetiklememeye dikkat etmektir. Herhangi bir alanda yeteneğiniz varsa, çok kusursuz,

çok yetenekli gibi görünme tehlikesinden kaçınmak için başka bir alandaki zayıflığınızı ara sıra ortaya çıkarmalısınız. Eğer özgüvensiz kişilerle birlikte olmak zorundaysanız, *onların* işlerine ilgi duyduğunuzu gösterin ve hatta onlardan öğüt vermelerini isteyin. Herhangi bir başarınızla övünmemeye dikkat edin ve gerekirse şanslı olduğunuza bağlayın. Sizi başkalarının gözünde daha kolay kabullenilir duruma getireceğinden ara sıra özgüvensizliklerinizi ortaya sermek akılcı bir davranıştır. Kendinizle dalga geçmek de harikalar yaratır. Yanınızda oldukları zaman kişilerin kendilerini aptal hissetmelerine yol açmamaya özen gösterin. Zekâ kıskançlığın en duyarlı tetikleyicisidir. Genel olarak göze batmanın bu çirkin duyguyu uyandırdığını, tehlike oluşturmayan bir dış görünüm sergilemenin ve gruba karışmanın en iyisi olduğunu söyleyebiliriz. En azından artık kimseye önem veremeyecek kadar başarılı oluncaya kadar bunu sürdürün.

Uyumluluk: İnsanlar herhangi bir grup kurunca, kaçınılmaz biçimde bir çeşit örgütsel kafa yapısı oluşur. Gerçi grup üyeleri insanların farklılıklarına yönelik hoşgörü sergilerler ama işin gerçeği, farklılıkları çok belirgin olanlar kendilerini rahatsız ve güvensiz hissetmelerine neden olup baskın kültürün değerlerini sorgulamaya neden olur. Bu kültür yaşadığımız zamanla değişen yazılı olmayan doğruluk standartlarına sahiptir. Bazı çevrelerde dış görünüm önemlidir. Ama genellikle doğruluk ruhu daha derine iner. Farkına varmadan en tepedeki kişinin ruhuna uyum gösterenler ahlak ya da politika konularında onun değerlerini paylaşırlar. İnsanların standartlarla uyumlu fikirlerini *sergileme* gereksinimini ne kadar fazla duyduklarını gözlemleyerek bu grup ruhunu görebilirsiniz. Her zaman grubun içinde doğruluğun denetçileri bulunur ki bunlar oldukça tehlikeli kişilerdir.

Ustalaşmayı amaçlayanlarda sık rastlanan isyankâr ya da doğuştan alışılmışın dışında bir yapınız varsa, farklılığınızı özellikle *çıraklık evresinde* çok açıkça sergilememeye özen gösterin. İşinizin özgün ruhunuzu belli belirsiz yansıtmaya izin verin ama konu politika, ahlak ve değerler olunca, çevrenizin kabul görmüş standartlarına tutunduğunuzu gösterin. İşyerinizi sürekli bir

maske taktığınız bir tiyatro sahnesi olarak düşünün. (En ilginç ve renkli fikirlerinizi iş yaşamı dışında güveneceğiniz kişiler ve arkadaşlarınız için saklayın.) Söylediklerinize dikkat edin – fikirlerinizi açıkça ifade etmekle uğraşmaya değmez. Eğer bu *ölümcül gerçeğe* karşı bir günah işlerseniz, insanlar kendilerinin uyumlu olduklarını düşünmek istemediklerinden hoşnutsuzluklarının nedenini kabullenmeyeceklerdir. Sizi dışlamak ya da sabote etmek için başka nedenler öne süreceklerdir. Onlara böyle bir saldırıya yol açacak malzeme vermeyin. Daha sonraları ustalaştıkça, bireyselliğinizin parlaması ve insanların doğruculuğuna duyduğunuz horgörüğü açıklamak için epey fırsat bulacaksınız.

Katılık: Dünya gittikçe karmaşık bir hal alıyor ve biz insanlar ne zaman karışık bir durumla karşılaşsak, denetime sahip olduğumuz duygusunu vermesi için alışkanlıklar ve rutinler oluşturarak yapay bir yalınlığa sığınıyoruz. Bizi rahatlattığından tanıdık fikirleri, yüzleri, yöntemleri yeğliyoruz. Bu durum elbette grubu da kapsıyor. İnsanlar gerçek nedenini bilmeden yöntemleri izlerler çünkü bunlar eskiden işe yaramıştır ve yöntemleri sorgulandığında derhal savunmaya geçerler. Belirli bir fikre takılıp kalırlar ve hatalı olduğu defalarca kanıtlanırsa bile, vazgeçmezler. Bilim tarihine bir bakın: Ne zaman yeni bir fikir ya da dünya görüşü ortaya atılsa, ardındaki tüm kanıtlara karşın, eski yöntemlere bağlı olanlar bunları muhafaza etmek için ölesiye mücadele etmişlerdir. Özellikle yaşlandıkça, alternatif düşünme ya da iş yapma yollarını düşünmek insan doğasına aykırıdır.

İnsanlar katılıklarının reklamını yapmazlar. Yeni bir fikir ya da yöntem tanıttığınız zaman bununla karşılaşsınız. Grubun içindeki aşırı katılar herhangi bir değişim fikrine karşı sinirlenecekler, hatta paniğe kapılacaklardır. Önerinizi mantık ve sağduyuyla desteklerseniz, onları biraz daha savunmacı ve direnmeci yaparsınız. Eğer maceraperest ve açık fikirli bir kişiyseniz, ruhunuz yıkıcı ve kibirli gibi algılanacaktır. Eğer yenilik korkusuna karşı durmanın tehlikelerinin farkında değilseniz, eski düzeni korumak için her şeyi yapmaya hazır, çeşitli gizli düşmanlar edirsiniz. İnsanların katılıklarına ya da mantıkdışı kavramlarına

karşı mücadele etmek yararsızdır. Yalnızca zaman yitirirsiniz ve bu süreçte kendinizi katılaştırırsınız. En iyi strateji onların katı-lığını kabullenmek, düzen gereksinimlerine açıktan açığa saygı göstermektir. Kendi başınıza kalınca, kendi açık ruhunuzu ko-rumak için çalışmalı, kötü alışkanlıklardan sıyrılmalı ve bilinçli olarak yeni fikirler geliştirmelisiniz.

Bencillik: İş ortamında kaçınılmaz biçimde öncelikle kendi-mizi düşünürüz. İş dünyası sert ve rekabetçidir ve kendi çıkarla-rımızı kollamak zorundayız. Herkesin iyiliği için hareket etsek bile, farkına varmadan başkalarınca sevilme ve bu süreçte imge-lem gücümüzün yükselmesi dürtüsüyle motive oluruz. Bu dav-ranın utanılacak bir yanı yoktur. Ama kişisel çıkarları düşünme fikri bizi soylu gibi göstermediğinden çoğu kişi bu duygusunu gizlemek için elinden geleni yapar. En fazla kendisini düşünenler çoğunlukla tüm davranışlarını ahlaksal ya da kutsal bir aura ile çevreler ya da en doğru davalara hizmet ettikleri görüntüsünü verirler. Bu görüntüler aklınızı karıştırdığından, böyle insanlar-dan yardım isteyeceğimiz zaman onların minnet duygusuna, sözde yardımsever karakterine ya da dostça duygularına hitap edersiniz. Ardından size yardım edemeyeceklerini kibarca belirttiklerinde ya da siz vazgeçinceye kadar yardımı ertelediklerinde hayal kırıklığına uğrarsınız. Elbette bu davranışın gerçek nedeni –kendilerinin hiçbir çıkarı olmayışını– asla açıklamazlar.

Kendinizi bu konuma sokmamak için bu *ölümcül gerçeği* anlamalı ve kabullenmelisiniz. Bir yardım ya da bir iyilik isteyece-ğiniz zaman insanların kişisel çıkarlarına herhangi bir biçimde hitap etmeyi düşünmelisiniz. (Bencillik derecesi ne olursa olsun, bunu herkese uygulamalısınız.) Dünyaya onların gözünden bak-malı ve gereksinimlerini hissetmeye çalışmalısınız. Size yapacak-ları yardım karşılığında, onlara zaman kazandıracak bir iyilik ya da tanımak istedikleri biriyle tanıştırmak gibi değerli bir şey ver-melisiniz. Bazen size yardım etme fırsatı ya da herhangi bir da-vayı desteklemek kendilerini iyi göstereceğinden yeterli olur ama genellikle bundan daha sağlam bir şey bulmalı, gelecekte sizden onlara somut bir yarar sağlanacağını düşünmelerine neden olma-

lısınız. İnsanlarla etkileşimlerinizde sohbetlerin onlar ve çıkarları çevresinde dönmesinin yolunu bulmak, onları kendi tarafınıza çekme konusunda yararlı olacaktır.

Tembellik: Hepimiz hedefimize giden en kestirme, en kolay yolu isteriz ama genellikle sabırsızlığımızı denetim altında tutarız; istediklerimize ulaşmanın çok çalışmakla değer kazandığı fikrini anlarız. Ne var ki bazılarının tembellik huyu çok güçlüdür. Belirli bir yere varmalarının aylar ya da yıllar süreceği düşüncesiyle hayal kırıklığına kapılıp sürekli olarak kısa yollar ararlar. Tembellikleri çok sinsi biçimler alır. Örneğin dikkatli davranmayıp çok konuşursanız, en parlak fikirlerinizi çalarlar, kendi fikirleri biçimine getirirler, ortaya çıkması için gerekli olan zihinsel çabadan kurtulmuş olurlar. Sizi, ağır çabaların çoğunu yükleneceğiniz ve buna karşın ödülleri eşit olarak paylaşacağınız bir “işbirliğine” davet ederler.

En iyi savunmanız sağduyulu davranmak olacaktır. Fikirlerinizi kendinize saklayın ya da ayrıntıları çalınmasını önleyecek kadar gizleyin. Eğer sizden yüksek konumdaki biri için çalışıyorsanız, tüm itibarı almalarına ve sizin adınızı geçirmemelerine hazırlıklı olun (bu durum herkesin çıraklık evresinin bir parçasıdır ve böyle kabul edilmelidir) ama aynı düzeydeki iş arkadaşlarınızın bu şekilde davranmasına izin vermeyin. Birlikte çalışma anlaşmasının bir maddesi olarak kendi itibarınızı önceden güvence altına alın. Eğer insanlar sizin onlar için çalışmanızı istiyorlarsa ve bunu daha sonra “ortak çalışma” adı altında bildireceklerse, böyle bir çalışmanın sizin yetenek temelimize yararı olup olmayacağını hesaplayın ve onların çalışma etiklerinin ciddiyetini ölçmek için geçmişlerine bir göz atın. Genel olarak işbirliği yapmak isteyenlerden uzak durun, çoğunlukla ağır işleri yapacak birini arıyorlardır.

Uçarılık: Kararlarımızın mantıklı düşüncelere dayandığını göstermeyi severiz ama aslında duygularımız bizi yönetir ve sürekli olarak algımızı gölgeler. Bunun anlamı çevrenizdekilerin sürekli olarak duygularının etkisi altında olduğu, ruhsal durumlarına dayanarak her gün ya da her saat kararlarını değiştirdiği-

dir. İnsanların belirli bir anda söylediklerinin ya da yaptıklarının değişmeyen bir arzusunun belirtisi olduğunu asla varsaymayın. Dün sizin fikrinize âşık olmuşlardı ama bugün biraz soğuk gibi görünüyorlar. Bu durum aklınızı karıştıracaktır ve eğer dikkatli olmazsanız, onların gerçek duygularını, o andaki ruhsal durumlarını, gelgeç motivasyonlarını ayırt etmek için çok değerli zihninizi meşgul edersiniz.

Bu sürece takılmamak için başkalarının değişen duygularıyla aranızda biraz mesafe ve tarafsızlık koymak en iyisidir. Sözleri yerine genellikle daha tutarlı olan davranışlarına odaklanın. Size yardımcı olmak konusundaki vaatlerini ya da heveslerini çok ciddiye almayın. Eğer sözlerini tutarlarsa ne iyi ama sürekli bir fikir değişikliğine hazır olun. İşinizi yapmak için kendinize güvenerseniz, hayal kırıklığına uğramazsınız.

Pasif Saldırganlık: Pasif saldırganlığın temel nedeni insanların doğrudan yüzleşmeye karşı duydukları korkudur; bir çatışmanın yüzeye çıkaracağı duygular denetimin elden kaçmasına neden olabilir. Bu korku nedeniyle bazıları istediklerini elde etmek için dolaylı yollara başvururlar, saldırılarını öyle belli belirsiz yaparlar ki ne olup bittiğini anlamak zorlaşır ama bu arada dinamiğin denetimi onların eline geçer. Hepimiz belirli dereceye kadar pasif saldırgan oluruz. Bir projeyi ertelemek, sürekli geç kalmak ya da insanları kızdırmak için rasgele yorumlar yapmak düşük düzeyde pasif saldırganlığın yaygın biçimleridir. Karşınızdakilerin düşük düzey pasif saldırganlıklarıyla başa çıkarken, hatalı davranışlarını onlara söyleyip farkında olmalarını sağlamak işe yarar. Ya da hiçbir zararı yoksa, göz ardı edebilirsiniz. Ama çevrenizde özgüvensizlikleriyle boğuşan, yaşamınızı berbat edebilecek gerçek pasif saldırgan savaşçılar bulunabilir.

En iyi savunma yöntemi bir çatışmaya karışmadan önce bu tipleri ayırt etmek ve vebadan kaçır gibi onlardan uzak durmaktır. En açık ipuçları bu konudaki sabıkalarıdır – böyle isim yapmışlardır, eski çekişmelerinin öykülerini dinlersiniz vs. Onların çevresindeki örneğin asistanlar gibi insanları gözlemleyin – olağanüstü dikkat ve korku içinde mi davranıyorlar? Baltalanmayı

ya da engellenmeyi beklediğiniz için bazen kafa karışır çünkü bu tipler son derece dostça, iyi huylu bir görüntü sergilerler. Görüntüyü bir kenara bırakıp davranışlarına odaklanınca, resmi daha açık görürsünüz. Eğer sizden kaçınıyorlarsa, sizin için önemli bir konuda gerekli adımları atmayı erteliyorlarsa, kendinizi suçlu hissetmenize yol açıyor ve sizi merak içinde bırakıyorlarsa, büyük bir olasılıkla pasif bir saldırı altındasınız demektir. İki seçeneğiniz vardır: birincisi yollarından çekilip onlardan uzaklaşmak; ikincisi sizinle didişmenin belirli bir bedeli olacağını belli belirsiz açıklayan eşit derecede dolaylı bir saldırıyla karşılık vermek. Bu davranış genellikle onların gözünü korkutur ve başka bir kurban aramaya başlarlar. Ne pahasına olursa olsun, onların oyunlarına ve çatışmalarına duygusal olarak katılmayın. Dinamiği denetleme ustası olduklarından her zaman sonunda kaybeden siz olursunuz.

Sosyal zekâ geliştirmek yalnızca başkalarıyla ilişkilerinizi yürütmenize yardımcı olmakla kalmayıp aynı zamanda düşünme biçiminize ve yaratıcılığınıza da yararlı etkiler sağlayacaktır. Benjamin Franklin örneğine bir bakın. İnsanlarla ilişkilerinde onları özgün kılan ayrıntılara odaklanma ve *onların* deneyim ve motivasyonlarıyla bağlantı kurma yeteneğini geliştirdi. İnsan doğasının kurnazlıklarına karşı yüksek bir duyarlılık inşa etti, kişileri sınıflandırmak gibi yaygın bir eğilimden uzak durdu. Çok farklı kültürlerle ve geçmişlere mensup kişilerle ilişki kurarken olağanüstü sabırlı ve açık fikirli davrandı. Ve sosyal zekâsı, bilimsel çalışmalarındaki ayrıntılara keskin bir gözle bakmasını, düşüncelerinin akmasını, sorunlarla sabırla başa çıkmasını, yazılarında yarattığı karakterlerin akıl ve seslerine girmenin ilginç yollarını bulmasını sağlayarak zihinsel çabalarıyla da bütünleşti.

İnsan beyninin içten içe bağlantılı bir organ olduğunu ve bedenimizle de bağlantılı olduğunu unutmayın. Sosyal primatlar olarak güçlerimiz artarken beyinlerimiz de birlikte gelişti. İnsanlarla daha iyi iletişim kurmak için ayna nöronların gelişmesi diğer düşünme biçimlerine de uygulandı. Nesnelerin ve olguların

içinden düşünebilme yeteneği, Faraday'ın elektrik hakkındaki duygularından Einstein'ın düşünme deneylerine kadar, bilimsel yaratıcılığın ayrılmaz bir parçasıdır.

Tarihin Leonardo, Mozart, Darwin gibi en büyük ustaları, gittikçe genişleyen sosyal zekâlarıyla birlikte gelişen akıcı, duyarlı bir düşünme biçimi sergilediler. Zihinsel açıdan daha katı ve içedönük olan kişiler kendi alanlarında ilerleyebilirler ama çalışmalarında zamanla daha iyi fark edildiği gibi yaratıcılık, açıklık ve ayrıntılara duyarlılık yoktur. Sonuç olarak karşınızdakilerin içinden düşünme yeteneği, ustaların çalıştıkları alanlarla bağlantılı olarak geliştirdikleri sezgilerden farklı değildir. Sosyal zekâya önem vermeden zihinsel gücünüzü geliştirmek, ustalığa giden ilerlemenizi geciktirmek ve yaratıcı gücünüzün yelpazesini sınırlamaktan başka bir şey değildir.

SOSYAL ZEKÂ EDİNME STRATEJİLERİ

Ne var ki, tüm soylu niteliklerine, saygınlığını yitirenler için sempati duymasına, yalnızca diğer insanlara değil en alt düzeydeki canlı varlıklara uzanan iyilikseverliğine, tanrı-benzeri zekâsının Güneş Sistemi'nin hareketleri ile bileşimine girmesine ve bunca yüksek gücüne karşın insanoğlunun hâlâ beden yapısında düşük düzeydeki başlangıcının silinmez mührünü taşıdığını kabul etmek zorundayız.

—CHARLES DARWIN

İnsanlarla ilişkilerinizde sıklıkla sizi duygusallaştıracak ve *saflık perspektifine* kilitleyecek belirli sorunlarla karşılaşsınız. Bu sorunların arasında beklenmedik siyasi çatışmalar, karakteriniz hakkında görüntülere dayalı yüzeysel yargılar, ya da çalışmalarınız konusunda zavallı eleştiriler bulunur. Eski ve yeni ustalar tarafından geliştirilmiş dört temel strateji bu kaçınılmaz engelleri göğüslemenize ve sosyal zekâ için gereken mantıklı kafa yapısını sürdürmenize yardımcı olacaktır.

1. Çalışmalarınızla kendinizi ifade edin

A. 1846 yılında yirmi sekiz yaşındaki Macar doktor Ignaz Semmelweis Viyana Üniversitesi kadın doğum bölümünde asistan olarak çalışmaya başladı ve neredeyse ilk gününden itibaren saplantılı bir adam oldu. O tarihte Avrupa'nın doğum kliniklerini saran salgın hastalık lohusa hummasıydı. Genç Semmelweis'in çalıştığı hastanede her altı anneden biri doğum yaptıktan kısa süre sonra ölüyordu. Otopsi yapan doktorlar berbat kokan beyaz bir irin ve olağandışı miktarda çürümüş etle karşılaşıyorlardı. Bu hastalığın etkilerini hemen her gün gören Semmelweis başka bir şey düşünemiyordu. Tüm zamanını bu muammanın nedenini çözmeye adanacaktı.

O dönemde hastalığın nedeninin en yaygın açıklaması, havayla taşınan zerreciklerin akciğerlere girdiği ve ateşin yükselmesine yol açtığı fikri çevresinde dönüyordu. Ama Semmelweis için bunun bir anlamı yoktu. Lohusa humması salgını hava şartları, atmosfer koşulları ya da havadaki herhangi bir şeyle bağlantılı gibi görünmüyordu. Başka birkaç doktor gibi o da, hastalığın doğumu ebe yerine doktorun yaptırdığı anneler arasında daha yüksek oranda olduğunu fark etmişti. Hiç kimse bu farkı açıklayamıyordu ve çok az kişi bundan rahatsız oluyordu.

Epey düşündükten ve bu konudaki literatürü inceledikten sonra Semmelweis, doktor ile hasta arasındaki elle temasın bu hastalığa neden olduğu gibi çok şaşırtıcı hatta devrim yaratıcı bir sonuca vardı. Kuramını geliştirirken, fikrini kanıtlayan bir olay yaşandı: Hastanenin önde gelen doktorlarından biri lohusa humması nedeniyle ölmüş bir kadına otopsi yaparken neşteri parmağına batırdı ve birkaç gün içinde büyük bir enfeksiyon nedeniyle öldü. Doktora otopsi yaptıklarında ölen kadınların bedenlerinde görülen beyaz irine ve çürümüş ete rastladılar.

Semmelweis otopsi odasında doktorların ellerine mikrop bulaştığı ve doğum odalarındaki kadınları muayene ederken ya da bebekleri doğurturken açık yaralarının aracılığıyla bu hastalığın kanlarına geçtiği sonucuna vardı. Doktorlar hastalarına lohusa humması hastalığı aktarıyorlardı. Eğer bu görüşü doğruysa, so-

runun çözümü basitti: Doktorlar hastalarını muayene etmeden önce ellerini yıkayıp dezenfekte etmeliydiler ama o tarihte bu hastanede böyle bir uygulama yapılmıyordu. Kendi koğuşunda bu işlemi başlattı ve ölüm oranı birdenbire yarıya düştü.

Mikroplarla bulaşıcı hastalıklar arasındaki bağlantının ortaya çıkarılması gibi çok önemli bir bilimsel keşfin eşliğinde Semmelweis görkemli bir meslek yaşamına adım atar gibiydi. Ama bir sorun vardı. Bölüm şefi Johann Klein, son derece tutucu bir insandı ve doktorların çok eskiden saptanmış katı, yerleşik uygulamalara sadık kalmalarını istiyordu. Semmelweis'in hastaneyi altüst ederek ün kazanmak isteyen, radikal, deneyimsiz bir doktor olduğunu düşünüyordu. Semmelweis sürekli olarak lohusa humması hakkında onunla tartışıyordu ve sonunda kuramını yayımlayınca Klein öfkelen-di. Aralarında Klein'ın da bulunduğu doktorların hastalarını öldürdüklerini ima etmesi dayanılacak gibi değildi. (Klein, Semmelweis'in koğuşundaki ölüm oranının düşmesini yeni takılan havalandırma sistemine bağlıyordu.) 1849'da Semmelweis'in asistanlık süresi sona erince Klein anlayamayarak yenilemeyi reddetti ve genç adamı işsiz bıraktı.

O tarihe kadar Semmelweis özellikle genç sağlık çalışanları arasında çok sayıda taraftar edinmişti. Kuramını sağlamlaştırmak için kontrollü deneyler yapmasını ve bulgularını bir kitapta yayımlayıp tüm Avrupa'ya yayması için ısrar ettiler. Ne var ki Semmelweis dikkatini Klein ile sürdürdüğü çatışmadan başka yöne çeviremiyordu. Öfkesi günden güne yükseliyordu. Klein'ın hastalık konusundaki saçma ve kanıtlanmamış bir kurama bağlı kalması suçtu. Gerçeklere böylesine kör olmak Semmelweis'in kanını kaynatıyordu. Bir tek kişi bir alanda nasıl bu kadar güce sahip olabiliyordu? Gerçek bu kadar açıkça ortadayken niçin Semmelweis deneyler yapmak, kitap yazmak için zamanının büyük bir kısmını harcamak zorundaydı? Hastalık konusunda bir dizi konuşma yapmaya ve bu meslekteki bazı doktorların açık fikirli olmayışını kınamaya karar verdi.

Avrupa'nın dört bir köşesinden doktorlar Semmelweis'in konuşmalarına katıldılar. Bir kısmı kuşkucu olarak kaldı ama

çoğu onun tarafına geçti. Üniversitedeki taraftarları daha fazla deney yapıp kitap yazarak bu ivmeyi sürdürmesi için baskı yaptılar. Ama konuşmalardan birkaç ay sonra kimsenin anlamadığı bir nedenle Semmelweis kentten ayrılıp doğup büyüdüğü Budapeşte'ye döndü ve Viyana'da elinden kaçırdığı konuma sahip oldu. Aslında Klein ile aynı kentte bir dakika daha kalmak istemiyordu ve o tarihte Budapeşte tıp açısından geri kalmış olsa bile, kendi başına çalışmak için özgür olmak istiyordu. Arkadaşları ihanete uğradıklarını hissettiler. Ona destek vererek kendi şöhretlerini tehlikeye atmışlardı ve şimdi Semmelweis onları ortada bırakmıştı.

Çalıştığı Budapeşte hastanelerinde Semmelweis, dezenfekte etmek politikasını öylesine sıkı ve zorlu uyguladı ki ölüm oranını çok azalttı ama birlikte çalıştığı doktor ve hemşirelerin neredeyse hepsi tarafından dışlandı. Ona karşı çıkan insanların sayısı gün geçtikçe artıyordu. Dezenfeksiyon işlemi hakkındaki yepyeni fikirlerini herkese zorla kabul ettirmeye çabalıyordu ama fikrini destekleyecek deneyler ve kitaplar olmadığından, yalnızca kendini reklam etmeye çabalıyor ya da kendi yarattığı düşsel bir fikre takıntılı gibi görünüyordu. Fikrinin gerçek oluşunda şiddetle ısrar ettiğinde, destekleyecek bilimsel veriler olmaması daha fazla dikkat çekiyordu. Doktorlar lohusa humması vakalarının sayısını azaltmaktaki başarısının başka nedenleri olabileceği hakkında varsayımlar ileri sürmeye başladılar.

Sonunda 1860 yılında meslektaşlarının baskısıyla kuramını tümüyle açıklayacak bir kitap yazmaya karar verdi. İnce bir kitap olacağı düşünülürken bittiği zaman, neredeyse okunması olanaksız, 600 sayfalık bir kavgaya dönüşmüştü. Tekrarlar ve sarmallar umarsız bir biçime getirmişti. Kendisine itiraz eden doktorların adlarını sıralayıp katil olarak sergilediğinden savları polemiklere çevrilmişti. Böyle bölümlerde yazdıkları adeta vahiy inmiş gibiydi.

Derken rakipleri ortaya çıkmaya başladılar. Kendini yazmaya adamıştı ama o kadar kötü bir iş çıkarmıştı ki, rakipleri savlarında delikler bulabiliyorlar ya da yeterince kendini lanetleyen

şiddetli ses tonuna dikkat çekiyorlardı. Eski müttelikleri de onun davasına destek vermediler. Artık ondan nefret etmeye başlamışlardı. Davranışları gitgide kibirli ve düzensiz olunca hastane yönetimi sonunda Semmelweis'i işten çıkardı. Beş parasız ve çevresi tarafından terk edilmiş bir durumda hastalandı ve 1865 yılında kırk yedi yaşında öldü.

B. 1602 yılında Padua Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde öğrenci olan İngiliz William Harvey (1578-1657) insan kalbi ve bir uzuv olarak işlevi hakkında kuşkulara kapılmaya başladı. Fakültede öğrendikleri ikinci yüzyılda yaşamış Yunan hekim Galenos'un kuramlarına dayanıyordu. Kanın bir kısmının karaciğerde ve bir kısmının da kalpte üretildiği, damarlar aracılığıyla taşınıp beden tarafından emildiği ve böylece bedeni beslediği ileri sürülüyordu. Bu kurama göre karaciğer ve kalpten gelen kan çok yavaş beden içinde dağılıyor ama geri dönmeyip gittiği yerde tüketiliyordu. Harvey ise bedende ne kadar kan bulunduğunu merak ediyordu. Bir insan bunca kanı nasıl üretip tüketebilirdi?

Aradan geçen yıllarda meslek yaşamında parladı ve Kral I. James'in doktoru oldu. Bu süre içinde kan ve kalbin rolü üzerinde düşünmekten vazgeçmedi. 1618 yılında kanın bedende yavaş değil hızla dolaştığı ve kalbin bir pompa işlevi yaptığı kuramına ulaştı. Kan üretilip tüketilmek yerine sürekli olarak dolaşıyordu.

Bu kuramın sorunu doğrulatacak bir desteğinin bulunmamasıydı. O tarihte incelemek için bir insan kalbini açmak derhal ölüm demekti. Araştırmalar yalnızca canlı hayvanların kesilmesi ve insan cesetlerine otopsi yapılmasıyla yürütülüyordu. Bir hayvan kalbi açılınca düzensiz davranıyor ve kanı çok hızlı pompalıyordu. Kalbin mekanizması karmaşıktı ve ancak insan damarlarına uygulanan turnikelerle kontrollü deneyler yapılabilirdi ama gözle görülmesi olanaksızdı.

Bu tip kontrollü deneylerden sonra Harvey haklı olduğuna inandı ama bundan sonraki adımını çok stratejik atması gerektiğini de biliyordu. Kuramı çok radikaldi. Anatomi konusunda yüzyıllardır kabul edilen kavramları altüst edecekti. Bulgularını

yayımladığı takdirde ortamın sarsılacağını ve düşman kazana-
cağını biliyordu. İnsanların yeni fikirleri kabullenme isteksizli-
ğini düşünerek, bulgularının yayımını, kuramını sağlamlaştırıp,
daha fazla kanıt toplayana kadar erteledi. Bu arada deneylere ve
otopsilere meslektaşlarını da kattı ve onların fikirlerini de aldı.
Harvey'in etkisi altında kalan ve yeni kuramını destekleyenlerin
sayısı artmaya başladı. Büyük çoğunluğunu kendi tarafına çekin-
ce 1627 yılında College of Physicians'ta en üst konuma getirildi ve
yaşamı boyunca iş garantisi olduğundan, kuramının yayımlan-
masının kazancını tehlikeye atacağı kaygısından kurtuldu.

Önce Kral I. James ve ardından 1625'te tahta çıkan I. Charles'ın
saray doktoru olarak kraliyet ailesinin gözüne girmek için var
gücüyle çalıştı. Saray diplomatı rolünü üstlendi, herhangi bir
gruplaşmanın taraftarı olmadı ve hiçbir entrikaya katılmadı. Her
zaman alçakgönüllü ve kendisiyle dalga geçerek davrandı. Güve-
nini ve desteğini kazanmak için kuramlarını erken tarihte krala
açıkladı. Ülkede göğsünün sol tarafındaki kaburga kemikleri kı-
rıldığından, aradaki boşluktan kalbi görülen hatta dokunulabilen
bir genç adam vardı. Harvey genç adamı saraya getirdi, Kral I.
Charles'a kalbin kasılıp gevşeme işleminin yapısını ve kanı nasıl
pompaladığını göstermek için model olarak kullandı.

1628'de yıllar süren çalışmalarının sonucunu yayımlarken ki-
tabı Kral I. Charles'a ithaf etti: "En dingin kral! Bir hayvanın kalbi
yaşamının temeli, en önemli uzvu, mikrokozmosunun güneşidir;
tüm faaliyetler kalbe dayalıdır, canlılığı ve gücü kalpten gelir.
Aynı şekilde kral da, krallığın temelidir, mikrokozmosunun gü-
neşidir, devletin kalbidir; tüm güç ve şeref ondan kaynaklanır."

Kitap doğal olarak özellikle Harvey'in daha az tanındığı
Kıta Avrupası'nda heyecan yarattı. Tek itiraz anatomi hakkında-
ki yerleşik fikirlerini altüst eden bir kuramla barışamayan yaşlı
doktorlardan geldi. Fikirlerini çürütmek için çıkan sayısız yayına
karşı Harvey genellikle sessiz kaldı. Tanınmış doktorlardan ara
sıra gelen saldırılara son derece kibar bir dille fikirlerini çürüten
mektuplarla yanıt verdi.

Öngördüğü gibi tıp mesleğinde ve saraydaki konumunun
gücüyle, kitabında açıkladığı, yıllar içinde topladığı bulgularla

kuramı ağır ağır kabul gördü. Harvey 1657 yılında öldüğünde çalışmaları, tıp doktrinleri ve uygulamalarının kabul görmüş bir parçası olmuştı. Arkadaşı Thomas Hobbes, “Harvey, kıskançlığı yenerek yaşadığı sürede yeni bir doktrin ortaya çıkaran tanıdığım tek kişidir,” diye yazacaktı.

Semmelweis ile Harvey’in ortak öyküleri bilim de dahil olmak üzere tüm alanlarda sosyal zekânın önemli rolünü göz ardı etme eğilimimizi ortaya seriyor. Örneğin Semmelweis öyküsünün birçok çeşitlemesi genç Macar’ı uçurumdan aşağıya iten Klein gibi uzağı göremeyen acınası insanları vurguluyor. Harvey konusunda ise başarısının tek nedeni olarak parlak kuramı vurgulanıyor. Ama her iki öyküde de sosyal zekâ önemli bir rol oynamıştı. Semmelweis sosyal zekâyı göz ardı etmişti; böyle düşünceler onu rahatsız ediyordu; ona göre tek önemli nokta gerçeklerdi. Daha önceleri de bu dereceye kadar olmasa bile öğrencilerle başka fikir ayrılıkları yaşamış olan Klein’i, aşırı tutkusuyla gereksiz yere kendine düşman etmişti. Sürekli tartışarak Klein’i kendisini kovacak noktaya getirmiş ve böylece fikirlerini yayabileceği üniversitedeki önemli konumunu yitirmişti. Klein ile girdiği çatışmaya dalınca kuramını açık ve mantıklı bir biçimde ifade edememiş ve başkalarını ikna etmenin önemini göz ardı etmişti. Eğer zamanını kuramını kâğıda dökerek harcamış olsaydı, uzun vadede çok daha fazla yaşam kurtarmış olacaktı.

Öte yandan Harvey’in başarısı büyük ölçüde sosyal becerisine dayanıyordu. Bir bilim insanının bile bir saray mensubu rolünü oynaması gerektiğini algılamıştı. Başkalarını çalışmalarına katarak duygusal açıdan kuramına yaklaştırdı. Bulgularını dikkatli, mantıklı ve kolay okunur bir kitap olarak yayımladı. Yayımlanmasının ardından kendini öne çıkardığı takdirde tüm dikkatleri çalışması yerine kişiliğine çekeceğini bildiğinden, kitabın kendi kendini ifade etmesine izin verdi. Gereksiz çatışmalara katılarak başkalarının aptallıklarına prim vermedi ve kuramlarına itirazların kendiliğinden yok olup gitmesini bekledi.

Sosyal zekânızı ifade etmenin en büyük aracının çalışmanız olduğunu unutmayın. Yaptığınız işte üretken ve ayrıntılara odak-

lı olunca, grubu bir bütün olarak düşündüğünüzü ve davasını ilettiğinizi *gösteriyorsunuz*. Yazdıklarınız ya da sunduklarınızın açık ve kolay izlenir olması seyircilere ya da halka ilgi gösterdiğinizize *işaret ediyor*. Projelerinize başkalarını katmanız, geribildirimlerini kibarca kabullenmeniz grup dinamiği içinde rahat olduğunuzu *belirtiyor*. Somut bir çalışma ayrıca sizi gizli siyasi anlaşmalardan ve başkalarının kötü niyetlerinden korur çünkü ürettiğiniz sonuçlara karşı çıkmak çok zordur. Eğer grupta politik manevraların baskısını hissediyorsanız, sakın soğukkanlılığınızı yitirip önemsiz çekişmelere katılmayın. Odaklanmanız ve çalışmanızla sosyal olarak kendinizi ifade ederek, hem yetenek düzeyinizi yükseltecek hem de çok ses çıkarıp hiçbir şey üretmeyenlerin arasında parlayacaksınız.

2. Uygun kişilikler oluşturun

Teresita Fernández (d. 1968) küçüklüğünden itibaren yaşamı tıpkı bir dikizci gibi uzaktan izlediği duygusuna kapılıyordu. Miami'de büyüdüğü yıllarda küçük kız çevresindeki yetişkinleri izliyor, konuşmalarına kulak misafiri oluyor, tuhaf dünyalarının şifrelerini çözmeye çabalıyordu. Biraz büyüyünce gözlemleme yeteneğini sınıf arkadaşlarına çevirdi. Lisede öğrencilerin çeşitli gruplardan birine ait olmaları bekleniyordu. Bu grupların kendilerine özgü kurallarını, geleneklerini ve doğru kabul edilen davranışlarını görüyordu. Birbirinden farklı gruplardan dışlandığını ve dışarıda kaldığını hissediyordu.

Miami kentiyle ilişkisi de benzer bir deneyimdi. Birinci kuşak bir Kübalı-Amerikalı olduğundan kendi geçmişi Küba'ya dayanıyordu, Küba kültürüyle yakınlığı vardı ama kentteki yaygın mutlu tatil havasıyla kendini özdeşleştiremiyordu. Ruhunun daha ciddi ve alıngan bir yönü vardı. Böylece hiçbir yere uyum sağlayamayan, dışarıda kalan, oradan oraya sürüklenen biri olma duygusu güçleniyordu. Okulda aynı duyguyu paylaşan başka öğrenciler de vardı ve geleneklere aykırı olmanın daha güvenli olduğu tiyatro ya da sanat alanlarına girmişlerdi. Her zaman elleriyle bir şeyler yapmayı seven Teresita resim dersleri almaya

başladı. Ama lisede yaptığı resimler karakterinin cesur yönüyle bağlantı kuramadı. Çok fazla kolaydı, resimleri çok olağan ve yüzeyseldi; eksik bir şeyler vardı.

1986 yılında Miami'deki Florida Üniversitesi'ne başlarken hâlâ yaşamının gideceği yönden emin değildi. Lisedeki eğilimlerini izleyerek heykel sınıfına katıldı. Ama çalıştığı kilin yumuşaklığı ve kolay şekillenmesi tıpkı lisedeki yapay ve şirin resimlerin verdiği duyguyu uyandırıyor. Bir gün bazı sanatçıların metalle çalıştığını ve büyük boyutlu parçalar yaptıklarını fark etti. Çelik levhalar daha önce gördüğü sanat yapıtlarından çok farklı, içten bir etki bırakmıştı ve hep böyle bir malzemeye çalışmak istemiş olduğunu fark etti. Gri, ağır, dirençli malzemeye şekil vermek büyük bir çaba gerektiriyordu. Çeliğin özellikleri Teresita'nın ufak tefek yapısına karşın, benliğinde hissettiği ve ifade etmeye çalıştığı dayanıklılık ve güce çok uygun gibiydi.

Böylece yeni bulduğu malzemeye çılgınlar gibi işe koyuldu. Çelikle çalışmak için döküm kazanını ateşlemek ve asetilen meşaleler kullanmak gerekiyordu. Miami'nin tropik ısı bu işi gündüzleri çok yorucu hale getirdiğinden, heykelleri üzerinde yalnızca geceleri çalışmaya başladı. Sonuçta gece dokuzda çalışmaya başlayıp, sabaha karşı ikide, üçte yatınca ertesi günün büyük bir kısmını uykuda geçirerek herkesten farklı bir programla yaşamaya başladı. Gece çalışmanın havanın serinliğinin yanı sıra başka avantajları da vardı; çevresinde pek az kişi bulunduğundan stüdyo dingin ve ciddi işlere uygundu. İsteddiği kadar yoğun odaklanabiliyordu. Heykellerinde deneyler yapıyor ve hatalarını hiç kimse görmüyordu. Korkusuzca davranıp riskler alıyordu.

Fernández yavaş yavaş malzemenin denetimini eline aldı ve heykellerini yaratırken, kendini yapılandığı ve değiştirdiği duygusuna kapıldı. Büyük boyutlu, etkileyici parçalar yapmak ilgisini çekiyordu ama bunu başarmak için kendi yöntemini bulmak zorundaydı. Heykelleri kâğıda çiziyor, kendi başına halledebileceği küçük parçalar üzerinde çalışıyor ve ardından kendi stüdyosunun sessizliğinde bir araya getiriyordu. Kısa süre sonra yapıtları üniversite yerleşkesinde sergilenmeye başladı.

Neredeyse herkes heykellerinden etkilenmişti. Parlak Miami güneşinin altında devasa çelik heykeller benliğindeki varlığından emin olduğu güç duygusunu yansıtır gibiydi. Aldığı başka bir tepki ise çok şaşırtıcıydı. Onu çalışırken görenlerin sayısı çok az olduğundan, adeta olağanüstü bir yeteneği varmış gibi bu heykelleri kolayca ortaya çıkardığını düşünüyorlardı. Bu durum herkesin dikkatini karakterine çekti. Heykelcilik genellikle erkeklerin tekelindeydi ve en maço erkek sanatçıları çekiyordu. Ağır çelikle çalışan çok az kadın sanatçıdan biri olduğundan, insanlar bin bir çeşit önyargılar ve fantezileri ona yüklüyorlardı. Ufak tefek dışı görüntüsüyle büyük boyutlu yapıtları arasındaki uyumsuzluk çok belirgindi ve görenler bunları nasıl yaptığını ve gerçekten kim olduğunu merak etmeye başladılar. Karakter yapısı ve adeta yoktan var olan harika heykelleriyle merakı kabaranlar onu gizemli, katı ve yumuşak niteliklerin karışımına sahip, olağandışı bir kişi, metallere uğraşan bir sihirbaz gibi görüyorlardı.

Bunca inceleme altında kalınca Fernández birdenbire artık başkalarını uzaktan izleyen bir dikizci olmadığını, dikkatleri üstüne çeken merkezde bulunduğunu fark etti. Sanat dünyası ona uygundu. Yaşamında ilk kez bir yere ait olduğunu hissediyor ve insanların çalışmalarına gösterdiği ilgiye sarılmak istiyordu. Artık halkın gözü önünde bir yerde bulunduğundan, kendisi ve deneyimleri hakkında konuşması doğaldı ama yapıtlarının görenler üzerindeki güçlü etkisini yitirmenin bir hata olduğunu sezdiği için, heykelleri yaparken saatlerce nasıl çalıştığını, yoğun bir çaba ve disiplin sonucu ortaya çıktıklarını açıklamamaya karar verdi. İnsanlara açıklamadığınız noktaların bazen daha anlamlı ve güçlü olduğu kararına vardı. Kendi çevresinde bir gizem havası yaratacak, yaşamının ayrıntılarını gizli tutacak, insanların kendi düşlerini üzerine yüklemelerine izin verecekti.

Mesleğinde ilerlerken, üniversite yıllarında oluşturduğu maskenin bir yönünün artık uygun olmadığını fark etti. Halka gösterdiği yüzünün bir unsurunun kendisine karşı oynayacağını fark etti; eğer dikkat etmezse insanlar onu çekici bir genç kadın görüntüsü üzerinden yargılayacaklardı. Onu ciddi bir sanatçı

olarak görmeyeceklerdi. Bilinmezliğini zekâ yoksunluğunun bir örtüsü olarak kabullenecekler, sanki el yordamıyla bir şeyler yapıyormuş gibi görecekler, bu alanda ağırlığı hissedilen aydınlarla aynı düzeyde olmadığını düşüneceklerdi. Kadın sanatçıların bu önyargıyla başa çıkmaları gerekiyordu. Çalışmaları hakkında konuşurken hafif ya da zayıf kalması, uçarı olduğu, laf olsun diye sanatla ilgilendiği önyargısını besleyebilirdi. Böylece kendisine uygun bir tarz geliştirdi; yapıtlarından iddialı ve otoriter bir tavırla söz etmeye başladı ama çalışma sürecini yine de gizemli tuttu. Zayıf ya da kırılğan değildi, işinin denetimini elinde tutuyordu. Eğer erkek sanatçılar ciddi ve tutarlı görünmek zorundaysalar, bir kadın olarak onun daha fazla böyle görünmesi şarttı. Özgüvenli tarzı her zaman saygın ve saygı doluydu ama asla hafife alınmayacağını da belirtiyordu.

Yıllar içinde çeşitli malzemelerle çalışan dünyaca tanınmış kavramsal bir sanatçı oldu ve sürekli görüntüsüyle oynayıp değişen koşullara ayak uydurmaya çalıştı. Sanatçılar için oluşturulan tipik örnekleme, düzensiz olmaları ve yalnızca sanat dünyasında olup bitenle ilgilenmeleridir. Teresita bu beklentilere karşı çıkacaktı. Kendini başarılı bir konuşmacı olarak yetiştirdi, çalışmalarını ve fikirlerini halka açıkladı. Seyirciler onun sevimli, dingin görünümü ile söyleminin karmaşık içeriği arasındaki tutarsızlıktan meraka kapılıp düşünmeye başladılar. Sanat dışında başka alanlarda da bilgi sahibi oldu, bu ilgi alanlarını çalışmalarına kattı ve bu süreçte kendisini sanat dünyasının dışındaki çok çeşitli insanlara tanıttı. Galerî sahipleriyle olduğu kadar işinde kullandığı grafitleri çıkaran madencilerle eşit düzeyde iletişim kurmayı kendine öğretti, adeta bir saray mensubu esnekliği kazanarak sanatçı yaşamını kolaylaştırdı ve klişeleştirilmeyi olanaksızlaştırdı. Özünde halka sergilediği kişiliği başka bir sanat biçimine geldi – adeta gereksinimleri ve arzuları doğrultusunda kalıba döküp şekillendireceği bir malzeme oldu.

Genellikle tartışılmaz ya da kabul edilmez ama dünyaya sergilediğimiz kişilik başarımızda ve ustalığa yükselmemiz-

de önemli bir rol oynar. Teresita Fernández'in öyküsüne bakın. Eğer içine kapansaydı ve yalnızca çalışmalarına odaklansaydı, başkalarının kendisini tanımlama şekli belki de ilerlemesini engelleyecekti. İlk başarısının ardından metalle çalışma eğitiminin ne kadar uzun sürdüğünü açıklayarak övünseydi, insanlar onu bir işçi ya da zanaatkâr olarak göreceklardı. Kendini tanıtmak ve dikkat çekmek için metali reklam malzemesi gibi kullanan bir kadın sanatçı olarak etiketleyeceklerdi. Karakterinde sömürecekleri zayıflıklar bulacaklardı. Kamuoyu sanatta ya da herhangi bir çabada bu açıdan acımasızdır. Kendisine ve sanat dünyasına tarafsız bir gözle bakınca, sergilediği karakterin bilincine vararak ve görünüm dinamiğini denetleyerek belirli bir güce sahip olacağını sezdi.

İnsanların sizi dış görünüşünüze bakarak yargılayacaklarını unutmayın. Eğer dikkatli olmazsanız, kendiniz gibi görünmenin en iyisi olacağını varsayarsanız, başkaları sizinle bağlantısı olmayan ama onların görmek istediklerine uyum gösteren çeşitli nitelikleri size yakıştıracaklardır. Bunlar sizin aklınızı karıştırabilir, kendinizi özgüvensiz hissetmenize yol açabilir ve dikkatiniz dağılır. Başkalarının yargılarını içselleştirince, çalışmanıza odaklanmanın zorlaştığını fark edersiniz. Tek korunma yolunuz, bilinçli olarak görüntünüzü değiştirmek, size uygun bir görüntü yaratmak ve insanların yargılarını denetleyerek bu dinamiği tersine çevirmektir. Ara sıra geri çekilip çevrenizde biraz gizem yaratmanın varlığını yükselttiğini göreceksiniz. Bazen de daha dolaysız davranmak ve daha belirli bir görüntü uyandırmak isteyeceksiniz. Genel olarak asla bir tek imgeye bağlı kalmayın ya da insanlara sizi tümüyle çözebilme gücünü vermeyin diyebiliriz. Her zaman karşınızdakilerden bir adım ileride olmalısınız.

Bir kişilik yaratmayı kötü ya da şeytansı olmak yerine sosyal zekânın önemli bir unsuru olarak görmelisiniz. Hepimiz sosyal ortamlarda maskeler takarız, geçtiğimiz farklı çevrelere uymak için farklı roller oynarız. Siz yalnızca bu sürecin daha fazla bilincine varıyorsunuz. Bunu bir tiyatro olarak düşünün. Gizemli, ilgi çekici ve ustaca bir karakter yaratarak halka oynuyorsunuz, onla-

ra tanık olacakları zorlayıcı ve keyifli bir görüntü veriyorsunuz. Fantezilerini size yüklemelerine ya da dikkatlerini diğer teatral niteliklere çevirmelerine izin veriyorsunuz. Özel yaşamınızda maskenizden sıyrılabilirsiniz. Çok kültürlü bu dünyada çeşitli ortamlarda nasıl iletişim kuracağınızı ve araya karışacağınızı öğrenerek kendinize azami esnekliği tanıyabilirsiniz. Bu kişilikleri yaratmaktan keyif almalısınız – halka açık sahnede daha iyi bir gösteri sunabilirsiniz.

3. Kendinizi başkalarının gördüğü gibi görün

Otistik olarak büyüyen Temple Grandin, (bu konuda daha fazla bilgi için bkz. I. Bölüm), yaşamda başa çıkması gereken çok fazla şeyle karşı karşıya kalmıştı ama liseden mezun olurken yoğun bir istek ve disiplinle kendini bilim dalında yetenekli, başarılı bir öğrenciye dönüştürmeyi başarmıştı. En zayıf yönünün sosyal olgular olduğunu biliyordu. Neredeyse telepati gücüyle hayvanların ruh hallerini ve isteklerini okuyabiliyordu ama konu insanlar olunca durum tam tersine dönüyordu. Grandin için insanlar anlaşılmazdı; çoğu zaman belli belirsiz sözel olmayan ipuçlarıyla iletişim kurar gibiydiler; örneğin onun anlayamayadığı biçimde bir grup insan birdenbire gülüşmeye başlayabiliyordu. Bazen kendini dış dünyalardan gelmiş, bu garip yaratıkların etkileşimlerini gözlemleyen biri gibi hissediyordu.

İnsanların yanındaki beceriksizliğini yenmek için elinden bir şey gelmiyor gibiydi. Tek kontrol edebildiği konu çalışmalarıydı. Yaptığı her işte çok başarılı olup toplumsal kusurunu önemsiz gibi göstermeye karar verdi. Ama üniversiteden hayvan davranışları diplomasıyla mezun olup besi ünitesi tasarımları ve besi hayvancılığı işletmeleri danışmanı olarak iş yaşamına girince, yaptığı bir dizi hatanın ardından, bu fikrinin tümüyle gerçektir olduğunu fark etti.

Bir keresinde bir fabrikanın tasarımını geliştirmek için bir müdür tarafından işe alındı. Harika bir iş çıkardı ama kısa sürede sanki bir tasarım hatası varmış gibi makinelerin sürekli arızalandığını fark etti. İşlev bozukluğunun yaptığı işteki herhangi

bir hatadan kaynaklanmadığından emin olduğu gibi biraz daha araştırınca belirli bir kişi odada çalışırken makinelerin sorun çıkardığını saptadı. Tek olası sonuç Grandin'i kötü göstermek için adamın makineleri bozmasıydı. Grandin için bu fikrin hiçbir anlamı yoktu – bir adam niçin kendisine iş veren şirketin çıkarlarını zedelemek için bilinçli olarak çabalar? Grandin'in zihinsel olarak çözebileceği bir tasarım sorunu değildi. Vazgeçip işten ayrılması yeterli olacaktı.

Başka bir fabrika mühendisi onu belirli bir sorunu halletmesi için işe aldı ve birkaç hafta çalışınca fabrikanın başka bölümlerinde de bazı tasarım hataları olduğunu ve tehlike yarattığını fark etti. Şirket başkanına bu noktayı bir mektupla bildirdi. Mektubun tonu biraz sertti ama insanların bu tasarım hatalarını nasıl görmediklerini anlayamıyordu. Birkaç gün sonra işten kovuldu. Gerçi hiçbir açıklama yapılmamıştı ama başkana yazdığı mektubun neden olduğu açıkça belliydi.

Bu olayları ve mesleğini lekeleyen benzer olguları düşünürken, sorunun kaynağının kendisi olduğu duygusuna kapıldı. Yıllardır insanları huzursuz ettiğinin ve bu nedenle kendisinden uzak durduklarının farkındaydı. Geçmişte bu acı gerçeği göz ardı ederek yaşamını sürdürmeye çabalamıştı ama şimdi sosyal yetersizlikleri para kazanmasını tehlikeye atar gibiydi.

Çocukluğundan bu yana Grandin'in adeta başka birine bakar gibi dışarıdan kendini görebilmek gibi garip bir yeteneği vardı. Gelip geçen bir duyguydu ama şimdi bu yeteneğini verimli kullanıp eski hatalarını başka birini izler gibi gözden geçirmeye karar verdi.

Örneğin makineleri bozan adam konusunda düşününce onunla ve diğer mühendislerle hiç etkileşime girmediğini ve her şeyi kendi başına halledeceğini kanıtladığını anımsadı. Tasarım fikirlerini kesin bir mantıkla sunup hiçbir tartışmaya izin vermediği toplantıları düşündü. Başkana yazdığı mektupta insanları meslektaşlarının önünde patavatsızca eleştirmiş, kendisini işe alan kişiyle etkileşime girmek için hiçbir girişimde bulunmamıştı. Bu olguları açıkça gözünün önünde canlandırıncaya, sonunda

sorunu algıladı – birlikte çalıştığı insanların kendilerini özgüvensiz, işe yaramaz, önemsiz hissetmelerine yol açıyordu. Egolarını incitmiş ve bedelini ödemişti.

Hatalarının nereden kaynaklandığını fark etmesi başkalarının yapacağı gibi empati yoluyla olmamıştı – bir bulmaca ya da bir tasarım sorununu çözmek gibi zihinsel bir egzersizdi. Ama duyguları işin içine karışmadığından, süreçten geçmesi ve gerekli düzeltmeleri yapması daha kolay olmuştu. Gelecekte fikirlerini başka mühendislerle paylaşacak, yaptığı işe onları olabildiğince fazla katacak ve hiç kimseyi hiçbir konuda açıkça eleştirmeyecekti. Alışkanlık biçimini alıncaya dek bunu yaptığı her işte deneyecekti.

Sosyal zekâsını kendi yöntemiyle ağır ağır geliştirip beceriksizliğini yendi ve mesleğinde başarıya ulaştı. 1990’larda ünü yayılınca başlangıçta otizmi yenen bir meslek sahibi olarak deneyimleri ve daha sonraları hayvan davranışları üzerine konuşmalar yapması için sık sık davet edildi.

Konuşma yaparken her şeyin yolunda gittiğini düşünüyordu. Dinleyenleri bilgilendiriyor ve fikirlerini açıklamak için uygun görsel malzemeler kullanıyordu. İlk birkaç konuşma sonrasında izleyicilerin değerlendirmeleri kendisine verildi ve okuyunca şaşkınlığa kapıldı. İzleyiciler hiç göz teması kurmadığı, mekanik bir biçimde notlarını okuduğu, seyircilere ilgisizliğinin neredeyse kabalık sayıldığı için şikâyet ediyorlardı. Adeta bir makine gibi aynı konuşmaları aynı görsel malzemeyle tekrarlıyordu.

Garip gelecek ama bu eleştiriler Temple’ı üzmedi. Daha doğrusu değerlendirmelerdeki fikirler onu heyecanlandırdı. Başkalarının onu nasıl gördüğü hakkında açık ve gerçekçi bir resim çiziyordu ve kendini düzeltmesi için bu resim yeterliydi. Büyük bir hevesle bu süreci yaşarken yetenekli bir konuşmacıya dönüşmeye kesin kararlıydı. Değerlendirmeler eline ulaştıkça, bir anlam oluşturan düzenleri ve eleştirileri aramaya başladı. Geribildirimden yararlanıp konuşmasına anekdotlar ve hatta espriler katmayı, kullandığı görsel malzemenin bu kadar mantıklı ve katı olmaması gerektiğini öğrendi. Konuşmaların süresini kısalttı, notlarına

bakmadan konuşmayı öğrendi ve izleyicilerin istedikleri her şeyi sorduklarından emin oldu.

Temple'ın ilk çabalarına tanık olan ve yıllar sonraki konuşmalarını dinleyenler aynı kişi olduğuna inanamıyorlardı. Artık eğlendirici, sevimli bir konuşmacıydı, izleyicilerin dikkatini belki çoğu konuşmacıdan daha fazla çekiyordu. Bu duruma nasıl geldiğini tahmin edememeleri Temple'ın değişimini daha büyük bir mucize gibi gösterdi.

Hepimizin görece zararsızdan, başımızı derde sokanlara kadar çeşitli sosyal kusurları vardır. Belki çok gevezeyiz, belki insanları eleştirirken fazla dürüst davranıyoruz, belki başkaları fikirlerimize olumlu karşılık vermeyince derhal kırılıyoruz. Bu gibi davranışları sık yinelersek, nedenini bilmeden insanları incitiriz. Bunun nedeni iki türdür: birincisi başkalarının hata ve kusurlarını çarçabuk fark ederiz ama konu biz olunca, kendi kusur ve hatalarımıza bakmayacak kadar aşırı duygusal ve özgüvensiz oluruz. İkincisi insanlar yaptığımız hatalar konusundaki gerçekleri bize pek seyrek söylerler. Genellikle çatışma çıkarmaktan ya da kötü niyetli görünmekten kaçınırlar. Böylece bırakın düzeltmeyi kusurlarımızı algılamak bile çok zor olur.

Başarılı olduğuna inandığımız bir iş yaparız ve başkalarının böyle kabul etmediğini geribildirim olarak alınca şaşkına döneriz. Böyle anlarda yaptığımız işe karşı duygusal ve öznel ilişkimiz ile yaptıklarımıza tarafsızca bakanların asla göremeyeceğimiz hataları işaret eden tepkisi arasındaki uyumsuzluğun farkına varırız. Aynı tutarsızlık sosyal düzeyde de yer alır. Kendimizi başkalarının gözüyle görebilmek sosyal zekâmız için inanılmaz derecede yararlı olacaktır. Karşımızdakileri inciten kusurlarımızı düzeltmeye, olumsuz dinamikler yaratan rolümüzü görmeye ve kim olduğumuz hakkında daha gerçekçi bir değerlendirme yapmaya başlarız.

Kendimizi nesnel açıdan görmek için Temple Grandin örneğini izlemeliyiz. Bu sürece başlarken, çalışmamızı sabote edenler, hiçbir mantıklı neden yokken bizi işten kovan patronlar gibi

geçmişimizdeki olumsuz olgulara bakmalıyız. En azından yedi ay öncesine dayanan ve artık duygusal açıdan bizi zorlamayan olaylarla başlamalıyız. Bu olguları incelerken, dinamiğini tetiklemek ya da kötüye götürmek için ne yaptığımıza dikkat etmeliyiz. Birçok olayı inceleyince, karakterimizdeki belirli bir kusura işaret eden bir model ortaya çıkacaktır. Olaylara işin içindeki başkalarının gözünden bakmak, imgelem gücümüz üzerindeki kilidi gevşetir ve hatalarımızda oynadığımız rolü anlamamızı sağlar. Davranışlarımız konusunda güvendiğimiz kişilerin fikirlerini alabilmek için öncelikle eleştirilerini istediğimize onları ikna etmemiz şarttır. Bu yöntemle kendimize karşı tarafsız olmayı geliştirmek, bize sosyal zekânın kim olduğumuzu görmek kavramından oluşan diğer yarısını gösterir.

4. Aptallara hoşgörölü davranın

1775 yılında yirmi altı yaşındaki Alman şair ve yazar Johann Wolfgang Goethe (daha sonraları von Goethe), on sekiz yaşındaki Dük Karl August tarafından Weimar'daki saraya davet edilmişti. Dükün ailesi pek tanınmayan Weimar Dukalığı'nı bir edebiyat merkezine dönüştürmek istiyordu ve Goethe'nin katılımı saray için büyük bir adım olacaktı. Gelişinden kısa bir süre sonra dük ona kabinesinde önde gelen bir konum ve bireysel danışmanlık teklifi yaptı ve Goethe kalmaya karar verdi. Genç şair bu konumu dünya deneyimini genişletme ve Weimar hükümetine belki bazı aydın fikirlerini uygulatma fırsatı olarak görmüştü.

Orta sınıf bir aileye mensup olan Goethe daha önceleri soyluların çevresinde bulunmamıştı. Şimdi dükün sarayının gözde bir üyesi olarak aristokratik davranışlarda çıraklık dönemine başlıyordu. Ne var ki kısacık birkaç ayın sonrasında saray yaşamını dayanılmaz bulmaya başladı. Saray halkının yaşamı kâğıt oyunları, av partileri törenleri ve bitmek bilmeyen dedikodular arasında geçiyordu. Bay X'in söylediği bir laf ya da Bayan Y'nin bir partiye katılmaması çok önemli bir olgu gibi abartılıyor ve saray halkı bunun anlamını çıkarmak için çabalıyordu. Tiyatroya gidince, kimin kiminle birlikte geldiği hakkında konuşuyorlar ya

da sahnedeki yeni kadın sanatçının görüntüsünü inceliyorlardı ama asla izledikleri oyunu tartışmıyorlardı. Sohbet sırasında eğer Goethe düşündüğü bir yenilikten söz ederse, saray halkından biri ayağa fırlayıp bunun belirli bir bakan için ne anlama geldiğini, onun saraydaki konumunu nasıl tehlikeye atacağını haykırıyor ve bunu izleyen hararetli konuşmalarda Goethe'nin fikri kaybolup gidiyordu. Gerçi *Genç Werther'in Acıları* adlı o tarihin en ünlü romanının yazarıydı ama hiç kimse fikirlerine değer vermiyordu. Herkes ünlü yazara kendi fikrini söyleyip tepkisini görmeyi daha ilgi çekici buluyordu. Sonunda herkesin ilgi alanı klostrofobik saray ve entrikalarıyla sınırlı kalıyordu.

Goethe tuzağa düştüğünü hissediyordu – dükün sunduğu konumu kabul etmiş ve ciddiye almıştı ama şimdi sürdürmeye mahkûm olduğu sosyal yaşama dayanmakta zorlanıyordu. Ne var ki yaşamında gerçekçi bir kişi olduğundan, değiştiremeyeceği konular hakkında şikâyet etmenin gereksiz olduğunu da biliyordu. Bundan sonraki birkaç yılı saray halkıyla birlikte geçireceği fikrini kabullenerek gerekeni seve seve yapmak için bir strateji geliştirdi: Çok az konuşacak ve herhangi bir konudaki fikrini pek seyrek açıklayacaktı. Karşısındakilerin durmamacasına şu ya da bu konu üzerinde konuşmalarına izin verecekti. Dinlerken sevimli bir maske takınacak ve içten içe onları bir tiyatro oyununun karakterleri olarak gözlemleyecekti. Böylece hepsi ona sırlarını, önemsiz olayları, budalaca fikirlerini açıklarken Goethe gülümsemesini bozmadan onların tarafını tutacaktı.

Saray halkı ona gelecekte yazacağı oyunlar ve romanlar için karakterler, diyalog parçaları, aptalca öyküler biçiminde sonsuz malzeme sunduğunun farkında değildi. Bu yöntemle Goethe sosyal hayal kırıklıklarını son derece verimli ve sevimli bir oyuna çevirdi.

Ünlü Avusturyalı-Amerikalı film yönetmeni Josef von Sternberg (1894-1969) Hollywood'da 1920'lerin ve 30'ların en başarılı yönetmeni olmaya giden yola ilk adımını stüdyonun getir götür işlerini yaparak atmıştı. 1950'lere kadar süren yönetmenlik yaşa-

mında kendisine çok yararlı olacak belirli bir felsefe geliştirmişti: En önemli nesne ortaya çıkan nihai üründür. Onun görevi herkesi aynı fikirde buluşturmak, filmi kendi vizyonuna göre yönetmek ve istediği hedefe ulaşmak için tüm yolları kullanmaktı. Vizyonunu gerçekleştirmesinin önündeki en büyük engel her zaman aktörlerden kaynaklanıyordu. Oyuncular öncelikle kendi meslek yaşamlarını düşünüyorlardı. Oynadıkları rolle çektikleri ilginin yanında bir bütün olarak film pek de önemli sayılmıyordu. Sürekli dikkat çekmeye çabalarken, bu süreçte filmin niteliğini de değiştiriyorlardı. Böyle aktörlerle çalışırken von Sternberg onları kendi çizdiği yola çekebilmek için kandırmanın ya da oyalamanın yollarını buluyordu.

1930 yılında von Sternberg en ünlü filmi olacak olan *Mavi Melek*'i çekmek için Berlin'e davet edildi. Filmin başrolünü Emil Jannings üstlenirken baş kadın oyuncu olarak pek de tanınmayan Marlene Dietrich adlı bir Alman aktris bulmuştu. Dietrich ile daha sonra yedi film çekip onu büyük bir yıldız yapacaktı. Daha önce Jannings ile çalıştığından aktörün umarsız derecede ahmak olduğunu biliyordu. Jannings çekimin akışını kesmek için elinden gelen her şeyi yapıyordu. Yönetmenin kendisini yönetmeye her kalkışmasını kişisel bir hakaret olarak alıyordu. Genellikle amacı yönetmeni yararsız çatışmalara sürükleyip yorgunluktan bitkin düşürmek ve kendi istediği biçimde oynamasına izin verdimkti.

Von Sternberg bu oyunları biliyordu ve kendince bir savaşa hazırlandı. Jannings'in çocukça oyunlarına karşı kendini güçlendirdi. Jannings her sabah yönetmenin soyunma odasına gelip ona duyduğu derin sevgi ve hayranlık konusunda güvence vermesini istiyordu – Sternberg bunu sızlanmadan yerine getirdi. Yine her gün yönetmenin kendisini öğle yemeğine götürmesini, film hakkındaki fikirlerini dinlemesini istiyordu – yine von Sternberg onu şımarttı ve aktörün berbat önerilerini sabırla dinledi. Von Sternberg başka bir oyuncuya ilgi gösterdiği zaman Jannings kıskançlık krizleri geçiriyordu ve yönetmenin pişman bir eş rolünü üstlenmesi gerekiyordu. Önemsiz konularda Jannings'in istediği gibi davranmasına izin vererek stratejisinin etkisini azalttı. Film

setinde hiçbir çatışmaya girmiyordu. Üstelik zaman çok önemli olduğundan, kendi istekleri doğrultusunda davranması için aktörü kandırmak zorunda kalıyordu.

Bilinmeyen bir nedenle Jannings bir kapıdan geçip içeri girmeyi reddedince von Sternberg elindeki en sıcak lambayı aktörün tam ensesine gelecek konuma yerleştirip kapıdan geçmesini sağladı. Jannings ilk sahnesinde son derece komik bir Alman aksanıyla konuşmakta ısrar edince, von Sternberg harika ses tonu için onu tebrik etti, filmde bu şekilde konuşan tek kişi olarak çok kötü göze batacağını ama önemli olmadığını söyledi. Jannings derhal kibirli aksanından vazgeçti. Ne zaman suratını asıp odasından çıkmayı reddetse, von Sternberg, yönetmenin tüm ilgisini Marlene Dietrich'e yönelttiği söylentisini onun kulağına geçiriyor ve kıskanç aktör derhal dikkati kendi üstüne çekmek için sete koşuyordu. Her sahnede onu istediği konuma getirmek için manevralar yaparak belki de Jannings'ın meslek yaşamının en iyi performansını sergilemesini sağladı.

II. Bölüm'de anlatıldığı gibi Daniel Everett ile ailesi 1977'de Amazon bölgesinin içlerine Pirahã olarak bilinen toplulukla birlikte yaşamaya gitti. Misyoner Everett ile karısının görevi dünyanın şifresinin çözülmesi en zor dili olarak bilinen Pirahã dilini öğrenmek ve İncil'i o dile çevirmektir. Everett dil eğitiminde öğrendiklerini uygulayarak ağır ağır ilerlemeye başladı.

Tüm dillerin birbiriyle bağlantılı olduğu çünkü dilbilgisinin insan beynine kazındığı ve genetik kodunun bir parçası olduğu fikrini ileri süren MIT Üniversitesi'nden ünlü dilbilimci Noam Chomsky'nin yapıtlarını derinlemesine çalışmıştı. Yani tüm diller yapısal olarak aynı unsurları paylaşıyordu. Chomsky'nin doğru söylediğine inanan Everett Pirahã dilinde bu evrensel unsurları bulmaya çabaladı. Yıllar süren çalışmalarda Chomsky'nin kuramına aykırı düşen noktalar bulunca huzursuz oldu.

Epey düşündükten sonra Everett, Pirahã dilinin ormanda süren yaşamın özgün garipliklerini yansıttığı sonucuna ulaştı. Örneğin Pirahã toplumu "deneyim anı" üzerine çok değer veriyor-

du – gözlerinin önünde olmayan herhangi bir şey onlara göre var olmadığından, deneyim anı dışında kalanlar için hiçbir sözcük ya da kavram bulunmuyordu. Bu kavramı geliştirirken, tüm dillerin temel unsurlarının yalnızca genetik kökenli ve evrensel olmakla kalmayıp, her dilin konuşulduğu toplumun özgünlüğünü de yansıttığı kuramını ortaya attı. Nasıl düşündüğümüz ve iletişim kurduğumuz konusunda içinde yaşadığımız toplum varsaydığımızdan çok daha büyük bir rol oynar.

Chomsky ile birlikte olan MIT'deki dilbilimciler ve lisansüstü öğrencileri Everett'i taciz etmeye başladılar. Cambridge Üniversitesi'ndeki önemli bir sempozyumda bulguları hakkında konuşma yapacağı zaman dilbilimcilerin bir kısmı onu dinlemeye gitti. Fikirlerinde boşluklar yaratmak ve herkesin önünde onu utandırmak için sürekli sorular sordular. Böyle bir davranışa hazırlıklı olmayan Everett ne diyeceğini bilemedi ve saldırıyı iyi yönetemedi. Bundan sonraki konuşmalarında da benzer olaylar yaşandı. Anlattıklarında ya da yazdıklarındaki en ufak tutarsızlığa odaklandılar ve bütünsel olarak fikrini çürütmek için bunları kullandılar. Hatta bu saldırıların bir kısmı kişisel bir hal aldı – kamuoyunun karşısında ona şarlatan dediler ve amacını sorguladılar. Chomsky bile Everett'in ün ve para peşinde olduğunu ima etti.

Everett, *Don't Sleep, There are Snakes* adlı ilk kitabını yayımlayınca bazı dilbilimciler eleştirmenlere mektup yazıp içeriğinin akademik standartların çok altında olduğunu iddia ederek tartışılmasını bile önlemeye çalıştılar. Hatta Everett hakkında uzun bir program yapmayı planlayan National Public Radio'ya baskı yapacak kadar ileri gittiler. Program iptal edildi.

Başlangıçta Everett duygusallaşmayı engelleyemedi. İftira atanların ileri sürdüğü savlar kuramını gözden düşürmüyor ancak bazı olası zayıf noktalarına işaret ediyordu. Gerçeğe ulaşmak yerine Everett'i kötü göstermeye daha fazla ilgi duyuyorlardı. Everett duygusal evreyi çabuk atlatıp bu saldırıları kendi lehine kullanmaya başladı. Saldırıları onun yazdığı her şeyin kusursuz olmasını, savlarını yeniden düşünüp sağlamlaştırmasını sağladı.

Olası eleştirileri zihninde canlandırıyor ve bundan sonraki yazılarında teker teker karşılık veriyordu. Everett'i daha iyi bir yazar ve düşünür konumuna getirdiler ve kopardıkları kıyamet, *Don't Sleep, There are Snakes* adlı kitabın satışını artırıp, bu süreçte birçok kişiyi kendi tarafına çekmesini sağladı. Sonuçta çalışmalarını geliştirdiği ve onu sağlamlaştırdığı için düşmanlarının saldırılarına kucak açmış oldu.

Yaşamınız boyunca sürekli aptallarla karşılaşacaksınız. Sayıları kaçınamayacağınız kadar yüksektir. Şu başlıkla insanları aptal olarak sınıflandırabiliriz: Konu gündelik yaşam olunca, önemli olan uzun vadeli sonuçlardır ve işleri olabildiğince verimli ve yaratıcı bir biçimde bitirmektir. İnsanların davranışlarını yönlendiren en üstün değer bu olmalıdır. Ama aptalların farklı bir değer terazisi vardır. Çarçabuk para kazanmak, halkın ya da medyanın ilgisini çekmek ve güzel görünmek gibi kısa vadeli konulara daha fazla önem verirler. Egoları ve özgüvensizlikleri onları yönetir. Kendi çıkarları için olay yaratmaktan ve siyasi entrikalardan keyif alırlar. Herhangi bir konuda eleştiri yaptıklarında resmin ya da tartışmanın tamamıyla bağlantısı olmayan geçersiz noktaları vurgularlar. Gerçeklerden çok kendi mesleklerine ya da konumlarına ilgi gösterirler. Ne kadar az iş çıkardıklarına ya da sonuca ulaşmak için başkalarının yaşamını nasıl zorlaştırdıklarına bakarak onları ayırt edebilirsiniz. Sağduyu yoksunu olduklarından uzun vadede kıyamet habercisi sorunları göz ardı ederler ve önemsiz konularda heyecana kapılırlar.

Konu aptallar olunca en doğal eğilim kendinizi onların düzeyine indirgemektir. Sizi taciz ederler, huzursuz ederler, çatışmaların içine çekerler. Bu süreçte kendinizi önemsiz ve akli karışık hissedersiniz. Nelerin gerçekten önemli olduğu duygusunu yitirirsiniz. Mantık ve sonuçlar onları ilgilendirmediğinden herhangi bir tartışmayı kazanamazsınız, sizin açınızdan bakmalarını ya da davranışlarını değiştirmelerini sağlayamazsınız. Yalnızca çok değerli zamanınızı ve duygusal enerjinizi yitirirsiniz.

Aptallarla karşılaşınca kayalar ya da mobilyalar gibi onların da yaşamın bir parçası olduğu fikrini kabul edin. Hepimizin aptal

bir yönü vardır, belirli anlarda sağduyumuzu yitiririz ve egomuzu ya da kısa vadeli hedeflerimizi daha fazla düşünürüz. İnsan yapısı böyledir. Bu aptallığı kendi içinizde görünce, başkalarında da kabul edersiniz. Böylece soytarılıklarına gülümsersiniz, tıpkı salak bir çocukmuş gibi hoşgörülü davranırsınız, onları değiştirme çılgınlığına kapılmazsınız. İnsanlık komedisinin bir parçası olduğundan sinirlenmeniz ya da uykunuzun kaçması gerekmez. “Aptallara hoşgörülü davranın” yaklaşımı, bu tiplerle kesinlikle karşılaşacağınız *çıraklık evrenize* kazanmalıdır. Eğer başınıza dert açıyorlarsa, gözünüzü hedeflerinizden ve sizin için önemli olan konulardan ayırmayın, mümkünse onları görmezlikten gelerek verdikleri zararı etkisizleştirin. Ayrıca bilgeliğin üst sınırı, bu yaklaşımı biraz daha ileri götürüp onların aptallığından yararlanmaktır – örneğin kaçınılacak örnekler gibi kullanmak ya da çalışmalarınıza malzeme yapmak veya davranışlarını lehinize çevirmenin yollarını bulmak gibi. Böylece aptallıkları sizin ekmeğinize yağ sürecektir ve onların küçümsediği sonuçlara ulaşmanızı sağlayacaktır.

TERSİNE ÇEVİRMEK

Harvard Üniversitesi’nde Bilgisayar Bilimi dalında doktora çalışması sırasında Paul Graham (d. 1964) kendi hakkında bir şey keşfetti: Her tür politik ve sosyal oyunlardan tiksiniyordu. Bu konuda iyi değildi ve insanların birbirini parmağında oynattığı ortamlara çekilmekten huzursuz oluyordu. Okuduğu fakültenin politikasıyla kısacık karşılaşması akademik yaşama uygun olmadığını ona gösterdi. Birkaç yıl sonra bir yazılım şirketinde çalışmaya başlayınca bu ders biraz daha sağlamlaştı. Şirkette yapılan her şey, örneğin teknik konuları bilenleri işten atmak, bir satış elemanını şirketin başına getirmek, yeni ürünlerin piyasaya sürülmesinin arasına çok uzun süreler koymak mantıksızdı. Grubun içinde politikalar ve egolar genellikle sağlıklı karar vermeye baskın çıktığından, bu gibi kötü seçimler sık sık yapılıyordu.

Bu duruma daha fazla dayanamayınca kendine göre bir çözüm buldu: Politik oyunlar içeren tüm ortamlardan olabildiğince uzak kalacaktı. Bunun anlamı en küçük ölçekte startup şirketler kurmaktı ve bu sınırlama onu disiplinli ve yaratıcı bir konuma getirdi. Daha sonraları teknik startup şirketlere bir çıraklık sistemi olarak kurduğu *Y Combinator* şirketini çok başarılı olduğundan büyümekten alıkoyamadı. İki yönlü bir çözüm yolu buldu: Karısını ve son derece yüksek sosyal zekâyâ sahip olduğundan tüm hileli sosyal olayları halledebilen Jessica Livingston'ı ortak olarak aldı. İkincisi şirkette son derece gevşek, bürokratik olmayan bir yapı sürdürdü.

Eğer Graham gibi insan doğasının daha gizli ve sinsi yönleriyle başa çıkmak ve ustalaşmak için gerekli sabrınız yoksa, bu gibi durumlardan uzak kalmak sizin için en iyisi olacaktır. Belirli bir sayının üzerinde üyesi olan büyük gruplarda çalışmak politik düşünceler kaçınılmaz biçimde yüzeye çıktığından sizin için geçerli değildir. Yani ya kendi adınıza ya da çok küçük şirketlerde çalışacaksınız.

Yine de köpekbalıklarını okumak ve fark etmek ve zor kişileri büyüleyip silahsızlandırmak için sosyal zekânın temelini öğrenmeniz akıllıca olur. Bu tip bilgi gerektiren durumlardan ne kadar kaçınırsanız kaçının, dünya entrikalarla dolup taşan bir saraydır ve eninde sonunda sizi de içine çekecektir. Sistemden ayrı kalmayı bilinçli olarak seçmeniz sosyal zekâ açısından çıraklık evrenizi geciktirecek ve ardından gelecek tüm felaketler karşısında saflığın en kötü biçimlerine karşı kırılgan konuma düşürecektir.

Başka kişilerin bizlerle uyumlu olmasını umut etmek büyük bir aptallıktır; ben asla böyle bir umut taşımadım. Her insanı bağımsız bir birey olarak gördüm ve tüm garipliklerini anlamaya çabaladım ama kimseden fazla yakınlık beklemedim. Böylece herkesle sohbet edebildim, çeşitli karakterler hakkında bilgi edindim ve yaşamı yönetmek için gerekli ustalığa ulaştım.

—JOHANN WOLFGANG VON GOETHE

V

ÇOK BOYUTLU AKLINIZI UYANDIRIN: YARATICI-AKTİF

Daha fazla yetenek biriktirdikçe ve alanınızı yöneten kuralları içselleştirdikçe, aklınız daha aktif olmak, bu bilgiyi eğilimlerinize daha uygun yollarla kullanmak isteyecektir.

Bu doğal yaratıcı dinamiği gelişmekten alıkoyan unsur yeteneksizlik değil, sizin tavrınız olacaktır. Kaygı ve özgüvensizliğe

kapılınca, bilginizle tutucu olmaya başlayacak, gruba uyum sağlamayı yeğleyecek ve öğrendiğiniz işlemlere bağlı kalmayı seçeceksiniz. Bunun yerine tam ters yönde ilerlemek için kendinizi zorlamalısınız. Çıraklık evresinden çıkarken gitgide daha cesur olmalısınız. Bildiklerinizle yetinmek yerine, bağlantılı alanlarda bilginizi artırmalı, farklı fikirler arasında yeni bağlantılar kurması için aklınıza yakıt sağlamalısınız. Deneyler yapmalı ve sorunlara tüm olası açılardan bakmalısınız.

Düşünmeniz akıcılık kazandıkça, aklınız daha boyutlu olacak, gerçeğin daha fazla yönünü görecektir.

Sonunda içselleştirdiğiniz kurallara karşı çıkacaksınız, ruhunuza uyum sağlamaları için onları biçimlendirecek ve yenileştireceksiniz. Böyle bir özgünlük sizi gücün zirvesine taşıyacaktır.

İKİNCİ DEĞİŞİM

Wolfgang Amadeus Mozart (1756-1791) müziğin içine doğmuştu. Babası Leopold, Salzburg sarayında kemancı ve besteci olarak çalıştığı gibi müzik dersleri de veriyordu. Wolfgang sürekli olarak Leopold ile öğrencilerinin evdeki müzik seslerini duyuyordu. 1759'da yedi yaşındaki ablası Maria Anna babasından piyano dersleri almaya başladı. Parlak bir gelecek vaat ediyordu ve saatlerce çalışıyordu. Ablasının çaldığı müzikle büyülenen Wolfgang aynı melodileri mırıldanıyor, bazen evdeki klavsenin önüne oturup ablasının çaldıklarını taklit etmeye çalışıyordu. Leopold'un oğlunun olağandışı niteliğini fark etmesi uzun sürmedi. Üç yaşındaki oğlan hiçbir eğitim almadan melodileri inanılmaz biçimde anımsıyordu ve kusursuz bir ritim duygusuna sahipti.

Daha önceleri hiç bu kadar küçük bir çocuğa ders vermemişti ama Wolfgang dört yaşına basınca piyano öğretmeye başladı ve birkaç ders sonrasında çok ilginç nitelikleri olduğunu fark etti. Wolfgang öteki öğrencilerinden daha dikkatli dinliyor, bedeni ve aklıyla adeta müziği yaşıyordu. Böylesine bir güçle odaklandığından diğer çocuklardan çok daha çabuk öğreniyordu. Beş yaşındayken Maria Anna için hazırlanmış oldukça karmaşık bir egzersiz notasını eline geçirdi ve otuz dakika sonra kolaylıkla çalmaya başladı. Maria Anna'nın bunu çaldığını capcanlı anımsıyordu ve notaları kâğıdın üzerinde görünce, büyük bir hızla çalmıştı.

İnanılmaz boyuttaki odaklanmanın oğlunun müziğin kendisine duyduğu yoğun sevgide yattığını Leopold daha ilk başında fark etmişti. Leopold ona çalmayı başarması için ne zaman yepyeni zorlu bir parçanın notalarını verse, gözleri heyecanla parla-

maya başlıyordu. Parça gerçekten yeni ve zorluysa gece gündüz demeden azimle adeta saldırıyor ve kısa sürede repertuvarına katıyordu. Geceleri ailesi onu piyanodan uzaklaştırıp yatağına yatırmakta zorlanıyordu. Yıllar geçerken piyano çalma sevgisi artıyordu. Başka çocuklarla oynarken en basit oyunu bile müzik içeren bir biçime getirmenin yollarını buluyordu. En sevdiği oyun ise çalıştığı bir parça üzerinde doğaçlama yapmak ve oldukça sevimli ve yaratıcı bir bireysel tarz katmaktı.

Wolfgang küçüklüğünden beri olanüstü duygusal ve duyarlı bir çocuktur. Ruhsal durumu her an değişiveriyordu – bir an huy-suzlanırken bir an sonra son derece sevecen olabiliyordu. Yüzündeki kaygılı ifade ancak piyanonun başına oturunca kayboluyor ve kendini müziğe kaptırıyordu.

1762'de bir gün Leopold iki çocuğunun birlikte piyano çalmalarını dinlerken aklına parlak bir fikir geldi. Kızı Maria Anna çok yetenekli bir piyanistti ve Wolfgang da gerçek bir mucizeydi. İkisi birlikte çok değerli oyuncaklarını andırıyorlardı. Doğal karizmaları dışında Wolfgang'ın bir gösteri sanatçısı tarzı vardı. Bir saray müzisyeni olarak Leopold'un geliri kısıtlıydı ama çocukları aracılığıyla servet kazanabileceğini fark etmişti. Bu konuyu biraz daha düşünüp ailesini Avrupa'nın başkentlerinde uzun bir yolculuğa çıkarmaya, kraliyet saraylarında ve halkın karşısında para karşılığında piyano çaldırmaya karar verdi. Görüntüyü biraz daha çekici kılmak için, Maria Anna'yı bir prenses, Wolfgang'ı da başında peruğu, süslü yelege ve kemerinden sarkan kılıcıyla bir saray mensubu gibi giydirdi.

İlk durakları olan Viyana'da çocuklar Avusturya imparatoruyla imparatoriçesini büyülediler. Ardından Paris'te aylarca kalıp kraliyet sarayında çaldılar, Kral XV. Louis, küçük Wolfgang'ı dizinde hoplattı. Bir yıldan daha uzun kaldıkları Londra'da büyük izleyici kitleleri karşısında gösterilerini sundular. Çocukların ilginç giysileri izleyicileri hayran bırakırken, Wolfgang'ın piyano çalışması herkesi şaşkınlığa uğrattı. Babasının yönetimiyle çok sayıda gösteri yapıyordu. Tek parmağını kullanarak, üzeri bezle örtülü klavyede bir minuet çalıyordu. Ünlü bir bestecinin en son yapıtı-

nı büyük bir beceriyle ezberden çalıyordu. Kendi bestelerini de çalıyordu ve ne kadar basit olursa olsun yedi yaşında bir çocuğun bestelediği bir sonatı dinlemek herkesi etkiliyordu. En harika gösterisi ise minik parmaklarının inanılmaz bir hızla klavyenin üzerinde dolaşmasıydı.

Yolculuk sürerken eğlenceli bir model ortaya çıkmaya başladı. Ailesi bir turistik geziye, kırları dolaşmaya ya da bir gece toplantısına katılmaya davet edilince, Wolfgang hastaymış gibi davranıp ya da yorulduğunu ileri sürüp geride kalıyor ve tüm zamanını müziğe ayırıyordu. Bu arada en sevdiği oyun ziyaret ettikleri saraydaki en tanınmış bestecilere yakınlaşmaktı. Örneğin Londra'da Johann Sebastian Bach'ın oğlu, ünlü besteci Johann Christian Bach'a kendini sevdirmeyi başardı. Ailesi bir geziye davet edilince, Bach'ın kendisine bestecilik dersleri vereceği mazeretini ileri sürüp yine onlardan ayrı kaldı.

Karşılaştığı tüm bestecilerden bu yolla aldığı eğitim herhangi bir çocuğun umut edebileceğinden çok daha fazlaydı. Belki bazıları bu kadar küçük yaştaki bir çocuğun tek bir konuya odaklanıp çocukluğunu boşa harcadığını söylüyordu ama Wolfgang müziğe ve müziğin sunduğu meydan okumalara öyle şiddetli bir aşk duyuyordu ki, başka bir oyun ya da eğlencenin verebileceğinden çok daha fazlasını bu takıntısından elde ediyordu.

Yolculuk parasal açıdan büyük bir başarıya ulaştı ama neredeyse bir trajediyle son bulacaktı. 1766'da Hollanda'dan geri dönüş yolculuğuna hazırlanırken Wolfgang yüksek ateşle yatağa düştü. Hızla kilo verdi, bilinci sürekli olarak gidip geldi ve bir ara ölümün eşiğinde gibi gözüktü. Ama bir mucize gerçekleşti. ateşi düştü ve birkaç ay içinde ağır ağır iyileşti. Ne var ki bu deneyim onu değiştirdi. O tarihten itibaren genç yaşta ölme korkusuna kapıldı.

Mozart ailesi çocukların yolculuk boyunca kazandığı parayla geçinir olmuştu ama yıllar geçerken davetlerin sayısı azalmaya başladı. Yarattıkları yeniliğin modası geçmiş gibiydi ve artık çocuklar o kadar küçük ve değerli görünmüyorlardı. Para kazanmak amacıyla Leopold başka bir plan kurdu. Oğlu artık ciddi bir

besteci olmaktaydı ve çeşitli tarzlarda beste yapabilme yeteneği vardı. Artık konçerto ve senfoni yazması için sürekli siparişler alacağı bir sarayda bir besteci olarak iş bulması gerekiyordu. Bu amaçla 1770 yılında baba oğul o dönemde Avrupa'nın müzik merkezi sayılan İtalya'ya bir dizi yolculuk yaptılar.

Yolculuk çok iyi geçti. Wolfgang İtalya'nın en önemli saraylarında piyano üzerindeki büyüsunü sergiledi. Yazdığı senfoniler ve konser parçaları beğeni topladı – yeniyetme bir genç için hepsi çok etkileyiciydi. Yine en ünlü bestecilerle bir araya geldi ve daha önceki yolculuklarında edindiği müzik bilgisini artırdı. Üstelik müzik dalında en büyük aşkı olan operayı yeniden keşfetti. Çocukken çok önemli operalar bestelemenin kendi alın yazısı olduğunu düşünmüştü. İtalya'da operanın en üstün gösterilerini izlerken, öykünün saf müziğe çevrilmesinin, insan sesinin bin bir türlü duyguyu anlatabilen neredeyse sınırsız potansiyelinin ve bütünüyle gösterinin duyduğu hayranlığın kaynağı olduğunu keşfetti. Her tür tiyatro yapıtının son derece çekici geldiğini hissediyordu. Ama İtalya'nın çeitli saraylarını neredeyse üç yıl dolaştıktan sonra tüm dikkatleri üzerine çekmesine ve esinlenmesine karşın, yetenekleriyle uyumlu bir konum ya da sipariş teklifi yapılmadı. Ve 1773'te baba oğul Salzburg'a geri döndüler.

Salzburg başpiskoposuyla yaptığı titiz bir pazarlığın ardından Leopold sonunda oğluna saray müzisyeni ve bestecisi olarak oldukça kazançlı bir iş buldu. Her açıdan bu anlaşma harika gibi görünüyordu: Para hakkında kaygılanmasına gerek kalmayan Wolfgang besteleri üzerinde çalışmak için sonsuz zamana sahip olacaktı. Ne var ki Wolfgang daha ilk başında kendini rahatsız ve huzursuz hissetti. Gençliğinin neredeyse yarısını Avrupa'yı dolaşıp müziğin en önde gelen insanlarıyla tanışmakla, en ünlü orkestraları dinlemekle geçirmişti ve şimdi tiyatro ve opera geleneği olmayan, Avrupa'nın müzik merkezlerinden uzakta bir taşra kenti olan Salzburg'da yaşamaya zorlanmıştı.

Bir besteci olarak gittikçe artan hayal kırıklığı daha da fazla sorun yaratıyordu. Anımsadığı kadarıyla kafası sürekli olarak başkalarının müzikleriyle dolmuştu. Kendi yazdıklarının ise di-

ğer bestecilerin zeki taklitleri ve uyarlamaları olduğunu farkındaydı. Genç bir bitki gibi öğrendiği ve ustalaştığı farklı tarzlardaki müzikle çevreden pasif olarak besinler özümsemişti. Ama benliğinin derinliklerinde daha aktif bir kıpırdanma, kendi müziğini ifade etme ve taklit etmekten vazgeçme arzusunun uyandığını hissediyordu. Artık yetiştirdiği toprak yeterince zenginleşmişti. Yeniyetmelik çağında coşku, depresyon, erotik arzular gibi birbiriyle çelişen çok güçlü duyguların etkisi altında kalmıştı. En büyük arzusu bu duyguları çalışmalarına yansıtmaktı.

Neredeyse hiç farkında olmadan denemeler yapmaya başladı. Çeşitli yaylı çalgılar dördlülere için bir dizi ağır beste yazdı. Upuzun parçalar ruhsal değişimlerin, büyük kreşendolara yükselen kaygıların garip bir karışımıydı. Bestelerini gösterince Leopold dehşete kapıldı. Ailenin geliri Wolfgang'ın insanları neşelendiren, gülümseten sevimli müzikleri saraya tanıtmasına bağlıydı. Eğer saray halkı ya da başpiskopos bu yeni besteleri duyarsa Wolfgang'ın delirdiğini düşünebilirlerdi. Üstelik parçalar Salzburg müzisyenlerinin çalamayacağı kadar karmaşıktı. Oğluna böylesine garip müziklerle uğraşmaması ya da en azından başka bir yerde iyi bir konuma gelene kadar vazgeçmesi için yalvardı.

Wolfgang itiraz etmedi ama zaman geçerken kapıldığı depresyon derinleşti. Yazmaya zorlandığı müzik umarsızca ölü ve gelenekseldi; içinde olup bitenle hiçbir bağlantısı yoktu. Bestelerinin ve gösterilerinin sayısı gittikçe azaldı. Yaşamında ilk kez müziğe olan sevgisini yitiriyordu. Kapana kısıldığını hissedip aşırı sinirli oldu. Bir yerde kulağına bir opera aryası çalanırsa, bu tür besteler yapabileceğini anımsayıp dehşete düşüyordu. Babasıyla sürekli kavga etmeye başladı, sık sık öfke krizleriyle itaatsizliği için özür dilemeler arasında gidip geldi. Ağır ağır kaderine boyun eğdi: hiç kimse içinde var olan müziği öğrenemeden Salzburg'da erken yaşta ölecekti.

1781'de sarayın çeşitli müzisyenlerinin yeteneklerini sergilemek isteyen başpiskopos tarafından Viyana'ya gitmek üzere davet edildi. Viyana'da birdenbire saray müzisyeni olarak konu-

munun yapısı açıklığa kavuştu. Başpiskopos adeta uşaklarından biriymiş gibi ona emirler yağdırıyordu. Wolfgang'ın yedi yıldır içinde kaynayan kırgınlık yüzeye çıktı. Yirmi beş yaşındaydı ve çok değerli zamanını yitiriyordu. Babası ile başpiskopos ona engel oluyorlardı. Babasını seviyordu, duygusal destek için ailesine güveniyordu ama artık bu koşullara dayanamayacaktı. Salzburg'a dönme zamanı gelince hiç akla gelmeyen bir davranışla kentten ayrılmayı reddetti. Görevinden azledilmesini istedi. Başpiskopos önce aşağıladı ama sonunda kabul etti. Başpiskoposun tarafını tutan babası oğluna geri dönmesini emredip yaptıklarının bağışlanacağını söyledi. Ama Wolfgang kararını vermişti: Yaşamının geri kalanını Viyana'da geçirecekti.

Babasıyla arasındaki sürtüşme kalıcı ve son derece acı vericiydi ama zamanının azaldığını ve ifade etmesi gerekenlerin çokluğunu hissederek, çocukluğunda sergilediğinden daha büyük bir yoğunlukla kendini müziğe adadı. Adeta tüm fikirleri çok uzun süredir bekliyormuş gibi müzik tarihinde eşi görülmemiş bir yaratıcılık patlaması yaşadı.

Son yirmi yıllık çıraklık evresi onu bu an için hazırlamıştı. Olağanüstü bir bellek geliştirmişti ve yıllar boyunca özümsemişti tüm armonileri ve melodileri aklında tutabiliyordu. Notalar ya da akorlar yerine bütün müzik parçaları biçiminde düşünebiliyor, kafasında duyduğu hızla yazabiliyordu. Müzik besteleme hızı tanık olanları şaşkınlığa düşürüyordu. Örneğin Prag'da *Don Giovanni* operasının galasından bir gece önce Mozart içki içmeye gitmişti. Arkadaşları hâlâ uvertürü yazmadığını anımsatınca aceleyle evine dönmüş ve karısı şarkı söyleyerek onu uyanık tutarken, birkaç saatte en popüler ve en parlak uvertürlerinden birini yazmıştı.

Daha da önemlisi yıllarca akla gelebilecek tüm tarzlarda beste yapmayı öğrendiğinden, şimdi bu tarzları kullanarak daha yeni şeyler ifade ediyor, sınırlarını genişletiyor ve hatta yaratıcı gücüyle onları kalıcı biçimde değiştiriyordu. İçindeki çalkantıyı hissederken, müziğin bir süs olmaktan öte, daha güçlü ve etkileyici biçimini arıyordu.

Onun döneminde piyano konçertoları ve senfoniler kısa, basit bölümleri, küçük orkestraları ve aşırı melodi yükleriyle oldukça hafif ve eğlendirici müzikler olmuştur. Mozart bu müzik tarzını yeniden yapılandırdı, daha büyük orkestralar için yazarken özellikle yaylı çalgılar bölümünü genişletti. Bu tip orkestralar daha önce bilinenden çok daha güçlü bir ses yaratabilirdi. Senfoni bölümlerini alışılmıştan fazla uzattı. Açılış bölümünde gerginlik ve uyumsuzluk havası kuruyor ve ikinci ağır bölümde bu havayı yükseltiyor ve sonunda görkemli ve dramatik bir finalle bitiriyordu. Bestelerine korku, üzüntü, ürkme, öfke, neşe ve coşku duygularını ifade etme gücünü katıyordu. Birdenbire bunca yeni boyutu kazanmış müzikler izleyicileri büyülüyordu. Bu yeniliklerin ardından bestecilerin daha önceki hafif, köpüğü andıran saray müziğine geri dönmeleri olanaksızdı. Avrupa müziği sonsuza dek değişmişti.

Bu yenilikler kışkırtmak ya da isyan etmek gibi bilinçli bir arzudan kaynaklanmıyordu. Daha çok sanki bir arının bal yapması gibi tümüyle doğal ve denetiminin dışında değişen ruhu ortaya çıkmıştı. Üstün müzik duygusunun yardımıyla çalıştığı tüm tarzları kişiselleştirmekten kendini alamıyordu.

1786'da Don Juan efsanesinin kendisini heyecanlandıran bir çeşitlemesine rastladı. Ünlü çapkının öyküsüyle kendini özdeşleştirdi. Don Juan'ın takıntılı gereksinimini, kadınlara olan aşkını ve yine onun otoriteye karşı oluşunu paylaşıyordu. Ayrıca Mozart bir besteci olarak izleyicileri baştan çıkarabileceğini hissediyor ve duygularımıza dokunan karşı konulmaz gücüyle müziğin en büyük baştan çıkarıcı olduğunu düşünüyordu. Bu öyküyü operaya dönüştürerek tüm fikirlerini aktarabilirdi. Böylece ertesi yıl *Don Giovanni* (Don Juan adının İtalyancası) operası üzerinde çalışmaya başladı. Öyküyü düşlediği gibi canlandırabilmek için değiştirme gücünü bu kez opera tarzına uygulayacaktı.

O tarihte operalar oldukça durağan ve kurallıydı. Olayı ve hareketleri anlatan klavsen eşliğindeki diyaloglardan, bu diyaloglardaki bilgiye tepki veren sanatçıların söylediği aryalardan ve kalabalık koro müziklerinden oluşuyordu. Kendi operası için

Mozart kesintisiz bir bütün gibi akan bir müzik yarattı. Don Giovanni karakterini yalnızca sözcüklerle değil müzikle de ifade etti, ünlü çapkının sahnedeki varlığını, heyecanlı ve erotik enerjisini simgelemek için kemanların sürekli tremolosuyla anlattı. Bestesine hiç kimsenin tiyatrodan tanık olmadığı neredeyse çılgınca bir hız verdi. Müziğin anlatım değerini daha da artırmak için birkaç karakterin aynı anda bazen birbiriyle örtüşerek şarkı söylediği ayrıntılı kontrpuanlarla operaya düşsel bir duygu ve akış kazandırdı.

Başından sonuna kadar *Don Giovanni* ünlü çapkının şeytansı varlığıyla yankılandı. Gerçi diğer karakterlerin tümü onu lanetliyordu ama otoriteye boyun eğmeyi reddederek, cehenneme kadar gülerken giden Don Giovanni'ye hayran olmamak elde değildi. Gerek öyküsünde gerekse müziğinde *Don Giovanni* daha önce kimsenin izlemediği bir opera biçimindeydi ve belki de o tarihe göre fazla ilericiydi. Bazıları kulağına çirkin ve sert geldiğinden şikâyet etti, tempoyu fazla hızlı bulmuşlardı ve ahlaksal belirsizlik çok rahatsız ediciydi.

Çılgın bir yaratıcılık hızıyla çalışmayı sürdüren Mozart kendini bitkin düşürdü ve 1791'de son operası olan *Sihirli Flüt*'ün galasından iki ay sonra otuz beş yaşında öldü. Ölümünden birkaç yıl sonra izleyiciler *Don Giovanni* gibi yapıtlarında yarattığı radikal sesleri anlamayı başardılar ve tarihte en sık sahnelenen beş opera yapıtından biri oldu.

USTALIĞIN ANAHTARLARI

... Aklımda birkaç şey birbirine kenetlendi ve bir anda edebiyatta hangi niteliğin başarılı bir adam oluşturduğunu anladım ve bu niteliğe Shakespeare fazlasıyla sahipti – yani nesnel karar verebilme özelliğinden söz ediyorum – yani insanın belirsizlikler, gizemler, kuşkular içinde bulunabilmesi ve doğrulara ve mantığa heyecanla ulaşmaya çalışmaması.

–JOHN KEATS

Çocukluğumuzu derinlemesine düşünürken yalnızca anılarımız yerine neler hissettirdiğini de anımsarsak, o yıllarda dünyayı ne kadar farklı deneyimlediğimizi algılarız. Aklımız tümüyle açıktı ve bin bir çeşit şaşırtıcı, özgün fikir geçiyordu. Örneğin geceleyin gökyüzü ya da aynadaki yansımamız gibi şimdi üzerinde durmadığımız şeyler çocukken bizi hayrete düşürüyordu. Kafamız çevremizdeki dünyayla ilgili sorularla doluydu. Konuşma dilini çok iyi bilemediğimizden imgeler ve duyular gibi sözel öncesi yollarla düşünüyorduk. Bir sirke, bir maça ya da bir sinemaya gittiğimiz zaman gözlerimiz ve kulaklarımız gösteriyi inanılmaz bir yoğunlukla özümseyordu. Renkler daha canlı ve coşkuluymdu. Çevremizdeki her şeyi bir oyuna dönüştürmek, koşullarla oynamak için güçlü bir isteğimiz vardı.

Bu niteliğe *özgün akıl* adını verelim. Bu akıl dünyaya sözcükler ve kabul edilmiş fikirler aracılığıyla değil, dolaysız bakıyordu. Esnekti ve yeni bilgilere açıktı. Özgün aklın bir anısını koruyarak dünyayı deneyimlerken yaşadığımız yoğunluğa özlem duymaktan kendimizi alıkoyamayız. Yıllar geçerken bu yoğunluk azalır. Dünyayı sözcükler ve fikirlerden oluşan bir perdenin ardından görürüz, şimdikilerin üzerine katmanlaşan eski deneyimlerimiz gördüklerimizi gölgeler. Nesneleri oldukları gibi görmeyiz, ayrıntılarına dikkat etmeyiz, ya da niçin var olduklarını merak etmeyiz. Kanıksadığımız dünya konusunda savunmacı oluruz ve inançlarımız ya da varsayımlarımız saldırıya uğradığında sinirleniriz.

Bu düşünme biçimine *geleneksel akıl* adını verebiliriz. Geçimimizi sağlamak ve topluma uyum göstermek baskısı altında aklımızı daha sıkı girintilere zorlarız. Ara sıra çocukluğumuzun ruhunu bulmak isteriz ve bizi *geleneksel akıldan* uzaklaştıran eğlencelere katılırız ya da oyunlar oynarız. Bazen hiçbir şeyin tanındık gelmediği yabancı bir ülkeye gidince, gördüklerimizin farklılığı ve yeniliği karşısında çocukça duygulara kapılırız. Ama aklımız bu olgulara tümüyle katılmadığından ve bunlar kısa sürdüğünden, bizi derinlemesine ödüllendirmez. Yaratıcı değildirler.

Ustalar ve yüksek düzeyde yaratıcı enerji sergileyenler yetiştikliğinin baskı ve zorlamalarına karşın çocukluk ruhlarının bü-

yük bir kısmını korumuş olan kişilerdir. Bu ruh onların yapıtlarında ve düşünme biçimlerinde kendini gösterir. Çevrelerindeki her şeyi değiştirirler, fikirler ve koşullarla oynarlar, yaptıkları ya da söyledikleri yeni şeylerle bizi şaşırtırlar. Ama çocukların doğal yaratıcılığı sınırlıdır; onları keşiflere, buluşlara ya da önemli sanat yapıtlarına götürmez.

Ustalar yalnızca *özgün aklın* ruhunu korumakla kalmayıp, çıraklık yıllarında eklemeler yaparlar, sorunlar ya da fikirler üzerinde derinlemesine odaklanma becerisini geliştirirler. Bu durum yüksek düzeyde yaratıcılığa yol açar. Gerçi bir konuda derin bilgileri vardır ama akılları sorunları görmenin ve yaklaşmanın alternatif yollarına da açık kalır. Çoğu insanın üzerinde durmadığı basit sorular sorarlar ve soruşturmalarını sonuna kadar götürecek titizlik ve disipline sahiptirler. Çalıştıkları alan için çocukça bir heyecan ve eğlenceli bir yaklaşım sergilerler ve bu durum saatler süren ağır çalışmayı canlı ve zevkli kılar. Tıpkı çocuklar gibi sözcüklerin ötesinde yani görsel, uzaysal ve sezgisel düşünebilirler; sözel öncesi ve bilinçaltı zihinsel faaliyetlere daha kolay ulaşırlar, bunların tümü onların şaşırtıcı fikirlerinin ve yaratıcılıklarının altında yatar.

Bazı insanlar çocukça ruhlarını korurlar ama yaratıcı enerjileri binlerce yöne dağıldığından, uzun süreli çıraklık dönemine dayanacak sabır ve disipline sahip olamazlar. Bazılarının kendi alanlarında uzman olacak kadar büyük bir bilgi birikimi oluşturan disiplini vardır ama ruhları esnekliğini yitirdiğinden, fikirleri gelenekselin ötesine geçmez ve gerçekten yaratıcı olamazlar. Ustalar disiplin ile çocuk ruhunu birbirine karıştırmayı başarıp *boyutlu akıl* adını vereceğimiz akla sahip olurlar. Böyle bir akıl sınırlı deneyim ya da alışkanlıklarla kısıtlanmaz. Her yöne dallar uzatır ve gerçekle yakın temas kurar. Dünyanın tüm boyutlarını araştırır. *Geleneksel akıl* pasiftir, bilgiyi özümser ve bildik biçimlerde ortaya çıkarır. *Boyutlu akıl* ise aktiftir, sindirdiği her şeyi yeni ve özgün biçime getirir, *tüketmek* yerine *yaratır*.

Böyle bir başarı olanaksız değilse bile çoğu kişiye çok zor gelirken, ustaların hem çocuk ruhunu korumaları hem de aynı

zamanda bilgi birikimi yapmalarının nasıl olduğunu açıklamak kolay değildir. Belki çocukluklarından uzaklaşmak istemediler, belki belirli bir noktada çocuk ruhunu canlı tutup çalışmalarına katarak sahip olabilecekleri güçlerin varlığını sezdiler. Her şart altında *boyutlu akla* ulaşmak asla kolay değildir. Çoğunlukla ustaların çocuk ruhu *çıraklık evresinde* sabırla bilgi ve ayrıntı yüklenirken uykusundan uyanmaz. Edindikleri bilgiyi kullanma özgürlüğüne ve fırsatına ulaştıklarında bu ruh onlara geri gelir. Çoğu zaman bir mücadele gerektirir ve ustalar uyum sağlamaları ve geleneksel olmaları için yapılan baskılarla başa çıkarken bir kriz döneminden geçerler. Böyle bir baskının altında kalınca, yaratıcı ruhlarını bastırmaya çabalarlar ama genellikle bu ruh daha da güçlü olarak geri döner.

Hepimizin aktif olmak isteyen, doğuştan gelen bir yaratıcı güce sahip olduğumuzu unutmayın. Bu güç bu potansiyeli sergileyen *özgün aklımızın* bir armağıdır. İnsan akli doğuştan yaratıcıdır, sürekli olarak nesneler ve fikirler arasında bağlantılar ve ilişkiler kurmaya çalışır. Araştırmak, dünyanın yeni yönlerini keşfetmek ve buluşlar yapmak ister. En büyük arzumuz bu yaratıcı gücü ifade etmektir ve bunu bastırmaya çalışmak kapıldığımız umutsuzluğun kaynağıdır. Yaratıcı gücü öldüren yaşımız ya da yeteneksizliğimiz değil, kendi ruhumuz, kendi duruşumuzdur. Çıraklık döneminde edindiğimiz bilgiyle rahata kavuşuruz. Yeni fikirler üzerinde düşünmek için gerekli çabayı harcamaktan korkarız. Daha esnek düşünmenin bir riski vardır – başarısız olup alay edilebiliriz. Bildik fikirler ve düşünmenin alışık olduğumuz yollarıyla yaşamayı yeğleriz ama bunun için büyük bir bedel öderiz: meydan okumalarla, yeniliklerle karşılaşmayan aklımız ölür; alanımızda bir sınıra ulaşırız ve yeri doldurulabilir hale geldiğimizden kaderimizin üzerindeki denetimimizi yitiririz.

Bunun anlamı kaç yaşında olursak olalım, doğuştan gelen yaratıcı gücün kıvılcımını yakma potansiyeline sahip olduğumuzdur. Yaratıcı gücün geri dönüşü ruhumuz ve mesleğimiz üzerinde inanılmaz derecede tedavi edici bir etki oluşturur. *Boyutlu aklın* nasıl çalıştığını, nasıl geliştiğini anlayarak, zihinsel

esnekliğimizi yeniden canlandırabilir ve öldürücü süreci tersine çevirebiliriz. *Boyutlu aklın* getireceği güçler sınırsızdır ve hepimizin ulaşabileceği noktadadır.

Wolfgang Amadeus Mozart'ın durumuna bir bakın. Genellikle harika çocukların örneği, anlatılmaz bir dâhi, doğanın bir garipliği olarak düşünülür. Küçük yaştaki gizemli yeteneklerini ve yaşamının sonundaki on yıllık yaratıcılık patlamasıyla evrensel olarak sevilen yapıtlar ve yenilikler ortaya çıkarmasını başka nasıl açıklayabiliriz? Aslında dehası ve yaratıcılığı kolayca açıklanabilir ve bu açıklama asla başarılarının değerini düşürmez.

Yaşamının ilk başından itibaren müzikle haşır neşir olarak en erken çalışmalarını yüksek bir odaklanma ve yoğunluk derecesine yükseltmişti. Dört yaşındaki bir çocuğun akli birkaç yaş büyük olandan biraz daha açık ve duyarlıdır. İnanılmaz dikkati temelinde müziğe olan sevgisinden kaynaklanıyordu. Böylece piyano çalmayı bir ödev ya da angarya yerine bilgisini artırmak ve daha başka olasılıklar aramak fırsatı gibi görüyordu. Altı yaşına bastığında çalışmalara harcadığı saatler on iki yaşındaki bir çocuğa eşitti. Yıllarca yolculuk yapmak onu tüm olası akımlar ve zamanının yenilikleriyle tanıştırmıştı. Akli biçimlerin ve tarzların çok geniş bir dağarcığıyla dolmuştu.

Ergenlik çağında Mozart daha az azimli olanları genellikle yok eden ya da yoldan çıkaran tipik bir yaratıcılık krizi yaşamıştı. Neredeyse sekiz yıl babasının, başpiskoposun ve Salzburg sarayının baskısı altında kalmış, ailesini geçindirme yükünü sırtlamış ve bu arada kendi güçlü yaratıcı dürtülerini dizginlemek zorunda kalmıştı. Çok kritik bir noktada ruhunun baskılanmasına yenik düşüp saray için oldukça yavan parçalar yazmayı sürdürebilir ve on sekizinci yüzyılın az tanınan bestecileri arasında yerini alırdı. Tam tersine isyan etti ve müziğe kendi sesini vermek, operadaki dramatik dürtülerini gerçekleştirmek arzusuyla çocuk ruhuyla yeniden bağlantı kurdu. İçindeki enerji birikimi, upuzun çiraklık dönemi, derin bilgisiyle ailesinden özgür kalınca doğal olarak bir yaratıcılık patlaması yaşadı. Başyapıtlarını besteleme hızı ilahi bir

yetenek yerine aklının nasıl müzikal tanımlarla düşünmeye alıştığını ve kolayca kâğıda dökemediğini gösteriyordu. Mozart doğanın tuhaf bir oyunu değil, hepimizin doğuştan sahip olduğumuz yaratıcı potansiyelin dış sınırlarındaki işaret direği idi.

Boyutlu aklın iki temel gereksimini vardır: Birincisi belirli bir alan ya da konuda yüksek düzeyde bilgi edinmek ve ikincisi bu bilgiyi yepyeni yollarla kullanabilme açıklığı ve esnekliğine sahip olmak. Aktif yaratıcılığı hazırlayan bilgi aslında tüm temelleri öğrendiğimiz titiz çıracılık döneminden gelir. Aklımız bu temel bilgileri öğrenmeyi başarinca daha yüksek, daha yaratıcı konulara odaklanabilir. *Çıracılık evresinde* edindiğimiz sayısız kural ve işlemi içeren bilginin ağır ağır bir hapishaneye dönüşmesi hepimiz için bir sorundur. Bizi tek boyutlu düşünmenin belirli yöntem ve biçimlerine kilitler. Tam tersine kişinin akli tutucu konumundan zorlayarak da olsa uzaklaştırılmalı ve daha aktif daha araştırmacı hale getirilmelidir.

Boyutlu akli uyandırmanın ve yaratıcı süreçten geçmenin üç temel adımı vardır: Birincisi yetenek ve bilgimizi en üst düzeye çıkarmaya en uygun *yaratıcı görevi* seçmektir. İkinci adım belirli *yaratıcı stratejilerle* zihnimizi açmaktır. Üçüncüsü ise bir *keşif* ya da *içgörü* için en uygun zihinsel koşulları oluşturmaktır. Bu süreç boyunca sürekli olarak ilerlememizi engelleyebilecek, yoldan saptırabilecek, uyumluluk, can sıkıntısı, kibir ve benzeri *duygusal tuzakların* da farkında olmalıyız. Bu tuzaklara düşmeden bu adımları gerçekleştirebilirsek, içimizdeki yaratıcı güçleri ortaya çıkarırız.

Birinci Adım: Yaratıcı Görev

Yaratıcılık hakkındaki tüm kavramlarınızı değiştirip yeni bir açıdan başlamalısınız. Çoğunlukla insanlar yaratıcılığı zihinsel bir olguyla, belirli bir düşünme biçimiyle bağlantılı görürler. Aslında yaratıcılık tüm benliğimizi, duygularımızı, enerji düzeyimizi, karakterimizi *ve* aklımızı işin içine katan bir eylemdir. Halkı ilgilendiren bir keşif, bir icat yapmak, anlamlı bir sanat yapıtı ortaya çıkarmak kaçınılmaz biçimde zaman ve çabaya ge-

reksinim gösterir. Bunu başarmak için yıllar süren deneyler yapmak, çok çeşitli engelleri ve başarısızlıkları yenmek ve yüksek derecede odaklanmayı sürdürmek gerekir. Sabırlı olmalısınız ve yaptığınız işin önemli bir sonuca ulaşacağı hakkındaki inancınızı yitirmemelisiniz. Çok parlak bir zekâya sahip olabilirsiniz, bilgi ve fikirleriniz taşabilir ama yanlış konuyu seçerseniz ya da yanlış soruna saldırırsanız, enerjinizi ve ilginizi yitirirsiniz. Böyle bir durumda zihinsel parlaklığınız sonuçsuz kalır.

Seçtiğiniz görevin kesinlikle takıntılı bir unsuru olmalıdır. Tıpkı *yaşam görevi* gibi içinizde derin bir noktayla bağlantı kurmalıdır. (Mozart'ın ilgisini en çok çeken konu yalnızca müzik değil, opera idi.) Melville'in *Moby Dick* adlı romanının Kaptan Ahab karakteri gibi Büyük Beyaz Balina'yı yakalama saplantısına kapılmalısınız. İlginiz böylesine derine inince, herhangi bir yaratıcı işlemin parçası olan engellere, başarısızlıklara, sıkıntılı günlere ve ağır çalışmaya dayanabilirsiniz. Sizden kuşku duyanları ve eleştirenleri göz ardı edebilirsiniz. Sorunu çözmeye bireysel olarak kendinizi adanmış hissedersiniz ve çözmeden huzura kavuşamazsınız.

Unutmayın ki, enerjisini nereye yönlendireceğini seçmek ustalık işidir. Thomas Edison ilk elektrik ark ışığını gördüğü anda yaratıcı enerjisini yönlendireceği en kusursuz hedefi bulduğunu hissetmişti. Elektrik ışığını bir eğlence aracı olmaktan çıkarıp, gaz lambası ışığının yerini almasını sağlamak ise yıllar süren yoğun bir çaba gerektirmiş ama sonunda dünyayı değiştirmişti. Onun çözebileceği en kusursuz bulmacaydı. Yaratıcılık açısından kendi eşdeğerini bulmuştu. Ressam Rembrandt İncil'in dramatik sahnelerini ya da yaşamın daha karanlık ve trajik yönlerini anlatan konular bulunca, boyamanın ve ışığı yakalamanın yepyeni bir yolunu keşfetmişti. Yazar Marcel Proust romanın ana konusunu buluncaya kadar uzun yıllar mücadele etmişti. Sonunda kendi yaşamının ve en görkemli romanı yazma çabalarının aradığı konu olduğunu fark etmiş, kelimeler içinden dökülmüş ve *Kayıp Zamanın Peşinde* adlı yapıtı en büyük romanlardan biri olarak ortaya çıkmıştı.

Yaratıcı dinamiğin temel yasasını aklınızı kazımalı ve asla unutmamalısınız: İşinize olan duygusal bağlarınız doğrudan doğruya çalışmanıza yansıyacaktır. Eğer işinizi gönülsüzce yaparsanız, parlak olmayan sonuca giden tembellik yolu kendini gösterecektir. Eğer işinizi yalnızca para için yapıyorsanız ve gerçek bir duygusal bağınız yoksa, ruhu ve sizinle bağlantısı olmayan bir sonuç ortaya çıkacaktır. Belki siz bunu fark etmeyeceksiniz ama görenlerin hissedeceğinden ve çalışmanızı yaratıldığı cansız ruhla kabulleneceğinden emin olabilirsiniz. Eğer çalışmanız benliğinizin derinliklerinden geliyorsa, özgünlüğü görenlere yansıyacaktır. Bu kural sanat için olduğu kadar bilim ve iş dünyası için de geçerlidir. Yaratıcı göreviniz belki Edison'da olduğu kadar aynı saplantı düzeyine çıkmayacaktır ama yine de bir saplantı düzeyi olmalıdır yoksa çabalarınız boşa gidecektir. Çalıştığınız alanda yalnızca başarabileceğinize inanarak herhangi bir yaratıcı çabaya asla girişmemelisiniz. Enerjiniz ve eğilimleriniz için en doğru en kusursuz seçimi yapmalısınız.

Bu süreçte yardımcı olması için genellikle aykırı olma isteğinize hitap eden ve gizli isyan duygularınızı uyandıran bir şey seçmelisiniz. Belki başkalarının alay ettiği ya da görmezlikten geldiği bir şeyi keşfetmek ya da icat etmek istiyorsunuz. Çalışmanız tartışmalara yol açacak ve bazılarını rahatsız edecektir. Sizin için derin çekiciliği olan seçenikle doğal olarak alışılmamış bir yolda ilerleyeceksiniz. Bu durumu geleneksel paradigmaları yıkmaya ve tersine gitme arzusuyla birleştirin. Düşmanlarınız ya da sizden kuşku duyanların olduğu duygusu güçlü bir motivasyon olur ve size fazladan yaratıcı enerji ve odaklanma sağlar.

Aklınızda tutmanız gereken iki nokta var: Birincisi seçtiğiniz görevin gerçekçi olmasıdır. Edindiğiniz bilgi ve yetenekler bunu başarmaya fazlasıyla uygun olmalı. Hedefinize ulaşmak için belki birkaç yeni şey daha öğrenmeniz gerekebilir ama temel konularda artık ustalaşmış olduğunuz ve alanınızı tümüyle kavradığınızdan aklınız daha yüksek konulara odaklanabiliyor. Öte yandan düzeyinizin biraz üstünde, iddialı gibi görünen bir görev seçmek en iyisidir. Bu durum *yaratıcı dinamik yasasının* bir

gerekesidir: Hedef ne kadar yüksekse, içinizden o kadar fazla enerji sağlarsınız. Zorunlu olduğunuz için bu işe kalkışrsınız ve varlığını hiç bilmediğiniz yaratıcı güçlerinizi keşfedersiniz.

İkincisi rahatlık ve güvenlik gereksinimizden sıyrılmanızdır. Yaratıcı çabalar yapısal olarak belirsizdir. Belki görevinizi biliyorsunuz ama çabalarınızın sizi nereye götüreceğinden emin olamazsınız. Eğer yaşamınızdaki her şeyin yalın ve güvenli olmasını istiyorsanız, bu görevin açık uçlu yapısı sizi kaygılandıracaktır. Eğer başkaları ne düşünüyor ya da grubun içindeki konunuz tehlikeye düşecek kaygısına kapılırsanız, asla hiçbir şey yaratamazsınız. Hiç farkına varmadan aklınızı belirli alışkanlıklara bağlarsınız ve fikirleriniz bayatlar. Eğer başarısızlık ya da bir zihinsel ve parasal istikrarsızlık dönemi geçirmek kaygısına kapılırsanız, *yaratıcı dinamiğin birincil yasasını* ihlal edersiniz ve sonuçta kaygılarınız ortaya çıkan çalışmanıza yansır. Kendinizi bir kâşif olarak düşünün. Eğer kıydan ayrılmak istemiyorsanız, yeni bir yer keşfedemezsiniz.

İkinci Adım: Yaratıcı Stratejiler

Aklınızı bilinçli olarak üzerinde çalışılmadığı zaman, sıkılan bir kas olarak düşünün. Bu sıkılaştırmanın iki nedeni vardır. Birincisi genel olarak bize tanışıklık ve tutarlılık duygusu verdiğinden aynı fikirleri ve düşünme biçimlerini sürdürmeyi yeğleriz. Bildik yöntemlere bağlı kalmak fazla çaba gerektirmez. Bizler alışkanlıklarımızdan oluşuruz. İkincisi ne zaman bir sorun ya da bir fikir üzerinde sıkı çalışırsak, işin içindeki zorluk ve çaba nedeniyle aklımız odak noktasını daraltır. Bunun anlamı yaratıcı görevimizde ilerledikçe, daha az sayıda alternatif olasılık ya da görüş açısı üzerinde düşünürüz demektir.

Sıkılaştırma işlemi hepimizi üzer ve bu kusuru paylaştığınızı itiraf etmek en doğrusudur. Tek çıkar yol aklınızı gevşeten stratejileri canlandırmak ve alternatif düşünme biçimlerine izin vermektir. Bu işlem yaratıcı görevin yanı sıra ruhumuzu da tedavi eden bir unsurdur. Aşağıdaki esnekliği geliştirmenin beş stratejisi, geçmişin ve günümüzün en yaratıcı ustalarının derslerinden

ve öykülerinden damıtılmıştır. Belirli noktalarda hepsini uyarlamak aklımızı her yönde genişletip gevşetmek için akılcı bir yöntem olacaktır.

A. NESNEL KARAR VERME ÖZELLİĞİNİ GELİŞTİRİN

1817'de yirmi iki yaşındaki şair John Keats ağabeyine yazdığı mektupta yaratıcı süreç hakkındaki en son düşüncelerini açıklıyordu. Çevremizdeki dünya hayal edebildiğimizden çok daha karmaşık diye yazmıştı. Kısıtlı duyularımız ve bilincimizle gerçeğin ancak küçücük bir parçasını görebiliriz. Üstelik evrendeki her şey sürekli bir akıntı durumundadır. Yalın sözcükler ve düşünceler bu akışı ya da karmaşıklığı yakalamaya yetmez. Aydın bir kişi için tek çözüm, anlamı üzerine bir yargı getirmeden aklının deneyimlediği her şeyi özümsemesine izin vermektir. Kişinin akli olabildiğince uzun süre kuşku ve belirsizlik duymalıdır. Akli bu durumda kaldığı ve evrenin gizemlerinin derinliklerini araştırdığı sürece fikirler daha önce sonuca ulaşp yargılar vermeye oranla daha boyutlu ve gerçek olarak gelecektir.

Bunu başarmak için egomuzu yok sayma yeteneğimizin olması gerekir. Yapısal olarak bizler ürkek ve özgüvensiz yaratıklarız. Bildik ya da tanıdık olmayanlardan hoşlanmayız. Bunu telafi etmek için bizi güçlü ve emin gösteren fikirler ve yargılarla kendimizi ifade ederiz. Bu fikirlerin büyük çoğunluğu kendi derin düşüncelerimiz yerine başkalarının düşündüklerine dayanır. Üstelik bu fikirlere bir kez sahip olunca, hatalı olduklarını itiraf etmek egomuzu ve gururumuzu incitir. Gerçek yaratıcı insanlar olabildiğince uzun bir süre geçici olarak egolarını askıya alırlar ve bir karar ileri sürmeden gördüklerini deneyimlerler. En sevdikleri fikirlerinin gerçekle çelişkiye düştüğünü görmeye hazırdırlar. Gizemlere ve belirsizliklere dayanmak ve hatta onları kucaklamak yeteneğine Keats *nesnel karar verme özelliği* adını vermişti.

Tüm ustalar *nesnel karar verme özelliğine* sahiptir ve bu özellik yaratıcı güçlerinin kaynağıdır. Onlara daha geniş bir fikir yelpazesiyle deney yapma olanağı sunar ve böylece çalışmaları daha zengin ve daha yaratıcı olur. Meslek yaşamı boyunca Mozart asla

müzik hakkında belirli fikirler ileri sürmemiştir. Tam tersine çevresinde duyduğu tüm tarzları özümsemiştir ve hepsini kendi sesine katmıştır. Meslek yaşamının ileri yıllarında ilk kez kendi müziğinden çok farklı ve bazı açılardan daha karmaşık olan Johann Sebastian Bach'ın müziğiyle tanışmıştır. Sanatçıların çoğu kendi ilkelerine aykırı olan şeyler karşısında savunmaya geçerler ya da küçümserler. Mozart ise aklını yeni olasılıklara açmış, Bach'ın kontrpuanları üzerinde neredeyse bir yıl çalışmış ve kendine özgü biçime getirmiştir. Bu çalışmalar müziğine yeni ve şaşırtıcı bir nitelik kazandırmıştır.

Albert Einstein daha genç yaşındayken aynı ışığı izleyen iki kişi arasındaki paradoksla büyülenmiştir. Her ikisine de aynı gözükürken ışığı biri ışık hızıyla izlerken, ikincisi dünya yüzünde durağan biçimde izliyordu ama her ikisine de aynı gibi gözüküyordu. Bu durumu var olan kuramları kullanarak yorumlamak ya da açıklamak yerine *nesnel karar verme özelliğini* kullanarak upuzun on yıl düşünmüştü. Bu şekilde çalışarak neredeyse tüm olası çözümleri gözden geçirmiş ve sonunda kendi izafiyet teorisine giden yolu göstereni bulmuştur. (Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. VI. Bölüm.)

Belki bir çeşit şiirsel kendini beğenme gibi görünebilir ama aslında *nesnel karar verme özelliğini* geliştirmek yaratıcı bir düşünür olarak başarınızdaki en önemli unsur olacaktır. Bilim alanında kendi önyargılarınıza uygun düşen ve inanmak *istediğiniz* fikirleri yeğleyeceksiniz. *Onaylama önyargısı* olarak bilinen bu durum, farkında olmadan bu fikirleri doğrulama seçeneklerinizi gölgeleyecektir. Öyle bir önyargı olunca, zaten inandıklarınızı onaylayan deneyleri ve verileri bulursunuz. Yanıtları önceden bilmemek belirsizliği, çoğu bilim insanı için dayanılmazdır. Sanatta ve edebiyatta düşünceleriniz siyasi dogmalar ya da dünyaya bakmanın önceden sindirilmiş yolları çevresinde yoğunlaşacak ve çoğunlukla sonunda gerçeğin doğru bir gözlemi yerine bir fikrinizi ifade eder olacaksınız. Keats'e göre William Shakespeare ideal bir kişiydi çünkü karakterlerini yargılamıyordu, kendini onların dünyalarına açıyor ve hatta kötü olarak düşünülenlerin

bile gerçeğini ifade ediyordu. Belirlilik gereksinimi aklın karşılaştığı en büyük hastalıktır.

Nesnel karar verme özelliğini uygulamaya koyabilmek için yolunuza çıkan her şeyi yargılama gereksinimini askıya alma alışkanlığını geliştirmelisiniz. Üzerinde düşüneceksiniz, geçici olsa bile sizin görüşünüzün tam tersi olanları aklınızdan geçireceksiniz ve neler hissettiğinizi gözlemleyeceksiniz. Bilinçli olarak karar vermekten kendinizi alıkoyup uzun süre bir insanı ya da bir olayı gözlemleyeceksiniz. Tanıdık olmayanları arayacaksınız – örneğin sizinkiyle bağlantısı olmayan alanlardaki ya da başka düşünme biçimlerindeki yazarların kitaplarını okuyacaksınız. Alıştığınız düşünme biçiminden ve zaten doğrusunu bildiğiniz hissinden sıyrılmak için elinizden geleni yapacaksınız.

Egonuzu hükümsüz kılmak için bilgiye karşı bir çeşit alçakgönüllülük benimsemelisiniz. Ünlü bilim insanı Michael Faraday bu duruşu şu şekilde ifade etmişti: Bilimsel bilgi sürekli olarak ilerlemektedir. Belirli bir zamanın en önemli kuramları gelecekteki bir noktada çürütülür ya da değiştirilir. İnsan aklı gerçeğin açık ve kusursuz bir vizyonuna sahip olamayacak kadar zayıftır. Şu anda formülleştirdiğiniz ve size son derece taze, canlı ve doğru gibi gelen bir fikir ya da kuram birkaç on yıl ya da yüzyıl sonra çürütülecek ya da alay edilecektir. (Yirminci yüzyıl öncesinde evrime inanmayan ve dünyayı yalnızca 6.000 yaşında olarak gören insanlara gülüyoruz. Yirmi birinci yüzyılda sahip olduğumuz inançların saflığına gelecekte gülecek olanları hayal edin.) Bu öngörüğü aklınızdan çıkarmayın, fikirlerinizin doğruluğundan fazla emin olmayın ya da çok fazla sevmeyin.

Nesnel karar verme özelliğinin aklınızın kalıcı bir durumu olması gerekmiyor. Herhangi bir iş ortaya çıkarmak için üzerinde düşüneceğimiz konulara bir sınırlama getirmeliyiz; düşüncelerimizi tutarlı bir düzene sokmalıyız ve sonunda sonuçlara ulaşmalıyız. *Nesnel karar verme özelliği* aklımızı bu süreçte daha fazla olasılığa açmak için kullandığımız bir gereçtir. Bu düşünme biçimini bir kez yaratıcı düşünce yolunu açtıktan sonra usulca terk edebiliriz ve ne zaman kendimizi engellenmiş ya da bayatlamış

hissedersek bu duruşa geri dönüp fikirlerimize daha açık bir şekilde verebiliriz.

B. ŞANSA İZİN VERİN

Beyin bağlantılar yapmak üzere geliştirilmiş bir gereçtir. Çifte işleme sistemiyle çalışır ve gelen her bilgi aynı anda diğer bilgilerle karşılaştırılır. Beyin işleminden geçirdikleri arasında sürekli olarak benzerlikler, farklılıklar ve bağlantılar arar. Sizin göreviniz bu doğal eğilimi beslemek, fikirler ve deneyimler arasında yeni bağlantılar kurmak için en uygun koşulları yaratmaktır. Bunu başarmanın en iyi yollarından biri bilinçli denetimden sıyrılmak ve şansın bu sürece girmesine izin vermektir.

Bunun nedeni basittir. Belirli bir projeyle uğraşırken, derinlemesine odaklandığımızdan, dikkat alanımız daralır. Gerginleşiriz. Bu durumda aklımız başa çıkacağımız dürtülerin sayısını azaltarak karşılık verir. Gerekli olan noktalara yoğunlaşmak için kendimizi adeta dış dünyaya kapatırız. İstenmeyen bir sonuç olarak başka olasılıkları görmemiz, fikirlerimizde açık ve yaratıcı olmamız zorlaşır. Daha rahat bir durumdayken, dikkatimiz artar ve daha fazla dürtü alırız.

Bilimde en ilginç ve en önemli keşifler, düşünen kişinin sorunun üzerinde durmadığı, uykuya dalacağı, otobüse bineceği ya da bir fıkra dinlediği gibi beklenmedik anlarda, dikkatini vermediği durumlarda, öngörmediği bir şeyin aklına girdiği ve yeni ve verimli bir bağlantıyı tetiklediği için ortaya çıkmıştır. Böylesine rastlantısal bağlantılar ve keşiflere *beklenmedik bulgular* ya da *şans* adı verilir. Doğası gereği bunları oluşmaya zorlayamazsınız ama iki basit adım atarak yaratıcı sürece davet edebilirsiniz.

Birinci adım araştırmalarınızı olabildiğince genişletmektir. Projenizin araştırma aşamasında genellikle gerekli olandan daha fazlasına bakarsınız. Araştırmanızı başka alanlara taşıyıp bağlantılı olabilecek konularda okursunuz, bilgi edinarsınız. Eğer bir olgu hakkında belirli bir kuramınız ya da varsayımınız varsa, olabildiğince fazla sayıda örneği ve potansiyel karşı örnekleri incellersiniz. Belki yorucu ve verimsiz gibi görünür ama bu sürece

güven duymalısınız. Bunun sonunda beyin gitgide heyecanlanır ve bilgi çeşitliliğiyle dürtülenir. William James'in açıkladığı gibi, "Akıl bir fikirden diğerine geçiş yapar... hiç akla gelmedik unsurların, en belirsiz benzerliklerin bağlantılarında dolaşır; kısacası her şeyin insanı şaşkına çevirecek bir durumda köpürdüğü bir kaynayan bir fikirler kazanıyla tanışırız." Bir çeşit zihinsel ivme ortaya çıkar ve en ufak rastlantısal bir olgu verimli bir fikrin kıvılcımını çakar.

İkinci adım ruhunuzu açık ve gevşek tutmaktır. Büyük bir gerginliğe yol açan araştırmalar sırasında, kendinize gevşeme anları sağlamalısınız. Yürüyüşe çıkın, işinizin dışında faaliyetler yapın (Einstein keman çalardı), ya da ne kadar önemsiz olursa olsun başka konuları düşünün. Yeni ve beklenmedik bir fikir aklınıza gelince, mantıkdışı olduğu ya da çalışmanızın dar çerçevesine uymadığı için göz ardı etmeyin. Tam tersine tüm dikkatinizi verin ve sizi götüreceği yere kadar izleyin.

Belki de bunun en güzel örneği Louis Pasteur'un bağışıklık sistemi ve aşılama yoluyla bulaşıcı hastalıkların nasıl önlenebileceği konusundaki keşfidir. Pasteur o dönemde yeni bir kavram olan çeşitli hastalıkların mikroorganizmalar ya da mikroplar tarafından ortaya çıktığını göstermek için yıllarını harcamıştı. Mikrop kuramını geliştirirken tıp ve kimyanın çeşitli dallarında bilgisini de artırmıştı. 1879 yılında tavuk kolerası üzerinde araştırma yapıyordu. Bu hastalığın kültürlerini hazırlamıştı ama başka projeler nedeniyle kolera çalışması kesintiye uğramış ve kültürler aylarca el sürülmeden laboratuvarında beklemişti. Çalışmasına geri dönüp kültürleri tavuklara enjekte edince, hastalığı kolayca atlattıklarını görüp şaşırmıştı. Zaman unsuru nedeniyle bu kültürlerin etkisini yitirdiğini düşünüp, yeni tavuklar sipariş etmiş ve hem aynı tavuklara hem de yenilerine enjekte etmişti. Tahmin ettiği gibi yeniler ölmüş ama eskiler sağ kalmıştı.

Geçmişte başka doktorlar da benzer olgulara tanık olmuşlar ama ya dikkat etmemişler ya da anlamı üzerinde durmamışlardı. Pasteur'un bu alandaki bilgisi çok derin ve geniş olduğundan, tavukların sağ kalışı dikkatini çekmişti. Ne olduğunu düşünür-

ken, tıp alanında yeni bir uygulamaya rastladığını fark etmişti: Hastalığın küçük dozlarda enjekte edilmesi bedeni hastalığa karşı koruyordu. Araştırmalarının genişliği ve ruhunun açıklığı bu bağlantıyı kurmasına ve “rastlantısal” keşfi yapmasına yardımcı olmuştu. Pasteur’ü dediği gibi, “Şans yalnızca hazırlıklı beyinleri sever.”

Bilimde ve teknolojik buluşlarda böyle beklenmedik keşifler çok yaygındır. Listenin yüzlerce maddesi arasında Wilhelm Röntgen’in X-ışınlarını, Alexander Fleming’in penisilini ve Johannes Gutenberg’in baskı makinesini keşfi de bulunmaktadır. Belki bunların en aydınlatıcı örneği büyük mucit Thomas Edison’un başına gelmişti. Telgraf makinesinden geçip çeşitli nokta ve çizgileri kaydeden kâğıt rulosunun mekanizmasını geliştirme konusunda uzun zamandır çalışıyordu. Çalışma pek iyi gitmiyordu ve özellikle kâğıdın geçerken çıkardığı “hafif, müzikal, ritmik ve belli belirsiz duyulan insan konuşmasını andıran sesi” onu rahatsız ediyordu.

Bu sesten kurtulmak istiyordu ve bundan sonraki birkaç ay boyunca telgraf üzerinde çalışmayı bıraktı ama vızıltı sesi onu taciz etmeyi sürdürdü. Bir kez daha aynı sesi kafasının içinde duyduğunda şaşırtıcı bir fikre kapıldı – belki de farkına varmadan gürültüleri ve insan seslerini kaydetmenin bir yolunu bulmuştu. Birkaç ay kendini ses bilimine verdi ve telgrafı andıran bir teknolojiyle insan sesini kaydedecek ilk gramofonu yaratma deneyleri yaptı.

Bu buluş bize yaratıcı aklın özünü gösteriyor. Böyle bir akılda beyne giren her dürtü işleminden geçer, değiştirilir ve yeniden değerlendirilir. Hiçbir şey olduğu gibi kabul edilmez. Bir vızıltı asla etkisiz değildir, asla yalnızca bir ses değildir, yorumlanması gereken bir olasılık, bir işarettir. Düzinelerce bu tip olasılık hiçbir yere varmayabilir ama açık ve akıcı bir akıl için, bunlar yalnızca düşünmeye değer değil, araştırılması zevk veren şeylerdir. Algılayanın kendisi düşünmenin dürtüleyici bir egzersizi olur.

Beklenmedik şeyleri bulma şansının keyifler ve icatlarda böylesine büyük bir rol oynamasının nedeni aklımızın sınırlı ol-

masıdır. Tüm yolları araştıramayız, tüm olasılıkları hayal edemeyiz. Edison'un döneminde kâğıt rulolarının sesi kaydedebileceğini hiç kimse mantıksal bir düşünme sürecinden geçirip gramofonu icat edemezdi. Dışarıdan gelen rasgele dürtüler kendi başımıza ulaşamadığımız bağlantılara bizi yönlendirir. Uzayda uçan tohumlar gibi onların da kök salıp anlamlı fikirler üretmesi için hazırlanmış açık bir aklın toprağına gereksinimi vardır.

Beklenmedik şeyleri bulma stratejileri sanat alanında da ilgi çekici gereçler olabilir. Örneğin aklını bayat fikirlerden uzaklaştırmak isteyen yazar Anthony Burgess, birkaç kez bir referans kitabından rasgele sözcükler seçip, aralarındaki düzen ve bağlantıya göre romanın anafikrine ve konusuna rehberlik etmesi için kullanmıştı. Gelişigüzel başlangıç noktalarını tamamlayınca bilinçli aklı işi ele almış ve şaşırtıcı yapıları olan son derece iyi inşa edilmiş romanlar ortaya çıkmıştı. Gerçeküstücü ressam Max Ernst defalarca fırçalanmış ahşap zemindeki derin çizgilerden esinlenerek bir dizi tablo yaratmıştı. Siyah kurşun tozu sürülmüş kâğıtları garip açılarla yere yaymış ve üzerine baskılar yapmıştı. Bu baskıları temel alarak gerçeküstü ve sanrısız çizimler ortaya çıkarmıştı. Bu örneklerde rasgele bir fikir yaratıcı dürtüyü gevşetmek amacıyla yeni bağlantılar yaratıp, aklı zorlamak için kullanılmıştı. Şans ile bilinçli ayrıntılamamanın karışımı çoğunlukla yepyeni ve heyecan verici etkiler yaratır.

Beklenmedik rastlantıları geliştirmenize yardımcı olması için her an yanınızda bir defter bulundurun. Bir fikri ya da bir gözlemi oluştuğu anda derhal not edin. Defteri yatağınızın yanında tutun ve uykuya dalacağınız ya da tam uyandığınız andaki yarı farkındalık dakikalarında ortaya çıkıveren fikirleri yazın. Bu deftere aklınıza gelen fikirler, çizimler, başka kitaplardan alıntılar gibi her şeyi not edeceksiniz. Böylece en saçma fikirleri deneme özgürlüğüne sahip olacaksınız. Gelişigüzel fikir parçacıklarının birleşmesi çeşitli bağlantıları kurmanız için yeterli olacaktır.

Genel olarak *kıyaslama* yapabilen bir düşünme biçimi uygulamanız aklınızın bağlantı kurma gücünden daha fazla yararlanmanızı sağlayacaktır. Yaratıcı süreçte kıyaslama ve metaforlarla

düşünmek çok yararlıdır. Örneğin on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda insanlar Dünya'nın hareket etmediğini kanıtlamak için bir kulenin tepesinden atılan bir taşın tam dibine düştüğünü söylüyorlardı. Eğer Dünya hareket etseydi, taş başka yere düşerdi savını ileri sürüyorlardı. Kıyaslama tanımlarıyla düşünme alışkanlığı olan Galileo, aklında Dünya'yı uzayda dolaşan bir yelkenli gemi gibi görüyordu. Dünya'nın hareket ettiğinden kuşku duyanlara açıklama yaparken giden bir geminin direğinden atılan bir taşın yine de direğin tam dibine düşeceğini söylüyordu.

Bu kıyaslamalar Isaac Newton'ın bahçesindeki ağaçtan düşen elmayla, Ay'ın uzaya düşmesini kıyaslaması gibi sıkı ve mantıklı olabilir. Ya da caz sanatçısı John Coltrane'in kendi bestelerini yaparken sesteki katedraller inşa ettiğini düşünmesi gibi gevşek ve mantıkdışı olabilir. Her koşulda fikirlerinizi genişletmek ve yeniden şekillendirmek için benzer kıyaslamalar aramaya kendinizi alıştırm.

C. AKLINIZI "AKIM"LA DÖNÜŞÜME SOKUN

1832'de Güney Amerika sahillerini gemiyle dolaşıp kıtanın içlerine doğru yolculuklar yapan Charles Darwin, çoktan yok olmuş hayvanların kemikleri, Peru dağlarının tepesinde deniz canlılarının fosilleri, adalarda anakaradakilere hem benzeyen hem fark gösteren hayvanlar gibi çeşitli garip olgularla karşılaşmıştı. Defterlerine bunların ne anlama geleceği hakkında varsayımlar not etmişti. Anlaşılan dünya İncil'de belirtilenden çok daha yaşlıydı ve tüm bu yaşam biçimlerinin hepsinin aynı anda yaratıldığına inanmak gitgide zorlaşıyordu. Bu varsayımlara dayanarak gözlemlediği bitki ve hayvan yaşamlarına daha yakından bakmaya başladı. Böylece doğada başka sıra dışılıkları da fark etti ve bunların arasında bir düzen bulmaya çabaladı. Yolculuğun sonuna doğru Galápagos Adaları'na ulaştığında, küçücük bir alanda o kadar çok çeşitli yaşamı bir arada gördü ki sonunda modeli ortaya çıkardı – evrim fikrinin ta kendisi.

Bundan sonraki yirmi yıl boyunca Darwin, genç bir adam olarak başladığı süreci genişletti. Çeşitliliğin türlerin kendi içinde

nasıl olabileceğini merak ederek farklı tipte güvercinler yetiştirmeye başladı. Geliştirdiği evrim teorisi, dünyanın uçsuz bucaksız alanlarında bitkilerin ve hayvanların hareketine dayanıyordu. Hayvanlar hakkında düşünmek bitkiler hakkında düşünmekten daha kolaydı. Örneğin nasıl olup da bunca zengin bitki çeşidi oldukça genç volkanik adalarda bulunabiliyordu? Çoğu kişi bunun Tanrı'nın bir işi olduğuna inanıyordu. Darwin çeşitli tohumları tuzlu suya batırıp ne kadar zaman bu ortamda dayanabileceklerini ve filizleneceklerini görmek için bir dizi deneye başladı. Aldığı sonuçlar tahmin ettiğinden çok daha uzun süre dayandıklarını ortaya çıkardı. Okyanus akıntılarını dikkate alınca bazı tohumların yaklaşık kırk günde 1.000 milden fazla yol yaptığını ve yine de filizlendiğini hesapladı.

Fikirleri somutlaşmaya başlarken, araştırmasını yoğunlaştırmak için varsayımlarını kanıtlamak ya da çürütmek amacıyla kabuklu deniz hayvanlarının, özellikle bir midye türünün üzerinde çalışarak sekiz yıl geçirdi. Bu araştırma fikirlerini doğruladığı gibi, yeni ipuçları da ortaya attı. Bunca çalışmanın ardından anlamlı bir şeyler bulduğuna inanarak, elde ettiği sonuçları doğal seleksiyon adını verdiği evrimsel süreçle açıklayarak yayımladı.

Charles Darwin'in formülleştirdiği evrim teorisi, insanların yaratıcı düşüncelerinin en şaşırtıcı başarılarından biri olduğu gibi, aklın güçlerinin de bir kanıtıdır. Evrim gözle görülebilen bir şey değildir. Hayal gücünü kullanmaya dayanır – milyonlarca yılda dünya üzerinde neler olup bittiğini, süre gerçekten kavramlaştıramayacağımız kadar uzun olduğundan, hayal etmek bile çok zordur. Aynı zamanda ilahi bir gücün rehberliği olmadan kendi başına gerçekleşen bir süreci hayal etmeyi de gerektirmişti. Darwin'in kuramı üzerine ancak kanıtlara bakarak, bulgularının ne anlama geldiğini aklınızda bağlantılar kurarak algılanıp çıkarsama yapılabilir. Bu biçimde tasarlanan evrim teorisi zamanın sınavından geçti ve neredeyse tüm bilim dallarında çok derinlere inen dallara sahip oldu. *Akım* adını vereceğimiz bir zihinsel süreçle Darwin, insan gözünün görmediği şeyleri görebilmemizi sağladı.

Akım sürekli değişimle güç kazanan zihindeki bir elektriksel yüke benzer. Dikkatimizi çeken ve ne anlama geldiğini merak ettiğimiz bir şeyi gözlemlememizi sağlar. Bunu düşünürken çok sayıda olası açıklama tasarlarız. Hayal ettiğimiz çeşitli fikirlerin arasında dönerken aynı olguya tekrar bakınca, daha farklı görürüz. Belki de düşüncelerimizi doğrulamak ya da değiştirmek için deneyler yaparız. Haftalar ya da aylar sonra aynı olguya bir kez daha bakarız ve gizli gerçeklerinin daha farklı yönlerini görürüz.

Eğer gözlemlediğimiz olgunun anlamı üzerinde düşünmezsek, bizi hiçbir sonuca ulaştırmayan bir gözlem yapmış oluruz. Eğer gözlemlemeyi ve doğrulamayı sürdürmeden yalnızca düşünürsek, kafamızda dolanan gelişigüzel fikirlerle kalırız. Ama sürekli olarak düşünme ile gözlemleme/deneyleme arasında gidip gelirse, tıpkı hareketiyle bir tahta parçasını delen bir matkap gibi gerçeğin derinliklerine ineriz. Akım, düşüncelerimiz ile gerçek arasında sürüp giden bir diyalogdur. Eğer bu sürece yeterince derinlemesine inerse, kısıtlı duyularımızın sınırının ötesinde kalan bir şeyleri açıklayan bir kurama ulaşırız.

Akım, insan bilincinin en temel güçlerinin yoğunlaşmasıdır. En ilkel atalarımız kırık bir dal parçası, çiğnenmiş yapraklar, bir ayak izi gibi olağandışı ya da orada bulunmaması gereken şeylere dikkat ediyorlardı. Hayal güçlerini kullanarak bir hayvanın oradan geçtiği sonucuna ulaşıyorlardı. Ayak izlerini takip etmek de bu doğruyu kanıtlıyordu. Geçen hayvanı gözleriyle görmediklerinden, bu süreç olup biteni görmelerini sağlıyordu. O tarihten bu yana oluşan her şey soyutlamanın gitgide yükselen aşamalarına ulaşan bu güçle evrim ya da izafiyet gibi gizli doğa yasalarını anlamamızı sağladı.

Toplumlarda sıklıkla *akıma kısa devre* yaptıran insanlarla karşılaşırız. Toplumda ya da doğada kendilerini duygusallaştıran bir olguyu gözlemlerler, daha fazla gözlemle doğrulanabilecek olası açıklamaları düşünmeye zaman harcamadan varsayımlara kapılırlar. Kendilerini gerçeklerden uzaklaştırıp istedikleri her şeyi hayal edebilirler. Öte yandan özellikle akademik alanda ya da bilim alanında çalışmalardan ve istatistiklerden dağlar gibi bilgiye

sahip olan ama bu bilginin daha geniş anlamlarını düşünmeye kalkışmayan ya da bir kurama bağlamayan kişiler buluruz. Bilimdışı ya da öznel gibi gördüklerinden varsayımlar ileri sürmeye çekinirler, varsayımların insan mantığının kalbi ve ruhu olduğunu, gerçeğe bağlantı kurmanın ve görünmeyenleri görmenin bir yolu olduğunu anlamayı beceremezler. Onlara göre hatalı bir varsayımla kendilerini utandırmaktansa, doğrulara ve çalışmalara bağlı kalıp, dar kapsamlı bir görüş sürdürmek daha iyidir.

Bazen bu varsayım korkusu kuşkuculuk taklidi yapar. Herhangi bir kuramı ya da açıklamayı hiçbir yere ulaşmadan önce çürütmeyi seven insanlarda bu duruşu görürüz. Kuşkuculuğu yüksek zekâ olarak göstermek isterler ama aslında kolay yolu seçiyorlardır – herhangi bir fikre karşı savlar üretmek ve kenarda durup darbeyi indirmek daha kolaydır. Böyle davranmak yerine tüm yaratıcı düşünürlerin yolunu izlemeli ve ötekilerin tam tersi yönde ilerlemelisiniz. Yani varsayımlar üretebilirsiniz, fikirleriniz konusunda cesur ve atak olursunuz ve bu yaklaşım bu süreçte gerçeğe ulaşarak kuramlarınızı onaylamanız ya da onaylamamanız için sizi zorlar. Ünlü fizikçi Max Planck, “Bilim insanlarının canlı bir hayal gücü olmalı çünkü yeni fikirler çıkarsama ile değil, sanatsal yaratıcı hayal gücüyle ortaya çıkar,” demişti.

Akımin, bilimin çok ötesindeki alanlarda da uygulamaları vardır. Ünlü mucit Buckminster Fuller olası buluşlar ve yeni teknoloji biçimleri için sürekli fikirler ortaya atıyordu. Mesleğinin ilk yıllarında çoğu insanın harika fikirleri olduğunu ama bunları herhangi bir şekilde harekete geçirmeye çekindiklerini fark etmişti. Tartışmalar, eleştiriler yapıyorlar, fantezileri hakkında yazıyorlar ama asla bunları gerçek dünyada uygulamıyorlardı. Kendini bu hayalperestlerden ayrı tutmak için “maketler” adını verdiği bir strateji geliştirdi. Bazıları çok çılgınca olan fikirlerinin üzerinde çalışıp hayal ettiklerinin modellerini yaptı ve olanaklı gibi görünenlerin prototiplerini icat etmek için çalışmaya başladı. Fikirlerini somut nesnelere çevirerek ilgi çekme potansiyelleri bulunup bulunmadığını ya da tümüyle saçma olup olmadığını anlayabiliyordu. Çok garip gibi görünen fikirleri artık hayal de-

ğil, gerçektir. Ardından prototiplerini bir sonraki düzeye yükseltip insanların nasıl tepki vereceklerini görmek için yapıtlar inşa etmeye başlıyordu.

Maketlerinden biri 1933'te halka sunduğu Dymaxion arabaydı. Var olan diğer araçlardan daha verimli, daha kolay manevra yapan ve aerodinamik yapıya sahip olması planlanan damla biçimindeki arabanın üç tekerleği vardı; üstelik çok çabuk ve çok ucuza üretilabiliyordu. Bu maketi halka sunarken tasarımında bazı hatalar olduğunu gördü ve tekrardan tasarladı. Otomotiv endüstrisi önüne bariyerler koyduğundan hiçbir sonuca ulaşmadı, ama Dymaxion araba gelecekteki tasarımcıları etkiledi ve insanların araba tasarımındaki tekyönlü bakış açısını değiştirdi. Fuller maket stratejisini, ünlü geodezik kubbeleri de dahil tüm fikirlerine uyguladı.

Fuller'in maket yapma süreci iş yaşamında ve ticaretteki tüm yeni buluşlar için harika bir modeldir. Yeni bir ürün için bir fikriniz olduğunu varsayalım. Kendi başınıza tasarlayabilir ve sergileyebilirsiniz ama ürün hakkında sizin kapıldığınız heyecana karşılık halkın aldirış etmediğini fark edip bir tutarsızlık olduğunu görürsünüz. Akımın temeli olan gerçekle diyalog kurma işlemini yapmamışsınız demektir. Bir çeşit varsayım sayılacak olan bir prototip üretip insanların verdikleri tepkiyi ölçmek daha iyidir. Edindiğiniz değerlendirmelere dayanarak üretiminizi tekrarlayabilir ve yeniden sunabilirsiniz; kusursuzluğa ulaşmaya kadar bu süreci yineleyebilirsiniz. İnsanların tepkileri ürettiğiniz nesne hakkında daha derin düşünmenizi sağlayacaktır. Böyle bir geribildirim gözünüzle görmediklerinizi yani ürününüzün nesnel gerçekliğini ve hatalarını başkalarının gördüğü biçimde görmeye neden olur. Fikirler ve yapıtlar arasında gidip gelmek zorlayıcı ve işe yarar bir şey yaratmanıza yardımcı olur.

D. PERSPEKTİFİNİZİ DEĞİŞTİRİN

Düşünmeyi, dünyanın daha fazlasını görmemize izin veren bir vizyonun genişlemiş biçimi ve yaratıcılığı bu vizyonu geleneksel sınırların dışına taşıma yeteneği olarak kabul edin.

Bir nesneyi algıladığımız zaman gözlerimiz onun yalnızca bir kısmını ya da genel görüntüsünü beynimize aktarır ve aklımız geri kalanını doldurup gördüğümüz nesnenin görece doğru ve hızlı bir değerlendirmesini bize verir. Gözlerimiz tüm ayrıntılar yerine modellere dikkat eder. Görsel algıya dayanarak tasarlanmış olan düşünme sürecimiz de benzer bir kısa yol izler. Bir olay olduğunda ya da yeni biriyle tanıştığımızda, durup tüm yönlerini ya da ayrıntılarını düşünmeyiz, bunun yerine beklentilerimize ve eski deneyimlerimize uygun düşen bir ana hat ya da model görürüz. Hatta olay ya da kişiyi belirli bir sınıfa sokarız. Görmekte olduğu gibi her yeni olguyu ya da nesneyi derinlemesine düşünmek beynimizi yorar. Ne yazık ki bu zihinsel kısa yolu *geleneksel aklın* ana özelliği olarak neredeyse her şeye uygularız. Bir sorun çözmekle ya da bir fikri gerçekleştirmekle uğraşırken, son derece mantıklı ve kusursuz olduğumuzu hayal ederiz ama tıpkı gözlerimizin olduğu gibi, düşüncelerimizin de aynı daracık girintilere düştüğünü ve aynı sınıflandırma kısa yolunu kullandığını fark etmeyiz.

Yaratıcı kişiler bu kısa yol sistemine direnme yeteneğine sahiptirler. Bir olguya farklı açılardan bakarlar, dümdüz bakan bizlerin kaçırdığı ayrıntıları fark ederler. Bazen onların keşif ya da icatları halka duyurulduğunda ne kadar açıkça görüldüğüne ve niçin başkalarının daha önce bunu düşünmediğine şaşırırız. Bunun nedeni yaratıcı insanların aceleyle genelleme ve etiketleme yapmak yerine gözler önünde gizlenmiş şeylere bakmalarıdır. Bu güçlerin doğuştan gelmesi ya da öğrenilmiş olması önemli değildir: İnsan akli kendini gevşetmek ve girintilerin dışına çıkmak için eğitilebilir. Bunu yapmak için öncelikle aklınızın düştüğü tipik modelleri ve bunlardan nasıl sıyrılabileceğinizi fark etmeli ve bilinçli bir çabayla görüş açınızı değiştirmelisiniz. Bu sürece adım atınca, ortaya çıkacak fikirlere ve yaratıcı güçlere şaşıracaksınız. Aşağıda en yaygın model ya da kısa yollardan nasıl sıyrılabileceğinizi açıklanmaktadır.

“Nasıl” olduğuna değil “ne” olduğuna bakmak:

Herhangi bir projede bir şeyin ters gittiğini varsayalım. Alışkanlığımız sorunu nasıl çözeceğimizi bize gösterecek tek bir neden ya da basit bir açıklama aramaktır. Yarattığımız kitap işe yaramıyorsa, ilham vermeyen yazılara ya da ardındaki yanlış yönlendirilmiş kavramlara yoğunlaşırız. Çalıştığımız şirket iyi bir performans göstermiyorsa, tasarladığımız ve piyasaya sürdüğümüz ürünlere bakarız. Gerçi böyle düşünürken mantıklı davranışlarımızı varsayarız ama çoğunlukla sorunlar bundan daha karmaşık ve bütünseldir; aklımızın sürekli olarak kısa yollar arayacağı yasına dayanarak sorunları basite indirgemeye çabalarız.

“Ne” yerine “nasıl” olduğuna bakmanın anlamı yapının üzerine, parçaların bütünle bağlantısına odaklanmak demektir. Konu kitap olunca belki işe yaramamasının nedeni kötü bir biçimde düzenlenmiş olması ve bu kötü düzenlemenin üzerinde durulmamış fikirleri yansıtmaması olabilir. Aklımızın karmakarışık oluşu işimize yansımıştır. Böyle düşünerek parçalara ve bütünsel kavramla nasıl ilintili olduklarına daha derinden bakmaya zorlanırız ve yapıyı geliştirmenin yazıyı geliştireceğine inanırız. Konu şirket olunca organizasyonun tümüne derinlemesine bakmalıyız; insanların birbiriyle nasıl iletişim kurduğuna, bilginin nasıl çabuk ve akıcı biçimde aktarıldığına bakmalıyız. Eğer insanlar iletişim kurmuyorlarsa, aynı fikirde değillerse, üründe ya da pazarlamada yapılacak değişiklikler performansı artırmayacaktır.

Doğadaki her şeyin bir yapısı vardır, parçaların birbiriyle bağlantısı genellikle akıcıdır ve kavramlaştırılması hiç de o kadar kolay değildir. Aklımız her şeyi birbirinden ayırma, fiiller yerine sözcüklerle düşünme eğilimindedir. Genellikle her şeyin arasındaki ilişkilere daha fazla dikkat etmelisiniz çünkü sizin resmin tamamını daha iyi algılamanızı sağlar. Elektrik ile manyetizma arasındaki ilişkiye ve etkilerinin bağlantısına bakmak Michael Faraday’dan Albert Einstein’a kadar bilim insanlarının bilimsel düşünmede büyük bir devrim yaratmalarını ve alan teorilerini geliştirmelerini sağlamıştı. Bu devrim, günlük sıradan konular üzerindeki düşünme tarzında oluşmak için beklemektedir.

Genellemelere koşmak ve ayrıntıları göz ardı etmek:

Aklımız her zaman en küçük bilgi kırıntısına dayanarak genelleme yapmak için acele eder. Ayrıntılara dikkat etmeden, eski fikirlerimize uyumlu olan yeni fikirleri çok acele ortaya çıkarırız. Bu modele direnmek için bazen odak noktamızı *makrodan mikroya* çevirmeli, ayrıntılara, küçük resme daha fazla odaklanmalıyız. Darwin, teorisinin doğruluğundan emin olmak için yaşamının upuzun sekiz yılını midyeleri araştırmaya harcamıştı. Doğanın mikroskobik bir görüntüsüne böylesine yakından bakınca daha büyük boyutlu kuramının kusursuzca onaylandığını görmüştü.

Leonardo da Vinci tablolarında daha canlı ve duygusal yeni bir boyama tarzı yaratmak istediğinde ayrıntıları saplantılı biçimde incelemeye başlamıştı. Işığın nesnelerin görüntüsünü nasıl değiştirebileceğini denemek için saatlerce çeşitli nesneleri farklı ışık biçimleri altında inceliyordu. Defterlerine yüzlerce sayfa not almış, tüm olası koşullarda gölgelerin farklılığını araştırmıştı. Aynı dikkati giysilerin kıvrımlarına, saçların bükümlerine, insanların yüzündeki en minik ifade değişikliklerine de göstermişti. Yapıtlarına bakarken bunca çabanın bilinçli olarak farkına varmıyoruz ama adeta yaşamı yakalamış gibi ne denli canlı ve gerçekçi olduklarını hissediyoruz.

Genel olarak bir soruna ya da bir fikre daha açık bir akılla yaklaşmayı denemelisiniz. Ayrıntılar üzerinde yaptığınız çalışma düşüncelerinize rehberlik etsin ve kuramlarınızı şekillendirsin. Doğadaki ya da dünyadaki her şeyi bütünün özünü yansıtan en küçük parçası ya da bir hologram olarak düşünün. Kendinizi ayrıntılara gömmek beynin genelleme yapma eğilimine karşı duracak ve sizi gerçeğe yaklaştıracaktır. Öte yandan ayrıntılarda kaybolmadığınızdan, bütünü nasıl yansıttıklarını atlamadığınızdan ve daha büyük fikre nasıl uyum sağladıklarını gördüğünüzden emin olun. Bu durum aynı hastalığın öteki tarafıdır.

Paradigmaları onaylamak ve aykırılıkları göz ardı etmek:

Tüm alanlarda gerçeği açıklamanın kabul görmüş yolları olan paradigmalar vardır. Bunlar önemlidir çünkü bu paradig-

malar olmadan dünyadan bir anlam çıkaramazdık. Ama bazen bu paradigmlar düşünce biçimimize baskın çıkar. İnandığımız paradigmları onaylamak için dünyada bazı düzenler ararız. Paradigmalara uyum göstermeyen aykırılıklar göz ardı edilir ya da açıklamayla geçiştirilir. Aslında aykırılıklar en zengin bilgiye sahiptir. Çoğunlukla paradigmlarımızdaki kusurları bize gösterir, dünyaya bakmanın yeni yollarını açar. Kendinizi bir dedektife dönüştürmeli, herkesin göz ardı ettiği aykırılıkları bilinçli olarak keşfedip dikkatle bakmalısınız.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında birçok bilim insanı uranyum gibi ender bulunan bazı metallerin ışıksız ortamlarda bile bilinmeyen bir ışın yaydıklarını fark etmişlerdi. Ama kimse bu konuya fazla dikkat etmemişti. Maddenin genel kuramlarına uyacak mantıklı açıklamanın günün birinde yapılacağı varsayılmıştı. Marie Curie ise bu sıra dışılığın özellikle araştırılması gereken bir konu olduğunu düşünmüştü. Madde kavramımızı genişletecek potansiyele sahip olduğunu sezmişti. Dört uzun yıl boyunca Marie Curie kocası Pierre ile birlikte bu olguyu inceledi ve sonunda *radioaktivite* adını verdi. Yaptığı keşif bilim insanlarının daha önceleri statik ve sabit unsurlar içeren nesneler olarak gördükleri maddeye bakışını değiştirdi; artık daha uçucu ve karmaşık olduğu ortaya çıkmıştı.

Google kurucuları Larry Page ile Sergey Brin, 1990'ların ortasında var olan tüm arama motorlarını incelediler, özellikle AltaVista gibi sistemlerin görünürdeki önemsiz kusurlarına, aykırılıklarına odaklandılar. O dönemde bu arama motorları en gözde sistemdi, belirli bir maddede konunun kaç kere arandığına bakarak aramaları sıralıyordu. Gerçi bu yöntem bazen yararsız ya da geçersiz sonuçlar veriyordu ama eninde sonunda düzeltilebilecek ya da olduğu gibi kabul edilecek bir tuhaflık olarak görülüyordu. Bu aykırılığa odaklanan Page ile Brin, bütünsel kavramda derhal göze çarpan zayıflık olduğunu gördüler ve daha farklı bir sıralama algoritması geliştirdiler – sıralama bir maddeye kaç kere bağlantı yapıldığına dayanıyor ve böylece arama motorunun verimliliğini ve kullanımını tümüyle değiştiriyordu.

Charles Darwin için kuramının dönüm noktası mutasyonlara dayanıyordu. Doğadaki garip ve rasgele çeşitlemeler çoğu zaman bir türü yepyeni bir evrim yönüne sokuyordu. Aykırılıkları bu mutasyonların yaratıcı biçimi olarak düşünün. Genellikle geleceği simgeler ama şimdilik gözlerimize tuhaf gibi görünürler. Bunları inceleyerek herkesten önce geleceği aydınlatabilirsiniz.

Var olanlara takılmak, olmayanları göz ardı etmek:

Arthur Conan Doyle'un "Gümüş Şimşek" adlı öyküsünde Sherlock Holmes, olmayana –evin köpeğinin havlamamasına– dikkat ederek olayı çözmüştü. Demek ki katil köpeğin tanıdığı biriydi. Bu öykü sıradan insanların *olumsuz ipuçları* diye tanımlayacağımız, olması gerekirken olmayanlara genellikle dikkat etmediğinin güzel bir örneğidir. Olumlu bilgilere takılıp kalmak, gördüklerimize, duyduklarımıza dikkat etmek eğilimimiz vardır. Ancak Holmes gibi yaratıcı bir kişi daha geniş ve inceden inceye düşünür, bir olaydaki eksik bilgilerin üzerinde durur ve bu eksikliği bizim herhangi bir şeyin varlığını görmemiz kadar kolayca fark eder.

Yüzyıllarca doktorlar hastalıkların, bulaşıcı bir mikrop, soğuk hava esintisi, zararlı buğular gibi bedene dışarıdan gelen saldırılarla ortaya çıktığını düşünüyorlardı. Tedavi yöntemleri hastalık yaratan çevresel unsurların zararlı etkilerini önlemek için belirli ilaçlar bulmaya bağlıydı. Yirminci yüzyılın başlarında biyokimyager Frederick Gowland Hopkins, iskorbüt hastalığının etkileri üzerinde çalışırken, bu açığı tersine çevirecek bir fikre kapıldı. Bu hastalığın dışarıdan gelen bir saldırı yerine daha sonraları C vitamini olarak tanınacak maddenin bedendeki *eksikliğinden* kaynaklandığını düşündü. Sorunu çözmek için yaratıcı düşünme yoluyla var olana değil *eksik olana* odaklandı. Böylece vitaminler konusunda çığır açan bir çalışma yapıldı ve sağlık hakkındaki fikirlerimiz tümüyle değişti.

İş yaşamında en yaygın eğilim piyasadaki mallara bakıp nasıl daha iyisini ya da ucuzunu yapabileceğimizi düşünmektir. Önemli olan ise olumsuz ipucunu görmek gibi dikkatimizi he-

nüz talebi karşılanmayan, var olmayan ürünler üzerinde yoğunlaştırmaktır. Bunu yapmak için daha fazla düşünmek gerekir ve kavramlaştırmak daha zordur ama gerçekten karşılanmayan bir talebi bulabilirsek ödülü çok büyük olacaktır. Böyle bir düşünme sürecini başlatmanın ilginç bir yolu dünyada var olan yeni teknolojilere bakmak ve ne kadar farklı bir yolda kullanılabileceğini hayal etmek ve yokluğu açıkça belli olmayan ama eksikliğini hissettiğimiz bir talebi karşılamasını sağlamaktır. Eğer gereksinim çok belirgin ise, zaten başkaları da bu konuda çalışıyordur.

Sonuçta görüş açımızı değiştirme yeteneği hayal gücümüzün bir işlevidir. Bu süreçle olabildiğince gevşek ve radikal davranarak, genellikle düşündüğümüzden daha fazla olasılığı hayal etmeyi öğrenmeliyiz. Bu durum sanatçılar kadar mucitleri ve işadamlarını da ilgilendirir. Kendi açısından üst düzeyde yaratıcı bir düşünür olan Henry Ford'a bir bakın. Otomobil üretiminin erken dönemlerinde Henry Ford var olandan farklı bir işletme hayal etmişti. Gelmekte olduğunu hissettiği tüketici kültürünü yaratmak için seri üretime geçmek istiyordu. Ama fabrikalarındaki işçilerin bir aracı üretmeleri ortalama on iki buçuk saat sürüyordu ve hedefine ulaşması için işler çok ağır yürüyordu.

Bir gün üretimi hızlandırma yollarını düşünürken, bir platformun üzerinde duran arabayı bir araya getirmek için oradan oraya koşturan işçileri izledi. Henry Ford geliştirilebilecek gereçler, işçilerin nasıl daha hızlı hareket edebilecekleri, ya da daha fazla sayıda işçiye işe almak gibi konulara odaklanmadı çünkü bu tip küçük değişiklikler seri üretime geçmek için dinamiği yeterince değiştirmeyecekti. Bunun yerine tümüyle farklı bir *hayal kurdu*. Aklında arabaların hareket ettiğini ve sabit duran işçilerin önlerinden geçen aracın belirli işlerini yaptıklarını gözlerinin önünde canlandırdı. Birkaç gün içinde bunu denedi ve nereye doğru gideceğini algıladı. 1914 yılında tamamlandığında Ford fabrikası artık doksan dakikada bir araba üretebiliyordu. Yıllar içinde zaman tasarrufu mucizesini daha da hızlandıracaktı.

Aklınızı özgürleştirip görüş açısını değiştirmek için güç verirken şunu unutmayın: herhangi bir anda deneyimlediğimiz

duyguların dünya algımız üzerinde orantısız etkisi vardır. Eğer korkuya kapılmışsak, bazı hareketlerde potansiyel tehlikeler görürüz. Eğer kendimizi cesur hissediyorsak, potansiyel riskleri görmezden geliriz. Yani yalnızca zihinsel perspektifinizi değiştirmekle kalmayıp, duygusal perspektifinizi de değiştirmelisiniz. Örneğin çalışmanızda fazla miktar direniş ve engelle karşılaşıyorsanız, bunu oldukça olumlu ve üretken olarak görün. Bu zorluklar size dayanıklılık kazandıracak ve düzeltmeniz gereken kusurların daha fazla farkında olmanızı sağlayacaktır. Fiziksel egzersizlerde bedeni güçlendirmenin bir yolu direnç kullanmaktır ve aynı durum akıl için de gereklidir. Potansiyel tehlikeleri yumuşamış olarak görün, dikkate bağımlı olduklarını düşünerek, iyi şansınız üzerinde tersine çevirme oyunu oynayın. Bu tersine çevirmeler hayal gücünüzü, çalışmanızı olumlu yönde etkileyecek daha fazla olasılık görmesine yardımcı olacak biçimde özgürleştirecektir. Eğer engelleri fırsatlar olarak görürseniz, bunu gerçekleştirmeniz kolaylaşır.

E. İLKEL ZEKÂ BİÇİMLERİNE GERİ DÖNÜN

Giriş bölümünde tartışıldığı gibi (bkz. sayfa 22) en ilkel atalarımız dillerin icadından çok önce hayatta kalabilmek için yardımcı olacak çeşitli zekâ biçimleri geliştirmişlerdi. Çoğunlukla görsel imgelerle düşünüyorlardı ve modelleri ve çevrelerinin önemli ayrıntılarını fark etmekte uzman olmuşlardı. Uçsuz bucaksız topraklarda dolaşırken, mesafeleri düşünme yeteneğini geliştirmişler, güneşin konumunu ve belirli nirengi noktalarını kullanarak çeşitli yörelerde yön bulmasını öğrenmişlerdi. Mekanik tanımlarla düşünmeyi başarıp, herhangi bir şey üretirken göz-el koordinasyonunda son derece becerikli olmuşlardı.

Dillerin ortaya çıkışıyla birlikte atalarımızın zihinsel güçleri olağanüstü derecede gelişmişti. Sözcüklerle düşünerek çevrelerindeki dünyada daha fazla olasılık hayal edebiliyorlar ve hem bunlarla iletişim kuruyorlar hem de gerekli biçimde davranıyorlardı. İnsan beyni evrim çizgilerinde çok işlevli, çeşitli düzeylerde düşünebilen, her tür anlamda çeşitli zekâ biçimlerini bir araya

getirebilen son derece esnek bir gereç olarak gelişti. Ama yolun bir noktasında bir sorun ortaya çıktı. Yavaş yavaş eski esnekliğimizi yitirdik ve düşünmek için sözcüklere dayanır olduk. Bu süreçte zekâmızda önemli bir rol oynamış olan görmek, koklamak, dokunmak gibi duyularımızla bağlantımızı yitirdik. Diller genellikle sosyal iletişim için tasarlanmış bir sistemdir. Herkesin kabulleneceği düzenlere dayanır. Oldukça katı ve sabit olduğundan en az kısıtlamayla iletişim kurmamızı sağlar. Ama konu yaşamın inanılmaz karmaşıklığı ve akıcılığı olunca, diller çoğu zaman yetersiz kalır.

Dilbilgisinin yapısı bizi belirli mantıklara ve düşünme biçimlerine kilitler. Yazar Sidney Hook'un dediği gibi, "Aristoteles kendisine varlığın gramerini simgeleyen kategoriler tablosunu çizdiğinde, aslında Yunancanın evrendeki dilbilgisini tasarlıyordu." Dilbilimcilerin sıraladığı çok sayıdaki kavramı İngilizcede tanımlamak için belirli sözcükler yoktur. Eğer bazı kavramlar için sözcükler yoksa, genellikle bunları düşünmeyiz. Yani diller doğuşta sahip olduğumuz çok katmanlı zekâ güçleriyle kıyaslanınca, çoğunlukla çok sıkı ve kısıtlayıcıdır.

Son birkaç yüzyılda bilim, teknoloji ve sanattaki hızlı gelişmelerle biz insanlar beyinlerimizi gittikçe karmaşıklaşan sorunları çözmek için kullanmak zorunda kaldık ve gerçekten yaratıcı olanlar dillerin ötesinde düşünme yeteneğini geliştirip bilincin alt odalarına ulaştı, milyonlarca yıl bize hizmet etmiş olan zekânın ilkel biçimlerine geri döndüler.

Ünlü matematikçi Jacques Hadamard'a göre matematikçilerin çoğu imgelerle düşünür, oluşturmaya çalıştıkları kuramın bir görsel eşdeğerini yaratır. Michael Faraday çok güçlü bir görsel düşünürdü. Gücün elektromanyetik çizgileri fikrini ortaya atarken, yirminci yüzyılın alan kuramlarını tahmin ederek, bu konuda yazmadan önce, aklının gözünde onları tümüyle görmüştü. Periyodik tablonun yapısı kimyager Dimitri Mendeleyev'e bir düşte görünmüştü; elementlerin belirli bir düzenle sıralandığını görmüştü. İmgelere dayanan ünlü düşünürlerin sayısı çok yüksektir ve belki de en tanınmışları olan Albert Einstein bir gün,

“Bir dilin konuşulan ya da yazılan sözcükleri benim düşünme mekanizmamda hiçbir rol oynamıyor gibi. Düşüncede unsur olarak hizmet veren fiziksel varlıklar, belirli işaretlerdir ve bilinçli olarak tekrar üretilen ve bir araya getirilebilen az ya da çok açık imgelerdir,” demişti.

Thomas Edison ve Henry Ford gibi mucitlerin görsel tanımların yanı sıra üç boyutlu modellerle düşündükleri tahmin ediliyor. Ünlü elektrik ve makine mühendisi Nikola Tesla söylendiğine göre bir makineyi ve çalışan parçalarının tümünü en ince ayrıntısına kadar gözlerinin önünde canlandırabiliyor ve ardından yarattığı imgeye uygun bir şey icat ediyordu.

Görsel biçimlerle düşünmeye “geri dönüşün” nedeni çok basittir. İnsanın çalışma belleği sınırlıdır. Aynı anda birkaç bilgi parçasını aklımızda tutabiliriz. Bir imge aracılığıyla bir bakışta çok daha fazla sayıda nesneyi hayal edebiliriz. Nesnel ve katı olan sözcüklerin aksine, görüntüleme bizim yarattığımız bir şeydir, bu andaki belirli gereksinimlerimizi karşılar ve herhangi bir fikri sözcüklerden daha akıcı ve gerçekçi olarak simgeler. Dünyadan bir anlam çıkarmak için imgeler kullanmak belki en ilkel zekâ biçimidir ve daha sonra kelimelere dökebileceğimiz fikirler oluşturmamıza yardım eder. Ayrıca sözcükler soyuttur; bir imge ya da bir model fikrimizi somutlaştırır ve herhangi bir şeyi duyularımızla görme ve hissetme gereksinimimizi karşılar.

Eğer bu biçimde düşünmek size doğal gelmiyorsa, bu yaratıcı süreci ilerletmek için şemalar ve modeller kullanmak son derece verimli olacaktır. Genellikle görsel düşünen bir kişi olmayan Charles Darwin araştırmalarının başlangıcında evrimi kavramlaştırmak için düzensiz biçimde dallanan bir ağaç imgesinden yardım almıştı. Bu görüntü yaşamın bir tek tohumdan başladığını, ağacın bazı dallarının sona erdiğini ama aynı anda başka dallarının hâlâ büyüdüğünü ve yeni filizler verdiğini belirtiyordu. Böyle bir ağaç resmini defterine çizmişti. Bu imge son derece yararlı oldu ve sık sık dönüp tekrar baktı. Moleküler biyoloji uzmanı James D. Watson ile Francis Crick DNA molekülünün oluşturdıkları büyük ölçekli, üçboyutlu modelini sürekli işledi-

ler ve değiştirdiler; DNA'yı keşfedip tanımlamalarında bu model önemli bir rol oynadı.

İmgelerin, şemaların ve modellerin kullanımı sözcüklerle hayal etmekte zorlanacağınız yönleri ve düşünme biçimlerini görmenize yardımcı olur. Fikriniz oldukça yalın bir şema ya da modelle somutlaştırılınca, oluşturduğunuz kavramın tümünü birden görebilirsiniz, bilgi birikimini düzene sokarsınız ve kavramınıza yeni boyutlar ekleyebilirsiniz.

Kavramsal imge ya da model, Watson ile Crick'in üçboyutlu DNA modelini böyle ortaya çıkarttığı gibi derin düşünmenin sonucu olabilir ya da yarı farkındalık anlarında yani bir düşte ya da gündüz hayal kurarken oluşabilir. İkinci durumdaki görüntüleme için belirli bir dereceye kadar gevşemiş olmanız şarttır. Eğer fazla düşünürseniz gerçeğe çok yakın bir sonuca ulaşırsınız. Bırakın dikkatiniz dağılsın, kavramınızın kenarlarında dolaşın, bilinciniz üstündeki kavrayışınızı gevşetin ve imgelerin size gelmesine izin verin.

Mesleğin başlangıcında Michael Faraday resim çizme ve boyama dersleri almıştı. Böylece çeşitli konuşmalarda izlediği deneyleri yeniden oluşturabiliyordu. Ayrıca çizim yapmanın çeşitli biçimlerde düşünmesine yardımcı olduğunu da fark etti. El-beyin bağlantısı içimizde çok derine yerleşiktir; herhangi bir şeyin çizimini yapacağımız zaman onu yakından gözlemleriz, canlılık katmak için parmaklarımızla hissederiz. Böyle denemeler görsel biçimde düşünmenize yardım eder ve aklınızı sürekli sözcüklere dökme işleminden uzaklaştırır. Leonardo da Vinci için çizim yapmak ile düşünmek eşanlamlıydı.

Bir gün yazar ve çeşitli alanlarda bilgili Johann Wolfgang von Goethe, arkadaşı ünlü Alman yazar Friedrich Schiller'in yaratıcı süreci hakkında garip bir şey keşfetti. Schiller'i ziyarete gittiğinde yazarın evde olmadığı ama kısa süre sonra döneceğini öğrendi. Beklemeye karar verip Schiller'in çalışma masasına oturdu. Garip bir baygınlık duygusuna kapıldı, başı dönmeye başladı. Pencereye yaklaşınca bu duygu kayboluyordu. Masanın bir çekmecesinden tuhaf ve mide bulandırıcı bir kokunun yük-

seldiğini fark etti. Çekmeceyi açınca bazıları tümüyle bozulmuş çürük elmalarla dolu olduğunu görüp şaşırdı. Schiller'in karısı odaya girince elmaları ve bu kokuyu sordu. Kadın çekmeceleri özellikle çürük elmalarla kendisinin doldurduğunu, kocasının bu kokudan keyif aldığını ve bunları koklarken en yaratıcı işlerini ortaya çıkardığını anlattı.

Kimi sanatçılar ve düşünürler de yaratıcı sürece katkıda bulunması amacıyla benzer tuhaf düzenler kurmuşlardı. Albert Einstein izafiyet teorisi hakkında düşünürken elinde bir lastik top tutar ve aklı zorlandıkça belirli aralıklarla avucunda sıkardı. Yazar Samuel Johnson'ın çalışabilmesi için masasının üzerinde bir dilim portakal ile bir kedinin durması gerekiyordu. Kediye belirli aralıklarla okşayıp mırıldanmasını sağlıyordu. Çalışmaları için ancak bu duyusal ipuçlarının yeterli dürtüyü sağladığı varsayılıyor.

Bu örnekler sinestezi adı verilen, bir duyunun dürtülenmesinin diğer duyuları harekete geçirmesi olgusuna bağlıdır. Örneğin belirli bir ses duyunca, aklımıza belirli bir renk gelir. Sinestezinin sanatçılar ve yüksek düzey düşünürler arasında daha yaygın olduğunu ortaya koyan çalışmalar vardır. Bazıları sinestezinin beyin içinde yüksek dereceli ara bağlantıları simgelediğini ve bunun da zekâ düzeyinde bir rolü olduğunu düşünüyor. Yaratıcı insanlar yalnızca sözcüklerle düşünmeyip, bu süreçte tüm duyularını ve hatta bedenlerinin tümünü kullanırlar. Güçlü bir koku almanın ya da bir lastik topa dokunmanın verdiği duyusal ipuçlarının düşüncelerini çeşitli düzeylerde dürtülediğini fark ediyorlar. Bunun anlamı bu kişilerin düşünme, yaratma ve dünyayı hissetmenin alternatif yollarına daha açık olduklarıdır. Duyusal deneylerin daha geniş bir yelpazesini hissetmeye kendilerine izin veriyorlar. Düşünme ve yaratma kavramını sözcüklerin ve makul bir neden bulma mekanizmasının sınırlarının ötesine genişletmelisiniz. Beyninizi ve duyularınızı tüm yönlerden dürtülemek doğal yaratıcılığınızın kilidini açar ve özgün aklınızı canlandırır.

Üçüncü Adım: Yaratıcılığın İlk Adımı – Gerginlik ve İçgörü

Neredeyse tüm ustaların yaratıcı yaşamında belirli modellerin varlığını duyuyoruz: Herhangi bir projeye bir sezgi ve potansiyel başarısı hakkında heyecanla başlıyorlar. Projeleri son derece bireysel ve ilkel bir şeyle bağlantılı ve adeta onlar için canlı gibi görünüyor.

Başlangıç heyecanı onlara belirli yönlerde esin verirken, kavramlarını şekillendirmeye başlıyorlar, olasılıklarını daraltıyorlar ve enerjilerini gitgide belirginleşen fikirlere yönlendiriyorlar. Böylece yüksek bir odaklanma evresine giriyorlar. Ama ustalar çalışma sürecini karmaşıklaştıran başka bir niteliğe daha sahipler: Yaptıklarından kolayca tatmin olmuyorlar. Bir yandan heyecanlanırken, öte yandan çalışmalarının değerinden kuşkuya kapılıyorlar. İçsel standartları çok yüksek. İlerledikçe ilk fikirlerinde önceden tahmin etmedikleri zorlukları ve kusurları fark ediyorlar.

Süreç gitgide daha bilinçli ve daha az sezgisel hale gelince, bir zamanlar çok canlı gibi görünen fikir artık ölü ya da bayat gibi gelmeye başlıyor. Dayanılması zor bir duygu olduğundan, daha fazla çalışıyor ve bir çözüme ulaşmaya zorluyorlar. Ne kadar fazla denerlerse, o kadar fazla içsel gerginlik ve hayal kırıklığı oluştuyorlar. Bayatlama duygusu artıyor. Başlangıçta akılları zengin bağlantılarla dolup taşarken, şimdi aynı bağlantının kıvılcımını yakmayan, dar bir düşünme yoluna mahkûm olduklarını hissediyorlar. Bu sürecin belirli noktalarında pek fazla usta sayılmayanlar ya vazgeçiyor ya da elde ettikleri vasat ve yarım kalmış bir projeye yetiniyorlar. Ama ustalar elbette daha güçlü. Bu süreçten daha önce de geçmiş olduklarından bilinçaltı düzeyde ilerlemek zorunda olduklarını algılıyorlar ve hayal kırıklığı ya da tıkanma duygusunun bir anlamı olduğunu algılıyorlar.

Gerginliğin özellikle yüksek bir noktasında bir an işi bırakıyorlar. Çalışmaya ara vermek uyumak kadar basit olabildiği gibi, uzunca bir mola almak ya da geçici olarak başka bir konuda ça-

lışmak da olabilir. İşi bitirmenin çözüm yolu, en kusursuz fikir böyle anlarda kaçınılmaz biçimde onlara geliveriyor.

Genel izafiyet problemi üzerinde upuzun on yıl durmamacasına düşündükten sonra Albert Einstein bir akşamüstü vazgeçmeye karar verdi. Yeterince düşünmüştü. Başa çıkabileceğinden fazlasıydı. Erkenden yatağa girdi ve uyandığı anda çözüm yolu aklına geliverdi. Besteci Richard Wagner, *Das Rheingold* operası üzerinde o kadar çok çalıştı ki, birdenbire tılandı. Hayal kırıklığına kapılarak ormanda uzun bir yürüyüşe çıktı, yere uzandı ve uykuya daldı. Yarı düş görürken kendini hızlı akan suyun dibine doğru gidiyor gibi hissetti. Suyun sesi müzik akorları gibiydi. Boğulma duygusuyla dehşete düşmüş biçimde uyandı. Aceleyle evine gitti ve düşündeki akorları yazdı; hepsi hızla akan suyun sesini çıkarıyordu. Bu akorlar operanın prelüdü oldu, tümünde kullanılan ana motifi oldu ve bestelediği en şaşırtıcı parçalardan biri ortaya çıktı.

Çok yaygın olan bu öyküler beyin hakkında temel bir noktaya ve beynin belirli yaratıcılık zirvelerine nasıl tepki verdiğine işaret ediyor. Bu modeli şöyle açıklayabiliriz: Eğer projenin başlangıcındaki heyecanı, ilk kıvılcımı ateşleyen sezgileri sürdürseydik, çalışmamıza nesnel açıdan bakacak mesafeye kadar uzaklaşamaz ve gerekli düzeltmeleri yapamazdık. İlk hevesi yitirmek bizi aynı fikir üzerinde tekrar tekrar çalışmaya iter. Kolay bir çözüme çok erkenden razı olmamaya zorlar. Bir soruna ya da bir fikre tek açıdan saplanmanın getirdiği gittikçe artan hayal kırıklığı ve gerginlik, doğal olarak bir kırılma noktasına bizi sürükleyecektir. Hiçbir yere varamadığımızı fark ederiz. Böyle anlar işi bırakmamız için beynimizden gelen işaretlerdir ve yaratıcı insanların çoğu bilinçli olarak ya da farkına varmadan bunu kabullenir.

İşi bıraktığımız zaman inşa ettiğimiz fikirlerin ve bağlantıların bilincimizin altında fokurdadığı ve kuluçkaya yattığını fark etmeyiz. Gerginlik duygusu yok olunca, sıkı çalışma nedeniyle iyice artmış olan başlangıçtaki heyecan ve canlılık duygusuna beyin geçici olarak geri döner. Yaklaşımımızda çok katılaşınca bizden kaçan en uygun sentezi beynimiz şimdi bulabilir. Belki *Das*

Rheingold operasının su sesleri en uygun açılış parçasını bulmak için zorlandığı sırada Wagner'in beyninde değişik biçimlerde yer almıştı. İşten uzaklaşıp ormanda uyuyakalınca, bilinçaltındaki aklına ulaşmış ve orada hazırlanan bir fikrin bir düş yoluyla yüzeye çıkmasına izin vermişti.

İşin anahtarı bu sürecin farkında olmak, kuşkularınızla, yeniden çalışmalarınızla, zorlu çabalarınızla olabildiğince ilerlemek ve yüz yüze kaldığınız yaratıcı engellerin ve hayal kırıklığının değerini ve amacını bilmektir. Kendinizi Zen üstadı olarak düşünün. Bu ustalar sıklıkla öğrencilerini döverler, bilinçli olarak azami kuşku ve içsel gerginlik noktalarına yönlendirirler çünkü bu anların genellikle aydınlanmanın hemen öncesinde geldiğini bilirler.

Görkemli içgörüler ve keşifler hakkındaki binlerce öykünün arasında belki de en tuhafı Fransa'da gelecek vaat eden bir matematik öğrencisi olan ve yeniyetmelik çağında cebir konusunda olağanüstü başarı sergileyen Evariste Galois'ın öyküsüdür. 1831 yılında yirmi yaşındayken bir kadınla ilgili bir tartışmaya karışmış ve sonunda düelloya davet edilmişti. Düellodan bir gece önce öleceğinden kesin emin olan Galois, yıllardır kendisini taciz eden cebir denklemleri üzerindeki fikirlerinin özetini çıkarmaya çalışmıştı. Birdenbire fikirler akmaya ve hatta yenileri bile aklına gelmeye başlamıştı. Gece boyunca çılgınlar gibi yazmıştı. Ertesi gün tahmin ettiği gibi düelloda öldü ama sonraki yıllarda notları okundu, yayımlandı ve yüksek cebirde bir devrim yarattı. Bazı notları kendi dönemine göre matematikte çok ilerideki yönleri işaret ediyordu ve bunların nereden geldiğini tahmin etmek çok zor.

Oldukça aşırı uç bir örnek ama bu öykü gerginlik gereksinimi hakkında temel noktayı anlatıyor. İşimizi bitirmek için sonsuz zamanımız olduğu duygusu aklımızın üzerinde aldatici ve zayıflatıcı bir etki yaratır. Dikkatimiz ve düşüncelerimiz dağınık. Yoğunlaşmayınca beynimizin bir üst vitese geçmesi zorlaşır. Bağlantılar ortaya çıkmaz. Bu nedenle ister gerçek isterse uyduruk olsun her zaman teslim tarihleriyle çalışmalısınız. Sona ulaşmak için az zamanı olduğunu kavrayınca aklınız gerek duyduğunuz

düzeye yükselir. Fikirler birbiri üstüne yığılır. Düş kırıklığına uğrama lüksünüz yoktur. Her gün yoğun bir meydan okuma gibidir ve her sabah sizi ilerletecek özgün fikirler ve bağlantılarla uyanırsınız.

Eğer gerçek bir teslim tarihi yoksa bile, kendiniz böyle bir tarih saptayın. Thomas Edison baskı altında kalınca daha iyi çalıştığını biliyordu. Bilinçli olarak henüz bir fikri hazır değilken basınla konuşurdu. Böylece önerilen icadın olasılıkları hakkında halkta biraz heyecan ve reklam yaratırdı. Eğer işini tavsatırsa ya da fazla zaman geçirirse saygınlığı zarar göreceğinden akli bir üst vitese geçer ve işini yapardı. Böyle durumlarda aklınız arkasını denize, dağa vermiş ve geri çekilemeyen bir orduya benzer. Ölümün yakınlığını duyumsayınca, ordu her zamankinden daha fazla savaşıır.

Duygusal Tuzaklar

Mesleğimizde *yaratıcı-aktif* evreye ulaşınca yalnızca zihinsel olmayan bazı engellerle yüz yüze kalırız. İşler daha zorludur, kendi başımıza kalırız ve çıta iyice yükselmiştir. Çalışmalarımız artık halkın gözü önündedir ve iyiden iyiye irdelenir. Çok parlak fikirlere sahip olabiliriz, en üstün zihinsel meydan okumalarla başa çıkabiliriz ama eğer dikkatli olmazsak, duygusal tuzaklara düşebiliriz. Kendimize güvenimiz azalır, başkalarının fikirleri hakkında kaygıya kapılırız ya da aşırı derecede özgüvenli oluruz. Ya da canımız sıkılır ve her zaman gerekli olan çok çalışma keyfini yitiririz. Bu tuzaklara düşünce kendimizi kurtarmak zor olur; nerede hata yaptığımızı göreceğimiz açığı yitiririz. Bu tuzakları önceden fark etmek ve içine adım atmamak en doğrusudur. Yolumuzda bizi tehdit eden en yaygın altı tuzak şunlardır:

Gönül rahatlığı: Çocukluk yıllarında dünya büyüğü bir yer gibi görünür. Karşılaştığımız her şeyin bir heyecanı vardı ve hayranlık duygusu uyandırırdı. Şimdi yetişkin görüş açısından bakınca bu hayranlığı, bilğimiz artınca, gerçek dünyanın sonsuz deneyimleriyle eskittiğimiz saf ve sevimli bir nitelik olarak algılarız. “Büyülü” ve “hayranlık uyandırıcı” sözcüklerini küçümse-

riz. Ama bir an için tam tersini düşünün. Yaşamın milyarlarca yıl önce başladığı, bizimki gibi bilinçli bir türün evrimleşip bugünkü durumuna geldiği, Ay'a gittiğimiz, fiziğin çok önemli yasalarını anladığımız gibi gerçekler bizde sürekli olarak saygılı bir hayranlık duygusu uyandırmalıdır. Kuşkucu, alaycı duruşumuz aslında bizi ilginç sorulardan ve gerçeğin kendisinden uzaklaştırır.

Zorlu bir çıracılık dönemini aşip yaratıcılığımızı ortaya çıkarırken, neler öğrendiğimiz ve ne kadar ilerlediğimiz hakkında tatmin olma duygusuna kapılmaktan kendimizi alamayız. Öğrendiğimiz ve geliştirdiğimiz belirli fikirleri kanıksarız. Daha önceleri bizi rahatsız eden soruları sormaktan vazgeçeriz. Nasıl olsa yanıtlarını biliyoruz. Hatta kendimizi üstün görürüz. Farkına varmayız ama gönül rahatlığı ruhumuza işledikçe, aklımız ağır ağır daralır ve sıkılaşır ve belki daha daha önceki işlerimizde halkın beğenisini kazanmış olabiliriz ama yaratıcılığımızı bastırırız ve asla bir daha geri alamayız. Aktif merak duygusuna değer vererek bu yokuş aşağıya iniş eğilimine karşı koyun. Gerçekten ne kadar az şey bildiğinizi ve dünyanın daha ne kadar çok gizemi olduğunu sürekli kendinize anımsatın.

Tutuculuk: Bu evrede çalışmalarınız dikkat çekerse ya da başarıya ulaşırsa, tutuculuğa doğru gitme tehlikesiyle karşı karşıya kalırsınız. Bu tehlikenin çeşitli biçimleri vardır. Geçmişte işinize yarayan fikirlere ve stratejilere âşık olmaya başlırsınız. Dereyi geçerken niçin tarzınızı değiştirmeli ya da yeni bir yaklaşım edinmelisiniz? Denenmiş olanlarla sadık kalmak daha iyidir. Üstelik korumanız gereken bir ününüz var – ortalığı karıştıracak bir şey söylememek ya da yapmamak daha iyidir. Elde ettiğiniz maddesel rahatlığa bağımlı olursunuz, inandığınızı varsaydığınız fikirleri yüceltirsiniz ama aslında seyircilerinizi, sponsorlarınızı ya da benzerlerini memnun etme gereksinimine bağlanmışsınız demektir.

Yaratıcılığın yapısında cesaret ve başkaldırı vardır. Var olan durumu ya da geleneksel bilgeliği kabullenmiyorsunuz. Öğrendiğiniz kurallarla oynuyor, sınırları sınırıyorsunuz. Dünya cesur fikirler istiyor, varsayım ve araştırma yapmaktan korkmayacak

insanları bekliyor. Tutuculuğa kaymak araştırmalarınızı daraltacak, rahat fikirlere takılmanıza yol açacak, aşağıya doğru giden bir sarmal oluşturacaktır. Yaratıcı kıvılcımlar sizi terk ederken, ölmüş fikirlerinize, eski başarılarınıza, durumunuzu koruma gereksinimine daha sıkı sarılacaksınız. Hedefinizde rahatlık yerine yaratıcılık olursa, gelecekte daha başarılı olursunuz.

Bağımlılık: Çıraklık evresinde çalışmalarınızda gerekli yargı standartlarını koymaları için akıl hocalarınıza ve sizden yukarıda olanlara güvendiniz. Ama eğer dikkat etmezseniz bu duyguyu bir sonraki evreye de taşırsınız. Çalışmanızın değerlendirilmesini ustaya bırakmak yerine, zaten özgüvensiz olduğunuz işinizin değerlendirilmesi için halkın fikrine bağımlı olursunuz. Bu yargıları göz ardı etmemelisiniz ama önce kendi içsel standartlarınızı ve yüksek derecede bağımsızlığınızı geliştirmelisiniz. İşinizi belirli bir mesafeden görebilme kapasitesine sahipsiniz ve insanlar tepki verince hangilerine dikkat etmek hangilerini göz ardı etmek gerektiğini biliyorsunuz. Temelinde ustanızın sesini içselleştireceksiniz ve hem öğrenci hem öğretmen olacaksınız. Eğer bunu başaramazsanız, işinizi değerlendirecek içsel göstergelere sahip olamazsınız, başkalarının fikirleriyle oradan oraya savrulursunuz ve asla kendinizi bulamazsınız.

Sabırsızlık: Belki de en büyük tuzak budur. Ne kadar disiplinli olduğunuzu düşünürseniz düşünün, bu nitelik sürekli olarak sizi taciz eder. İşinizin artık bittiğine ve iyi yapıldığına kendinizi ikna ettiğiniz zaman aslında sabırsızlığınız konuşuyor ve kararınızı gölgeliyor. Daha genç daha aç olduğunuz zamanlardaki enerjinizi yitiriyorsunuz. Farkına varmadan yinelemelere girişir, kısa bir yol olarak aynı fikirleri ve süreçleri kullanırsınız. Ne var ki, yaratıcı süreç sürekli heyecan ve canlılık gerektirir. Her egzersiz, her sorun ya da her proje birbirinden farklıdır. Aceleyle bitirmeye kalkışmak ya da eski fikirleri yeniden ısıtmak vasat bir sonuca ulaşacağınızı gösterir.

Leonardo da Vinci böyle sabırsızlığın tehlikelerini anlıyordu. Bu nedenle “inatçı titizlik” ya da “azimli uygulama” olarak çevirebileceğimiz *ostinato rigore* tanımını slogan olarak benimsemişti.

Her projede –ki yaşamının sonunda sayıları binlere ulaşmıştı– bu sloganı kendine anımsatmış ve her birini aynı gayret ve azimle yapmıştı. Doğal sabırsızlığı yenmenin en iyi yolu, acıdan zevk almayı geliştirmektir – tıpkı bir sporcu gibi zorlu antrenmanlardan keyif almaya başlarsınız, sınırlarınızı zorlarsınız ve kolay çıkış yoluna karşı koyarsınız.

Kibir: Bazen en büyük tehlike eleştiri yerine başarı ve övgüden gelir. Eğer eleştiriyle başa çıkmayı öğrenirsek, bizi güçlendirir ve işimizdeki hataların farkına varmamıza yardım eder. Övgüler genellikle zarar verir. Ağır ağır da olsa yaratıcı süreçten keyif almak yerine dikkat çekme sevgisi ve gittikçe şişen egomuz vurgulanır. Hiç farkına varmadan çalışmalarımızı açlığını duyduğumuz ilgiyi görecektir şekle getirmeye başlarız. Başarıya katkıda bulunan şans unsurunu algılamayız ve çoğunlukla doğru zamanda doğru yerde bulunmaya çabalarız. Çalışmalarımızın sanki kaderimizmiş gibi başarı ve ilgi çektiğine inanırız. Egomuz bir kez şişince ancak bizi kötü biçimde yaralayacak bir sarsıntı sonrasında ayağı yere basar duruma gelir. Bu kaderden kaçınmak için bir görüş açınız olmalı. Sizden daha büyük dâhiler her zaman vardır. Gerçekten de şansınız kadar akıl hocanız ve daha önceleri size yolu açanların da yardımı olmuştur. Sizi motive eden temelinde işinizin kendisi ve süreç olmalıdır. Halkın ilgisi aslında sıkıntı yaratır ve dikkat dağıtır. Böyle bir yaklaşım egomuzun hazırladığı tuzaklara karşı tek savunmadır.

Katılık: Yaratıcı olmak belirli paradokslar içerir. Çalıştığınız alanı karış karış bilmelisiniz ve aynı zamanda bu alanın en sağlam varsayımlarını da sorgulayabilmelisiniz. Bazı sorular soracak kadar saf ve elinizdeki sorunu çözeceğinize inanacak kadar iyimser olmalısınız: Aynı zamanda düzenli olarak hedefinize ulaştığınızdan kuşku duymalı ve işinize yoğun bir özeleştiriyle yaklaşmalısınız. Bunların tümü büyük bir esneklik gerektirir ki bunun anlamı herhangi bir kafa yapısına fazla bağlanmamalısınız demektir. Yaşadığınız ana göre eğilmeli ve o an için en uygun duruşu benimsemelisiniz.

Esneklik kolayca geliştirilecek ya da doğuştan sahip olunacak bir nitelik değildir. Bir fikir hakkında heyecanlı ve umutlu bir

süre geçirdikten sonra daha eleştirel bir noktaya geçmekte zorlanabilirsiniz. İşinize kuşku ve heyecanla bakınca, iyimserliğinizi ve sevginizi yitirirsiniz. Bu sorunlardan kaçınmak deneyim gerektirir – bir kez bu kuşkuyu atlatınca yinelenildiğinde daha kolay atlatırsınız. Her şart altında duygusal aşırılıklardan kaçınmalı, aynı anda iyimser olmanın ve kuşku duymanın yolunu bulmalısınız – gerçi bu duyguları sözcüklerle tanımlamak zordur ama tüm ustalar bu deneyimden geçmiştir.

Hepimiz gerçeklere, başka insanlara, içinde yaşadığımız zamana, doğal dünyaya, karakterimize ve özgünlüğümüze daha fazla bağlı olma duygusunun arayışı içindeyiz. Toplumumuzun bizi çeşitli yollarla bu gerçeklerden uzaklaştırma eğilimi gittikçe artıyor. Günlük varlığımızın verdiği uykudan uyanmak ve gerçeklere bağlanma duygusuna ulaşmak için uyuşturucu ya da alkol kullanıyoruz, tehlikeli sporlar yapıyoruz, tehlikeli davranışlara yöneliyoruz. Ne var ki bu bağlantıyı hissetmenin en güçlü ve doyurucu yolu yaratıcı etkinliklerden geçiyor. Yaratıcı sürece adım atınca kendimizi her zamankinden daha canlı hissediyoruz çünkü yalnızca tüketmek yerine bir şeyler üretiyoruz. Yarattığımız küçük gerçeklerin ustası oluyoruz. Bu çalışmaları yaparken aslında kendimizi yaratıyoruz.

Gerçi büyük acılar barındırıyor ama yaratıcılık sürecinden gelen keyfin yoğunluğu yineleme isteği uyandırıyor. Bu nedenle yaratıcı kişiler uyandırdıkları tüm kaygı ve kuşkulara karşın aynı çabalara defalarca geri dönüyorlar. Harcadığımız çabanın karşılığında doğa bizi böyle ödüllendiriyor; eğer bu ödüller olmasaydı insanlar bu tip işlere kalkışmazdı ve insanoğlu bu eksikliğin umarsız acısını çekerd. Aldığınız keyif de süreci nereye kadar sürdürdüğünüze bağlı olarak sizin ödülünüz olacak.

YARATICI-AKTİF EVRE STRATEJİLERİ

Niçin sorguladığınızı düşünmeyin, soru sormaktan vazgeçmeyin. Yanıtlayamadıklarınız hakkında kaygılanmayın ve bilme-

diklerinizi açıklamaya çabalamayın. Merakın kendi mantığı vardır. Sonsuzluğun, yaşamın, gerçeğin ardındaki harika yapının gizemlerini düşünürken hayranlığa kapılmıyor musunuz? İşte bu insan aklının mucizesidir – kişinin gördüğü, duyduğu, dokunduğu her şeyi açıklamak için onun yapılarını, kavramlarını ve denklemlerini kullanır. Her gün biraz daha fazlasını algılamaya çalışın. Kutsal bir meraka sahip olun.

–ALBERT EINSTEIN

Geleceğin ustaları çıraklık dönemini bitirirken aynı ikilemle karşı karşıya kalırlar: Hiç kimse onlara yaratıcı süreç hakkında talimat vermemiştir ve başvuracakları kitaplar ya da öğretmenler yoktur. Edindikleri bilgiyle daha etkin ve yaratıcı olmaya çabalarlarken ruhsal yapılarına ve çalıştıkları alana en uygun kendi süreçlerini geliştirirler. Ve bu yaratıcılıkta hepimiz için geçerli olan bazı temel modelleri ve dersleri fark ederiz. Dokuz ustanın öyküsü aynı hedefe yönelen dokuz farklı stratejik yaklaşımı ortaya çıkarıyor. Kullandıkları yöntemler hepimizin sahip olduğu beynin yaratıcı güçleriyle bağlantılı olduğundan tüm alanlarda uygulanabilir. Hepsini özümsemeye, ustalık süreci hakkındaki bilgilerinizi zenginleştirmeye ve yaratıcı yönünüzü genişletmeye çalışın.

1. Özgün Ses

Kuzey Carolina'da büyüdüğü yıllarda John Coltrane (1926-1967) müzikle hobi olarak ilgilenmişti. Birikmiş enerjisini harcayacağı bir yol arayan kaygılı bir delikanlıydı. Müziğe alto korno ile başladı, klarnete geçti ve sonunda alto saksofonda karar kıldı. Okul orkestrasında çalarken dinleyiciler grubun oldukça önemsiz bir üyesi olduğunu düşünmüştü.

1943 yılında ailesiyle birlikte Philadelphia'ya taşındı ve bir akşam ünlü bebop saksofoncusu Charlie Parker'ı çalarken izleme şansını yakaladı ve bir anda büyüledi. Hiç böyle bir çalış tarzı duymamıştı ve müzikte böyle olasılıklar olacağını hayal etmemişti. Parker'ın saksofonu adeta kendi sesiyle karışmış gibi ken-

dine özgü bir çalma biçimi vardı ve dinlerken sanki duygularını paylaşıyordunuz. O andan itibaren John Coltrane saplantılı bir adam oldu. Kendi yöntemiyle Parker'ın adımlarını izlemek artık onun *yaşam görevi* olacaktı.

Coltrane zirveye nasıl ulaşacağından emin değildi ama Parker'ın her tür müziğin iyi bir öğrencisi olduğunu ve herkes-den çok daha fazla çalıştığını biliyordu. Bu fikir Coltrane'in kendi eğilimleriyle uyumluydu – içine kapanık bir genç olduğundan en sevdiği şey çalışmak ve bilgisini artırmaktı. Yerel bir müzik okulunda teori dersleri almaya başladı. Gece gündüz öylesine bir gayretle çalışıyordu ki, kamyı ağızlığı kandan kıpkırmızı kesiliyordu. Çalışmaya ara verince halk kütüphanesine gidip klasik müzik dinliyor ve akla gelebilecek harmonik olasılıkları özümsemeye çabalıyordu. Gamları deliler gibi defalarca çalarak ailesini çılgına çeviriyordu. Piyano için tasarlanmış egzersiz kitapları alıp saksofonu uygularken Batı müziğinin tüm ana hatlarını deniyordu. Philadelphia'daki orkestralarda iş bulmaya başladı ve ilk çıkışını Dizzy Gillespie'nin orkestrasıyla yaptı. Charlie Parker'ın sesine biraz daha yaklaşabilmesi için Gillespie tenor saksofon çalmasını istedi ve Coltrane saatler süren egzersizlerden sonra bir ayda yeni çalgısının da ustası oldu.

Bundan sonraki beş yıl boyunca Coltrane birbirinden çok farklı tarzları ve şarkı repertuvarları olan bir orkestradan diğerine dönüp dolandı. Gezgın yaşam biçimi ona çok uygundu çünkü akla gelebilecek her tür müziği içselleştirme gereksinimi hissediyordu. Ama aynı zamanda bazı sorunlar da ortaya çıktı. İlk kez solo çalacağı zaman oldukça beceriksiz ve kararsızdı. Olağandı-şı bir ritim duygusu vardı, zıplayıp hoplayan tarzı kendine özgündü ve birlikte çaldığı orkestralara hiç de uygun düşmüyordu. Utangaçlığa kapılarak solo çalmak zorunda kalınca başkalarının tarzını taklit ediyordu. Birkaç ayda bir duyduğu yeni bir sesi deniyordu. Bazıları genç Coltrane'in çalışmaları ve dolaşmaları arasında bireyselliğini yitirdiğini düşünüyordu.

1955 yılında dönemin en ünlü caz dördlüsünün lideri olan Miles Davis şansını denemeye karar verip Coltrane'i kendi grubu-

na davet etti. Herkes gibi Davis de saatlerce egzersiz yapan genç adamın teknik açıdan son derece başarılı olduğunu biliyordu. Aynı zamanda çalışmalarında biraz garip, ortaya çıkmaya çabala-yan yepyeni bir ses olduğunu fark etmişti. Coltrane'i seçtiği yolda yürümesi ve asla arkasına bakmaması için yüreklendirdi. Bunu izleyen aylarda Davis ara sıra pişmanlığa kapılacaktı – grubuyla bütünleştirmesi çok zor bir şeyleri ortaya salmıştı. Coltrane'in en olmadık yerlerde akorlara başlamak gibi bir huyu vardı. Hızlı bölümleri uzun tonlarla dönüştürüyor, saksofonunda aynı anda birkaç ses birden çıkıyormuş izlenimi veriyordu. Hiç kimse böyle bir müziği daha önce duymamıştı. Tonu da aynı derecede tuhaftı; ağızlığı dişlerinin arasında sıkıyor ve sanki saksofondan kendi pürüzlü sesi çıkıyormuş gibi geliyordu. Çalış tarzının altında yatan kaygı ve saldırganlık akıntısı yaptığı müziğe bir kaçınılmazlık duygusu veriyordu.

Gerçi dinleyenlerin çoğu bu garip yeni sestten hoşlanmamıştı ama bazı eleştirmenler heyecanlı bir yönünü fark etmeye başlamışlardı. Bir yazar Coltrane'in saksofonundan çıkan sesin "adeta bir grup notayı aynı anda çalıyormuş gibi ses katmanlarını andırdığını ve müziğiyle dinleyenleri alıp götürdüğünü" yazmıştı. Artık ilgi çekmeye ve ün kazanmaya başlamasına karşın Coltrane hâlâ huzursuzluk ve belirsizlik duygularına kapılıyordu. Yıllardır yaptığı egzersizlerde ve gösterilerde kelimelendiremediği bir şeyi aramış gibiydi. Müziğini bireyselleştirmek, çoğunlukla ruhsal ve doğaüstü yapıdaki duygularını kusursuzca somutlaştırmak istediğinden sözcüklere dökebilmesi çok zordu. Bazen çalışı canlanıyor ama bazen de kendi sesinin duygularını bir türlü yakalayamıyordu. Belki de bilgi birikimi onu baskılıyor ve engelliyordu. 1959 yılında kendi grubunu kurmak üzere Miles Davis'ten ayrıldı. Bundan böyle aradığı sesi buluncaya kadar sürekli deneme yapacak ve neredeyse her şeyi deneyecekti.

Aynı adlı ilk albümünün "Giant Steps" adlı şarkısı alışılma-mış müzikte bir denemeydi. Üçlemelerle giden garip akorlar, sürekli anahtar ve akor değiştirmelerle müzik çılgıncasına ilerliyor gibiydi. (Şarkının üçüncü bağlantılı akor ilerlemeleri daha sonra-

ları “Coltrane Değişimleri” adıyla anılacaktı ve hâlâ müzisyenler caz doğaçlamalarında model olarak kullanıyorlar.) Albüm büyük başarıya ulaştı, birçok parçası caz standardı oldu ama bu deneyim Coltrane’i bu tarzdan soğuttu. Artık melodileri, daha özgür ve duygusal müziği arıyordu ve kendini çocukluğunda dinlediği siyahilerin ilahilerine dönmüş buldu. 1960 yılında Broadway’in ünlü *The Sound Of Music* (Neşeli Günler) müzikalinin “My Favorite Things” adlı şarkısının genişletilmiş çeşitlemesiyle ilk popüler hit parçasını çıkarmış oldu. Soprano saksofonda adeta Batı Hint Adaları tarzına biraz da siyahi ilahileri katarak çalarken kendine özgü akor değişimlerini ve hızlı gamları da içine katmıştı. Deneyisel ve popüler müziğin tuhaf bir karışımıydı ve hiç kimse benzerini duymamıştı.

Coltrane bir siyacı gibiydi, müziğin özünü keşfetmek, kapıldığı duyguları daha derin ve doğrudan ifade etmesini sağlamak, bilinçaltıyla bağlantı kurmak gibi neredeyse olanaksız bir arayışa girmişti. Ve yavaş yavaş hedefine yaklaşıyordu. 1963’te Ku Klux Klan’ın Birmingham, Alabama’daki bir kiliseyi bombalaması üzerine yazdığı “Alabama” parçası o zamanın rahsal durumunu ve o anın özünü yakalamışa benziyordu. Bir yıl sonra *A Love Supreme* adlı albümü piyasaya çıktı. Bir günde kaydedilen parçalar müziğin dinsel bir deneyime benzemesini sağlamıştı. Hedeflediği her şeyi –doğallığını bozmadan bölümleri olabildiğince uzatmayı (caz türünde yenilikti), dinleyiciler üzerinde adeta kendinden geçme etkisi yaratmayı ve aynı zamanda ün kazandığı teknik ustalık ve sert sesi korumayı– içeriyordu. Bu albüm kelimelendiremediği ruhsal unsurları ifade ediyordu. Büyük bir heyecan dalgası yaratıp müziğine yeni dinleyici kitleleri kattı.

Bu dönemde canlı gösterilerini izleyenler deneyimin özgünlüğünden söz ediyordu. Saksofoncu Joe McPhee, “Duygulardan öleceğimi sandım... oracıkta patlayacağımı düşündüm. Enerji düzeyi gitgide yükseldi ve Tanrım artık dayanamıyorum diye düşündüm,” diye tanımlamıştı. Seyirciler çılgına dönüyor, seslerin yoğunluğuyla bazıları çığlık atıyordu. Coltrane’in saksofonundan yükselen müzik adeta onun derin ruhunu ya da duygularını an-

latıyor ve dinleyicileri istediği yöne çekebiliyordu. Başka hiçbir caz müzisyeninin dinleyiciler üzerinde böyle bir etkisi olmamıştı.

Coltrane fenomeninin bir parçası –uzatılmış şarkılar, daha büyük gruplar, tefler, ziller, Doğu müziğinin sesleri gibi tüm değişiklikler– caz dünyasına tanıttığı son akım olarak kabul ediliyordu. On yıl boyunca cazı ve tüm müzik türlerini özümsemiş ve şimdi artık başkaları için modanın öncüsü olmuştu. Ne var ki Coltrane'in meteor hızıyla yükselen mesleği 1967 yılında kırk yaşında karaciğer kanserinden ölmesiyle sona erdi.

Coltrane'in döneminde caz müziği bireyselliğin kutlaması biçimini almıştı. Charlie Parker gibi müzisyenler caz sololarını tüm çalışmaların odak noktası yapıyorlardı. Solo bölümünde müzisyen kendi özgün sesini ortaya koyuyordu. Ama ünlülerin çalışmalarında böylesine açıkça ortaya çıkan bu ses neydi? Kelimelere dökebileceğimiz bir şey değil. Müzisyenler benlikleri hakkında bir şeyler anlatıyorlar, kendilerine özgü psikolojik yapılarını ve hatta bilinçaltını ifade ediyorlardı. Kendi tarzlarında, özgün ritimlerinde, kurgularında ortaya çıkıyordu. Ama bu ses yalnızca kendisi olmak ve koyuvermekle ortaya çıkamazdı. Eline bir müzik aleti alıp hemen bu niteliği ifade etmeyi deneyen bir kişi ancak bir gürültü üretir. Caz ya da diğer müzik biçimleri gelenekleri ve kelime hazinesi olan bir dildir. Yani en aşırı paradoks, en tepede John Coltrane olmak üzere bireysellikleriyle dinleyicileri etkileyenlerdir ki, bu müzisyenler başlangıçta karakterlerini upuzun bir çıraklık dönemine gömmüşlerdir. Coltrane'in durumunda bu süreç kolayca bölünebilir – on yıldan biraz fazla yoğun bir çıraklık dönemi ve modern müzikte en şaşırtıcı yaratıcı patlamanın yaşandığı ölümüne dek süren on yıllık dönem.

Bunca zaman yapıları çalışarak, tekniğini geliştirerek ve tüm olası çalış tarzlarını özümseyerek Coltrane çok geniş bir kelime hazinesi inşa etmişti. Bunların tümü sinir sistemine kazınınca da aklı daha yüksek düzeylere odaklanabiliyordu. İnanılmaz bir hızla öğrendiği tüm teknikleri daha bireysel bir biçime getiriyordu. Araştırmaya ve denemeye bu kadar açık olunca, kendisine en

uygun müzik fikirleri beklenmedik anlarda ortaya çıkıveriyordu. Öğrendiği, ustalaştığı noktalarda tüm fikirleri ve tarzları özgün biçimlerde bir araya getiriyordu. Sabırlı davranıp süreci izlediğinden bireysel ifadesi benliğinden doğal biçimde akıyordu. Blues müziğinden Broadway müzikallerinin parçalarına kadar çalıştığı tüm müzik tarzlarını bireyselleştirmişti. Kaygılı, aceleci tonuyla özgün sesi doğuşundaki özgünlüğünün yansımasıydı ve ona uzun organik bir süreçte gelmişti. Benliğinin en derin noktalarını ve en ilkel duygularını ifade ederek dinleyiciler üzerinde içinden gelen bir etki yaratmıştı.

Yaratıcılığın en büyük engelini sabırsızlığınız nedeniyle, süreci hızlandırma, bir şeyler ifade etme, damganızı vurma arzusu olduğunu unutmayın. Öyle bir durumda temel noktalarda ustalaşmadığınızdan, kullanabileceğiniz gerçek bir kelime hazineniz olmayacaktır. Yaratıcı ve belirgin olduğunu düşündüğünüz işler daha çok başkalarının tarzlarının kopyası ya da hiçbir şey ifade etmeyen bireysel patlamalar olacaktır. Ne var ki izleyici kitleleri kolayca kandırılmaz. Çaba yoksunluğunu, taklitçiliği, ilgi çekme dürtüsünü hissederler veya sırtlarını dönerler ya da gelip geçici, ılımlı övgüler sunarlar. En iyi yol Coltrane örneğini izlemek ve öğrenmeyi sevmektir. Seçtikleri alanın tekniklerini, geleneklerini özümseyen, deneyen, ustalaşan, araştıran ve bireyselleştiren kişilerin özgün seslerini bulması ve eşsiz ve anlamlı bir şey yaratması kaçınılmazdır.

2. Yüksek Verim Olgusu

Anımsadığı kadarıyla eskiden beri V. S. Ramachandran (d. 1951) doğadaki tüm garip olgulara ilgi gösteriyordu. I. Bölüm'de anlatıldığı gibi çok küçük yaşta Madras, Hindistan'daki evinin yakınındaki sahilde deniz kabukları toplamaya başlamıştı. Bu konuda araştırma yaparken dikkati daha çok etobur dikenli salyangoz gibi en tuhaf deniz kabuklarına takılıyordu. Kısa sürede bu olağandışı türleri de koleksiyonuna ekledi. Büyüyünce ilgi alanını kimya, astronomi ve insan anatomisinin olağandışı olgularına çevirdi. Belki de sezgileriyle bu olağandışılıkların doğada

belirli bir amacı olduğunu, modellere aykırı olanların bize ilginç bir şeyler anlatmaya çalıştığını algıladı. Belki de öteki gençler daha çok sporla ilgilenirken kendisinin bilime meraklı olmasının da bir aykırılık olduğunu düşünüyordu. Her koşulda, tuhaf ve olağandışı olgulara merakı gitgide arttı.

1980'lerde San Diego'daki Kaliforniya Üniversitesi'nde görsel psikoloji profesörü olarak çalışırken, hayalet-uzuv sendromu adı verilen olgu, olağandışılıklara duyduğu merakı tekrar uyandırdı. Bu sendromda kolu ya da bacağı kesilen hastalar ameliyattan sonra da kesilen uzuvlarında ağrı ve duyu hissediyorlardı. Ramachandran optik yanılsama diye adlandırılan, gözlerden gelen bilgiyi beynin hatalı kaydetmesi konusunda uzmandı. Hayalet uzuvlar daha büyük çaplı bir optik yanılsamaydı – beyin olmaması gereken yerlerde duyular kaydediyordu. Beyin niçin böyle sinyaller gönderiyor? Böyle bir olgu bize beyin hakkında neler söyleyebilir? Ve niçin çok az insan gerçekten tuhaf olan bu durumla ilgilenmiştir? Bu sorulara takılıp kaldı ve bu konuda bula-bildiği her şeyi okudu.

1991'de Ulusal Sağlık Enstitüsü'nden Dr. Timothy Pons'un yaptığı bir deneyi okurken olasılıkları onu şaşkına çevirdi. Pons'un deneyi 1950'lerde Kanadalı cerrah nörolog Wilder Penfeld'in yaptığı araştırmaya dayanıyordu. Penfeld insan beyninin bedeninin çeşitli kısımlarında düzenlediği duyuların haritasını çıkarmıştı. Bu harita primatlara da uygulanıyordu.

Pons deneyinde beyinden kollara giden sinir liflerinin kesildiği maymunlarla çalışmıştı. Beyin haritasını sınarken ölü kolun ucundaki ele dokununca, tahmin ettiği gibi beynin karşı gelen bölgesinde hiçbir hareketlilik olmuyordu. Ama maymunların yüzüne dokununca, ölü ele denk gelen beyin bölümündeki hücreler yüze denk gelen hücrelerle birlikte ateşliyordu. Beynin eldeki duyuları yöneten sinir hücreleri her nasılsa yüz için geçerli olan bölgeye göç etmişti. Kesin olarak saptamak olanaksızdı ama bu maymunların yüzüne dokununca, ölü ellerinde de duyu hissediyorlardı.

Bu keşiften esinlenen Ramachandran, şaşırtıcı derecede basit bir deney yapmak istedi. Kısa bir süre önce geçirdiği trafik kaza-

sında sol kolu dirseğinin biraz üstünden kesilmiş ve hâlâ hayalet uzvunda duyu hisseden genç bir adamı laboratuvarına getirdi. Ucu pamuklu çubukla adamın bacaklarına ve midesine dokundu. Denek normal duyular bildirdi. Ramachandran yanağının bir noktasına dokununca adam hem yanağında hem de hayalet elinde bir his duydu. Adamın yüzünde ucu pamuklu çubukla dolaşan Ramachandran olmayan eline denk gelen başka bölgeler de buldu. Sonuçlar Pons'un deneyine inanılmaz derecede benziyordu.

Bu basit deneyin anlamı çok derindi. Sinirbilim dalında beyindeki bağlantıların doğumda ya da ilk yıllarda şekillendiği ve temelinde kalıcı olduğu varsayılıyordu. Bu deneyin sonuçları bu varsayımla çelişki yarattı. Kötü bir kazanın ardından genç adamın beyni kendini önemli ölçüde değiştirmiş ve oldukça kısa sürede yeni bir bağlantı ağı kurmuştu. Anlaşılan insan beyni öngörülenden çok daha esnekti. Bu adamın durumunda beyin kendini garip ve açıklanamayan bir biçimde değiştirmişti. Ya eğer kendini değiştirme gücü daha olumlu ve tedavi edici kullanımlar için kullanılabilirse neler olurdu?

Bu deneye dayanarak Ramachandran alan değiştirip San Diego Kaliforniya Üniversitesi'nin sinirbilim bölümüne geçti ve tüm zamanını ve araştırmalarını olağandışı nörolojik bozukluklar üzerine kaydırdı. Hayalet uzuv deneyini bir adım öteye götürmeye karar verdi. Bir uzuvları kesilmiş hastaların çoğu çok acı veren garip bir felç deneyimi yaşıyorlardı. Hayalet uzvu hissediyorlar, hareket ettirmek istiyorlar ama hareket etmediğinden, kramp hissi veren ve bazen de dayanılmaz bir acı duyuyorlardı. Ramachandran belirli bir uzvun kesilmeden önce beynin onu felç olmuş gibi hissetmeyi öğrendiğini ve kesildikten sonra da aynı duyguyu taşıdığını varsaydı. Beynin esnekliği düşünülünce, bu felç duygusunu unutması mümkün müydü? Ve böylece bu fikrini sınamak için yine son derece basit bir deney yaptı. Bürosundaki bir aynayı kullanarak kendi deney gerecini inşa etti. Bir karton kutunun kapağını çıkardı, ön tarafına kol girecek iki delik açtı. Aynayı dik olarak kutunun içine yerleştirdi. Hastalarına sağlam

kollarını bir delikten geçirip diğerini deliğin önüne kadar getirmelerini söyledi. Sağlam kolu diğerinin olması gereken yerde görünceye kadar aynayı oynatmalarını söyledi. Sağlam kollarını hareket ettirirken kesik kolun yerine geçtiğini görünce, hastalar derhal felç hissinin hafiflediğini söylediler. Hastaların çoğu kutuyu eve götürüp felç duygusunu unutuncaya kadar deneme yaptı ve rahatladı.

Bir kez daha bu deneyin çok derin bir anlamı vardı. Beynin çok esnek olmasının yanı sıra duyuların daha önce varsayılandan daha fazla birbirine bağlı olduğu ortaya çıkmıştı. Beyinde her duyu için ayrı bir modül bulunmuyor, duyular birbiriyle örtüşüyordu. Bu olguda yalnızca görsel dürtüler dokunma duygusunu değiştirmişti. Ayrıca bu deney ağrı kavramını da sorguluyordu. Anlaşılan ağrı bedenın kendi sağlığı üzerinde uyguladığı bir çeşit fikirdi. Bu fikir aldatılabilir ya da ayna deneyinin gösterdiği gibi değiştirilebilirdi.

Bundan sonraki deneylerde Ramachandran hastaların hayalet kollarının yerine bir öğrencinin kolunu üst üste gelecek biçimde görmelerini sağladı. Hastalar başka birinin kolunun varlığını bilmediklerinden, öğrenci kolunu geri çekince, yine felçten kurtulma duygusuna kapılıyorlardı. Yalnızca hareketin görüntüsü bu etkiyi yaratmak için yeterliydi. Ağrı hissi böylece öznellesiyor ve daha kolay değişimden geçebiliyordu.

Bundan sonraki yıllarda Ramachandran yaratıcı araştırma tarzını kusursuzlaştırıp sanata çevirdi ve dünyanın önde gelen sinirbilim uzmanlarından biri oldu. Stratejisi için bazı kılavuz çizgiler belirledi. Sinirbilim ya da bağlantılı alanlarda geleneksel bilgeliğe meydan okuma potansiyeli olan olağandışı olguların kanıtlarını aramaya başladı. Ölçütü bu deneyi gerçek bir olgu olarak gösterebilmesine bağlıydı (örneğin telepati ve benzerleri bu sınıfa girmiyordu), ayrıca günümüzdeki bilimle açıklanabilir ve kendi alanının sınırlarının dışına taşan önemli dalları olmalıydı. Eğer fazla tuhaf gibi göründüğünden başkaları bu konudan uzak duruyorsa çok daha iyiydi çünkü araştırma alanı tümüyle kendisine kalıyordu.

Bunun ötesinde ağır ve pahalı gereçler gerektirmeyen basit deneylerle doğrulayabileceği fikirler de araştırdı. Araştırmaları

için teknolojik araç gereci de kapsayan büyük miktarda ödenek alanların harcanan parayı haklı gösterebilmek için siyasi oyunlar oynadıklarını da fark etmişti. Araştırmacılar kendi düşünceleri yerine teknolojiye dayanıyorlardı. Üstelik ulaştıkları sonuçlarla işleri karıştırmamak için gitgide tutucu davranıyorlardı. Ramachandran ise ucu pamuklu çubuklar ve aynalar ile çalışıp hastalarıyla ayrıntılı konuşmalar yapmayı yeğliyordu.

Örneğin apotemnophili adıyla bilinen, son derece sağlıklı kişilerin bir uzuvlarını kestirmek istemesi ve çoğunun bunu cerrahi yolla halletmesi olarak bilinen nörolojik bozukluk ilgisini çekmişti. Bazıları bu çok iyi bilinen bozukluğu dikkat çekme çığığı ya da bir çeşit cinsel sapkınlık varsaymış ve bazıları da çocukluk döneminde görülen belirli bir uzvu kesik kişinin ideal olarak algılanması olduğunu ileri sürmüştü. Tüm bu varsayımlarda insanlar duyuların gerçekliğinden kuşkuluyor, her şeyin kafalarında oluştuğunu ima ediyorlardı.

Bu tip hastalarla yaptığı görüşmeler sonunda Ramachandran bu fikirleri yok eden bulgulara ulaştı. Her vakada sol bacağın gündemde olması yeterince garipti doğrusu. Hastalarla konuşurken dikkat çekmek istedikleri ya da cinsel açıdan sapkın olmadıkları kararına vardı. Duydukları son derece gerçek bir duyuyu nedeniyle son derece içten bir arzu taşıyorlardı. Bacacağın nereden kesilmesini istediklerini kalemle hepsi aynı noktadan işaretledi.

Çok hafif acıları kaydeden basit galvanik cilt tepkisi testi yaptığında her şeyin normal olduğunu ama yalnızca hastanın kesilmesini istediğı noktada işin değiştiğini fark etti. Tepki tavana yükseliyordu. Hasta uzvunun o kısmını adeta çok fazlaymış, çok şiddetliymiş gibi duyuyordu ve bu aşırı aktif duyuyu ancak uzvun kesilmesiyle sonlanacaktı.

Bundan sonraki çalışmalarında bizim beden imgesi duygumuzu yaratan ve kontrol eden beyin bölgesinde nörolojik bir bozukluk saptadı. Bu hasar doğumda ya da çok küçük yaşta gerçekleşmişti. Yani beyin son derece sağlıklı bir insanda son derece mantıkdışı bir beden imgesi yaratabiliyordu. Benlik duygumuz düşünülenden daha öznel ve daha akıcı gibi görünüyordu. Eğer kendi bedenimizle ilgili deneyimimiz beyinde yapılanıp karma-karışık olabiliyorsa, belki benlik duygumuz da kendi amaçları-

mızla uyumlu olması için yarattığımız ve işlev bozukluğu gösterebilecek bir yapı ya da yanılısma olabilirdi. Bu konu artık sinirbilimin dışına taşıp felsefe dünyasına giriyor.

Hayvanlar dünyası uzmanlar ve çıkarıcılar olarak ikiye ayrılır. Atmaca ve kartal gibi uzmanların hayatta kalmak için kullandıkları bir baskın yeteneği vardır. Avlanmadıkları zaman tümüyle rahatlamış bir duruma geçerler. Öte yandan çıkarıcıların belirli bir özelliği yoktur. Çevrelerindeki tüm fırsatları kollamak ve ele geçirmek için koklama becerisine güvenirler. Sürekli bir gerginlik durumu yaşarlar ve dürtülenmek isterler. Biz insanlar, hayvanlar dünyasının en üst düzeydeki çıkarıcılarıyız ve tüm canlıların en az uzmanlaşmış olanlarıyız. Beynimiz ve sinir sistemi tüm fırsatları aramak üzere yapılandırılmış. İlkel atalarımız avlarını öldürmek ve parçalamak için işlerine yarayacak bir aleti yaratmak için belirli bir fikirle yola çıkmamışlardı. Bunun yerine olağandışı keskin ya da uzun (bu da bir olağandışılıktır) bir kaya parçasında bir olasılık görmüşlerdi. Taşı ellerine alıp bakınca alet olarak kullanma fikri akıllarına gelmişti. İnsan beyninin çıkarıcılık eğilimi yaratıcı gücünün kaynağı ve temelidir ve bu eğilimle biz bu güçleri olabildiğince artırıyoruz.

Konu yaratıcı çaba olunca çoğunlukla insanların yanlış yerden işe başladığını görüyoruz. Bu durum genellikle genç ve deneyimsiz olanların başını derde sokuyor – hırslı bir hedef, bir işletme, bir icat ya da çözmek istedikleri bir sorunla yola çıkıyorlar. Bunlar para ve ilgi vaat ediyor gibi. Ardından bu hedefe ulaşacak yolları arıyorlar. Böyle bir arayış binlerce farklı yöne gidebilir, her yön kendi içinde genişleyebilir ve böylece kendilerini bitkin düşürüp aşırı yüksek hedeflerine ulaşmanın anahtarını bulamazlar. Başarılı olmalarını engelleyen çok fazla değişken vardır. Ramac-handran gibi daha deneyimli, bilge tipler temelinde çıkarıcıdır. Belirsiz bir hedef yerine yüksek verim olgusu arayışına girerler, paradigmalara uymayan ama biraz ilginç, biraz garip deneysel kanıt ararlar. Tıpkı uzun kaya parçası gibi bu kanıt parçası onların dikkatini çeker. Hedeflerinden emin değildirler, keşfettikleri

gerçeği nasıl uygulayacakları hakkında bir fikirleri yoktur ama onları götüreceği yere karşı açıktırlar. Daha derine inince yaygın geleneklere meydan okuyan, bilgi ve uygulama için sonsuz fırsatlar sunan bir şeyle karşılaşır.

Yüksek verim olgusunu ararken belirli kılavuz çizgilerini izlemelisiniz. Gerçi tümüyle anladığınız bir alanda işe başlıyorsunuz ama aklınızın bu disipline saplanıp kalmasına izin vermemelisiniz. Tam tersine farklı alanlarla ilgili kitapları ve dergileri okumalısınız. Bazen bağlantılı olmayan bir disiplinde sizinkiyle bağlantısı olabilecek ilginç bir olağandışılık bulabilirsiniz. Zihniniz tümüyle açık olmalı, ne kadar küçük ve önemsiz olursa olsun hiçbir ayrıntı dikkatinizden kaçmamalı. Kolay anlaşılır bir olağandışılığın sizin inanç ve varsayımlarınızı sorgulaması çok iyidir. Ne anlama geleceğini düşünmelisiniz ve bu düşünme bundan sonraki araştırmalarınızı yönlendirmeli ama varacağınız sonuçları saptamamalı. Keşfettiğiniz noktanın derin anlamları varsa, sıkı bir odaklanmayla onu izlemelisiniz. İçlerinden birinin büyük bir keşifle sonuçlanacağı on gerçeğe bakmak, başarıya ulaşmış önemsiz anlamları olan yirmi fikre bakmaktan daha iyidir. Siz her an uyanık, gözleri derin sonuçları olan, gizli bir gerçeği bulmak için sürekli çevreyi kolaçan eden başarılı bir avcısınız.

3. Mekanik Zekâ

Küçük yaşlarından itibaren Wilbur Wright (1867-1912) ve Orville Wright (1871-1948) kardeşler United Brethren Kilisesi'nin piskoposu olan babalarının yolculuklarından eve getirdiği oyuncakların nasıl çalıştığına oldukça olağandışı bir ilgi duymuşlardı. Büyük bir heyecanla oyuncakları parçalarına ayırırlar ve nasıl işlediklerini anlamak için çabalarlardı. Her seferinde biraz değiştirerek tekrar bir araya getirirlerdi.

Gerçi her ikisi de çalışkan öğrenciydi ama lise diploması alamadılar. Makinelerin dünyasında yaşamak istiyorlardı ve ilgilerini çeken tek bilgi yeni gereçlerin tasarımı ve inşasıyla ilgiliydi. Uygulamaya son derece yatkındılar.

1888 yılında babalarının kendi işi için bir broşürü aceleyle bastırması gerekiyordu. Ona yardımcı olmak için oğlanlar arka

bahçedeki açılıp kapanan at arabası tavanının menteşesini, paslı yaylarını ve diğer parçalarını bir araya getirip küçük bir baskı makinesi yaptılar. Makine kusursuzca çalıştı. Başarılarından esinlenip tasarımı geliştirdiler, daha iyi parçalar kullandılar ve kendi baskı atölyelerini kurdular. Bu işi bilenler kardeşlerin uydurduğu, normal hızın iki katı olarak saatte 1.000 sayfa basan garip baskı makinesine hayranlıkla bakıyorlardı.

Ne var ki kardeşlerin ruhu huzursuzdu. Sürekli yeni meydan okumalar arıyorlardı ve 1892'de Orville kendilerine göre yeni bir çıkış yolu buldu. Aynı büyüklükte iki tekerlekle sürülen ilk güvenli bisikletin icadından sonra Amerika'da bisiklete binme çılgınlığı başlamıştı. Kardeşler birer bisiklet alıp yarışlara katıldılar ve bu sporun fanatığı oldular. Kısa süre sonra bisikletleri parçalarına ayırıp ufak tefek ayarlamalar yaptılar. Arka bahçede çalıştıklarını gören arkadaşları ve tanıdıkları onarmaları için kendi bisikletlerini getirmeye başladılar. Birkaç ayda bisiklet teknolojisini baştan sona öğrenmişlerdi ve yaşadıkları Dayton, Ohio'da en yeni modelleri sattıkları, onardıkları ve hatta güçlendirdikleri bir dükkân açmaya karar verdiler.

Yeteneklerine son derece uygun bir işti. Bir bisiklete bazı değişiklikler yaptıktan sonra deneme sürüşüne çıkıyorlar, neyin işe yarayıp neyin yaramadığını görüp başka değişiklikler yapıyorlardı. Sürekli olarak bisikletlerin manevra yeteneğini artırıp daha aerodinamik biçime getirmeye ve yaptıkları değişikliklerle sürücülere denetimi tümüyle ellerinde tuttukları duygusunu vermeye, bisiklete binme deneyimini nitelik olarak geliştirmeye çalışıyorlardı. Son modellerden tatmin olmayınca bundan sonraki en mantıklı adımın kendi tasarladıkları alüminyum bir bisiklet yapmak olacağına karar verdiler. Zorlu bir hedefti çünkü düzgün bir bisiklet üretmek için aylarca çalışarak işi öğrenmeleri gerekiyordu. En küçük bir kusur korkunç kazalara yol açabilirdi. Bu yeteneği öğrenme sürecinde bir sürü yeni alet satın aldılar, bunları kullanmak için kendi tek silindirli motorlarını icat ettiler ve bisiklet üretimi ustası olma yolunda hızla ilerlediler. Wright kardeşlerin bisikletine binenler, kısa sürede endüstrinin standar-

dı biçimine gelecek teknolojik gelişmelerin getirdiği üstünlüğü derhal fark ediyorlardı.

1896 yılında bir sakatlık sonrasında dinlenirken, Wilbur yıllarca aklından çıkmayacak bir makale okudu. Ünlü planör tasarımcısı ve havacılık sektörü uzmanı Otto Lilienthal ölmüştü. En son tasarladığı planörle yaptığı kazada yaşamını yitirmişti. İnşa ettiği çeşitli planörlerle uçarken çekilmiş, dev boyutlu, tarihöncesi kuşlarının kanatlarını andıran resimlere Wilbur hayran kalmıştı. Göz önünde canlandırma gücü çok sağlam olan Wilbur uçmak duygusunu hayal edebiliyor ve heyecana kapılıyordu. Ama Lilienthal'ın yıllar içinde yaptığı belki de yüzlerce deneme uçuşunda gerekli gelişmeleri yaratmasına yarayacak duyguları alabilece kadar uzun süre havada kalamamış olması onu şaşırtmıştı ve belki de bu yüzden kazada ölmüştü.

Birkaç yıl sonra gazeteler havacılıktaki öncülerin bir kısmının motorlu bir uçan makine yaratma hedefine ne kadar yaklaştığını anlatan öykülerle doluydu. Artık birinci olma yarışına dönmüştü. Konuya ilgisi gittikçe derinleşen Wilbur, başkent Washington'daki Smithsonian Enstitüsü'ne yazıp balonculuk bilimi ve uçan makinelerle ilgili ellerindeki tüm bilgiyi istemeye karar verdi. Uçmanın ardındaki fizik ve matematik, Leonardo da Vinci'nin tasarımları ve on dokuzuncu yüzyılın planörleri hakkında eline geçen her şeyi okudu. Okuma listesine artık gözlemlemeye başladığı kuşlar hakkındaki kitapları da ekledi. Okudukça kardeşiyle birlikte bu yarış kazanacak kişiler oldukları duygusu biraz daha arttı.

İlk bakışta saçma bir fikir gibi geliyordu. Bu alandaki kişiler inanılmaz teknik bilgiye sahip uzmanlardı ve bir kısmının çok etkileyici üniversite diplomaları vardı. Wright kardeşlerden çok ilerideydiler. Bir uçan makine inşa etmek binlerce dolara mal oluyordu ve bir kazayla sonuçlanabilirdi. Yarışın favorisi Smithsonian Enstitüsü sekreteri Samuel Langley'di. Çalışmasını sürdürmek için hükümetten yüklü bir ödenek almıştı ve daha önceden buharla çalışan insansız bir araç modeli uçurmuştu. Kardeşler orta sınıf bir aileden geliyorlardı ve ellerindeki para ancak bisik-

letçi dükkânından kazancından ibaretti. Wilbur'a göre herhangi bir makine söz konusu olunca bu insanların eksik yanı temel sağduyuydu.

Bu havacılar bir çeşit güçlü motor kullanarak makineyi havalandırmanın önemli olduğunu ve gerisini uçuş başladıktan sonra çözebileceklerini varsaymışlardı. Bu görüş sayısız kazaya, sürekli yeni tasarım yapmaya, en kusursuz motor ve yeni malzemeler arayışına ve yine kazalara yol açıyordu. Havalanabilmek halkı etkileyecek, dikkat çekecek ve parasal destek sağlayacaktı. İlerleyememelerinin nedeni çok basitti. Wilbur'un çok iyi bildiği gibi herhangi bir şeyi doğru inşa etmek tekrarlamaya dayanıyordu. Bisikletlerle sürekli uğraşarak, binerek, neyin işe yaradığını hissederek sonunda üstün bir tip bisiklet yaratmayı başarmışlardı. Uçan makine tasarımcıları bir dakikadan daha uzun uçamadıklarından bir kısırdöngüye kapılmışlardı, nasıl uçacaklarını, tasarımlarını doğru dürüst sınamayı ya da neyin işe yarayacağı hakkında bilgilenmeyi çözecek kadar uzun süre havada kalamıyorlardı. Başarısız olmaya mahkûmdular.

Uzmanların düşünce biçimindeki bir kusuru fark eden Wilbur şaşkına döndü: Hepsi dengenin önemine aşırı değer vermişti. Havada salınan bir tekne olarak düşünmüşlerdi. Bir tekne dengesini korumak, olabildiğince sabit ve düz biçimde hareket etmek üzere tasarlanır; teknenin yandan yana sallanması çok tehlikelidir. Bu kıyaslamaya dayanarak uçan makinelerin kanatlarını ani rüzgârlara karşı sabit tutmak ve uçan aracı düz çizgide ilerletmek için hafif V biçiminde tasarlamışlardı. Ama Wilbur tekneleri düşünmenin yanlış bir benzetme olduğunu hissediyordu. Bir bisikleti düşünmek daha akılcıydı. Bisiklet yapısal olarak dengesizdir. Bisiklete binen kişi onu güvenli biçimde tutmayı ve bir yana hafifçe eğilerek düzgün sürmeyi öğrenir. Bir uçan makine pilotu tıpkı bir tekne gibi katı, yatay bir çizgiye kilitlenmemeli, güven içinde yana yatabilmeli, dönebilmeli ya da aşağı yukarı eğilebilmelidir. Makineyi rüzgârın etkisinden korumaya çabalamak aslında çok tehlikeliydi çünkü pilotun ayar yapma olanağını ortadan kaldırıyordu.

Bu bilgiye ulaşınca bundan sonraki hedefin bir uçan makine inşa etmek olduğuna kardeşini ikna etmesi kolay oldu. Projeyi bisikletçi dükkânından elde ettikleri kazançla finanse edeceklerdi. Bu kısıtlama onları yaratıcı olmaya, artık parçalar kullanmaya ve asla bütçelerini aşmamaya zorlayacaktı. Fikirlerini sınamak için görkemli bir gereçle başlamak yerine baskı makinesi ve bisiklet konularında olduğu gibi en kusursuz tasarımı yavaş yavaş geliştireceklerdi.

Olabildiğince alçakgönüllü bir başlangıç yaptılar. Deneme planörü için en kusursuz biçimi bulmak amacıyla çeşitli uçurtmalar tasarladılar. Ardından öğrendiklerine dayanarak planörün kendisini inşa ettiler. Uçmayı kendi kendilerine öğreneceklerdi. Genellikle uygulanan planörle bir tepenin üstünden havalanmak yöntemi çok tehlikeliydi. Bu nedenle ABD'nin en şiddetli rüzgârlarının estiği Kuzey Carolina'daki Kitty Hawk kentine taşındılar. Kitty Hawk sahilindeki alçak kum tepelerinden havalanıyor, yere yakın uçuyor ve yumuşak kumların üzerine iniyorlardı. Yalnızca 1900 yılında Lilienthal'ın onca yılda yaptığından çok daha fazla test uçuşu gerçekleştirdiler. Zaman içinde tasarımı kusursuzlaştırdılar, malzemeleri ve biçimini geliştirdiler. Örneğin kalkışı geliştirmek için kanatları daha ince ve uzun yaptılar. 1903 yılında dönüş ve yan yatma açısından inanılmaz kontrollü bir planörle uzun mesafeler uçabiliyorlardı. Gerçekten de uçan bir bisiklete benziyordu.

Artık sıra son adıma gelmişti. Motoru ve pervaneyi tasarıma ekleyeceklerdi. Daha önce olduğu gibi rakiplerinin tasarımlarına bakıp zayıf noktalarını buldular: Pervaneler yine denge için gemi pervaneleri üzerine tasarlanmıştı. Kendi araştırmalarına dayanarak pervane kanatlarının bir kuşun kanatları gibi kabarık olması gerektiğine karar verdiler, böylece uçan araca daha fazla kaldırma kuvveti verecekti. En hafif motoru arayınca bütçelerini aştığını gördüler ve dükkândaki bir teknisyenin yardımıyla kendi motorlarını inşa ettiler. Toplam olarak uçacak aracın maliyeti 1.000 doların altında kalmıştı ve rakiplerinin tasarımlarından çok daha ucuzdu.

17 Aralık 1903 günü Wilbur, Kitty Hawk'ta uçan aracın pilotluğunu yaptı ve tarihte ilk insanlı, denetimli, motorlu aracı elli dokuz saniye uçurdu. Yıllar içinde tasarımı geliştirecekler ve uçuş süresi uzayacaktı. Yarıştaki rakipler için, mühendislik ya da balon bilim deneyimi ve parasal desteği olmayan iki kardeşin birinci gelmesi çözülmeyen bir sırdı.

Uçakların gelişmesi tarihimizin en büyük teknolojik başarılarından biridir ve gelecek için çok derin anlamı vardır. Uçan makineye örnek oluşturacak bir model yoktu. Gerçekten bir bulmacaydı ve çözmek için en üst derecede yaratıcılık gerektiriyordu. Bu icadın tarihinde birbirinden çok farklı iki yaklaşım görüyoruz. Bir yanda bilimsel bilgiye sahip kalabalık bir mühendis ve tasarımcı grubu vardı ve sorunu soyut tanımlarla tanımlıyorlardı: uçak nasıl havalandırılır ve ilerletilir, rüzgâr direnci nasıl kırılır vs. Genellikle teknolojiye odaklanmışlardı ve en güçlü motorlar, en iyi tasarlanmış kanatlar gibi en verimli parçaları yaratmanın üzerinde çalışıyorlardı ve bunların tümü ayrıntılı laboratuvar araştırmaları gerektiriyordu. Bu grup için para sorun değildi. Bu süreç uzmanlığa dayanıyordu – farklı parçalar ve farklı malzemeler üzerinde uzman olan kişiler bir araya gelmişti. Çoğu zaman tasarımcı uçmuyor, deneme uçuşlarını başka biri yapıyordu.

Öteki tarafta tümüyle farklı bir geçmişten gelen iki kardeş vardı. Onlar için tasarım zevki ve heyecanı her şeyi kendilerinin yapmasıydı. Makineyi tasarladılar, inşa ettiler ve uçurdular. Onların modeli üstün teknoloji yerine çok sayıda deneme uçuşuna, verimli öğrenme eğrisi yaratmaya dayanıyordu. Böylece üzerinde çalışacakları kusurları görüyorlar ve asla soyut olmayacak bir ürünü duyumsuyorlardı. Parçalar yerine bütünsel olarak uçuş denemesi vurgulanıyordu; yani güç yerine kontrol daha önemliydi. Para sorun olduğundan, en az harcamayla en fazla verimi alma becerisine önem verilmişti. İki yaklaşım arasındaki farklar tasarımlarını dayandırdıkları kıyaslamalarda görülebilir. Soyut düşünenler gemi benzetmesini seçmişler, tanımadık bir ortamda (su ya da hava) kumanda etmenin benzerliği üzerinde çalışırken

dengeye önem vermişlerdi. Wright kardeşler ise bisikleti seçtiklerinden sürücü ya da pilot olarak kullanan kişiye, kullanım kolaylığına ve işlevselliğe önem vermişlerdi. Ortam yerine pilotun üzerine odaklanmak bulmacanın doğru yanıtı olmuştü çünkü manevra yapabilecek bir araç tasarlamının yolunu açmıştı. Bu başlangıç noktasından daha karmaşık uçaklar geliştirilebilirdi.

Mekanik zekânın soyut düşünmeye oranla daha düşük düzeyde bir düşünme biçimi olmadığını unutmayın. Aslında bizim düşünme, yaratma güçlerimizin çoğunun kaynağıdır. Beynimiz bugünkü büyüklüğüne ellerimizle yaptığımız karmaşık işler nedeniyle ulaşmıştır. Alet yaratmak için direnç gösteren malzemelerle çalışan atalarımız elle yapılan işlere ulaşan bir düşünme biçimi geliştirmişlerdi. Mekanik zekânın ardındaki ilkeler şöyle özetlenebilir: Yaratığınız ya da tasarladığınız şey neyse, mutlaka kendiniz denemeli ve kullanmalısınız. İşleri birbirinden ayırmak işlevsellikle bağınızı koparacaktır. Yoğun bir çalışma yaparsanız yarattığınız nesneden bir anlam çıkarırsınız. Böylece tasarım hatalarını görürsünüz. Parçalara ayrı ayrı bakmak yerine nasıl etkileşime girdiklerini görmeli ve ürettiğinizi bir bütün olarak deneyimlemelisiniz. Yaratmak istediğiniz şey birkaç yaratıcı esin patlamasının ardından büyüğü bir biçimde ortaya çıkmak yerine hataları düzelttikçe adım adım ilerleyen bir süreçle gelişecektir. Sonunda pazarlama yerine üstün zanaatınızla kazanacaksınız. Bu zanaat, zarif yalın bir yapısı olan, elinizdeki malzemeden tümüyle yararlanan, yüksek bir yaratıcılık içerecektir. Bu ilkeler beyninizin doğal eğilimi ile çalışacak ve ancak sizin göze aldığınız risklerle ihlal edilecektir.

4. Doğal Güçler

İspanya'da 1973'te mimarlık fakültesinden mezun olduktan sonra Santiago Calatrava doğrudan mimarlığa başlama konusunda kaygılanmıştı. Daha genç yaşlarda ressamlığa hevesi vardı ama kendini daha geniş biçimde ifade etmenin bir yolu olarak mimarlığa doğru kaymıştı. Mimarlıkta anıtsal ama işlevsel ve daha büyük ölçekte işler gerçekleştirebilecekti. Mimarlık açısın-

dan bir yapıyı gerçekleştirmek müşterinin arzuları, bütçe, var olan malzemeler, ortam ve hatta siyasi sorunlar gibi çok çeşitli kısıtlamalar içeriyordu. Le Corbusier gibi tarihin en ünlü mimarlarının yapıtlarında bireysel tarzlarını görebiliyoruz ama diğerlerinin yapıtları çeşitli kısıtlamalar ve işe karışmalar nedeniyle biraz bunalmış gibi görünüyor. Calatrava kendini ifade etmeye yeterli kelime hazinesine sahip olmadığını ve yeterli unsurda ustalaşmadığını düşünüyordu. Eğer bir şirkette çalışırsa, yaratıcı enerjisi tüm ticari baskıların altına gömülecek ve bir daha asla kendine gelemeyecekti.

Böylece olağandışı bir karar verdi: İnşaat mühendisi diploması almak için Zürih'teki Federal Teknoloji Enstitüsü'ne kaydoldu. Bina tasarımındaki olasılık sınırlarını anlamak için mühendis olmayı düşünüyordu. Gelecekte bir gün hareket edecek, mimarlığın en temel ilkelerini aşıp geçecek binalar inşa etmek istiyordu. Bu amaçla NASA'nın katlanıp genişleyerek uzay yolculuklarında kullanılacak biçime getirdiği nesneler üzerindeki tasarımlarını inceledi. Bu tasarımlar Calatrava'nın enstitüde öğrendiği yepyeni mühendislik ilkelerinde ustalaşmasını gerektiriyordu.

1981'de mühendis diplomasıyla mezun olunca hem mimar hem mühendis olarak çalışmaya başladı. Artık mesleğinin teknik yönlerini iyice öğrenmişti, bir işi bitirmenin gerektirdiği temel gerekçeleri biliyordu ama hiç kimse onu yaratıcı süreç konusunda eğitmemişti. Böyle bir süreci kendisinin oluşturması gerekiyordu.

İlk projesine 1983 yılında Almanya'nın tanınmış giyim üreticisi Ernsting'in dev boyutlardaki deposunun ön cephesini tasarlaması için aldığı teklifle başladı. Binayı işlemiden geçmemiş alüminyum ile kaplamaya karar verdi. Bu malzeme tüm binayı çevreleyecek ve her cephesinde güneş ışığı farklı ve bazen göz kamaştırıcı etkiler yaratacaktı. Calatrava için tasarımın ana parçası deponun farklı cephelerindeki üç kemerli yükleme kapısıydı. Buralarda hareket ve katlanabilirlik fikirlerini deneyebilirdi. İşe nereden ve nasıl başlayacağını tam olarak bilmediğinden bu kapılar için çok çeşitli çizimler yapmaya başladı. Çocukken resim

yapmayı çok sever ve sürekli çizim yapardı. Kalem ya da fırçaıyla çok becerikli olduğundan herhangi bir resmi büyük bir hız ve doğrulukla yapabiliyordu. Düşünebildiği hızda çizdiğinden benliğindeki görüntüleri kolayca kâğıda aktarıyordu.

Nereye doğru gittiğini bilmeden suluboya kullanarak aklına gelen her şeyi neredeyse serbest çağrışımlar biçiminde kâğıda döktü. Her nedense sahile vurmuş bir balina aklına geldi ve çizdi. Çizimi bir adım daha ileri götürüp balınayı depo biçimine getirdi; balinanın ağzı ve dişleri büyük kapıları oluşturdu. Şimdi imgeyi algılıyordu. Depo adeta Yunus Peygamber'in balinası olmuştu ve ağzından kamyonlar ile malzemeler dökülüyordu. Resmin kenarına "yaşayan bir organizma olarak bina" notunu düştü. Çizime bakarken ağız/kapı yanına boyadığı oldukça büyük göz dikkatini çekti. İlginç bir metafor gibiydi ve gidebileceği yeni bir yöne işaret ediyordu.

Deponun yan duvarlarına çizdiği farklı gözleri kapılara çevirdi. Artık çizimi daha ayrıntılıydı, binanın yan cephelerini ve kapılarını gerçekçi biçimde çizerken daha mimari bir görünüm kazanmıştı ama hâlâ dev boyutlu bir gözün açılıp kapanmasına dayanıyordu. Son tasarımı katlanan kapılar, bir gözkapının eğimli biçimiyle yükselip açılacaktı.

Tasarım sürecinde Calatrava sayısız çizim yapmıştı ve sırayla bakarken ilginç bir ilerleme görüyordu. Bilinçaltının belirsiz düşlerinden daha kusursuz açıklamalara doğru gidiyordu. Bina cephesinin en kesin çizimlerinde bile yine sanatsal ve eğlenceli bir dokunuş vardı. Çizimlere bakmak kimyasal sıvının içindeki bir fotoğrafın belirmesini izlemek gibiydi. Bu şekilde çalışma tatmin ediciydi. Canlı bir şey yaratma duygusu veriyordu. Böyle çalışırken, gerek efsanevi gerekse Freudvari metaforlar üzerinde oynarken duyguları tümüyle işin içindeydi.

Sonunda çok tuhaf ve etkili bir çizim ortaya çıktı. Binanın yalnızca dışında çalışırken dalgalı alüminyum levhalar gümüş renkli sütunları andırarak bir Yunan tapınağı görüntüsü ortaya çıkarmıştı. Kemerli kapılar da gerçeküstü bir dokunuş sağlıyor ve yukarı doğru katlandığında gerçekten bir tapınağın girişini

andırıyordu. Bu unsurların tümü binanın işlevselliğiyle uyum içindeydi. Büyük bir başarı kazandı ve dikkatleri üzerine çekti.

Yıllar geçerken önemli projeler birbirini kovaladı. Gitgide daha büyük projeler üzerinde çalışırken Calatrava ilerideki tehlikeleri açıkça görüyordu. İlk taslaktan inşaata kadar bir tasarımın ortaya çıkışı on yıl ya da daha fazla sürüyordu. Bu süre içinde başlangıçtaki vizyonu bozan çeşitli sorunlar ve çatışmalar yaşanıyordu. Daha büyük bütçeli projelerde kısıtlamaların ve memnun edilmesi gereken insanların sayısı artacaktı. Eğer dikkatli davranmazsa, kuralları bozma ve bireysel vizyonunu ifade etme arzusu bu süreçte kaybolabilirdi. Mesleğinde ilerlerken içinden gelen bir dürtüyle Ernsting deposu için kullandığı yönteme geri dönüp daha da ayrıntılı şekle getirdi.

Her zaman resimle işe başlıyordu. 1980'lerde mimari tasarımların birçok unsuru için bilgisayar grafikleri kullanıldığından elle çizmek olağandışı sayılmaya başlanmıştı. Bir mühendis olarak Calatrava da bilgisayarların modelleri çalıştırmak ve yapıların sağlamlığını sınamak için sağladığı yararı biliyordu. Ne var ki yalnızca bilgisayarla çalışırsa kâğıt, kalem ya da fırçayla olduğu kadar yaratıcı olamayacaktı. Bilgisayar ekranı, çizim yapmanın düşsel sürecini, bilinçaltıyla kurduğu dolaysız iletişimi kesecekti. Eli ile akıllı ilkel ve gerçek bir biçimde birlikte çalışıyordu ve bunu bir bilgisayarda taklit edemezdi.

Artık tek bir proje için yüzlerce çizim yapıyordu. Yine eskiden olduğu gibi bin bir türlü çağrışımı çizerek işe başlıyordu. Tasarım fikrinin içinde uyandırdığı bir duygudan yola çıkıyor ve belirsiz de olsa bir imgeye ulaşıyordu. Örneğin Milwaukee Sanat Müzesi'ne bir ek bina yapacağı zaman aklına ilk gelen uçmaya hazırlanan bir kuş imgesi olmuştu. Bu imge çizim sürecinde devam etti ve sonunda binanın çatısında güneş ışığına göre açılıp kapanan dev boyutlu çubuklu paneller ortaya çıktı; hareket ederken Michigan Gölü'nün üzerine doğru uçmaya hazır, tarihhöncesinden kalma kocaman bir kuş izlenimi veriyordu.

İlk özgür çağrışımların çoğu bitkiler, ağaçlar, çeşitli pozlarda insan figürleri gibi doğanın çevresinde dönüyordu ve çok yakın-

dan manzaraya bağlanıyordu. Calatrava fikrini daha mantıklı ve mimari biçime getirdikçe yapının bütün olarak şekli ortaya çıkmaya başlıyordu. Bu sürece ek olarak model inşa ediyor, bazen daha sonraki çeşitlemelerde yapının kendisi için bir tasarım biçimini alacak tümüyle soyut heykelsi bir görüntüden başlıyordu. Çizimler ve heykeller bilinçaltının ve sözel olmayan düşünme sürecinin dışavurumu gibiydi.

İnşaata başlamaya yaklaşıncı kaçınılmaz biçimde kullanılacak malzemeler, bütçe konusu gibi kısıtlamalarla karşılaşılıyordu. Ama bu başlangıç stratejisiyle çalışırken bu unsurları yaratıcı meydan okumalar gibi görüyordu: Örneğin tasarladığı görüntüye belirli malzemeleri nasıl uyduracak ve işe yarar duruma getirebilecekti? Eğer bir tren ya da metro istasyonu üzerinde çalışıyorsa platformları ve trenlerin hareketini bütünsel görüntüye nasıl uyarlayacak ve hatta işlevselliğini geliştirebilecekti? Böyle sorunlar onu heyecanlandırıyordu.

Karşısındaki en büyük tehlike, tasarım aşaması yıllar sürünce enerjisinin azalması ve ilk görüntüyle bağlantısının kesilmesi idi. Bununla savaşmak için Calatrava sürekli tatminsizlik yaklaşımı sürdürüyordu. Çizimler asla kusursuz değildi. Sürekli olarak geliştirilmeleri ve kusursuzlaştırılmaları şarttı. Kusursuzluğa ulaşma çabası ve hiç bitmeyen belirsizlik duygusunu koruması projenin donup katılaşmasını ve cansızlaşmasını önliyordu. Fırçası kâğıda dokunduğu anda canlı gibi hissedebilmeliydi. Çizdikleri ölmüş gibi bir duygu uyandırırsa, yeniden başlama zamanı gelmiş demektir. Bu yaklaşım hem inanılmaz bir sabır hem de aylar süren çalışmaları bir kenara attığı için büyük bir cesaret gerektiriyordu. Ne var ki, yenilik ve canlılık duygusunu korumak daha önemliydi.

Aradan yıllar geçtikten sonra Calatrava eski projelerine bakarken garip bir duyguya kapıldı. Geliştirdiği süreç adeta kendi dışından gelmiş gibiydi. Kendi hayal gücü yerine sanki doğa onu böylesine organik ve güzel etkili bir sürece itmişti. Projeler aklında bir duygu ya da fikirle başlıyor, yavaş yavaş çizimlerle büyürken adeta çiçek açmaya hazırlanan bir bitki gibi, yaşamın

kendisi gibi canlı ve akıcı oluyordu. Çalışma sırasında bu canlılığı hissederek bu duyguyu yapılarla çeviriyor, görenleri kullananlarda hayranlık ve huşu uyandırıyordu.

Yaratıcı süreç soyut olduğundan ve bu konuda hiçbir eğitim almadığımızdan, ilk yaratıcı çabalarımızda batmak ya da çıkmak için kendi başımıza kalırız. Bu koşullarda hem birey olarak ruhumuzu hem de mesleğimize uygun bir şey geliştirmek zorundayız. Ne var ki çoğu zaman bu süreci geliştirirken, sonuç alma baskısı ve bunun bize verdiği korkuyla oldukça büyük hatalar yaparız. Calatrava'nın işi için geliştirdiği süreçte geniş uygulamaları olan, insan beyninin doğal eğilimleri ve güçleri üzerine inşa edilmiş temel modeller ve ilkeler görüyoruz.

Birincisi yaratıcı sürece açık uçlu bir dönem oluşturmak gerekir. Düşlemek, başboş dolanmak, bağlantısız ve odaklanmamış bir biçimde başlamak için kendinize zaman tanımalısınız. Bu dönemde fikirlerinizin üstünde yoğunlaşırken doğal biçimde ortaya çıkan belirli güçlü duygularla projenin bağlantı kurmasına izin vermelisiniz. Sonradan fikirlerinizi sağlamlaştırmak ve projenizi gitgide daha gerçekçi ve mantıklı duruma getirmek daha kolaydır. Eğer gerginlik, baskı duygularıyla, parasal sorunlar, rekabete ya da insanların fikirlerine odaklanarak başlarsanız, beynin bağlantı kurma gücünü bastırırsınız ve işinizi neşesi ve canlılığı olmayan bir şeye dönüştürürsünüz. İkincisi hem çalıştığınız alan hem de başka alanlarda geniş bilgi sahibi olmak beyninize daha fazla olası bağlantı ve çağrışım yapma olanağı sağlar. Üçüncüsü bu süreci canlı tutmak için ilk fikriniz sonucu belirtiyormuş gibi asla işinizden memnun olma duygusuna kapılmamalısınız. İşinize karşı derin bir tatminsizlik ve belirsizlik duygusu, fikirlerinizi geliştirme yaklaşımı sürdürmelisiniz – bir sonraki adımdan emin değilsiniz ve bu belirsizlik yaratıcı dürtüyü canlı tutacaktır. Yoluza çıkan tüm direnişler ya da engelleri çalışmanızı geliştirmek için yeni bir fırsat olarak görmelisiniz.

Son olarak da yavaş yavaş ilerlemeyi bir erdem olarak görmelisiniz. Konu yaratıcı çabalar olunca, zaman daima görecelidir.

Projenizi gerçekleştirmek ister aylar isterse yıllar sürsün, sürekli olarak sabırsızlanacak ve sonuna ulaşmak isteyeceksiniz. Yaratıcı güç kazanmak için atacağınız en önemli adım bu doğal sabırsızlığı tersine çevirmektir. Zahmetli araştırma sürecinden, fikrinizin yavaş yavaş pişmesinden, zaman için biçim kazanacak organik büyümeden keyif alıyorsunuz. Çalışma sürenizi gereğinden fazla uzatmıyorsunuz çünkü hepimizin belirli teslim tarihleri vardır ama zihinsel enerjinizi özümsemesi için projenize ne kadar fazla zaman tanırırsanız, o kadar zenginleşecektir. Kendinizi yıllar sonra yaptığınız işlere dönüp bakarken düşleyin. Gelecekte ulaştığınız üstün noktadan bakınca sürece adadığınız aylar ya da yıllar hiç de acı verici ya da zahmetli gibi görünmeyecektir. Şimdiki zamanın yanılsaması kaybolup gidecektir. Zaman sizin en büyük dostunuzdur.

5. Açık Alan

Martha Graham'ın babası Dr. George Graham 1890'larda akıl hastalıklarının tedavisinde öncülük eden birkaç doktordan biriydi. Ailesiyle işi hakkında fazla konuşmazdı ama Martha'yla açıkça konuştuğu tek konu genç kızı büyülerdi. Hastalarıyla çalışırken Dr. Graham beden dillerinden ruhsal durumlarını yorumlama yeteneğini geliştirmişti. Yürüyüşleri, kollarını hareket ettirileri ya da gözlerini herhangi bir nesneye dikmelerinden kaygı düzeylerini okuyabiliyordu. "Beden asla yalan söylemez," diyordu kızına sık sık.

Santa Barbara, Kaliforniya'da lisede okurken Martha tiyatroya ilgi gösterdi. Ama 1911'de bir akşam Dr. Graham on yedi yaşındaki kızını Los Angeles'a, ünlü balerin Ruth St. Denis'i izlemeye götürdü ve bundan sonra Martha dans etmekten başka bir şey düşünemez oldu. Babasının etkisiyle hiç konuşmadan, beden hareketleriyle duygularını ifade etmek yeteneği ilgisini çekiyordu. St. Denis 1916'da ortağı Ted Shawn ile birlikte kendi bale okulunu açınca Martha ilk öğrencilerden biri olarak kaydını yaptırdı. Koreografinin çoğu her şeyin kolay ve doğal görünmesinin vurgulandığı bir çeşit özgür tarzda baleydi. Isadora Duncan'ın çalışma-

lirını çağrıştıran şekilde eşarplarla hareket etmeler, poz vermeler sıklıkla kullanılıyordu.

Başlangıçta Martha gelecek vaat eden bir dansçı gibi görünmüyordu. Utangaçtı ve hep sınıfın en arkasında duruyordu. Bu sanat için yaratılmamıştı (genç bir balerinin kıvrak bedenine sahip değildi) ve koreografiyi algılamakta yavaş kalıyordu. İlk kez solo yaptığında St. Denis ile Shawn şaşırtıcı bir olguyla karşılaştılar: Ondan hiç beklemedikleri bir enerjiyle dans ediyordu. Karizması vardı. Sahneye çıktığında St. Denis onu “genç bir kasırgaya” benzetiyordu. Ona öğrettikleri her şey daha keskin, daha saldırgan bir şekle giriyordu.

Birkaç yıl sonra Martha önde gelen öğrencilerden biri oldu, önemli roller üstlendi ve tanındığı adıyla Denishawn yönteminin öğretmeni oldu. Ama bir süre sonra bu tür danstan sıkılmaya başladı. Yaradılışına uygun değildi. Okuldan uzaklaşmak amacıyla New York’a taşındı ve geçinmek için Denishawn yöntemiyle ders verdi. 1926 yılında belki de gruptan ayrılmasına kızan Ted Shawn bir ultimatö vererek onu şaşkına çevirdi. Denishawn egzersizlerini öğretebilme ve dans malzemelerini kullanma hakkını almak için 500 dolar ödeyecekti. Eğer ödemezse yasalara göre bu yöntemleri derslerinde ya da bireysel işlerinde kullanması kesinlikle yasaktı.

Graham açısından bir kriz oluşuyordu. Artık otuz iki yaşındaydı ve bale mesleği için genç sayılmazdı. Yalnızca elli doları vardı ve istese bile Shawn’a istediği miktarı ödeyemezdi. Para kazanmak için Broadway’deki popüler gösterilerde çalışmış ve nefret edip bir daha bunu yapmayacağına yemin etmişti. Seçeneklerini düşünürken bir fikir aklında dolaşmaya başladı. Henüz dünyada olmayan ve hem sanatçı hem de seyirci olarak benliğinin derinliklerindeki duyguları ifade edecek bir dans türü düşünmüştü. Üstelik bu dans artık boş ve sanatsal hareketler gibi gelen Denishawn yönteminin tam tersiydi. Modern resimde gördüğü biraz sivri, biraz uyumsuz, güç ve ritim dolu görüntüleri çağrıştıırıyordu. Düşlediği dansın içten gelen biçimiydi ve bunu hayal

ederken düşünceleri sürekli olarak babasıyla insan bedeninin ve hayvanların hareketleriyle kendilerini ifade etmeleri hakkında yaptıkları konuşmalara kayıyordu.

Denishawn yöntemindeki serbest ve doğaçlamadan uzak, yepyeni bir disipline dayanan zorlu bir dans olacaktı. Var olmayan dansın güzellik imgesinden sıyrılamıyordu. Bir daha böyle bir fırsatı olmayabilirdi. Yaş ilerledikçe tutuculuk ve rahatlık arzusu ortaya çıkar. Var olmayanı yaratmak için kendi okulunu ve dans grubunu kurmak, tek başına bu tekniği ve disiplini geliştirmek zorundaydı. Geçinmek için ders verecek ve bir yandan yarattığı yeni dans hareketlerini öğretecekti. Büyük bir risk içeriyordu ve para bitmeyen bir sorun olacaktı ama düşlediğini yaratmak tüm engelleri aşması için yeterli yakıtı sağlayacaktı.

Ted Shawn'ın ultimatomundan birkaç hafta sonra ilk adımı attı. Bir stüdyo kiraladı, öğrencilerine yepyeni bir dans öğreneceklerini göstermek için duvarları çuvala kapladı. Diğerlerinden farklı olarak stüdyosunda ayna bulunmayacaktı. Dansçılar öğrettiklerine odaklanmak, bedenlerinin hareketleriyle hatalarını düzeltmeyi öğrenmek ve imgelerinin üzerinde durmamak zorundaydılar. Yeni dans tarzında utangaçlık yoktu; her şey dışarıya, seyircilere yönelik olacaktı.

Başlangıçta olanaksız gibi görünüyordu. Çok az sayıdaki öğrencisinden kazandığı para ancak kirayı ödemeye yetiyordu. Çoğu zaman Graham'ın yeni bir hareket icat etmesini beklemek ve ardından egzersiz yaparak geliştirmek zorunda kalıyorlardı. Biraz da beceriksizce olan ilk birkaç gösteri öğrenci sayısını artırınca bir grup oluşturma fikrini düşünmeye başladı. Gruptan sıkı bir disiplin istiyordu. Yeni bir dil yaratıyorlardı ve çok çalışmak zorundaydılar. Her hafta oluşturduğu egzersizler dansçılara daha fazla denetim olanağı tanıyor, yepyeni hareket mekaniği getiriyordu. Öğrencileriyle birlikte yeni, yalın tekniği oturtmak ve kusursuzlaştırmak için bütün bir yıl çalıştılar.

Yönteminin diğerlerinden ayrılabilmesi tüm vurguyu gövde üzerine yaptı ve beden bu kısma "pelvis gerçeğinin evi" adını verdi. İnsan bedeninin kendini en fazla ifade eden kısmının

diyaframın kasılmalarından ve gövdenin keskin hareketlerinden oluştuğunu saptamıştı. Yüzler ve eller dansı aşırı romantikleştirdiğinden, odak noktası gövde olacaktı. Bu bölgeyi güçlendirmek için sayısız egzersiz geliştirdi ve öğrencilerinden bu kasları kullanınca ortaya çıkan derin duyguları hissetmelerini istedi.

Erken dönemde onu dürttüleyen daha önce sahnelenmemiş bir şey yaratma arzusuydu. Örneğin Batı dans tarzında dansçının yere düşmesi bir hata göstergesi sayıldığından yasaktı. Zemin daima karşı koymak asla teslim olmamak gerekirdi. Graham bunu tersine çevirip dansçının adeta erircesine, yavaş yavaş, kontrollü olarak düşmesini ve tekrar kalkmasını sağlayan yeni hareketler geliştirdi. Bunu yapmak için bir dizi farklı kasın çalışması şarttı. Bu kavramı bir adım ileri götürüp zemini dansçının adeta kendi çevresine sarılmış bir yılan gibi hareket edeceği bir mekân olarak kullandı. Yeni sisteminde dizler farklı bir ifade aracı oldu – dansçının dengede durup hareket edeceği ve ağırlıksızmış etkisini vereceği bir menteşeydi.

Çalışmalar ilerlerken düşlediği yeni dans tarzının canlanmakta olduğunu fark etti. Yenilik etkisini biraz daha artırmak için Graham giysileri tasarlayıp dikmeye de karar verdi. Genellikle esnek kumaşlardan dikilen giysiler dansçıları sanki soyut biçimlere çeviriyor, keskin hareketlerini vurguluyordu. Balenin geleneksel peri masallarını andıran dekorları yerine kendi sahnesi minimalist ve çıplak olacaktı. Dansçılar fazla makyaj yapmayacaktı. Her şey onları sahneden ayırıp hareketlerinin patlamasına yönelikti.

İlk gösterilere tepkiler heyecan vericiydi. Halk bunlara benzeyen bir şey hiç görmemişti. Seyircilerin çoğu tiksindi ve reddetti. Bazıları gösteriyi son derece duygusal bulup, dansa daha önce sahip olduğunu bilmedikleri bir ifade niteliği verdiğini düşündüler. Aşırı uçlardaki tepkiler dansın gücünün bir göstergesiydi. Yıllar içinde başlangıçta sert ve çirkin bulunan dans tarzı kabul görmeye başladı ve Martha Graham bugün modern dans adıyla bildiğimiz tarzı tek başına yaratmış oldu. Bu dansın alışılmışa dönüşmesini önlemek için sürekli olarak seyircilerin beklentile-

rini altüst etmeye çabalıyor, eski tarzları yinelemiyor, dansların konularını Yunan mitolojisinden Amerikan tarihine, edebiyattan betimlemelere kadar değiştiriyordu. İlk grubunu kurmasından yaklaşık altmış yıl sonraya kadar her zaman arzuladığı yenilik ve yakınlık duygusunu yaratmak için kendini zorladı.

Belki de insanların yaratıcılığının önündeki en büyük engel, her tür ortam ya da meslekte zaman içinde oluşan doğal çürümedir. Bilim dallarında ya da iş yaşamında daha önce başarıya ulaşmış belirli bir düşünme ya da davranma biçimi derhal bir paradigma, yerleşik bir işlem oluverir. Yıllar geçerken insanlar bu paradigmanın başlangıçtaki nedenini unuturlar ve yalnızca bir dizi cansız tekniği izlerler. Sanat alanında bir kişi yeni, canlı, belirli bir dönemin ruhuna hitap eden bir tarz geliştirir. Çok farklı olduğundan ilginç gelir. Kısa sürede her yerde taklitçileri ortaya çıkıverir. Moda halini alır, sivri ya da başkaldırıcı olsa bile, uyum gösterilecek hale gelir. Bu durum on, yirmi yıl sürer; sonunda yavanlaşır, gerçek duygusu ya da gerekçesi olmayan yalnızca bir tarz biçimini alır. Toplumda hiçbir şey dinamiğin ölmesinden uzak kalamaz.

Belki farkına varmayız ama kültürümüzü dolduran ölü biçimlerin ve geleneklerin acısını çekeriz. Ne var ki bu sorun tıpkı Martha Graham örneğinde olduğu gibi yaratıcı kişiler için bir fırsat oluşturur. Bu sürecin başında önce içinize doğru bakarsınız. İfade etmek istediğiniz kendinize özgü, eğilimlerinize uygun bir şey bulursunuz. Bunun, belirli bir akım ya da modadan kaynaklanmadığından, içinizden geldiğinden ve gerçek olduğundan emin olmalısınız. Belki müzikte duyduğunuz bir ses, anlatılan bir öykü, alışılmış kategorilere uymayan bir kitap olabilir. Ya da belki iş yapmanın yeni bir yolu olabilir. Bu fikrin, sesin, imgenin içinizde kök salmasına izin verin. Yeni bir dilin ya da iş yapmanın yeni yolunun varlığını hissedince, ölmüş kabul ettiğiniz ve kurtulmak istediğiniz geleneklere karşı durması için bilinçli bir karar verin. Martha Graham dans tarzını bir boşluktan yaratmamıştı. Vizyonu o dönemde bale ve modern dansın kendisine ver-

medikleriyle örtüşüyordu. Bu dansların geleneksel biçimlerini altüst etti. Bir stratejiyi izlemek size bir çeşit ters referans noktası ve şekillendirme yolu sağlayacaktır.

Graham gibi davranın ve yeniliği, çılgın bir doğaçlamayla karıştırmayın. Kökleri gerçeğe ve disipline dayanmayan özgür ifade çok kısa sürede tekdüze ve sıkıcı olur. Yeni fikrinizi kendi alanınızda öğrendiğiniz tüm bilgilere ekleyin ve Graham'ın Denishawn yöntemine yaptığı gibi altüst edin. Temelinde fazla dolu bir kültürde biraz boşluk oluşturuyor, yepyeni bir şey büyüteceğiniz açık bir alan yaratıyorsunuz. İnsanlar, yenilikler, zamanın ruhunu özgün biçimde ifade edecek şeyler için can atıyorlar. Bir yenilik yaratarak kendi seyirci kitlenizi oluşturursunuz ve toplumda en yüksek güç konumuna ulaşırsınız.

6. Yüksek Potansiyel

Yoky Matsuoka (bkz. I. Bölüm), her zaman kendini başkalarından farklı hissetmişti. Onu farklı yapan görünüşü ya da giymi değil, ilgi alanlarıydı. 1980'lerde Japonya'da büyürken belirli bir konuya odaklanması ve bunu meslek edinmesi bekleniyordu. Ama büyüdükçe ilgi alanları genişledi. Fizik ve matematiği çok seviyordu ama biyoloji ve fizyolojiye de ilgi duyuyordu. Üstelik yetenekli bir sporcuydu, profesyonel bir tenisçi olarak geleceği parlaktı ama bir sakatlanma bu düşü yarıda kesti. Her şeyden çok elleriyle çalışmaktan, makinelerle uğraşmaktan zevk alıyordu.

Berkeley'deki Kaliforniya Üniversitesi'nde okurken doymak bilmeyen ilgi alanlarını tatmin edecek, daha önemli sorular yaratacak, oldukça yeni bir konu olan robotbilim ile tanıştı. Mezun olduktan sonra bu konuyu ilerletmek için MIT Üniversitesi'nde robotbilim lisansüstü programına katıldı. Çalışmasının bir bölümü olarak inşa edilen büyük boyutlu robotun bir parçasını yapması istendi ve özellikle robotun elleri üzerinde çalışmayı seçti. İnsan elinin karmaşıklığı ve gücü onu her zaman büyülemişti ve matematik, fizyoloji ve bir şeyler inşa etme alanlarını bir araya getirme fırsatını değerlendirince kendine en uygun köşeyi bulmuş oldu.

Eller üzerinde çalışırken düşünme biçiminin ne kadar farklı olduğunu bir kez daha algıladı. Bölümdeki diğer öğrencilerin çoğu erkekti ve her şeyi mühendislik problemlerine indirgiyorlar, bir insana benzer hareketler yapabilmesi için robotun bedenine olabildiğince fazla mekanik seçenekler yüklemekten başkasını pek düşünmüyorlardı. İnşa ettikleri robotu temelinde bir makine olarak görüyorlardı. Bunu inşa etmek bir dizi teknik sorunu çözmek, temel düşünme modellerini taklit edecek bir çeşit hareketli bilgisayar yaratmak anlamını taşıyordu.

Matsuoka'nın yaklaşımı farklıydı. Aslına uygun ve anatomik açıdan olabildiğince doğru bir şey yaratmanın peşindeydi. Robotbilimin geleceği burada yatıyordu ve böyle bir hedefe ulaşmak daha yüksek düzeydeki, örneğin herhangi bir nesneyi canlandıran ve temelinde karmaşık duruma getiren nedir gibi soruların yanıtlanması şarttı. Matsuoka için evrim, insan fizyolojisi ve sinirbilim konularda çok önemli bir çalışmaydı ve yanı sıra mühendisliğe de gerek gösteriyordu. Belki meslek yolunu biraz daha karmaşıktıracaktı ama Matsuoka eğilimlerinin nereye gideceğini izlemeyi yeğliyordu.

Tasarıma başlarken önemli bir karar verdi: İnsan elini olabildiğince yakından taklit edecek bir robot eli modeli yaratacaktı. Böylesine bir işin peşine düşünce, her parçasının nasıl çalıştığını gerçekten anlamak zorundaydı. Örneğin el kemiklerini yaratmaya çabalarken bazı ilgisiz girinti ve çıkıntılarla karşılaştı. İşaret-parmağının eklemesindeki kemik bir tarafını daha fazla şişiriyordu. Bu ayrıntı üzerine eğilince, işlevini algıladı – nesneleri avucumuzda daha sıkı tutmamıza olanak veriyordu. Bir çıkıntının yalnızca bu amaçla evrimleşmiş olması garip gibi görünüyordu. Belki de gelişmemizde ellerimiz gitgide önem kazanınca bu mutasyon evrimimizin bir parçası olmuştu.

Bu çizgiyi izleyerek robotun avucu üzerinde çalışmasını sürdürürken tasarımın anahtarı olduğuna karar verdi. Mühendislerin çoğu robot elleri en üst düzeyde güç ve manevra becerisi için tasarlıyorlardı. Çeşitli mekanik seçenekler inşa ediyorlar ve işe yaraması için tüm motorları ve kabloları en uygun yer olarak

avucuna yerleştiriyorlardı. Böylece avuç bölümü tümüyle sabit oluyordu. Bu tip elleri tasarladıktan sonra manevra yeteneğini nasıl oluşturacaklarını çözmeleri için yazılım mühendislerine aktarıyorlardı. Yapısal sertlik nedeniyle başparmak asla serçe parmağa dokunamadığından mühendisler sonunda hareketi kısıtlı robot ellerle kalakalıyorlardı.

Matsuoka işe öteki uçtan başladı. Hedefi elin becerikli oluşunu neyin sağladığını keşfetmek ve en önemlisi esnek, kıvrak bir avuç yaratmaktı. Yüksek düzeyde düşününce, motorların ve kabloların başka bir yere yerleştirilmesi gerektiği anlaşıldı. Her parçasının hareket edebilmesi için elin içini motorlarla doldurmak yerine başparmağın oynamasının, herhangi bir şeyi tutmamızın anahtarı olduğuna karar verdi.

Bu yolda yürürken insan elinin hareket mekaniğinin başka ayrıntılarını ortaya çıkardı. Seçtiği tuhaf yolda ilerlerken öteki mühendisler onun garip biyolojik yaklaşımına dudak büktüler. Ona zamanını boşa harcadığını söylediler. Ne var ki Matsuoka'nın anatomik açıdan doğru deney-eli adını verdiği model bu sektör için bir örnek oldu, protez eller için yeni olasılıklar ortaya çıkarak yaklaşımını savundu ve mühendislik yeteneği açısından ün ve saygınlık kazandırdı.

Bu çalışma Matsuoka'nın elin organik yapısını araştırıp yeniden yaratma girişiminin ancak başlangıcıydı. Robotbilim dalında lisansüstü diplomasıyla mezun olunca MIT Üniversitesi'ne geri döndü ve sinirbilim dalında doktora yaptı. Şu an el-beyin bağlantısını böylesine özgünleştiren nöro-sinyaller konusundaki derin bilgisiyle adeta gerçekmiş duygusu vererek işlem yapan, beyinle bağlantısı olan bir protez el yaratma çalışmalarını sürdürüyor. Bu hedefe ulaşmak için el-beyin bağlantısının genel olarak düşünme biçimimizi etkilemesi gibi potansiyeli yüksek kavramlarla çalışıyor.

İnsanların belirsiz nesneleri nasıl oynattığı konusunda laboratuvarında gözleri kapalı deneklerle deneyler yapıyor. Elleriyle nesneleri nasıl araştırdıklarını inceliyor ve bu süreçte ortaya çıkan nöro-sinyalleri kaydediyor. Böyle araştırmalarla örneğin

çözülmesi zor bir sorunla karşılaştığımız zaman kullandığımız soyut düşünme süreçleri arasında (belki benzer nöro-sinyallerin kullanılmasıyla) bir bağlantı olup olmadığını merak ediyor. Protez ellerde benzer araştırmacı duyular inşa etmeye ilgi duyuyor. Deneklerin sanal-gerçek bir eli oynattıkları başka deneylerde insanların denetim ne kadar fazla kendilerinde olursa, elin bedenlerinin bir parçası olduğu duygusunu o kadar fazla hissettiklerini keşfediyor. Üzerinde çalıştığı protez ellerin böyle duyuları algılamasını hedefliyor. Gerçi bunlar ancak yıllar sonra gerçekleşecek ama nörolojik açıdan bağlantılı bir elin tasarımı robotbilimin ötesinde teknolojik sonuçlara yol açacak.

Birçok alanda *teknik kilitlenme* adını vereceğimiz bir zihinsel hastalığı görüp tanısını koyabiliriz. Özellikle karmaşık bir konu ya da beceriyi öğrenmek için kendimizi sorun çözmek için gerekli olan ayrıntılara, tekniklere ve süreçlere gömmek zorundayız. Ama eğer dikkatli davranmazsak, her sorunu aynı biçimdeymiş gibi görmeye kilitleniriz, zihnimize kazınmış aynı teknikleri ve stratejileri kullanırız. Böyle bir yolu izlemek daima daha basittir. Bu süreçte büyük resmi görmez oluruz, yaptığımız işin amacını, her sorunun farklı olduğunu ve farklı bir yaklaşım gerektirdiğini unuturuz. Görme alanımız daralır.

Bu *teknik kilitlenme* tüm alanlarda çalışanların işlerinin bütünsel amacını, önlerindeki büyük resmi ve başlangıçta bu işi yapmaya kendilerini neyin zorladığı duygusunu yitirdikleri zaman ortaya çıkar. Yoky Matsuoka buna getirdiği çözümle kendi alanında ileriye çıktı. Çözüm yolu robotbilim dalında yaygın olan mühendislik yaklaşımına tepki olarak ortaya çıktı. Akıllı, çeşitli konular arasında daha yüksek düzey bağlantıları örneğin insan elini böylesine kusursuz yapan nedir, elimiz bizim kim olduğumuzu ve düşünme biçimimizi nasıl etkiledi gibi konuları düşündüğünde daha iyi çalışıyor. Bu büyük sorular araştırmasını yönetirken, daha büyük resmi anlamadan teknik sorunlar üzerinde dar bir odak noktasıyla çalışmıyor. Böylesine yüksek düzeyde düşündüğünden, akıllı farklı açıları araştırmak için özgür kalıyor:

Elin kemikleri niçin bu biçimde? Avucu bu kadar uyumlu yapan nedir? Dokunma duyusu bütün olarak düşünmemizi nasıl etkiler? Bu yaklaşımla niçin duygusunu yitirmeden ayrıntılara derinlemesine dalabiliyor.

Kendi işiniz için bunu model olarak almalısınız. Projeniz ya da çözümlemeye çabaladığınız sorun her zaman daha büyük bir soruya, yararlı bir fikre, esinlendirici bir hedefe bağlantı kurmalıdır. İşiniz bayatlamış gibi gelince, sizi başlangıçta yönlendiren büyük amaca ve hedefe geri dönmelisiniz. Büyük fikir sizin daracık araştırma yollarınızı yönetir ve bakmanız gereken başka yollar açar. Amacınızı kendinize sürekli anımsatarak, belirli tekniklere bağlanmaktan ya da önemsiz ayrıntılara takılmaktan kendinizi uzak tutacaksınız. Böylece insan beyninin gitgide daha yüksek düzeylerde bağlantılar arayan doğal güçlerini oyuna katabileceksiniz.

7. Korsanlığın Evrimi

1995 yazında Paul Graham (bkz II. Bölüm), radyoda o tarihte var olmayan internet ticaretinin sonsuz olasılıkları hakkında bir öykü dinledi. Hisselerini halka arz öncesinde ilgi uyandırmak isteyen Netscape adlı şirket bu promosyonu yapıyordu. Öykü gelecek vaat ediyordu ama çok belirsizdi. O tarihte Graham bir yol kavşağındaydı. Harvard Üniversitesi'nden bilgisayar mühendisliği dalında doktora diploması aldıktan sonra belirli bir düzenle çalışmaya başlamıştı: Yazılım sektöründe yarızamanlı danışmanlık işi buluyor, yeterince para biriktirip işinden ayrılıyor ve esas sevgilisi olan resme yöneliyordu. Parası suyunu çekince tekrar iş aramaya başlıyordu. Artık otuz iki yaşındaydı ve hem danışmanlık yapmaktan nefret ediyordu hem de bu düzende yaşamaktan bıkmıştı. İnternet için kısa sürede bol para kazandıracak bir şey geliştirmek fikri birdenbire çok çekici geldi.

Harvard'dan eski programlama ortağı Robert Morris'i aradı ve nasıl başlayacakları ya da geliştirecekleri hakkında hiçbir ipucu olmamasına karşın arkadaşını böyle bir startup şirket kurmaya ikna etti. Birkaç gün tartıştıktan sonra bir internet mağa-

zası oluşturacak bir yazılım hazırlamaya karar verdiler. Bu konu netleşince karşılırları büyük bir engel çıktı. O günlerde bir programın popüler olması için Windows için yazılması gerekiyordu. Kusursuz korsanlar olarak Windows hakkındaki her şeyden nefret ediyorlardı ve uygulama geliştirmeyi hiç öğrenmemişlerdi. Lisp diliyle yazmayı ve açık kaynak yazılımlı işletme sistemi olan Unix üzerinden çalıştırmayı yeğlediler.

Kaçınılmazı ertelemeye ve her koşulda programı Unix için yazmaya karar verdiler. Bunu sonradan Windows'a çevirmek kolay olacaktı ama bir kez program Windows üzerinden sürülünce, kullanıcılarla uğraşmak, onların geriiletime göre programı kususuzlaştırmak zorunda kalacaklardı. Bunun anlamı aylarca ya da hatta yıllarca Windows'taki program için düşünmek zorunda kalmaları demektir. Berbat bir fikir olduğundan vazgeçmeyi bile düşündüler.

Morris'in Manhattan'daki evinde yer yatağında, bir sabah Graham bir düşten anımsadığı sözcükleri yineleyerek uyandı: "Linklere tıklayarak programı denetleyebilirsin." Bu sözcüklerin anlamını fark edince yerinden fırladı – web sunucusu üzerinden çalışacak bir internet mağazası için bir program yaratabilirlerdi. İnsanlar bunu indirebilir, Netscape üzerinden çalıştırabilir ve kurmak için web sayfasındaki çeşitli linkleri tıklayabilirlerdi. Böylece kullanıcıların masaüstü bilgisayarlarına indirmek zorunda kalacakları bir program yazmak zorunluluğu ortadan kalkacaktı. Üstelik Windows ile uğraşmak gereksinimi de ortadan kalkacaktı. Hiç böyle bir şey oluşturulmamıştı ama çok açık bir çözüm yolu gibi görünüyordu. Düşünde gördüklerini heyecanla Morris'e anlattı ve denemeye karar verdiler. Birkaç gün içinde ilk tasarımı hazırladılar ve kusursuzca çalıştı. Web uygulaması kavramının işe yarayacağı belli olmuştu.

Birkaç hafta içinde yazılımı geliştirdiler ve şirketten yüzde 10 pay almak kaydıyla başlangıç için gereken 10.000 doları verecek bir melek yatırımcı buldular. Başlangıçta tüccarları bu fikre ikna etmek zor oldu. Uygulama sunucusu bir şirket başlatmak için internette ilk kez çalışan programdı ve online ticaretin öncüsüydü. Yavaş yavaş işler yoluna girdi.

Graham ile Morris'in Windows'tan hoşlanmadıkları için ortaya attıkları yepyeni fikrin hiç öngörülmemiş avantajları olduğu anlaşıldı. Doğrudan internette çalışarak yazılımın yeni biçimlerini sürebiliyor ve anında test edebiliyorlardı. Tüketicilerle dolaysız olarak etkileşime giriyorlar, program hakkında derhal geribildirim alıyorlar ve diğer yöntemde aylar sürecektir biçimdeki işlere karşın, birkaç gün içinde geliştirebiliyorlardı. Ticaret deneyimleri olmadığından tanıtım yapmak için satış elemanlarını işe almayı düşünmemişlerdi: Bunun yerine kendileri potansiyel müşterilere telefon ediyorlardı. Bu görüşmelerde tüketicilerin şikâyet ya da önerilerini almak ise programın zayıf noktalarını fark etmelerini ve nasıl düzelteceklerini keşfetmelerini sağlıyordu. Böylesine özgün bir iş olduğundan kaygılanmaları gereken rakipleri yoktu: Yalnızca onlar bu işe girişecek kadar çılgın olduklarından hiç kimse bu fikri çalamazdı.

Doğal olarak ilerlerken birkaç hata yaptılar ama bu fikir başarısız olmayacak kadar sağlamdı; 1998 yılında Viaweb adını verdikleri şirketi 50 milyon dolara Yahoo!'ya sattılar.

Yıllar geçip Graham bu deneyimi düşünürken Morris'le birlikte yaşadıkları sürece şaşırp kaldı. Mikrobilgisayarlar gibi tarihteki birçok buluşu anımsatıyordu. Mikrobilgisayarların yaratılmasına olanak veren mikroişlemciler başlangıçta trafik ışıkları ve jetonlu satış makineleri için geliştirilmişti. Bilgisayarların güç kaynağı olarak hiç düşünülmemişti. Bunu niyetlenen ilk girişimcilerle alay edilmişti; yarattıkları bilgisayarlar çok küçüktü ve çok az işlem yapabildiğinden bu adı hak etmiyor gibiydi. Ama az sayıda da olsa insanlara zamandan tasarruf ettirdiklerinden yavaş yavaş bu fikir yaygınlaştı. Aynı öykü 1930'lar ve 1940'larda askeri elektronik malzemeler için geliştirilmiş olan transistorlar için de geçerliydi. 1950'lerin başında bu teknolojiyi halkın kullanacağı transistorlu radyolara uyarlama fikri ortaya çıkınca belki de tarihin en popüler elektronik gereçleri ortaya çıktı.

Bu olguların en ilginç yanı buluşlara giden tuhaf süreçti; genellikle mucitlerin var olan teknolojiyi kullanma fırsatları vardır ve ardından bu teknolojiyi başka amaçlarla kullanma fikri ortaya

atılır ve farklı prototipler denenir ve sonunda içlerinden biri yerine oturur. Bu süreci başarıya götüren unsur ise mucidin günlük gereçlere farklı bir gözle bakması ve bunlar için yeni kullanım alanları hayal etmesidir. Görmenin katı yollarına saplanmış kişileri eski uygulamaların alışlagelmişliği adeta hipnotize ettiğinden, başka olasılıkları göremezler. Temelinde esnek, uyarlanabilir bir akla sahip olmak şarttır, böyle bir akıl başarılı mucidi ya da girişimciyi toplumun geri kalanından ayırır.

Viaweb'den para kazandıktan sonra Graham kendine özgü garip blogging yöntemiyle internet için yazılar yazma fikrine kapıldı. Bu yazılar dünyanın dört bir köşesindeki genç korsanlar ve programcılar arasında ona ün kazandırdı. 2005 yılında Harvard Üniversitesi bilgisayar bilimi bölümü öğrencileri konuşma yapması için davet ettiler. Hem kendini hem öğrencileri çeşitli prgramlama dillerini analiz ederek sıkmak yerine Graham teknolojik startup şirketlerinden niçin bazılarının başarılı diğerlerinin başarısız olduğu konusunda konuştu. Konuşması çok başarılıydı, fikirleri aydınlatıcıydı ve öğrenciler kendi startup fikirleriyle ilgili onu soru yağmuruna tuttular. Öğrencileri dinlerken bazı kavramların hiç de gerçeklerden uzak olmadığını ama gençlerin fikirlerinin şekillendirilmeye ve rehberlik edilmeye gereksinimi olduğunu anladı.

Graham her zaman başkalarının fikirlerine yatırım yapmayı istemişti. Kendi projesinde bir melek yatırımcıdan yararlanmıştı ve şimdi başkalarına yardımcı olarak bu iyiliğin karşılığını vermeliydi. Tek sorunu nereden başlayacağını bilmemesiydi. Melek yatırımcıların çoğu yatırım yapmadan önce konuyla bağlantılı deneyime sahiptirler ve ilk deneyde küçük ölçekle işe başlarlar. Graham'ın ise iş yaşamı deneyimi yoktu. Bu zayıflığına dayanarak başlangıçta saçma gibi gelen bir fikre sahip oldu: Bir anda on startup firmasına 15.000 dolar yatırım yapacaktı. Teklifi ilan edecek ve başvuranların arasından en iyi on tanesini seçecekti. Birkaç ay içinde on acemiye rehberlik yapacak ve fikirlerini gerçekleştirmeleri için yol gösterecekti. Başarılı girişimlerden yüzde 10 alacaktı. Teknoloji firması kurucuları için bir çıraklık dönemi

olacaktı ama başka bir amacı daha vardı: Aynı zamanda Graham için yatırım sektörü açısından hızlı bir eğitim olacaktı. Kendisi berbat bir yatırımcı ve öğrencileri de berbat girişimciler olacağından en kusursuz beraberlik olacaktı.

Bir kez daha Robert Morris'i bu iş için yanına aldı. Eğitime başlamalarından birkaç hafta sonra son derece güçlü bir işe giriştiklerini fark ettiler. Viaweb deneyimine dayanarak çok açık ve etkili öneriler yapabiliyorlardı. Rehberlik ettikleri startup fikirleri gelecek vaat eder gibiydi. Belki de hızlı öğrenme için uyarladıkları sistem kendi başına ilginç bir modeldi. Yatırımcıların çoğu yılda birkaç şirketle iş yaparlar çünkü kendi işleri nedeniyle daha fazlasına ayıracak zamanları yoktur. Ya Graham ile Morris tüm zamanlarını bu çıraklık sistemine ayırırlarsa neler olabilirdi? Bu hizmeti seri üretime geçirebilirlerdi. Birkaç düzine yerine yüzlerce startup fikri bulabilirlerdi. Bu süreçte çok hızlı öğrenirler ve bilgilerinin inanılmaz ölçüde artması başarılı startup firmalarının sayısının çoğalmasını sağlardı.

Eğer bu fikir işe yararsa hem onlar servet kazanacak, hem de sisteme binlerce kafası çalışan girişimci katarak ülke ekonomisine katkıda bulunmuş olacaktı. Yeni şirkete Y Combinator adını verdiler ve bu kuruluşu dünya ekonomisinin şeklini değiştirecek en büyük korsanlık olarak gördüler.

Var olan teknolojinin yeni uygulamalarını, henüz karşılanmamış gereksinimlerini aramak, müşterilerle en yakın ilişkiyi korumak, fikirleri olabildiğince yalın ve gerçekçi tutmak, para kazanmaya odaklanmak yerine üstün bir ürün yaratmanın özenine kazanmaya değer vermek gibi kendi öğrendikleri ilkelerle çıraklarını eğittiler.

Çırakları öğrenirken onların bilgisi de arttı. Garip gelecek ama bir girişimciyi başarıya götürenin fikrin yapısı, gittiği üniversite yerine karakteri olduğunu keşfettiler. Fikirlerini uyarlamaya, ilk başında hayal bile etmedikleri olasılıklardan yararlanmaya hevesli olmak çok önemliydi. İşte bu aklın akıcılığı Graham'ın kendisinde ve diğer mucitlerde gördüğü özellikti. Diğer temel karakter özelliği ise azimli olmaktı.

Yıllar içinde kendi yolunda gelişen Y Combinator şaşırtıcı bir hızla büyüdü. Şu anda değeri 500 milyon dolar ve daha da büyüme potansiyeline sahip.

İnsan aklının icat edici ve yaratıcı güçleri hakkında genellikle hatalı bir görüşümüz vardır. Yaratıcı insanların ilginç bir fikir olduğunu ve oldukça doğrusal bir süreçle bunu ayrıntıladıklarını ve geliştirdiklerini düşünürüz. Ne var ki işin gerçeği daha dağınık ve karmaşıktır. Yaratıcılık aslında doğada evrimsel korsanlık olarak bilinen bir süreci andırır. Evrimleşmede kazalar ve rastlantılar çok büyük bir rol oynar. Örneğin sürüngen pullarından evrimleşen tüylerin amacı kuşları sıcak tutmaktı (kuşlar da sürüngenlerden evrimleşmiştir) ama zamanla bu tüyler uçmak amacına uygun olarak kanat tüyü biçimini aldı. Bizim ağaç tepelerinde yaşayan ilkel atalarımızın elleri dalları çabuk ve çeviklikle yakalayabilmeleri için evrimleşti. Toprakta yürüyen ilk insansı atalarımız karmaşık şekilde gelişmiş ellerinin kayalarla oynamak, alet yapmak ve iletişim kurmak için oynamakta çok işe yaradığını gördüler. Belki de diller yalnızca bir sosyal gereç olarak gelişti ve mantığın aracı olarak korsanların eline düştü ve bir rastlantı sonucu insan bilincini oluşturdu.

İnsanların yaratıcılığı genellikle benzer bir yol izler ve herhangi bir şeyin yaratılmasında bir çeşit organik ölümlülüğe işaret eder. Fikirler hiç yoktan aklımıza gelmez. Rastlantı sonucu bir şeye ulaşırız – örneğin Graham'ın durumunda dinlediği bir radyo programı ya da yaptığı konuşmanın ardından seyircilerin sorduğu sorular belirli bir fikre yönlendirmişti. Eğer yeterince deneyimliysek ve zaman doğruysa, bir rastlantı bazı ilginç bağlantıların ve fikirlerin kıvılcımını ateşler. Çalıştığımız malzemelere bakarken tümüyle farklı bir biçimde kullanmanın yolunu görürüz. Yol boyunca ortaya çıkan olasılıklar gidebileceğimiz farklı yolları gösterir ve eğer gelecek vaat ediyorsa, nereye gideceklerinden emin olmasak bile onları izleriz. Yaratıcı süreç, fikirden gerçekleşmeye giden yol dümdüz bir çizgi yerine bir ağacın çarpık dalları gibidir.

Alınacak ders çok yalındır – gerçek yaratıcılığı oluşturan ruhumuzun açıklığı ve uyarlanabilirliğidir. Herhangi bir şey gördüğümüz ya da deneyimlediğimiz zaman açıkça görülenlerin dışındaki olasılıkları görmek için farklı açılardan bakabilmeliyiz. Çevremizdeki nesnelerin farklı amaçlar için kullanılabileceğini düşlemeliyiz. İnat ederek ya da egomuz onun doğruluğuna bağlandığından, ilk fikre takılıp kalmamalıyız. Bunun yerine o anda kendini bize gösterenle ilerlemeli, farklı dallarını ve olasılıklarını araştırıp yararlanmalıyız. Böylece tüyleri uçma malzemesi biçimine getiririz. Bu durumda fark, beynin başlangıçtaki yaratıcı gücü değil, dünyaya nasıl baktığımız ve gördüklerimizi değiştirme akıcılığımızdır. Yaratıcılık ve uyarlanabilirlik birbirinden ayrılamaz.

8. Boyutlu Düşünme

1798’de Napoléon Bonaparte, sömürgeye dönüştürmek amacıyla Mısır’ı işgal etti ama Fransızları durdurmak isteyen İngilizler işe karışınca işgal çıkmaza girdi. Bir yıl sonra savaş hâlâ sürerken Rosetta kasabası yakınında bir Fransız siperini sağlamlaştırmaya çalışan bir asker toprağı kazarken bir kayaya rastladı. Kayayı çıkarınca Eski Mısır’dan kalma üstü yazılarla kaplı bir bazalt levha olduğunu gördü. Napoléon temelinde Mısır’la bağlantılı her şeye meraklı olduğundan burayı işgal etmek için yola çıkarken bulmayı umduğu kalıntıları incelemeleri için ordusuyla birlikte Fransız bilim insanlarını ve tarihçileri de yanına almıştı.

Rosetta Taşı adıyla bilinecek olan bazalt levhaya bakan Fransız bilim insanları heyecana kapıldı. Üç farklı yazıyla yazılmış bir metin içeriyordu. En üstte Mısır hiyeroglifleri, ortada demotik yazı adıyla bilinen Eski Mısır’ın sıradan insanların kullandığı yazı ve en altta eski Yunanca vardı. Eski Yunancayı tercüme edince MÖ 203-181 yılları arasında yaşamış V. Ptolemaios’un iktidarını kutlayan sıradan bir bildiri olduğunu anladılar. Üstelik bildirinin üç kez yazılacağı da belirtilmişti. Yani demotik yazı ve hiyeroglifler de aynı metni içeriyordu. Eski Yunancayı anahatar olarak kullanınca diğer iki yazıyı çözebileceklerini sandılar.

Bilinen en yeni hiyeroglif MS 394 yılında yazıldığından, bunları okuyabilenler çoktan ölmüştü ve anlaşılamayan bir yazı olarak kalmıştı. Sayısız tapınağın ve papirüsün yazıları çözülmeyen bir sır olarak duruyordu. Belki de bu sırlar artık çözülecekti.

Rosetta Taşı Kahire'deki bir enstitüye taşındı ama 1801 yılında İngilizler, Fransızları yenilgiye uğratıp ülkeden kovdu. Rosetta Taşı'nın değerini bildiklerinden Kahire'de bulup Londra'ya götürdüler ve halen British Museum'da duruyor. Taşın üzerindeki çizimler ortada dolaşmaya başlayınca Avrupa'nın dört bir köşesindeki aydınlar hiyeroglifleri okuyup sırrı çözme yarışında birinci olmak için rekabete giriştiler. Bulmacayla uğraşırlarken biraz ilerleme kaydedildi. Belirli hiyeroglifler kartuş adıyla tanımlanan dikdörtgenlerle çerçevelenmişti. Bu kartuşlarda çeşitli firavunların adlarının yazıldığı saptandı. Bir İsveçli profesör demotik yazıda Ptolemaios'un adını buldu ve yazı karakterlerinin ses değerleri üzerine varsayımlar yaptı. Ne var ki hiyeroglifleri çözme konusundaki ilk heyecan zamanla azaldı ve kesinlikle çözülemeyeceği kaygısı geriye kaldı. Bulmacayı çözmekte ilerledikçe simgelerin hangi yazı sistemini temsil ettiği konusunda daha başka sorular ortaya çıkıyordu.

1814'te Dr. Thomas Young adlı yeni biri oyuna katıldı ve Rosetta Taşı'nı ilk çözecek kişi olmaya aday gösterilmeye başlandı. Aslında bir doktor olmasına rağmen tüm bilim dallarıyla ilgilenmişti ve bir dâhi olduğu düşünülüyordu. İngiliz hükümetinin iznine sahipti ve taşın kendisi de dahil olmak üzere İngilizlerin el koyduğu çeşitli papirüs ve kalıntılara ulaşabiliyordu. Üstelik çok zengin olduğundan, tüm zamanını bu çalışmaya ayırabilirdi. Hevesle işe başlayan Young biraz ilerler gibiydi.

Sorunu hesaplarla çözmeye çabalıyordu. Örneğin Yunanca metinde "tanrı" sözcüğünün kaç kez geçtiğini sayıp demotik yazıda aynı sayıda bulunan bir sözcüğü arıyordu. Demotik yazıdaki harfleri bu modele uydurmak için elinden geleni yaptı. Örneğin "tanrı" sözcüğünün karşılığı çok uzun gibi görünüyorsa, bazı harflerin anlamsız olduğuna karar veriyordu. Üç metnin aynı sıralamada olduğunu ve bulundukları yerlerle sözcükleri eş-

leştireceğini varsayıyordu. Tahminleri bazen doğru çıkıyor ama çoğunlukla sonuçsuz kalıyordu. Yine de bazı önemli bulgulara ulaştı – demotik ve hiyeroglif yazılar birbiriyle bağlantılıydı, biri ötekinin daha kuralsız elyazısı biçimi gibiydi; demotik yazı yabancı isimler için fonetik bir alfabe kullanıyordu ama yine de piktogramlara dayanıyordu. Ama sürekli olarak çıkmaz sokaklara girdiğinden hiyerogliflerde deneme yapmaya bile yaklaşmadı. Birkaç yıl sonra bu çabadan vazgeçti.

Bu arada ortaya çıkan Jean-Francois Champollion (1790-1832) adlı genç adam pek de yarışı kazanacak bir aday gibi görünmüyordu. Grenoble yakınındaki küçük bir kasabadan geliyordu, ailesi oldukça yoksuldu ve yedi yaşına kadar okul eğitimi almamıştı. Ama diğerlerine göre bir avantajı vardı: Küçüklüğünden bu yana eski uygarlıkların tarihine meraklıydı. İnsanoğlunun kökeni hakkında yeni şeyler keşfetmek arzusuyla eski Yunanca, Latince, İbranice ve birkaç Sami dili daha öğrenmişti ve on iki yaşında hepsinde usta olmuştu.

Birdenbire Eski Mısır ilgisini çekti. 1802 yılında Rosetta Taş'ını duyunca ağabeyine şifresini çözecek kişinin kendisi olduğunu söyledi. Eski Mısırlıları incelemeye başlayınca, bu uygarlıkla bağlantılı her şeyle canlı bir özdeşleşme deneyimi yaşadı. Çocukken görsel belleği çok güçlüydü. Çizim yapmaya inanılmaz bir yeteneği vardı. Kitaplardaki yazıları (hatta Fransızca kitaplardakileri) alfabe yerine resim olarak görüyordu. Hiyeroglifleri ilk kez gördüğünde, neredeyse tanıdık gibi gelmişti. Kısa sürede hiyerogliflerle ilişkisi neredeyse fanatik bir takıntı biçimini aldı.

İlerleyebilmek için Kıptice ya da Koptik dili olarak bilinen dili öğrenmeye karar verdi. Mısır, MÖ 30 yılında bir Roma sömürgesi olunca eski demotik dil ölmüş ve Yunancayla Mısır dilinin karışımı olan Kıptice ortaya çıkmıştı. Araplar Mısır'ı fethedip İslam ülkesine dönüştürüp Arapçayı resmi dil biçimine getirince ülkede yaşayan Hristiyanlar Kıpticeyi kullanmayı sürdürmüşlerdi. Champollion'un döneminde bu eski dili konuşan Hristiyanların sayısı iyice azalmıştı ve çoğunlukla keşişler ve rahipler arasında kullanılır olmuştu. 1805 yılında böyle bir keşiş yaşadığı

kasabadan geçince Champollion derhal onunla arkadaş oldu. Keşiş ona Koptik dilinin temelini öğretti ve birkaç ay sonra tekrar geldiğinde bir dilbilgisi kitabı getirdi. Genç çocuk başkalarının bir çeşit delilik gibi gördüğü bir tutkuyla gece gündüz bu dili öğrenmeye çalıştı. Ağabeyine, “Başka hiçbir şey yapmıyorum... Kıptice düş görüyorum... Kıpticeye kendimi öylesine kaptırdım ki, aklıma gelen her şeyi bu dile çeviriyorum,” diye yazdı. Daha sonra eğitim için Paris’e gidince başka keşişlerle tanıştı, sonunda ölmekte olan bu dili, anadili gibi kullananlar kadar iyi konuştuğu söylendi.

Elinde Rosetta Taşı’nın ancak kötü bir kopyasıyla çeşitli varsayımlarla işe başladı ama daha sonradan tüm varsayımların yanlış olduğu kanıtlandı. Diğerlerinden farklı olarak Champollion’un hevesi asla kırılmadı. Onun açısından tek sorun dönemin siyasal çalkantılarıydı. Fransız Devrimi’nin sadık bir oğluydu ama imparator iktidarını kaybederken Napoléon’u desteklemeye başladı. Kral XVIII. Louis tahta çıkınca Champollion’un Napoléon sevgisi profesörlük görevini yitirmesine yol açtı. Yıllar süren yoksulluk ve hastalıklar Rosetta Taşı’na duyduğu ilgiyi azalttı. Ama 1821 yılında hükümet tarafından tedavi ettirilen ve Paris’te yaşayan Champollion yeni bir enerji ve kararlılıkla bu çalışmaya geri döndü.

Epey süredir hiyerogliflerden uzak olduğundan yepyeni bir görüş açısıyla işe başladı. Başkalarının şifreyi çözmeye bir çeşit matematik koduyla yaklaşmasının sorun oluşturduğuna karar verdi. Birçok dili konuşan ve bazı ölü dilleri okumasını bilen Champollion dillerin gelişigüzel biçimlerde evrimleştiğini, yeni grupların belirli bir topluma akın etmesinden etkilendiğini ve zamanın geçişiyle biçimlendiğini biliyordu. Diller matematik denklemleri yerine yaşayan, evrim geçiren organizmalardır. Karmaşıktırlar. Şimdi hiyerogliflere daha bütünsel bir açıyla yaklaşıyordu. Yazının tam olarak nasıl bir yazı olduğunu çözmeyi hedefliyordu – piktogram mı (nesneyi simgeleyen resim), ideogram mı (fikri simgeleyen resim), bir çeşit fonetik alfabe mi yoksa üçünün karışımı mı?

Başkalarının hiç düşünmediği bir şey yapıp Yunanca ve hiyeroglif bölümlerindeki sözcükleri saydı. Yunancada 486 sözcük

ve hiyeroglifte 1419 işaret vardı. Champollion hiyerogliflerin her simgenin bir fikir ya da sözcüğü gösterdiği ideogramlar olduğunu varsayıyordu. Sayılar arasında bu kadar fark olunca bu varsayım geçerli olamazdı. Sözcüklerin yerine kullanılmış olan hiyeroglif gruplarını tanımlamaya çalıştı ve 180 adet sonucuna vardı. İkisi arasında açık bir rakamsal ilişki kuramayınca tek olası sonucun hiyerogliflerin ideogram, piktogram ve fonetik alfabe-nin karışık bir sistemi olduğu, herkesin öngördüğünden çok daha karmaşık olduğu sonucuna vardı.

Başkalarının çılgınlık ve yararsız olarak adlandıracağı bir girişimle demotik ve hiyerogliflere, görsel gücünü kullanarak harflerin ve işaretlerin görüntülerine baktı. Bu kez bazı modeller ve karşılıklar ortaya çıktı. Örneğin hiyeroglifteki bir kuş çiziminin demotik yazıda daha soyut, daha az gerçekçi benzeri bulunuyordu. İnanılmaz görsel belleği sayesinde simgeler arasında yüzlerce benzeşme buldu ama hiçbirinin ne anlama geldiğini bilmiyordu. Her şey imge olarak kaldı.

Bu bilgiyle silahlanıp tekrar saldırdı. Rosetta Taşı'nda daha önce Ptolemaios'un adını belirttiği saptanan demotik yazıdaki kartuşu inceledi. Hiyeroglifler ile demotiklerin eşit işaretlerinden çoğunu bildiğinden, demotik simgeleri hiyeroglif metne bindirerek Ptolemaios sözcüğünü aramaya başladı. Şaşkınlık ve sevinçle böyle bir sözcük buldu – bir hiyeroglifin şifresini ilk kez başarıyla çözmüştü. Tüm yabancı adlarda olduğu gibi bu adın da herhalde fonetikle yazıldığını varsayarak, Ptolemaios sözcüğü için hem demotik hem de hiyeroglif yazılarda eşdeğer sesleri çıkar-sadı. PTL harflerini tanımlandıktan sonra bir papirüs belgede gördüğü bir kartuşta Kleopatra sözcüğünün bulunduğu karar verdi. Böylece bilgisine yeni harfler eklendi. T harfi Ptolemaios ve Kleopatra adlarında farklı işaretlerle belirtilmişti. Belki bu durum başkalarını şaşırtabilirdi ama Champollion “*phone*” ve “*fold*” sözcüklerinin F sesinde olduğu gibi bunların yazılışı farklı ama eşesli olduğunu algıladı. Harfleri tanımayı sürdürdükçe bulduğu tüm kraliyet kartuşlarındaki adları çözümledi ve alfabe bilgisi açısından adeta bir define sandığına sahip oldu.

1822 eylülünde her şey çok şaşırtıcı bir şekilde bir gün içinde çözüldü. Mısır'ın ıssız bir bölgesinde duvarları ve heykelleri hiyerogliflerle kaplı bir tapınak bulunmuştu. Bu hiyerogliflerin düzgün çizimleri eline ulaşınca, çok garip bir şey fark etti – kartuşların hiçbirisi daha önce tanımladığı isimlere karşılık gelmiyordu. Eski kartuşlardan biri için geliştirdiği fonetik alfabeyi bunlardan birine uyguladı ama ancak sonundaki S harfini görebildi. Birinci simge güneşin imgesini çağırıyordu. Eski Mısır dilinin uzaktan akrabası olan Koptik dilinde güneş sözcüğü *Re* olarak geçiyordu. Kartuşun ortasında üç dişi garip bir biçimde M harfini andıran bir mızrak simgesi vardı. Büyük bir heyecanla bunun Ramses adı olabileceğini fark etti. Ramses MÖ on üçüncü yüzyılda yaşamış bir firavundu ve bu varsayım dünyayı sarsan bir keşif olarak Eski Mısırlıların ne kadar geriye gittiği bilinmeyen bir fonetik alfabeleri olduğunu gösteriyordu. Bu iddiayı ortaya atmak için daha fazla kanıt gereksinimi vardı.

Tapınaktaki kartuşların birinde de aynı M şekilli bir simge vardı. İlk simge ise bir ibis kuşuydu. Eski Mısır tarihi hakkındaki bilgisine dayanarak bu kuşun Thoth adlı tanrının işareti olduğunu anladı. Bu kartuş şimdi Thot-mu-sis ya da Thothmose sözcüğüyle başka bir firavun adını belirtiyordu. Tapınağın başka bir köşesinde gördüğü hiyeroglif sözcük M ve S harflerinin eşdeğerlerinden oluşuyordu. Koptik dilinde düşününce, bu sözcüğün “doğum yapmak” anlamına gelen *mis* sözcüğü olduğunu fark etti. Rosetta Taşı'ndaki Yunanca metinde bir doğum gününden söz eden bölümü aradı ve eşdeğerini hiyeroglif metinde buldu.

Keşfettiklerinin heyecanı ile ağabeyini bulmak için Paris sokaklarında koştu. Odaya girdiği anda “Buldu!” diye haykırdı ve bayılıp yere düştü. Yirmi yıllık bitmeyen takıntı, sonsuz sorunlar, yoksulluk ve engellerin ardından Champollion birkaç aylık yoğun çalışmayla hiyeroglifin anahtarını çözmüştü.

Önemli keşfinden sonra ardı ardına sözcükleri çevirdi ve hiyerogliflerin tam olarak yapısını çözdü. Bu süreçte Eski Mısır hakkındaki bilgimizi ve kavramlarımızı tümüyle değiştirdi. İlk çevirileri öngördüğü gibi hiyerogliflerin üç çeşit simgenin geliş-

miş bir karışımı olduğunu ve bir alfabe bulmayı daha hiç kimse düşünmeden bir alfabe benzerine sahip olduklarını gösteriyordu. Burası rahiplerin köle kültürüne hükmettiği, gizemli simgelerle sırlarını sakladığı, geri kalmış bir uygarlık değildi. Tam tersine karmaşık ve harika yazılı dili, Eski Yunancanın eşdeğeri olarak görülebilen, capcanlı bir toplumdur.

Yaptığı keşif halka açıklanınca Champollion bir anda Fransa'nın kahramanı oluverdi. Ama bu alandaki en önemli rakibi Dr. Young yenilgiyi kabullenemedi. Yıllar boyunca Champollion'u sahtekârlık ve fikir hırsızlığıyla suçlarken, böylesine alt düzey bir aileden gelen bir kişinin, bu kadar şaşırtıcı zihinsel ustalık gerektiren işi başarabileceği fikrini bir türlü kabullenememişti.

Champollion ile Dr. Young'ı karşı karşıya getiren öykü, öğrenme süreci hakkında temel bir ders içerdiği gibi, bir soruna iki klasik yaklaşımı da gösterir. Young, hiyeroglif bulmacasının şifresini kıran ilk kişi olarak ün kazanmak hırsıyla dışarıdan gelmişti. İş hızlandırmak için Eski Mısırlıların yazı sistemini ideogramları simgelediğine inanarak düzenli matematik denklemlerine indirgemişti. Böylece şifre çözmeye bir hesaplama ustası olarak yaklaşabilirdi. Bunu yapmak için de sonunda olağanüstü derecede karmaşık ve katmanlı bir sistem olduğu ortaya çıkan yazıları basitleştirmek zorundaydı.

Champollion açısından tam tersi geçerliydi. İnsanoğlunun kökenini öğrenme açlığı ve Eski Mısır kültürüne karşı derin bir sevgiyle dürtülenmişti. Amacı ün kazanmak yerine doğrulara ulaşmaktı. Rosetta Taşı'nın şifresinin çözülmesini *yaşam görevi* olarak kabullendiğinden, bulmacayı çözmek için yirmi yılını bile harcamaya hazırdı. Soruna dışarıdan denklemlerle saldırmak yerine eski diller ve Kıptice konusunda sıkı bir çıraklık dönemi yaşamayı seçmişti. Sonunda Koptik dili hakkındaki bilgisi sırların çözülmesinin anahtarı olmuştu. Diğer diller hakkındaki bilgisiyle ne kadar karmaşık olabileceğini, tüm büyük toplumların karmaşıklığını yansıtacağını anlamıştı. 1821 yılında tüm dikkatini vererek tekrar Rosetta Taşı üzerinde çalışmaya başlarken, aklı

Yaratıcı-Aktif evreye girmişti. Sorunu bütünsel olarak görüyordu. Demotik ve hiyeroglif yazılara tümüyle görsel imgeler olarak bakma kararı yaratıcı dehanın bir ürünüydü. Sonunda daha büyük boyutlarda düşünmüş ve şifresini çözmek için dilin yeterli sayıda unsurunu keşfetmişti.

Çeşitli alanlarda çalışanların çoğu Young'ın yöntemini izlemeyi yeğler. İster ekonomi, ister insan bedeni ve sağlığı isterse beynin nasıl çalıştığı üzerinde çalışsınlar, soyutlamalar ve indirgemelerle çalışmayı, son derece karmaşık ve interaktif sorunları modüllere, denklemlere, istatistiklere ve kesilip biçilecek ayrıştırılmış organlara indirmeyi tercih ederler. Bu yaklaşım tıpkı bir cesedin kesilip biçilmesiyle insan bedeni hakkında bazı şeylerin öğrenilmesi gibi gerçeğin kısmi bir resmini ortaya çıkarır. Ama bu basite indirgemelerde canlı, soluk alan unsur eksik kalır. Siz Champollion'un yöntemini izlemelisiniz. Aceleniz yok. Bütünsel yaklaşımı tercih ediyorsunuz. Üzerinde çalıştığınız nesneye olabildiğince fazla açıdan bakacaksınız ve düşüncelerinize daha fazla boyut kazandıracaksınız. Bir bütünün parçalarının birbiriyle etkileşim içinde olduğunu ve tümüyle birbirinden ayrılamayacağını varsayacaksınız. Aklınızda çalıştığınız nesnenin karmaşık doğrularına ve gerçeğine olabildiğince fazla yaklaşacaksınız. Bu süreçte büyük sırlar gözlerinizin önünde kendilerini ortaya çıkaracak.

9. Simyasal Yaratıcılık ve Bilinçaltı

Sanatçı Teresita Fernández (d. 1968) değersiz madenleri altına çevirme hedefini taşıyan simya adı verilen çok eski bilime hayrandı. Simyacılar doğanın toprak ve ateş, güneş ve ay, dişi ve erkek, karanlık ve aydınlık gibi karşıtların sürekli etkileşimiyle çalıştığına inanıyorlardı. Bu karşıtları her nasılsa bir araya getirerek, doğanın en gizli sırlarını keşfedeceklerine, hiç yoktan bir şey yaratma gücüne sahip olacaklarına ve tozu altına çevirebileceklerine inanıyorlardı.

Fernández için simya, sanatsal ve yaratıcı sürece birçok açıdan benzerlik içeriyor. Önce sanatçının aklında bir fikir ya da bir

düşünce beliriyor. Yavaş yavaş sanatçı bu fikri bir sanat malzemesine dönüştürüyor ve bu malzemeyi görenlerde tepki uyandıran üçüncü unsuru yani sanatçının kıskırtmak istediği duyguyu yaratıyor. Bu büyümlü bir süreçtir, hiç yoktan bir şey yaratmak, tozu altına çevirmekle eşdeğerdir. Sanatçının fikri gerçekleşir ve görenlerde güçlü duygular uyandırır.

Simya çeşitli karşıt niteliklerin bir araya gelişine dayanır ve kendi hakkında düşünürken Fernández, çalışmalarında bir araya gelen birçok zıt dürtüyü tanımlayabilir. Bireysel olarak en az malzemeyle kendini ifade etme biçimi olan minimalizme yakındır. Malzemeleri azaltma disiplini ve zorlamasının düşünme sürecine yaptıklarından hoşlanıyor. Aynı zamanda romantik bir yanı var ve görenlerde güçlü duygular uyandıran çalışmalara da ilgi duyuyor. Çalışmalarında duysal ile haşin görüntüleri birbirine karıştırmayı seviyor. Benliğindeki gerginlikleri ifade etmenin, yapıtlarını görenler üzerinde özellikle şaşırtıcı ve düşsel bir etki bıraktığını biliyor.

Çocukluğundan itibaren Fernández'in tuhaf bir ölçü anlayışı vardı. Döşenme şeklini ya da pencerelerin yerini değiştirince küçük bir odanın çok daha büyükmüş gibi görünmesi ona her zaman garip ve huzursuz edici gelmişti. Çocuklar genellikle ölçülere takıntılıdır, yetişkinlerin dünyasının minyatürleşmiş çeşitlemeleriyle oynarlar ama yine de bu minyatürlerin çok daha büyük nesneleri simgelediğini hissederler. Yaşımız ilerledikçe bu duygudan sıyrılırız ama Fernández'in *Eruption* (2005) adlı yapıtı ölçek duygumuzla oynayarak postansiyel olarak huzursuz edici duyguların farkındalığını geri getiriyor. Bu yapıt görece küçük boyutlu bir yer heykeli ve bir ressam paletini andıran bir leke şeklinde. Yüzeyinin üzerinde binlerce saydam cam boncuktan oluşuyor. Altında yatan büyütölmüş bir soyut resim boncuklarının çeşitli renkleri yansıtmalarını sağlıyor ve yapıta kaynayan bir yanardağ ağzı görüntüsü veriyor. Altta yatan resmi göremiyoruz ve boncukların saydam olduğunu bilmiyoruz. Gözümüz doğrucaya yarattığı etkiye çekiliyor ve orada bulunandan fazlasını hayal ediyoruz. Böylece küçük bir alanda Fernández derin ve sonsuz

bir manzara duygusu yaratıyor. Bir yanılsama olduğunu biliyoruz ama bu yapıtın yarattığı duygular ve gerginliklerden etkileniyoruz.

Açık havada sergilenecek bir yapıt üzerinde çalışırken sanatçılar iki yönden birini yeğler: ya ilginç biçimde manzaraya karışan bir şey oluştururlar ya da çevresinden aykırılığıyla ayrılan ve dikkati çeken bir yapıt inşa ederler. Seattle, Washington'daki Olimpiyat Heykel Park'ında *Seattle Cloud Cover* (2006) adlı yapıtını yaratırken, Fernández bu iki zıt yaklaşımın arasında bir alan buldu. Demiryolunu geçen bir yaya köprüsü boyunca uzanan korkuluğun üzerine bulutların imgelerini içeren, renkli büyük camlar yerleştirdi. Köprünün üzerine doğru gelen camlar yarısaydam ve eşit aralıklarla yerleştirilmiş yüzlerce beneğin arasında yukarıdaki gökyüzü görülüyor. Köprüden yürüyenler yukarı bakınca Seattle'ın her zamanki gri gökyüzüne karşı, bazen güneşle renkleri canlanan ya da günbatımında renkleri değişken bir hal alan gerçekçi bulut imgeleri görüyorlar. Köprüde yürürken, gerçek ve gerçekdışı arasındaki dönüşüm, ikisinin arasındaki farkın ayırt edilmesini zorlaştırıyor – gerçeküstü etki bakanlara güçlü bir şaşkınlık duygusu veriyor.

Belki de Fernández'in simyasının en üstün ifadesi Austin, Teksas'taki Blanton Sanat Müzesi'nde yer alan *Stacked Waters* (2009) adlı yapıtıdır. Müzenin girişindeki çok katlı atriumun neredeyse sonsuz boşluğuna göze çarpan bir yapıt oluşturması istenmişti. Atrium genellikle tavanındaki büyük pencerelerden dolan güneş ışığıyla aydınlanıyordu. Böyle bir mekân için bir heykel yaratmaya çabalamaktansa Fernández bizim sanat deneyimizi tümüyle tersine çevirmeye girişti. İnsanlar bir müze ya da bir galeriye girince çoğunlukla mesafe ve soğuklukla karşılaşırlar; birkaç dakika durup çevrelerini izlerler ve dolaşmaya devam ederler. Geleneksel bir heykelin sağlayacağından daha içten bir temas oluşturmayı amaçlayarak simya deneyimi için atriumun soğuk beyaz duvarlarını ve sürekli dolaşan insanları kullanmaya karar verdi.

Duvarları maviden beyaza giden binlerce yansıtıcı akrilik bantla kapladı. Atriuma girince aldığınız ilk izlenim yukarıdan

gelen güneş ışığıyla parlayan mavi suların doldurduğu dev boyutlu bir havuza girmekti. İnsanlar merdivenleri tırmanırken akrilik bantlarda kendi çarpıtılmış yansımalarını tıpkı suyun içinden bakıyormuş gibi görüyorlardı. Bantlara daha yakından bakınca, asgari miktarda malzeme kullanılarak bir yanılısma oluşturulduğu halde suyun varlığı, suyun içinde bulunma duygusu son derece somut ve garip gibi gelmeyi sürdürüyor. Müze ziyaretçileri yanılısamaya yardımcı olan kendi yansımalarıyla sanat yapıtının parçaları oluyorlar. Bu düşsel mekânda dolaşma deneyimi bize bir kez daha sanat ile doğa, yanılısma ile gerçek, soğukluk ile sıcaklık, ıslak ile kuru arasındaki gerginlikleri anımsatıyor ve son derece güçlü zihinsel ve duygusal bir tepkiye yol açıyor.

Toplumumuz birçok açıdan hepimizin sadık kalması gereken standartlara ve geleneklere dayalıdır. Bu alışkanlıklar çoğunlukla güzel ve çirkin, acı verici ve keyifli, mantıklı ve mantıkdışı, zihinsel ve duygusal gibi zıtlık tanımlarıyla ifade edilir. Bu zıtlıklara inanmak dünyamıza bir tutarlılık ve rahatlık duygusu verir. Herhangi bir şeyin aynı anda zihinsel *ve* duygusal, keyifli *ve* acı verici, gerçek *ve* gerçekdışı, iyi *ve* kötü, kadınsı *ve* erkeksi olabileceğini hayal etmek bizler için gereğinden fazla karmaşık ve rahatsız edicidir. Ne var ki yaşam daha akıcı ve karmaşıktır; arzularımız ve deneyimlerimiz bu düzenli sınıflandırmalara çok da düzgün yerleşmez.

Teresita Fernández'in çalışmalarının gösterdiği gibi, gerçek ve gerçekdışılıklar bize göre fikir ve tasarım olarak vardır ve böylece onlarla oynanabilir, farklılaştırılabilir, kumanda edilebilir ve istendiğinde değiştirilebilir. İkiliklere yani "gerçek" bir şeyler ve "gerçekdışı" bir şeyler olduğuna ve bunların birbirine karıştırılıp üçüncü bir şeye, bir simya unsuruna dönüştürülemeyen belirgin varlıklar olduğuna inananlar, yaratıcılık açısından sınırlıdırlar ve çalışmaları çok kısa sürede tahmin edilebilir ve ölmüş biçime gelir. Yaşama karşı bir ikilik yaklaşımı sürdürmek için birçok gözlemlenebilir gerçeği bastırırız ama bilinçaltında ve düşlerimizde

her şeyi sınıflandırma gereksinimini bir yana bırakırız ve böylece uyumsuz ve çelişkili gibi gelen fikirleri ve duyguları kolaylıkla birbirine karıştırabiliriz.

Yaratıcı bir düşünür olarak sizin göreviniz kişiliğinizin bilinçaltındaki ve çelişkili kısımlarını aktif olarak araştırmak ve dünyadaki benzer çelişkileri ve gerginlikleri incelemektir. Bu gerginlikleri çalışmalarınızda herhangi bir malzemeyle ifade etmek görenlerin üzerinde güçlü bir etki bırakacak, karartılmış ya da bastırılmış bilinçaltı gerçekleri ya da duyguları algılamalarını sağlayacaktır. Topluma genel bir açıdan bakınca, çok yaygın çeşitli çelişkiler, örneğin ifade özgürlüğünü savunan bir toplumda aynı zamanda özgür ifadeyi kısıtlayan bir siyaseten doğruluk şifresi olduğunu görürsünüz. Bilim alanında var olan paradigmalara zıt olan ya da çok çelişkili olduğundan açıklanamaz gibi görünen fikirler ararsınız. Bu çelişkilerin tümü kişinin bir anda algılayamayacağı kadar derin ve karmaşık bir gerçek hakkında zengin bir bilgi kaynağıdır. Bilincin altındaki, zıtlıkların bulunduğu, karmaşık ve akıcı bölgeye dalınca, köpürdeyerek yüzeye çıkmak için bekleyen heyecan verici, verimli fikirlere çok şaşıracaksınız.

TERSİNE ÇEVİRMEK

Batı kültüründe uyuşturucuların ya da deliliğin en üst düzeyde yaratıcılık patlamasına yol açacağı hakkında belirli bir efsane dolaşmaktadır. John Coltrane'in eroin kullanırken ya da oyun yazarı August Strindberg'in akıl hastanesinde yatarken yarattıkları başka nasıl açıklanabilir? Yapıtları öylesine doğaçlama ve özgürdür ki, mantıklı, bilinçli aklın güçlerinin çok ötesinde gibi görünmektedir.

Ne var ki bu efsane kolayca çürütülebilir. Coltrane'in kendisi eroin bağımlısı olduğu yıllarda en kötü işlerini ortaya çıkardığını itiraf etmişti. 1957 yılında bu alışkanlıktan kurtulmuş ve bir daha dönüp geriye bakmamıştı. Strindberg'in mektuplarını ve günlüklerini inceleyen biyografi yazarları, insanların önünde aşırı duygusal ama özel yaşamında inanılmaz derecede disiplinli biri

olduğunu keşfettiler. Oyunlarında yaratılan delilik etkisi bilinçli olarak oluşturulmuştu.

Anlamalı bir sanat yapıtı yaratmanın ya da bir keşif ya da icat yapmanın büyük disiplin, özdenetim ve duygusal denge gerektirdiğini unutmayın. Çalıştığınız alanda ustalaşmanız şarttır. Uyuşturucular ve delilik bu güçleri yok eder. Toplumda yaratıcılık konusunda böyle güçlerin ucuza elde edildiğini bize anlatan, bahaneler ya da her derde deva çözümler gibi romantik efsanelere ve klişelere kanmayın. Ustaların olağanüstü yaratıcı çalışmalarına baktığınız zaman, yıllar süren denemeler, bitmeyen rutinler, kuşku dolu saatler ve azimle engelleri yenmek için bu insanların çektiklerini göz ardı etmemelisiniz. Yaratıcı enerji ancak bu tip çabaların meyvesinden başka bir şey değildir.

Kendimizi beğenmemiz, tutkularımız, taklitçi ruhumuz, soyut zekâmız, alışkanlıklarımız çok uzun zamandır işbaşında ve sanatın bu görevi bunların yaptığı işi bozmak ve bizleri geldiğimiz, benliğimizin derinliklerinde yattığını bilmediğimiz yöne geri götürmektir.

—MARCEL PROUST

VI

SEZGİ İLE MANTIĞI BİRLEŞTİRMEK: USTALIK

Hepimiz dünyanın daha fazlasını görmemize, akımları tahmin etmemize, tüm koşullara hızlı ve isabetli karşılık vermemize yarayan daha yüksek bir zekâ biçimine ulaşabiliriz.

Bu zekâ kendimizi çalışma alanına derinlemesine gömerek, yaklaşımımız başkalarına ne kadar alışılmamış gibi gelse de, eğilimlerimize sadık kalarak geliştirilir. Uzun yıllar böylesine yoğun gömülünce, alanımızın karmaşık bileşenlerini içselleştiririz ve sezgisel bir duyu kazanırız. Bu sezgiyi mantıklı süreçlerle birleştirdiğinde, aklımızı potansiyelimizin dış sınırlarına genişletiriz ve yaşamın gizli çekirdeğinin içini görebiliriz.

Bundan sonra hayvanların içgüdüsel gücü ve hızına yaklaşan güçlere ulaşırız ama bunların yanı sıra insan bilincimizin bize getirdiği kazanıma da sahip oluruz. Beyinlerimiz bu gücü elde etmek için tasarlanmıştır ve eğer eğilimlerimizi sonuna kadar izlersek, doğal olarak bu tür zekâyı yönlendiriliriz.

ÜÇÜNCÜ DEĞİŞİM

Yazar Marcel Proust'un (1871-1922) kaderi doğumunda saptanmış gibiydi. Küçük, güçsüz bir bebek olarak dünyaya gelmiş, iki hafta ölümün eşiğinde kalmış ve sonunda kendini kurtarmıştı. Çocukluk döneminde aylarca evde yatmasına yol açan hastalıkları sık sık geçirmişti. Dokuz yaşındayken ilk astım krizini yaşamış ve neredeyse ölümden dönmüştü. Annesi Jeanne sürekli olarak sağlığı hakkında kaygılanıyor, Marcel'in üzerine titriyor, hava değişimi için sık sık gittiği taşra gezilerinde ona eşlik ediyordu.

Ve bu geziler yaşamının düzenini kurdu. Çoğunlukla yalnız olduğundan kitap okuma tutkusu gelişti. Özellikle tarih hakkında okuyordu ve edebiyatın her türünü adeta yutuyordu. Tek fiziksel hareketi kırlarda dolaşmaktı ve gördüğü belirli manzaralar onu büyüliyordu. Yolda durup saatlerce elma ağaçlarının, alıçların çiçeklerine ya da herhangi bir egzotik bitkiye bakabiliyordu; tek sıra halinde yürüyen karıncalar ya da ağlarını ören örümcekler çok çekici geliyordu. Kısa süre sonra botanik ve böcekbilim kitaplarını da okuma listesine ekledi. Bu dönemdeki en yakın dostu annesiydi ve ona bağlılığı tüm sınırların ötesine taşıyordu. Birbirlerine benzedikleri gibi, sanat konusunda da benzer ilgiyi paylaşıyorlardı. Annesinden bir günden fazla ayrı kalmaya dayanamıyordu ve beraber olmadıkları birkaç saat boyunca ona bitmek bilmeyen mektuplar yazıyordu.

1886'da okuduğu bir kitap yaşamının gidişini değiştirdi. Normanların İngiltere'yi fethetmesinin tarihi öyküsünü Augustin Thierry yazmıştı. Olayların betimlemesi öylesine canlıydı ki, Marcel adeta zamanda yolculuk yaptığını hissetti. Yazar öyküde açık-

lanan insan doğasının belirli zamansız yasalarından söz etmişti ve böyle yasaları ortaya çıkarmak fikri heyecandan Marcel'in başını döndürmüştü. Böcekbilimciler böceklerin davranışlarını yöneten gizli ilkeleri keşfediyorlardı. Bir yazar da aynısını yapıp insanların karmaşık doğasını çözebilir miydi? Thierry'nin tarihi canlandırma yeteneğiyle büyülenince yazar olup insan yapısının yasalarını aydınlatma fikri bir anda *yaşam görevi* gibi geldi. Fazla uzun yaşamayacağı fikrine kapıldığından, süreci hızlandırmak ve yazma gücünü geliştirmek için elinden geleni yapmaya karar verdi.

Paris'teki okulunda sınıf arkadaşlarını garipliğiyle etkiledi. O kadar çok kitap okumuştı ki kafası fikirlerle dolup taşıyordu; aynı sohbetin kapsamında tarihten, Antik Roma edebiyatından ve arıların sosyal yaşamından söz edebiliyordu. Geçmişle bugünü birbirine karıştırıp Romalı bir yazardan adeta yaşıyormuş gibi söz ediyor, ardından bir arkadaşından sanki tarihten bir karaktermiş gibi de söz edebiliyordu. Daha sonraları bir arkadaşının böceğe benzeteceği iri gözleri konuştuğu kişinin adeta içine işliyordu. Arkadaşlarına yazdığı mektuplarda onların duygularına ve sorunlara getirdiği doğru çözümler okuyanları sarsıyordu ama aynı zamanda dikkatini kendine de verip acımasızca kendi zayıflıklarını da herkese sergiliyordu. Yalnız kalma isteğine karşın inanılmaz derecede sosyal ve çekici bir insandı. İltifat etmeyi ve kendini sevdirmeyi iyi biliyordu. Hiç kimse onu çözemiyor ya da böylesine garip bir insanın nasıl bir geleceği olacağını tahmin edemiyordu.

1888 yılında otuz yedi yaşındaki kibar fahişe Laure Hayman ile tanıştı. Hayman birçok erkeğin yanı sıra amcasının da metresiydi ve Marcel bir anda kadına tutuldu. Bir romandan fırlamış gibiydi. Giysileri, cilveli davranışları, erkekler üzerindeki etkisi delikanlıyı büyülüyordu. Esprili sohbetleri ve terbiyeli tavırlarıyla genç kadına kendini sevdirdi ve çok yakın dost oldular. Fransa'da aynı görüşleri paylaşan kişilerin toplanıp edebiyat ve felsefe fikirlerini tartıştığı salonların varlığı eski bir gelenektir. Çoğunlukla bu salonları kadınlar işletiyordu ve salon sahibinin

sosyal konumuna göre önemli ressamalar, düşünürler ve siyasetçiler konuk oluyordu. Laure'un da ressamalar, bohemler, aktörler ve aktrislerin müdavimi olduğu kötü ünlü bir salonu vardı ve kısa sürede Marcel de bu kişilerin arasına katıldı.

Fransız sosyetesinin üst sınıflarının sosyal yaşamını büyüleyici buluyordu. Belli belirsiz işaretlerle dolu bir dünyaydı – bir baloya davet edilmek ya da bir ziyafet masasında belirli bir yere oturtulmak o kişinin konumunu, yükselmekte ya da alçalmakta olduğunu gösteriyordu. Giysiler, el hareketleri, sohbetlerin bazı cümleleri insanlar hakkında bitmek bilmeyen eleştirilere ve yargılara neden oluyordu. Marcel bu dünyayı incelemek ve inceliklerini öğrenmek istiyordu. Tarih ve edebiyata gösterdiği ilgiyi şimdi yüksek sosyeteye çevirmişti. Başka salonlara da katılmanın yolunu buldu ve kısa sürede önemli soylularla görüşmeye başladı.

Gerçi yazar olmaya kesin kararlıydı ama ne hakkında yazacağını bilememek sıkıntı vermişti. Ama şimdi yanıtını bulmuştu: Bu sosyal dünyayı tıpkı bir böcekbilimcinin bir karınca kolonisini incelemesi gibi acımasızca inceleyecekti. Bu amaçla romanları için karakterler toplamaya başladı. Bu karakterlerden biri şair, sanat züppesi ve yakışıklı genç erkeklerle düşkünlüğüylü tanınan Kont Robert de Montesquiou'ydu. Bir başkası, yüksek sosyete şıklığının zirvesi, uzman sanat yapıtları koleksiyoncusu ve alt sınıfa mensup kadınlara âşık olmaktan kendini alamayan Charles Haas'tı. Marcel bu kişileri inceledi, konuşma biçimlerine, davranışlarına dikkat etti ve defterlerinde onları kısa öykü taslaklarıyla canlandırmaya çalıştı. Yazılarında Marcel usta bir taklitçiydi.

Yazdığı her şey gerçek olmalıydı; ilk elden tanık olduğu ya da deneyimlediği bir olgu olmak zorundaydı; yoksa yazıları sönük kalıyordu. Yakın kişisel ilişkilere duyduğu korku ise sorun yaratıyordu. Hem kadınlar hem erkekler çekici geliyordu ama yakın bir fiziksel ve duygusal ilişki söz konusu olunca araya mesafe koyuyordu. Bu nedenle romantizm ve aşk hakkında içeriden yazması zorlaşıyordu. Kendine yarar sağlayan bir uygulama başlattı. Belirli bir kadını çekici bulunca, nişanlısı ya da erkek arkadaşıyla dostluk kurup güvenini kazanıyor ve aralarındaki ilişkinin

en mahrem ayrıntılarını öğreniyordu. Duyarlı bir psikolog gibi harika öğütler veriyordu. Daha sonraları aklında ilişkiyi yeniden yapılandırıyor, sanki kendisi yaşıyormuş gibi iniş çıkışları, kıskançlık krizlerini olabildiğince derinden hissediyordu. Her iki cins için de bunu uyguluyordu.

Marcel'in tanınmış bir doktor olan babası oğlu için üzülmüyordu. Marcel bütün gece partilere katılıyor, sabaha karşı eve geliyor ve gün boyu uyuyordu. Yüksek sosyeteye uyum sağlamak için çok para harcıyordu. Disiplini ve meslek edinme arzusu yok gibiydi. Sağlık sorunları ve annesinin sürekli şımartması nedeniyle oğlunun başarısız olacağından ve sırtında bir yük olarak kalacağından korkuyordu. Onu bir mesleğe doğru yönlendirmeye çabaladıkça Marcel elinden geldiğince babasının gönlünü alıyor, bir gün hukuk okuyacağını, ertesi gün kütüphaneci olarak iş bulacağını söylüyordu. Ama aslında *Les plaisirs et les jours* adını verdiği ilk kitabının yayımlanacağı güne güveniyordu. Arasına sızdığı sosyete yaşamının öykülerini anlatacaktı. Thierry'nin Normanların fethini canlandırdığı gibi o da bu dünyayı canlandıracaktı. Kitabı başarıya ulaştınca babasını ve kuşku duyan diğer insanları kazanacaktı. Başarısını garantilemek, bir kitaptan daha fazlasını sunmak için *Les plaisirs et les jours* en iyi kâğıda basılacak ve arkadaşlık ettiği yüksek sosyete mensup bir hanımın çok güzel resimlerini içerecekti.

Sayırsız ertelemenin ardından kitap sonunda 1896'da yayımlandı. Eleştirilerin çoğu olumluydu, nazik ve zarif bir dille yazıldığı belirtilirken, biraz yüzeysel kaldığı ima ediliyordu. Daha da kötüsü kitabın neredeyse hiç satmamasıydı. Baskı giderleri epey yüksek olduğundan büyük bir parasal fiyaskoydu ve insanların gözünde Marcel Proust kalıcı biçimde zarif bir züppe, yalnızca tanıdığı dünyayı yazan bir ukala, hiçbir işe yaramayan bir genç, edebiyatla sözüm ona uğraşan bir sosyal kelebek damgasını yedi. Utanç verici ve moral bozucuydu.

Bir meslek seçmesi konusundaki ailesinin baskısı gitgide şiddetlendi. Hâlâ yeteneklerine güvendiğinden tek çıkar yolun başka bir kitap yazmak olduğuna karar verdi. Ama bu kez *Les plaisirs*

et les jours'un tam zıddı olacaktı. İlk kitaptan daha uzun ve daha ağırbaşlı olacaktı. Çocukluk anılarıyla en son sosyal deneyimlerini birbirine karıştıracaktı. Çeşitli sınıflardan insanların yaşamını ve Fransız tarihinde tüm bir dönemi anlatacaktı. Yüzeysel gibi görünmeyecekti. Roman gitgide uzarken mantıklı bir noktaya nasıl bağlayacağını ya da bir öyküye nasıl benzetebileceğini toparlayamadı. Hırsının büyüklüğünde kaybolmuş gibiydi ve yüz sayfa yazmış olmasına karşın 1899'un sonunda bu projeden vazgeçti.

Üzüntüye ve umutsuzluğa kapıldı. Salonlardan ve zenginlerle bir arada olmaktan bıkmıştı. Bir mesleği, dayanacağı bir konumu yoktu; otuz yaşına yaklaşırken hâlâ ailesinin evinde yaşıyor ve onların verdiği parayla geçiniyordu. Sağlığı konusunda kaygılanıyordu ve birkaç yıl içinde öleceğine inanıyordu. Okul arkadaşlarının toplumun önde gelen üyeleri oldukları, kendi ailelerini kurdukları hakkında bitmek bilmeyen haberler alıyordu. Onlarla kıyaslayınca tümüyle başarısız sayılırdı. Bugüne kadar gazetelerde yüksek sosyete hakkında birkaç yazısı çıkmış ve yayımladığı kitap nedeniyle Paris'in maskarası olmuştu. Güvendiği tek nokta annesinin hiç eksilmeyen bağlılığıydı.

Üzüntüsünün arasında aklına bir fikir geldi. Yıllardır İngiliz sanat eleştirmeni ve düşünürü John Ruskin'in kitaplarını okuyordu. Kendi kendine İngilizce öğrenecek ve Ruskin'in yapıtlarını Fransızcaya çevirecekti. Bu çeviriler için Ruskin'in uzmanlaştığı gotik mimari gibi çeşitli konularda uzun yıllar adeta bir bilgin gibi araştırmalar yapması gerekecekti. Zamanının çoğunu kap sayacağından, bir roman yazma fikrini aklından silecekti. Ama öte yandan geçinmek konusunda ciddi olduğunu ve bir meslek seçtiğini ailesine kanıtlayacaktı. Son umuduna sarılıp tüm enerjisini bu işe verdi.

Birkaç yıllık yoğun çalışmanın ardından Ruskin'in bazı çevirileri yayımlanıp büyük beğeni kazandı. Çevirilere eşlik eden ön-sözleri ve denemeleleri sonunda *Les plaisirs et les jours* kitabından bu yana üzerine yapışmış olan sözüm ona yazar damgasını sildi. Ciddi bir düşünür gibi kabul ediliyordu. Çalışmaları sırasında

kendi yazım tarzını da keskinleştirmişti. Ruskin'in kitaplarını içselleştirdiğinden kusursuz ve düşünceli denemeleler yazabiliyordu. Sonunda üzerine mesleğini inşa edebileceği biraz disiplin kazanmıştı. Ama bu alçakgönüllü başarısının tam ortasında duygusal destek ağı birdenbire sendeledi ve yok oldu. Babası 1903 yılında öldü. Kocasının kaybını atlatamayan annesi iki yıl sonra yaşamını yitirdi. Annesinden hiç uzak kalmadığı gibi onun ölmesinden de çocukluğundan bu yana korkuyordu. Tümüyle yalnız kaldığını hissediyor ve artık uğruna yaşayacağı hiçbir şey olmadığını inanıyordu.

Bu olayları izleyen aylarda yavaş yavaş sosyeteden uzaklaştı ve o ana kadar geçen yaşamını düşünürken birazcık da olsa umut veren bir model keşfetti. Fiziksel zayıflığını telafi etmek için kitap okumaya başlamış ve bu süreçte *yaşam görevini* keşfetmişti. Son yirmi yılda Fransız toplumu hakkında inanılmaz miktarda bilgi biriktirmişti; tüm sınıflara mensup çok çeşitli tiplerde kişiler kafasının içinde yaşıyordu. Aralarında başarısız romanının da bulunduğu binlerce sayfa kitap, gazeteler için kısa öyküler ve çeşitli denemeler yazmış, Ruskin'i akıl hocası olarak kullanıp kitaplarını çevirirken disiplin ve düzen kurma becerilerini geliştirmişti. Uzun süredir yaşamı, dünyanın yollarının bize öğrettiği bir çıraklık dönemi olarak kabul ediyordu. Bazı insanlar işaretleri okur, çıraklıktan dersler çıkarır, bu süreçte kendilerini geliştirirdi ama bazıları geliştiremezdi. Yirmi yıllık çıraklık dönemini yazarak ve insan doğasını gözlemleyerek geçirmesi onu fazlasıyla değiştirmişti. Bozuk sağlığına ve başarısızlıklarına karşın asla vazgeçmemişti. Bunun bir anlamı olmalıydı, belki de bir çeşit kader denebilirdi. Eğer nasıl yararlanacağını biliyorsa, tüm başarısızlıkların bir amacı olduğuna karar verdi. Zamanını boşa harcamamıştı.

Artık bunca bilgisi işe yaramalıydı. Bunun anlamı sürekli kendisinden kaçan romana geri dönmek demekti. Konusu ve anlatıcının sesi hakkında hâlâ bir fikri yoktu. Her şey kafasının içindeydi. Kapıldığı yalnızlıkta annesini, çocukluğunu ya da gençliğini geri getiremiyorsa bile, adeta gizlendiği evinin çalışma

odasında bunları yeniden yaratacağı. Önemli olan işe başlamak-
tı. Nasıl olsa gerisi gelirdi.

1908 sonbaharında okulda kullandıklarına benzeyen defter-
lerden düzinelerle aldı ve notlarıyla doldurmaya başladı. Estetik,
karakter taslakları, zorla anımsadığı çocukluk anıları üzerine de-
nemeler yazdı. Bu süreci derinleştirirken benliğinde bir değişim
fark etti. Bir şeyler yerine oturdu. Nereden geldiğini bilmiyordu
ama bir ses, kendi sesi ortaya çıktı ve anlatıcı olarak bu sesi kul-
lanacaktı. Öykü annesine hastalık derecesinde bağlı olduğundan
bir türlü kendi kişiliğini oluşturamayan bir genç erkeğin çevre-
sinde dönecekti. Bu genç erkek yazar olmak istediğini fark ediyor
ama ne hakkında yazacağını bilemiyor. Büyürken bohem insan-
ların ve toprak sahibi soyluların iki ayrı sosyal dünyasını araş-
tırmaya başlıyor. Tanıştığı insanları inceliyor, yüzeysel sosyal ki-
şiliklerinin altında yatan karakterlerinin özünü ortaya çıkarıyor.
İnanılmaz kıskançlık krizlerine kapıldığı başarısız aşk ilişkilerine
giriyor. Sayısız maceranın ve yaşı ilerledikçe yaşamda başarısız
olma fikrinin ardından yazmak istediğini keşfediyor ve okudu-
ğumuz kitap böylece ortaya çıkıyor.

Romanın adı *Kayıp Zamanın İzinde* olacaktı ve Proust'un özel
yaşamıyla birlikte tanıdığı pek çok kişiyi takma adlarla tanıtacak-
tı. Kitap boyunca doğduğu günden yaşadığı ana kadar Fransa'nın
tüm tarihini de kapsayacaktı. Bir bütün olarak toplumun bir port-
resini oluşturacaktı ve yazar, bir karınca kolonisinin davranışla-
rını yöneten yasaları keşfeden bir böcekbilimci olacaktı. Artık tek
kaygısı sağlık durumuydu. Tasarladığı iş çok büyüktü. Tamamla-
yacak kadar yaşayabilecek miydi?

Birkaç yıl içinde kitabın *Swann'ların Tarafı* adıyla bilinen bi-
rinci cildini bitirdi. 1913'te yayımlandığında olumlu eleştiriler
aldı. Hiç kimse buna benzer bir roman okumamıştı. Proust yarı
roman yarı deneme olarak adeta kendi tarzını yaratmıştı. Kitabın
son bölümü için plan yaparken Avrupa'da savaş patladı ve ya-
yınnevlerinin işleri neredeyse tümüyle durdu. Proust hiç ara ver-
meden çalışmayı sürdürdü ve bunu yaparken garip bir şey oldu
– kitabın boyut ve kapsamı gittikçe büyüyordu. Çalışma yönte-

mi temelinde bu büyümenin nedeniydi. Yıllar boyunca binlerce öykü, karakterler, yaşam dersleri, psikoloji yasaları biriktirmişti ve şimdi bir mozaığın parçaları gibi romanda hepsini bir araya getiriyordu. Romanın sonunu göremiyordu.

Kitap boyut olarak büyürken farklı bir tarz edindi ve gerçek yaşamla roman ayrılmaz biçimde iç içe girdi. Yeni bir karaktere örneğin sosyeteye ik kez takdim edilen zengin bir kıza gereksinim duyunca, benzerini çevresinde arıyor, onu gözlemleyebileceği balolara, toplantılara kendini davet ettiriyordu. Genç kızın kullandığı sözcükler doğruca kitapta yerlerini alıyordu. Bir akşam arkadaşları için tiyatrodan birkaç loca birden ayırttı. Ve bu localara roman karakterlerini üzerine inşa ettiği gerçek kişileri çağırırdı. Daha sonra birlikte yemek yediler ve Proust tıpkı bir kimyager gibi yemek masasında kitabının çeşitli unsurlarını inceleme fırsatını buldu. Konukların hiçbirisi elbette neler olup bittiğini bilmiyordu. Proust için her şey malzeme sayılırdı – yalnızca geçmiş değil, bugünün olayları ve rastlantıları birdenbire yeni bir fikir ya da yöne işaret edebiliyordu.

Çocukluğunda çok sevdiği belirli bitkiler ve çiçekler hakkında yazmak istediğinde, kırlara gidiyor, saatlerce gözlemliyor, özgünlüklerinin temelini ve kendisini nasıl büyülediklerini yeniden algılamaya çalışıyor ve okurlara bu duyguyu yansıtmaya çabalıyordu. Montesquiou kontunu Charlus adında kötü ünlü bir eşcinsel olarak kurgularken, onun gittiğini bildiği Paris'in en gizli erkek randevuevlerini dolaşmıştı. Kitabının, ayrıntılı seks sahnelerine kadar gerçekçi olmasını istiyordu. Birinci elden tanık olmadığı sahneler için kendisine dedikodu, bilgi sağlamaları ve hatta casusluk yapmaları için insanlara para ödüyordu. Kitabın yoğunluğu ve boyutları büyürken çizdiği bu sosyal dünyanın kendi içinde canlandığını duyuyor, içinden hissettikçe kolaylıkla akıp gideceğini düşünüyordu. Bu duyguyu açıklamak için kullandığı metaforu romana da katmıştı – ağının üzerinde oturan bir örümcek gibiydi, yarattığı ve ustalaştığı dünyayı çok iyi tanıdığından en küçük titreşimi bile hissediyordu.

Savaşın sonu Proust'un kitabı yayımlanmaya başladı. Eleştirmenler çalışmasının derinliği ve genişliği karşısında şaşkına

döndüler. Bütün bir dünya yaratmış, daha doğrusu yeniden yaratmıştı. Ama bu basit bir gerçekçi roman değildi çünkü sanat, psikoloji, belleğin sırları ve beynin çalışması hakkında makaleler de içeriyordu. Kendi psikolojisine çok derin daldığından bellek ve bilinçaltı hakkında yaptığı keşifler olağanüstü isabetliydi. Romanın ciltlerini okuyanlar bu dünyayı içten deneyimlediklerini hissedecekler, anlatıcının fikirleri okurların düşünceleri biçimine gelecek ve anlatıcı ile okurlar arasındaki sınırlar yok olacaktı. Tıpkı yaşamın kendisi gibi büyüğü bir etkisi vardı.

Son cildi tamamlarken Proust telaş içindeydi. Enerjisinin azaldığını, ölümün yaklaştığını hissediyordu. Baskı işlemleri sırasında yayıncıları durduruyor, birinci elden tanık olduğu yeni olguları kitaba ekletiyordu. Ölümün kıyısına geldiğini hissederken son notları bir kadın görevliye yazdırdı. Ölmenin nasıl bir şey olduğunu algılamıştı ve daha önce betimlediği ölüm döşeği sahnesi psikolojik açıdan yeterince gerçekçi olmadığından tekrar yazmak zorunda kaldı. İki gün sonra öldü ve yedi cildin tümünün basıldığını göremedi.

USTALIĞIN ANAHTARLARI

Aşçı Ting, Lort Wen-hui için bir öküz kesiyordu... "Ah bu harika!" dedi Lort Wen-hui. "Yeteneğin bu kadar yükselmesini hayal edin!" Aşçı Ting bıçağını bırakıp yanıtladı: "Ben yalnızca yeteneğin ötesine geçen Yol'a önem veririm. Öküz kesmeye ilk başladığım zaman yalnızca öküzün kendisini görüyordum. Üç yıl sonra öküzün tamamını görmüyordum. Ve şimdi – şimdi ona ruhumla yaklaşıyorum ve kendi gözlerimle bakmıyorum. Algi ve anlama artık durdu ve ruh istediği yere gidiyor."

–ZHUANGZI

Tarihte yıllarca kendi alanlarında çalıştıktan sonra zihinsel güçlerinde ani bir yükselme hisseden ustaların öykülerini okuyoruz. Büyük satranç ustası Bobby Fischer tahtanın üzerindeki çeşitli hamlelerin ötesinde düşünebilmekten söz etmişti; bir süre sonra oyunun gideceği yönü öngörmesini sağlayan "güç alanla-

rını” görebildiğini söylemişti. Piyanist Glenn Gould çaldığı notalara ya da müziğe odaklanmak zorunda kalmadığını, parçanın tüm yapısını görüp ifade ettiğini anlatmıştı. Albert Einstein yalnızca bir problemin çözümünü fark etmekle kalmayıp, sezdiği bir görsel imgede evrene farklı bir açıdan bakmayı öğrenmişti. Mucit Thomas Edison bir kentin tümünün elektrik ışığıyla aydınlandığı görüntüsünden söz etmiş ve bu karmaşık sistemin kendisine tek bir imge aracılığıyla geldiğini belirtmişti.

Bu olguların tümünde çeşitli yeteneklere sahip kişiler *daha fazlasını görme* duygusunu tanımlamışlardı. Bir imge, bir fikir ya da ikisinin karışımıyla olgunun tamamını kavramışlardı. Bu gücü *sezgi* ya da *parmak uçlarıyla hissetmek* olarak yaşamışlardı.

Böyle bir zekânın bize sağlayacağı gücü ve buna sahip olan ustaların kültüre yaptıkları katkıları düşününce, böylesine yüksek düzey sezginin sayısız kitaba konu olacağını ve bununla el ele giden düşünme biçiminin hepimizin hedeflediği bir ideal düzeyine geleceğini kabul etmek mantıklı olacaktır. Çok garip ama işin doğrusu böyle değil. Bu zekâ biçimi ya göz ardı edildi, açıklanamayan mistik, gizemli dünyalara ait gibi görüldü ya da dehaya ve genetiğe bağlandı. Hatta bazıları bu güç biçimini yalanlamak için ustaların deneyimlerini abarttıklarını ve sözde sezgi güçlerinin daha yüksek bilgiye dayanan olağan düşünme biçimlerinin genişlemesinden başka bir şey olmadığını bile öne sürdüler.

Bu küçümsemenin nedeni çok yalındır: Biz insanlar yalnızca mantığa dayalı tek bir düşünme biçimini kabulleniyoruz. Mantıklı düşünme yapısal olarak sırasaldır. A olgusunu görürüz, B nedenine çıkarsarız ve belki C tepkisini öngörürüz. Tüm mantıklı düşüncelerde bir çeşit çözüm ya da yanıtla ulaşmak için tırmanmamız gereken basamakları inşa ederiz. Bu düşünme biçimi son derece etkilidir ve bize büyük güçler sağlamıştır. Dünyamızın anlamını çözmek ve biraz olsun denetim altına almak için bu düşünme biçimini geliştirdik. Mantıklı analizle herhangi bir yanıtla ulaşanların geçtiği süreç genellikle incelenebilir ve doğrulanabilir olduğundan, çok değer verilir. Bir denkleme dönüştürülebilecek ve isabetli sözcüklerle tanımlanabilecek şeyleri yeğleriz. Ama çeşitli ustaların söz ettiği sezgiler denkleme dönüştürülemez ve

ulaşmak için attıkları adımlar yeniden yapılandırılmaz. Albert Einstein'ın aklına girip zamanın göreceliğinin yapısını bir anda algılayabilmesi deneyimini biz yaşayamayız. Üstelik mantığı zekânın tek doğru biçimi olarak kabul ettiğimizden, “daha fazlasını görme” deneyimlerini ya mantıklı düşünmenin hızlandırılmış hali ya da yapısal bir mucize olarak görürüz.

Karşımızdaki sorun ustalığın en üst belirtisi olan yüksek düzey sezginin mantıksallıktan nitelik olarak farklı bir süreç içermesi ama daha isabetli ve algılayıcı oluşudur. Gerçeğin daha derin kısımlarına ulaşır. Oldukça geçerli bir zekâ tipidir ama kendi bağlamında anlaşılması gerekir. Bunu anlayınca da böyle bir gücün mucize olmadığını, temelinde insansal olduğunu ve hepimizin ulaşabileceğini görmeye başlarız.

Bu düşünce biçiminin yaşam bilimleri ve savaş gibi birbirinden çok farklı iki bilgi biçiminde nasıl çalışabileceğini incelemeye başlayarak anlamaya çalışalım.

Anlamak için belirli bir hayvanı inceleseydik, araştırmamızı çeşitli kısımlara ayırırdık. Diğer hayvanlardan nasıl farklı olarak ortamına uyum gösterdiğini görebilmek için çeşitli uzuvlarını, beynini ve anatomik yapısını incelerdik. Davranış düzenlerini, nasıl yiyecek topladığını ve çiftleşme ritüellerini incelerdik. Bir ekosistemin içinde nasıl işlev yaptığını bakardık. Bu yöntemle tüm açılardan bakarak bu hayvanın doğru bir resmini çizerdik. Konu savaş olunca benzer bir süreçten geçeriz, manevralar, silahlar, lojistik, strateji gibi kısımlara ayırırız. Bu konuları derinlemesine bildiğimiz zaman bir savaşın sonuçlarını inceleyebilir ve ilginç saptamalara ulaşırız ya da biraz çatışma deneyimimiz varsa, bir savaşta orduyu yönetir ve etkili bir iş yaparız.

Bu incelemeleri olabildiğince öteye götürürken bir nokta eksik kalır. Bir hayvan, yalnızca anlayarak bir araya getirdiğimiz kısımlardan ibaret değildir. Kendi deneyimleri ve duyguları davranışlarında önemli bir rol oynar ama bu unsurları biz göremeyiz ya da ölçemeyiz. Çevresiyle olan karmaşık etkileşimi parçalara ayırdığımız zaman çarpılır. Hayvanın çevresiyle sürdürdüğü sürekli akıcı, boyutlu etkileşimi de gözlerimizle göremeyiz. Konu savaş olunca, çatışmalar başladığı zaman savaşın sis adı verilen,

iki rakip gücün karşı karşıya geldiği anda oyuna giren ve isabetli olarak öngörülemeyen unsurların etkisinde kalırız. Bir taraf diğer tarafa tepki verince durum sürekli değişir ve beklenmedik unsurların işe karışmasıyla akıcılık kazanır. Gerçek zamanlı çatışmaların etkileşimli, değişken unsurları kısımlarına ayıramaz, ya da basitçe analiz edilemez ve bunları ne görürüz ne de ölçebiliriz.

Göremediğimiz bu unsur hayvanın tüm deneyimini oluşturur, savaşı akıcı organik bir varlık biçimine getirir ve çeşitli adlar verilebilir. Bunu çok iyi algılayan eski Çinliler Tao ya da Yol olarak adlandırıyorlardı ve bu Yol dünyadaki her şeyin içinde vardır ve nesneler arasındaki ilişkilerin içine de yerleşmiştir. İster yemek pişirme, ister marangozluk, ister savaş isterse felsefe olsun uzmanlar bu Yol'u görür. Biz buna üzerinde çalıştığımız ya da yaptığımız her şeyde kaçınılmaz biçimde çalışan canlı bir güç olduğundan *dinamik* adını vereceğiz. Bir nesnenin bütün olarak işlevini nasıl yaptığı ve içinden ilişkilerin nasıl geliştiği işte bu dinamiğe bağlıdır. Taşların satranç tahtası üzerindeki hamleleri yerine oyuncuların psikolojileri, gerçek zamanlı stratejileri, bugünü etkileyen eski deneyimleri, oturdukları koltukların rahatlığı, enerjilerinin birbirini nasıl etkilediği, kısacası bir anda oyuna katılan her şeyin oyunun tümünde nasıl işlev yaptığıdır.

Belirli bir alanda uzun süre yoğun biçimde uğraşan ustalar üzerinde çalıştıkları konunun tüm parçalarını anlarlar. Bunların tümünün içselleştirildiği bir noktaya ulaşıncaya kadar parçaları görmek yerine, *bütün için bir sezme duygusu* kazanırlar. Dinamiği görürler ya da hissederek. Yaşam bilimlerinde yıllarca Doğu Afrika'da aralarında yaşadığı şempanzeleri inceleyen Jane Goodall örneği var. Sürekli olarak onlarla etkileşime girince, artık bir şempanze gibi düşünmeye başlamış ve onların sosyal yaşamının unsurlarını başka hiçbir bilim insanının kavrayamayacağı kadar yakından görmüştü. Yalnızca birey olarak değil yaşamlarının ayrılmaz bir parçası olan bir grup olarak da nasıl işlevlerini sürdürdükleri hakkında sezgileri oluşmuştu. Şempanzelerin toplumsal yaşamı hakkında keşfettikleri bu hayvanlar hakkındaki algımızı

sonsuza dek değiştirdi ve bu keşifler böylesine derin sezgiye dayandığı halde bilimsel sayılıyor.

Savaş konusunda tarihin yazdığı parmak ucu duygusuna en fazla sahip kişi olarak ünlü Alman general Erwin Rommel'i gösterebiliriz. Düşmanın nereye saldırmayı düşündüğünü tam olarak seziyor ve planlarını altüst ediyordu; düşmanın savunma hattındaki zayıf noktalara saldırılar düzenliyordu. Adeta kafasının arkasında gözleri vardı ve geleceği okumak için adeta bir kâhinin gücüne sahipti. Üstelik bunların tümünü arazi yapısını tam olarak anlamanın neredeyse olanaksız olduğu Kuzey Afrika çöllerinde yapmıştı. Ne var ki Rommel'in gücü yapısal olarak gizemli değildi. Savaşın tüm unsurları konusunda öteki generallerden çok daha derin bilgiye sahipti. Sürekli olarak kendi uçağıyla çölün üzerinde uçup araziye kuşbakışı inceliyordu. Makinist eğitimi aldığından tanklarını çok iyi tanıyor ve neler yapabileceklerini biliyordu. Düşman ordusunun ve generallerinin psikolojisini derinden okuyordu. Neredeyse askerlerinin tümüyle etkileşime giriyor ve onları nereye kadar ilerleteceğini açıkça hissediyordu. Hangi konu üzerinde olursa olsun inanılmaz bir yoğunluk ve derinlikle çalışıyordu. Tüm ayrıntıların içselleştirildiği noktaya ulaşıyordu. Ayrıntılar beyninde birleşince, resmin bütününe ve karşılıklı etkileşimli dinamiğin anlamı ortaya çıkıyordu.

Bütünü sezgiyle kavramak ve bu *dinamiği* hissetmek yeteneği zamanın bir işlevidir. Yaklaşık 10.000 saatlik çalışma sonrasında beynin tümüyle, değiştiği bilindiğine göre, bu güçler de ancak 20.000 saatlik uğraşının sonucunda ortaya çıkar. Böylesine deneme ve deneyimle, farklı bilgi biçimleriyle beyin arasında çeşitli bağlantılar kuruluyor. Ustalar her şeyin temelinde nasıl etkileşime girdiğini hissederler ve bir anda modeller ya da çözümleri sezerler. Bu akıcı düşünme biçimi adım adım bir süreçte oluşmak yerine beyin uyumsuz bilgi biçimleri arasında ani bağlantılar kurunca, çakan şimşekler ve içgörüler halinde karşımıza çıkıp *dinamiği* gerçek zamanlı olarak anlamamızı sağlar.

Bazıları bu gibi sezgilerin ardışık olarak çalıştığını hayal etmeyi yeğler ama bunlar düşünen kişinin adımları göremeyeceği

kadar hızlı oluşur. Bu fikir her tür zekâ biçimini aynı mantıklı düzeye indirgeme arzusundan kaynaklanır. Basit görelilik kuramının keşfi gibi bir olayda eğer Albert Einstein geriye bakıp düşünürken, zamanın göreliliği sezgisine giden adımları görmediyse, yeniden yapılandıramadıysa, bu adımların var olduğu niçin hayal edilmeli? Yüksek düzeyde farkındalığa ve analiz yeteneğine sahip olan ustaların deneyimlerine ve tanımlamalarına güven duymalıyız.

Ne var ki ustaların yalnızca sezgilerine kulak verip mantıklı düşünmenin ötesine geçtiklerini hayal etmek yanlış anlamaktır. Öncelikle sıkı çalışmaları, derin bilgileri ve analiz yeteneklerinin gelişmesiyle daha yüksek zekâ düzeyine ulaştıklarını anlamalıyız. İkincisi bu sezgi ya da içgörüyü deneyimledikleri zaman, mutlaka onu yüksek düzeyde muhakeme altına alırlar. Bilim alanında önsezilerini doğrulamak için aylar ya da yıllar harcarlar. Sanat alanında sezgilerini mantıklı fikirlere şekillendirmeleri gerekir. Bunu bizim hayal etmemiz zordur çünkü sezginin ve mantığın birbirinden farklı olduğunu düşünürüz ama aslında bu yüksek düzeyde ikisi birlikte hareket eder. Ustaların mantığına sezgileri yol gösterir: Sezgileri ise yoğun mantıksal odaklanmadan ortaya çıkar. İkisi birbirine bağlıdır.

Gerçi ustalık ve bu sezgiye sahip olmak için zaman önemli bir unsurdur ama sözünü ettiğimiz bu sezgi ve zaman, nört ya da nicel değildir. Einstein'ın on altı yaşında bir saat düşünmesi, sıradan bir ortaokul öğrencisinin bir fizik problemi üzerinde bir saat düşünmesiyle eşdeğer değildir. Bir konuyu yirmi yıl çalışıp ardından usta olarak ortaya çıkılmaz. Ustalığa giden zaman odaklanmamızın yoğunluğuna bağlıdır.

Öyleyse bu büyük düzey zekâyâ ulaşmanın anahtarı öğrenme yıllarımızı *nitelik* açısından zenginleştirmektir. Bilgiyi yalnızca özümsemeyiz – içselleştiririz ve uygulamaya koymak için bazı yollar bulup kendimize ait duruma getiririz. Öğrendiğimiz unsurlar arasında bağlantılar, çıraklık döneminde algılayacağımız gizli yasalar ararız. Başarısızlık ya da engellerle karşılaşılınca, öz değerimizi incittiğinden bunları kolayca unutmayız. Tam tersine üzerinde düşünürüz, neyin ters gittiğini anlamaya çalışırız

ve hatalarımızın belirli bir modeli olup olmadığını ayırt etmeye çabalarız. İlerledikçe, yol boyunca öğrendiğimiz varsayımları ve kuralları sorgulamaya başlarız. Kısa sürede deneylere başlarız ve gitgide daha aktif oluruz. Uсталığa giden yolda her an saldırıya hazır oluruz. Her dakika, her deney bizim için önemli dersler içerir. Sürekli farkındalık yaşarız, yalnızca iş yapıyormuş gibi davranmayız.

Uсталık için zamanı iyi kullanmanın en iyi örneği tam da bu konuyu içeren *Kayıp Zamanın İzinde* adlı kitabın yazarı Marcel Proust'tur. Fransızcada "kayıp" sözcüğünün karşılığı olan "*perdu*" aynı zamanda "boşa harcanmış" anlamına gelir. Proust ve onu gençliğinde tanıyanlar ustalığa erişecek en son kişi olduğunu düşünmüşlerdi çünkü görünürde çok değerli zamanını boşa harcamıştı. Tüm yaptığı kitap okumak, yürüyüşe çıkmak, bitmek bilmeyen mektuplar yazmak, partilere katılmak, gündüzleri uyumak, içi boş sosyete yazıları yayımlamaktı. Ruskin çevirileri yapmaya başlayınca, çok uzun süre harcamış, Ruskin'in betimlediği yerlere yolculuk yapmak gibi, başka hiçbir çevirmenin aklından geçirmeyeceği kadar bağlantısız görünen işlere kalkışmıştı.

Proust sürekli olarak gençliğinde çok zamanı boşa harcadığından, hiçbir şey başaramadığından şikâyet ediyordu ama bu sözlerini ciddiye almamak gerekir çünkü asla vazgeçmemişti. Fiziksel zayıflığına ve sık sık depresyon geçirmesine karşın, sürekli olarak yeni çabalara girmiş ve bilgisini artırmıştı. Asla yorulmuyordu ve çok inatçıydı. Kendinden kuşku duyduğu anlar ilerlemesine yardımcı oluyor ve yaşamının gitgide kısaldığını anımsatıyordu. Derin bir kader inancına, garip yaradılışının bir amacı olduğu duygusuna ve yazılarıyla bunu tatmin edeceğinin farkındalığına sahipti.

Yaşadığı şu yirmi yılı sıradan bir insandan farklı yapan ise dikkatinin yoğunluğuuydu. Kitapları yalnızca okumakla kalmıyor, adeta parçalıyor, dikkatle inceliyor ve kendi yaşamına uygulayacağı dersler çıkarıyordu. Bunca kitabı okumak kendi yazım tarzını zenginleştirecek çeşitli tarzları beynine kazıyordu. Yalnızca sosyalleşmekle kalmayıp, insanları derinlemesine anlamaya,

en gizli motivasyonlarını öğrenmeye çabalıyordu. Kendi psikolojisini incelemekle yetinmeyip, benliğinde bulduğu bilincin çeşitli katmanlarının derinliklerine ulaşarak sinirbilim dalında yapılacak birçok keşfin öncüsü olacak belleğin işlevi hakkında içgörülere ulaşıyordu. Ruskin'in yapıtlarını çevirmekle yetinmeyip, yazarın aklına girmeye de çalışmıştı. Hatta annesinin ölümünü bile kendi gelişimini yoğunlaştırmak için kullanmıştı. Annesini yitirince, depresyondan kurtulmak için yazmak ve aralarındaki duyguları yazmayı planladığı kitapta yeniden inşa etmenin yolunu aramak zorunda kalmıştı. Daha sonra tanımladığı gibi bu deneyimlerin hepsi tohuma benziyordu, kitaba başlayınca tıpkı bir bahçıvan gibi yıllarca önce kök salmış bitkilerin yetiştirilmesiyle ilgilenmişti.

Kendi çabalarıyla kendini bir çıraktan olgun bir yazara ve çevirmene ve oradan da ne yazacağını, hangi sesi kullanacağını ve konuya nasıl yaklaşacağını bilen bir romancıya dönüştürmüştü. Romanını yazmaya başlayınca üçüncü bir değişimden geçmişti. Anılar ve fikirler adeta sel gibi kafasına üşüşüyordu. Kitap gitgide büyürken, bütünsel şeklini ve bunca mozaığın arasındaki ilişkileri seziyordu. İnanılmaz uzunluktaki roman artık benliğinde soluk alan, yaşayan canlı bir dinamikti. Karakterlerinin ve hakkında yazdığı Fransız toplumunun içine girmişti. Daha da önemlisi tam anlamıyla anlatıcının (yani kendisinin) içinde olmasıydı ve romanı okurken biz sanki başka bir insanın düşüncelerini ve duygularını yaşıyor gibi hissediyorduk. Bu etkiye yaklaşık otuz yıl sürüp giden çalışma ve incelemenin sonunda edindiği sezgi gücüyle ulaşmıştı.

Tıpkı Proust gibi siz de bir kaderinize bağlı olma duygusunu taşımalısınız. Siz özgünsünüz ve özgünlüğünüzün bir amacı var. Yolunuzdaki engelleri, başarısızlıkları, zorlukları eğer nasıl yetiştireceğinizi biliyorsanız, daha sonra büyüteceğiniz bitkilerin ekilmiş tohumları olarak görmelisiniz. Eğer dikkatinizi verip tüm deneyimlerden ders alırsanız, bir dakikanızı bile boşa geçirmemiş olursunuz. Eğilimlerinizle uyumlu konuya kendinizi verip, çeşitli açılardan saldırırsanız, bu tohumların kök salması için

toprağı zenginleştiriyorsunuz demektir. Belki bugün bu süreci görmüyorsunuz ama oluşmasını sürdürüyor. *Yaşam görevinizle bağlantınızı yitirmeyince, hiç farkına varmadan yaşamınızda doğru seçimleri yapacaksınız. Zaman içinde ustalaşacaksınız.*

Sözünü ettiğimiz yüksek düzey sezgi güçlerinin kökleri düşünen hayvanlar olarak bizim gelişmemizde yatar ve içinde yaşadığımız zaman için geçerli olan evrimsel amacını anlamak son derece yardımcı olacaktır.

Ustaca Sezginin Kökleri

Tüm hayvanlar için hayatta kalmak açısından hız çok önemlidir. Birkaç saniye bir yırtıcıdan kaçmak ile ölümle karşılaşmak arasındaki farkı gösterir. Ve yüksek hızlar için organizmalar çok ayrıntılı içgüdüler geliştirdiler. İçgüdüsel bir tepki anidir ve genellikle belirli dürtülerle tetiklenir. Bazı organizmaların içgüdüleri koşullara göre öylesine ince ayarlanmış ki, gizemli becerileri varmış gibi görünür.

Örneğin *Ammophila* yabanarısına bir bakalım. Dişi yabanarısı; örümcekler, böcekler, tırtıllar gibi kurbanlarını öldürmeyip felç edecek noktadan inanılmaz bir hızla sokar. Felç olan ete yumurtalarını bırakır ve larvaların birkaç gün beslenmesi için taze et sağlamış olur. Her kurbanı soktuğu nokta farklıdır. Örneğin bir tırtılı tümüyle felç etmek için üç ayrı noktadan sokması gerekir. Ama son derece nazik bir işlem olduğundan bazen yabanarısı bu noktaları kaçıır ve kurbanını öldürür ama başarı oranı yavrularının hayatta kalmasını sağlayacak kadar yüksektir. Bu süreçte kurbanın tipini ve tam olarak nereden sokacağını hesaplamak için zamanı yoktur. Yabanarısı sanki farklı kurbanlarının sinir merkezlerini biliyormuş ve onları içinden hissediyormuş gibi davranır.

İlkel atalarımızın kendi içgüdülerine bugün hâlâ sahibiz. Ama bu atalar ağır ağır mantıklı düşünmeyi öğrenirken, kendilerini çevrelerinden ayrı tutmak ve içgüdülerine daha az güvenmek zorunda kalmışlardı. İzledikleri hayvanların davranış modellerini keşfetmek için derhal fark edilmeyen başka hareketleriyle de

bağlantı kurmaları gerekiyordu. Yiyecek kaynakları bulmak ya da yaya olarak uzun mesafeler kat ederken yön bulmak için benzer hesaplar yapmak zorundaydılar. Kendilerini ortamdan ayırıp modeller görme becerisiyle büyük zihinsel güçler kazandılar ama bu gelişme aynı zamanda büyük bir tehlike de içeriyordu: Beynin işlemesi gereken bilgi miktarı arttığından olaylara tepki gösterme hızı düşüyordu.

Eğer insan beyni bunu telafi edecek bir güç geliştirmeseydi tepki hızının düşmesi insan türünün sonunu getirebilirdi. Yıllarca belirli hayvanları izlemek ve çevrelerini gözlemlemek atalarımızın tüm karmaşıklığına karşın çevreyi tanımalarını sağladı. Çeşitli hayvanların davranış biçimlerini öğrenince, yırtıcıların ne zaman saldıracağını ve avların nerede olabileceğini tahmin edebiliyorlardı. Geçtikleri çok uzun mesafeleri tanıyınca, hesap yapmalarına gerek kalmadan bu alanlarda kolayca yollarını bulabiliyorlardı. Başka bir deyişle ilkel bir sezgi geliştirdiler. Sürekli uygulayarak yitirdikleri hız ve dolaysızlığın bir kısmını geri kazandılar. İçgüdüsel yerine sezgisel olarak tepki verebiliyorlardı. Bu düzeyde belirli koşullara ya da dürtülere dayanmadığından sezgi, içgüdülere oranla daha güçlüydü çünkü daha geniş alanlara uygulanabiliyordu.

Bu ataların beyinleri henüz dillerin ya da büyük gruplar biçiminde yaşamının karmaşıklığının getirdiği bilgi yüküyle yorulmamıştı. Çevreleriyle doğrudan etkileşime girip birkaç yıl içinde bir sezgi duygusu geliştirebilirlerdi. Ama bunca karmaşık bir ortamda yaşayan bizler için bu süreç on beş ya da yirmi yıl sürebilir. Ne var ki, üst düzey *sezgilerimizin* kökleri hâlâ ilkel sezgi biçiminde duruyor.

İlkel ya da üst düzey olsun sezgi temelinde belleğe dayalıdır. Herhangi bir bilgi edinince, beynimizin belleksel ağlarında depolarız. Bu ağların dengesi ve dayanıklılığı tekrarlamalara, deneyimlerin yoğunluğuna ve ne kadar yakından dikkat ettiğimize bağlıdır. Yabancı bir dilde sözcük öğrenme dersini pek ilgiyle dinlemezsek, hiçbir düzeyde öğrenemeyiz. Ama eğer o dilin konuşulduğu ülkede yaşıyorsak, aynı sözcüklerin yinelenildiğini

duyarız, gereksinim duyduğumuz için daha dikkat kesiliriz ve anıların izleri daha kalıcı olur.

Psikolog Kenneth Bowers'ın geliştirdiği modele göre anımsamamız gereken bir yüz, bir sözcük ya da bir cümleyle karşılaşınca, belirli yollarda yanıt araması başlayınca beyindeki belleksel ağlar hareketlenir. Bunların hepsi bilincin alt düzeyinde gerçekleşir. Belirli bir ağ yeterince harekete geçtiğinde, karşımızdaki yüz için olası bir ad ya da uygun cümlelerin farkına varırız. Gündelik yaşamımızda karşılaştığımız bu düşük düzey sezgi biçimlerinde o kişinin yüzünü görüp adını anımsamaya giden adımları her seferinde yeniden yapılandıramayız.

Yıllarca belirli bir konu üzerinde çalışanlar bu bellek ağlarından ve yollarından o kadar fazlasını geliştirirler ki, beyinleri sürekli olarak farklı bilgiler arasında bağlantılar arar ve bulur. Üst düzeyde bir sorunla karşılaşınca, arama işlemi bilinçli farkındalığın hemen altında yanıtın nerede olabileceği hakkında sezginin rehberliğinde yüzlerce yöne dağılır. Neredeyse tüm ağlar hareketlenir, fikirler ve çözümler birdenbire yüzeye çıkar. Özellikle verimli ve uygun olanlar bellekte kalır ve bunların üzerinde çalışılır. Bir yanıtı adım adım giden bir süreçle muhakeme etmek yerine, yanıt doğrudan doğruya bilinç düzeyine yükselir. Yüksek sayıdaki deneyimler ve bellek ağları, ustaların beyinlerine tarama izni verdiği uçsuz bucaksız alanlar gerçeğin ya da *dinamiğin* boyutlarına sahiptir.

Satranç ustası Bobby Fischer benzer koşulları defalarca yaşadığından, çeşitli hareketlere, farklı rakiplerinin tepkilerine tanık olduğundan, çok güçlü bir belleğe sahipti. İçselleştirdiği modellerin sayısı çok yüksekti. Gelişmesinin belirli bir noktasında bu anılar birleşip oyunun bütünsel dinamiği için bir duygu yaratmıştı. Artık satranç tahtasındaki basit hamleleri görmekle ya da eskiden yaptığı karşı hamleleri anımsamakla yetinmiyor, tahtada bir bütün olarak güç alanları biçiminde yer alan potansiyel hamlelerin uzun dizilerini görüp anımsıyordu. Oyunu böyle hissedince, daha rakipleri ne olduğunu anlamadan tuzağa düşürüyor ve tıpkı bir *Ammophila* yabanarısı kadar hızlı ve isabetli bir darbeyle işlerini bitiriyordu.

Zamanın önemli olduğu spor ya da savaş gibi alanlarda ya da rekabet içeren tüm girişimlerde, ustaların sezgiye dayalı kararları, tüm bileşenleri inceleyip en iyi yanıtı bulmaya çalışmalarına oranla daha etkili olacaktır. Kısacık bir zaman diliminde düşünülmesi gereken bilgi miktarı çok fazladır. Gerçi sezgi gücü başlangıçta getirdiğı hız nedeniyle gelişmişti ama artık bilime, sanata ya da zamanın önemli unsur olmadığı ama karmaşık bileşenlerin bulunduğu tüm alanlarda uygulanabilir duruma geldi.

Tüm diğer yetenekler gibi bu yüksek düzey sezgi de deneme ve deneyim gerektirir. Başlangıçta sezgilerimiz pek dikkat etmediğimiz ya da güvenmediğimiz kadar hafif olabilir. Tüm ustalar bu olgudan söz ederler. Ama zaman içinde birdenbire geliveren hızlı fikirleri fark etmeyi öğrenirler. Onlara dayanarak hareket etmeyi ve geçerliliklerini doğrulamayı öğrenirler. Belki bazıları sonuçsuz kalır ama bazıları da önemli içgörülere yönlendirir. Ustalar zamanla beyinlerinde alevlenen bu yüksek düzey sezgilere gitgide daha sık ilgi gösterdiklerini fark ederler. Düzenli olarak bu düşünme düzeyine ulaşıncı, mantıklı düşünme biçimiyle arasında daha derin bağlantı kurarlar.

Sezgisel zekânın bilginin karmaşık katmanlarını anlamamız ve bütünü hissetmemize yardım etmek için geliştiğini unutmayın. Günümüzdeki dünyada bu düşünme biçimine ulaşmak her zamankinden daha önemlidir. Herhangi bir meslek yolunu izlemek çok zor ve olabildiğince sabır ve disiplinin geliştirilmesi gerekiyor. Ustalaşmamız gereken unsurların sayısı gözümüzü korkutuyor. Teknik unsurlarla, sosyal ve siyasi açıdan kurallara uygun ama haksız kazanımlarla, insanların işimize yönelik tepkileriyle ve alanımızdaki resmin sürekli değişmesiyle uğraşmak zorundayız. Bunları ulaştığımız ve üzerinde çalışmamız gereken bunca bilgiye ekleyince hepsini halletmek bizi aşıyor gibi görünüyor.

Böyle karmaşık bir durumla yüz yüze kalınca çoğumuz daha denemeye bile kalkmadan hayal kırıklığına uğradığımızı hissediyoruz. Aşırı ısınmış bir ortamdan vazgeçmek isteyenlerin sayısı gitgide artıyor. Rahatlıktan ve kolaylıktan keyif almaya, gerçeğin

basitleştirilmiş fikirlerine ve geleneksel düşünme biçimlerine kapılacaklar; kolay ve çabuk bilgi sunan baştan çıkarıcı denklemlere yem olacaklar. Zaman ve dayanıklı bir ego gerektiren yetenek geliştirme zevkini yitirecekler – ne kadar beceriksiz olduğumuzun farkına vardığımızdan yetenek kazanmanın ilk adımlarının öz değerimizi düşüreceğini biliyoruz. Böyle insanlar dünyaya dil uzatacaklar ve sorunları için başkalarını suçlayacaklar; vazgeçmelerine politik haklılıklar bulacaklar ama aslında işin gerçeği karmaşıklıkla uğraşmanın getirdiği meydan okumalarla başa çıkamamalarıdır. Zihinsel yaşamlarını basite indirgemeye çabalarlarken, gerçekle aralarındaki bağları koparacaklar, milyonlarca yıl boyunca insan beyninin geliştirdiği güçleri etkisizleştireceklerdir.

Basit ve kolay olanları arzu etme duygusu bulaşıcıdır ve çoğu zaman farkına varmadığımız yollarla bizi etkiler. Tek çözüm yolu şöyledir: Karmaşık ya da kaotik gibi görünen herhangi bir şeyle karşılaşınca kapıldığımız kaygıyı bastırmanın bir yolunu öğrenmeliyiz. Çıraklıktan ustalığa giden yolda gereken çeşitli aşamaları ve yetenekleri sabırla öğrenmeliyiz ve çok fazla ileriye bakmamalıyız. Bir kriz ortaya çıktığında serinkanlılığımızı koruma ve aşırı tepki vermeme alışkanlığını geliştirmeliyiz. Eğer durum gerçekten karmaşık, başkaları basit siyah beyaz yanıtlara ya da her zamanki geleneksel tepkilere uzanıyorsa, bu gibi teşviklere bilinçli olarak karşı koymalıyız. *Nesnel karar verme özelliğini* ve bir dereceye kadar uzak durma yaklaşımını korumalıyız. Aslında yaptığımız karmaşık anlara karşı hoşgörüyü ve hatta zevk almayı geliştirmek çeşitli olasılıkları ya da çözümleri düşünmeye kendimizi eğitmektir. Kaygımızı yönetmeyi öğrenmek şu karmaşık zamanlarda çok önemli bir yetenektir.

Teknolojiye yönelik ortamda en önemli yeteneklerden biri olduğundan, özdenetimle birlikte daha büyük bir bellek kapasitesi geliştirmek için elimizden geleni yapmalıyız. Teknoloji ulaşabildiğimiz bilgi miktarını artırıyor ama aynı zamanda belleğimizin bu bilgileri muhafaza etme gücünü azaltıyor. Telefon numaralarını anımsamak, basit hesapları akıldan yapmak, kentin sokaklarında kaybolmadan dolaşmak gibi beynimizi çalıştıran işler artık bizim adımıza yapılıyor ve kullanılmayan tüm kaslar gibi bey-

nimiz de gevşiyor. Buna karşı durmak için boş zamanlarımızda yalnızca eğlendirici ve dikkat dağıtıcı şeyler aramamalıyız. Bir oyun oynamak, bir müzik aleti çalmak, yabancı bir dili öğrenmek gibi hem zevk veren hem de bellek kapasitemizi genişletmeye ve beynimizin esnekliğini korumaya yönelik hobiler edinmeliyiz. Böylece kaygıya kapılmadan ya da aşırı yorgunluk hissetmeden büyük miktarlarda bilgiyi işlemeye kendimizi eğitebiliriz.

Bu yolu sadakatle yeterli zaman izlersek, ödülümüz sezgi gücü olacaktır. Alanımız diye adlandırdığımız yaşayan, soluk alan, değişen canavar içselleşecek ve içimizde yaşayacaktır. Bu gücün ufak bir kısmına sahip olmak bile bizi, karmaşık yapıdaki her şeyi basite indirgemeye çabalayan, ezildiğini hissedenlerin arasından sıyrılmamızı sağlayacaktır. Başkalarına oranla daha hızlı ve etkili yanıt verebileceğiz. Daha önce karmaşık gibi gördüğümüz durumu artık ne olduğunu hissettiğimiz ve kolayca başa çıkabildiğimiz akıcı bir durum olarak algılayacağız.

İlginç bir nokta olarak, yüksek düzey sezgi gücüne sahip ustaların geçen yıllara karşın zihinsel ve ruhsal olarak genç kalmaları hepimizi yüreklendirmelidir. Olguları anlamak için çok fazla enerji harcamaları gerekmiyor ve yaratıcı biçimde gitgide daha hızlı düşünebiliyorlar. Bir hastalık nedeniyle zayıf düşmedikçe, doğaçlama güçlerini ve zihinsel akıcılıklarını yetmişli yaşlarına ve daha ilerisine kadar koruyorlar. Bu kişiler arasında Zen Üstadı ve ressam Hakuin de yer alıyor. Altmışlı yıllarında yaptığı tablolar sundukları ifadenin doğallığı nedeniyle beğeniliyor ve döneminin en büyük yapıtları olarak kabul ediliyor. Başka bir örnek de altmışlı, yetmişli yaşlarında çektiği gerçeküstü filmleri gitgide daha zenginleşen ve şaşırtıcı olan İspanyol yapımcı Luis Buñuel'dir. Ama bu olgunun en özlü örneği Benjamin Franklin'dir.

Franklin her zaman doğa olaylarını yakından incelerdi ama bu gücü zamanla daha da gelişmişti. Yetmişli ve seksenli yaşlarında yaptığı varsayımlar kendi dönemine göre şimdi çok ileride kabul ediliyor. Bu varsayımların arasında sağlık ve tıp, hava koşulları, fizik, jeofizik evrim, askeri ve ticari amaçla hava taşıtlarının kullanılması konusundaki ileri fikirler bulunuyor. Yaşlandık-

ça tanındığı mucitliğini fiziksel zayıflıkları için de kullanmıştı. Görüşünü ve dolayısıyla yaşam kalitesini geliştirmek için bifokal gözlükleri icat etmişti. Üst raflara uzanabilmek için uzatılabilen mekanik bir el geliştirmişti. Çalışmalarının kopyasına ihtiyaç duyduğu ve evinden çıkmak istemediği zamanlar kullanmak üzere iki dakikadan az sürede belgelerin kopyasını çıkaran bir merdaneli baskı makinesi icat etmişti. Son yıllarında politika ve Amerika'nın geleceği konusundaki içgörülerini insanların onu sihirli becerileri olan bir falcı gibi düşünmelerine yol açmıştı. Kurucu Meclis üyesi William Pierce, yaşamının sonunda karşılaştığı Franklin hakkında, "Dr. Franklin günümüzün en büyük düşünürü olarak tanınır; doğanın tüm işlevlerini anlıyor... Seksen iki yaşında ama aklının canlılığı yirmi beş yaşındaki bir gençle eşdeğer," diye yazmıştı.

Bu ustalar daha uzun yaşamış olsalardı, daha neler anlayabilirdi diye düşünmek oldukça ilgi çekicidir. Yaşam süresinin uzadığı gelecekte, Benjamin Franklin örneklerini belki çok daha ileri yaşlarda görebileceğiz.

Gerçeklere Dönüş

İnsanlar gerçeğin nelerden oluştuğu hakkında bitmek bilmeyen tartışmalara girerler ama biz son derece basit, yadsınamayacak bir noktadan başlayalım: Yaklaşık 4 milyar yıl önce bu gezegen üzerinde yaşam hücrelerle başladı. Bu hücreler, belki de yalnızca bir tanesi, ardından gelen tüm yaşam biçimlerinin ortak atasıydı. Tek bir kaynaktan yaşamın çeşitli dalları ortaya çıktı. 1,2 milyar yıl önce, ilk çokhücreli canlılar ortaya çıktı; 600 milyon yıl önce belki de en büyük gelişme yaşandı: Merkezi sinir sistemine sahip olan ve bugün sahip olduğumuz beyinlerin başlangıç noktası olan organizmalar ortaya çıktı. Yaklaşık 500 milyon yıl önceki kambriyen patlamasında ilk basit hayvanlar ve ardından ilk omurgalılar oluştu. Yaklaşık 360 milyon yıl önce hem denizde hem karada yaşayan canlıların kara üzerindeki izlerini ve 120 milyon yıl önce ilk memeli hayvanları gördük. 60 milyon yıl önce bu memelilerin bir kolu olarak soyundan geldiğimiz ilkel atala-

rımızın başlangıcı olan erken primatları gördük. İlk insan atalarımız 6 milyon yıl ve en yakın atamız *Homo erectus* 4 milyon yıl önce buradaydı. Yalnızca 200.000 yıl önce anatomik açıdan çağdaş insan, aşağı yukarı bugün sahip olduğumuz beyin ölçüleriyle ortaya çıktı.

Bu inanılmaz karmaşık koşullar zincirinde biz insanların evrimleştiği belirli dönüm noktalarını (tekhücreliler, basit hayvanlar, memeliler ve ardından primatlar) tanımlayabiliyoruz. Bazı arkeologlar çağdaş insanların geldiği tek bir dişi ata hakkında bazı varsayımlar öne sürdüler. Zamanda geriye doğru gidip zincirde ilerlerken, fizyolojik yapımızın yaşamın ilk hücrelerine kadar bu ataların tümüyle bağlantılı olduğunu görüyoruz. Tüm yaşam biçimleri bu ortak başlangıçla ortaya çıktığına göre, aralarında bağlantılar var ve biz insanlar da bu ağın içindeyiz. Bu fikir yadsınamaz.

Yaşamın birbiriyle olan bağlantısına *nihai gerçek* adını vereyim. Bu gerçeğe bağlantılı olarak insan aklı da iki yönden birine gidiyor. Bir yandan akıl bu bağlantıdan uzaklaşıyor, nesneler arasındaki farklılıklara odaklanıyor, nesneleri içinde bulunduğu koşullardan ayırıp ayrı varlıklar olarak inceliyor. Aşırı uçta bu eğilim son derece özel bilgi biçimine gidiyor. Günümüzde bu eğilimin birçok işaretini örneğin üniversitedeki fakültelerin arasındaki mikroskobik farklılıklarda, bilim dallarındaki en daracık uzmanlıklarda görebiliyoruz. Toplumlar genellikle birbiriyle bağlantılı ya da örtüşen konularda çok ince ayrımlar yapıyorlar ve bu farklılıklar için bitmeyen tartışmalar başlatıyorlar. Bir demokraside bu ayrımı yapmak çok zor olmasına karşın askeri ve sivil toplumu farklı görüyorlar. (Belki de insanları ve çalışma alanlarını böylesine acımasızca ayırmak yönetimdekilerin bir çeşit böl ve fethet oyununu bir parçasıdır.) Bu düşünme düzeyinde, yaşam ile olgular arasındaki bağlantılar duygusu yitirilir, fikirler tek noktada uzmanlaşınca, garipleşip gerçeklerden kopar.

Öte yandan beynin tam zıt eğilimi her şeyin arasında bağlantı kurmaktır. Bu durum genellikle bilgiyi bu bağlantıları canlandıracak kadar ileri götürebilen kişilerde görülür. Gerçi bu eğilimi

ustalarda fark etmek daha kolaydır ama tarihte belirli hareket ve felsefelerde bu gerçeğe dönüşün zamanın ruhunun bir parçası olarak bir toplumda yaygınlaştığı da görülmüştür. Örneğin antik çağlarda Doğu'da Taoculuk, Batı'da ise stoacılık hareketleri yüzyıllarca sürmüştü. Taoculukta Yol kavramı ve stoacılıkta Logos ya da tüm canlıları birbirine bağlayan evren ilkesi vardır. Marcus Aurelius bunu, "Her şeyin birbirine nasıl bağlandığını, aralarındaki bağlantıları kendinize anımsatın. Her şey birbirinin içindedir ve birbiriyle uyumludur. Bu olay bir başkasının sonucudur. Nesneler birbirini iter ve çeker, birlikte soluk alır ve bir olur," diye ifade etmişti.

Belki de bu kavramın en güzel örneği, bilgisinin tüm dallarını birbirine bağlayıp yaratıcının zekâ düzeyine ulaşan *evrensel insanın* ideal kabul edildiği, Rönesans adını verdiğimiz kültür hareketidir.

Bugün belki gerçeğe dönüşün, çağdaş biçimdeki Rönesans'ın ilk işaretlerini görüyoruz. Bilim alanında bağlantısız parçacıklar yerine güç alanları ve olgular arasındaki bağlantılara odaklanan Faraday, Maxwell ve Einstein bunun ilk tohumlarını atmıştı. Daha geniş anlamda bilim insanlarının çoğu kendi uzmanlıklarını diğerleriyle birleştirmeye çalışıyor. Örneğin sinirbilim birçok farklı disiplinle kesişiyor. Benzer işaretleri ekonomi, biyoloji ve bilgisayar gibi çok farklı alanlarda da karmaşıklık kuramlarının uygulanmasına daha fazla ilgi gösterilmesiyle görüyoruz. Yine düşüncelerimizi ekosistemlere doğru genişletip, doğadaki dinamik etkileşimleri kavramlaştırmaya çalışmamızda görüyoruz. Sağlık ve tıp alanında aynı yaklaşıma sahip olanlar, bedeni bir bütün olarak düşünmeye başlıyorlar. Bu akım gelecektir çünkü bilinçli olmanın amacı her zaman bizi gerçeğe bağlamaktır.

Birey olarak bizler ustalığın peşinde ilerleyerek bu akıma katılabiliriz. Çıraklık dönemimizde doğal olarak parçaları, belirli ayrımlar görmeyi, ilerlemenin doğru ve yanlış yollarını, başarmamız gereken bireysel yetenekleri ve onların özel tekniklerini, grubu yöneten çeşitli kuralları ve gelenekleri öğrenmekle işe başlıyoruz. Yaratıcı-aktif dönemde bu gelenekleri amacımıza uygun

hale getirmek için değiştirmeyi deneyerek bu ayrımları eritiyoruz. Ustalık döneminde ise daireyi tamamlayıp bütün duygu-suna ulaşıyoruz. Seziyoruz ve bağlantıları görüyoruz. Yaşamın doğal karmaşıklığını kucaklıyoruz, beynimizin daracık uzmanlıklara ufalması yerine gerçeğin boyutlarına büyümesini sağlıyoruz. Bir alana derinlemesine dalmanın kaçınılmaz sonucu budur. Zekâyı daha kavramsal düşünmeye, nesneler arasındaki bağlantılara daha duyarlı olmaya doğru ilerlemek gibi tanımlayabiliriz.

Söyle de düşünebilirsiniz: Yaptığınız en büyük ayrım kendinizle dünya arasındadır. Öznel deneyimleriniz içeridedir ve bir de dışarısı vardır. Yeni bir şey öğrendiğinizde, yeni bağlantılar şekillendiğinden beyniniz değişir. Dünyada oluşan ve beyninizi değiştiren bir deneyim yaşarsınız. Benliğinizle dünya arasındaki sınırlar hayal ettiğinizden daha akıcıdır. Ustalığa doğru giderken, beyniniz yıllarca sürdürdüğünüz alıştırmalar ve deneylerle radikal biçimde değişir. Artık yalnızca geçmişin basit ekosistemi değildir. Ustanın beyni öylesine zengin bağlantılara sahip olur ki, fiziksel dünyayı çağırıştırır ve tüm düşünme biçimleri birbiriyle bağlantı ve ortaklık kuran canlı bir ekosistem olur. Beyin ile karmaşık yaşam arasında gitgide büyüyen benzerlik gerçeğe kesin dönüşü simgeler.

USTALIĞA ULAŞMA STRATEJİLERİ

Sezgisel akıl kutsal bir armağandır ve mantıksal akıl sadık bir uşaktır. Yarattığımız toplum uşağa saygı gösteriyor ama armağını unuttu.

—ALBERT EINSTEIN

Ustalık deha ya da yeteneğin bir işlevi değildir. Belirli bir bilgi alanına uygulanmış yoğun odaklanmanın ve zamanın bir işlevidir. Ama başka bir unsur daha vardır; ustaların sahip olduğu X unsuru gizemli gibi görünür ama hepimiz ulaşabiliriz. Hangi etkinlik alanında olursak olalım, zirveye çıkan genel olarak kabul görmüş bir yol vardır. Başkaları da bu yolu izlemiştir ve bizler uyumlu canlılar olduğumuzdan, çoğumuz bu geleneksel yolu seçeriz. Ama ustaların içsel bir rehberlik sistemi ve çok yük-

sek farkındalık düzeyi vardır. Geçmişte başkalarına uygun gelen şeyler onlara uygun gelmez ve geleneksel bir kalıba girmeye çalışmanın ruhlarını baskılayacağını, aradıkları gerçeğin onlardan kaçacağını bilirler.

Bu ustalar meslek yaşamlarında ilerledikçe belirli bir noktada önemli bir seçim yaparlar: Başkalarının alışılmamış gibi gördüğü ama kendi ruhlarına ve ritimlerine uyan, çalıştıkları konunun gizli gerçeklerini keşfetmeye onları biraz daha yakınlaştıran kendi yollarını çizerler. Bu seçim ustalığa ulaşmanın X unsuru olan özgüven ve öz farkındalık gerektirir. X unsurunun yönlendirdiği stratejik seçim örneklerini aşağıda bulacaksınız. Bu örnekler bu niteliğin önemini ve kendi koşullarımıza nasıl uyarlayabileceğimizi göstermek için verilmiştir.

1. Çevrenizle bağlantı kurun – İlkel güçler

İnsanların denizlerde yolculuk yapma başarılarının arasında belki de en inanılmaz ve gizemlisi Mikronezya, Melanezya ve Polinezya adalarından oluşan Okyanusya bölgesinin yerel halklarının yolculuklarıdır. Yüzde 99,8'i sudan oluşan bölgenin halkı yüzyıllarca adalar arasındaki upuzun mesafeleri büyük bir beceriyle aşabilmişlerdi. Yaklaşık 1.500 yıl önce, taş devri tasarımı ve teknolojisiyle inşa ettikleri kanolarla binlerce mil uzaktaki Hawaii'ye ve belki belirli bir tarihte Kuzey ve Güney Amerika kıyılarına ulaşmışlardı. On dokuzuncu yüzyılda Batılıların bu yolculuklara kalkışması ve haritalarla pusulaların ortaya çıkması sözünü ettiğimiz çok eski yol bulma yeteneklerini öldürdüğünden, bu insanların gizemli yetenekleri hâlâ bir sır olarak kalmıştır. Mikronezya bölgesindeki Caroline Adaları'nın halkı yirminci yüzyılın ortalarına kadar eski geleneklerini sürdürdüler. Onlarla birlikte yolculuk yapan ilk Batılılar tanık oldukları olgular karşısında şaşkına döndüler.

Ada halkları, tek yelkenli kanolarda içlerinden birinin baş dümenci olduğu üç dört kişiyle yolculuk yapıyorlardı. Elleri hiçbir harita ya da araç gereç olmaması onlara eşlik eden Batılılar için şaşırtıcı deneyimdi. Yola çıkışın gece ya da gündüz olması

onlar için fark etmiyordu ve görünürde yollarını bulmalarını sağlayacak hiçbir şey yoktu. Adalar birbirinden o kadar uzaktaydı ki, günlerce kara görmeden yolculuk yapıyorlardı. Fırtınalar ve hava şartlarının değişmesi nedeniyle rotadan birazcık sapmaları varış noktasını asla göremeyecekleri ve belki de ölecekleri anlamına geliyordu çünkü bundan sonraki adayı bulmak çok uzun süreceğinden herhalde yiyecekleri tükenecekti. Yine de yolculuklara son derece rahat bir ruhla çıkıyorlardı.

Baş dümenci ara sıra güneşe ya da gece gökyüzüne bakıyordu ama çoğunlukla ötekilerle sohbet ediyor ya da dümdüz ileriye bakıyordu. Bazen adamlardan biri kanonun ortasına yüzükoyun yatıyor ve ulaştığı bir bilgiyi aktarıyordu. Genel olarak yanlarından geçen manzarayı izleyen sakin tren yolcuları izlenimi veriyorlardı. Hatta geceleri daha sakindiler. Varış noktasına yaklaşıırken biraz daha uyanık davranıyorlardı. Kuşların gökyüzündeki yollarını izliyorlar, suyun derinliklerine bakıyorlar ve bazen suyu avuçlarına alıp kokluyorlardı. Varış noktasına ulaşmak sanki bir trenin gara girmesi gibiydi. Yolculuğun ne kadar süreceğini tam olarak biliyorlarmış gibi yeterli yiyecekleri oluyordu. Yol boyunca hava koşullarındaki ya da akıntılardaki değişikliklere göre bazı ayarlamalar yapıyorlardı.

Bunun nasıl başarıldığını merak eden ve sırlarını öğrenmek isteyen bazı Batılılar on yıllar içinde ada halkının kullandığı sistemin parçalarını öğrendiler. Batılıların öğrendiğine göre yol bulmanın ana araçlarından biri geceleri yıldızları izlemektir. Yüzyıllar içinde on dört farklı takımyıldızın yollarından oluşan bir harita geliştirmişlerdi. Güneş ve ayla birlikte bu takımyıldızlar, ufuk çemberinin çevresindeki otuz iki farklı yönü gösteren, gökyüzündeki yayları tanımlıyordu. Hangi mevsim olursa olsun bu yaylar değişmiyordu. Kendi adalarından yola çıkarken, gecenin belirli noktalarında hangi yıldızların altında bulunmaları gerektiğini hesaplayıp çevrelerindeki adaların konumunu tahmin ediyorlar, varış noktasına doğru yol alırken bu konumun bir yıldızdan ötekine nasıl değişeceğini biliyorlardı. Ada halkının yazı

sistemi yoktu. Çırak dümenciler sürekli hareket halindeki bu ayrıntılı haritayı ezberlemek zorundaydılar.

Gündüzleri güneşe dayanarak yol çiziyorlardı. Gün ortasına doğru yelken direğine düşen gölgelerden hangi yöne gittiklerini tam olarak okuyabiliyorlardı. Güneş doğarken ya da batarken ayı ya da ufuktan yükselip alçalan yıldızları kullanıyorlardı. Geçtikleri yolu hesaplamak için yan taraftaki bir adayı referans noktası olarak seçiyorlardı. Gökteki yıldızları izleyerek referans noktası olan adayı ne zaman geçeceklerini ve varış noktasına ne kadar süre kaldığını hesaplıyorlardı.

Bu sistemin bir parçası olarak kanonun sabit durduğunu, yıldızların ve okyanustaki adaların onlara doğru geldiğini ya da geçip gittiğini gözlerinin önünde canlandırıyorlardı. Kanonun sabit durmasını temel almak bu referans sisteminde konumlarını hesaplamayı kolaylaştırıyordu. Gerçi adaların hareket etmediğini biliyorlardı ama yıllarca bu yolu yaptıktan sonra, yolculuğu sanki hiç kıpırdamıyorlarmış gibi deneyimliyorlardı. Böylece tren penceresinden kayıp giden manzarayı izleyen yolcu izlenimi veriyorlardı.

Gökyüzü haritası, okumasını öğrendikleri başka işaretlerle tamamlanıyordu. Çıraklık sisteminde genç dümenciler denize bırakılıp saatlerce okyanusta dolaştırılıyordu. Böylece farklı akıntıları ciltlerinin altında hissederek ayırt etmesini öğreniyorlardı. Epey alıştırma yaptıktan sonra kanonun zeminine yatıp akıntıları okuyabiliyorlardı. Rüzgârlara karşı da benzer bir duyarlılık geliştirmişlerdi. Esintinin saçlarını ya da yelkeni nasıl uçuşturduğuna bakarak çeşitli rüzgâr akımlarını tanımlıyorlardı.

Adaya yaklaşırken sabahleyin balık tutmak için denize ve güneş batarken evlerine dönen karasal kuşların yollarını nasıl yorumlayacaklarını biliyorlardı. Suyun yakamozlarındaki değişiklikler karaya yaklaştıklarını haber veriyordu; uzaktaki bulutların adayı mı yoksa denizi mi yansıttığını hesaplayabiliyorlardı. Suyu dudaklarına değdirince, ısıdaki değişiklik adaya yaklaştıklarını gösteriyordu. Bunlara benzeyen birçok gösterge daha vardı ve Ada halkı bu ortamda her şeyi potansiyel bir işaret olarak görmeyi öğrenmişti.

En inanılmaz olanı ise, baş dümencinin bu karmaşık işaret ağına dikkat etmiyormuş gibi görünmesiydi. Ara sıra yukarı ya da aşağı bakması herhangi bir okuma yaptığını belirtiyordu. Anlaşılan usta dümenciler gökyüzü haritasını çok iyi bildiklerinden bir tek yıldız görünce diğerlerinin nerede olduğunu hissediyorlardı. Öteki rota işaretlerini okumasını da çok iyi öğrendikleri için adeta otomatikleşmişti. Bir Batılının söylediği gibi usta dümenciler bir adadan ötekine yüzlerce mili, Londra sokaklarının oluşturduğu labirentte dolaşan deneyimli bir taksi sürücüsü kadar kolaylıkla alabiliyorlardı.

Tarihin belirli bir noktasında bölgenin ilk dümencileri, farklı besin kaynakları bulmak için yola çıkmaları gerekince karşılaşacakları tehlikeleri fark edip mutlaka korkmuşlardı. Minik adaya kıyasla herhalde okyanus çok daha karmaşık görünmüştü. Yavaş yavaş bu korkuyu atlatmışlar ve içindeki yaşadıkları ortama harika biçimde uyum sağlayan bir sistem geliştirmişlerdi. Dünyanın bu bölgesinde yılın büyük bir kısmında gece gökyüzü açıktır ve yıldızların değişen konumlarından yararlanmalarını sağlar. Küçük tekneler kullanmak suyla daha yakından teması sürdürmelerini sağlamış ve adanın engebeli arazisi kadar doğru okumasını öğrenmişlerdi. Kendilerini sabit, adaları hareketli olarak hayal etmek referans noktalarını belirlemelerini sağlayıp sakinleştirici bir etki yaratmıştı. Herhangi bir araç gerece gerek duymuyorlardı; bu ayrıntılı sistem tümüyle akıllarına kazınmıştı. Çevreyle sağlam bir bağlantı kurup, var olan tüm işaretleri okuyarak ada halkı hayvanların inanılmaz içgüdülerine yaklaşmıştı. Bazı kuş türleri de dünyanın jeomanyetik alanına duyarlı olduklarından yollarını kolayca bulurlar.

Çevrenizle sağlam bir bağlantı kurmanın beynin bize getireceği en ilkel ve en güçlü ustalık biçimi olduğunu unutmayın. Mikronezya'nın suları kadar herhangi bir çağdaş alan veya büro için de uygulanabilir. Bu gücü kazanmak için öncelikle kendimizi kusursuz gözlemciye çeviriyoruz. Çevremizdeki her şeyi yorumlanması gereken potansiyel işaretler olarak görüyoruz.

Hiçbir şey olduğu gibi kabul edilmiyor. Tıpkı ada halkları gibi bu gözlemleri çeşitli sistemlere indirgeyebiliriz. Birlikte çalıştığımız ve iletişim kurduğumuz insanlar vardır, yaptıkları ya da söyledikleri her şey yüzeyin altında gizlenenler hakkında bilgi verir. Halkla etkileşimimize bakarız, çalışmalarımıza nasıl tepki verdiklerini, insanların zevkinin sürekli değiştiğini görürüz. Çalıştığımız alanın her unsuruna, örneğin çok büyük rol oynayan ekonomik unsurlara dikkat ederiz. Tıpkı Proust'un örümceği gibi ağıımızdaki en küçük titreşimi hissederiz. Yıllar içinde bu yolda ilerlerken, çeşitli unsurlar için hissettiklerimizi ortamın tümü için birleştiririz. Karmaşık ve değişen bir ortamla başa çıkmak için kendimizi yoracağımıza, aşırı yükleneceğimize, ortamı içinden tanırız ve değişimleri daha gerçekleşmeden hissedebiliriz.

Caroline Adaları halkının ustalığa yaklaşımında alışılmamış bir yön yoktu; yöntemleri koşullarıyla uyum içindeydi. Ama ileri teknoloji çağında yaşayan bizler için böyle bir ustalık alışılmamış seçimler yapmayı gerektiriyor. Bu kadar duyarlı gözlemci olabilmek için teknolojinin sunduğu dikkat dağıtıcılara yenik düşmemeliyiz, biraz ilkel olmalıyız. Gözlemlemek için gözlerimize ve incelemek için beynimize güvenmeliyiz. Çeşitli yollardan bize ulaşan bilgiler çevremizle kurduğumuz bağın ancak küçük bir bileşeni olmalı. Teknolojinin sunduğu güçlere âşık olmak, onları araç yerine amaç gibi görmek çok kolaydır. Bu durumda sanal bir çevreyle bağlantı kurarız ve gözlerimizle beynimizin güçleri yavaş yavaş körelir. Çevrenizi fiziksel bir varlık ve onunla bağlantınızı içten gelen bir şey olarak görmelisiniz. Âşık olup tapınacağınız tek araç, bilinen evrendeki en mucizevi, hayranlık uyandıran, bilgi işleyen insan beynidir. Üstelik karmaşıklığını tahmin bile edemiyoruz ve boyutlu güçleriyle gelişim ve yararlılık açısından tüm teknolojik parçaları geride bırakıyor.

2. Gücünüze yoğunlaşın – Üstün odaklanma

A. Yaşamının ilk yıllarında Albert Einstein'ın (1879-1955) anne babasının kaygılanması için nedenleri vardı. Küçük Albert çok geç konuşmaya başlamıştı ve ilk denemelerinde kekeme gi-

biydi. Yüksek sesle söyleyeceği sözcükleri önce kendi kendine mırıldanma gibi garip bir huyu vardı. Annesiyle babası oğullarının zihinsel bir engeli olduğundan kaygılanıp bir doktora danıştılar. Ne var ki kısa sürede sözcükler konusundaki tutukluğunu yendi ve bazı gizli zihinsel güçlerini ortaya çıkardı. Bulmacalar konusunda çok iyiydi, belirli bilim dallarına ilgi gösteriyordu, keman çalmayı seviyordu, özellikle Mozart'ın yapıtlarını defalarca yineliyordu.

Sorunlar okul yıllarında yeniden baş gösterdi. İyi bir öğrenci değildi. Bunca rakamı ve bilgiyi ezberlemekten nefret ediyordu. Öğretmenlerin sert otoritesinden nefret ediyordu. Notları orta karardı ve geleceği konusunda kaygılanan ailesi on altı yaşındaki oğullarını Zürih'teki evlerinin yakınındaki Aarau kasabasındaki daha liberal görüşlü bir okula göndermeye karar verdi. Bu okul İsviçreli eğitim reformcusu Johann Pestalozzi'nin geliştirdiği yöntemi uyguluyordu. Pestalozzi öğrencilerin kendi gözlemlerine dayanarak fikirlerin ve sezgilerin geliştirilmesine giden öğrenme yöntemini vurgulamıştı. Matematik ve fizik bile bu şekilde öğretiliyordu. Ezberlenmesi gereken bilgiler yoktu; eğitim yöntemi Pestalozzi'nin yaratıcı düşünmenin anahtarı olarak kabul ettiği görsel zekâ üzerine kurulmuştu.

Bu ortamda genç Einstein birdenbire başarılı oldu. Okulu inanılmaz derecede teşvik edici buldu. Öğrencilerin eğilimlerini izlemeleri, kendi hızlarında öğrenmeleri destekleniyordu ve Einstein için bunun anlamı tutkusu olan Newton fiziğine ve elektromanyetizma alanındaki ilerlemelere daha derinlemesine dalmak demekti. Aarau'da Newton üzerine çalışırken, evren kavramı hakkında Newton'ın ortaya attığı bazı sorunlar onu rahatsız etti ve uykusuz geceler geçirdi.

Newton'a göre doğanın tüm olguları basit mekanik yasalarla açıklanabilirdi. Bu yasaları bildiğiniz zaman neredeyse olup biten her şeyin nedenlerini çıkarsayabilirdiniz. Nesneler uzayda yerçekimi yasası gibi mekanik yasalara göre hareket ediyordu ve tüm hareket yasaları matematiksel olarak ölçülebilirdi. Son derece düzenli ve mantıklı bir evrendi. Ama Newton'ın kavramı asla kanıtlanmamış ya da deneysel olarak doğrulanmamış iki var-

sayıma dayanıyordu: tüm canlılardan ve nesnelerden bağımsız olarak var olan mutlak zaman ve uzay. Bu varsayımlar olmadan bir ölçüm standardı olamazdı. Bu sistemin harikallığı sorgulanıyordu çünkü bilimadamlarının doğru olarak ölçebildiği ses dalgalarının hareketleri, gazların dağılımı ya da yıldızların hareketleri gibi yasalara dayanıyordu.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru Newton'ın mekanik evren kavramında belirli çatlaklar ortaya çıkmaya başladı. Michael Faraday'ın çalışmalarına dayanarak ünlü İskoç matematikçi James Maxwell elektromanyetizmanın özellikleri hakkında bazı ilginç keşifler yapmıştı. Alan kuramları olarak gelişen keşiflerinde Maxwell, elektromanyetizmanın, elektrik yüklü zerrecikler olarak tanımlanmak yerine elektromanyetizmaya döndürülme potansiyeli olan uzaydaki alanlar olarak tanımlanması gerektiğini öne sürmüştü. Bu alanda stres vektörleri herhangi bir noktada yüklenebilirdi. Maxwell'in hesaplarına göre elektromanyetik dalgalar saniyede 300.000 km hızla hareket ediyordu ve bu hız aynı zamanda ışık hızıydı. Bu bir rastlantı olamazdı. Bu nedenle ışık, elektromanyetik dalgaların tüm spektrumunun gözle görülebilen bir kanıtı olmalıydı.

Fiziksel evrenin çığır açan, yeni bir kavramıydı ama Newton ile tutarlı olması için Maxwell ve diğerleri okyanus dalgaları için suyla ve ses dalgaları için havayla kıyaslanabilen, salınımla bu elektromanyetik dalgaları üreten "ışık taşıyan eter" adı verilen bir madde olduğunu varsayıyorlardı. Bu kavram Newton'ın mutlak sabitlik denklemine bir eylemsizlik daha eklemişti. Bu dalgaların hareket hızı ancak durağan bir şeyin önünde yani eterin önünde ölçülebilirdi. Eter garip bir şey olmalıydı – tüm evreni kaplıyordu ama gezegenlerin ya da nesnelerin hareketlerine kesinlikle müdahale etmiyordu.

Dünyanın dört bir köşesindeki bilim insanları on yıllardır eterin varlığını kanıtlamaya çabalayarak çeşitli ayrıntılı deneyler yapıyorlardı ama olanaksız bir arayış gibiydi ve Newton evreni ve onun dayandığı mutlaklar hakkında daha fazla soru ortaya çıkıyordu. Albert Einstein, Maxwell'in çalışmaları ve bu çalışmaların ortaya çıkardığı sorular hakkında eline geçen her şeyi

okudu. Einstein'ın yasalara, düzenli bir evrenin varlığına inanma gereksinimi vardı ve bu yasalar hakkında kuşku duymak onu kaygılandırıyordu.

Aarau'daki okuldayken bunca düşüncenin arasında bir gün aklında ışığın hızında hareket eden bir insan imgesi belirdi. Bu imgeyi düşünmek, bir bulmacaya ve sonradan düşünme deneyi adını vereceği olguya çevrildi: Bir insan bir ışın demetinin yanında aynı hızla hareket ederse, "Salınım ile ilerleyen bu ışın demetini, durağan bir elektromanyetik alan gibi görebilir."

Ne var ki sezgileri iki nedenle bunun bir anlamı olmadığını söylüyordu. İnsan ışın demetini görmek için ışık kaynağına baktığı anda ışık atımı yine ışık hızında ondan ileri gidecekti; ışık değişmeyen bir hızla yol aldığından insanın başka türlü algılaması olanaksızdı. Gözlemciye göre ışık atımının hızı yine saniyede 300.000 km olacaktı. Işığın ya da herhangi bir elektromanyetik dalganın hızını yöneten yasa dünyanın üzerinde sabit duran ya da kuramsal olarak ışık hızıyla hareket eden biri için aynı olacaktı. İki ayrı yasa olamazdı. Yine de kuramsal olarak insan onu yakalayıp daha ışık biçimini almadan dalga olarak görebilirdi. Bu bir paradokstu ve üzerinde düşünmek Einstein'ı inanılmaz derecede kaygılandırıyordu.

Ertesi yıl Zürih Politeknik Enstitüsü'ne girdi ve geleneksel eğitime duyduğu hoşnutsuzluk geri döndü. Matematik dersinde iyi değildi. Fizik dersinin öğretilme biçiminden hoşlanmadı ve tümüyle bağlantısız alanlarda çok sayıda ders almaya başladı. Gelecek vaat eden bir öğrenci değildi ve hiçbir önemli profesör ya da akıl hocasının dikkatini çekmemişti. Akademik yaşamı ve düşünme biçimine getirdiği kısıtlamaları küçümsemeye başladı. Kaygılarından kurtulmadan düşünme deneyi üzerinde kendi başına çalışmayı sürdürdü. Eteri ve etkilerini saptayabileceği bir deney tasarlamak için aylarca uğraştı ama Politeknik'teki bir profesör bu deneyin çalışmayacağını ona açıkladı. Einstein'a verdiği bir makale önde gelen bilim insanlarının eteri saptamak için yaptıkları başarısız deneyleri anlatıyordu. Profesör belki de dünyanın en büyük bilim insanlarının başaramadığı bir şeyi çö-

zümleyebileceğini sanan yirmi yaşındaki öğrenciyi vazgeçirmek istemişti.

1900 yılında, yani bir yıl sonra, Einstein yaşamını değiştirecek bir karar aldı: deney tasarlama konusunda iyi değildi ve bu süreçten keyif almıyordu. Daha farklı güçleri vardı: Her tür soyut bulmacayı kusursuzca çözüyordu; bulmacaları aklından geçiriyor, istediği gibi şekillendireceği, oynatabileceği imgelere çeviriyordu. Otoriteye ve geleneklere karşı doğuştan gelen horgörüsü nedeniyle yeni ve esnek yollarla düşünebiliyordu. Yani akademik yaşamın kaygan dünyasında asla başarılı olamayacaktı. Kendi yolunu kendisinin açması gerekiyordu. Ve bu bir avantaj olabildi. Standart paradigmalara uymak ya da bağlı olmak zorunda kalmayacaktı.

Gece gündüz kendi düşünme deneyi üzerinde çalışırken bir sonuca ulaştı: Newton'ın tanımladığı fiziksel evren kavramında bir yanlışlık olmalıydı. Bilim insanları soruna yanlış yönden yaklaşıyorlardı: Newton'ın fikirlerini korumak isteyerek eterin varlığını kanıtlamak için çabalıyorlardı. Gerçi Einstein da Newton'a hayrandı ama herhangi bir düşünce ekolüyle bağlantısı yoktu. Kendi başına çalışmaya karar verdiğine göre istediği kadar cesur olabilirdi. Eter fikrini ve doğrulanamayan mutlaklıkları bir yana atacaktı. Matematik ve mantık gücüyle hareketi yöneten ilkeleri ve yasaları çıkarsama yoluna gidecekti. Bunu yapmak için üniversitede bir konuma ya da bir laboratuvara gerekinimi yoktu. Bu problemler üzerinde nerede olsa çalışabilirdi.

Yıllar geçerken başkaları Einstein'ı başarısız buluyorlardı. Politeknik Enstitüsü'nden sınıfın sonuncuları arasında mezun olmuştu. Bir öğretmenlik görevi bulamamış ve Bern'deki İsviçre Patent Bürosu'nda düşük maaşlı orta karar bir işe girmişti. Ama kendi işini yapmakta özgür olduğundan, bu problemi büyük bir inatla çözmeye çabalayacaktı. Patent bürosunda çalışırken saatlerce aklında şekillenmeye başlayan kuram hakkında düşünebiliyordu. Arkadaşlarıyla yürüyüşe çıktığı zaman bile fikirlerini gözden geçiriyordu. Bir yandan sohbetleri dinleyip bir yandan başka bir konuyu düşünmek gibi olağandışı bir yeteneği vardı. Yanında taşıdığı küçük defteri bin bir çeşit fikirle dolduruyordu.

İlk paradoksu ve geçirdiği türlü süsleme girişimlerini düşünüyor, aklında bunlarla saatlerce oynuyor, binlerce farklı olasılığı hayal ediyordu. Neredeyse uyanık olduğu saatlerin tümünde problemi farklı açılardan düşünüyordu.

Derin düşünme sürecinde kendisini ileri götürecek iki önemli ilke buldu. Birincisi, fizik yasalarının duran bir kişiyle, bir uzay aracında sabit bir hızla yol alan kişiye eşit olarak uygulanabileceği hakkındaki ilk sezgilerinin doğru olduğuydu. Başka hiçbir şeyin anlamı yoktu. İkincisi ise ışık hızının değişmez oluşuydu. Saatte birkaç bin kilometre hızla hareket eden bir yıldızın saçtığı ışığın hızı yine saniyede 300.000 kilometreydi ve daha hızlı olamazdı. Böyle düşünerek Maxwell'in elektromanyetik dalgaların değişmeyen hızı yasasına sadık kalıyordu.

Bu ilkeleri düşünürken aklında beliren farklı bir imge başka bir paradoks oluşturdu. Işıkları yanan bir trenin raylar üzerinde hızla ilerlediğini hayal etti. Rayların kenarındaki yükseltide duran bir adam ışık huzmesinin beklenen hızla hareket ettiğini görüyordu. Ama ya bir kadın rayların üzerinde trene doğru ya da tam aksi yönde koşuyorsa? Kadının hızının trenle göreceli olması ne kadar hızlı koştuğuna ve hangi yöne gittiğine bağlı olacaktı ama ışık huzmesi için de aynı fikir geçerli olamaz mıydı? Trenin ışığının kadına göreceli oluşu kadının trene doğru mu yoksa aksi yöne mi koştuğuna göre değişirdi ve bu huzmenin hızı yol kenarında duran adama göreceli olandan farklıydı. Bu imge o ana kadar kendisine rehber olan ilkeleri sorguluyordu.

Aylarca bu paradoksu düşündü ve 1905 mayısında bu konudan tümüyle vazgeçmeye karar verdi. Çözölmeyecek gibi görünüyordu. Bern'de güneşli harika bir günde patent bürosundan bir arkadaşıyla yürürken çıkmaz sokağa girdiğini, hayal kırıklığına uğradığını ve vazgeçmeye karar verdiğini anlattı. Tam bunları söylerken daha sonradan, "Birdenbire problemin anahtarını anladım," diye anımsayacaktı. Çözüm ona görkemli bir önsezi olarak gelmişti: Önce bir imge ardından gelen sözcükler, bir saniyelik içgörö sonsuza dek evren kavramımızı değiştirecekti.

Daha sonraları Einstein içgörüsünü bir imgeyle açıklayacaktı: Bir trenin hızını hiç değiştirmeden bir toprak setten geçtiğini

varsayalım. Bir adam setin tam ortasında duruyor. Tren geçerken şimşek adamın sağ ve sol tarafındaki, aynı mesafedeki A ve B noktalarında aynı anda çakıyor. Trenin tam ortasında oturan ve şimşek çaktığı anda adamın önünden geçen bir kadın olduğunu varsayalım. Işık sinyali yol alırken kadın B noktasına yaklaşıyor. Şimşegin A noktasından biraz ileride çaktığını görüyor. Sette duran adam için aynı anda gerçekleşen bu olgu trendeki kadın için aynı anda gerçekleşmiyor. Hareket eden her referans noktasının kendi görece zamanı olduğundan ve evrendeki her şey başka bir şeyle görelili olarak hareket ettiğinden iki olgunun aynı anda gerçekleştiği söylenemez. Einstein'ın açıkladığı gibi, "Dünya yüzünde zaman olarak düşünülecek, kulağın duyduğu bir tik tak sesi yoktur." Eğer zaman mutlak değilse, uzay ya da mesafe de mutlak değildir. Her şey başka bir şeye –hıza, zamana, mesafeye vs.– bağıntılıdır, ancak ışığın hızı asla değişmez.

Buna Einstein'ın *basit görelilik kuramı* adı verilmişti ve ilerleyen yıllarda fiziğin ve bilimlerin temellerini sarsacaktı. Birkaç yıl sonra Einstein *genel görelilik kuramının* keşfini yaparken aynı süreci yenileyecek, "uzay-zamanın eğrisi" adını verdiği göreliliği yerçekimi kuvvetine uygulayacaktı. Yine bir imgeyle işe başlamış, on yıla yakın bir süre düşünme deneyini sürdürmüş ve 1915'te yeni kuramına ulaşmıştı. Bu kuramdan yola çıkarak ışın demetlerinin rotasının uzay-zaman eğrisiyle eğildiğini çıkarsamış ve daha da ileri gidip Güneş'e yakın geçen yıldız ışıklarının yaptığı kavsini tam doğru eğiminin varsayımını ortaya atmıştı. 1919 yılındaki güneş tutulmasında astronomların Einstein'ın varsayımlarını tam olarak doğrulaması hem bilim insanlarını hem de halkı şaşırtmıştı. Ancak insanüstü beyinsel yeteneklere sahip biri soyut düşünme yoluyla böyle bir ölçüye ulaşabilir gibi görünüyordu. Albert Einstein'ın tuhaf bir dâhi olduğu şöhreti tam o anda doğmuştu ve o tarihten bu yana sürüyor.

Gerçi Albert Einstein gibi bir dâhinin güçlerinin bizden çok ötede olduğunu varsaymayı severiz ama büyük keşifleri gençliğinde verdiği iki basit karara dayanıyordu. Birincisi, yirmi yaşın-

dayken orta karar bir deneysel bilim insanı olacağını anlamıştı. Fizik alanında matematik ve deneylere derinlemesine dalmak geleneksel yoldu ama cesur bir kararla kendi yolunu çizmişti. İkincisi otoriteye ve geleneklere duyduğu hoşnutsuzluğu büyük bir güç olarak görüyordu. Saldırıcı dışarıdan başlatacak ve böylece Newton ile bağlantılı olan ve bilim insanlarına işkence eden varsayımların yükünden kendini kurtaracaktı. Bu iki karar güçlü yönlerini ortaya çıkarmasına izin verdi. Üçüncü unsur ise keman çalmayı ve Mozart'ın müziğini çok sevmesiydi. Mozart'a olan duygularına şaşırarlara, "Müziği benim kanımda," yanıtını veriyordu. Yani bu müzikleri o kadar çok çalıştı ki, adeta içine işlemiş, benliğinin özü olmuştu. Müziği içinden anlıyordu. Bu durum bilime yaklaşımının bilinçaltı modeli olacaktı: Kendini karmaşık olguların içinde düşünecekti.

Gerçi Einstein'ı en üstün soyut düşünür olarak kabul ediyoruz ama düşünme biçimi aslında somuttu – her zaman trenler, saatler ve asansörler gibi gündelik yaşamla bağlantılı nesnelerin imgeleriyle düşünüyordu. Bu somut düşünme tarzıyla, bir problemi aklında evirip çevirebilir, yürüyüş yaparken, başkalarıyla konuşurken ya da patent bürosundaki masasında otururken farklı açılardan irdeleyebilirdi. Daha sonraları hayal etmenin ve sezgilerin keşiflerinde bilim ve matematik bilgisinden daha büyük bir rol oynadığını açıklayacaktı. Eğer olağandışı bir niteliği varsa, aşırı inatçılığıyla karışan sabrı diyebiliriz. Bir tek problem üzerinde 10.000 saatten fazla düşündükten sonra bir dönüşüm noktasına ulaşmıştı. Son derece karmaşık olgunun çeşitli unsurları içselleştikten, bütünün sezgiye bağlı kavranmasına yol açmış ve ani beliren bir imge zamanın göreliliğini ona göstermişti. Her iki görelilik kuramı olağanüstü, açıklanamaz bir deha yerine, tarihin belki de en önemli zihinsel çabası, yoğun çalışmanın sonuçları olarak kabul edilmelidir.

Uсталığa giden birçok yol vardır ve eğer azimliyseniz, kendinize uygun yolu kesinlikle bulabilirsiniz. Ama bu sürecin en önemli bileşeni kendi zihinsel ve psikolojik güçlerinizi saptamak ve onlarla çalışmaktır. Uсталık düzeyine yükselmek uzun saatler süren ciddi odaklanma ve uygulama gerektirir. Eğer işiniz size

keyif vermiyorsa ve zayıflıklarınızı yenmek için sürekli mücadele ediyorsanız, bu düzeye ulaşamazsınız. Benliğinizin derinliklerine bakmalı, sahip olduğunuz güçlü ve zayıf yönlerinizi öğrendiğinizde gerçekçi biçimde anlamalısınız. Güçlerinizi bildiğiniz zaman azami yoğunlukla onlara dayanabilirsiniz. Bir kez bu yola adım atınca ivme kazanacaksınız. Gelenekler size yük olmayacak; eğilim ve güçlerinize ters giden yeteneklerle uğraşarak yavaşlamak zorunda kalmayacaksınız. Böylece yaratıcı ve sezgisel güçleriniz doğal biçimde uyanacak.

B. 1950'lerdeki çocukluk yıllarını düşünürken Temple Grandin yalnızca karanlık ve karmaşık bir dünya anımsıyor. Otistik olarak dünyaya geldiğini ve saatlerce sahilde oturup parmaklarının arasından kayan kum taneciklerini seyrettiğini anımsıyor. Sürekli bir korku dünyasında yaşıyordu, ani bir gürültü onu yerinden sıçratıyordu. Konuşmayı öteki çocuklardan daha geç öğrenemedi ve yavaş yavaş öğrenirken, başkalarından ne kadar farklı olduğunu da acıyla fark etti. Çoğu zaman tek başına kaldığından hayvanlara, özellikle atlara yakınlık duyuyordu. Dostluk gereksiniminden daha fazlasıydı, hayvanların dünyasına olağandışı bir özdeşleştirme ve empati hissediyordu. En büyük tutkusu doğup büyüdüğü Boston yakınındaki kırlarda at binmekti. At binerken atlarla olan bağlantısı derinleşiyordu.

Genç kız bir yaz Ann teyzesinin Arizona'daki çiftliğine gitti. Çiftlikteki büyükbaş hayvanlarla arasında derhal bir bağ oluştu ve onları saatlerce seyretti. Özellikle aşılarmaya giderken geçtikleri sıkma oluğu ilgisini çekiyordu. Oluğun yan tarafları aşı yapılırken gevşemeleri için basınç yapacak biçimde tasarlanmıştı.

Çok küçüklüğünden bu yana sıkıştırılma duygusunu hissetmek için kendini yastıkların altına gömdüğünü ya da battaniyelerle sarılmaya çalıştığını anımsıyordu. Tıpkı ineklerde olduğu gibi basınç duygusu onu gevşetiyordu. (Otistik çocuklar arasında yaygınlıkla görüldüğü gibi, insanlar tarafından kucaklanmak aşırı uyarıyor ve kaygılandırıyordu; kucaklanma deneyimi üzerinde küçük kızın hiçbir denetimi olamıyordu.) Çok uzun süredir kendisini sıkıştıracak bir gerecin düşünüyordu ve sıkma olu-

ğundaki inekleri görünce yanıtı bulduğunu anladı. Bir gün teyzesine oluğa girmek için yalvardı ve sonunda izin kopardı. Otuz dakika boyunca hep istediği deneyimi yaşadı ve ardından mutlak bir dinginlik hissetti. İşte tam böyle bir anda bu hayvanlarla arasında garip bir bağ olduğunu fark etti ve kaderinin her nasılsa onlarla bağlantılı olduğunu algıladı.

Bu bağlantıyı merak ederek lise yıllarında büyükbaş hayvanlar konusunu araştırmaya karar verdi. Ayrıca diğer otistik çocukların ve yetişkinlerin de aynı duyguya kapılıp kapılmadıklarını merak ediyordu. Besi hayvanlarının duyguları ya da dünyayı nasıl deneyimledikleri hakkında pek fazla bilgiye ulaşamadı ama otizm konusunda eline geçen tüm kitapları okudu. Araştırma yapmak sinirli enerjisini yönlendirmesine ve dünyayı tanımasına izin verirken, bilim dallarına ilgi duymaya başladı. Tek bir konuya tam anlamıyla odaklanabilecek inanılmaz güçleri vardı.

Ağır ağır kendini gelecek vaat eden bir öğrenciye dönüştürdü ve New Hampshire'daki sosyal sanatlar fakültesine girip psikoloji eğitimi aldı. Otizme duyduğu ilgi nedeniyle bu alanı seçmişti; konuyu içeriden tanıyordu ve bu olgunun ardındaki bilimi daha fazla anlayabilirdi. Mezun olunca Arizona Eyalet Üniversitesi'nde doktora yapmaya karar verdi ve tekrar teyzesini ziyaret edince, besi hayvanlarıyla çocukluğunda kurduğu bağ yeniden canlandı. Nedenini ya da nereye gideceğini bilmeden, doktora konusunu zoolojiye çevirdi. Tezini büyükbaş hayvanlar üzerine hazırlayacaktı.

Grandin çoğunlukla görsel tanımlarla düşünür, anlayabilmek için sözcükleri imgelere çevirirdi. Belki de beyninin kendine özgü donanımının bir sonucuydu. Tezi için alan çalışması yaparken eyaletteki birkaç besi ünitesini ziyaret etti ve gördükleri karşısında dehşete düştü. Görsel imgelerle düşünme yeteneğinin başkalarınınca paylaşılmadığını birdenbire algıladı. Yoksa çoğu besi ünitesinin mantıkdışı tasarımı ve onun kolayca gördüğü ayrıntılara dikkat edilmemesi başka nasıl açıklanabilirdi?

Hayvanların aşırı kaygan sıkma oluklarına sokulmalarını üzüntüyle izledi. 600 kiloluk bir hayvanın birdenbire fazla kaygan bir yüzeyde denetimi yitirme duygusunun nasıl bir şey ola-

çağını hayal edebiliyordu. Hayvanlar böğürüyor, oldukları yerde duruveriyor ve birbirine çarparak ani yığınlar oluşturunuyordu. Bir besi ünitesinde neredeyse ineklerin tümü aynı noktada duruyordu; herhalde görüş alanlarında onları korkutan bir şey vardı. Hiç kimse bunun nedenini düşünmemiş miydi? Başka bir besi ünitesinde ineklerin kenelerden ve parazitlerden arındırmak için dezenfektanlı soyu sokulduğu havuza inen rampadaki görüntüyü dehşetle izledi. Rampa çok dikti ve suya düşme mesafesi fazlaydı; ineklerin bir kısmı yuvarlanıp baş aşağıya suya giriyor ve boğuluyordu.

Gördüklerine dayanarak tezi için, bu besi ünitelerinin verimliliği ve nasıl geliştirilebileceği üzerine ayrıntılı bir inceleme yapmaya karar verdi. Düzinelerle besi ünitesini ziyaret etmiş, sıkma oluklarının yakınında dururken, damgalanan ve aşılanan hayvanların tepkilerini kaydetmişti. Yalnız olduğunda ineklere yaklaşıp dokunuyordu. Çocukluğunda at binerken bacaklarının ve ellerinin dokunuşundan atın ruhsal durumunu hissedebiliyordu. Aynı deneyi inekler üzerinde yapınca, ellerini bedenlerine koyduğunda rahatlama tepkisi verdiklerini fark etti. Kendisi sakin olduğundan inekler daha sakin tepki veriyorlardı. Ağır ağır hayvanların perspektifini anlamaya başladı; bizim pek de dikkat etmediğimiz tehdit algılarının davranışlarına nasıl yön verdiğini anladı.

Grandin, kısa sürede zooloji bölümünde hayvanların deneyim ve duygularına ilgi gösterme konusunda yalnız olduğunu fark etti. Böyle konular bilim açısından küçümseniyordu. Yine de hem kendi açısından hem de yazdığı tezle bağlantılı olduğundan bu yolda ısrar etti. Besi ünitelerini gezerken fotoğraf makinesi taşımaya başladı. Hayvanların görüş alanlarındaki tezatlara duyarlı olduğunu bildiğinden, çeşitli oluklardan ilerleyişlerini izliyor ve çömelip onların görüş açısına girmeden siyah beyaz fotoğraflarını çekiyordu. Makinesi hayvanların görüş alanındaki güneşin parlak yansımaları, ani oluşan gölgeler, pencereden gelen aydınlık gibi tüm keskin farklılıkları kaydediyordu. Ani ışık farklarının hayvanları olduğu yerde durmaya zorladığını algıladı. Bazen yukarıdan sallanan bir plastik şişe ya da sarkan bir zincir de her

nasılsa tehdit unsuru gibi görüldüğünden aynı tepkilere yol açıyordu.

Bu hayvanların içgüdüleri endüstriyel besi ünitelerinde yaşamaya uygun olmadığından büyük bir gerginlik yaratıyordu. Ne zaman içgüdüsel bir korkuya kapılıp tepki gösterecekler, işçiler sinirlenip onları acele etmeye zorluyor ve korkularını artırıyorlardı. Sakatlık ve ölüm oranlarının yüksekliği korkutucuydu ve yürürken birbirinin üzerine yığılmaları nedeniyle yitirilen zaman çok fazlaydı ve Grandin bu sorunları çok kolayca halledeceğini biliyordu.

Mezun olunca Amerika'nın güneybatısında besi üniteleri için çeşitli tasarım unsurları üzerinde çalışmak için ilk siparişlerini aldı. Kombinalar için öncekilere oranla daha insancıl rampalar ve tutucu sistemler tasarladı. Bazı tasarımlar basit ayrıntılara dikkat ettiği için ortaya çıkmıştı. Örneğin rampanın dönemeçleri ineklerin çok fazla ilerisini görmelerini önleyip sakin kalmalarını sağlıyordu. Başka bir işletmede dezenfektan havuzuna inen rampanın eğimini yumuşattı ve beton yola derin girintiler yapıp rahatça yürümelerine yardımcı oldu. Suyu iniş mesafesini de azalttı. Kurulandıkları yeri yeniden tasarlayıp hayvanlar için daha sakinleştirici duruma getirdi.

Dezenfektan havuzu konusunda kovboylar ve işçiler ona sanki Mars'tan gelmiş gibi hayretle bakıyorlardı. Hayvanlara "dokun-hisset" yaklaşımıyla gizliden gizliye alay ediyorlardı. Ama tasarımı gerçekleştirilince, hayvanların neşeyle havuza yaklaşmalarını, çıt çıkarmadan suya girmelerini şaşkınlıkla izlediler. Sakatlık ve ölüm olayları yaşanmadığı gibi üst üste yığılma ya da sürünün paniklemesi nedeniyle zaman kaybı da önlenmiş oldu. Tüm tasarımlarındaki verimlilik artışı ünitelerde çalışan kuşku-cu erkeklerin istemeden de olsa saygı duymalarını sağladı. Ağır ağır bu alanda isim yapmaya başladı ve otizm nedeniyle ciddi engeli olan bir çocuk olarak dünyaya gelişini düşününce, ulaştığı başarılar inanılmaz bir gurur duygusu verdi.

Yıllar geçerken, besi hayvanları hakkındaki bilgisi, araştırmaları ve sık sık onlarla temas etmesi sayesinde artmayı sürdürdü. Bir süre sonra çalışmaları domuz, antilop ve geyik gibi di-

ğer çiftlik hayvanlarına kadar genişledi. Çiftlikler ve hayvanat bahçelerinin aranan bir danışmanı oldu. İlgilendiği hayvanların içsel yaşamları hakkında adeta altıncı hissi ve sakinleştirmek için inanılmaz bir gücü vardı. Kendisi de çeşitli hayvanların düşünme süreçlerini hayal edebildiği noktaya ulaştığını hissediyordu. Bu duygusu yoğun bilimsel araştırmalarına ve hayvanların akıllarının içinden düşünmesine dayanıyordu. Örneğin hayvanların bellek ve düşüncelerinin genellikle imgelerle ve diğer duyularla dürtülendiğini saptamıştı. Hayvanların öğrenme kapasitesi vardı ama düşünme süreçleri imgeler döngüsündeydi. Gerçi bu biçimde düşünmeyi hayal etmemiz çok zor ama konuşmanın keşfinden önce bizler de aynı biçimde düşünüyorduk. İnsanlar ile hayvanlar arasındaki mesafe inanmayı yeğlediğimiz kadar fazla değildir ve bu bağlantı Grandin'i büyülüyordu.

Besi hayvanları söz konusu olunca kulaklarının hareketlerinden, gözlerinin ifadesinden, derilerinde hissettiği gerginlikten ruhsal durumlarını okuyabiliyordu. Bu hayvanların beyin dinamiği üzerinde çalışırken birçok yönden otistik insanları çağrıştırdığı duygusuna kapılıyordu. Kendi beyninde yapılan taramalar korku merkezlerinin çoğu insandan üç kat daha büyük olduğunu göstermişti. Zaten çoğu insandan daha yüksek kaygı düzeyine sahipti ve çevresinde sürekli tehdit unsurları görür gibiydi. Av türü olan besi hayvanları sürekli olarak tetikte ve kaygılıydılar. Belki kendi büyümüş korku merkezi insanların da av olduğu çok eski geçmişe bir soyaçekimdir diye düşünüyordu. Bu tepkiler genellikle bizden gizlidir ama Grandin'in otistik oluşu nedeniyle beyni çok eskiye dayanan özelliğini korumuştur. Besi hayvanlarıyla otistik insanlar arasında alışkinlik ve rutinlere bağımlılık gibi başka benzerlikler de dikkatini çekti.

Bu tip düşünceler onu otizmin ardından psikolojiye olan ilgisine geri götürürken sinirbilim konusundaki çalışmalarını derinleştirdi. Otistik bir çocuktan bilim dalında meslek sahibi bir yetişkin olarak kendi özel durumu bu konuda özgün bir görüş açısı sağlıyordu. Hayvanlar üzerinde yaptığı gibi otizmi hem dışarıdan (bilim) hem de içeriden (empati) araştırabilirdi. Otizm hakkındaki en yeni keşifleri okuyor ve kendi deneyimleriyle kı-

yaslıyordu. Otizmin bazı unsurlarını başka hiçbir bilim insanının tanımlayamayacağı ya da anlayamayacağı biçimde açıklayabilirdi. Bu konuya daha derinlemesine dalıp kendi deneyimleri hakkında kitaplar yazınca son derece popüler bir danışman ve konuşmacı olarak tanındı ve otistik gençler için rol model oldu.

Geçmişine bakarken Temple Grandin garip duygulara kapılıyor. Otizmin ilk yıllarındaki karanlık ve kaostan, hayvan sevgisi ve içsel yaşamlarına duyduğu merakla aklını yönlendirip sıyrılmıştı. Teyzesinin çiftliğinde besi hayvanlarıyla yaşadığı deneyimlerden sonra bilime merak sarmış ve aklını otizmi incelemeye açmıştı. Meslek olarak zoolojiyi seçince derin gözlemlerin sonunda yepyeni tasarımlar ve özgün keşifler yapmıştı. Bu keşifler tekrar onu otizme yönlendirmiş ve bilimsel eğitimini ve düşüncelerini bu alana uygulayabilmişti. İçtenlikle anlayabildiği ve kendi yaratıcı yoluyla ustalaştığı belirli bir alana onu yönlendiren belki de kaderin bir biçimiydi.

Temple Grandin gibi bir insan için herhangi bir alanda ustalaşmak olanaksız bir düş gibidir. Otistik bir kişinin yolundaki engeller çok büyüktür. Yine de Grandin ilerleme olasılıklarını açacak iki konu bulmayı başarmıştı. Belki onu bu noktaya getiren şans ya da kader gibi görünebilir ama daha çocukken hayvan sevgisi, görsel düşünme gücü, tek bir konuya odaklanma yeteneği gibi doğal güçlerini sezmiş ve tüm enerjisiyle bunlara yüklenmişti. Bu güçlerle hareket etmek ona, kuşku duyanlara, çalışmayı seçtiği konuları aykırı bulan ve onu tuhaf ve farklı gibi görenlere tahammül etme arzusu ve dayanıklılığı kazandırmıştı. Doğal empatisini, özgün düşünme biçimini uygulayabileceği bir alanda çalışarak seçtiği konuya derinlemesine dalmış ve hayvanlar dünyasında çok güçlü bir içeriden duygu kazanmıştı. Bu dünyada ustalaşınca, yeteneklerini merak duyduğu otizm konusuna uygulamayı da başarmıştı.

Yaşamda ustalaşmaya ulaşmanın attığımız ilk adımlara dayandığını unutmayın. Yalnızca *yaşam görevini* çok iyi bilmek yetmez, aynı zamanda kendimize özgü düşünme biçimimiz ve gö-

rüş açılarımızın da olması gerekir. Hayvanlar ya da belirli insan tiplerine derin bir empati beslemek bir beceri ya da zihinsel bir güç gibi gelmeyebilir ama aslında böyledir. Empati, öğrenme ve bilgi konularında büyük bir rol oynar. Nesnellikleriyle tanınan bilim insanları düzenli olarak konularıyla kendilerini özdeşleştiren düşünme biçimleri kullanırlar. Görsel düşünme tutkusu gibi sahip olduğumuz diğer özellikler zayıflık değil olası güçlerdir. Esas sorun biz insanların uyumluluğa boyun eğmemizdir. Bizi özgün yapan özelliklerle başkaları alay edebilir, ya da öğretmenler eleştirebilir. Örneğin görsel duyuları çok yüksek olan kişiler çoğu zaman okuma zorluğu çekiyor diye etiketlenir. Bu önyargılar nedeniyle güçlerimizi yetersizlik olarak görürüz ve uyum sağlamak için onların çevresinden dolanmaya çabalarız. Ama yapımıza özgü her şeye aslında dikkat etmeli ve ustalaşma ulaşmak için onlara yaslanmalıyız. Ustalaşmak yüzmek gibidir – kendi direncimizi oluşturunca ya da akıntıya karşı yüzünce ilerlemek çok zordur. Güçlü yanlarınızı tanıyın ve onlarla birlikte hareket edin.

3. Alıştırmalarla kendinizi değiştirin – Parmak ucunda hissetmek

II. Bölüm’de anlatıldığı gibi, Cesar Rodriguez 1981’de Citadel’den mezun olunca, ABD Hava Kuvvetleri’nin pilot yetiştirme programına katılmaya karar verdi. Ama kısa sürede haşın bir gerçeğe yüz yüze kaldı – jetleri uçurmak konusunda doğal yeteneği yoktu. Programa katılanlar arasında “altın çocuklar” diye bilinenler vardı. Bu gençler yüksek hızda uçuş yeteneğine sahiptiler. Kendilerini çok iyi hissediyorlardı. Rodriguez uçuşmayı seviyordu ve hava kuvvetlerinin en seçkin ve en çok istenen konumu olan savaş uçağı pilotu olmak istiyordu. Ama kendini altın çocukların düzeyine yükseltmediği sürece bu hedefe ulaşamayacaktı. Rodriguez’in sorunu bir pilotun işlemesi gereken bilgi yükünden bunalmasıydı. İşin anahtarı tüm gereçleri kısa sürede taramak, bir göz atarak göstergeleri okumak ve aynı zamanda gökyüzündeki bütünsel konumu için bir duygu sürdürmektir. Durumsal farkındalığı yitirmek ölümcül olabilirdi. Rodriguez

için göstergeleri tarama becerisini otomatikleştirmek ancak saatlerce simülâtörde alıştırmaya yaparak ve uçarak kazanılabilecekti.

Lisede spor yaptığından alıştırmaya ve tekrarlamaya önemi ni biliyordu ama uçmak şimdiye dek ustalasmaya çalıştığı tüm sporlar ve diğer yeteneklerden çok farklıydı. Göstergelerle daha rahat ilişki kurmaya başlayınca çeşitli manevralar yapmak gibi göz korkutan görevleri öğrenmek ve örneğin uçağı ekseninde döndürmek gibi manevralara başlarken tutturacağı hızı hissetmek zorundaydı. Bunların hepsi çok hızlı zihinsel hesaplamalar gerektiriyordu. Altın çocuklar bu manevraları çok çabuk kavramışlardı. Rodriguez ise kokpite her adım atışında defalarca tekrarlamak ve yoğun biçimde odaklanmak zorundaydı. Bazen bedeninin aklından daha ileride olduğunu fark ediyordu; sinir sistemi ve parmak uçları manevranın hangi komutasının nasıl olması gerektiğini sezer gibiydi ve ardından bilinçli olarak bu duyguyu yeniden yaratmayı amaçlıyordu.

Bu sınavı verdikten sonra diğer pilotlarla birlikte koordineli bir takım olarak formasyonda uçmasını öğrenmesi gerekiyordu. Formasyonda uçmanın anlamı aynı anda birçok beceriyi uygulamak demekti ve yapılacakların karmaşıklığı insanın aklını karıştırıyordu. Benliğinin bir kısmı jet uçağına kumanda etmenin ve takımla birlikte çalışmanın verdiği heyecanla motive olurken bir kısmı da kendisine sunulan meydan okumadan motive oluyordu. Uçağı kumanda ederken ve çeşitli manevraları yaparken çok yüksek konsantrasyon gücü geliştirdiğini fark etti. Her şeyi aklından silip kendini o ana gömebiliyordu. Böylece her yeni beceriyi kazanması kolaylaştı.

Ağır ağır azim ve sürekli çalışmayla sınıfının en üst derecesine ulaştı ve savaş uçağı pilotu olabilecek birkaç kişinin arasına girdi. Zirveye çıkması için tek bir engel kalmıştı: ordunun tüm birimlerinde uygulanan üst düzey manevralarda uçmak. Burada en önemli nokta misyonu bütünsel olarak anlamak ve karmaşık düzenlenmiş bir kara-hava-deniz tatbikatında uygulamaktı. Çok yüksek farkındalık gerektiren bu eğitimler sırasında Rodriguez garip bu duyguya kapılıyordu – uçmanın çeşitli fiziksel unsurlarına ya da bireysel yetenek bileşenlerine yoğunlaşmak yerine,

bütünsel olarak tatbikata kusursuzca nasıl uyum sağladığını düşünüyor ve hissediyordu. Bir ustalık duygusuydu ve gelip geçiciydi. Ayrıca kendisiyle altın çocuklar arasında dar bir boşluk fark ediyordu. Onlar bunca zamandır doğal yeteneklerine güvendiklerinden Rodriguez'in şimdi sahip olduğu aynı odaklanmayı geliştirmemişlerdi. Birçok yönden onları aşıp geçmişti. Bu eğitim uçuşlarına birkaç kez katıldıktan sonra Rodriguez seçkin konumuna yükseldi.

19 Ocak 1991'de, aldığı eğitim ve denemeleri birkaç dakika içinde sıkı bir sınavdan geçecekti. Birkaç gün önce Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgali üzerine ABD ve müttefikleri Çöl Fırtınası Harekâtı'nı başlatmıştı. 19 Ocak sabahı Rodriguez ve takım arkadaşı Craig "Mole" Underhill, otuz altı uçaktan oluşan bir filoyla Irak'ta Bağdat yakınında bir hedefe gittiler. İlk kez bir çatışmaya girecekti. Mole ile birlikte F-15'lerle uçarken uzakta iki Irak MiG savaş uçağını fark ettiler ve kovalamaya karar verdiler. Birkaç saniye içinde bir tuzağa çekildiklerini anladılar, iki MiG hiç beklenmedik bir yönden üstlerine doğru gelince, avcılar birdenbire av olmuşlardı.

Düşman uçaklarının ne kadar hızlı yaklaştığını fark eden Rodriguez daha yüksek hız ve manevra yeteneği için yakıt depolarını attı. Ardından yaklaşan MiG'den daha aşağıya, yere doğru pike yapıp düşmanın radarında kendisini görmesini zorlaştırdı ve yere dik açıda uçarken olabildiğince hedef küçülttü. Radarda okuyamayınca MiG füzelerini ateşleyemezdi. Her şey çok çabuk gerçekleşiyordu. Her an kendi radar ekranı aydınlanıp düşman uçağının kendisine kilitlendiğini ve öleceğini gösterebilirdi. Kurtulmak için tek şansı vardı: MiG ateş edemeyecek kadar yaklaşıpna kadar kaçmak ve düşmanı bir it dalaşına çekmek. Modern savaşlarda pek kullanılmayan bir yöntem olan it dalaşında havada dairesel bir çatışma yaşanır. Aynı zamanda aklının bir köşesinde kendisine takım arkadaşına yardım edebilmesi için zaman kazandırmaya çaballıyor ve Mole'un belirli bir mesafeden kendisini izlediğini her nasılsa hissediyordu. Ama zaman başka bir tehlike daha getiriyordu: ikinci MiG sahneye girecekti.

Kitaptaki tüm kaçma manevralarını denedi. MiG'in gitgide yaklaştığını gördüğü anda kendisini izleyen Mole'un manevra yapıp gerekli konuma yerleştiğini duydu. Rodriguez omzunun üstünden arkaya bakarken düşman uçağının patladığını fark etti – Mole'un füzesi isabet etmişti. Kovalamaca sürerken her şey Rodriguez'in istediği gibi gitmişti ama gevşeyecek bir tek saniyesi bile yoktu. Şimdi ikinci MiG hızla yaklaşıyordu.

Mole 20.000 fite yükseldi. Tam Rodriguez'in uçağının üstüne geldiği anda MiG pilotu yukarıdaki Mole'u fark etti ve ikisinin arasında kapana kısılmamak için aşağı yukarı manevra yapmaya başladı. Bir anlık akıl karışıklığından yararlanan Rodriguez MiG'in dönüş dairesine girmeyi başardı. Artık çift dairesli it dalaşı biçimini almıştı. İki uçak da birbirinin kuyruğunda uçup ateş alanına yaklaşmaya ve her daire dönüşünde yere biraz daha yaklaştırmaya çabalıyordu. Birbirlerini sürekli daireler çizerek kovaladılar. Sonunda 3.600 fitte Rodriguez ekranı okudu ve füzelerini MiG'e kilitledi. Iraklı pilot sıkı bir kaçma manevrasına girdi, yere doğru döndü, uçağını ters çevirdi ve kaçmak için tersyönde dönmeye çabaladı. Ama birkaç saniyelik it dalaşı sırasında yere ne kadar yaklaştığını fark etmediğinden çöle çakıldı.

Mole ile Rodriguez üstlerine görevi tamamladıklarını açıklamak üzere üsse döndüler. Ama Rodriguez yaşadıklarını anlatırken ve karşılaşmanın videosunu izlerken garip bir duyguya kapıldı. Bir tek anını bile anımsamıyordu. Her şey çok hızlı olup bitmişti. MiG uçaklarıyla karşılaşmaları ancak üç dört dakika ve son it dalaşı birkaç saniye sürmüştü. Neredeyse kusursuz manevralar yaptığından herhalde belirli bir şekilde düşünmüş olmalıydı. Örneğin yakıt tanklarını atmaya karar verdiğini ya da bu fikrin nereden geldiğini hiç anımsamıyordu. Herhalde bunu yapmayı öğrenmişti ve her nasılsa o saniyede aklına gelmiş ve yaşamını kurtarmıştı. Birinci MiG ile karşılaşmasında yaptığı manevralar öylesine hızlı ve etkiliydi ki, üstleri şaşkına döndü. İt dalaşı sırasında farkındalığı üst düzeydeydi; yaklaşmakta oldukları çölü bir an bile gözünden kaçırmadan rakibinin kuyruğunda gittikçe hızlanan daireler çizmişti. Bu manevraları nasıl açıklayabilirdi? Neredeyse hiç anımsamıyordu. Yalnızca o anda korku duymadı-

ğını, ani adrenalin patlamasıyla, aklıyla bedeninin uyum içinde hareket ettiğini, düşüncelerinin analiz edemeyeceği kadar hızlı, saliselerle ilerlediğini biliyordu.

Çatışmanın ardından adrenalin hâlâ damarlarında dolaştığından üç gün uyuyamadı. Bedeninin sahip olduğu gizli fizyolojik güçlerin böylesine dramatik anlarda ortaya çıktığını ve aklını daha üst düzeye yükselttiğini fark etmişti. Rodriguez Çöl Fırtınası Harekâtı'nda ve 1999 Kosova Savaşı'nda birer çatışmaya daha girecekti. Son yıllardaki savaşlarda hiçbir pilot bu kadar fazla çatışma yaşamamış olduğundan Sonuncu Amerikan Usta Pilotu lakabını kazanacaktı.

Gündelik bilinçli hareketlerimizde genellikle aklımızla bedenimiz arasında bir ayrılık hissederiz. Bedenlerimizi ve fiziksel hareketlerimizi *düşünürüz*. Hayvanlar bu ayrımı yaşamaz. Fiziksel bileşeni olan herhangi bir yeteneği öğrenmeye başlayınca, bu ayrım biraz daha belirginleşir. İşin içindeki çeşitli hareketleri, atmamız gereken adımları düşünürüz. Ne kadar yavaş kaldığımızın ve bedenlerimizin nasıl beceriksizce tepki verdiğinin farkına varırız. Belirli noktalarda yeteneğimiz gelişirken, bu sürecin işlevini nasıl daha farklı yerine getireceğini, akıl beden işine müdahale etmediği zaman, yeteneği akıcı biçimde uygulamanın vereceği duyguları az da olsa fark ederiz. Bu gibi kaçamak görüşlerle hedefimizi belirleriz. Eğer yeterince alıştırmaya yaparsak, yetenek otomatikleşir ve aklımızla bedenimizin tek bir birim gibi çalıştığı hissine kapılırız.

Eğer bir çatışmada bir jet uçağını kullanmak gibi karmaşık bir yeteneği öğreniyorsak, birbirinin üstüne gelen bir dizi basit beceride ustalaşmak zorunda kalırız. Her yetenek otomatikleştikçe, aklımız bir sonrakine odaklanmak üzere serbest kalır. Bu sürecin sonunda artık öğrenmemiz gereken basit yetenekler kalmayınca, beynin özümlediği inanılmaz miktardaki bilgiyi içselleştirir, sinir sistemimizin bir parçası haline getiririz. Artık karmaşık yetenekler içimizde ve parmaklarımızın ucundadır. Bedenimizle aklımız tümüyle birbirine bağlanmış olduğundan artık farklı bi-

çimde düşünürüz. Biz değişim geçirdik. Bilinçli, üzerinde düşünmüş geniş kapsamlı alıştırmalarla hayvanların içgüdüsel güçlerine bizi yaklaştıran bir zekâya sahip olduk.

Toplumumuzda alıştırma yapmayı küçümseriz. Büyük başarıların doğal olarak ortaya çıktığını, o kişinin dehasının ya da üstün yeteneğinin sonucu olduğunu hayal etmeyi yeğleriz. Alıştırma yaparak daha yüksek başarı düzeyine ulaşmak son derece yavan, esinlendirmeyen bir iş gibi görünür. Üstelik bu ustalığa ulaşmak için gereken 10.000-20.000 saati düşünmek bile istemeyiz. Sahip olduğumuz bu değerler amacımıza zarar verir; bizi cesaretlendirmesi gereken bir kavram olan herkesin azimli çabayla zirveye çıkabileceği gerçeğinden uzak tutar. Beyinde bağlantılar inşa ederek karmaşık yeteneklerde ustalaşmak becerisi milyonlarca yıl süren evrimin ürünüdür ve bizim tüm maddesel ve kültürel güçlerimizin kaynağıdır. Alıştırma yapmanın erken aşamalarında akıl ile beden bir olması olasılığını hissettiğimiz zaman bu güce doğru yönlendiriliriz. Bu yönde ilerlemek, tekrarlayarak güçlerini yükseltmek beynimizin doğal bir eğilimidir. Bu doğal eğilimle bağlantımızı kesmek deliliğin zirvesidir ve hiç kimsenin karmaşık yeteneklerde ustalaşma sabrı olmayan bir dünyaya yönlendirir. Birey olarak bu fikre karşı koymalıyız ve alıştırma yoluyla kazandığımız değiştirici güçlere saygı göstermeliyiz.

4. Ayrıntıları içselleştirin – Yaşam gücü

Noter Ser Piero da Vinci'nin evlilik dışı oğlu olan Leonardo da Vinci'nin, tıp, hukuk ve benzeri geleneksel meslekler için yükseköğrenim görüp çalışması engellenmişti. Bu nedenle Floransa yakınındaki Vinci kasabasında büyürken, aldığı eğitim çok kısıtlı kalmıştı. Zamanını kırlarda ve yakındaki ormanlarda dolaşmakla geçirmişti. Buralarda karşılaştığı yaşam çeşitliliği, kayaların oluşumu ve şelaleler oğlanı büyülemişti. Babası noter olduğundan evde bol miktarda kâğıt vardı (o tarihte kâğıt az bulunurdu) ve yürüyüş yaparken gördüklerini çizmek için babasından kâğıt çalıp yanında taşımaya başlamıştı.

Bir kayanın üstüne oturup hayranlıkla izlediği böcekleri, kuşları, çiçekleri çiziyordu. Gördüklerini kâğıda çizerken çok derin düşünmeye başladığını fark etmişti. Çoğu insanın gözden kaçırdığı ayrıntılara odaklanıyordu. Örneğin bitkileri çizerken bazı çiçeklerin erciklerinin birbirinden nasıl farklı olduğu dikkatini çekiyordu. Çiçek açmaya başlarken geçirdikleri değişimleri göz-lüyor ve daha sonraki çizimlerine katıyordu. Ayrıntılara derin-lemesine girince, bu bitkileri içinden canlandıran, farklılaştıran unsurları tanımaya başlıyordu. Kısa sürede düşünmek ve çizmek aklında birbiriyle kaynaştı. Çevresindekileri kâğıda çizerken an-lamaya başladı.

Resim konusunda öylesine şaşırtıcı bir hızla ilerliyordu ki, babası Floransa'daki stüdyolardan birinde ona bir çıraklık işi bul-mayı düşündü. Sanatla uğraşmak evlilik dışı dünyaya gelen erkek çocuklara açık olan birkaç meslekten biriydi. 1466 yılında kentin saygın bir noteri olarak on dört yaşındaki oğlunu, ünlü ressam Verrocchio'nun stüdyosuna yerleştirdi. Dönemin aydınlanma ru-hunun etkisiyle Verrocchio, tüm çıraklarına çalışmalarına bilim insanların ciddiyetiyle yaklaşmayı öğretiyordu. Örneğin in-san figürlerinin alçı kalıpları, stüdyonun çeşitli yerlerine üzerleri farklı kumaşlarla örtülerek yerleştiriliyordu. Çıraklar derin bir konsantrasyonla düşünerek bu kumaşların nasıl kıvrılacağını ve gölgeleneceğini anlamak zorundaydılar. Her şeyi en gerçekçi bi-çimde yaratmaları isteniyordu. Leonardo bu eğitim sistemini çok sevmiştir ve kısa sürede Verrocchio genç çırağının ayrıntılar için çok keskin bakışı olduğunu fark etti.

1472'de Leonardo artık Verrocchio'nun başasistanlarından bi-riydi, büyük boyutlu tablolarında ona yardım ediyor ve oldukça fazla sorumluluk yükleniyordu. Verrocchio'nun *Hız. İsa'nın Vaftizi* adlı tablosunun bir köşesindeki iki melekten birini çizme görevi ona verilmişti ve bu tablo Leonardo'nun en eski örneklerinden biridir. Leonardo'nun çalışmasının sonucunu gören Verrocchio şaşkına dönmüştü. Meleğin yüzündeki ifadeyi daha önce hiç görmemiştir – adeta içten gelen bir ışıkla aydınlanmıştı. Meleğin gözlerindeki ifade inanılmaz derecede gerçek ve anlamlıydı.

Belki Verrocchio bunu sihir gibi algılamıştı ama son zamanlarda yapılan röntgen taramaları Leonardo'nun erken tekniklerinin bazı sırlarını ortaya çıkardı. Boya tabakaları olağanüstü inceydi ve fırça darbeleri hiç belli olmuyordu. Üst üste defalarca boyarken her kat bir öncekinden biraz daha koyulaşmıştı. Böyle çalışarak ve farklı pigmentleri deneyerek insan etinin narin çizgilerini yakalamayı kendine öğretmişti. Boya katları çok ince olduğundan tabloya vuran ışık adeta meleğin yüzünden geçiyor ve içeriden dışarıya doğru aydınlatıyordu.

Stüdyoda çalıştığı altı yıl boyunca çeşitli boyalar üzerinde derin bir inceleme yaptığı, kat kat boyamanın her şeyi daha narin ve canlı hale gitirdiğini, doku ve derinlik hissi uyandırdığını öğrendiği anlaşıyordu. Aynı zamanda insan bedeninin bileşimi konusunda da epey çalışmıştı. Ayrıntılı işleri çok seven Leonardo'nun inanılmaz sabrı da böylece ortaya çıkmıştı.

Verrocchio'nun stüdyosundan ayrılıp ressam olarak kendini tanıttıktan sonra geliştirdiği felsefe Leonardo da Vinci'nun sanatına ve daha sonraları bilimsel çalışmalarına rehberlik edecekti. Öteki ressamların betimlemek istedikleri, şaşırtıcı veya ruhsal bir etki yaratacak bütünsel imgeyle işe başladıklarını fark etmişti. Onun akli ise farklı çalışıyordu. Daha işin başında burun şekilleri, ruhsal durumunu ifade eden ağız kıvrımları, ellerdeki damarlar, ağaçların karmaşık düğümleri gibi ayrıntılara odaklanıyordu. Bu ayrıntılar onu büyülüyordu. Ayrıntılara odaklanıp anladıkça, yaşamın sırrına, tüm canlılara ve nesnelere kendi varlığını yerleştiren yaratıcının işlerine yaklaştığını hissediyordu. Bir elin kemikleri ya da insan dudağının kıvrımları herhangi bir dinsel imge kadar ona esin kaynağı oluyordu. Leonardo için resim yapmak her şeyi canlandıran yaşam gücünün arayışydı. Böylece çok daha duygusal ve içten yapıtlar yaratıyordu. Ve bu arayışı gerçekleştirmek için titizlikle izlediği bir dizi alıştırma icat etmişti. Gündüzleri kentte ve kırlarda dünyanın tüm ayrıntılarını görmek için bitmek bilmeyen yürüyüşlere çıkıyordu. Gördüğü her tanıdık nesnede yeni bir şey fark etmeye kendini zorluyordu. Geceleri uykuya dalmadan önce çeşitli nesneleri ve ayrıntıları gözden geçirip belleğine kaydediyordu. İnsan yüzünün görkemli farklılı-

ğıyla özünü yakalamak adeta tutkusu olmuştu. Bu nedenle farklı tipte insanlarla karşılaşacağı, genelevler, meyhaneler, hapishaneler, hastaneler, kiliselerdeki dua köşeleri, taşra festivalleri gibi aklına gelen her yeri dolaşıyordu. Elinden bırakmadığı defterine çok çeşitli yüzlerdeki tiksinen, gülen, acı çeken, mutlu, sırtıkan ifadeleri çiziyordu. Daha önce rastlamadığı yüz hatlarına sahip ya da fiziksel engeli olanları sokaklarda takip ediyor ve yürürken çiziyordu. Kâğıtları profilden çizilmiş farklı burun şekilleriyle dolduruyordu. Gözler kadar anlamlı bulduğu dudaklara özel bir ilgi duyuyordu. Değişen ışığın insan yüzleri üzerinde farklı etkilerini yakalamak için bu çizimleri günün farklı saatlerinde tekrarlıyordu.

Son Akşam Yemeği adlı ünlü tablosu üzerinde çalışırken patronu Milano dükü btirmek için çok zaman harcadığından Leonardo'ya öfkeleniyordu. Geriye yalnızca Yahuda'nın yüzü kalmıştı ama Leonardo uygun bir model bulamıyor gibiydi. En kusursuz alçaklık ifadesini yakalamak için Milano'nun en kötü semtlerini dolaşmış ama şansı yaver gitmemişti. Dük bu açıklamayı kabul etti ve kısa sürede Leonardo istediği modeli buldu.

Hareket eden bedenlere de aynı titizliği uyguluyordu. Yaşamın sürekli hareket ve sürekli değişimle tanımlandığı felsefe görüşüne inanıyordu. Daha gençken su akıntıları takıntı haline gelmişti ve şelaleler, çağlayanlar ve akan suları yakalamakta çok becerikli olmuştu. Konu insanlar olunca sokağın kenarına oturup saatlerce gelip geçeni izliyordu. İnsan figürlerini çeşitli hareketler yaparken inanılmaz bir hızla çizebiliyordu. Evine dönünce çizimleri tamamlıyordu. Genel olarak hareketleri izlemek amacıyla gözleri için bir dizi farklı alıştırmaya icat etmişti. Örneğin bir gün defterine, "Yarın kartondan çeşitli biçimlerde bazı silüetler kes ve teraştan havaya atıp, aşağıya inerken hepsinin yaptığı hareketleri çiz," diye yazmıştı.

Ayıntılarını araştırarak yaşamın özüne ulaşmak arzusu onu insan ve hayvan anatomisi konusunda incelemelere yönlendirdi. Bir insanı ya da bir kediye içeriden dışarıya çizmek istiyordu. Kendi eliyle kadavraları kesti, kafataslarını, kemikleri testerelerle biçti, kasların ve sinirlerin yapısını görebilmek için otopsilere

katıldı. Anatomik çizimleri gerçekçiliği ve doğruluğu açısından kendi döneminin çok ilerisindeydi.

Ayrıntılara böylesine dikkat etmesini diğer ressamlar delilik olarak görüyorlardı ama Leonardo'nun tümüyle bitirdiği birkaç tablosunda bu titiz uygulamanın sonuçları görülüyor ve hissediliyor. Tablolarında arka planı oluşturan manzaralar çağdaş ressamların yapıtlarına oranla yaşamla dolup taşıyor. Her çiçek, her dal, her yaprak ya da her taş inanılmaz ayrıntılar taşıyor. Üstelik bu geri plan manzaralar yalnızca süsleme amaçlı yapılmıyor. Yapıtlarına özgü, *sfumato* adıyla bilinen etkiyle Leonardo geri plandaki manzarayı adeta eritip öndeki figürlere karışacak kadar yumuşattığından, düşsel bir nitelik kazanıyor. Tüm yaşamların belirli bir düzeyde birbiriyle bağlantılı olması fikrinin bir yansıması ortaya çıkıyor.

Çizdiği kadın yüzlerinin özellikle erkekler üzerinde çok belirgin bir etkisi oluyordu ve genellikle dinsel sahnelerdeki kadın figürlerine âşık oluyorlardı. Gerçi yüzlerinde belirgin bir cinsellik ifadesi yoktu ama belirsiz gülümseyişleri ve harika bir tarzda resmedilmiş ciltlerini erkekler çok baştan çıkarıcı buluyorlardı. Bazı erkeklerin tablolarının bulunduğu evlere gidip kadın bedenlerini okşayıp dudaklarını öptüğü konusundaki öyküler Leonardo'nun kulağına geliyordu.

Mona Lisa tablosu temizleme ve restore etme çabaları nedeniyle hasar gördüğünden, ilk halini ve halkı şoke eden şaşırtıcı niteliklerini hayal etmek oldukça zor. Şansımıza eleştirmen Vasari'nin tablonun umutsuzca değişmesinden önceki görüntüsüne ait betimlemesini okuyabiliyoruz. "Bir noktada gürleşen, bir başka noktada incelen kaşlar, cildin gözenekleri bundan daha fazla canlı olamazdı. Narin pembe delikleriyle büyüleyici burnu yaşamın ta kendisi. Dudaklarının kırmızısının cilt rengine karışması, ağzının biçimi adeta boyadan değil canlı etten oluşmuş. Boğazının boşluğuna dikkatle bakanlar damarlarında nabzının attığını görebilirler."

Leonardo'nun ölümünden çok sonra bile tabloları görenlerin üzerinde unutulmayan ve huzursuz eden bir etki bırakıyor. Dünyanın birçok müzesinden tablolarla garip takıntılı ilişkileri

yüzünden kovulan gece bekçilerinin sayısı çok yüksek. Ayrıca sanat tarihinde Leonardo'nun tabloları en fazla hasar verilenler olması yapıtlarının gücünün çok içten duygular uyandırdığının bir kanıtıdır.

Leonardo da Vinci'nin döneminde ressamların en büyük sorunu daha fazla tablo yapmaları için baskı altında olmalarıydı. Siparişlerin kesilmemesi, halkın gözünden kaybolmamak için sürekli çalışmak zorundaydılar. Bu durum işlerinin niteliğini etkiliyordu. Görenleri yüzeysel olarak heyecanlandıracak etkileri çok çabuk yapmalarını sağlayan bir tarz oluşmuştu. Bu etkilere ulaşmak için parlak renkler, sıra dışı birleştirmeler ve kompozisyonlar ile dramatik sahneler kullanıyorlardı. Bu süreçte kaçınılmaz olarak arka planların ve hatta portrelerin ayrıntılarını üstünkörü geçiştiriyorlardı. Çiçeklere, ağaçlara, insanların ellerine pek fazla önem vermiyorlardı. Görenlerin ilk anda gözlerini kamaştırmak zorundaydılar. Leonardo bu gerçeği meslek yaşamının başında fark etti ve çok üzüldü. İki açıdan kendisine aykırı geliyordu: Hiçbir konuda acele etmeyi sevmiyordu ve ayrıntılarla uğraşmaktan hoşlanıyordu. Yüzeysel etkiler yaratmak ilgisini çekmiyordu. Yaşam biçimlerini içten dışa anlamak, onları dinamikleştiren gücü algılamak ve bunları düz bir yüzeyde ifade edebilmek istiyordu. Böylece dönemin tarzına uyum gösteremediğinden kendi garip yolunu seçip bilim ile sanatı birleştirdi.

Arayışını tamamlamak için Leonardo tüm ayrıntılarını vereceği, hakkındaki bilgisini olabildiğince genişleteceği, üzerinde çalışacağı nesnelerin sayısını artıracığı, "evrensel" diye adlandırdığı kişi olmak zorundaydı. Bu ayrıntıların birikimiyle yaşamın özünü görebilecek duruma gelmişti ve yaşam gücünü algılaması sanat yapıtlarından anlaşılıyordu.

Kendi çalışmalarınızda Leonardo'nun yolunu izlemelisiniz. Çoğu insanın işlerinin ayrılmaz parçası olan ince ayrıntıları aklında özümseyecek sabrı yoktur. Etkileme acelesi içinde büyük fırça darbeleriyle düşünürler. Sonuçta çalışmaları ayrıntılara önem vermediklerini gösterir, halkla derin bir bağ kurmaz ve

yüzeysellik duygusu yaratır. İlgi çekse bile geçicidir. Ürettiğiniz her şeyin kendi yaşamı ve varlığı olan bir nesne olmasına dikkat edin. Bu varlık canlı ve içten olabildiği gibi zayıf ve cansız da olabilir. Örneğin bir roman karakteri okurların gözünde ancak yazar ayrıntılarını hayal etmişse canlanır. Yazarın tüm ayrıntıları tek tek açıklaması gerekmez; okurlar bunu kitapta hissederek ve yaratılırken yapılan araştırma düzeyini sezerler. Tüm canlılar karmaşık ayrıntı düzeylerinin karışımıdır ve bunları bağlayan dinamikle can kazanırlar. İşinizi canlı gibi görürseniz, ustalıkla giden yolda bu ayrıntıları evrensel biçimde okumalı ve özümselemisiniz, ancak bundan sonra yaşam gücünü hissedebilir ve çalışmanızda kolayca ifade edebilirsiniz.

5. Vizyonunuzu genişletin – Küresel perspektif

Boks antrenörü olarak meslek yaşamının başlangıcında Freddie Roach, başarılı olacak kadar bu işi bildiğini hissediyordu. (Roach hakkında daha fazla bilgi için bkz. I. Bölüm ve III. Bölüm) Profesyonel olarak yıllarca boks yapmıştı ve bir boksörün maçları algılayışına sahipti. Kendi antrenörü efsane Eddie Futch, Joe Frazier'ın da aralarında bulunduğu boksörleri yetiştirmişti. Boksör olarak mesleği 1980'lerin ortasında sona erince, Roach birkaç yıl Futch'un yanında çırak antrenör olarak çalıştı. Bu arada büyük eldivenleri kullanarak yeni bir antrenman tekniği geliştirdi. Eldivenleri giyip boksörlerle ringde yumruklaşıyor ve onları eğitebiliyordu. Verdiği eğitime başka bir boyut kazandırmıştı. Boksörleriyle yakın ilişkiler geliştirmek için epey çabalamıştı. Ayrıca rakip boksörlerin videolarını dikkatle izliyor, dövüş tarzlarını çalışıyor, bu çalışmaya dayanarak etkili bir karşı strateji geliştireliyordu.

Ama bunca çabasına karşın bir şeylerin eksik olduğunu hissediyordu. Antrenmanlarda her şey yolunda gidiyor ama maçlarda boksörlerinin kendi bildikleri gibi davranmalarını ya da geliştirdiği stratejinin bir kısmını uygulamalarını umarsızlıkla izliyordu. Bazen boksörleriyle aynı fikirde oluyor, bazen olamıyordu. Bunların hepsi boksörlerin kazanma yüzdesine yansıyor, durum iyiydi ama harika değildi. Futch'un eğitimi altında

boks yaptığı günleri anımsıyordu. Kendisi de antrenmanlarda çok iyiydi ama ringe çıkınca strateji ve hazırlık uçuş gider, yumruk savurarak kazanmaya çabalar. Futch'un antrenmanlarında da bir eksiklik hissedildi. Futch, saldırı, savunma, ayak oyunları gibi ayrı bölümlerde onu iyi eğitmişti ama Roach hiçbir zaman resmin bütününe görme ya da bütünsel stratejiyi algılama duygusuna kapılmamıştı. Futch ile arasındaki bağ asla harika olmadığından ringedeki baskının altında kalınca birdenbire kendi doğal dövüşme yöntemine başladılar. Şimdi ise yetiştirdiği boksörlerle aynı sorunu yaşıyordu. Daha iyi sonuçlara ulaşmak için Roach kendi meslek yaşamında yapılmayanı yapıp onlara maçın bütünsel resmini hissettirmelerini sağlayacak bir süreç hazırlayacaktı. Bu senaryoyu tüm rauntlarda yineleyecekler ve boksör ile antrenör arasındaki bağ derinleştireceklerdi. Eldiven çalışmasını genişletip eğitimin bir bileşeni yerine odak noktası yaptı. Şimdi saatlerce kendi boksörleriyle dövüşebiliyordu. Her gün onların yumruklarını, ayak oyunlarını, ritmini hissediyor, adeta içlerine giriyordu. Ruhsal durumlarını, odaklanma düzeylerini ve eğitilmeye ne kadar açık olduklarını hissedebiliyordu. Tek bir laf etmeden eldiven çalışmasının yoğunluğuyla ruhsal durumlarını ve odaklarını değiştirebiliyordu.

Altı yaşında boks eğitimine başlayan Roach ringlerin her santimetrekaresini tanıyordu. Gözlerini kapatınca hangi dakikada ringin neresinde durduğunu hesaplayabiliyordu. Saatlerce eldiven çalışması yaparak boksörlere ring konusunda kendi altıncı hissini aktarıyor, tehlikeli bir noktaya sürüldüklerini önceden hissetmeleri için bilinçli manevralar yapıyordu.

Bir rakip boksörün videosunu izlerken beyninde bir şimşek çaktı: Videoları izleme yöntemi yanlış. Genel olarak boksörlerin tarzlarına odaklanıyordu ama boksörler tarzlarını stratejik amaçla denetleyip, değiştirebiliyorlardı. Birdenbire rakipleri okumaya çalışmanın yüzeysel bir yöntemi gibi geldi. Onların alışkanlıklarına ya da kontrol edemedikleri tiklerine bakmak daha iyi bir strateji olabilirdi. Her boksörün ritmine adeta kazınmış bazı tikleri vardır ve potansiyel zayıflıklarını gösterir. Bunları keşfetmek

Roach'ın rakiplerini daha iyi okumasını, ruhuna ve yüreğine girmesini sağlayacaktı.

Videolarda bu işaretleri aramaya başladı ve başlangıçta herhangi bir şeyi fark etmesi günler sürdü. Ama rakip boksörü bunca saat izleyince hareket etme, düşünme yollarını hissetmeye başladı. Sonunda aradığı işareti gördü: Örneğin başının ufacık bir hareketi belirli bir yumruğun geleceğini gösteriyordu. Aradığı işarete bir kez rastlayınca, videonun her tarafında görmeye başladı. Yıllar içinde çok farklı dövüşleri izleyince, bu gibi tikleri fark etmesi kolaylaştı.

Bu keşiflerine dayanarak oluşturduğu stratejilerin yapısında bir esneklik vardı. Rakip boksörün birinci rauntta sergilediklerine bakarak Roach'ın, kendi boksörü için karşısındakini şaşırtıp sınırlendirecek birkaç farklı seçeneği oluyordu. Kurduğu strateji maçın tamamını kapsıyordu. Eğer gerekirse kendi boksörü bütünsel dinamiği yitirmemek için bir ya da iki raundu feda ediyordu. Eldiven çalışmasında saptadığı stratejiyi adeta sonsuza kadar sürdürüyordu. Yakından tanıdığı rakiplerin tiklerini ve ritimlerini taklit ederek çalıştırdığı boksörlere bu zayıflıklarından nasıl acımasızca yararlanacaklarını öğretiyordu. Rakibin birinci rauntta verdiği açıklara dayanarak çeşitli seçenekler hazırlıyordu. Maç günü yaklaşırken Roach ile bunca zamandır hazırlıklarından, çalıştırdığı boksörler kendilerini rakiplerini şimdiden yenmiş gibi hissediyorlardı.

Maçlarda Roach yıllar öncesine oranla çok daha farklı duygulara kapılıyordu. Boksörleriyle bağlantısı mutlaktı. Rakibin ruhsal durumu, her rauntta ringe hâkim olmak, maçı kazanacak strateji artık çalıştırdığı boksörlerin ayak oyunlarına, yumruklarına ve düşüncelerine kazınmıştı. Adeta kendini ringde yumruk sallarken hissediyordu ve yanı sıra hem kendi boksörünün hem de rakibinin aklını denetlemenin tatminini de yaşıyordu. Kendi boksörlerinin tam da öğrettiği gibi rakiplerinin aklına girmelerini, alışkanlıklarından yararlanmalarını ve ağır ağır yorgunluğa uğratmalarını heyecanla izliyordu.

Kazanma yüzdesi bu spor dalında daha önce hiç görülmemiş biçimde yükselmeye başladı. Esas boksörü Manny Pacquiao'nun

yanı sıra neredeyse çalıştırdığı tüm boksörlerde de başarılı olmuştu. 2003'ten bu yana beş kez Yılın Boks Antrenörü unvanını kazandı. Daha önce hiçbir antrenör bu ödülü ikiden fazla almamıştı. Çağdaş boksta artık Roach kendi başına bir düzeyde kabul ediliyor.

Freddie Roach'ın meslek yoluna bakarsak, ustalığın gelişmesinin saydam bir örneğini görürüz. Eski New England tüysıklet boks şampiyonu olan babası tüm oğullarını çok erken yaşta spora başlatmıştı. Altı yaşında ciddi antrenmanlara başlayan Freddie Roach on sekizinde profesyonel olmuştu. Aradaki on iki yıl bu sporun antrenmanlarına derinlemesine dalmasını sağlamıştı. Emekliye ayrılıncaya kadar sekiz yıl boyunca yaptığı elliüç maç çok yoğun bir dövüş takvimine işaret ediyordu. Antrenmandan hoşlandığı için profesyonel boksör olarak spor salonunda geçirdiği süre öteki boksörlerden daha uzundu. Emekli olunca yine bu spordan uzaklaşmamış ve Eddie Futch'un yanında çırac antrenör olarak çalışmıştı. Kendi adına antrenör olarak ortaya çıktığında bu spor için harcağıdı tüm saatler düşünülünce, boksu gördüğü perspektif diğer antrenörlerden çok daha geniş ve derindi. Hedeflemesi gereken daha yüksek bir düzey olduğunu düşündüğünde, bu sezgisi yıllar süren deneyimlerine dayanıyordu. Bu duyguyla esinlenerek o ana kadar yaptığı işleri inceleyip sınırlarını görmüştü.

Kendi boksörlük döneminden bu sporun büyük bir kısmının zihinsel olduğunu biliyordu. Açık bir amaç ve stratejiyle ve hazır olduğuna duyduğu özgüvenle ringe çıkan bir boksörün yenme şansı daha yüksektir. Bu avantajı boksörlerine vermeyi hayal etmekle gerçekleştirmek birbirinden farklıdır. Maç öncesinde dikkati dağıtan çok olgu vardır ve maç sırasında alınan yumruklara duygusal tepki gösterip stratejiyi yitirmek çok kolaydır. Bu sorunları aşmak için Roach iki uçlu bir yaklaşım geliştirdi: rakibin alışkanlıklarına dayanan kapsamlı ve akıcı bir strateji hazırlamak ve saatlerce eldivenle çalışarak bu stratejiyi yetiştirdiği boksörlerin sinir sistemine kazımak. Bu düzeyde verdiği eğitim, yalnızca

boksörleriyle çalıştığı bireysel unsurlar yerine bir maça çok yakından benzeyen dövüş deneyimini bütünsel bir biçimde defalarca yaşamaktı. Yüksek düzey antrenmanları yaratmak yıllar süren deneme yanılma süreciyle gerçekleşmişti ama taşlar yerine oturunca başarı yüzdesi gökyüzüne fırlamıştı.

Kazanan ve kaybedenlerin olduğu tüm rekabetçi ortamlarda daha geniş, daha küresel perspektife sahip olanlar kaçınılmaz biçimde başarılı olacaklardır. Bunun nedeni çok basittir: Böyle bir kişi anın ötesini düşünebilir, dikkatli bir stratejiyle bütünsel dinamiği denetleyebilir. İnsanların çoğu şimdiki zamana kilitlenmiştir. Kararları en yakındaki olayın etkisindedir; kolayca duygusallaşırlar ve herhangi bir sorunu olduğundan daha önemli gibi görürler. Uсталığa doğru ilerlemek doğal olarak size daha küresel bir bakış getirecektir ama perspektifinizi genişletmeye daha işin başında başlamanız ve süreci hızlandırmanız akıllıca bir davranış olacaktır. Şu anda uğraştığınız işin bütünsel amacını ve bu işin uzun vadeli hedeflerinizle nasıl birleştiğini anımsayarak kendinizi eğitebilirsiniz. Herhangi bir sorunla başa çıkarken daha büyük resimle nasıl bağlantılı olduğuna bakmaya kendinizi alıştırmalısınız. Eğer ürettiğiniz iş arzuladığınız etkiyi yaratmıyorsa, işinize farklı açılardan bakmalı ve sorunun kaynağını bulmalısınız. Alanınızdaki rakiplerinizi gözlemlemekle yetinmeyip, parçalara ayırmalı ve zayıf noktalarını ortaya çıkarmalısınız. “Daha geniş bak ve daha ilerisini düşün” sözcükleri sloganınız olmalı. Böyle bir zihinsel eğitimle, uсталığa giden yolu düzgünleştirirken, kendizi rakiplerinizden ayıracaksınız.

6. Ötekine teslim olun – İçeriden dışarıya perspektif

II. Bölüm’de anlatıldığı gibi 1977 aralığında Daniel Everett, karısı Keren ve iki çocuğuyla birlikte yaşamlarının bundan sonraki yaklaşık yirmi yılını geçireceği, Brezilya’nın Amazon ormanlarında ıssız bir köye gitti. Köy, çevreye yayılmış Pirahã adlı kabileye aitti. İncil’i yerel kabile dillerine çevirecek misyonerler yetiştiren Summer Dil Enstitüsü (SIL) tarafından gönderilmişlerdi.

SIL yöneticileri İncil'in çevrileceği diller arasında Pirahã dilini son sınır gibi görüyorlardı; belki de dışarıdan gelenlerin en zor öğrenebileceği dildi. Pirahã kabilesi yüzyıllardır aynı Amazon havzasında yaşıyordu, diğer halklarla karışmayı ya da Portekizce öğrenmeyi kesinlikle reddetmişlerdi. Çok ıssız bir bölge olduğundan bu kabile dışında bu dili konuşan ya da anlayan yoktu. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından birkaç misyoner bölgeye gönderilmiş ama hiçbir ilerleme kaydedememişti; aldıkları eğitime ve dilbilim yeteneklerine karşın Pirahã dilini çıldırtacak kadar zor bulmuşlardı.

Daniel Everett, SIL kuruluşunun uzun zamandır görmediği kadar gelecek vaat eden bir dilbilimciydi ve bu sınav ona sunulunca büyük bir heyecana kapılmıştı. Karısının ailesi de Brezilya'ya yerleşik misyonerler olduğundan Keren Pirahã köyünden pek farklı olmayan bir çevrede yetişmişti. Yani aile bu görevi başaracak gibiydi ve ilk birkaç ay Everett ilerleme gösterir gibiydi. Büyük bir enerjiyle Pirahã diline saldırmıştı. SIL'de öğrendiği yöntemleri kullanarak kelime hazinesi oluşturmuş ve birkaç basit cümleyle konuşur olmuştu. Öğrendiği her şeyi kartlara yazıp kemerinde taşıyordu. Yılmak bilmeyen bir araştırmacıydı. Gerçi köy yaşamı kendisi ve ailesi için bazı sıkıntılar yaratıyordu ama Pirahã halkının yanında çok rahattı ve onların da kendilerini kabul ettiklerini umuyordu. Ama kısa süre sonra işlerin yolunda gitmediği hissine kapıldı.

SIL yönetimi dil öğrenmenin en iyi yolu olarak yerel kültüre olabildiğince yaklaşmayı öneriyordu. Misyonerler genellikle hiçbir destekleri olmadan ya bat ya çık önerisiyle yerel toplumlar da kaderlerine terk edilirler. Everett belki de farkında olmadan halkla arasına biraz mesafe koymuştu ya da kendini geri kalmış toplumdaki daha üstün hissediyordu. Köyde yaşanan bazı olaylardan sonra bu mesafeyi koyduğunu fark etti.

Köye yerleşmelerinden birkaç ay sonra karısıyla kızı neredeyse sıtmadan ölecekti. Pirahã halkının bu konuya empati göstermemesi Everett'i rahatsız etti. Kısa bir süre sonra Everett ile karısı ciddi bir hastalığa yakalanan bir Pirahã çocuğunu sağlığına kavuşturmak için umarsızca çabaladılar. Pirahã'lar bebeğin

öleceğinden emin olduklarından misyonerlerin çabalarından rahatsızdılar. Bir gün Everett ile karısı bebeğin öldüğünü öğrendiler; öldürmek için Pirahã'lar boğazından aşağıya zorla alkol boşaltmışlardı. Bu olaya mantıklı bir açıklama bulmaya çalışmasına karşın Everett tiksinden de kendini alamıyordu. Başka bir gün bir grup Pirahã erkeği sarhoş olmuş ve görünürde hiçbir neden olmadan öldürmek için onu aramaya başlamıştı. Bu tehlikenin kurtulmayı başarmış ve benzer bir olay yaşamamıştı ama ailesinin güvenliğinden kaygı duyuyordu.

Her şeyden çok, Pirahã'lar onu hayal kırıklığına uğratmıştı. Amazon kabileleri hakkında okuduklarına hiç benzemiyorlardı. Neredeyse hiç maddesel kültürleri yoktu – önemli araç gereçleri, sanat yapıtları, kostümleri ya da takıları yoktu. Kadınlar bir sepete gerek duyunca birkaç ıslak palmye yaprağını örüyor, bir iki kez kullanıp atıyorlardı. Köyde tasarlanan hiçbir şey uzun ömürlü değildi. Az sayıdaki törenleri gerçek folkloru ya da yaratılış efsaneleri içermiyordu. Bir gün köydeki heyecanlı havayla uyanmıştı: Bulutların üzerinde yaşayan bir ruh onları ormanın derinliklerine gitmemeleri için uyarmıştı. Halkın baktığı noktaya baktı ama hiçbir şey göremedi. Bu ruhla ilgili renkli öyküler anlatılmadı, herhangi bir efsaneyle bağlantısı olduğu söylenmedi, bazı köylüler bomboş gökyüzüne bakmakla yetindiler. Kamp yapan izci çocukları ya da hippileri andırıyorlardı – kabile sanki kendi kültürünü yitirmiş gibiydi.

Pirahã'lara karşı hissettiği hayal kırıklığı ve huzursuzluk kendi çalışmalarına karşı duyduğu hüsrana çakıştı. Dil öğrenmede biraz ilerlemişti ama daha çok sözcük öğrendikçe, daha çok bulmaca ve soru karşısına çıkar gibiydi. Belirli bir deyimini anladığını düşündüğü anda varsaydığından daha farklı ya da daha geniş kapsamlı bir anlamı olduğu ortaya çıkıyordu. Çocukların bu dili kolayca öğrendiklerini görüyor ama onların arasında yaşamaya karşın kendi ulaşamayacakmış gibi hissediyordu. Bir gün bir dönüm noktasına ulaştığını daha sonra fark edecekti.

Ailesinin yaşadığı kulübenin saman çatısının değişmesi gerekiyordu ve bazı köylülerin yardımını istemeye karar verdi. Kendisini onların yaşamına kattığını hissediyordu ama Pirahã

erkekleriyle birlikte çevredeki ormanların derinliklerine hiç gitmemişti. Bu kez gerekli malzemeleri toplamak için epey içeri girmesi gerekecekti. Bu yolculukta köylülerin tümüyle farklı bir yönlerini gördü. Çalılarının arasından çok güçlükle yol alırken köylüler bir tek dala bile sürünmeden sık ormanda rahatça ilerler gibiydiler. Onların hızına erişemediğinden durup dinlenmeye karar verdi. Uzaktan garip sesler geliyordu; Pirahā erkekleri birbiriyle konuşuyordu ama sözcükler her nasılsa ısıklara dönüşmüştü. Ormanın kendi uğultusundan farklı olmaması için değişik bir iletişim biçimi kurduklarını algıladı. Dikkati çekmeden konuşmanın harika bir yoluydu ve herhalde ava çıktıklarında çok yararlı oluyordu.

Köylülerle birkaç kez daha ormana girince duyduğu saygı arttı. Tehlikeli hayvanlar, farklı ya da kuşkulu bir şeyin işaretleri gibi kendi başına algılayamayacağı şeyleri duymaya, görmeye başlamıştı. Ara sıra yağmur mevsimi olmamasına karşın yağmur yağıyordu ve ormanda adeta altıncı hisleriyle şiddetli yağmurun geleceğini saatler öncesinden tahmin ediyorlardı. (Bir uçağın gelişini de saatler öncesinden tahmin ediyorlardı ama Everett bunu nasıl yaptıklarını asla anlayamadı.) Ormanın her santimetrekaresini tanıyorlar, her bitkinin olası tedavi amaçlarını biliyorlardı. Nehirde köpükler ya da dalgalar görünce, bu harekete düşen bir kayanın mı yoksa yüzeyin altında yatan tehlikeli bir hayvanın mı neden olduğunu ayırt ediyorlardı. Onları köyde gördüğünüz zaman anlayamayacağınız kadar içinde yaşadıkları çevrede ustalaşmışlardı. Everett bunları fark ettikçe bizim standartlarımıza göre ilk bakışta oldukça fakir görünen yaşam ve kültürlerinin ne kadar zengin olduğunu algılamaya başladı. Yüzlerce yılda çevrenin haşın koşullarına kusursuzca bağlanan bir yaşam biçimi uyarlamışlardı.

Daha önceleri kendisini huzursuz eden olaylara yeniden bakınca farklı bir ışık altında görebiliyordu. Gündelik yaşamı ölümle burun buruna sürdürünce (orman tehlikeli hayvanlar ve hastalıkla doluydu) oldukça stoacı bir yaklaşıma sahiptiler. Yas tutma törenleri ya da çok aşırı empati duymaya harcayacak zaman ve enerjileri yoktu. Bir kişinin öleceğini önceden hissettiklerinden,

Everett'lerin tedavi etmeye çalıştığı bebeğin öleceğini bildikleri için, ölümünü çabuklaştırıp geriye dönüp bakmamayı yeğlemişlerdi. Köy erkekleri içki içmelerinden Everett'in hoşlanmadığını duymuşlardı ve kendi değerleriyle otoritesini zorla kabul ettirmeye çalışacağından korkarak öldürmeyi düşünmüşlerdi. Davranış biçimlerinin nedenlerini ancak şimdi anlayabiliyordu.

Ava ve balığa çıkmak, tarlalardan kökler ve sebzeler toplamak gibi etkinliklere katılarak köylülerin yaşamlarına daha fazla girdi. Ailesiyle birlikte köylülerle yemek yediler, olabildiğince fazla etkileşime girdiler ve böylece Everett kendini yavaş yavaş Pirahã kültürünün içine daha fazla soktu. Gerçi derhal belli olmuyordu ama bu yaklaşım dil öğrenmesinde de değişiklik oluşturdu. Bir alan araştırmacısının yorulmak bilmeyen görevinden çıkıp, toplumun içinde yaşayınca daha kolay öğrenmeye başladı. Bir Pirahã gibi düşünmeye, ziyarete gelen bir Batılının sorularına verecekleri tepkileri öngörmeye, mizah duygularını ve kamp ateşinin çevresinde anlattıkları öyküleri algılamaya başladı.

Pirahã kültürünü daha fazla anlayıp, onlarla daha yeterli iletişim kurunca, dilin garipliklerini daha çok dikkatini çekti. Everett, Noam Chomsky'nin desteklediği dilbilim inançlarıyla eğitilmişti. Chomsky'ye göre tüm diller, Evrensel Dilbilgisi adını verdiği belirli unsurları paylaşıyordu. Bu dilbilgisi, çocukların dilleri öğrenmelerine izin veren beynin ortak bir nörolojik özelliği idi. Bu kurama göre bizler diller için donanmıştık. Ama Pirahã'lar arasında daha fazla zaman geçirdikçe Everett, onların dilinin bu ortak unsurları paylaşmadığının belirtilerini görmeye başladı. Pirahã dilinde rakamlar olmadığı gibi, sayı sayma sistemi de yoktu. Renkler için de özel sözcükler yoktu; renkleri gerçek nesnelerle bağlantılı tümcelerle anlatıyorlardı.

Evrensel Dilbilgisi'ne göre, tüm dillerin paylaştığı öz yineleme adıyla bilinen en önemli özellik, deneyimleri anlatmak için sonsuz potansiyel veren birbirinin içine geçmiş tümcelerdir. "Yediğin yemek güzel kokuyor" iyi bir örnek olabilir. Everett, Pirahã dilinde öz yineleme kanıtına rastlamadı. Yukarıdaki örnekteki fikirleri basit, kesin cümlelerle ("Sen yemek yiyorsun. O yemek

güzel kokuyor”) ifade ediyorlardı. Evrensel Dilbilgisi’ne aykırılıkların sayısı gitgide artıyordu.

Aynı zamanda Pirahā kültürü anlamlı gelmeye başlayınca, dilleri hakkındaki fikirleri de değişti. Örneğin yeni öğrendiği bir sözcüğü bir Pirahā “uyuduğun zaman kafanda olan şey” diye açıklamıştı. Yani bu sözcüğün anlamı “düş”tü. Ama onların dilinde yeni bir deneyimden söz ederken kullandıkları özel tonlama ile söyleniyordu. Biraz daha sorgulayınca düş görmenin kurgu olmadığını, farklı bir deneyim olarak kabul edildiğini öğrendi. Benzer örnekler çoğalınca aklında Anlık Deneyim İlkesi (ADİ) adını verdiği bir kuram oluşmaya başladı. Pirahā’ları ancak bu anda burada olanlar ya da birinin bireysel olarak çok kısa süre önce yaşadığı bir olay ilgilendiriyordu.

Bu kuram dillerinin garipliklerini açıklayabilirdi; renkler ve rakamlar ADİ’ye uymayan soyutlamalardır. Öz yineleme yerine gördükleri hakkında basit açıklayıcı cümleler kuruyorlardı. Everett’in kuramı maddesel kültür yokluğunu, ya da eskiyi anlatan efsane ve öykülerin olmamasını açıklayabilirdi. İçinde yaşadıkları çevreye ve gereksinimlerine uygun olarak bu kültür biçimini geliştirmişlerdi, şimdiki zamanda yaşıyorlardı ve inanılmaz derecede mutluydular. Çevrelerindeki zorlukları psikolojik olarak aşıp geçmelerine yardım ediyordu. O anda yaşadıkları deneyimin dışında başka bir şeye gereksinimleri olmadığından, böyle şeyleri tanımlayacak sözcükleri yoktu. Everett’in kuramı uzun yıllar onların kültürüne derinlemesine dalmanın sonucuydu. Kuram aklında şekillenirken birçok şeyi de açıklıyordu. Birkaç ay ya da yıl onları dışarıdan izleyerek bunu anlayamazdı.

Bu deneyimden çıkardığı kültürün bir dilin gelişmesinde oynadığı önemli rol ve dillerin tahmin ettiğimizden çok farklı olduğu sonuçları, dilbilim alanında sayısız tartışmayı tetikleyecekti. Gerçi tüm insan dillerinin kesinlikle ortak yönleri vardır ama kültürün geçerliliğini aşan bir evrensel dilbilgisi olamaz. Böyle bir sonucun ancak uzun yıllar süren, çok yoğun alan çalışmasıyla ortaya çıkacağını saptadı. Çok uzaklardan, evrensel kuramlara dayanan varsayımlar yapanlar resmin bütününe göremezler. Farklılıkları görmek, bir kültüre katılmak zaman ve çaba gerek-

tirir. Üstelik bu farklılıkları algılamak çok zor olduğundan, bir kültüre, dilleri ve dünyayı nasıl deneyimlediğimizi biçimlendiren birincil güç olarak saygı gösterilmiyor.

Pirahã kültürüne direnlemesine girdikçe, Everett de değişti. Dilbilim alanındaki yukarıdan aşağıya araştırma biçimi ve buna yol açan fikirlerden düş kırıklığına uğramakla kalmayıp, misyoner olarak kendi görevinden de hoşlanmamaya başladı. Her ikisi de Pirahã'lara yabancı fikirleri ve değerleri zorla kabul ettirmek demekti. İncil'i yaymanın ve onları Hristiyanlaştırmanın, koşullarına çok uygun ve mutlu eden kültürlerini yok edeceğini düşünüyordu. Böyle fikirlere kapılınca, Hristiyanlığa olan inancını yitirdi ve sonunda kiliseden ayrıldı. Yabancı bir kültürü içinden öğrenince, belirli bir inanç ve değer sisteminin üstünlüğünü kabul edemez olmuştu. Böyle bir fikre saplanmanın dışarıda kalmaktan gelen bir yanılsama olduğuna karar verdi.

Daniel Everett'in koşullarında kalan çoğu araştırmacının doğal tepkisi, araştırma amaçlı olarak öğrendikleri becerilere ve kavramlara dayanmaktır. Bunun anlamı Everett'in başlangıçta yaptığı gibi Pirahã'ları yakından incelemek, ayrıntılı notlar almak ve bu yabancı kültürü dilbilim ile antropolojideki geçerli kuramların saptadığı çerçeveye yerleştirmeye çalışmaktır. Bunu yapınca araştırmacılar saygın dergilerdeki makaleler ve akademik yaşamda sağlam konumlarla ödüllendirilirler. Ama sonunda hâlâ dışarıdan içeriye bakar durumda kalırlar ve ulaştıkları sonuçların büyük bir kısmı varsayımlarının onaylanması olur. Everett'in Pirahã kültürü ve dili hakkında keşfettiği bilgi zenginliği dikkat çekmeden durur. Bu durumun geçmişte ne kadar çok yaşandığını ve hâlâ da yaşanmakta olduğunu düşününce, dışarıdan bakma yaklaşımı nedeniyle yerel kültürlerin birçok sırrını yitirdiğimizi anlıyoruz.

Dışarıdan içeriye perpektif tercihi bir kısım bilim insanları arasındaki önyargılardan kaynaklanır. Dışarıdan incelemenin nesnellüğimizi koruduğunu ileri sürüyorlar. Ama bir araştırmacının perspektifi bunca varsayım ve önceden kabul edilmiş ku-

ramlarla lekelenince nasıl bir nesnellikten söz edebiliriz? Pirahā gerçeği ancak içlerinden ve kültürlerine katılarak anlaşılabilirdi. Bu davranış gözlemciyi öznellikle lekelemez. Bir bilim insanı içlerinden araştırma yapabilir ve aynı zamanda mantık gücünü koruyabilir. Everett onların kültüründen kendini biraz geri çekip ADİ kuramını oluşturabilmişti. Sezgiler, mantık, içeriden perspektif ve bilim birlikte var olabilir. Everett'in bu yolu seçmesi epey cesaret gerektirmişti. Temelinde ormandaki yaşamın tehlikelerine fiziksel olarak kendini açık bırakmıştı. Diğer dilbilimcilerle zorlu tartışmalar yaşamıştı ve bu çatışmalar bir profesör olarak meslek yaşamına sorunlar getirmişti. Gençliğinde kendisi için çok değerli olan Hristiyanlıktan hoşlanmamasına yol açmıştı. Ama gerçeği ortaya çıkarma arzusuyla bunu yapmaya kendini zorunlu hissetmişti. Alışılmamış yolda ilerleyerek inanılmaz derecede karmaşık bir dil sistemini çözmüş, kültürleri hakkında çok değerli içgörüler edinmiş ve genel olarak yaşamlarında kültürün oynadığı rolü algılamıştı.

Başkalarının deneyimlerini tam olarak yaşamayacağımızı unutmayın. Her zaman dışarıdan içeriye bakacağız ve bu durum bunca yanlış anlaşmanın ve çatışmanın nedeni olmayı sürdürecektir. Ama insan zekâsının birincil kaynağı ayna nöronların gelişmesine dayanıyor. Ayna nöronlar kendimizi başkalarının yerine koyup deneyimlerini hayal etme yeteneğini bize veriyor. Sürekli insanlarla birlikte olarak ve onların kafasının içine girmeye çalışarak perspektiflerini daha iyi sezebiliriz ama bunu yapmak için çaba göstermemiz gerekir. Bizim doğal eğilimimiz kendi inançlarımızı ve değerlerimizi farkına bile varmadığımız yollarla başkalarına aktarmaktır. Başka bir kültürü incelemek isteyince, empati gücümüzü kullanarak ve onların yaşamlarına katılarak bu doğal eğilimimizden sıyrılırız ve onların deneyimlerinin gerçeğine ulaşırız. Bunu başarmak için Öteki'nden ve alışmadığımız yaşam biçimlerinden korkmak duygusunu yenmeliyiz. Onların inanç ve değer sistemlerine, rehberlik eden efsanelerine, dünyayı algılayış biçimlerine girmeliyiz. Onları başlangıçta gördüğümüz çarpık mercekler yavaş yavaş aydınlanmaya başlar. Onların başka oluşuna daha derinden yaklaşıncı, duygularını hissedince, onları

başkalaştıranları anlarız ve insan yapısını algılamaya başlarız. Bu yaklaşım toplumlar, bireyler ve hatta kitap yazarları için de geçerlidir. Nietzsche, “Kendinizi *bana karşı* hissetmeye başladığınız anda, benim konumumu ve savlarımı anlamayı bırakırsınız! Siz de *aynı tutkunun* kurbanı olmak zorundasınız.” diye yazmıştı.

7. Tüm bilgi biçimlerini sentezleyin – Evrensel erkek/ kadın

Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) Frankfurt’ta mutsuz bir evde büyümüştü. Yerel politikada başarısız meslek yaşamı babasını dünyadan nefret eder duruma getirmiş ve genç karısından uzaklaşmıştı. Kendi başarısızlığını telafi etmek için oğlunun var olan en iyi şekilde eğitilmesini istemişti. Goethe güzel sanatları, bilimleri, çeşitli dilleri, elişlerini, eskrimi, ve dans etmeyi öğrenmişti. Ama babasının gözetleyici bakışları altındaki ev yaşamını dayanılmaz ve sersemletici bulmuştu. Leipzig Üniversitesi’nde okumak için evden ayrılırken kendini hapishaneden çıkmış gibi hissetmişti. İçinde biriken enerjileri, huzursuzluğu, kadın ve macera açlığı birdenbire özgür kalınca çılginlaşmıştı.

Bir züppe yaşamı sürmeye başlamış, en moda giysileri seçmiş ve bulabildiği tüm genç kadınları baştan çıkarmıştı. Kendini Leipzig’in aydınlarının arasına atmış, kentin tüm tavernalarında profesörler ve öğrencilerle şu ya da bu felsefe konusunda tartışmıştı. Tüm fikirleri aykırıydı, Hristiyanlığa karşı atıp tutuyor ve Antik Yunanlıların pagan dinlerini özlüyordu. Bir profesör, “Üst katta bir tahtasının eksik oluşu evrensel bir fikirdi,” demişti.

Sonunda genç Johann âşık olmuş ve özdenetiminden geriye ne kalmışsa uçup gitmişti. Aşk ilişkisi hakkında arkadaşlarına yazdığı mektuplar hepsini kaygılandırmıştı. Sürekli olarak mutlulukla derin depresyon, hayranlıkla güvensizlik arasında gidip geliyordu. Yemek yemiyordu. Evlenme teklifi yapmış ve ardından vazgeçmişti. Çoğu kişi deliliğin tam sınırında olduğunu düşünüyordu. “Her gün biraz daha hızlı yokuş aşağıya iniyorum,” diye yazdı bir arkadaşına. “Üç ay sonra sonum gelecek.” Ve 1768 yılında bunca olayın tam ortasında çözüvermişti. Kendine gelin-

ce kanlar içinde kaldığını fark etmişti. Akciğer kanaması geçirmiş ve günlerce ölümün eşiğinde kalmıştı. Doktorlar iyileşmesini mucize gibi görmüşler, hastalığın tekrarlamasından korkmuşlar ve Frankfurt'taki evine dönmeye zorlamışlardı. Evinde aylar boyunca yataktan çıkamayacaktı.

Hastalığını atlatırken genç Goethe, kendini farklı hissetmeye başlamıştı. Yaşamı boyunca aklından çıkmayacak iki fikre kapılmıştı. Birincisi *cin sesi* adını verdiği bir çeşit içsel ruha sahip olduğu hissiydi. Bu ruh onun tüm yoğun, huzursuz şeytansı enerjisinin somutlaşmasıydı. Leipzig'de olduğu gibi yıkıcı biçime gelebilirdi. Ya da bu ruhu alt edip üretken bir şekle döndürebilirdi. Bu enerji öylesine güçlüydü ki, bir ruhsal durumdan ya da bir fikirden bir başkasına, ruhsallıktan erotizme, saflıktan kurnazlığa bir anda geçiveriyordu. Şeytansı ruhun doğumunda içine yerleştiğine ve tüm benliğini kapladığına karar verdi. Bu şeytanla nasıl başa çıktığı yaşam süresini ve çabalarının başarısını saptayacaktı.

İkincisi çok genç yaşta ölümle burun buruna gelince, ölümün varlığını tüm kemiklerinde hissetmişti ve iyileştikten sonra bile haftalarca bu duygudan kurtulamamıştı. Yaşama geri dönünce hayatta olmanın garipliğine şaşırılmıştı – bilinçli denetiminin dışında işlevini sürdüren bir kalbi, ciğerleri ve beyni vardı. Yaşamın bireysel somutluğunu aşan bir yaşam gücü olduğuna ve bu gücün Tanrı yerine doğadan geldiğine inanıyordu (Goethe yaşamı boyunca pagan olarak kalacaktı). İyileşme döneminde kırlarda uzun yürüyüşlere çıkmıştı ve yaşamın garipliği hakkındaki duyguları bitkilerin, ağaçların, hayvanların görüntülerine aktarılmıştı. Hangi güç bunları bugüne, kusursuzca oluşmuş yaşam biçimlerine getirmişti? Onları büyüten enerjinin kaynağı neydi?

Adeta bir idam cezasından kurtulmuş gibi bu yaşam gücüne karşı doymak bilmeyen bir merak hissediyordu. Ünlü Alman efsanesinde adı geçen Faust adlı düşünür umarsızca yaşamın kaynağını keşfetmek istemiş, şeytanın Mefisto adlı somut varlığıyla karşılaşmış ve Mefisto ona ruhuna karşılık bu arayışında yardımcı olacağını söylemişti. Goethe'nin aklına bu efsane üzerine bir öykü kurgulamak fikri gelmişti. Eğer huzursuz Faust bir an tat-

min olma duygusuna kapılıp yaşamdan daha fazlasını istemezse ölecek ve şeytan ruhuna sahip olacaktı. Goethe bu öykü üzerine notlar almaya başladı ve şeytan ile Faust arasındaki diyalogları yazarken kendi iç seslerini, kendi içindeki şeytansı ikiliklerin bir-biriyle konuşmalarını duymaya başladı.

Yıllar sonra yaşamını Frankfurt'ta bir avukat olarak sürdürecekti. Tıpkı Leipzig'de olduğu gibi içindeki şeytan yine onu kontrolü altına alacaktı. Bir avukatın sıradan yaşamından, sosyal yaşamı denetleyen ve insanları doğadan ayıran tüm geleneklerden nefret ediyordu. Benliğindeki çok güçlü başkaldırı duygularını *Genç Werther'in Acıları* adlı mektup tarzındaki romanına aktardı. Gerçi roman tanıdığı kişilere ve özellikle kötü sonuçlanan bir aşk ilişkisi nedeniyle intihar eden genç bir arkadaşına dayanıyordu ama fikirlerin çoğu kendi deneyimlerinden geliyordu. Roman duyguların üstünlüğünü destekliyor, doğaya daha yakın yaşamayı ve duygusal yaşama geri dönmeyi destekliyordu. Avrupa'da romantizm adıyla tanınacak akımın öncüsüydü ve gerek Almanya'da gerekse diğer ülkelerde güçlü tepkiler almıştı. Genç Goethe bir anda şöhret olmuştu. Neredeyse herkes bu romanı okumuştı. Yüzlerce genç umarsız Werther'i taklit ederek intihar etmişti.

Kazandığı başarı Goethe'yi şaşırttı. Birdenbire kendini döneminin en ünlü yazarlarıyla arkadaşlık ederken buldu. Yavaş yavaş içindeki şeytan çirkin kafasını kaldırmaya başladı. Şarap, kadınlar ve partilerden oluşan bir hayata daldı. Ruhsal durumu çılgınlar gibi gidip geliyordu. Hem kendine hem de katıldığı dünyaya gitgide artan bir tiksinti duyuyordu. Sosyal yaşamı yönlendiren yazar ve aydınlar onu rahatsız ediyordu. Son derece kendini beğenmiş insanlardı ve onların dünyası da tıpkı avukatlar gibi gerçeklerden ve doğadan kopuktu. Merak uyandıran bir yazar olarak kazandığı ünün kendisini kısıtladığını hissediyordu.

1775'te, *Werther* romanının yayımlanmasından bir yıl sonra Weimar dükünden kişisel danışmanı ve bakanı olarak dükalıkta kalmak için davet aldı. Dük onun yazılarına hayrandı ve oldukça donuk sarayını sanatçılarla doldurmak istiyordu. Goethe aradığı fırsatı bulmuş gibiydi. Edebiyat dünyasına elveda deyip kendini

Weimar'a gömecekti. Tüm enerjisini siyasi işlere, bilime ve içindeki lanet olası şeytanı ehlileştirmeye harcayacaktı. Daveti kabul etti ve daha sonra İtalya'ya yaptığı bir yolculuk dışında yaşamının geri kalanını Weimar'da geçirdi.

Dukalığa yerleşince yerel hükümeti çağdaştırma fikrine kapıldı ama dükün zayıf ve disiplinsiz olduğunu ve dukalığın yenileştirme girişimlerinin sonuçsuz kalacağını kısa sürede fark etti. Yolsuzluk çok fazlaydı. Böylece enerjisini yeni tutkusu olan bilime yönlendirdi. Jeoloji, botanik ve anatomiye odaklandı. Şiir ve roman yazma yılları sona ermişti. Evinde saatlerce inceleyeceği taşlar, bitkiler, kemikler toplamaya başladı. Bu bilimlere baktıkça aralarında tuhaf bağlantılar olduğunu keşfetti. Jeoloji dalında, dünyadaki değişimlerin çok ağır ilerlediğini, çok uzun sürelerle yayıldığını ve bir kişinin yaşamı boyunca gözlemlenemeyeceği kadar yavaş olduğunu algıladı. Bitkiler tohumdan başlayarak çiçek ya da ağaç biçimine gelinceye kadar sürekli değişim geçiriyordu. Dünyadaki tüm yaşamlar her an değişim içindeydi, bir yaşam biçiminden bir başkası doğuyordu. İnsanların da ilkel yaşam biçimlerinden evrimleştiği hakkında radikal fikirler düşünmeye başladı, ne de olsa doğanın yapısı böyleydi.

O dönemde evrim kuramına karşı çıkan en önemli sav, insanlarda maksillalar arası kemiğinin olmamasıydı. Aralarında primatların da bulunduğu alt sınıf hayvanların çenelerinde bu kemik vardı ama o tarihte insan kafatasında bulunduğu henüz saptanmamıştı. Bu durum insanların ilahi bir güç tarafından yaratıldığının kanıtı olarak ileri sürülüyordu. Tüm doğanın birbirine bağlı olduğu fikrine inanan Goethe böyle bir varsayımı kabul etmedi ve araştırmalarının sonunda maksillalar arası kemiğin kalıntılarının insan bebeklerinin üst elmacikkemiklerinde bulunduğu ve böylece bizlerin diğer yaşam biçimleriyle bağlantılı olduğumuzu keşfetti.

Bilimle ilgilenme tarzı o tarihte alışılmamıştı. Tüm bitkilerin şekil ve gelişmesinin çıkarsanabileceği ilk örnek bir bitki olduğu fikrine saplandı. Kemikleri incelerken, tüm yaşam biçimlerinde örneğin omurga gibi belirli yapısal bölümlerin arasında benzerlik olup olmadığını kıyaslıyordu. Yaşamın özüne ulaşma konusunda

Faustvari arzunun sonucu olarak tüm yaşam biçimlerinin bağlantılarına takıntılı olmuştu. Doğadaki olguların kendi yapıları içinde kendi özlerini barındırdığını hissediyor ve insanların akıl ve duyularıyla bunu kavrayabileceğini düşünüyordu. Dönemin neredeyse tüm bilim insanları onun çalışmalarını alaya aldı ama daha sonraki yıllarda belki de ilk evrim kavramını geliştirdiği ve öteki çalışmalarının morfoloji ve kıyaslamalı anatomi gibi daha sonra ortaya çıkacak bilim dallarının öncüsü olduğu kabul edildi.

Weimar'da Goethe tümüyle değişmiş bir insandı; ciddi bir bilim insanı ve düşünürdü. Ama 1801 yılında hastalığı yineleyip bir kez daha onu ölümün eşiğine taşıdı. İyileşmesi yıllar sürdü ve 1805'te gücü yerine geldi ve bununla birlikte gençliğinden bu yana yaşamadığı duyguları geri döndü. İnsan aklının tarihinde o yıl, Goethe'nin ellili yaşlarından altmışlarının sonuna kadar sürecek en garip ve şaşırtıcı derecede verimli bir döneminin başlangıcı oldu. On yıllardır baskıladığı şeytan bir kez daha serbest kalmıştı ama artık onu çeşitli işlerde kullanacak kadar disiplin sahibiydi. Şiirler, romanlar, oyunlar adeta içinden akıyordu. Tekrar *Faust* konusunu ele aldı ve büyük bir bölümünü bu dönemde yazdı. Günleri farklı çalışmaların çlgın bir karışımıydı: Sabahları yazıyor, öğleden sonraları deneyler ve bilimsel gözlemler yapıyor (artık kimya ve meteorolojiye de merak salmıştı), akşamüstleri dostlarıyla estetik, bilim ve politika konularında tartışmalara katılıyordu. Yorulmak bilmiyor ve sanki ikinci gençliğini yaşıyor gibiydi.

Goethe şimdi, insan bilgisinin tüm biçimlerinin, gençliğinde ölümün eşiğine geldiğinde sezdiği aynı yaşam gücünün kanıtları olduğu sonucuna varmıştı. Çoğu insanın sorununun konular ve fikirlerin çevresine yapay duvarlar örmek olduğunu düşünüyordu. Gerçek bir düşünür bağlantıları görür ve her ayrı olguda çalışan yaşam gücünün özünü kavrayabilirdi. Niçin bir kişi şiirde takılıp kalır ya da sanatın bilimle bağlantısını görmez veya kendi zihinsel ilgi alanlarını daraltır? Tıptı bir kumaşın tüm ipliklerini bir araya getiren bir dokuma makinesi gibi, akıl da her şeyi birbirine bağlamak üzere tasarlanmıştı. Eğer yaşam organik bir bütün

olarak varsa, bütünlük duygusunu yitirmeden parçalara ayrılmıyorsa, düşünmek de kendini bütüne eşitlemelidir.

Goethe'nin yaşamının alacakaranlık kuşağındaki döneminde garip bir olgu arkadaşları ve tanıdıklarının dikkatini çekti – gelecekte, on yıllar, yüzyıllar sonrasında söz etmekten hoşlanmaya başlamıştı. Weimar'da kaldığı yıllarda ekonomi, tarih ve siyaset bilimi konusunda kitaplar okuyarak çalışmalarını genişletmişti. Bu kitaplardan edindiği içgörülerini kendi mantığına ekleyerek tarihsel olayların gidişini öngörmekten keyif alıyordu ve söylediği olaylara sonradan tanık olanlar onun isabetli öngörülerine şaşıracaktı. Fransız Devrimi'nden yıllar önce halkın gözünde meşruiyetini yitirdiğinden Bourbon hanedanının yıkılacağını öngörmüştü. Fransız Devrimi'ni altüst edecek savaşlarda Almanların tarafında bulunup, Valmy Muharebesi'nde Fransız sivil ordusunun zaferine tanık olunca, "Burada ve şimdi yeni bir tarihsel çağ başlıyor; hepiniz bunu gördüğünüzü söyleyebileceksiniz," demişti. Yaklaşan demokrasi ve sivil ordular çağından söz ediyordu.

Artık yetmişli yaşlarındaydı ve milliyetçiliğin ölmekte olan bir güç olduğunu, Avrupa'nın bir gün tıpkı Amerika Birleşik Devletleri gibi bir birlik kuracağını ve bu gelişmeye kendisinin çok sevineceğini anlatıyordu. Heyecanla ABD'den söz ederken, günün birinde dünyanın en büyük gücü olacağını ve sınırlarını genişleterek tüm kıtayı kaplayacağını öngörüyordu. Yeni telgraf biliminin dünyayı bağlayacağına, insanların bir saat içinde tüm haberlere ulaşacağına inandığından söz ediyordu. Bu geleceğe hızın olup bitecekleri saptayacağını düşünerek "hız çağı" adını vermişti. Yine de insan ruhunun körelmesine yol açacağından kaygılanıyordu.

Seksen iki yaşında aklı eskisinden daha fazla fikirlerle ışıldarken sonunun yaklaştığını hissediyordu. Bir arkadaşına seksen yıl daha yaşamamanın ne kadar acı olduğundan, bunca deneyim birikimiyle yapabileceği yeni keşiflerden söz etmişti. Yıllardır erteliyordu ama *Faust* kitabının sonunu yazmasının zamanı gelmişti: düşünür bir an mutlu olacak, şeytan onun ruhunu alacak ama ilahi güçler büyük zihinsel hırsı, bilgiye ulaşmak için yılmayan

arayışı nedeniyle Faust'u bağışlayacak ve cehenneme gitmesini önleyecekti – belki de Goethe'nin kendi hakkında verdiği karar buydu.

Birkaç ay sonra ünlü dilbilimci ve eğitimci arkadaşı Wilhelm von Humboldt'a, "İnsan uzuvları alıştırma, eğitim, düşünme, başarı ya da başarısızlık, ilerletme ya da engellemeye... farkına varmadan yeni bağlantılar kurmayı öğrenirken, edinilenler ve sezilenler birlikte çalışır ve dünya harikası uyumlu sonuçlar ortaya çıkar... Dünyayı şaşırtıcı işlemlerin şaşkın kuramları yönetiyor; benim için en önemli nokta, içimde olanlara, içimde sürüp gidenlere dönmek ve özelliklerim üzerinde sert bir denetim kurmaktır," diye yazdı. Bu sözler son yazısı olacaktı. Birkaç gün sonra, seksen üç yaşında yaşamını yitirdi.

Goethe'nin yaşamındaki dönüm noktası *Genç Werther'in Acıları* kitabının kazandığı büyük başarı olmuştu. Ani şöhretin gözlerini kamaştırmasını önleyememişti. Çevresindekiler kitapların devamı için haykırıyorlardı. O tarihte yalnızca yirmi beş yaşındaydı. Yaşamı boyunca halka böylesine şaşırtıcı bir kitap daha sunamayacaktı; gerçi son yıllarında Almanya'nın en büyük dâhisi olarak tanınacaktı ama bu kitaptan sonra yazdıkları *Werther*'in başarısını yakalamayacaktı. Halka istediğini vermemek büyük bir cesaret işiydi. Böylesi bir şöhretten yararlanmamak bir daha asla kavuşmamak demekti. Kendine çektiği bunca ilgiden vazgeçecekti. Ama Goethe içinde şöhretin çekiciliğinden çok daha güçlü duygular besliyordu. Bir tek kitaba mahkûm olmak, yaşamını edebiyata adayıp ilgi çekmek istemiyordu. Böylece içimdeki şeytan adını verdiği bir gücün rehberliğinde kendine özgü garip bir yol çizdi. Ruhundaki huzursuzluk edebiyatın ötesine geçip yaşamın özüne ulaşması için onu zorluyordu. Artık yalnızca doğumunda bedenine yerleşen bu ruhu yönetmesi ve yönlendirmesi gerekiyordu.

Bilim dalında yine kendi garip yolunu izleyip doğada derin modeller aradı. Çalışmalarını politika, ekonomi ve tarihe doğru genişletti. Yaşamının geç döneminde edebiyata geri dönünce, ka-

fası çeşitli bilgi biçimleri arasındaki bağlantılarla dolup taşmıştı. Şiirleri, romanları, oyunları bilimle, buna karşılık bilimsel araştırmaları şiirsel sezgilerle kaplanmıştı. Tarih hakkındaki içgörülerini inanılmazdı. Ustalığı şu ya da bu konuda değil, on yıllar süren derin gözlem ve düşüncelerin etkisiyle, aralarındaki bağlantılardaydı. Rönesans döneminin ideali olarak görülen *evrensel insanı*, edindiği çeşitli bilgilerle dolan aklı doğanın gerçekliğine yaklaşan ve çoğu insanın göremediği sırları gören insan tipini simgeliyordu.

Günümüzde bazıları Goethe'yi on sekizinci yüzyılın tuhaf bir kalıntısı olarak görenler olabilir; bilgiyi birleştirme idealini romantik bir düş gibi görenler de olabilir ama basit bir nedenle tam tersi doğrudur: İnsan beyninin bağlantı ve çağrışım gereksinimi adeta kendi iradesine sahiptir. Gerçi bu gelişim tarih boyunca çeşitli dönüşler yapacaktır ama sonunda bağlantı kurmak kazanacaktır çünkü bizim yapımızın ve eğilimlerimizin güçlü bir parçasıdır. Şimdi teknoloji alanlar ve fikirler arasında bağlantılar kurmak için benzeri görülmemiş araçlar sunuyor. Sanat ve bilim arasındaki yapay engeller ortak gerçeğimizi öğrenmenin ve ifade etmenin baskısıyla eriyip yok olacaktır. Fikirlerimiz doğaya yaklaşacak, canlanacak ve organikleşecektir. Herhangi bir şekilde bu evrenselleşmenin parçası olmaya çabalamalısınız, bilginizi başka alanlara odgru genişletmeli, olabildiğince ilerletmelisiniz. Böylesine bir arayıştan gelecek zengin fikirler ödülünüz olacaktır.

TERSİNE ÇEVİRMEK

Ustalığı tersine çevirmek varlığını, önemini ve dolayısıyla ona giden yolu yadsımaktır. Üstelik böyle bir tersine çevirme çabası güçsüzlük ve düş kırıklığı duyguları verecektir. Tersine çevirme *sahte benlik* adını vereceğimiz köleliğe gidecektir.

Sahte benliğiniz nasıl biri olmanız, neler yapmanız gerektiği hakkında kendi fikirlerini uygulamanızı isteyen ailenizin ve dostlarınızın içselleştirdiğiniz sesleri olduğu kadar, sizi kolayca baştan çıkaracak, sadık kalmanız istenen toplumsal baskıların

birleşmesinden oluşur. Aynı zamanda sizi sevimsiz gerçeklerden korumak isteyen kendi egonuzun sesini de içerir. Bu benlik sizinle açıkça konuşur ve konu ustalık olunca, “Uсталık dâhiler içindir, olağanüstü yetenekliler içindir, hilkat garibeleri içindir. Ben böyle doğmadım,” der. Ya da, “Uсталık çirkin ve ahlakdışıdır. Hırslı ve bencil olanlar içindir. Yaşamdaki yazgımı kabullenmeliyim ve kendimi güçlendirmek yerine başkalarına yardımcı olmak için çalışmak daha doğru olur,” der. Ya da belki, “Başarı şanstır. Usta dediklerimiz doğru zamanda doğru yerde bulunmuş olanlardır. Eğer şansım olsaydı, ben de onların yerinde olabilirdim,” diyebilir. Üstelik, “Çok fazla acı ve çaba gerektiren bir şey için bu kadar fazla çalışmanın ne gereği var? Kısacık yaşamımın keyfini çıkar-mam ve geçinip gitmek için bir şeyler yapmam daha iyidir,” diye ekleyebilir.

Artık bu seslerin doğruyu söylemediklerini biliyorsunuz. Uсталık genetik ya da şans değil, doğal eğilimlerinizi ve içiniz-de kaynayan derin arzuları izlemektir. Herkesin böyle eğilimleri vardır. İçinizdeki arzu, her ikisi de uсталık yolunu tıkayan engel-ler olan bencillik ya da güç hırsıyla dürtülenmez. Bu arzu doğu-munuzda sizi özgünleştiren doğal bir duygudur. Eğilimlerinizi izleyip uсталığa giderken, topluma katkıda bulunacaksınız, keşif-ler ve içgörülerle zenginleştireceksiniz ve doğadaki ve insan top-lumlarındaki çeşitlilikten olabildiğince fazla yararlanacaksınız. Aslında bencilliğin zirvesi başkalarının yarattıklarını tüketmek ve sınırlı hedeflerin, kolay keyiflerin kabuğuna çekilmektir. Ken-dinizi eğilimlerinize yabancılaştırmak uzun vadede acı ve düş-kırıklığına yol açtığı gibi özgün bir şeyleri yitirme duygusuna da yol açar. Bu acıyı öfke ve kıskançlıkla dışa vurursunuz ve üzün-tünüzün gerçek kaynağını fark etmezsiniz.

Gerçek benliğiniz sözcüklerle ya da basmakalıp cümlelerle ko-nuşmaz. Sesi bedeninizin derinliğinden, ruhunuzun alt katman-larından, içinize fiziksel olarak yerleştirilmiş bir şeyden gelir. Öz-günlüğünüzden kaynaklanıp sizi aşip geçen duygular ve güçlü arzularla iletişim kurar. Belirli etkinliklere ya da bilgi türlerine neden ilgi duyduğunuzu tam olarak algılayamazsınız. Bunlar tü-müyle kelimelendirilemez ya da açıklanamaz. Yalnızca doğanın

bir gerçeğidir. Bu sesi izleyerek kendi potansiyelinizi fark ederseniz, yaratmak ve özgünlüğünüzü ifade etmek özleminizi tatmin edersiniz. Bir amacı olduğundan vardır ve onu gerçekleştirmek sizin yaşam görevinizdir.

Kendimizi beğeniriz ama yine de Raffaello'nunkilere benzeyen bir tablo ya da Shakespeare'inkileri çağrıştıran dramatik bir sahne yaratamayacağımızı varsayalım. Bunları yapma kapasitesinin olağanüstü harika olduğuna, ender bir rastlantı olduğuna ya da dinsel yönümüz güçlüyse yukarıdan gelen bir iyilik olduğuna kendimizi inandırırız. Böylece kibrimiz, bencilliğimiz dâhilerin varlığını destekler: dâhileri kendimizden çok uzakta olarak düşünürüz, bir mucize gibi görürüz ve bizi incitmezler. Ama kibrimizin bu önerilerinin dışında, bir dâhinin yaptıkları temelinde bir makineyi icat eden kişiden, astronomi ya da tarih bilgininden, taktik ustasından farklı değildir. Eğer kişi, düşüncesi bir yönde aktif olan, her şeyi malzeme olarak kullanan, kendi içsel yaşamını ve başkalarının yaşamını heyecanla gözlemleyen, her yerde modeller ve teşvikler gören, ellerindeki tüm araçları bir araya getirmekten yorulmayan birinin resmini çizebilirse, yaptıklarını açıklayabilir. Dâhiler de önce tuğla yerleştirmesini ardından inşa etmesini öğrenirler ve sürekli olarak malzeme ararlar ve biçimlendirirler. Yalnızca dâhilerin değil tüm insanların her hareketi şaşırtıcı derecede karmaşıktır ama hiçbirisi "mucize" değildir.

– FRIEDRICH NIETZSCHE

ÇAĞDAŞ USTALARIN YAŞAMÖYKÜLERİ

Santiago Calatrava 1951 yılında Valencia, İspanya'da doğdu. Mimarlık diplomasını Valencia Politeknik Üniversitesi'nden aldıktan sonra Zürih'teki İsviçre Federal Teknoloji Enstitüsü'nde inşaat mühendisliği doktorası yaptı. İnşaat mühendisi olarak genellikle köprüler, tren istasyonları, müzeler, kültür merkezleri ve spor kompleksleri gibi büyük boyutlu kamu projelerine yoğunlaştı. Doğanın organik biçimlerinden esinlenen Calatrava, bu projelere hem geçmişe hem geleceğe ait nitelikler katmaya, binaların bazı kısımlarının hareket etmesini ve değişmesini sağlamaya çalıştı. En tanınmış tasarımları arasında Toronto, Kanada'da BCE Place Galleria (1992), Lizbon, Portekiz'de Oriente Tren İstasyonu (1998), Milwaukee Sanat Müzesi ek binası (2001), Buenos Aires, Arjantin'de Puente de la Mujer Köprüsü (2001), Santa Cruz, Kanarya Adaları'nda Tenerife Oditoryumu (2003), Atina Olimpiyat Spor Kompleksi (2004), Malmö, İsveç'te Turning Torso Kulesi (2005) ve Kudüs, İsrail'de Hafif Raylı Ulaşım Köprüsü (2008) bulunuyor. Şu anda New York'daki Dünya Ticaret Merkezi'nin Ulaştırma Merkezi üzerinde çalışıyor. Calatrava aynı zamanda dünyanın birçok galerisinde yapıtları sergilenen bir heykeltıraştır. Sayısız ödülleri arasında Yapı Mühendisleri Enstitüsü Altın Madalyası (1992) ve Amerikan Mimarlar Enstitüsü Altın Madalyası (2005) bulunuyor.

Daniel Everett 1951'de Holtville, Kaliforniya'da doğdu. Chicago'daki Moody İncil Enstitüsü'nden yabancı misyonlar diplo-

ması ve rahip unvanı aldı. Bir Hıristiyanlık kuruluşu olan Summer Dilbilim Enstitüsü'nde dilbilim eğitiminin ardından Everett ile ailesi Amazon havzasında Pirahã adıyla tanınan, konuştukları dil başka hiçbir dille bağlantısı olmayan avcı-toplayıcı kabileyle yaşamaya gönderildi. Yıllarca Pirahã'ların arasında yaşayan Everett sonunda şifresi çözülemez diye bilinen dili öğrendi ve bu süreçte dillerin yapısı hakkındaki bazı keşifleri halen dilbilim dalında tartışmalara yol açıyor. Bir düzineden fazla Amazon yerli dili üzerinde araştırma yaptı, makaleler yayımladı. Brezilya'daki Campinas Devlet Üniversitesi'nden dilbilim doktoru diploması aldı. Pittsburgh Üniversitesi'nde dilbilim ve antropoloji profesörü olarak görev yaptığı gibi Dilbilim Bölümü başkanlığını yürüttü. Ayrıca Manchester Üniversitesi (İngiltere) ve Illinois Eyalet Üniversitesi'nde ders verdi. Şu anda Bentley Üniversitesi Sanat ve Bilim Fakültesi dekanı olarak çalışıyor. *Don't Sleep, There Are Snakes: Life and Language in the Amazonian Jungle* (2008) ve *Language: The Cultural Tool* (2012) adlı iki kitabı yayımlandı. Pirahã'larla yaptığı çalışma *The Grammar of Happiness* (2012) adlı belgeselin konusu oldu.

Teresita Fernández 1968'de Miami, Florida'da doğdu. Güzel sanatlar dalında, Florida Uluslararası Üniversitesi'nden lisans ve Virginia Commonwealth Üniversitesi'nden lisansüstü diploması aldı. Kavramsal sanatçı olan Fernández daha çok halka açık mekânlardaki büyük boyutlu, sıra dışı malzemelerle yaptığı heykellerle tanınıyor. Çalışmalarında psikolojinin dünyayı algılamamızı nasıl etkilediğini araştırmayı sevdiğinden, sanata ve doğaya alışılmış bakışımıza meydan okuyan üçboyutlu ortamlar yaratıyor. Yapıtları, aralarında Modern Sanatlar Müzesi New York, San Francisco Güzel Sanatlar Müzesi ve başkent Washington'daki Corcoran Sanat Galerisi'nin de bulunduğu dünyanın önde gelen müzelerinde sergilendi. Büyük boyutlu çalışmaları arasında Naoşima Japonya'daki tanınmış Bennesee Sanat mekânı için özel olarak tasarladığı *Blind Blue Landscape* adlı yapıtı bulunuyor. Aldığı sayısız ödülün arasında Guggenheim Sanat Bursu, Roma

Amerikan Akademisi Bursu, Ulusal Yaratıcı Sanatlar Bursu bulunuyor. 2005 yılında “dâhi ödeneği” adıyla tanınan MacArthur Vakfı Bursu ile ödüllendirildi. 2011 yılında Başkan Barack Obama Fernández’i, ABD Güzel Sanatlar Komisyonu’na atadı.

Paul Graham 1964’te Weymouth, İngiltere’de doğdu. Dört yaşındayken ailesi Amerika’ya taşındı ve Monroeville, Pennsylvania’da büyüdü. Cornell Üniversitesi’nden felsefe diploması ve Harvard Üniversitesi’nden bilgisayar bilimi doktora diploması aldı. Rhode Island Tasarım Okulu ve Floransa’da Güzel sanatlar Akademisi’nde resim okudu. 1995 yılında Viaweb adıyla kullanıcıların kendi internet dükkânlarını kurmasına izin veren ilk servis sağlayıcısını kurdu. Yahoo! bu şirketi yaklaşık 50 milyon dolara satın alıp adını Yahoo! Store olarak değiştirdikten sonra Graham programlama, teknik startup’lar, teknoloji tarihi ve sanat konularında çok popüler internet denemeleri yazmaya başladı. 2005 yılında Harvard Bilgisayar Derneği’nde yaptığı konuşmaya aldığı tepkiyle esinlenerek Y Combinator adında genç girişimcilere parasal destek, öneri ve akıl hocalığı sağlayan bir çıracılık sistemi yarattı. Şirketi dünyanın en başarılı teknik insan yetiştiricisi oldu. Aralarında Dropbox, Reddit, loopt ve AirBnB gibi isimlerin de olduğu iki yüzden fazla şirketle çalışan Y Combinator’ın bugünkü değeri 4 milyar doları aşıyor. Graham bilgisayar programlama dili konusunda *On Lisp* (1993) ve *Hackers and Painters* (2004) adlı iki kitap yayımladı. İnternetteki denemelerine PaulGraham.com adresinden ulaşabilirsiniz.

Temple Grandin 1947’de Boston, Massachusetts’te doğdu ve üç yaşında otizm tanısı kondu. Özel eğitim ve konuşma terapistinin yardımıyla yavaş yavaş konuşma becerisini kazanması zihinsel gelişimine izin verdi ve aralarında harika çocuklar için bir lisenin de bulunduğu çeşitli okullara gitti ve bilim konusunda başarılı oldu. Franklin Pierce Üniversitesi’nden psikoloji, Arizona Eyalet Üniversitesi’nden zooloji dalında lisansüstü ve Urbana-Champaign’deki Illinois Üniversitesi’nden yine zooloji dalında

doktora diploması aldı. Mezun olduktan sonra besi hayvancılığı işletmelerinde tasarımcı olarak çalıştı. ABD'deki büyükbaş hayvanların yarısı Grandin'in tasarladığı araç gereçlerle yetiştiriliyor. Özellikle kesimevlerinde hayvanlar için daha insancıl, stres yaratmayan ortamlar oluşturmak için çalıştı. Kombinalarda büyükbaş hayvanlar ve domuzlar için bir dizi rehber oluşturdu ve McDonald's gibi şirketler bu rehberlikten yararlanıyor. Hayvan hakları ve otizm konularında sevilen bir konuşmacı oldu. Çok satan kitapları arasında *Thinking in Pictures: My Life with Autism* (1996), *Animals in Translation: Using the Mysteries of Autism to Decode Animal Behavior* (2005) ve *The Way I See It: A Personal Look at Autism and Aspergers* (2009) bulunuyor. 2010 yılında HBO televizyonu *Temple Grandin* adıyla yaşamının belgeselini çekti. Şu anda Colorado Eyalet Üniversitesi'nde zooloji profesörü olarak çalışıyor.

Yoky Matsuoka 1972'de Tokyo, Japonya'da doğdu. Gelecek vaat eden genç bir tenisçi olarak Amerika'ya gidip yüksek düzey tenis akademisine girdi. Lise öğreniminin ardından Berkeley'deki Kaliforniya Üniversitesi'nden elektrik mühendisliği ve bilgisayar bilimi diplomalarını aldı. MIT Üniversitesi'nde doktoraasını elektrik mühendisliği ve yapay zekâ dallarında tamamladı. MIT'de okurken aynı zamanda Barrett Technology şirketinde başmühendis olarak çalıştı ve bu sektörün standardı haline gelen bir robot eli inşa etti. Carnegie Mellon Üniversitesi'nde robotbilim ve mekanik mühendisliği profesörü, Seattle'daki Washington Üniversitesi'nde bilgisayar bilimi ve mühendisliği profesörü olarak çalıştı. Washington Üniversitesi'nde geliştirdiği yeni alana Nörorobot bilim adını verdi; üniversitede kurduğu laboratuvarında robot modeller sanal ortamlar kullanılarak insan ellerinin biyomekaniği ve sinir ve kas denetimi anlaşılmaya çalışılıyor. 2007 yılında Matsuoka "dâhi bursu" olarak da bilinen MacArthur Vakfı Bursu'nu kazandı. İnovasyon bölüm başkanı olduğu Google'ın X bölümünün kurucuları arasında yer aldı. Şu anda Nest Öğrenim Termostatı gibi enerji verimli ürünler üreten Nest Labs adlı yeşil

teknoloji şirketinin teknoloji başkan yardımcılığı görevini sürdürüyor.

Vilayanur S. Ramachandran 1951'de Madras, Hindistan'da doğdu. Tıp eğitiminin ardından alan değiştirip Cambridge Üniversitesi'nde görsel psikoloji dalında doktora yaptı. 1983 yılında San Diego'daki Kaliforniya Üniversitesi'nde psikoloji doçenti görevine başladı. Şu anda aynı üniversitede Psikoloji Bölümü ve Sinirbilim Programı'nda tanınmış bir profesör olarak görevini ve aynı zamanda Beyin ve Algı Merkezi başkanlığını sürdürüyor. Özellikle hayalet uzuvlar, çeşitli beden/kimlik bozuklukları, Capgras sanrıları (hasta, aile bireylerinin yerini sahtekârların aldığına inanır), ayna nöronlar ve sinestezi üzerindeki kuramlarıyla tanınıyor. Sayısız ödülü arasında Büyük Britanya Kraliyet Enstitüsü yaşam boyu üyeliği, Oxford ve Stanford üniversiteleri bursları ve Uluslararası Nöropsikiyatri Derneği'nin her yıl verdiği Ramon Y Cajal Ödülü bulunuyor. 2011 yılında *Time* dergisi onu "dünyanın en etkili insanlarından biri" ilan etti. Aynı zamanda *Beyindeki Hayaletler* (1998), *İnsan Bilincinde Kısa Bir Gezinti* (2005) ve *Öykücü Beyin* adlı çok satan kitapların yazarıdır.

Freddie Roach 1960'ta Dedham, Massachusetts'te doğdu ve altı yaşında boks antrenmanlarına başladı. 1978'de profesyonel oluncaya kadar 150 amatör maça çıktı. Efsane antrenör Eddie Futch ile çalışırken 47 maçı kazanıp (17 maç nakavt ile) ve 13 maçı kaybedip bir rekora imza attı. 1986'da boksörlükten emekliye ayrılıp Futch'un yanında antrenör yardımcılığı yaptı 1995'te Hollywood, Kaliforniya'da Wild Card Boks Kulübü adıyla kendi spor salonunu açtı ve hâlâ kendi boksörlerini yetiştiriyor. Antrenör olarak Roach aralarında Manny Pacquiao, Mike Tyson, Oscar De La Hoya, Amir Khan, Julio César Chávez Jr., James Toney ve Virgil Hill'in de bulunduğu 28 dünya şampiyonunu çalıştırdı. Aynı zamanda UFC Ortasıklet Şampiyonu Georges St. Pierre ile dünyanın en üstün kadın boksörlerinden Lucia Rijker'ın antrenörlüğünü de sürdürüyor. 1990'da Roach'a Parkinson tanısı kondu

ama ilaçlar ve sıkı antrenmanlarla hastalığın etkilerini denetim altında tutuyor. Sayısız ödülü arasında daha önce hiç görülmemiş şekilde beş kez Amerika Boks Yazarları Derneği Yılın Antrenörü Ödülü'nü kazandı ve kısa bir süre önce Boks Şöhretler Salonu'na katıldı. Şu anda HBO televizyonunda Peter Berg tarafından yönetilen *On Freddie Roach* adlı dizinin odak noktasında bulunuyor.

Cesar Rodriguez Jr. 1959'da El Paso, Teksas'ta doğdu. Citadel adlı Güney Carolina Askeri Koleji'nden iş idaresi diplomasıyla mezun olduktan sonra Hava Kuvvetleri Pilot Eğitim Programı'na katıldı. F-15 jetlerinde savaş pilotu komutanı eğitimi aldı ve 1993'te binbaşı, 1997'de yarbay ve 2002'de albay rütbesine yükseldi. 3.100 saatlik toplam uçuşunun 350 saati çatışma operasyonlarında geçti. Çöl Fırtınası Harekâtı'nda (1991) iki Irak MiG uçağını ve Kosova Savaşı'nda (1999) bir Yugoslav Hava Kuvvetleri MiG uçağını düşürüp hava çarpışmalarında isim yaptı. Vietnam Savaşı'ndan bu yana aktif görevdeki Amerikan pilotları arasında üç uçak düşürerek en fazla uçak düşüren pilot unvanını kazandı. Irak Özgürlük Operasyonu'nda (2003) 332. Dış Sefer Operasyonları Grubu'nun komutanlığını üstlendi. 2006 yılında hava kuvvetlerinden emekliye ayrıldı. ABD Hava Kuvvetleri Hava Komuta ve Kurmay Koleji ve ABD Deniz Savaşı Koleji mezunudur. Sayısız madalyası arasında üç Üstün Uçuş Madalyası, Liyakat Madalyası ve Bronz Yıldız bulunuyor. Şu anda Raytheon şirketinde Hava Savaş Sistemleri Ürünleri Geliştirme ve Uluslararası Program müdürü olarak çalışıyor.

TEŞEKKÜRLER

Öncelikle içgörülü fikirleri, becerikli düzeltileri, araştırmalara yardımları ve upuzun yazma sürecindeki sevgi dolu desteği için Anna Biller’a teşekkür ederim. Çalışmaları ve yardımları bu kitabın oluşmasını sağladı ve sonsuza kadar minnettarım.

Inkwell Management’taki temsilcim Michael Carlisle’a ara sıra karşılaşılan engellerin arasında yol bulduğu, editoryal ve yaşam önerileri için teşekkür ederim. Yine Inkwell’den yardımları için Lauren Smythe’a ve kitabı dünya okurlarına hazırladığı için Alexis Hurley’e teşekkür ederim. Bu projeyi hayata geçirdiği için Molly Stern’e ve kitabın oluşumunda önemli roller oynayan Viking’deki herkese teşekkür borçluyum. Bunların arasında birçok düzeyde projeye yardımcı olan ve etkileyen editörüm Josh Kendall; editoryal dizginleri eline alıp sihrini konuşturan Carolyn Carlson; kapağı tasarlayan Maggie Payette; sayfa düzenini tasarlayan Daniel Lagin; üretim aşamasında yön veren Noirin Lucas; kitap tanıtımında harika bir iş çıkaran pazarlama müdürü Nancy Sheppard ve reklam müdürü Carolyn Coleburn ve tüm lojistik desteğini veren Margaret Riggs bulunuyor. Sabrı ve projeyi yönetimi için Clare Ferraro’ya teşekkür ederim.

Araştırmalardaki değerli yardımları ve çağdaş ustalarla görüşmeleri sağladığı için *Trust Me I’m Lying: Confessions of a Media Manipulator* (Penguin 2012) yazarı Ryan Holiday’e teşekkür borçluyum.

Süreç boyunca çok kişi öneri ve fikirleriyle katkıda bulundu. Listenin başında 50 Cent bulunuyor. 2007’deki görüşmelerimiz bu kitabın tohumlarını attı. 50 Cent’in temsilcisi Marc Gerald erken

aşamalarda her zamanki arabuluculuk rolünü oynadı. Bu arada Casper Alexander, Keith Ferrazzi, ve Neil Strauss; Profesör William Ripple; Francisco Gimenez; değerli dostlarım Eliot Schain, Michiel Schwarz ve Joost Elffers; anısı sonsuza kadar yaşayacak olan Katerina Kantola'ya teşekkür ederim. Hayvanlar ve pleistosen dönemi atalarımız hakkında esinlendirici fikirleri için kız kardeşim Leslie'ye teşekkür etmek isterim.

Bu kitap için görüşmeyi kabul eden çağdaş ustalara şükran borçluyum. Tüm görüşmelerin yüz yüze olmasını, zaman kısıtlaması olmamasını, yaratıcı süreçleri, başlangıçtaki mücadeleleri ve hatta başarısızlıkları hakkında olabildiğince açıksözlü davranmalarını şart koşmuştum. Görüştüğüm kişiler zaman ayırmakta çok cömert davrandılar ve genellikle can sıkıcı sorularıma nezaketle yanıt verdiler. Uсталık ve yaşam başarılarında temel bir rol oynadığına inandığım açık bir ruh sergilediler.

Bu görüşmelerin ayarlanmasında UCSD'de Profesör V. S. Ramachandran ile çalışan lisansüstü öğrencisi Elizabeth Seckel; Paul Graham'ın karısı ve Y Combinator ortağı Jessica Livingston; İngiltere'deki Profile Books şirketinden, Daniel Everett görüşmesi için yardımcı olan, olağanüstü yayıncım Andrew Franklin; Santiago Calatrava görüşmesini sağlayan Milwaukee Sanat Müzesi eski müdürü David Gordon; Bayan Tina Calatrava; Temple Grandin'in asistanı Cheryl Miller; Teresita Fernández görüşmesini sağlayan Lehmann Maupin şirketi ortaklarından Stephanie Smith; Freddie Roach'ı temsil eden Nick Khan ve Evan Dick'e teşekkür borçluyum.

Sabır ve sevgisiyle en büyük hayranım olan annem Laurette'e teşekkür ederim. Elbette tüm zamanların en harika kedisi ve usta avcısı Brutus'tan söz etmeden geçemeyeceğim.

Son olarak bana düşünmesini öğreten, yıllar içinde gözlerimi yeni fikirlere açan eski ustalara, akıl hocalarına ve öğretmenlere teşekkür borçluyum. Onların varlığı ve ruhu kitabın tümüne yayılıyor.

KAYNAKÇA

- Abernathy, Charles M ve Robert M. Hamm. *Surgical Intuition: What It Is and How to Get It*, Philadelphia, PA: Hanley & Belfus Inc., 1995.
- Adkins, Lesley ve Roy, *The Keys of Egypt: The Race to Crack the Hieroglyph Code*. New York: Perennial, 2001.
- Aurelius, Marcus. *Meditations*. Çeviri. Gregory Hays. New York: The Modern Library, 2003. (*Kendime Düşünceler*).
- Bate, Walter Jackson. *John Keats*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1963.
- Bazzana, Kevin. *Wondrous Strange: The Life and Art of Glenn Gould*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Bergman, Ingmar. *The Magic Lantern: An Autobiography*. Chicago, IL: The University of Chicago Press, 2007 (*Büyülü Fener*).
- Bergson, Henri. *Creative Evolution*. Çeviri Arthur Mitchell. New York: Henry Holt and Company, 1911.
- Beveridge, W.I.B. *The Art of Scientific Investigation*. Caldwell, NJ: The Blackburn Press, 1957.
- Boden, Margaret A. *The Creative Mind: Myths and Mechanisms*. Londra: Routledge, 2004.
- Bohm, David ve F. David Peat. *Science, Order and Creativity*. Londra: Routledge, 1989.
- Boyd, Valerie. *Wrapped in Rainbows: The Life of Zora Neale Hurston*. New York: Scribner, 2004.
- Bramly, Serge. *Leonardo: The Artist and the Man*. Çeviri Sian Reynolds. New York: Penguin Books, 1994.
- Brands, H.W.: *The First American: The Life and Times of Benjamin Franklin*. New York; Anchor Books, 2002.
- Capra, Fritjof. *The Science of Leonardo: Inside the Mind of the Great Genius of Renaissance*. New York: Doubleday, 2007. (*Da Vinci'nin Bilimi*).
- Carter, William C. *Marcel Proust: A Life*. New Haven, CT: Yale University Press, 2000.
- Chuang Tzu, *Basic Writings*. Çeviri Burton Watson. New York: Columbia University Press, 1996.
- Corballis, Michael C. *The Lopsided Ape: Evolution of the Generative Mind*. Oxford: Oxford University Press, 1991.

- Curie, Eve. *Madame Curie: A Biography*. Cambridge MA: Da Capo Press, 2001. (Marie Curie-Bir Bilim Kadınının Olağanüstü Öyküsü).
- De Mille, Agnes. *Martha: The Life and Work of Martha Graham*. New York: Random House, 1991.
- Donald, Merlin. *Origins of the Modern Mind: Three Stages in the Evolution of Culture and Cognition*. Cambridge MA. Harvard University Press, 1993.
- Dreyfus Hubert L. ve Stuart E. Dreyfus. *Mind Over Machine: The Power of Human Intuition and Expertise in the Era of the Computer*. New York: Free Press, 1986.
- Ehrenzweig, Anton. *The Hidden Order of Art: A Study in the Psychology of Artistic Imagination*. Berkeley CA. University of California Press, 1971.
- Ericsson K. Anders. Edi. *The Road to Excellence: The Acquisition of Expert-Performance in the Arts, Sciences, Sports and Games*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1996.
- Gardner, Howard. *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. New York: Basic Books, 2004. (Zihin Çerçevesleri – Çoklu Zekâ Kavramı).
- Gregory, Andrew, *Harvey's Heart: The Discovery of Blood Circulation*. Cambridge: Icon Books, 2001.
- Hadamard, Jacques. *The Mathematician's Mind: The Psychology of Invention in the Mathematical Field*. Princeton, NJ. Princeton University Press, 1996.
- Hogarth, Robin M. *Educating Intuition*. Chicago, IL: The University of Chicago Press, 2001.
- Howe, Michael J.A: *Genius Explained*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Humphrey, Nicholas. *The Inner Eye: Social Intelligence in Evolution*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Isaacson, Walter. *Einstein: His life and Universe*. New York: Simon & Schuster, 2007. (Einstein – Yaşamı ve Evreni).
- Johnson-Laird, Philip. *How We Reason*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Josephson, Matthew. *Edison: A Biography*. New York. John Wiley & Sons Inc. 1992.
- Klein, Gary. *Sources of Power: How People Make Decisions*. Cambridge MA: The MIT Press, 1999.
- Koestler, Arthur. *The Art of Creation*. London. Penguin Books. 1989. (Mizah Yaratma Eylemi).

- Kuhn, Thomas S. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago IL: The University of Chicago Press, 1996.
- Leakey, Richard E. ve Roger Lewin. *Origins: What New Discoveries Reveal About the Emergence of Our Species and Its Possible Future*. New York. Penguin Books, 1991.
- Lewis, David. *We the Navigators: The Ancient Art of Landfinding in the Pacific*. Honolulu, HI: The University Press of Hawaii, 1972.
- Ludwig, Emil. *Goethe: The History of a Man*. Çeviri. Ethel Colburn Mayne. New York: G.P. Putnam's Sons, 1928.
- Lumsden, Charles J ve Edward O. Wilson. *Prometean Fire: Reflections on the Origin of Mind*. Cambridge MA. Harvard University Press, 1983.
- McGilchrist, Iain. *The Master and His Emissary: The Divided Brain and the Making of the Western World*. New Haven CT. Yale University Press, 2009.
- McKim, Robert H. *Experiences in Visual Thinking*. Belmont, CA. Wadsworth Publishing Company Inc. 1972.
- McPhee, John. *A Sense of Where You Are: A Profile of Bill Bradley at Princeton*. New York: Farrar, Straus and Giroux. 1978.
- Moorehead, Alan. *Darwin and the Beagle*. New York: Harper & Row 1969.
- Nietzsche, Friedrich. *Human, All Too Human: A Book for Free Spirits*. Çeviri. R.J. Hollingdale. Cambridge: Cambridge University Press, 1986. (İnsanca, Pek İnsanca).
- Nuland, Sherwin B. *The Doctor's Plague: Germs, Childbed Fever and the Strange Story of Ignac Semmelweis*. New York: W.W: Norton & Company, 2004.
- Ortega y Gasset, Jose. *Man and People*. Çeviri Willard R Trask. New York: W.W: Norton & Company. 1963. (İnsan ve Herkes).
- Polanyi, Michael. *Personal Knowledge: Toward a Post-Critical Philosophy*. Chicago IL: The University of Chicago Press. 1974.
- Popper, Karl R. ve John C. Eccles. *The Self and Its Brain*. Londra: Routledge, 1990.
- Prigogine, Ilya. *The End of Certainty: Time, Chaos and the New Laws of Nature*. New York. The Free Press, 1997.
- Quammen, David. *The Reluctant Mr. Darwin: An Intimate Portrait of Charles Darwin and the Making of His Theory of Evolution*. New York. W.W: Norton & Company. 2007.
- Ratey, John J. *A User's Guide to the Brain: Perception, Attention and the Four Theaters of the Brain*. New York. Vintage Books, 2002.

- Ratliff, Ben. *Coltrane: The Story of a Sound*. New York. Picador, 2007.
- Rothenberg, Albert. *The Emerging Goddess: The Creative Process in Art, Science and Other Fields*. Chicago IL. The University of Chicago Press. 1990.
- Schrödinger, Erwin. *What Is Life: The Physical Aspect of The Living Cell*. Cambridge: Cambridge University Press. 1992.
- Schultz, Duane. *Intimate Friends, Dangerous Rivals: The Turbulent Relationship Between Freud & Jung*. Los Angeles CA. Jeremy P. Tarcher Inc. 1990.
- Sennett, Richard. *The Craftsman*. New Haven CT. Yale University Press. 2008. (Zanaatkâr).
- Shepard, Paul. *Coming Home to Pleistocene*. Washington DC. Island Press. 1998.
- Sieden, Lloyd Steven. *Buckminster Fuller's Universe*. New York. Basic Books. 2000.
- Simonton, Dean Keith. *Origins of Genius: Darwinian Perspectives on Creativity*. New York. Oxford University Press. 1999.
- Solomon, Maynard. *Mozart: A Life*. New York. Harper Perennial, 1996.
- Steiner, Rudolf. *Nature's Open Secret: Introductions to Goethe's Scientific Writings*. Çeviri. John Barnes ve Mado Spiegler. Great Barrington MA. Anthroposophic Press 2000.
- Storr, Anthony. *The Dynamics of Creation*. New York. Ballantine Books 1993.
- Von Goethe, Johann Wolfgang ve Johann Peter Eckermann. *Conversations of Goethe*. Çeviri John Oxenford. Cambridge MA. Da Capo Press. 1998 (Goethe ile Konuşmalar).
- Von Sternberg, Josef. *Fun in a Chinese Laundry*. San Francisco, CA: Mercury House, 1988.
- Waldrop, M.Mitchell. *Complexity: The Emerging Science at the Edge of Order and Chaos*. New York. Simon & Schuster Paperbacks. 1992. (Karışıklık – Düzen ve Kaosun Eşiğinde Beliren Bilim)
- Watts, Steven. *The People's Tycoon: Henry Ford and the American Century*. New York. Vintage Books. 2006.
- Wilson, Colin. *Super Consciousness: The Quest for the Peak Experience*. Londra. 2009.
- Zenji, Hakuin. *Wild Ivy: The Spiritual Autobiography of Zen Master Hakuin*. Çeviri Norman Waddell. Boston MA. Shambhala, 2001.

DİZİN

A

Adams, John, 180
Agassi, Andre, 154
Aristoteles, 147, 260

B

Bach, Johann Christian, 227
Bach, Johann Sebastian, 227, 242
Bergman, Ingmar, 8, 153
Bir Rahip, Bir Erkek (Hurstun), 105
Blanton Sanat Müzesi, 319
Bowers, Kenneth, 343
Bradley, Bill, 9, 114
Brin, Sergey, 256
Brooks, Rodney, 58, 154
Buñuel, Luis, 346
Burgess, Anthony, 13, 247
Büyük İskender, 10, 147

C

Calatrava, Santiago, 9, 14, 36, 122, 289, 402, 409
Champollion, Jean-François, 14
Charles I, İngiltere Kralı, 203, 276
Chomsky, Noam, 217, 388
Coltrane, John, 8, 14, 36, 53, 248, 272, 273, 276, 321
Crick, Francis, 261
Curie, Marie, 8, 52, 256
Curie, Pierre, 256, 406

D

Dance, William, 135
Darwin, Charles, 7, 8, 9, 13, 18, 29, 36, 67, 79, 85, 88, 89, 94, 198, 248, 257, 261
Das Rheingold (Wagner), 265, 266
Davis, Miles, 273, 274
Davy, Humphry, 136, 137, 153
Dogwood, Silence, 173
Don Giovanni (Mozart), 231, 232

Don't Sleep, There Are Snakes (Everett), 218, 219

Doyle, Arthur Conan, 257

Duncan, Isadora, 296

E

Eckermann, Johann Peter, 141
Edison, Thomas Alva, 168
Einstein, Albert, 9, 15, 36, 46, 52, 97, 98, 254, 260, 263, 265, 334, 338, 350, 355, 357, 361
Endymion (Keats), 116, 117
Ernst, Max, 13, 247
Eruption (Fernandez), 318
Everett, Daniel, 36, 53, 106, 109, 217, 384, 400
Everett, Keren Graham, 106
Experimental Researches in Electricity (Faraday), 168
Eye and Brain (Gregory), 56, 152

F

Faraday, Michael, 10, 26, 36, 133, 145, 168, 243, 254, 260, 262, 357
Faust (Goethe), 393-397
Fernandez, Teresita, 12, 14, 36, 205, 209, 317, 320, 403, 409
Filippos II, Makedonya Kralı, 147
Fischer, Bobby, 333, 343
FitzRoy, Robert, 78
Fleming, Alexander, 120, 246
Ford, Henry, 9, 13, 36, 118, 120, 258, 261
Franklin, Benjamin, 173, 175, 197, 346
Franklin, James, 73
Frazier, Joe, 164, 380
Freud, Sigmund, 151
Fuller, Buckminster, 8, 13, 36, 66, 251
Futch, Eddie, 63, 164, 380, 383, 406

G

- Galileo, 13, 248
 Galois, Evariste, 214, 266
 Galton, Francis, 29, 261
Genç Werther'in Acıları (Goethe), 215, 394, 398
Goethe ile Konuşmalar (Eckermann), 141
 Goethe, Johann Wolfgang von, 12, 16, 17, 36, 46, 58, 141, 214, 215, 221, 262, 393-396, 399
 Gould, Glenn, 10, 36, 160-163, 334, 411
 Graham, Martha, 8, 14, 18, 36, 53, 99, 295, 296, 298, 412
 Graham, Paul, 9, 12, 14, 36, 125, 220, 304, 405, 410
 Grandin, Temple, 8, 12, 15, 36, 60, 70, 72, 210, 212, 213, 363, 368, 405, 406, 410
 Gregory, Richard, 55, 152, 153
 Guerrero, Alberto, 160, 163
 Gutenberg, Johannes, 246
Gümüş Şimşek (Doyle), 257

H

- Hadamard, Jacques, 260
 Harvey, William, 11, 202
 Hayman, Laure, 326
 Hill, Virgil, 64, 407
 Hobbes, Thomas, 204
 Hook, Sidney, 260
 Hopkins, Frederick Gowland, 257
 Humboldt, Wilhelm von, 398
 Hurston, Zora Neale, 9 101, 102, 105, 411
Hız'ın Vaftizi (Verrocchio), 376

I

- Improvement of the Mind* (Watts), 135, 145, 148, 168

J

- James, Williams, 13, 173, 174, 202, 203, 245
 Johnson, Samuel, 13, 263
 Jung, Carl Gustav, 151
 KKarl August, Weimar Dükü, 214
Kayıp Cennet (Milton), 103
Kayıp Zamanın İzinde (Proust), 331, 339
 Keats, John, 9, 36, 116, 232, 241, 411
 Keimer, Samuel, 174, 177
 Keith, William, 175
 Klein, Johann, 200
 Kleopatra, 314

L

- Langley, Samuel, 285
 Le Corbusier, 123, 290
 Leonardo da Vinci, 7, 13, 16, 18, 26, 29, 35, 41, 45, 46, 94, 124, 163, 255, 262, 269, 285, 373, 374, 377
 Lilienthal, Otto, 285
 Livingston, Jessica, 221, 408
Love Supreme (Coltrane), 275

M

- Maillart, Robert, 123, 126, 304, 308, 409
 Malcomson, Alexander, 120
 Marcus Aurelius, 347
 Matsuoaka, Yoky, 8, 10, 14, 36, 57, 153, 300, 303, 404
 Maxwell, James, 355
 Medici, Lorenzo de, 43
 Mendeleyev, Dimitri, 260
 Michelangelo, 45
 Milton, John, 130
Moby Dick (Melville), 238
Mona Lisa (Leonardo), 377
 Montesquiou Kontu, 332
 Morris, Robert, 126, 304, 308
 Mozart, Anna Maria, 225, 226

Mozart, Leopold, 62
 Mozart, Wolfgang Amadeus, 35, 51, 60
 Murphy, William, 119, 120

N

Napoléon, 18, 46, 148, 310, 313
Neşeli Günler, 275
 Newton, Isaac, 248
 Nietzsche, Friedrich, 390
 Norris, Isaac, 178, 248

O

Ortegay Gasset, Jose, 46
Ostinato rigore, 264

P

Parker, Charlie “Bird”, 54
 Pasteur, Louis, 13, 245
 Penfeld, Wilder, 278
Perdu, 337
 Pestalozzi, Johann, 354
 Planck, Max, 251
 Pons, Timothy, 278
 Proust, Marcel, 12, 15, 36, 238, 322, 325, 328, 337, 409

R

Ramses, Mısır Firavunu, 315
 Rembrandt, 12, 238
 Riebau, George, 134
 Roach, Freddie, 8, 9, 10, 16, 63, 65, 100, 164, 378, 381, 405, 406
 Rodriguez, Cesar Jr., 9, 16, 36, 110, 112, 113, 367, 368, 369, 370, 371, 406
 Rommel, Erwin, 15, 335
 Röntgen, Wilhelm, 246, 396
 Ruskin, John, 329

S

Saddam Hüseyin, 369
 Schiller, Friedrich, 262, 411
 Schopenhauer, Arthur, 181

Schorenberg, Arnold, 161
Seattle Cloud Cover (Fernandez), 319
 Semmelweis, Ignaz, 11, 199
 Ser Piero da Vinci, 41, 373
 Sforza, Francesco, 44
Sfumato, 346
 Shakespeare, William, 242
 Shawn, Ted, 295, 296, 297
 Shoju Rojin, 157
Sihirli Flüt (Mozart), 232
 Silsbee, Joseph Lyman, 150
Son Akşam Yemeği (Leonardo), 375
 St. Denis, Ruth, 295
Stacked Waters (Fernandez), 319
 Sternberg, Josef von, 12, 215
 Strindberg, August, 14, 321
 Sullivan, Louis, 151

T

Tatum, John, 135
 Tesla, Nikola, 261
 Thierry, Augustin, 325
 Thoth, 314

Underhill, Craig “Mole”, 369

V

Verrocchio, Andrea del, 154

W

Wagner, Richard, 14, 265
 Watson, James D., 261
 Watts, Isaac, 135
 Wheeler, Wheels, 112
 Wollaston, William Hyde, 140
 Wright, Frank Lloyd, 10, 150
 Wright, Orville, 283
 Wright, Wilbur, 283
 Young, Thomas, 311

Z

Zenji, Hakuin, 10, 155
 Zhuangzi, 333

